

**Jogfosztások Budaörsön
Entrechtungen in Budaörs
(1944-1948)**

Jogfosztások Budaörsön
Entrechtungen in Budaörs
(1944-1948)

Budaörs
2010

ISBN 978-963-87776-1-4

Szerkesztés/Redaktion: Grósz András

Lektor/Lektoriert von: Eiler Ferenc

Korrektor/Korrektur: Rozgonyi Sarolta

Német lektor/Deutsche Lektorin: Tóth Gyöngyné Bencze Mária

Fordító/Übersetzung: Schweighoffer Krisztina

Újságcikkek fordítója/ Übersetzer der Artikel: Krix György

Kiadó/Herausgeber: Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény
Jakob Bleyer Heimatmuseum

Felelős kiadó/Verantwortliche Herausgeberin: Kovács Veronika

Tördelés/Satz: Ribényi Gergely

Nyomda/Druck: Elektroprodukt Kft.

Borítófotó/Umschlagphoto: Budaörsi németek úton a vasútállomás felé,
1946. január 23. (Magyar Távirati Iroda)
Budaörser auf dem Weg zur Bahnstation am
23. Januar 1946 (Ungarische Nachrichtenagentur)

Támogatók/ Förderer:

Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény/Jakob Bleyer Heimatmuseum
Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata/Deutsche Selbstverwaltung Budaörs
Budaörs Város Önkormányzata/Selbstverwaltung der Stadt Budaörs
Nemzeti Kulturális Alap/Nationale Kulturelle Grundprogramm

Budaörs, 2010

Tartalom

Inhalt

Előszó	8
Vorwort	10
Köszönetnyilvánítás	12
Danksagung	14
TÓTH ÁGNES: Mi híja még? A magyarországi németek kitelepítése a hazai történetírásban: tematikai fehér foltok, módszertani hiányok	17
ÁGNES TÓTH: Wo sind noch Lücken? Vertreibung der Ungarndeutschen in der heimischen Geschichtsschreibung: thematische weiße flecken, methodische Mängel ...	31
GRÓSZ ANDRÁS: Menekülők és internáltak – Budaörs a második világháború végén ...	47
ANDRÁS GRÓSZ: Flüchtlinge und Internierte – Budaörs am Ende des Zweiten Weltkrieges	77
MARCHUT RÉKA: Ki- és betelepítések Budaörsön (1945–1948)	111
RÉKA MARCHUT: Aus- und Ansiedlungen in Budaörs (1945–1948)	169
BOGNÁR SZABINA: Vagyoni korlátozások, vagyonek Kobzás és vagyonjuttatások Budaörsön (1945–1948)	235
SZABINA BOGNÁR: Vermögenskonfiszierungen, Vermögensentziehung und Vermögenszuweisungen in Budaörs (1945–1948)	273
Emlékezet/Erinnerung	317
KÁLMÁN ÁGNES: A budaörsi kitelepítés a személyes visszaemlékezések tükrében ...	319
ÁGNES KÁLMÁN: Die Budaörser Vertreibung im Spiegel persönlicher Rückerinnerungen	335
STEINHAUSER KLÁRA: Kitelepítés és újrakezdés a budaörsiek visszaemlékezései alapján. Szilánkok	353
KLÁRA STEINHAUSER: Vertreibung und Neubeginn aufgrund von Erinnerungen der Budaörser. Splitter	363
Dokumentumok / Dokumenten	373

Előszó

Budaörs gazdag és sokszínű hagyományainak felélesztése és ápolása, helytörténeti értékeinek megőrzése sikertörténetnek is tekinthető. A Budaörsi Német Nemzetiségi Önkormányzat nem tudta volna az országos viszonylatban is irigylésre méltó eredményeket Budaörs Város Önkormányzatának kiemelt anyagi támogatása nélkül elérni. Büszkén említhetjük az igényesen kiállított Regélő múlt c. kétnyelvű könyvsorozatunkat, melynek kötetei Budaörs egykori német lakosságának küzdelmes, kitartó és szorgalmas munkáját, ünnepeit és hétköznapjait mutatják be.

Aki figyelmesen olvasta ezeket a köteteket, észrevehette, hogy Budaörs történetének volt egy sötét fejezete, erről nem mertek vagy nem akartak az emberek beszélni. Ez a kitelepítés körüli időszak volt... 2007-ben a budaörsi Heimatmuseum fiatal történész-levéltárosának, Grósz Andrásnak az irányításával megalakult egy kutatócsoport azzal a céllal, hogy feldolgozza Budaörs történetének 1944 és 1948 közötti eseményeit.

A korabeli sajtóban megjelent újságcikkek, eddig nem publikált levéltári dokumentumanyag felhasználásával, valamint forrásnak minősíthető 23 interjú alapján – melyekben megszólaltak olyan idős budaörsi nők és férfiak, akik ezt az időszakot saját sorsukon keresztül próbálták felidézni – készült 5 tanulmány és Tóth Ágnes történész, az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézetének igazgatója bevezető tanulmánya, amelyek ebben a kötetben jelennek meg.

Nem könnyű olvasmány. Az emberben felmerül a kérdés, hogyan juthatott el a közvélemény Magyarországon odáig, hogy egyáltalán felmerülhetett a németek kitelepítése. Erre máig sem egyszerű válaszolni, de a tanulmányok elolvasása után árnyaltabb képet kapunk...

A II. világháború befejezése után számonkérési folyamat kezdődött, ebben a méltán igényelt felelősségre vonások mellett százezreket sújtó kényszerintézkedések is szerepeltek. Miközben a jóvátehetetlen bűnöket igyekeztek megtorolni, egyúttal újabb bűnöket követtek el, gyakran alkalmazták a kollektív bűnösség elvét. A budaörsi német lakosság kitelepítése is e folyamat része volt. A sok szenvedés és megpróbáltatás után néhány évvel az elűzöttek képesek voltak megfogalmazni békülési szándékukat, ez 1950-ben, a Stuttgarter Chartában történt meg. Hitet tettek az egységes Európa megteremtése mellett, amelyben az emberek félelem és kényszer nélkül élhetnek, lemondanak a bosszú és megtorlás gondolatától. Üzenetük máig megfogadásra érdemes: „minden menekült sorsa világproblémát képez, amelynek megoldása legmagasabb fokú erkölcsi felelősségérzetet és kötelezettség-tudatot követel.”

Évtizedek teltek el, Közép- és Kelet-Európában politikai változások következtek be, melyek eredményeként tárgyilagosabban közelítik meg a kitelepítés tényét, számos politikus, az egyház és a tudományos élet képviselői hangot adtak a hazájukból elűzött németek és sorsuk iránti együttérzésüknek. Három dátum érdemel különös figyelmet:

1995. június 1-jén a Bundestag a kitelepítés áldozataira emlékezett, Helmut Kohl kancellár kormánynyilatkozatában megfogalmazta, a hazájukból elűzöttek igényt tartanak rá, hogy a velük szemben elkövetett igazságtalanságokat a nevükön nevezzük.

2006. június 18-án Budaörsön felavatták a magyarországi németek elűzésének országos emlékhelyét és emlékművét.

2007. november 16-án a Magyar Köztársaság Országgyűlésében elhangzott a parlament elnökének Szili Katalinnak a bocsánatkérése a magyarországi németek képviselőiben meghívottak előtt.

A budaörsi Heimatmuseum által kezdeményezett kutatási munkának első jelentős vállalkozása sikeres, és további kutatásokra biztat, a Budaörs története iránt érdeklődők öröme.

Tóth Györgyné Bencze Mária

Vorwort

Das reiche Budaörser Brauchtum konnte wieder erweckt werden. Das Pflegen und Bewahren unserer volkskundlichen Schätze und Traditionen waren seit dem Bestehen der Deutschen Selbstverwaltung unser höchstes Ziel. Eine sehr bedeutende finanzielle Unterstützung der Selbstverwaltung der Stadt Budaörs ermöglichte die auch landesweit beneidenswerten Erfolge. Wir können stolz auf die bereits schon herausgegebenen zweisprachigen Bände sein, die das alte Budaörs, alte Budaörser Familien darstellen.

Wenn man diese Bücher aufmerksam liest, wird einem auffallen, dass es in der Geschichte von Budaörs ein dunkles Kapitel gibt, über das man nicht spricht. Das ist die Zeit der Aussiedlung. Es soll hier erwähnt werden, dass lange Zeit die Bezeichnung Aussiedlung bewusst gebraucht wurde. In der ungarischen Geschichtsschreibung wollte man die Tatsache nicht akzeptieren, dass es sich um eine Vertreibung der Ungarn-Deutschen handelt, und nicht um eine Rücksiedlung. In diesem Band werden beide Bezeichnungen verwendet.

Im Budaörser Heimatmuseum wurde 2007 unter der Leitung des jungen Historikers András Grósz eine Forschungsgruppe mit dem Ziel gebildet die geschichtlichen Ereignisse in Budaörs zwischen 1944 und 1948 zu erforschen. Sie bearbeiteten Zeitungsartikeln aus der damaligen ungarischen Presse, bisher nicht veröffentlichtes Archivmaterial sowie 23 Interviews mit alten Budaörser Personen, die als Erlebnisgeneration diese Zeit selbst erlebt haben. Es entstanden 5 Beiträge und eine einleitende Studie von der Historikerin Ágnes Tóth, Leiterin des Ethnischen und Nationalen Minderheitenforschungsinstituts der Ungarischen Wissenschaftlichen Akademie.

Es ist keine leichte Lektüre, man stellt sich die Frage, wie es soweit kommen konnte, dass die öffentliche Meinung in Ungarn die Vertreibung der Deutschen bejahte. Darauf können wir bis heute keine einfache Antwort geben. Wenn wir diese Beiträge lesen, werden wir der Wahrheit näher kommen.

Als der Zweite Weltkrieg zu Ende war, begann ein zur Rechenschaft ziehender Prozess, es folgten nicht nur die zu Recht erwünschten Zurechnenschaftsziehungen, sondern auch Zwangsmaßnahmen, die Hunderttausende betrafen. Die Vertreibung der Budaörser deutschen Bevölkerung war auch Teil dieses Prozesses.

Einige Jahre nach soviel Leid und Heimsuchung waren die Vertriebenen bereit zur Versöhnung. Das formulierten sie 1950 in der Stuttgarter Erklärung. Darin haben sie sich zur Schaffung eines geeinten Europas bekannt, in dem die Völker ohne Furcht und Zwang leben können. Sie verzichteten auf Rache und Vergeltung. Bis heute ist gültig: „das Schicksal aller Flüchtlinge ist ein Weltproblem, dessen Lösung höchste sittliche Verantwortung und Verpflichtung fordert“.

Jahrzehnte mussten vergehen. In Mittel- und Osteuropa traten politische Veränderungen ein, infolgedessen auch die Vertreibung der Ungarndeutschen objektiver behandelt werden konnte. Politiker, kirchliche und wissenschaftliche Vertreter äußerten ihr Bedauern und Mitgefühl gegenüber den aus ihrer Heimat vertriebenen Deutschen und ihrem Schicksal.

Am 1. Juni 1995 hat der Deutsche Bundestag an die Opfer der Vertreibung erinnert: Helmut Kohl formulierte in seiner Regierungserklärung, dass die Heimatvertriebenen einen Anspruch darauf haben, das an ihnen verübte Unrecht beim Namen zu nennen.

Am 18. Juni 2006 wurde in Budaörs die Landesgedenkstätte und das Vertreibungsdenkmal der Ungarndeutschen eingeweiht.

Am 16. November 2007 hat sich im Ungarischen Parlament die Parlamentsvorsitzende Katalin Szili bei den eingeladenen Vertretern der Ungarndeutschen entschuldigt.

Die Forschungen brachten mit ihren in diesem Band verfassten Beiträgen beachtenswerte Ergebnisse und man kann die Fortsetzung ihrer Arbeit im Budaörser Heimatmuseum erhoffen.

Maria Bencze-Tóth

Köszönetnyilvánítás

Jelen kötetünk 2007-ben a budaörsi Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény kezdeményezésére alakult kutatócsoport tagjainak munkája, akik odaadással, időt és energiát nem kímélve készítettek interjúkat a kitelepítésből itthon maradt németekkel és végeztek kutatómunkát levéltári intézményekben. Csoportunkat különböző végzettségű tagok alkotják, ezért eltérő jellegű írások születtek. Tagok: Bognár Szabina, Grósz András, Gurdics Attila, Herwerth Ferenc, Kálmán Ágnes, dr. Luntz Ottokárné Ringler Magdolna, Marchut Réka, Molnár Viktória, Netye Zoltán, Róth Henrik, Steinhauser Klára és Vigh Katalin.

Köszönetet szeretnénk mondani interjúalanyainknak, akik készséggel álltak rendelkezésünkre: Beier Károlyné Pallér Valéria, Bencze Antal†, Csulits Katalin (Lujza nővér), Erődi Mária, Feldhoffer András, Feldhoffer Gergelyné Michelberger Katalin, Ganter Istvánné Illy Anna, Gecse Frigyesné Pálinkás Róza, Hauser Péter, Hautzinger Teréz (Anna nővér), Hesz Ferenc, Katzler Ferencné Éberhardt Katalin, Maczuczka Jánosné Francz Erzsébet†, Michelberger András, Németh Istvánné Bayer Magdolna, Párkányi Ferenc, Párkányi József†, Pfundt Vendelné Szakács Erzsébet†, Ritter József, Ritter Józsefné Szattelberger Róza, Szentesi Ferencné Prach Mária, Wachtler Mária (Vincencia nővér), Zengl Jánosné Konrád Magdolna†.

A levéltári kutatómunka során köszönettel tartozunk az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából dr. Bank Barbarának segítő tanácsaiért, a budaörsi 1. számú Általános Iskolából Dölles Erzsébet igazgatónőnek és Göttlinger Antalné igazgatóhelyettesnek az intézményi iratanyag rendelkezésre bocsátásáért, a Budaörsi Római Katolikus Egyházközség vonatkozó forrásainak kutathatóságáért Varga János plébánosnak, a Magyar Államvasutak Zrt. Irattára munkatársának, Matus Lászlónak segítőkészségéért, a Magyar Országos Levéltár kutatószolgálatának és személyesen Katona Klára levéltárosnak a kitelepítési névjegyzék másolatának átadásában nyújtott segítségéért, a Magyar Távirati Irodának a kitelepítési fotók rendelkezésünkre bocsátásáért, az Országgyűlési Könyvtár munkatársainak a kitelepítési sajtóanyag digitalizálásáért és segítő tanácsaikért, a Pest Megyei Levéltárból Halász Csilla igazgatónőnek a levéltári források digitalizálásában nyújtott segítségéért és a kutatószolgálat munkatársainak készséges hozzáállásukért, a Politikatörténeti Intézet Levéltára kutatószolgálatának figyelmességéért.

A gyűjtőmunka során adott segítségéért köszönetet mondunk dr. Juliane Brandtnak, az Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas munkatársának szakmai tanácsaiért, a weiblingeni Kruck családnak szóbeli közléseiért, dr. Luntz Ottokárnénak Feldhoffer Anna naplójának átadásáért, Párkányi Ferencnek a település kora-

beli házjegyzékének rendelkezésre bocsátásáért, valamint Jakob Poschnak és Matthias Schmidtnak, a kitelepített németeket összefogó Budaörser Heimatverein vezetőinek támogató segítségéért.

Az interjúk nagy részének legépeléséért köszönettel tartozunk Hargitai Dorottyának.

Köszönetet mondunk dr. Pritz Pál történésznek, az ELTE Bölcsészettudományi Kara egyetemi magántanárának észrevételeiért és szakmai tanácsaiért.

Hálás köszönettel tartozunk a Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény munkatársainak, kiemelten Kovács Veronika igazgatónőnek a kiadói feladatok felvállalásáért, a háttér biztosításáért és észrevételeiért, valamint a múzeumi dokumentumleltár rendelkezésre bocsátásáért.

Kritikai észrevételeiért és segítő közreműködéséért köszönet illeti Tóth Györgyné Bencze Máriát is.

A kötet kiadásához szükséges pénzügyi támogatásért köszönetet mondunk a Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjteménynek, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzatának, Budaörs Város Önkormányzatának és a Nemzeti Kulturális Alapnak.

Budaörs, 2010. november

A kutatócsoport tagjai

Danksagung

Unser vorliegender Band entstand dank der Arbeit der Forschungsgruppe die auf Initiative des Jakob Bleyer Heimatmuseums von Budaörs 2007 gebildet wurde, die durch ihr Engagement, Zeit und Energie nicht schonend, mit den nach der Vertreibung dageliebenen Deutschen Interviews erstellte und in historischen Archiven Forschungen durchführte. Unsere Gruppe besteht aus Mitgliedern, die in verschiedenen Bereichen tätig sind, so unterscheiden sich auch die Beiträge in ihrem Charakter. Zur Forschungsgruppe gehörten Dr. Szabina Bognár, András Grósz, Attila Gurdics, Ferenc Herwerth, Ágnes Kálmán, Frau Dr. Luntz geb. Magdolna Ringler, Réka Marchut, Viktória Molnár, Zoltán Netye, Henrik Róth, Klára Steinhauser und Katalin Vigh.

Dank gebührt unseren Interviewssubjekten, die uns bereitwillig zur Verfügung standen: Frau Beier geb. Valéria Pallér, Anton Bencze†, Katalin Csulits (Schwester Lujza), Maria Eródi, Andreas Feldhoffer, Frau Feldhoffer geb. Katalin Michelberger, Frau Ganter geb. Anna Illy, Frau Gecse geb. Róza Pálinkás, Péter Hauser, Teréz Hautzinger (Schwester Anna), Ferenc Hesz, Frau Katzler geb. Katalin Éberhardt, Frau Maczuczka geb. Erzsébet Francz†, Andreas Michelberger, Frau Németh geb. Magdolna Bayer, Ferenc Párkányi, József Párkányi†, Frau Pfundt geb. Erzsébet Szakács†, Josef Ritter, Frau Ritter geb. Róza Szattelberger, Frau Szentesi geb. Maria Prach, Maria Wachtler (Schwester Vincencia), Frau Zengl geb. Magdolna Konrád†.

Die archivarische Forschungsarbeit betreffend sagen wir Dank Frau Dr. Barbara Bank vom Historischen Archiv der Staatssicherheitsdienste für ihre Mithilfe und Beratung, Frau Erzsébet Dölles, der Direktorin und Frau Göttlinger, der stellv. Direktorin der Budaörser Grundschule Nr. 1 für Bereitstellung des Schriftenmaterials der Schulanstalt, Herrn Pfarrer János Varga für die Gewährung der Möglichkeit zur Forschung uns relevanter Quellen der Budaörser-Römisch-Katholischen Pfarrgemeinde, dem Mitarbeiter der Ungarischen Staatseisenbahnen, László Matus für die Hilfsbereitschaft, sowie dem Forschungsdienst des Ungarischen Historischen Landesarchivs und persönlich Archivarin Frau Klára Katona für die Übergabe der Kopie der Aussiedlungsliste, wie auch Mitarbeitern der Parlamentsbibliothek für die Digitalisierung des die Vertreibung behandelnden Pressematerials und für ihre helfenden Ratschläge, Frau Csilla Halász, der Direktorin des Historischen Archivs von Komitat Pest für ihre Mithilfe bei der Digitalisierung von Archivquellen, wie den Mitarbeitern des Forschungsdienstes für ihre Hilfsbereitschaft, und dem Forschungsdienst vom Historischen Archiv des Politikgeschichtlichen Instituts für ihre Aufmerksamkeit.

Wir danken für die bereitwillige Hilfe bei der Sammelarbeit Frau Dr. Juliane Brandt, der Mitarbeiterin des Instituts für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas für

ihre Fachberatung, der Familie Kruck aus Weiblingen für ihre mündlichen Mitteilungen, Frau Dr. Luntz für die Übergabe des Tagesbuches von Anna Feldhoffer, Herrn Ferenc Párkányi für die Bereitstellung des damaligen Hausverzeichnisses der Siedlung, sowie Herrn Jakob Posch und Herrn Matthias Schmidt und dem Budaörser Heimatverein für ihre unterstützende Mithilfe.

Wir danken Frau Dorottya Hargitai die den Großteil der Interview getippt hat.

Dank gebührt Herrn Professor Dr. Pál Pritz, von der Philosophischen Fakultät der ELTE für seine Anmerkungen und Fachratschläge.

Unseren aufrichtigen Dank wollen wir hiermit aussprechen den Mitarbeitern des Jakob Bleyer Heimatmuseums, insbesondere Frau Direktorin Veronika Kovács für die Übernahme der Verlegeraufgaben, Schaffung des entsprechenden Hintergrundes und ihre Anmerkungen sowie die Bereitstellung des Dokumenteninventars des Museums.

Dank gebührt Frau Tóth geb. Mária Bencze für ihre kritischen Bemerkungen, Mithilfe und für ihr hilfsbereites Mitwirken.

Wir danken dem Jakob Bleyer Heimatmuseum, der Deutschen Selbstverwaltung Budaörs, der Selbstverwaltung der Stadt Budaörs und dem Nationalen Kulturfonds für die finanzielle Unterstützung zur Herausgabe unseres Bandes.

Budaörs, November 2010

Mitglieder der Forschungsgruppe

Tóth Ágnes

Mi híja még?

A magyarországi németek kitelepítése a hazai történetírásban: tematikai fehér foltok, módszertani hiányok¹

A múlt, a maga teljességében soha föl nem tárható. Soha senkinek nincs birtokában az a tudás, amely az adott idő adott terében zajló folyamatok egészét, komplexitását meg tudná ragadni. A történész alapvető kérdéseire – Mi történt? Mikor történt? Hogyan történt, és miért éppen úgy történt? – adandó válaszok töredékessége vitathatatlan tény. Mint ahogyan az is, hogy a múlttal foglalkozó saját korából tekint vissza. Személyes érdeklődése, habitusa és a kor által meghatározott szempontok alakítják látásmódját.

Mindezek figyelembevételével jelen tanulmány keretében arra vállalkozunk, hogy a magyarországi németek kitelepítésének történeti földolgozása kapcsán részben mérleget vonjunk – milyen témák vizsgálatára és milyen módszerekkel került sor –, részben újabb kutatási feladatokat határozzunk meg, amelyek teljesítése hozzájárulhatna a folyamat eddigieknél árnyaltabb megértéséhez.

Az 1945 utáni magyarországi politikai, társadalmi, gazdasági kérdések tudományos igényű történeti földolgozása az 1970-es években kezdődött meg. A demokratizálódás irányába ható hazai belpolitikai változások, az általános európai közeledés, valamint a nemzetiségi kutatások világszerte tapasztalható reneszánsza ekkor a magyarországi kisebbségek legújabb kori történetéhez kapcsolódó kutatásokat is tematikailag és időhatárait tekintve számottevően kibővítették. Ebben az időszakban jöttek létre a különböző létszámú és profilú kisebbségkutatással foglalkozó műhelyek is, amelyek ugyan az elkövetkező évtizedekben folyamatos változáson, átalakuláson

---

1 A tanulmányban hivatkozott művek esetében nem a teljességre, sokkal inkább a tematikai és módszertani sokszínűség bemutatására törekedtünk.

mentek keresztül, de mégiscsak valamiféle intézményes háttérrel teremtettek e kutatások számára.²

A magyarországi német kisebbség 20. századi történelmének kutatására a többi nemzetiségi közösséghez viszonyítva némi időbeli késéssel került sor. Tematikáját pedig az időbeli linearitás határozta meg. Az 1970–1980 közötti évtizedben a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület és a Volksbund két világháború közötti emancipációs törekvéseinek, a Trianon utáni magyar állami nemzetiségpolitika meghatározó jellemzőinek, irányzatainak, válságának, illetve a nemzeti mozgalomra gyakorolt hatásának, a német kisebbség a német-magyar kapcsolatokban játszott szerepének, és az SS-sorozások problematikájának a vizsgálata került előtérbe.

A korábban megkezdett kutatások eredményeként számos szaktanulmány, monografikus feldolgozás jelent meg. Bellér Béla és Tilkovszky Loránt a Horthy-korszak évtizedeinek nemzetiségpolitikáját részletesen, több szempontból is megvilágítva dolgozta fel. A kutatók vizsgálták a magyar külpolitikai törekvések és a nemzetiségpolitika összefüggéseit a Bethlen-, Gömbös-, Darányi-, Bárdossy-, és Kállay-kormány idején, Németország és a magyarországi német kisebbség viszonyát, valamint a nemzetiségi kérdés szerepét a területi revíziók idején. Az évtizedes munka eredményeként jelent meg Tilkovszky Lorántnak az SS-toborzások magyarországi eseményeit bemutató kötete. E mellett különös jelentőséggel bírt a Volksbund történetének monografikus feldolgozása, tevékenységének bemutatása, a német kisebbség életében játszott szerepének a korábbiaknál lényegesen differenciáltabb megítélése. Ebben az időszakban tematizálódott a hazai németek II. világháború utáni helyzetére vonatkozó jogi keretek, szabályozások feldolgozása, értelmezése is. E szempont felvetése a németek megítélésének kérdését valamelyest távolította a korábban uralkodó ideológikus megközelítéstől, teret adva immár a szaktudományos értékelésnek.³ Ezeknek

-
- 2 „Az 1960-as évek végétől az 1970-es évek végéig az alábbi nemzetiségi témák kutatásával foglalkozó kutatóhelyek alakultak meg és működtek hazánkban: az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Országos Pedagógiai Intézet Nemzetiségi Tanszéke, később Nemzetiségi Osztálya (1969), a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Osztálya (1970), Magyar Tudományos Akadémia Kelet-európai Nemzetiségi Kutató Csoportja (1975), Állami Gorkij Könyvtár (ÁGK) Nemzetiségi Kutató és Dokumentációs Központja (1978), Magyar Tudományos Akadémia I.-II. Osztályának Kelet-európai Nemzetiségi Komplex Bizottsága (1979).” – FEHÉR ISTVÁN: *Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945–1990*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1993. 16. A MTA 2001-ben alapította meg Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetét, amelynek alapfeladata a külhoni magyarság és a bevándorlók mellett a magyarországi nemzeti kisebbségek és a romák történeti kérdéseinek, integrációs problémáinak sokoldalú kutatása.
- 3 A teljesség igénye nélkül csak néhány, témájában és szemléletében, értékelésében is újat hozó szakmunkát kívánunk itt ebből az időszakból megemlíteni: BELLÉR BÉLA: *A magyarországi németek rövid története*. Budapest, 1981.; KOMANOVICS JÓZSEF: *A hazai németek helyzetére vonatkozó rendelkezések a II. világháborút követő években 1945–1950*. In.: *Baranyai Művelődés* (1976.) 1. sz. 127–133.; KOMANOVITS JÓZSEF: *A hazai németiség volksbundista - illetve hűségmozgalmi - szervezkedése, különös tekintettel Baranya megyére*. In.: *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1969/1970*. 183–93.; KOMANOVITS JÓZSEF: *„Hűséggel a hazához” - a német lakosság náciellenes szervezkedése a II. világháború éveiben*. In.: *Baranyai Művelődés*. (1973) 4. sz., 115–119.; TILKOVSZKY LORÁNT: *SS-toborzás Magyarországon*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1974.; TILKOVSZKY LORÁNT: *Ez volt a Volksbund. A német népcsoport politika és Magyarország 1938–1945*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1978.; TILKOVSZKY LORÁNT: *Németország és a magyarországi német kisebbség 1921–1924*. In.: *Századok*, 112. (1978) 1. sz. 3–48.; TILKOVSZKY LORÁNT: *Törekvések a magyarországi német mozgalom radikalizálására 1932–1933*. In.: *Századok*, 113. (1979). 3. sz. 421–477.; TILKOVSZKY LORÁNT: *A magyarországi német nemzetiségi kérdés a budapesti osztrák követség jelentéseinek*

a műveknek a megszületését több körülmény is elősegítette: a direkt ideológiai elvárások gyengülése – ezzel összefüggésben a liberalizálódó hazai kutatási körülmények –, a fontos irategyüttesek „megnyitása”, valamint az a körülmény, hogy a tudományos együttműködés keretében külföldi levéltári és könyvtári kutatásokra is lehetőség nyílt. A külföldön őrzött források részleges bevonása egy-egy történeti probléma – például az SS-sorozások vagy a Volksbund tevékenysége – feldolgozásába, lehetővé tette annak nemzetközi kontextusba helyezését, a különböző aktorok szerepének párhuzamos bemutatását és értelmezését. Az alapvetően leíró jellegű művekben megfogalmazódó értelmezések természetesen nem mentesek a kor ideológiai meghatározottságaitól, az államhatalmi elit elvárásaitól, az egyoldalú interpretálásoktól, a folyamatot alakító egyes jelenségek figyelmen kívül hagyásától. Ugyanakkor azonban a korábbiakhoz képest óriási tényanyagot sorakoztattak fel, ami már önmagában megnyitotta az utat a több- vagy másfajta értelmezések irányába. Az adott kérdések vizsgálatára azonban szinte kizárólag politikatörténeti aspektusból, (nemzet)állami látószögből került sor. Ez az oka annak, hogy ebben az időszakban egyáltalán nem találkozhatunk társadalomtörténeti vagy gazdaságtörténeti témákkal, mint ahogyan olyan tanulmány is alig született, amely a kisebbségek kulturális intézményeinek működésével, az iskolák tevékenységével, a két világháború közötti időszak nemzetiségi oktatásának jogi szabályozásával és tartalmi elemeinek kérdéseivel foglalkozott volna.

Ösztönzőleg hatott a kisebbségtörténeti kutatásokra az Állami Gorkij Könyvtár Nemzetiségi, Közművelődési Kutató- és Dokumentációs Központja Bibliográfiai munkacsoportjának tevékenysége is, amely egyúttal a nemzetiségi alap- és szakkönyvtárak koordinációs központjává is vált. Az általuk megjelentetett „Nemzetiségek Magyarországon” című többkötetes, több ezer oldalas, több tízezer adatot magában foglaló komplex kiadvány a kutatásoknak újabb lendületet adott. A Käfer István vezetésével szerkesztett kötetek 1983-tól folyamatosan jelentek meg, s a németek, a románok, a szlovákok és a hajdani délszláv fogalomba tartozó szerbek, horvátok, szlovének életéről szóló bibliográfiai adatokat ölelik fel az 1945–1975 közötti időszakban. Tartalmazzák a napi és hetilapok, folyóiratok nemzetiségi vonatkozású cikkeit, tanulmányait, a megjelent önálló köteteket, valamint a témáról külföldön napvilágot látott írásokat.⁴

Ugyancsak fontos eredménynek tekinthető, hogy 1976-ban megindultak a nemzetiségi oktatást hosszú távú koncepciójának kidolgozását segíteni hivatott kutatások. Ezekben a munkákban a szerzők a nemzetiségi oktatás tartalmi megújításának, az új oktatási formák, iskolatípusok kialakításának, a nemzetiségi pedagógusképzés korszerűsítésének, számbeli és minőségi továbbfejlesztésének kérdéseire helyezték a hangsúlyt, ami óhatatlanul azzal járt, hogy e kérdések történeti dimenziói is előtérbe kerültek.⁵ 1976-ban a Tankönyvkiadó Vállalatnál egy önálló nemzetiségi szerkesztőséget hoztak létre. Itt készültek a tankönyvek

---

tükrében 1918–1938. In.: *A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei*, XXX. kötet. (1981) 111–124.

4 FEHÉR ISTVÁN: *Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945–1990*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1993. 17. A német nemzetiség történetére vonatkozó bibliográfia elsőként, 1983-ban jelent meg. *Németek Magyarországon 1945–1975. Bibliográfia*. Szerk.: KÄFER István. 1-2. kötet. Budapest, 1983.

5 Az Országos Pedagógiai Intézet e témához kapcsolódva 1975-ben tanulmánykötetet jelentetett meg. Lásd *Nemzetiségi iskola - anyanyelvi nevelés. Tanulmányok a nemzetiségi oktatásügy köréből*. Szerk.: JAKAB Róbertné-MOKUTER Iván. Budapest, OPI, 1975.

valamennyi magyarországi nemzetiségi iskola számára. Ebben a szerkesztőségben adták ki a nemzetiségi szövetségek kiadványait.

A II. világháborút követő kényszermigrációk történetének kutatása – a németek kitelepítése, a csehszlovák–magyar lakosságcsere – egészen a 70-es évek közepéig, a 80-as évek elejéig tabutémának számított. Az előző évtizedben elindult kutatások első eredményei az 1980-as évek elején–közepén jelentek meg. Ezeknek a tanulmányoknak és regionális feldolgozásoknak a középpontjában a magyarországi németiség háború alatti magatartásának, politikai felelősségének, a II. világháborút követő telepítések, népmozgások kül- és belpolitikai hátterének vizsgálata állt. A kényszermigráció mint téma az 1945 utáni magyarországi átalakulás egy szegmenseként, mellékszálaként, illetve a külpolitikai lehetőségek és kényszerek aspektusaként jelent meg.⁶ Erre az évtizedre már részben oldódott az érintettek évtizedekig tartó hallgatása, görcsös félelme is. Ennek következtében több visszaemlékezés, önéletírás is megjelent, illetve a kitelepített közösségek egykori településük valamely évfordulójához kapcsolódóan Heimatbuchokat, településtörténeteket adtak ki. Ezek a Németországban megjelentetett helytörténeti munkák általában a betelepüléstől a kitelepítésig dolgozták fel az adott település történetét. A munkát összefogó lelkes lokálpatrióták történészi diszciplináris képzettség nélkül, a hazai levéltári anyagoktól elzárva vágtak neki e vállalkozásoknak. A személyes visszaemlékezésekre, a természetesen töredékes családi levéltárakra alapozott kiadványok nagyon változó színvonalúak, és a kitelepítést kizárólag szenvedéstörténet/ek/ként, meglehetősen egyoldalúsággal, érzelmi túlfűtöttséggel dolgozzák fel. Azzal együtt, hogy e falutörténetek elsődleges célja – kimondatlanul is – a közösséget ért trauma feldolgozásának elősegítése, s identitásképző és -megőrző szerepük miatt mindenekelőtt az adott közösség tagjainak érdeklődésére tarthattak igényt, a történeti szakirodalmat is sok hasznosítható adattal gazdagították.⁷

Az 1980–1990 közötti évtized alapvető elmozdulást és figyelemre méltó eredményeket hozott a magyarországi németek kitelepítésének történeti feldolgozásában. Ekkor jelent meg – Fehér István tollából – az első monografikus feldolgozás.⁸ Az addig publikált kutatások ismeretanyagára és a különböző levéltári forrásokra egyként támaszkodó mű előnye, hogy a korábbiaknál lényegesen nagyobb forrásbázison, részletesebben, sok helyi példával mutatta be az eseményt. Ugyanakkor viszont a kitelepítéseket gyakorlatilag önmagukban, a nemzetközi és a hazai folyamatokból kiragadva vizsgálta, s nem fordított kellő figyelmet a különböző jelenségek együttlétezésére, kölcsönhatásaira.

6 BALOGH SÁNDOR: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1982. E kötetnek a bővített átdolgozott kiadása a *Magyarország külpolitikája 1945–1950*. Budapest, 1988.; KOROM MIHÁLY: *Magyarország ideiglenes nemzeti kormánya és a fegyverszünet 1944–1945*. Budapest, 1981.; BALOGH SÁNDOR–IZSÁK LAJOS: *Pártok és pártprogramok Magyarországon 1944–1948*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1979.

7 SZABÓ KÁROLY: *A magyar–csehszlovák lakosságcsere története*. Kézirat. FLACH, PAUL: *Waschkut. Beiträge zur Geschichte einer überwiegend deutschen Gemeinde in der Batschka/Ungarn*. München, 1983.; *Heimatbuch von Pusztavám und Umgebung. Werden und Vergehen einer deutschen Siedlung in Ungarn*. Red.: DR. TAFFERNER, Anton – SCHELL, Franz. Geretsried, 1978.; *Csavoly. Heimatbuch einer ungarndeutschen Gemeinde aus der Batschka*. Waiblingen, 1978.

8 FEHÉR ISTVÁN: *A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.

Értelmezései, interpretációi így sok esetben politikai szempontok szerint motiváltak, egyoldalúak, sommásak.

A kitelepítések országos eseménytörténetére koncentráló kutatások mellett az évtized másik számottevő eredménye az volt, hogy az 1980-as évek második felében feltárták és feldolgozták a területi levéltárakban őrzött közigazgatási és szakigazgatási szervek dokumentumait. A kutatók figyelme a lokalitás és regionalitás felé fordult. A két világháború közötti német nemzetiségi mozgalom országos szint alatti szervezeti működési mechanizmusainak, vezetőik, tagjaik tevékenységének bemutatása és elemzése rámutatott azokra a különbségekre, amelyek a központ és periféria között a célokban, a tevékenység tartalmában egyaránt megtalálhatók voltak. Részben a területi levéltárak anyagának feldolgozása nyomán vált ismertté a német nemzetiségű lakosság kitelepítésének módja, egyes szakaszai és számbeli nagysága. A kapcsolódó törvények és rendeletek áttekintése megmutatta, hogy a hézagokkal, hiányosságokkal bíró jogszabályok milyen sok visszaélésre és önkényes értelmezésre adtak lehetőséget. A jogi szabályozás adta keretek, lehetőségek és a gyakorlatban lejátszódó folyamat/ok közötti különbségekre valójában a helyi kutatások világítottak rá.

A kitelepítések mindenütt másként zajlottak le, gyakorlatilag annyiféle kitelepítésről beszélhetünk, ahány helyi közösséget az érintett. Azok az interakciók, amelyek a kitelepítők, a helyi társadalom tagjai, a helyi hivatalok alkalmazottai és a kitelepítendő-kitelepítettek között minden egyes alkalommal létrejöttek, csak a maguk lokalitásában értelmezhetők, az azt befolyásoló számtalan tényező figyelembevételével.⁹ Ekkor jelentek meg az első dokumentumközlések a németek malenkij robotra hurcolásáról, s nagyobb hangsúlyt kapott a korábbi nemzetiségi oktatás szervezeti kereteinek, tartalmi elemeinek

9 Az említett témák, a szemléletmód vagy a forrásbázis révén ebben az időszakban újat hozó tanulmányok, kötetek közül néhány, a teljesség igénye nélkül: BOGNÁR TIBOR: *Kitelepítés Szulokból, a második világháború után*. In.: *Somogy Megye Múltjából*. 16. (1985) 559-564.; BOGNÁR TIBOR: *A hazai németiségre vonatkozó rendelkezések végrehajtása Szulokon 1945 és 1949 között*. In.: *Somogy Megye Múltjából*. 17. (1986) 109-18.; BOGNÁR TIBOR: *Nemzetiségi vizsgálatok a Somogy megyei németek körében*. 1945-1946. In.: *Somogy Megye Múltjából*. 19. (1988) 309-28.; BOGNÁR TIBOR: *A német lakosság elleni jogfosztó és korlátozó intézkedések Somogy megyében 1946-1949*. In.: *Somogy Megye Múltjából*. 20 (1989) 353-362.; BOGNÁR TIBOR: *Törvényesség és törvénytelenység a hazai németek elleni eljárásban a háború előtti és utáni jogalkotás tükrében*. In.: *Somogy Megye Múltjából*. 21 (1990) 263-82.; BOGNÁR TIBOR: *Adatok a Somogy megyei németlakta települések 1945-1950 közötti helyzetéhez*. In.: *Somogy Megye Múltjából*. 22. (1991) 221-38.; ERDMANN GYULA: *Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban*. Gyula, 1990.; FEHÉR ISTVÁN: *A magyarországi németek kitelepítése. 1945-1950*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.; FÜZES MIKLÓS: *A német nemzetiségi mozgalom a Baranyai Hegyháton 1934-1944*. In.: *A Dunántúl településtörténete. Kötet 5/1*. Pécs, 1982.; ZIELBAUER GYÖRGY: *Politikai viszonyok és az 1945-ös nemzetgyűlési választás Észak-Nyugat-Dunántúl német községeiben*. In.: *Szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*, 5. (1986) 137-53.; SZITA LÁSZLÓ: *A magyarországi németiség iskolaügyének alakulása a Délkelet-Dunántúlon 1938-1944*. In.: *Baranyai Helytörténetírás*. (1981) 441-556.; TÓTH ÁGNES: *Telepítések Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945-1948*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1989. 98. (Levéltári füzetek. Bács-Kiskun megye 5.); FÜZES MIKLÓS: *Modern rabszolgaság. „Malenkij robot”. Magyar állampolgárok a Szovjetunió munkatáborában 1945-1949*. Budapest, Formatív Kft, 1990.; FÜZES MIKLÓS: *A rabszolgaszerzés*. In.: *Magyarországi németek elhurcolása 1944/1945. A kollektív büntetés első állomása. /Dokumentumkötet/*. Budapest, 1990. 85-109.; FÜZES MIKLÓS: *Forgószél. Be- és kitelepítések Délkelet-Dunántúlon 1944-1948 között*. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1990.; TILKOVSKY LORÁNT: *Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919-1989*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.; ZIELBAUER GYÖRGY: *A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945-1955*. Szombathely-Vép, 1990.; ZIELBAUER GYÖRGY: *Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből 1945-1949*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

vizsgálata is, elhelyezve azt a mindenkori magyar kormányzat nemzetiségpolitikai törekvéseinek rendszerében.

Ebben az időszakban a korábbiaknál is lényegesen nagyobb számban jelentek meg a Németországba kitelepítettek által közzétett egyéni vagy csoportos memoárok, dokumentumgyűjtemények – elsősorban családi „levéltárak” anyagára építve –, amelyek a magyarországi interpretációktól eltérő látásmódjukkal új megközelítésekre hívták fel a figyelmet.¹⁰ Bár hosszú ideig számos módszertani kérdésben és a fogalomhasználat tekintetében sem közeledtek egymáshoz az álláspontok, sőt sok esetben azok hevesen és kíméletlenül csaptak össze, mégis úgy látjuk, hogy a polemizálásnak ez az időszaka teremtette meg egy későbbi, gyümölcsöző eszmecsere alapjait.

Mérföldkőnek számít e tekintetben a „300 éves együttélés – A magyarországi németek történetéből” címmel 1987 márciusában Budapesten megrendezett történészkonferencia. Itt nyílt először lehetőség arra, hogy a hazai történészek és nyugati kollégáik, valamint a kitelepített németek képviselői nyílt, termékeny párbeszédet folytassanak az évszázados együttélés kérdéseiről. Magától értetődően mind az előadásokban, mind pedig a vitában különösen nagy hangsúlyt kaptak a legújabb kori együttélés vitatott mozzanatai: a németek háború alatti szerepe, kitelepítése, ennek kül- és belpolitikai vonatkozásai és a felelősség kérdése.¹¹

Összefoglalva: a magyarországi németek kitelepítésének történeti kutatását a rendszerváltásig pozitivista, leíró, eseménycentrikus megközelítési mód jellemezte. A hangsúly a „Mi történt?” kérdésén volt, ami kiegészült ugyan a „Hogyan történt?” kérdéssel, de csak ritkán a „Miért éppen úgy történt?” vizsgálatával. E kutatások kérdésfeltevéseit alapvetően a Potsdam-legenda, illetve az ahhoz való viszonyulás szervezte egységbe. Azaz: a magyarországi németek kitelepítését kizárólag külpolitikai kényszerként, nagyhatalmi előírásaként értelmezték.

A rendszerváltást követően a magyarországi németek kitelepítésének kérdése már nemcsak szaktudományos kérdésként, de a politikai rehabilitáció, jóvátétel szempontjából is tematizálódott, és így került be a társadalmi közbeszédbe is. 1990-ben a parlament két határozata foglalkozott a magyarországi németekkel szemben a második világháború után elkövetett jogtalanságokkal.¹² E két határozatban a magyar parlament rögzítette a

10 Ezek közül csak néhány: FLACH, PAUL: *Das ungarländische Deutschtum im Spiegel der amtlichen Volkszählung vom 31. Januar 1941*. München, 1979.; FLACH, PAUL: *Waschkut. Beiträge zur Geschichte einer überwiegend deutschen Gemeinde in der Batschka/Ungarn*. München, 1983.; Csavoly 1780-1980. *Heimatbuch einer ungarndeutschen Gemeinde aus der Batschka*. Hrsg.: Patenstadt Waiblingen, 1980.; *Heimatbuch Tschatali-Csátalja*. Hrsg.: DR. OTTENTHAL, Adam. Wiesbaden. 1988.; WEIDLEIN, Johann: *Untersuchungen zur Minderheitenpolitik Ungarns von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Schondorf, 1990.

11 A konferenciáról az előadásokat és hozzászólásokat tartalmazó kötet jelent meg: *300 Jahre Zusammenleben - 300 éves együttélés - A magyarországi németek történetéből*. I-II. kötet, Szerk.: HAMBUCH Vendel. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988.

12 A 35/1990. országgyűlési határozat a magyarországi német kisebbség kollektív sérelmeinek orvoslásáról és a 36/1990. országgyűlési határozat a Szovjetunióba jóvátételi munkára elhurcolt, valamint a Szovjetunió bíróságai által elítélt, és időközben bűncselekmény hiányában rehabilitált magyar állampolgárok sérelmeinek orvoslásáról.

jogsérelem tényét, továbbá leszögezte, „hogya a magyarországi németek 1944-től kezdődő elhurcolása, majd az azt követő kitelepítése az emberi jogokat súlyosan sértő, igazságtalan eljárás volt. Az érintettek ártatlanul, nemzetiségi hovatartozásuk miatt szenvedtek. Ezek az intézkedések a magyarországi németek kollektív felelősségre vonásának megnyilvánulásai voltak. Ezért az Országgyűlés részvétét fejezi ki az elhunytak hozzátartozóinak, és együttérzését a szenvedés túlélőinek.”¹³

E politikai aktusok hatására a 90-es évek közepére jelentős változás következett be a téma kommunikációjában. A magyarországi németek kitelepítéséről addig jószerével csak a történeti szakirodalomban folyó diskurzus bekerült a szélesebb társadalmi nyilvánosság kontextusába. Jó alkalmat biztosított erre 1996-ban a kitelepítések 50. évfordulója. Ekkor már nem csak a történészek és az érintettek, hanem az állam különböző szervezetei, testületei és a politikusok is foglalkoztak a Vertreibung „feldolgozásával”. Az országos és helyi sajtóban nagy számban megjelenő cikkek, a rádióban, televízióban elhangzó interjúk és összeállítások, kiállítások révén a társadalmi emlékezetben addig elfojtott, tabuként kezelt téma felszínre került. Ebben a folyamatban nagy jelentőségű esemény volt az 1996 tavaszán a Mezőgazdasági Múzeumban megrendezett kiállítás, amelynek középpontjában – mint ahogyan címe is jelzi: A kollektív büntetés áldozatai – a kitelepítés, a haza elvesztésének ábrázolása állt. A kiállítás megnyitóján a magyar állam nevében először Tabajdi Csaba, a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára megkövette az érintetteket, és hangsúlyozta: „Mindkét félnek, mind a többségi nemzetnek, mind a kisebbségnek magába kell szállnia. El kell kerülni, hogy az elűző többség és az elűzöttek erkölcsi és politikai különbözőségei közé egyenlőségjel kerüljön. Sem a magyar nemzet gazdasági bajai, sem a földéhség vagy a pártérdekek, sem azon kötelessége, hogy százezernyi elűzött magyarnak adjon otthont, nem igazolhatja a magyarországi németek elűzésének jogosságát. A mai napig vitatott a felelősség kérdése: tulajdonképp mennyire volt erős az annak idején Magyarországra nehezedő nemzetközi nyomás. A magyarországi németek elűzésének jogos voltát az sem igazolhatja, hogy e népességcsoport egy csekély kisebbsége a „nagynemetség” eszméjének áldozatául esett.”¹⁴

A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata csaknem ezzel egy időben, 1996. március 23-24-én Budakeszin országos, központi rendezvényen emlékezett meg a kitelepítés 50. évfordulójáról. Hasonló jelentőségű eseményt rendeztek 1996 nyarán Budaörsön, ahol egy, a 60. évfordulóra elkészítendő emlékmű alapkövét is elhelyezték. Az év során számtalan megemlékezést tartottak még, s a kitelepítésben érintett települések csaknem mindegyikén emléktáblát, emlékművet avattak. Az emlékművek művészi színvonala változó, azokat a helyi közösségek közadakozásból, a kitelepítettek anyagi segítségével állították. Több helyen az adott településen az I. világháborúban elesetteknek évtizedekkel korábban állított emlékművét egészítették ki a kitelepítettek, a Szovjetunióba elhurcoltak névsorával. Az emlékművek, szobrok alakjai gyakran nem csupán a németek kitelepítését, elűzését örökítik meg, hanem – mint például Bácsalmáson a Denkmal der aus ihrer

13 35/1990. (III. 28.) Országgyűlési határozat a magyarországi német kisebbség kollektív sérelmeinek orvoslásáról In: <http://www.complex.hu/kzldat/o90h0035.htm/o90h0035.htm>

14 *Der Neue Pester Lloyd*, 2. März 1996.

Heimat vertriebenem Völker esetében – szimbolikusan valamennyi hazájából elűzöttek állítanak emléket.¹⁵

Ezek az eseményeken nemcsak a helyi önkormányzatok vezetői, az egyházak képviselői, de az Országgyűlés prominensei, a kormány tagjai is megjelentek, mint ahogyan nagy számban érkeztek egykori szülőfalujukba az onnan 50 évvel azelőtt elűződtek is. Pécsen a Lenau-ház udvarán felállított emlékmű avatásán 1997. május 16-án Göncz Árpád államfő is beszédet mondott. A kitelepítettek nevében Heinrich Reitingert, az Ungarn-deutschen Sozial- und Kulturwerk elnöke értékelve a Magyarországon a 90-es években lezajlott folyamatokat, a kitelepítés jogi, morális megítélését, az állam által tett gesztusokat így értékelte: „es hat eine für uns neue Geschichtsschreibung begonnen.”¹⁶

A megemlékezéssorozat részét képezte az év őszén megrendezett nemzetközi történetészkonferencia is, amely – megítélésem szerint – a korábbiakhoz képest lényegesen kevesebb eredménnyel járt. Elsősorban azért, mert előadói nem, vagy csak részben támaszkodtak az utolsó évtized kutatási eredményeire. Ugyanakkor a média által teremtett nagy nyilvánosság, továbbá a társadalmi és közélet prominens személyiségeinek részvétele miatt a Vertreibung-témája több héten keresztül a társadalmi közbeszéd részévé vált.

Mind a konferencia tematikája, mind az ebben az időben napvilágot látott cikkek, sajtópolémiaiak nagy része a következő témák köré csoportosult: Mennyiben volt a németek kitelepítése a kollektív felelősség alapján nagyhatalmi nyomás, presszió, kötelezettség, és mennyiben a magyar állam szándéka? Hol vonható meg a magyar kormány felelőssége ez ügyben? Hogyan reagált a magyar társadalom, reagált-e egyáltalán? A magyarországi németekkel szemben végrehajtott intézkedések „elűzetésnek”, „kitelepítésnek” vagy „áttelepítésnek” tekintendők?

Bár a korábban tabuként kezelt Vertreibung-téma az 50. évfordulóhoz kapcsolódóan állami, politikai „támogatást” kapott, és ennek hatására rövid időre bekerült a köztudatba, nem alakult ki a kérdés kapcsán társadalmi párbeszéd.

De mi történt a történetírásban? Valójában új szemléletű történetírás kezdődött-e a 90-es évek elején-közepén a magyarországi németek legújabb kori történetének kérdéseit vizsgálva?

A rendszerváltás semmiképp nem tekinthető cezúrának e tekintetben. Az 1990-es években megjelent publikációkhoz kapcsolódó kutatások már jóval azt megelőzően megkezdődtek. Tehát az a tematikai sokszínűség és szemléleti pluralizmus, ami a kutatási eredményekben megjelenik, már az előző évtizedben kialakult, megalapozódott.

A kutatások egyik központi témájává a malenkij robotra való elhurcolás feltárása vált, ezen belül is a szovjet hadsereg, a magyar kormány, a helyi hatóságok és a többségi társadalom felelősségének vizsgálata. Ezek a továbbra is regionális feldolgozások immár nem csak a területi levéltárak iratanyagára, de a túlélőkkel készített interjúkra is támaszkodtak. Az oral history módszerét elsősorban a hiányzó adatok kiegészítésére használták.

15 Az emlékműállítást, illetve az emlékművek képzőművészeti szempontú értékeléséről részletesen lásd BOROS GÉZA: *Emlékezet és felejtés. Kitelepítési emlékművek Magyarországon (1989-2004)*. In: *Régió*, (2005) 2. sz. 93-110.

16 „Számunkra új történetírás kezdődött.” – *Neue Zeitung*, 41. (1997) 18.

Az interjúkat az esetek nagy részében módszertani megalapozottság nélkül vették fel, elemzésük az emlékezetkultúra szempontjából nem történt meg.

Ekkoriban jelentek meg Magyarországon azok az első országos és regionális földolgozások is, amelyek a németek kitelepítését már komplex módon, nemzetközi kontextusban, s a Magyarországot érintő több hullámú kényszermigrációk egyikeként, az azokkal való összefüggésrendszerben vizsgálták. Előtérbe került a kényszerek és lehetőségek viszonyrendszerébe ágyazva a nagyhatalmi, a magyar kormány és politikai elit, valamint a magyar társadalom felelősségének vizsgálata.¹⁷

Egy a korabeli sajtóban megjelent cikkekből közzétett válogatás pedig a németekkel szembeni intézkedések kampányszerű voltára mutatott rá, és bepillantást engedett a bűnbakképzés folyamatába, illetve annak kommunikációjába.¹⁸ A kutatási témák között megjelent a kitelepített németek társadalmi, politikai integrációjának kérdése és az 1950 utáni nemzetiségpolitika főbb jellemzőinek vizsgálata.¹⁹

Ezzel egy időben Németországban is több olyan kutatási programot indítottak el, amelyek a Duna-medence német nemzetiségeinek háború utáni történetével foglalkoztak. Ezek a kutatások új, interdiszciplináris vizsgálati szempontjaik, valamint módszertani hasonlóságai révén jótékonyan erősítették egymást, és inspirálólag hatottak nemcsak a szakmai párbeszéd folytatására, de újabb eredményekre is ösztönöztek.²⁰

Áttekintve tehát az 1990-es évtized kérdéshez kapcsolódóan megjelent publikációit, a következőket állapíthatjuk meg. Egyrészt: tematikai bővülés figyelhető meg, új kérdések, problémák kerültek a vizsgálatok középpontjába. Másrészt: elmaradt a fogalmi viták – kitelepítés-elűzés-menekülés-áttelepítés, kollektív vagy egyéni felelősség, bűn és büntetés – következetes végigvitele. Harmadrészt: bár a korábbiakhoz képest több kutatás esetében megállapítható a komplex megközelítési mód igénye és alkalmazása, az összehasonlító szempontok érvényesítése, a folyamat árnyaltabb megítélése, mégis a szakmai diskurzus kereteit továbbra is a Potsdam-legenda és az abból fakadó értelmezések határozták meg.

Nevezetesen: a magyar kormány külpolitikai kényszer hatására, kizárólag nemzetközi előírásra alkalmazta-e a hazai németekkel szemben a kollektív büntetés elvét és hajtotta végre a kitelepítésüket, vagy volt önálló mozgástere, lehetősége? Ha igen, hol húzható

17 Ezek közül néhány: FEHÉR ISTVÁN: *A soknemzetiségű Baranya a 20. században*. Pécs, 1996.; TILKOVSZKY LORÁNT: *Nemzetiség és magyarság. Nemzetiségpolitika Magyarországon Trianontól napjainkig*. Budapest, Ikva Kiadó, 1994.; TÓTH ÁGNES: *Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban*. In.: *Bács-Kiskun megye múltjából XI*. Kecskemét, 1992. 330–383.; TÓTH ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggése*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 1993.

18 ZIELBAUER GYÖRGY: *A magyarországi németek elhurcolása, és elűzése. Válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból 1944–1948*. Budapest, Országos Német Önkormányzat, 1996.

19 Ezek közül néhány: FEHÉR ISTVÁN: *Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945–1990*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1993.; TÓTH ÁGNES: *Pártállam és nemzetiségek 1950–1973*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2003.

20 *Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas I–II.* Hrgs.: SEEWANN, Gerhard-DIPPOLD, Péter. München, 1997.; *Migrationen und ihre Auswirkungen. Das Beispiel Ungarn 1918–1995*. Hrgs.: SEEWANN, Gerhard. München, 1997.; *Nationale Frage und Vertreibung in der Tschechoslowakei und Ungarn 1938–1948*. Hrgs.: PLASCHKA, Richard - HASELSTEINER, Horst - SUPPAN, Arnold - M. DRABEK, Anna. Wien, 1997.

meg saját kompetenciájának és ezzel együtt felelősségének határa? Bár a rendszerváltást követően több olyan új kutatási eredmény is napvilágot látott, amely egyértelműen árnyalta a korábban manifesztálódott Potsdam-legendát, rámutatva a hazai politikai pártok már 1945 tavaszán határozottan megfogalmazódó, a németek minél teljesebb kitelepítésére irányuló törekvésére, illetve azokra a körülményekre – a szomszéd országokból érkező magyar menekültek elhelyezése, a bukovinai székelyek letelepítése, a földreform kapcsán végrehajtott telepítések, a csehszlovák–magyar lakosságcsere –, amelyek részben ki is kényszerítették ezt a folyamatot. A kollektív büntetést tehát nem az 1945. december 22-én elfogadott kitelepítési rendeletet követően alkalmazták, arra már az év tavaszán a földreform végrehajtása, illetve az ítélet nélkül tömegesen végrehajtott internálások révén sor került. Ez utóbbi jelenség vizsgálata szintén csak az utóbbi években került a kutatások érdeklődési körébe.²¹

Magyarországon nem az etnikai tisztogatás, a tiszta nemzetállam megteremtése, hanem a németektől elvett vagyon által a földreform kereteinek és a Magyar Kommunista Párt szavazóbázisának nagyarányú kiszélesítése volt a fő cél.²² A Potsdam-legendához való feltétlen ragaszkodás, a potsdami határozatok kontextusukból való kiragadása – megítélés szerint – szemléleti, értelmezési egyoldalúságot tart fenn, és akadályozza annak, hogy a történeti folyamathoz kapcsolódóan további releváns kérdéseket fogalmazzunk meg.

A magyarországi németek kitelepítését a potsdami határozatok előírásaként való értelmezésével, a hazai politikai erők szándékainak tagadásával, az „önkéntes” elem negligálásával a magyarországi eseménysor kiemelődik a nemzetközi folyamatból, ezzel mintegy kétségbe vonva az összehasonlító módszer alkalmazását/alkalmazhatóságát. Pedig a különbségek is csak egy összehasonlítás keretében lennének értelmezhetők. Ahhoz pedig már eddigi tudásunk is elegendőnek látszik, hogy megállapíthassuk: az 1944 őszi vad elűzések, a wilde Vertreibung kivételével, a németekkel a II. világháborút követően Magyarországon történtek – módszerét, ideológiáját, időbeli lefolyását tekintve – nagyfokú hasonlóságot mutatnak a Lengyelországban, vagy a Szudéta-vidéken történtekkel. Mindenekelőtt szükséges lenne – hasonlóan a csehországi és lengyelországi kötetekhez – egy széles körű és sokoldalú forrásfeltárást végezni az 1945–1950 közötti kényszermigrációk történetéhez kapcsolódóan, amelynek eredményeit dokumentumkötetben majd monográfiában kellene közreadni.²³

21 BANK BARBARA-ŐZE SÁNDOR: *A „német ügy” 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökiig*. Budapest-München-Backnang, Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, 2005. TÓTH ÁGNES: *A németek internálása a Dunántúlon, 1945-1946*. In: *Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadi századi Magyarországon*. Szerk.: SZEDERJESI Cecília. Salgótarján-Budapest, Nógrád Megyei Levéltár-1956-os Intézet (2008) 37-52.

22 TÓTH ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 1993.

23 BRANDES, Detlef: *Der Weg zur Vertreibung 1938-1945. Pläne und Entscheidungen zum „Transfer“ der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen*. München, 2001.; BEER, Mathias (Hg.): *Auf dem Weg zum ethnischen reinen Nationalstaat? Europa in Geschichte und Gegenwart*. Tübingen, 2004.; BORO-DZIEJ, Włodzimierz (Hg.) / LEMBERG, Hans (Hg.): *Unsere Heimat ist uns ein fremdes Land geworden. Die Deutschen östlich von Oder und Neiße 1945-1950. Dokumente aus polnischen Archiven*. Herder Institut, Marburg 2004.; KITTEL, Manfred - MÖLLER, Horst - PESEK, Jiri - THUMA, Oldrich (Hg.): *Deutschsprachige*

A Potsdam-legendához való ragaszkodás lehetetleníti el az alábbi kérdések felvetését is: a szomszéd országokból tömegesen érkező magyar menekültek ellátása, elhelyezése mennyiben volt kényszerítő hatással a németek kitelepítésére? Nagyon keveset tudunk arról is, hogy miként strukturálódott át az egyes települések, régiók társadalma, nemcsak nemzetiségi, de vagyoni, szociális, gazdálkodás-kultúra szempontjából is, és hogy ez mennyiben befolyásolta a későbbi gazdálkodás eredményességét. E tekintetben csupán néhány regionális elemzés áll rendelkezésünkre.²⁴ Nincsenek módszeres elemzések arra vonatkozóan sem, hogy a kitelepítettek milyen társadalmi státuszúak voltak, a társadalmi struktúrában hol helyezkedtek el.

Miután korabeli országos szintű adatgyűjtés nem, vagy csak igen töredékesen áll rendelkezésünkre e kérdések vizsgálatához, eredményesebb lenne ezekhez alulnézetből, a mikro-történetírás felől közelíteni. Ehhez azonban szemléleti változásra lenne szükség.

Az utóbbi évtizedekben a történész-levéltáros szakma képviselői körében több alkalommal is intenzív vita bontakozott ki arról, hogy mire is való a helytörténetírás?²⁵ A vitákban alapvetően az alábbi markáns álláspontok fogalmazódtak meg. Az egyik szerint a helytörténet művelése a helybeli értelmiség – történelemtanárok, muzeológusok, levéltárosok – intellektuális hobbija, amatőr történészkedése csupán. E vélemény képviselői elismerték ugyan, hogy az effajta munkának megvan az a kétségtelen haszna, hogy szellemi támaszt nyújt a lokális öntudat számára, de ennél semmiképpen nem értékeli azt többre.

A másik álláspont képviselői még prózaibb magyarázatot adtak, amikor azt hangsúlyozták, hogy a helyi önkormányzatok, vállalkozók által anyagilag is támogatott kutatómunka mindenekelőtt presztízscélokat szolgál.

A szaktudományos megközelítések a helytörténet művelését – az országos történettel kialakult egészséges munkamegosztás keretei között – a mikroszint feltárására képes és alkalmas műfajnak, ám az országos történetírástól minőségében eltérőnek tekintették. Ez a felfogás – megítélésem szerint –, minden jó szándéka ellenére sem alkotja meg azt az elméleti keretet, amelyre támaszkodva meghaladható lenne a helytörténet és országos történet hamis kettőssége. A cél ugyanis nem a kettő különbségeinek eltüntetése. A probléma nem a munkamegosztás tényében van, hanem abban, hogy milyen funkciót tulajdonítunk e munkamegosztás során az egyiknek és a másiknak.

Ha tehát a funkcionalitás felől közelítünk a kérdéshez, akkor nincs helye az alá- fölérendeltség fölvetésének, a természetesnek ható hierarchikus felosztásnak, a redukált szakzszerűség és a helytörténet gyakori azonosításának. A sommás beállítások – bár kétségtelen

---

Minderheiten 1945. Ein europäischer Vergleich. München 2007.; MELVILLE, Ralph - PESEK, Jiri - SCHARF, Claus (Hg.): *Zwangsmigrationen im mittleren und östlichen Europa. Völkerrecht - Konzeptionen - Praxis (1938-1950).* Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte. Beiheft Nr. 69. Mainz 2007.

24 SZENYÉRI ZOLTÁN: *Német sorsok Dél-Dunántúlon (1700-2001).* Dombóvár, 2004. és TÓTH, ÁGNES: *Einige Zusammenhänge zwischen der Bodenreform und dem Wandel der Sozialstruktur im südlichen Transdanubien (1945-1949).* In: *Agrarreformen und ethnodemographische Veränderungen. Südosteuropa vom ausgehenden 18. Jahrhundert bis in die Gegenwart.* Hg.: KRAUSS, Karl-Peter. Franz Steiner Verlag, 2009. 255-280.

25 GYÁNI GÁBOR: *A helytörténetírás jelentőségéről.* In: *Honismeret,* (1990) 1. sz. 3-7.

tény, hogy e területen is nagyok a minőségi különbségek – azért is veszélyesek, mert azt a látszatot keltik, mintha a helytörténetírás osztatlan egész lenne.

Ha a funkcionalitás felől közelítünk, föl sem merül, hogy a helytörténet művelése kisebb presztízsű az országos történetírásénál, s akkor a helytörténetírásnak fogalomhasználatában, és tematikailag sem vagy nem mindenképpen kell igazodnia az országos történetíráshoz. Hiszen a lokalitás történései, a helyi társadalom struktúrája nem feltétlenül gyömöszölhető bele az adott korszak országos „látképébe”.

Az elmúlt évtizedekben a társadalom részéről a korábbiakhoz viszonyítva sok tekintetben gyökeresen más, új igények fogalmazódtak meg a történettudománnyal szemben. Ez a folyamat a nyugat-európai országokban már az 1960-as években megkezdődött, nálunk csak a 90-es években bontakozott ki. E szerint megszűnt a nemzeti történelmeknek a politikatörténettel való azonosítása, az eseménytörténet egyeduralkodó voltát megtörték a gazdaság- és társadalomtörténeti szempontú kutatások. Ebből következik, hogy amíg egy ország politikai köztörténete megírható a kormány, a parlament, egyszóval a központi hatalmi szervek történeteként is, addig egy társadalmi osztály vagy átrétegződés folyamata, az emberek mindennapi életvitele és mentalitása, egy kisebb közösség belső viszonyai, kizárólag a maguk konkrét térbeliségükben tárhatók fel. Az emberek közötti viszonyok, a struktúrák kutatása, a társadalomtörténeti tematika felértékelte a helyi közösségi formákat. Fontos igénnyé vált a történelem rekonstrukciója/konstrukciója mellett a megélt, a személyes feltárása, bemutatása is.

Ebben az átalakulási folyamatban a helytörténetírás immár nem az országos köztörténet kiegészítő eleme csupán, hanem a történetírás azon része, amely a helyit/lokálist úgy tekinti, mint az általánosan (is) ható folyamatok szinterei közül az egyiket. A vizsgálandó helyi közösségek, már nem mint a vizsgálandó egész tünnek föl, hanem a benne sajátosan megnyilvánuló általános folyamatok és történések köreként. Ez a megközelítés problémaközpontú. A helytörténet így nem az országos történetírás alatt, hanem sokkal inkább mellette levőként, vagy egyenesen azt helyettesítőként határozhatja meg magát.

Mindez természetesen megváltoztatja a helytörténészek és az országos történettel foglalkozók viszonyát is. Azzal, hogy a kutatás súlypontja kezd áthelyeződni a lokális terepre, szűnőben van a két terület művelőinek szembeállítás, a helytörténészek elszigeteltsége, a „profik szakértők” fölöttük való gyámkodása.

A rendszerváltást követően jelentősen megszorodott azon helytörténeti munkák száma, amelyek a kitelepítések történetét lokálisan vagy regionálisan dolgozzák fel. A fenti értelmezési keretben vizsgálva e munkákat, meg kell állapítanunk, hogy nagy részük nem felel meg a tudományosan is értékelhető művek kritériumainak.²⁶ Tiszteletre méltó az a törekvés, amely a helyi közösségeket saját múltjuk feltárására ösztönzi, s ez által ezek a munkák a helyi identitás ápolásának, megteremtésének fontos eszközévé válnak. Sok esetben az ezekben a kötetekben a lokalitáshoz kapcsolódóan felhalmozott tények, adatok sehol máshol nem hozzáférhetőek. Ugyanakkor a teljes módszertani diverzifikáció, az ebből fakadó értelmezések megkérdőjelezhetősége, a szakmai kritériumok teljes vagy részleges

26 Természetesen számos kivétel is van, ilyen többek között a soproni németek kitelepítését földolgozó munka. Lásd KRISCH ANDRÁS: *A soproni németek kitelepítése 1946*. Sopron, Escort Kiadó, 2006.

figyelmen kívül hagyása alkalmatlanná teszi ezeket a munkákat, hogy a kitelepítéssel foglalkozó történeti munkák közé besorolódjanak.

Az utóbbi évtized mind tematikai, mind módszertani megújulást is eredményezett. Tematikailag az utóbbi évtizedben jelent meg a kitelepítettek németországi integrációjának vizsgálata, amelyet több tényező is nehezít. A Magyarországról kitelepítetteknek a többi menekült, elűzött csoporthoz viszonyítva alacsony létszáma miatt a németországi levéltári források sok esetben a magyarországi németeknél a származási országot nem tüntetik fel, s az úgynevezett egyéb kategóriába sorolják őket. Emiatt kinti integrációjuk levéltári források alapján történő vizsgálata szinte lehetetlen. Ez a körülmény szükségessé tette, hogy a témával foglalkozók az érintett személyekkel strukturált interjúkat készítsenek, illetve egy szélesebb kört kérdőíves vizsgálatba is bevonjanak. Különösen fontos, hogy az utóbbi években az egykori Kelet-Németország területére telepített magyarországi németek is a kutatók érdeklődési körébe kerültek.²⁷ Ezek a feldolgozások, megközelítések jó alapot nyújtanak arra, hogy a munka tovább folytatódjon.

Teljesen új témaként jelent meg a kitelepített, majd illegálisan vagy legálisan 1950-ig Magyarországra visszaszökött-települt németek történetének feldolgozása.²⁸ A hagyományos történeti forrásbázison – levéltári dokumentumok, sajtóanyagok – és strukturált interjúkon alapuló kutatás mind szemléletében, mind tényanyagában újat hozott. Amíg a szerző az események hagyományos értelemben vett történeti vizsgálatok az írott források széles körére támaszkodott, addig a személyek motivációjának, a csoport tagjai társadalmi kontextusának fölfejtéséhez az érintettek élettörténetének összegyűjtését és elemzését választotta. A visszaemlékezéseket tehát nem kiegészítő forrásnak, hanem az eseményeknek a tanú által való megélése és megértése, valamint a személyes élettörténetébe épülése szempontjából a „forrásnak” tekintette. Azért is volt ez fontos, mert mind ez ideig a magyarországi németek jelenkori történetére, az egyes személyek és csoportok kríziseire vonatkozóan nincsenek módszeres élettörténet-gyűjtések. Fontos lenne a közösség másik két – a kitelepített és Németországban integrálódott, illetve a különböző okok miatt Magyarországon maradtak – csoportjához tartozók élettörténetének összegyűjtése és elemzése is. Csak az összehasonlító elemzést követően lehetne a jelenleginél megalapozottabb és részletesebb választ kapni a visszatérés, illetve a Németországban maradás motivációira, az identitásjellelmezők, a magyar társadalomba való integráltság, az újrakezdési stratégiák azonosságaira és különbözőségeire.²⁹ Tekintve az események óta eltelt több mint 60 évet, erre már nem sokáig lesz – ha egyáltalán még van – lehetőség.

27 FÜZES MIKLÓS: *Valami Magyarországon maradt: A kitelepített magyarországi németek beilleszkedése Németországban*. Pécs, 1999.; MAYER JÁNOS: *Most menekültnek hívnak. Az elűzött észak-bácskai németek integrációja Nyugat-Németországban*. Pécs, 2001. Kézirat.; RUTSCH NÓRA: *A magyarországi németek beilleszkedése Németország szovjet zónájába*. In: *Minderheiten und Mehrheiten in ihren Wechselbeziehungen im südöstlichen Mitteleuropa. Festschrift für Gerhard Seewann zum 65. Geburtstag*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2009.

28 TÓTH ÁGNES: *Hazatértek. A németországi telepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008.

29 Erre vonatkozóan lásd bővebben: SEEWANN, Gerhard: *Vertriebene und Heimkehrer. Diskurs und Erinnerung in Ungarn*. Kézirat.

Korábban már földolgozott témák szélesebb forrásbázison nyugvó, új szemléletű földolgozásai is napvilágot láttak. Ezek közül a legkiemelkedőbb a Volksbund történetét és tevékenységét újragondoló, értelmező munka, amely mind magyar, mind német nyelven megjelent.³⁰

Összegezve tehát, megítélésem szerint nagyon fontos lenne, ha a magyarországi németek 20. századi történetét nemzetközi kontextusban, a hazainál szélesebb forrásbázis fölhasználásával, a nemzetközi eredmények figyelembevételével, az összehasonlító módszerek alkalmazásával folytatnánk. A politikatörténeti megközelítések mellett, szükség-szerűen előtérbe kell kerülniük a társadalomtörténeti és gazdaságtörténeti témáknak és vizsgálati módoknak. Ehhez a látószög megváltoztatására is szükség van, azaz sok esetben a helyi, lokális felől kell közelítenünk az adott kérdéshez, mindig szem előtt tartva azonban megállapításaink érvényességének hatósugarát.

---

30 SPANNENBERGER, NORBERT: *Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938-1944. Unter Horthy und Hitler*. München, 2002.; BELLÉR BÉLA: *A Volksbildungsvereintól a Volksbundig. A magyarországi németek története 1933-1938*. Budapest, Magyarországi Németek Országos Önkormányzata - Új Mandátum Kiadó, 2002.; *Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch*. Hrsg.: SEEWANN, Gerhard-SPANNENBERGER, Norbert., München, 1999

Ágnes Tóth

Wo sind noch Lücken?

Vertreibung der Ungarndeutschen in der heimischen Geschichtsschreibung: thematische weiße Flecken, methodische Mängel¹

Die Vergangenheit ist in ihrer Vollständigkeit niemals zu erschließen. Niemand kann im Besitz des Wissens sein, das in seiner Ganzheit, seiner Komplexität die Prozesse, die im gegebenen Raum zur gegebenen Zeit abgelaufen sind, ergreifen zu können. Die grundlegenden Fragen des Historikers – Was ist geschehen? Wann ist es geschehen? Wie ist es geschehen und warum gerade so? – können nur fragmentarisch beantwortet werden, das ist ein unbestreitbarer Fakt. Fakt ist auch, dass der sich mit der Vergangenheit Befassende aus seinem eigenen Zeitalter zurückblickt. Sein persönliches Interesse, sein Habitus und die von seiner Zeit bestimmten Aspekte gestalten seine Sichtweise.

Unter Berücksichtigung von all diesem versuchen wir im Rahmen dieser Studie anhand der historischen Bearbeitung der Vertreibung der Ungarndeutschen teils eine Bilanz zu ziehen – welche Themen und mit welchen Methoden sie untersucht wurden –, teils aber neuere Forschungsaufgaben zu bestimmen, deren Erfüllung im Vergleich mit dem bisherigen zu einem nuancierteren Verständnis des Prozesses beitragen könnte.

In den 1970-er Jahren begann die wissenschaftlich anspruchsvolle historische Bearbeitung der politischen, gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Fragen in Ungarn. Die in Richtung der Demokratisierung wirkenden innenpolitischen Veränderungen in unserem Land, die allgemeine europäische Annäherung, sowie die Nationalitätenforschungen erfuhren weltweit eine Renaissance, die in dieser Zeit auch die sich zur Geschichte der Minderheiten Ungarns in der neuesten Zeit anknüpfenden Forschungen ihre Thematik und ihre Zeitgrenzen betreffend wesentlich erweitern ließ. In diesem Zeitabschnitt wurden Werkstätten von je unterschiedlicher Bestandszahl und unterschiedlichem Profil ins Leben gerufen, die zwar in den darauf folgenden Jahrzehnten

---

1 Die in der Studie erwähnten Werke sollen eine thematische und methodologische Vielfalt darstellen

kontinuierlich Änderungen, Umgestaltungen mitmachten, jedoch für die Forschungen einen gewissen institutionellen Hintergrund boten.²

Zur Forschung der Geschichte der ungarndeutschen Minderheit im 20. Jahrhundert kam es im Vergleich zu den anderen Nationalitäten etwas später. Ihre Thematik wurde dabei von der zeitlichen Linearität bestimmt.

Im Jahrzehnt zwischen 1970 und 1980 kam die Untersuchung der Emanzipierungsbestrebungen des Volksbildungsvereins der Deutschen in Ungarn und des Volksbundes zwischen den zwei Weltkriegen, der Bestimmungsfaktoren, Richtungen, Krise der ungarischen staatlichen Nationalitätenpolitik nach dem Friedensvertrag von Trianon bzw. ihrer Wirkung auf die Nationalitätenbewegung, der Rolle der deutschen Minderheit in den deutsch-ungarischen Kontakten, der Problematik der SS-Rekrutierungen/Musterungen in den Vordergrund.

Als Ergebnis der früheren Forschungen sind zahlreiche Fachstudien, monographische Darlegungen erschienen. Béla Bellér und Loránt Tilkovszky bearbeiteten die Nationalitätenpolitik der Horthy-Epoche aus mehreren Gesichtspunkten detailliert. Die Forscher untersuchten die Zusammenhänge der ungarischen außenpolitischen Bestrebungen und der Nationalitätenpolitik zur Zeit der Bethlen-, Gömbös-, Darányi-, Bárdossy- und Kállay-Regierung, das Verhältnis von Deutschland und der deutschen Minderheit Ungarns, sowie die Rolle der Nationalitätenfrage zur Zeit der territorialen Revisionen. Als Ergebnis jahrzehntelanger Arbeit erschien der Band von Loránt Tilkovszky über die Ereignisse der SS-Rekrutierungen/Musterungen in Ungarn. Daneben ist von besonderer Bedeutung die monographische Bearbeitung der Geschichte und Tätigkeit des Volksbundes sowie eine differenzierte Beurteilung des Volksbundes welche Rolle er im Leben der deutschen Minderheit spielte. In dieser Zeitperiode wurden auch die Bearbeitung und Deutung von Rechtsrahmen und -Regelungen bezüglich der Lage der hier beheimateten Deutschen nach dem Zweiten Weltkrieg thematisiert. Der neue Aspekt führte weg von der früher vorherrschenden ideologischen Annäherungsweise bei der Beurteilung der Deutschen, und gab nunmehr der fachwissenschaftlichen Bewertung Raum.³ Die Entstehung dieser Werke wurde von mehreren

2 „Vom Anfang der 1960-er Jahre bis zum Ende der 1970-er Jahre waren folgende sich mit Nationalitätenthemen befassenden Forschungsstellen in Ungarn gegründet und tätig: Institut des ZK der MSZMP, Nationalitätenlehrstuhl, später Nationalitätenabteilung des Landesinstituts für Pädagogik (1969), Nationalitätenabteilung der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft (1970), Forschungsgruppe für Osteuropäische Nationalitäten der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (MTA) (1975), Forschungs- und Dokumentationszentrum der Staatlichen Gorki-Bibliothek (ÁGK) (1978), Magyar Komplex-Ausschuss der Abteilungen I-II der Ungarischen Akademie der Wissenschaften für Osteuropäische Nationalitäten (1979).“ - FEHÉR, ISTVÁN: *Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945-1990*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1993, S. 16. Die MTA gründete 2001 das Institut für Ethnisch-nationale Minderheitenforschung, deren grundlegende Aufgabe in der vielseitigen Forschung der historischen Fragen und der Integrationsprobleme der nationalen Minderheiten Ungarns und der Romas, neben des Ungartums außerhalb der Grenzen und der Einwanderer, besteht.

3 Ohne jeder Anspruch auf Vollständigkeit wollen wir aus diesem Zeitabschnitt nur einige, von ihrer Themenwahl und Sichtweise wie ihrer Auswertung her Neues bringende Fachstudien erwähnen: BELLÉR, BÉLA: *A magyarországi németek rövid története*. Budapest, 1981; KOMANOVICS, JÓZSEF: *A hazai németek helyzetére vonatkozó rendelkezések a II. világháborút követő években 1945-1950*. In: *Baranyai Művelődés* (1976.) Nr. 1, S. 127-133; KOMANOVITS, JÓZSEF: *A hazai német ség volksbundista - illetve*

Faktoren gefördert: die Erschwächung von direkten ideologischen Erwartungen – und im Zusammenhang damit die Liberalisierung der ungarischen Forschungsergebnisse –, die „Eröffnung“ wichtiger Dokumentsammlungen, sowie der Umstand, dass die Möglichkeit zu ausländischen Archiv- und Bibliotheksforschungen im Rahmen der wissenschaftlichen Zusammenarbeit gewährt war. Die zum Teil erfolgte Einbeziehung von im Ausland aufbewahrten Quellen bei der Bearbeitung von diversen historischen Problemen – wie z. B. die SS-Rekrutierungen/Musterungen oder die Tätigkeit des Volksbundes –, machten es möglich, sie in einen internationalen Kontext zu stellen, und die Rolle der verschiedenen Akteure parallel vorzustellen und zu deuten. Die in den Werken vom grundsätzlich beschreibenden Typ formulierten Deutungen sind von den ideologisch bestimmten Eigenarten des Zeitalters, den Erwartungen der Staatsmachtelite, den einseitigen Interpretationen, dem Außerachtlassen einzelner, den Prozess mitgestaltenden Erscheinungen natürlich nicht frei. Gleichzeitig brachten sie aber eine ansehnliche Faktenmaterialsammlung von früher nicht bekannter Menge hervor, die allein schon für mehrfache oder andersartige Deutungen den Weg öffnete. Die Untersuchung der konkreten Fragenbereiche konnte aber fast ausschließlich nur aus dem politikgeschichtlichen Aspekt und der (national)staatlichen Sichtweise geführt werden. Das ist der Grund dafür, dass man in diesem Zeitabschnitt gar keinen gesellschaftshistorischen oder wirtschaftsgeschichtlichen Themen begegnen kann, wie auch kaum Studien entstanden sind, die sich mit der Funktionsausübung der Kultureinrichtungen der Minderheiten, mit der Tätigkeit ihrer Schulen, der Rechtsnormregelung und Fragen ihrer Inhaltselemente des Minderheitenunterrichtswesens zwischen den zwei Weltkriegen befasst hätten.

Fördernd erst wirkte die Tätigkeit der bibliographischen Arbeitsgruppe im Zentrum der Staatlichen Gorkij Bibliothek für Nationalitäten, Öffentliche Bildung, Forschung und Dokumentierung, die damit auch zum Koordinationszentrum der Grund- und Fachbibliotheken der Nationalitäten wurde. Die von ihnen herausgegebene mehrbändige, mehrtausend Daten erfassende komplexe Publikation u. d. T. „Nationalitäten in Ungarn“ gab den Forschungen neuen Schwung.

Die unter Leitung von István Käfer redigierten Bände sind ab 1983 der Reihe nach erschienen und sie erfassen die bibliographischen Angaben über das Leben der Deutschen, der Rumänen, der Slowaken und der in den Begriffskreis der einstigen Südslawen gehörenden Serben, Kroaten, Slowenen in der Zeitstrecke zwischen 1945 und 1975. Sie enthalten Artikel und Studien der Tages- und Wochenzeitschriften mit

---

hűségmozgalmi - szervezkedése, különös tekintettel Baranya megyére. In: *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1969/1970*, S. 183–93; KOMANOVITS, JÓZSEF: „Hűséggel a hazához” - a német lakosság náciellenes szervezkedése a II. világháború éveiben. In: *Baranyai Művelődés*. (1973) Nr. 4, S. 115–119; TILKOVSKY, LORÁNT: *SS-toborzás Magyarországon*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1974; TILKOVSKY, LORÁNT: *Ez volt a Volksbund. A német népcsoport politika és Magyarország 1938–1945*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1978; TILKOVSKY, LORÁNT: *Németország és a magyarországi német kisebbség 1921–1924*. In: *Századok*, 112. (1978) Nr. 1, S. 3–48.; TILKOVSKY, LORÁNT: *Törekvések a magyarországi német mozgalom radikalizálására 1932–1933*. in.: *Századok*, 113. (1979). Nr. 3, S. 421–477; TILKOVSKY, LORÁNT: *A magyarországi német nemzetiségi kérdés a budapesti osztrák követség jelentéseinek tükrében 1918–1938*. In: *A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei*, Bd. XXX, (1981) S. 111–124.

Bezug auf die Nationalitäten, selbständige Bände, sowie die zum Thema im Ausland erschienenen Veröffentlichungen.⁴

Ebenfalls als wichtiges Ergebnis ist anzusehen, dass die Forschungen zur Unterstützung eines langfristigen Konzepts für den Nationalitätenunterricht 1976 gestartet wurden. In diesen Arbeiten legte man auf die inhaltliche Erneuerung des Nationalitätenunterrichts, auf die Bildung neuer Unterrichtsformen und Schultypen, auf die Modernisierung der Nationalitätenlehrerbildung, auf Fragen ihrer quantitativ- und qualitätsbedingten Weiterentwicklung besonderen Wert, was unterlässlich damit verbunden war, dass auch die historischen Dimensionen dieser Fragen in den Vordergrund gerieten.⁵ Im Lehrbuchverlag (Tankönyvkiadó) wurde 1976 eine Nationalitätenredaktion gegründet. Hier wurden die Schulbücher für sämtliche Nationalitäten in Ungarn entwickelt, redigiert und herausgegeben. Hier erschienen auch die Publikationen der Nationalitätenverbände.

Die Forschung der Geschichte von Zwangsmigrationen nach dem Zweiten Weltkrieg – die Vertreibung der Deutschen, der slowakisch-ungarische Bevölkerungsaustausch – galt bis Mitte der 70-er, Anfang der 80-er Jahre für ein Tabuthema. Die ersten Ergebnisse dieser Forschungen erschienen Anfang und Mitte der 1980-er Jahre. Im Mittelpunkt dieser Studien und der regionalen Bearbeitung stand die Untersuchung des Verhaltens, der politischen Verantwortung des Ungarndeutschtums während des Krieges, sowie des außen- und innenpolitischen Hintergrundes der Umsiedlungen, Migrationen nach dem Zweiten Weltkrieg. Die Zwangsmigration als Thema erschien als Segment bzw. Nebenfaden der Umwälzung der ungarischen Gesellschaft nach 1945, bzw. unter dem Aspekt der außenpolitischen Möglichkeiten und Zwängen.⁶ Für dieses Jahrzehnt lösten sich auch das jahrzehntelange Schweigen und das krampfhaftige Angstgefühl. Als Folgen sind mehrere Rückerinnerungen, Selbstbiographien erschienen bzw. Heimatbücher, Siedlungsgeschichten, die sich an eine Jahreswende der einstigen Siedlung der vertriebenen Gemeinschaften knüpfen. Diese in Deutschland veröffentlichten ortsgeschichtlichen Arbeiten haben grundlegend die Geschichte der gg. Siedlung von der Ansiedlung bis zur Vertreibung behandelt. Begeisterte Lokalpatrioten, die keine gebildeten Historiker waren, begannen mit dieser Unternehmung, ohne den zugänglichen ungarischen Archivmaterialien. Die auf persönliche Rückerinnerungen, auf selbstverständlich bruchartige Familienarchive basierenden Publikationen sind von sehr unterschiedlichem Niveau, und

4 FEHÉR, ISTVÁN: *Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945-1990*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1993, S. 17. Die erste Bibliographie mit Bezug auf die Geschichte der deutschen Nationalität ist 1983 erschienen. A német nemzetiség történetére vonatkozó bibliográfia elsőként, 1983-ban jelent meg. *Németek Magyarországon 1945-1975. Bibliográfia*. Red.: KÄFER István. Bd. 1-2, Budapest, 1983.

5 Das Landesinstitut für Pädagogik ließ zum Thema 1975 einen Studienband erscheinen. s. *Nemzetiségi iskola - anyanyelvi nevelés. Tanulmányok a nemzetiségi oktatásügy köréből*. Red.: JAKAB, Róbertné-MOKUTER, Iván. Budapest, OPI, 1975.

6 BALOGH, SÁNDOR: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1982. Eine überarbeitete Ausgabe dieses Bandes: *Magyarország külpolitikája 1945-1950*. Budapest, 1988.; KOROM, MIHÁLY: *Magyarország ideiglenes nemzeti kormánya és a fegyverszünet 1944-1945*. Budapest, 1981.; BALOGH, SÁNDOR-IZSÁK, LAJOS: *Pártok és pártprogramok Magyarországon 1944-1948*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1979.

sie bearbeiten mit gewisser Einseitigkeit und emotionsgeladen die Vertreibung wie /eine/ Leidensgeschichte/n. Die Dorfgeschichten, obwohl sie – auch unausgesprochen – als vorrangiges Ziel die Verarbeitung des die Gemeinde getroffenen Traumas ermöglichten, und wegen ihrer Identitätsbildungs- und –Bewahrungsrolle mit dem Interesse der Mitglieder der gg. Gemeinde rechnen konnte, bereicherten auch die Fachliteratur mit vielen nützlichen Angaben.⁷

Das Jahrzehnt zwischen 1980 und 1990 brachte eine grundlegende Fortbewegung und beachtenswerte Ergebnisse in der historischen Bearbeitung der Vertreibung der Ungarndeutschen. In dieser Zeit ist – aus der Feder von István Fehér – die erste monographische Darlegung des Themas erschienen.⁸ Das auf das Kenntnismaterial von bislang publizierten Forschungen und verschiedene Archivquellen stützende Werk hat zum Vorteil, auf einer im Vergleich zur früheren breiteren Quellenbasis, ausführlicher, mit vielen örtlichen Beispielen die Geschehnisse vorgestellt zu haben. Dabei untersuchte der Autor die Vertreibungen als Ereignisse an und für sich, den internationalen und den inländischen Prozessen entrissen, und er widmete dem Paralleldasein, den Wechselbeziehungen der diversen Erscheinungen nicht die nötige Aufmerksamkeit. Seine Deutungen und Interpretationen waren oft durch politische Aspekte motiviert, einseitig und summierend.

Neben den sich auf die Ereignisgeschichte der Vertreibungen konzentrierenden Forschungen war das andere bedeutende Ergebnis, dass die in den Regionalarchiven aufbewahrten Dokumente der öffentlichen und der Fachverwaltungsorgane in der zweiten Hälfte der 1980-er Jahre erschlossen und bearbeitet wurden. Die Aufmerksamkeit der Forscher wandte sich der Lokalität und der Regionalität zu. Die örtlichen Organisationen, Funktionsmechanismen der deutschen Nationalitätenbewegung zwischen den zwei Weltkriegen, die Vorstellung und Analyse der Tätigkeit ihrer Führer, Mitglieder zeigte die Unterschiede, die zwischen dem Zentrum und der Peripherie von den Zielen, dem Inhalt der Tätigkeit her auf gleicher Weise vorhanden waren. Teilweise durch die Bearbeitung der Materialien von Archiven wurde die Methode, die einzelnen Abschnitte und der Umfang der Vertreibung der Bevölkerung deutscher Nationalität bekannt. Der Überblick der anknüpfenden Gesetze und Verordnungen zeigte an, zu welchen Missbräuchen und willkürlichen Deutungen die Lücken und Mängel aufweisenden Rechtsvorschriften Möglichkeit boten. Die örtlichen Forschungen beleuchteten erst die die Differenzen zwischen den Rechtsnormen gegebenen Rahmen, Möglichkeiten und den in der Praxis ablaufenden Prozessen.

Die Vertreibungen verliefen überall anders, und wir können praktisch von so vielen Vertreibungen sprechen, wie viele Gemeinschaften von ihnen betroffen waren. Die Interaktionen, die zwischen den zuständigen Behörden, den Mitgliedern der örtlichen Gesellschaft, den Angestellten der örtlichen Ämter und den Aussiedelnden bzw. bereits

---

7 SZABÓ, KÁROLY: *A magyar-csehszlovák lakosságcsere története*. Manuskript. FLACH, PAUL: *Waschkut. Beiträge zur Geschichte einer überwiegend deutschen Gemeinde in der Batschka/Ungarn*. München, 1983.; *Heimatbuch von Pusztavám und Umgebung. Werden und Vergehen einer deutschen Siedlung in Ungarn*. Red.: DR. TAFFERNER, Anton - SCHELL, Franz. Geretsried, 1978.; Csavoly. *Heimatbuch einer ungarndeutschen Gemeinde aus der Batschka*. Waiblingen, 1978.

8 FEHÉR, ISTVÁN: *A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.

Ausgesiedelten bei einer jeden Angelegenheit entstanden, können jeweils nur von ihrer Lokalität her gedeutet werden, wobei die sie beeinflussenden unzähligen Faktoren mit in Betracht gezogen werden müssen.⁹

Damals sind auch die ersten Dokumentmitteilungen über die Verschleppung der Deutschen zum 'malenki robot' erschienen, und auch die organisatorischen Rahmen und Inhaltselemente des früheren Nationalitätenunterrichts wurden betonter untersucht, und er erhielt so im System der Bestrebungen der von der jeweiligen ungarischen Regierung befolgten Nationalitätenpolitik seinen Platz.

In dieser Zeit sind die Memoiren und Dokumentsammlungen der nach Deutschland Vertriebenen – vorwiegend auf der Basis der Materialien von „historischen Archiven“ der Familien – in größerer Zahl als bisher erschienen, die durch ihre von den in Ungarn üblichen Interpretationen abweichende Sichtweise auf neue Annäherungsmöglichkeiten aufmerksam machten.¹⁰ Obwohl die Standpunkte sich einander lange Zeit in vielen Fragen der Methodik und der Begriffsanwendung nicht näherten und oft heftig und

-
- 9 Wir wollen wir aus diesem Zeitabschnitt nur einige, von den erwähnten Themen und Sichtweise oder aber der Quellenbasis her Neues bringende Fachstudien erwähnen: BOGNÁR, TIBOR: *Kitelepítés Szulokból, a második világháború után*. In: *Somogy Megye Múltjából*. 16. (1985) S. 559-564; BOGNÁR, TIBOR: *A hazai németsegre vonatkozó rendelkezések végrehajtása Szulokon 1945 és 1949 között*. In: *Somogy Megye Múltjából*. 17. (1986) S. 109-18.; BOGNÁR, TIBOR: *Nemzethűségi vizsgálatok a Somogy megyei németek körében. 1945-1946*. In: *Somogy Megye Múltjából*. 19. (1988) S. 309-28.; BOGNÁR, TIBOR: *A német lakosság elleni jogfosztó és korlátozó intézkedések Somogy megyében 1946-1949*. In: *Somogy Megye Múltjából*. 20 (1989) S. 353-362; BOGNÁR, TIBOR: *Törvényesség és törvénytelenység a hazai németek elleni eljárásban a háború előtti és utáni jogalkotás tükrében*. In: *Somogy Megye Múltjából*. 21 (1990) S. 263-82; BOGNÁR, TIBOR: *Adatok a Somogy megyei németlakta települések 1945-1950 közötti helyzetéhez*. In: *Somogy Megye Múltjából*. 22. (1991) S. 221-38; ERDMANN, GYULA: *Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban*. Gyula, 1990; FEHÉR, ISTVÁN: *A magyarországi németek kitelepítése. 1945-1950*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988; FÜZES, MIKLÓS: *A német nemzetiségi mozgalom a Baranyai Hegyháton 1934-1944*. In: *A Dunántúl településtörténete*. Bd. 5/1. Pécs, 1982; ZIELBAUER, GYÖRGY: *Politikai viszonyok és az 1945-ös nemzetgyűlési választás Észak-Nyugat-Dunántúl német községeiben*. In: *Szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*, 5. (1986). 137-53; SZITA, LÁSZLÓ: *A magyarországi németiség iskolaügyének alakulása a Délkelet-Dunántúlon 1938-1944*. In: *Baranyai Helytörténetírás*. (1981) S. 441-556; TÓTH, ÁGNES: *Telepítések Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945-1948*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár/Archiv von Komitat Bács-Kiskun, 1989, S. 98.(Levéltári füzetek. Bács-Kiskun megye 5); FÜZES, MIKLÓS: *Modern rabszolgaság. „Malenkij robot”. Magyar állampolgárok a Szovjetunió munkatáboráiban 1945-1949*. Budapest, Formatív Kft, 1990; FÜZES, MIKLÓS: *A rabszolgaszerzés*. In: *Magyarországi németek elhurcolása 1944/1945. A kollektív büntetés első állomása. /Dokumentumkötet/*. Budapest, 1990, S. 85-109; FÜZES, MIKLÓS: *Forgószél. Be- és kitelepítések Délkelet-Dunántúlon 1944-1948 között*. Pécs, Baranya Megyei Levéltár/Archiv von Komitat Baranya, 1990; TILKOVSZKY, LORÁNT: *Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919-1989*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989; ZIELBAUER, GYÖRGY: *A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945-1955*. Szombathely-Vép, 1990; ZIELBAUER GYÖRGY: *Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből 1945-1949*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.
- 10 Nur einige davon: FLACH, PAUL: *Das ungarländische Deutschtum im Spiegel der amtlichen Volkszählung vom 31. Januar 1941*. München, 1979; FLACH, PAUL: *Waschkut. Beiträge zur Geschichte einer überwiegend deutschen Gemeinde in der Batschka/Ungarn*. München, 1983; Csavoly 1780-1980. *Heimatbuch einer ungarndeutschen Gemeinde aus der Batschka*. Hrsg.: Patenstadt Waiblingen, 1980; *Heimatbuch Tschatali-Csátalja*. Hrsg.: DR. OTTENTHAL, Adam. Wiesbaden. 1988; WEIDLEIN, Johann: *Untersuchungen zur Minderheitenpolitik Ungarns von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Schondorf, 1990.

erbarmungslos gegeneinander prallten, haben wir heute den Eindruck, dass diese Zeitstrecke des Polemisierens die Grundlagen für einen späteren, fruchtbaren Meinungsaustausch geschaffen hat.

Die im März 1987, in Budapest veranstaltete Historikerkonferenz „300 Jahre Zusammenleben – aus der Geschichte der Ungarndeutschen“ ist in dieser Hinsicht als Meilenstein anzusehen. Hier bot sich die Möglichkeit zum ersten Mal, dass die ungarischen Historiker und ihre Kollegen aus dem Westen, sowie die Vertreter der vertriebenen Deutschen über Fragen des Jahrhunderte langen Zusammenlebens offene und fruchtbare Dialoge führen konnten. Selbstverständlich wurden die umstrittenen Momente des Zusammenlebens in der neuesten Zeit bei der Debatte besonders unterstrichen: die Rolle der Deutschen während des Krieges, ihre Vertreibung, deren außen- und innenpolitischen Bezüge und die Frage der Verantwortung.¹¹

Zusammenfassend: die historische Forschung der Vertreibung der Ungarndeutschen war bis um die Wende durch eine positivistische, beschreibende, ereigniszentrische Annäherungsweise charakterisiert. Die Betonung lag auf der Frage „Was ist geschehen?“, die sich durch die Frage „Wie ist es geschehen?“ ergänzt war, und nur selten wurde untersucht, „Warum ist es so geschehen?“. Die Fragestellungen dieser Forschungen waren grundsätzlich durch die Potsdam-Legende bzw. das Verhältnis zu ihr in eine Einheit geformt. Das heißt: man deutete die Vertreibung der Ungarndeutschen ausschließlich als außenpolitischen Zwang, als Diktat der Großmächte.

Nach der Wende wurde die Frage der Vertreibung der Ungarndeutschen nicht mehr nur als fachwissenschaftliche Frage angesehen, sie thematisierte sich aber auch aus der Sicht der politischen Rehabilitation, Wiedergutmachung, und sie wurde auf diese Weise als öffentliches Gesprächsthema von der Gesellschaft aufgegriffen. 1990 befassten sich zwei Beschlüsse des Parlaments mit den nach dem Zweiten Weltkrieg gegenüber den Ungarndeutschen begangenen Rechtswidrigkeiten.¹² In diesen beiden Beschlüssen manifestierte das ungarische Parlament die Tatsache der Rechtsverletzung, und stellte des weiteren fest, *„dass die Verschleppung der Ungarndeutschen ab 1944, dann die darauf folgende Vertreibung gegen die Menschenrechte schwer verstoßende, ungerechte Verfahren waren. Die Betroffenen haben unschuldig, wegen ihrer nationalen Zugehörigkeit gelitten. Diese Maßnahmen waren die Manifestierungen der Kollektivbestrafung der Ungarndeutschen. Das Parlament drückt daher den Angehörigen der Verstorbenen sein Beileid und den Überlebenden sein Mitleid aus.“*¹³

In Auswirkung dieser politischen Geste trat eine bedeutende Änderung bis um die Mitte der 90-er Jahre in der Kommunikation des Themas ein. Der bisher besonders nur

---

11 300 Jahre Zusammenleben - 300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből. Bd. I-II, Red.: HAMBUCH, Vendel. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988.

12 Beschluss des Parlaments Nr. 35/1990 (28. März) über Rechtshilfe bei den Kollektivbeschwerden der deutschen Minderheit Ungarns und Beschluss des Parlaments Nr. 36/1990 über Rechtsbehelf bei den Kollektivbeschwerden der in die Sowjetunion für Wiedergutmachung zur Arbeit verschleppten, sowie von den Gerichten der Sowjetunion verurteilten und inzwischen im Mangel von Straftaten rehabilitierten ungarischen Staatsangehörigen.

13 Beschluss des Parlaments Nr. 35/1990 (28. März) Rechtshilfe bei Kollektivbeschwerden der Ungarndeutschen 35/1990. (III. 28.) In: <http://www.complex.hu/kzldat/o90h0035.htm/o90h0035.htm>

in der historischen Fachliteratur geführte Diskurs über die Vertreibung der Ungarndeutschen geriet in den Kontext der breiteren gesellschaftlichen Öffentlichkeit. Der 50. Jahrestag der Vertreibungen im Jahre 1996 bot dazu die entsprechende Gelegenheit. Damals beschäftigten sich nicht nur die Historiker und die Betroffenen, sondern auch diverse Organisationen, Körperschaften des Staates wie auch die Politiker mit der „Bearbeitung“ der Vertreibung. In der Landes- und der örtlichen Presse erschienen in großer Zahl Artikel, im Radio, im Fernsehen waren Interviews und Beiträge auf dem Programm, es gab Ausstellungen, die behilflich waren, dass das in der Erinnerung der Gesellschaft bisher verdrängt und als Tabu behandelte Thema an die Oberfläche gelangte. In diesem Prozess war ein besonders bedeutungsvolles Ereignis, als eine Ausstellung im Frühling 1996 im Landwirtschaftlichen Museum veranstaltet wurde, in deren Mittelpunkt – wie ihn auch ihr Titel andeutet: Opfer der Kollektivstrafe – die Darstellung der Vertreibung, des Verlustes der Heimat standen. Bei der Eröffnung der Ausstellung tat Csaba Tabajdi den Betroffenen im Namen des ungarischen Staates zum ersten Mal Abbitte und betonte:

„Beide Seiten, sowohl die Mehrheitsnation, als auch die Minderheit, sollten in sich gehen. Man muss vermeiden, dass die moralischen und politischen Unterschiede zwischen der vertreibenden Mehrheit und den Vertriebenen gleichgestellt werden. Weder die wirtschaftliche Not der ungarischen Nation, der Landhunger, die Parteiinteressen, noch die Pflicht, Hunderttausenden vertriebenen Ungarn ein Heim zu bieten, kann die Verantwortlichkeit der damaligen ungarischen Politik bei der Vertreibung der Ungarndeutschen rechtfertigen. Bis in die heutigen Tage wird über die Verantwortlichkeit gestritten: wie stark eigentlich der internationale Druck auf Ungarn damals gewesen ist. Die Tatsache, dass eine kleine Minderheit der Ungarndeutschen den Ideen des „Großdeutschums“ verfallen war, kann die Vertreibung dieser Bevölkerungsgruppe auch nicht rechtfertigen.“¹⁴

Die Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen gedachte dem 50. Jahrestag der Vertreibung fast gleichzeitig damit, am 23. und 24. März 1996 bei ihrer landesweiten, zentralen Veranstaltung in Budakeszi. Ein Ereignis von ähnlicher Bedeutung wurde im Sommer 1996 in Budaörs veranstaltet, bei dem der Grundstein für ein künftiges Denkmal zum 60. Jahrestag gelegt wurde. Während dieses Jahres kam es zu unzähligen Gedenkfeiern, und in beinahe jeder von der Vertreibung getroffenen Siedlung wurden eine Gedenktafel oder ein Denkmal eingeweiht. Die Denkmäler waren von unterschiedlichem künstlerischen Niveau, sie wurden aus den Spenden der örtlichen Gemeinschaften und mit der finanziellen Unterstützung von den Vertriebenen gestellt. Vielerorts wurde das Kriegerdenkmal, das den im Ersten Weltkrieg Gefallenen gestellt wurde, durch die Namensliste der Vertriebenen und der in die Sowjetunion Verschleppten ergänzt. Die Gestalten der Denkmäler und der Statuen verewigen oft nicht nur die Aussiedlung, die Vertreibung der Deutschen, sondern, – wie zum Beispiel im Falle des Denkmals der aus ihrer Heimat vertriebenen Völker in Bácsalmás – sie stellen symbolisch sämtlichen, aus ihrer Heimat Vertriebenen ein Denkmal.¹⁵

Bei diesen Ereignissen waren nicht nur die Leiter der örtlichen Selbstverwaltungen, Vertreter der Kirchen anwesend, sondern auch Prominenten des Parlaments, Regierungs-

14 *Der Neue Pester Lloyd*, 2. März 1996.

15 Denkmalweihe und Bewertung der Denkmäler aus künstlerischer Sicht s. BOROS, GÉZA: *Emlékezet és felejtés. Kitelepítési emlékművek Magyarországon (1989-2004)*. In: *Régió*, (2005) Nr. 2, S. 93-110.

mitglieder, wie auch die von dort vor 50 Jahren Vertriebenen, die in großer Zahl in ihr Heimatdorf kamen. Bei der Einweihung des im Hof des Lenau-Hauses in Fünfkirchen aufgestellten Denkmals am 16. Mai 1997 sprach auch Staatspräsident Árpád Göncz. Im Namen der Vertriebenen sprach Heinrich Reitingner, Vorsitzender des Ungarndeutschen Sozialen und Kulturwerks, wobei er die in Ungarn in den 90-er Jahren verlaufenen Prozesse, die rechtliche und moralische Beurteilung der Vertreibung, die vom Staat erfahrenen Gesten bewertete: „*es hat eine für uns neue Geschichtsschreibung begonnen.*“¹⁶

Das mehrfache Gedenken bildete einen Teil der im Herbst des Jahres veranstalteten internationalen Historikerkonferenz, die – nach meiner Beurteilung – weniger Ergebnisse als die frühere brachte. Die Gründe dafür lagen darin, dass sich die Vortragenden nicht oder nur wenig auf die Forschungsergebnisse des letzten Jahrzehnt stützten. Die durch die Medien geschaffene große Öffentlichkeit und wegen der Teilnahme von Prominenten des gesellschaftlichen und öffentlichen Lebens beschäftigte das Vertreibungsthema Wochen lang die Öffentlichkeit.

Sowohl die Thematik der Konferenz, wie auch in dieser Zeit erschienenen Artikel, Pressediskussionen waren zum Großteil um folgende Themen gruppiert: In wie weit war die Vertreibung der Deutschen auf Grund der Kollektivverantwortlichkeit eine Folge von Druck, Pressuren, Verpflichtung durch die Großmächte und inwiefern die Absicht des ungarischen Staates? Wo kann eine Grenze zur Verantwortlichkeit der ungarischen Regierung in dieser Angelegenheit gezogen werden? Wie reagierte die ungarische Gesellschaft, wenn überhaupt? Sind die gegen die Ungarndeutschen ergriffenen Maßnahmen als „*Vertreibung*“, „*Aussiedlung*“ oder „*Umsiedlung*“ anzusehen?

Obwohl das früher als Tabu behandelte Vertreibungsthema anhand des 50. Jahrestages eine staatliche, politische „Unterstützung“ erlebte und in Folge deren für eine kurze Zeit ins öffentliche Bewusstsein eindrang, entstand anhand der Frage kein gesellschaftlicher Dialog. Was geschah in der Geschichtsschreibung? Begann tatsächlich eine neue Betrachtungsweise Anfang bzw. Mitte der 90-er Jahre bei der Untersuchung von Fragen der Geschichte der Ungarndeutschen in der neuesten Zeit? Die Wende kann in dieser Hinsicht überhaupt nicht als Zäsur angesehen werden. Die sich an die in den 1990-er Jahren veröffentlichten Publikationen knüpfenden Forschungen begannen aber schon viel früher. Die thematische Vielfalt und der Pluralismus in der Betrachtungsweise, die sich in den Forschungsergebnissen manifestieren, hat sich bereits im vorangehenden Jahrzehnt herausgebildet und fundiert.

Zu einem der zentralen Themen der Forschungen wurde die Erschließung der Geschehnisse bei der Verschleppung zu 'malenki robot' und dabei die Untersuchung der Verantwortlichkeit der sowjetischen Armee, der ungarischen Regierung, der örtlichen Behörden und der Mehrheitsgesellschaft. Die auch im Weiteren regionalen Bearbeitungen stützten sich in der letzten Zeit nicht nur auf das Schriftenmaterial der Regionalarchive, sondern auch auf die mit den Überlebenden aufgenommenen Interviews. Die Methode von Oral History wurde vorzüglich zur Ergänzung von fehlenden Angaben verwendet. In den meisten Fällen wurden die Interviews ohne methodischen Grundlagen aufgenommen, und sie wurden aus der Sicht der Erinnerungskultur nicht analysiert.

---

16 „*Számunkra új történetírás kezdődött.*“ – *Neue Zeitung*, 41. (1997) S. 18.

In diesem Zeitraum sind die ersten landesweiten und regionalen Darlegungen in Ungarn erschienen, die die Vertreibung der Deutschen auf eine komplexe Art, im internationalen Kontext und als eine der Ungarn in mehreren Wellen betreffenden Zwangsmigrationen, mit diesen im Zusammenhang untersuchten. Der Zwang und die Möglichkeiten innerhalb eines Bezugssystems wurden in den Vordergrund gestellt, und die Verantwortung der Großmächte, der ungarischen Regierung und der politischen Elite wie auch der ungarischen Gesellschaft waren Gegenstand der Untersuchungen.¹⁷

Eine Auswahl aus den in der zeitgenössischen Presse erschienenen Artikeln wies dann auf den Kampagne-Charakter der Maßnahmen den Deutschen gegenüber hin, und ließ in den Prozess der Sündenbockbildung bzw. deren Kommunikation Einblick gewähren.¹⁸ Die Frage der gesellschaftlichen, politischen Integration der vertriebenen Deutschen ist als Forschungsthema erschienen, und die Hauptcharakteristika der Nationalitätenpolitik nach 1950 wurden untersucht.¹⁹

In der gleichen Zeit wurden mehrere Forschungsprogramme auch in Deutschland gestartet, die sich mit der Nachkriegsgeschichte der deutschen Nationalitätengruppen des Donaubeckens befassten. Diese Forschungen stärkten einander gegenseitig durch ihre neuen interdisziplinären Untersuchungsaspekte sowie ihre methodischen Ähnlichkeiten, und wirkten nicht nur auf die Fortsetzung von Fachdialogen inspirierend, sondern sie spornten auch zur Anstrengung neuerer Ergebnisse an.²⁰ Beim Überblick der anhand der Frage im 1990-er Jahrzehnt erschienenen Publikationen können wir Folgendes feststellen. Erstens: es ist eine thematische Erweiterung zu beobachten, neue Fragen, Probleme gerieten in den Mittelpunkt der Untersuchungen. Zweitens: eine folgerichtige Fortführung von Debatten über die Begriffe – Aussiedlung – Vertreibung – Flucht – Umsiedlung, kollektive und individuelle Verantwortung, Strafe und Bestrafung – fand nicht statt. Drittens: obwohl die Anwendung der komplexen Annäherungsweise, die Geltendmachung von vergleichenden Aspekten und die nuancierte Beurteilung des Prozesses, bei mehreren Forschungen als früher zu nachvollziehen sind, bestimmten trotzdem die aus

17 Einige davon: FEHÉR, ISTVÁN: *A soknemzetiségű Baranya a 20. században*. Pécs, 1996; TILKOVSKY, LORÁNT: *Nemzetiség és magyarság. Nemzetiségpolitika Magyarországon Trianontól napjainkig*. Budapest, Ikva Kiadó, 1994; TÓTH, ÁGNES: *Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban*. In: *Bács-Kiskun megye múltjából XI*. Kecskemét, 1992, S. 330-383; TÓTH ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggése*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára/Archiv von Komitat Bács-Kiskun, 1993.

18 ZIELBAUER, GYÖRGY: *A magyarországi németek elhurcolása, és elűzése. Válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból 1944-1948*. Budapest, Országos Német Önkormányzat/Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, 1996.

19 Einige davon: FEHÉR, ISTVÁN: *Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945-1990*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1993; TÓTH, ÁGNES: *Pártállam és nemzetiségek 1950-1973*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára/Archiv von Komitat Bács-Kiskun, 2003.

20 *Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas I-II*, Hrsg.: SEEWANN, Gerhard-DIPPOLD, Péter. München, 1997; *Migrationen und ihre Auswirkungen. Das Beispiel Ungarn 1918-1995*. Hrsg.: SEEWANN, Gerhard. München, 1997; *Nationale Frage und Vertreibung in der Tschechoslowakei und Ungarn 1938-1948*. Hrsg.: PLASCHKA, Richard - HASELSTEINER, Horst - SUPPAN, Arnold - M. DRABEK, Anna. Wien, 1997.

der Potsdam-Legende abgeleiteten Deutungen die Rahmen der Fachdiskursen auch weiterhin.

Es stellt sich nämlich die Frage: ob die ungarische Regierung außenpolitisch gezwungen war, ausschließlich nach internationaler Vorschrift den einheimischen Deutschen gegenüber das Prinzip der Kollektivstrafe anzuwenden und ihre Vertreibung durchzuführen, oder hatte sie einen selbständigen Bewegungsraum und Möglichkeit? Wenn ja, wo kann dann die Grenze zu ihrer eigenen Kompetenz und damit zusammen ihrer Verantwortung gezogen werden? Obwohl mehrere neue Forschungsergebnisse nach der Wende erschienen sind, die die früher manifestierte Potsdam-Legende eindeutig nuancierte, und auf die im Frühling 1945 formulierten Bestrebungen der politischen Parteien, die Vertreibung der Deutschen so konsequent wie nur möglich durchzuführen, bzw. auf die Umstände hinwies – was die Unterbringung der ungarischen Flüchtlinge aus den benachbarten Ländern, die Ansiedlung der Szekler aus der Bukowina, die Umsiedlungen anhand der Bodenreform, den tschechoslowakisch-ungarischen Bevölkerungsaustausch betraf –, die diesen Prozess teilweise auch erzwungen hatten. Die Kollektivstrafe wurde also nicht nach der am 22. Dezember 1945 verabschiedeten Verordnung angewandt, sondern sie fand bereits im Frühling des Jahres bei der Durchführung der Bodenreform, bei den ohne Urteile massenweise angeordneten Internierungen Anwendung. Die Untersuchung der letzteren Erscheinung erreichte auch erst in den letzten Jahren den Interessensbereich der Forschungen.²¹

In Ungarn war damit keine ethnische Säuberung, auch nicht die Schaffung eines reinen Nationalstaates erzielt, sondern die Rahmen für die Bodenreform durch das enteignete Vermögen der Deutschen und die weitgehende Erweiterung der Wählerbasis der Ungarischen Kommunistischen Partei als Hauptziele gesetzt.²² Das unbedingte Beharren auf die Potsdam-Legende wie auch das Herausgreifen der Potsdamer Beschlüsse aus dem Kontext helfen – meines Erachtens – eine Einseitigkeit in der Sichtweise und der Deutung aufrecht zu erhalten und verhindern uns, anhand dieses Geschichtsprozesses weitere relevante Fragen zu formulieren.

Durch die Deutung, dass die Vertreibung der Ungarndeutschen die Potsdamer Beschlüsse vorschrieben, durch das Leugnen der Absichten der ungarischen politischen Kräfte, durch das Verneinen des „freiwilligen“ Elements hebt sich die Ereignisreihe in Ungarn vom internationalen Prozess ab und stellt damit die Anwendung/Anwendbarkeit der vergleichenden Methode in Frage. Während die Unterschiede auch erst im Rahmen eines Vergleichs zu deuten wären. Unser bisheriges Wissen scheint bereits ausreichend zu sein, um die folgende Feststellung zu machen: zu den, Deutschen gegenüber in Ungarn ergriffe-

---

21 BANK, BARBARA-ÓZE, SÁNDOR: *A „német ügy“ 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökiig*. Budapest-München-Backnang, Magyarországi Németek Országos Önkormányzata/Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, 2005. TÓTH, ÁGNES: *A németek internálása a Dunántúlon, 1945-1946*. In: *Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon*. Red.: SZEDERJESI, Cecília. Salgótarján-Budapest, Nógrád Megyei Levéltár - 1956-os Intézet/Archiv von Komitat Nógrád - 1956-er Institut (2008) S. 37-52.

22 TÓTH, ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára/Archiv von Komitat Bács-Kiskun, 1993.

nen Maßnahmen – mit Ausnahme der wilden Vertreibung im Herbst 1944 – kam es nach dem Zweiten Weltkrieg und sie zeigen – ihre Methoden, Ideologie, ihren zeitlichen Ablauf betreffend – weitgehende Ähnlichkeiten mit den in Polen und im Sudetenland Geschehenen. Es wäre allererst notwendig, – ähnlich den in Tschechien und Polen erschienenen Bänden – eine weitgehende und vielseitige Quellenerschließung zu den Ereignissen der Zwangsmigrationen zwischen 1945 und 1950, deren Ergebnisse in einem Dokumentband und dann in einer Monographie zu veröffentlichen.²³

Das Beharren auf die Potsdam-Legende macht auch die folgende Fragestellung nicht möglich: Inwiefern übte eine zwingende Wirkung die Versorgung und Unterbringung der aus den Nachbarländern massenweise kommenden ungarischen Flüchtlingen auf die Vertreibung der Deutschen? Wir wissen auch darüber sehr wenig, wie sich die Gesellschaft der einzelnen Siedlungen, Regionen nicht aus der Sicht der Nationalitäten, sondern auch das Vermögen, die Sozialstruktur, die Wirtschaft und die Kultur betreffend umstrukturiert hat, und inwiefern dies die Effizienz der späteren Bewirtschaftung beeinflusst hat. In dieser Hinsicht stehen uns nur einzelne regionale Analysen zur Verfügung.²⁴ Es fehlen die methodischen Analysen auch im Bezug dessen, welchen gesellschaftlichen Status die Vertriebenen hatten, wo sie in der gesellschaftlichen Struktur ihren Platz hatten.

Nachdem uns eine das ganze Land ergreifende Angabensammlung bei der Untersuchung dieser Fragen nicht oder nur bruchartig zur Verfügung stehen, hätten wir mehr Erfolg, wenn wir sie von der unteren Sicht, der Mikro-Geschichtsschreibung angehen würden. Dazu wäre eine andere Betrachtungsweise notwendig.

In den letzten Jahren entfalteten sich intensive Debatten in den Fachkreisen von Historiker-Archivaren mehrfach darüber, wozu die Ortsgeschichtsschreibung überhaupt diene.²⁵ Dabei formulierten sich grundsätzlich die folglich geschilderten markanten Standpunkte. Nach der Ansicht von einigen Experten ist die Befassung mit Ortsgeschichte nur als intellektuelles Hobby, als Amateurgeschichterei der örtlichen Intelligenz – der Geschichtslehrer, Museologen, Archivare – anzusehen. Die Vertreter dieser Anschauung erkannten zwar an, dass diese Art von Arbeit zweifelsohne ihren Nutzen hat, indem sie dem lokalen Selbstbewusstsein eine geistige Unterstützung gewährt, jedoch kann sie ihrer Meinung nach für nicht mehr geschätzt werden.

23 BRANDES, Detlef: *Der Weg zur Vertreibung 1938-1945. Pläne und Entscheidungen zum „Transfer“ der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen*. München, 2001; BEER, Mathias (Hg.): *Auf dem Weg zum ethnischen reinen Nationalstaat? Europa in Geschichte und Gegenwart*. Tübingen, 2004; BORODZIEJ, Włodzimierz (Hg.)/ LEMBERG, Hans (Hg.): *Unsere Heimat ist uns ein fremdes Land geworden. Die Deutschen östlich von Oder und Neiße 1945-1950. Dokumente aus polnischen Archiven*. Herder Institut, Marburg 2004; KITTEL, Manfred - MÖLLER, Horst - PESEK, Jiri - THUMA, Oldrich (Hg.): *Deutschsprachige Minderheiten 1945. Ein europäischer Vergleich*. München 2007; MELVILLE, Ralph - PESEK, Jiri - SCHARF, Claus (Hg.): *Zwangsmigrationen im mittleren und östlichen Europa. Völkerrecht - Konzeptionen - Praxis (1938-1950)*. Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte. Beiheft Nr. 69. Mainz 2007.

24 SZENYÉRI, ZOLTÁN: *Német sorsok Dél-Dunántúlon (1700-2001)*. Dombóvár, 2004, und TÓTH, ÁGNES: *Einige Zusammenhänge zwischen der Bodenreform und dem Wandel der Sozialstruktur im südlichen Transdanubien (1945-1949)*. In: *Agrarreformen und ethnodemographische Veränderungen. Südosteuropa vom ausgehenden 18. Jahrhundert bis in die Gegenwart*. Hg.: KRAUSS, Karl-Peter. Franz Steiner Verlag, 2009, S. 255-280.

25 GYÁNI, GÁBOR: *A helytörténetírás jelentőségéről*. In: *Honismeret*, (1990) Nr. 1, S. 3-7.

Die Vertreter des anderen Standpunktes geben eine ganz nüchterne Erklärung, indem sie betonen, dass die von den örtlichen Selbstverwaltungen, Unternehmern geförderte Forschungsarbeit vor allem Prestigezielen diene.

Die fachwissenschaftlichen Annäherungsweisen betrachteten die Betreibung von Ortsgeschichte als eine gesunde Arbeitsteilung – unter dem Rahmen der Landesgeschichte parallel – zur Erschließung der Mikroebene fähige und geeignete Gattung, die von ihrer Qualität her aber eine abweichende Erscheinung von der Geschichtsschreibung des Landes ist. Diese Auffassung bildet – meines Erachtens – trotz jeder guten Absicht nicht den theoretischen Rahmen, auf den man sich stützen könnte, um den falschen Doppelcharakter von Ortsgeschichte und Landesgeschichte zu überwinden. Das Ziel besteht nämlich darin, die Unterschiede verschwinden zu lassen. Das Problem ergibt sich nicht aus der Tatsache der Arbeitsteilung, sondern daraus, welche Funktion wir der einen oder der anderen Gattungsart zugeschrieben haben.

Nähern wir uns der Frage also von der Funktionalität her an, sind eine Unter- oder Obergeordnetheit, eine natürlich wirkende hierarchische Aufteilung, die häufig erfahrene Identifizierung der reduzierten Fachlichkeit und der Ortsgeschichte nicht am Platz. Die summierenden Einstellungen sind schon deswegen gefährlich, weil sie den Schein wecken, als wäre die Ortsgeschichtsschreibung ein unteilbares Ganzes, – wobei nicht zu bezweifeln ist, dass die Qualitätsunterschiede in diesem Bereich ebenfalls beträchtlich sind.

Wird das Thema von der Funktionalität her betrachtet, fällt einem gar nicht ein, dass die Betreibung von Ortsgeschichte ein geringeres Prestige hätte, und dann muss sich die Ortsgeschichtsschreibung weder in der Begriffsbenutzung noch in der Thematik wie auch nicht auf jeden Fall nach der Landesgeschichtsschreibung richten. Denn die lokalen Geschehnisse, die Struktur der örtlichen Gesellschaft passen nicht unbedingt in das „Panorama“ des Landes im konkreten Zeitalter hinein.

In den vergangenen Jahrzehnten formulierten sich im Vergleich mit den früheren von Grund auf andere, neue Ansprüche der Geschichtswissenschaft gegenüber. Dieser Prozess nahm in den westeuropäischen Ländern bereits in den 1960-er Jahren seinen Anfang, bei uns entfaltete er sich erst in den 90-er Jahren. Dementsprechend wurden die Nationalgeschichten mit der Politikgeschichte nicht mehr identifiziert, die Alleinherrschaft von Ereignisgeschichte wurde von den Forschungen unter den Aspekten der Wirtschafts- und Gesellschaftsgeschichte aufgehoben. Folglich kann die politische Allgemeingeschichte eines Landes auch als Geschichte der Regierung, des Parlaments, mit einem Wort die der zentralen Machtorgane geschrieben werden, doch der Prozess einer gesellschaftlichen Klasse oder der Umstrukturierung, die alltägliche Lebensführung und Mentalität der Menschen, die inneren Verhältnisse einer kleineren Gemeinschaft sind ausschließlich in ihrer konkreten Räumlichkeit zu erschließen. Die Forschung zwischenmenschlicher Beziehungen, Strukturen, die Thematik der Gesellschaftsgeschichte bewirkte die Auswertung der örtlichen Gemeinschaftsformen. Neben der Rekonstruktion/Konstruktion der Geschichte wurde die Erschließung und Vorstellung des Verlebten und des Persönlichen wichtig.

In diesem Umgestaltungsprozess gilt die Ortsgeschichtsschreibung nicht mehr nur für ein ergänzendes Element der Allgemeingeschichte des Landes, sondern sie ist Bestandteil

der Geschichtsschreibung, der das Örtliche/Lokale betrachtet, als einen der Schauplätze der (auch) allgemein wirkenden Prozesse. Die örtlichen Gemeinschaften als Untersuchungsgegenstände erscheinen nicht mehr als in ihrer Ganzheit zu untersuchende Einheiten, sondern als besondere Sphäre für die in ihnen eigentümlich erscheinenden Allgemeinprozesse und Geschehnisse. Diese Annäherungsweise ist problemzentrisch. So kann sich die Ortsgeschichte nicht mehr der Landesgeschichtsschreibung unterstellt, sondern viel mehr ihr nebengeordnet, oder gerade als ersetzbar bestimmen.

All das verändert natürlich das Verhältnis der Orthistoriker und der Historiker für Landesgeschichte grundsätzlich. Der Schwerpunkt der Forschung verschiebt sich auf das lokale Gelände, dadurch werden allmählich die Gegenüberstellung der Experten der beiden Bereiche, die Isoliertheit der Orthistoriker, die Vormundschaft der „Profexperten“ beseitigt.

Nach der Wende vermehrte sich bedeutend die Zahl der ortsgeschichtlichen Publikationen, welche die Geschichte der Vertreibungen lokal oder regional bearbeiteten. Bei einer Untersuchung dieser Studien im obigen Deutungsrahmen müssen wir feststellen, dass die Mehrheit den Kriterien der auch wissenschaftlich auszuwertenden Werken nicht gerecht wird.²⁶ Trotzdem ist die Bestrebung achtenswert, die zur Erschließung ihrer eigenen Vergangenheit die örtlichen Gemeinschaften ermuntern, und welche Studien dadurch zu wesentlichen Mitteln der Pflege und Schaffung der örtlichen Identität werden. In vielen Fällen gibt es in diesen Bänden Anhäufungen von Fakten und Angaben in Anknüpfung zur Lokalität, die anderswo nirgends zugänglich sind. Zugleich machen die vollkommene methodische Diversifikation, die Fragwürdigkeit der daraus resultierenden Deutungen, das völlige und teilweise Außerachtlassen von Fachkriterien die Arbeiten ungeeignet, sie in die historischen Studien über die Vertreibung einzugliedern.

Das letzte Jahrzehnt brachte sowohl thematische wie auch methodische Erneuerungen mit sich. Was die Thematik betrifft ist die Untersuchung der Integration der Vertriebenen in Deutschland im letzten Jahrzehnt erschienen, ihre Erforschung ist durch mehrere Faktoren erschwert. Wegen der niedrigen Anzahl der aus Ungarn Vertriebenen im Vergleich zu den anderen Flüchtlingsgruppen wird das Abstammungsland bei den Ungarndeutschen öfters nicht angegeben und der sonstigen Kategorie eingeordnet. Aus diesem Grunde ist die Untersuchung ihrer Integration in Deutschland auf der Basis von historischen Archivquellen beinahe unmöglich. Dieser Umstand machte für die Forscher des Themenbereichs notwendig, mit den betroffenen Personen strukturierte Interviews aufzunehmen, bzw. einen breiteren Kreis von ihnen auch in eine Fragenbogenermittlung einzubeziehen. Es ist besonders wichtig, das auch die ins Gebiet des einstigen Ostdeutschlands vertriebenen Ungarndeutschen in den Interessenkreis der Forscher gerieten.²⁷ Diese Bearbeitungen, Annäherungen bieten eine gute Grundlage für die Fortsetzung dieser Arbeit.

---

26 Selbstverständlich gibt es zahlreiche Ausnahmen, wie z. B. die die Vertreibung der Deutschen aus Sopron bearbeitende Studie. s. KRISCH, ANDRÁS: *A soproni németek kitelepítése 1946*. Sopron, Escort Kiadó, 2006.

27 FÜZES, MIKLÓS: *Valami Magyarországon maradt: A kitelepített magyarországi németek beilleszkedése Németországban*. Pécs, 1999; MAYER, JÁNOS: *Most menekültnek hívnak. Az előzőtt észak-bácskai*

Einen völlig neuen Themenbereich stellt die Bearbeitung der Vertriebenen, dann aber bis um das Jahr 1950 legal oder illegal nach Ungarn zurück geflohenen, -gesiedelten Deutschen dar.²⁸ Die Forschung auf der traditionellen historischen Quellenbasis – Dokumenten historischer Archive, Pressematerialien – und auf der Basis von strukturierten Interviews brachte sowohl in ihrer Betrachtungsweise wie auch in ihrem Faktenmaterial Neues. Während die Autorin sich bei der historischen Untersuchung der Ereignisse im traditionellen Sinne auf einen breiten Kreis schriftlicher Quellen stützte, wählte sie zur Verarbeitung der Motivationen der Personen und des gesellschaftlichen Kontextes der Gruppenmitglieder die Methode von Zusammensammeln und Analysieren der Lebensgeschichten der Betroffenen. Sie betrachtete also die Rückerinnerungen nicht als ergänzende Quellen, sondern als „Quellen“ dafür, wie die Zeugen die Ereignisse miterlebten und verstanden, und wie diese Ereignisse sich in die persönlichen Lebensgeschichten integrierten. Es ist auch deshalb wichtig, weil die methodischen Sammlungen zur Gegenwartsgeschichte der Ungarndeutschen, zu den Lebensgeschichten von einzelnen Personen und Gruppen mit dem Fokus auf ihre Krisen fehlen. Wichtig wäre auch, die Lebensgeschichten der beiden anderen Gruppen – der Vertriebenen und demnach in Deutschland Integrierten bzw. aus diversen Gründen in Ungarn Verbliebenen – zu sammeln und zu analysieren.

Erst nach einer vergleichenden Analyse könnten besser als die bisherigen fundierte und detaillierte Antworten auf Fragen nach Motivationen der Rückkehr, bzw. des Neubeginns in Deutschland, der Integriertheit, die Übereinstimmungen und Unterschiede der Strategien für einen Neuanfang in der ungarischen Gesellschaft ermittelt werden.²⁹ Nachdem mehr als 60 Jahre seit den Ereignissen vergangen sind, werden sich die Möglichkeiten dazu – wenn überhaupt – nicht mehr lange bieten.

Auch Darlegungen der bereits bearbeiteten Themen sind nun mit einer neuen Sichtweise und auf einer breiteren Quellenbasis erschienen. Davon ist die Geschichte und Tätigkeit des Volksbundes eine neu überlegende, deutende Studie sowohl in ungarischer als auch in deutscher Sprache besonders hervorragend.³⁰

Zusammenfassend wäre es meiner Beurteilung nach besonders wichtig, wenn die Geschichte der Ungarndeutschen im 20. Jahrhundert im internationalen Kontext, unter Verwendung einer breiteren Quellenbasis als sie hierzulande verfügbar ist, unter Berücksichtigung der internationalen Ergebnisse sowie unter Anwendung vergleichender

---

németek integrációja Nyugat-Németországban. Pécs, 2001. Kézirat; RUTSCH, NÓRA: *A magyarországi németek beilleszkedése Németország szovjet zónájába.* In: *Minderheiten und Mehrheiten in ihren Wechselbeziehungen im südöstlichen Mitteleuropa. Festschrift für Gerhard Seewann zum 65. Geburtstag.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2009.

28 TÓTH, ÁGNES: *Hazatértek. A németországi telepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2008.

29 Diesbezüglich s. ausführlicher: SEEWANN, Gerhard: *Vertriebene und Heimkehrer. Diskurs und Erinnerung in Ungarn.* Manuskript.

30 SPANNENBERGER, NORBERT: *Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938-1944. Unter Horthy und Hitler.* München, 2002; BELLÉR, BÉLA: *A Volksbildungsvereintől a Volksbundig. A magyarországi németek története 1933-1938.* Budapest, Magyarországi Németek Országos Önkormányzata/Landes-selbstverwaltung der Ungarndeutschen – Új Mandátum Kiadó, 2002.; *Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch.* Hrsg.: SEEWANN, Gerhard-SPANNENBERGER, Norbert., München, 1999.;

Methoden fortzusetzen. Neben den politikgeschichtlichen Annäherungen müssen auch die Themenbereiche wie auch Untersuchungsmethoden der Gesellschaftsgeschichte und der Wirtschaftsgeschichte notwendigerweise in den Vordergrund gestellt werden. Dazu wäre eine Änderung des Blickwinkels nötig, d. h. wir müssten in manchen Fällen vom Örtlichen, vom Lokalen her die konkrete Frage behandeln, wobei aber der Wirkungstrahl der Gültigkeit unserer Feststellungen stets im Auge behalten werden soll.

Grósz András

Menekülők és internáltak

Budaörs a második világháború végén

Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy a jelenleg rendelkezésre álló források alapján rekonstruáljam a budaörsi kitelepítést közvetlenül megelőző időszak eseményeit, középpontba állítva a község egy részének 1944 őszi-téli front előli menekülését és a helyi németeket sújtó 1945-ös internálásokat.¹

Az 1944 végén zajló szervezett magyarországi német evakuálás és önkéntes menekülés történetével a hazai történettudomány inkább csak utalásszerűen foglalkozott, a téma részletes kutatására nem került sor, jóllehet Tilkovszky Loránt tanulmányaiban már meghatározó kutatási eredményeket közölt a kérdésről.² A menekülések közép-kelet európai összefüggéseit és az eseménytörténet részletes tárgyalását Michael Kroner tanulmánya adta közre.³ Az 1944-es menekülés vizsgálatát a helyi források hiánya és feldolgozatlan-sága jelentősen megnehezíti.

A német internálások témaköre már feldolgozottabbnak tekinthető, Tóth Ágnes, Bank Barbara és részben Zielbauer György kutatásai országos áttekintést adnak a kérdésről.⁴ Ugyanakkor a témával kapcsolatban az elmúlt években számos tudományos igényességgel

---

1 A kitelepítés előzményeiről bővebben lásd Marchut Réka tanulmányát.

2 A témáról bővebben TILKOVSZKY LORÁNT: *SS-akció a délkelet-európai németység kiűritésére 1944 őszién*. In: *Német nemzetiség, magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németység történetéből*. Szerk.: TILKOVSZKY Loránt, Pécs [1997] 115-131. (továbbiakban: TILKOVSZKY 1997)

3 KRONER, MICHAEL: *Umsiedlung und Flucht von Südostdeutschen im Zweiten Weltkrieg*. In: *Süddeutsche Vierteljahresblätter*. 53. [2004] 4. 332-346. (továbbiakban: KRONER 2004)

4 TÓTH ÁGNES: *A németek internálása a Dunántúlon 1945-46*. In: *Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak Magyarországon a 20. században*. Szerk.: SZEDERJESI Cecília. Salgótarján-Budapest. Nógrád megyei Levéltár-1956-os Intézet [2008] 37-52. (továbbiakban: TÓTH 2008), ZIELBAUER GYÖRGY: *A magyarországi németek elhurcolása és elűzése. Válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból 1944-1948*. Budapest, Országos Német Önkormányzat, 1996. és BANK BARBARA-ŐZE SÁNDOR: *A „német ügy” 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökiig*. Budapest, Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, 2005. (továbbiakban: BANK-ŐZE 2005)

megírt helytörténeti munka is napvilágot látott, amelyek a helyi források módszeres számbavételével lehetőséget adnak a németeket érintő internálások alaposabb megismerésére.⁵

Budaörs 1944–45-ös eseményeinek története – hasonlóan több, egykori német többségű településéhez – feltáratlan, amely egyrészt a téma 1980-as évekig tartó tabusításával, másrészt azzal is magyarázható, hogy a helytörténeti kutatások középpontjában elsősorban az 1946-os kitelepítés állt. Hauser József iskolaigazgató, helytörténész értékes dokumentumokat gyűjtött. Kutatómunkája eredményeit Budaörs 1940-es éveinek történetéről elsőként e tanulmány használja fel. Ugyanakkor tény, hogy a tárgyalt időszakra vonatkozó levéltári és más írott források rendkívül hiányosak, a fennmaradt személyes visszaemlékezések pedig elsődlegesen a kitelepítés eseményeire fókuszálnak. (Ez alól talán csak a Rögös utakon – Auf steinigem Wegen című kötet tekinthető kivételnek, amelyben a megszólaltatott interjúalanyok utalnak a község lakosságának 1945. évi megpróbáltatásaira is).⁶ A második világháborús helyi történéseket eddig az 1946–47-es kitelepítési folyamatnak egyfajta kiegészítéseként, előzményeként említették.

Tanulmányom bevezető részében Budaörs helyzetét vázolom fel a második világháború éveiben, majd részletesen tárgyalom az 1944 őszen–telén végbement, a községet is érintő német menekülési/evakuálási hullámot és a kitelepítést mintegy bevezető intézkedéssorozatot, az 1945-ben a budaörsi németekkel szemben zajló eljárásokat. A kutatásaim során feltárt anyagok alapján nem rekonstruálható ugyan minden ponton a település tárgyalt időszakra vonatkozó története, mégis a feltárt levéltári, sajtóbeli dokumentumok, az eddig nem publikált helytörténeti gyűjtések, valamint az itt élőkkel készített interjúk, illetve visszaemlékezések révén alaposabban megismerhetjük Budaörs e feltáratlan korszakát.

A Volksbund és az SS Budaörsön

Az 1941. évi népszámlálás alapján Budaörs lélekszáma 9814 fő volt, a lakosság 73,8 százaléka német nemzetiségűnek, míg 86,1 százaléka német anyanyelvűnek vallotta magát.⁷ A településen mozgalmas egyesületi élet zajlott, amelyet a vallási-egyházi lelkület mellett az önszerveződés és az önállóság jellemezett.⁸ Az erős lokálpatriotizmus és a helyi

5 A Fejér megyei Mórón élő németek 1945 utáni megpróbáltatásairól POLGÁR PÉTER PÁL: *Perbe fogott múlt Tanulmányok háborús és népellenes bűnösök pereiről*. Mór, 2008. és „Sorsom ezt így rótta ki...” *Történetek az 1945 és 1956 közötti időszakból*. Budapest, Kornétás Kiadó, 2007.

6 *Rögös utakon – Auf steinigem Wegen*. Szerk.: Dr. KOVÁCS József László, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata, 2005. (továbbiakban: KOVÁCS 2005)

7 CZIBULKA ZOLTÁN: *A kitelepítési névjegyzékek adatai* In: CZIBULKA Zoltán–HEINZ Ervin–LAKATOS Miklós: *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2004. 317. (továbbiakban: CZIBULKA 2004)

8 A Budaörsön működő egyesületek közül kiemelkedő szerepet játszott a Keresztény Munkásegylet, a Gazdakör, a Szent Vince Egyesület, a Mária-lányok Egyesülete, az Önkéntes Tűzoltó Egyesület és a Szűz Mária Temetkezési Egyesület. Számos társulat és egylet a római katolikus egyházközség keretein belül működött. A helyi egyesületek tevékenységéről bővebben lásd FILIPSZKY ISTVÁN: *Budaörs története a kezdetektől napjainkig a fennmaradt összeírások és leírások alapján*. In: *Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából*. Szerk.: VASS Jenő Sándor, Budaörs Város Önkormányzata, [2007] 45–130. és *Egyházlátogatások Budaörsön 1397–1933. Az 1933. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv*. Szerk.: FILIPSZKY István. Budaörs Város Önkormányzata. [2002] 181–198.

közösségek alulról táplálkozó stabilitása miatt a község kevésbé jelentett alkalmas terepet az országos társadalmi és politikai szervezetek térnyerésének. Az 1930-as évektől az állami és vármegyei szintű magyarosító tendenciák mellett megjelentek ennek ellenpólusaként az ország kül- és belpolitikai helyzetének alakulásától döntően függő, a német identitást erősítő, esetenként szélsőséges elemekkel vegyített törekvések is, amelyek részben a Volksbund helyi térnyerésében öltöttek testet.

A Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek Népi Szövetsége, VDU) 1938. november 26-án alakult meg Franz Basch vezetésével. A részben a Jakob Bleyer által az 1920-as években alapított Ungarländischer Deutscher Volksbildungsverein (Magyarországi Német Népművelődési Egyesület, UDV) radikális értelmiségi fiataljai által alapított egyesület a kulturális és közművelődési célok megfogalmazása mellett igényt tartott a teljes magyarországi német kisebbség képviselőjére.⁹ Alapszabályát 1939 áprilisában ismerte el a Teleki-kormány. A szervezet jelentős anyagi forrásokat kapott a hitleri Németországtól, és sikerrel aknáztta ki a Volksbildungsverein országos kiépítettségét, valamint a magyar kormány asszimilációs politikájával szemben több helyütt megmutatókozó elégedetlenséget. Emellett a magyar állam külpolitikai mozgásterének beszűkülése, Németország melletti politikai, majd katonai elköteleződése is jelentősen hozzájárult a Volksbund népszerűségének fellendüléséhez.

Az 1940. augusztus 30-án aláírt második bécsi döntéssel egy időben a magyar és a német kormány által megkötött német népcsoportegyezmény alapján a Volksbund teljes szervezkedési szabadságot kapott, beleértve a nemzetiszocialista eszmék széles körű terjesztését is.¹⁰ A megállapodás révén a magyar kormány a hazai németiséget népcsoportnak ismerte el, amelynek kizárólagos képviselőjét a Volksbund látta el. A szervezet felhatalmazást kapott arra is, hogy maga határozza meg, ki tartozik a népcsoporthoz, illetve a jelentkezők közül kiket ismer el.¹¹ A bécsi döntés és az 1941. áprilisi további területi visszacsatolások révén a magyarországi németek létszáma közel 250 ezerrel gyarapodott, így a Volksbund szervezeti háttere is tovább erősödött, lehetővé vált például, hogy részt vegyen a magyarországi Waffen SS-toborzások propagálásában, szervezésében is.¹²

Budaörsön 1940. június 29-én alakult meg a Volksbund helyi csoportja dr. Hoffmann János ügyvéd vezetésével.¹³ Ő korábban a budaörsi Volksbildungsverein titkára volt, majd 1938-tól a Volksbund választmányának tagja lett, és Franz Basch legszűkebb stábjához tartozott.¹⁴ A helyi szervezet vezetését 1942 kora nyaratól dr. Riedl Ferenc

9 A Volksbildungsverein budaörsi csoportja 1926-ban alakult meg Ebner Mátyás elnök vezetésével. Lásd Bleyer Jakob Helytörténeti Gyűjtemény, Hauser József hagyaték D-2008.012.6. (Német egyesületi ügyek) (továbbiakban: HAUSER-hagyaték)

10 Az egyezmény teljes szövegét lásd SPANNENBERGER, NORBERT: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938-1944*. Budapest, Lucidus Kiadó, 2005. 397-398. (továbbiakban: SPANNENBERGER 2005)

11 Uo. 397.

12 A Volksbundról bővebben TILKOVSKY LORÁNT: *Ez volt a Volksbund*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978. (továbbiakban: TILKOVSKY 1978) és SPANNENBERGER 2005

13 Pest Megyei Levéltár (továbbiakban PML) V-1017-Cb-2-22/1940. Budaörs elnöki bizalmas iratai.

14 HAUSER-hagyaték, D-2008.012.8. (Volksbund) és TILKOVSKY 1978. 35.

gimnáziumi tanár vette át, Hoffmann pedig a Volksbund középterületének (Gebiet Mitte) törvényességi felügyelőjévé nevezték ki.¹⁵ A budaörsi Volksbund létszámáról nincsenek pontos adataink, egyes források 321-re, visszaemlékezők kb. 800-ra teszik a tagok számát, és ennél is többre a szimpatizánsokét.¹⁶ A szervezet összetételéről keveset tudunk, a visszaemlékezők szerint elsősorban fiatalok és vagyonosabb gazdák alkották a Volksbund budaörsi csoportjának tagságát.¹⁷ A Volksbund erőteljes befolyást szerzett a helyi közéletben, eltávolította a községi vezetőjegyzőt,¹⁸ valamint kulturális előadások és téli segélyakciók szervezése mellett – hasonlóan más településekhez – nagygyűléseket rendezett a háborús célok és a német identitáserősítő törekvések népszerűsítése érdekében.¹⁹ A szervezet központja a mai Szabadság út 63. szám alatti Német Ház volt, amelyet 1941 szeptemberében részben adományokból vásároltak, itt tartották a nagyobb rendezvényeket, előadásokat.²⁰ A Volksbund középterületén és a Buda környékén működő alapszervezeteinek nagygyűléseit is gyakran Budaörsön rendezték, így például 1943 áprilisában több ezren ünnepelték a községben Adolf Hitler születésnapját.²¹ A Volksbund látványos felvonulásai és akciói számos szimpatizánst vonzottak a településen, jóllehet a lakosság nagy része érdektelen maradt vele szemben. A budaörsi egyesületek zöme (pl. Budaörsi Keresztény Munkásegylet, Szűz Mária Temetkezési Egyesület, Gazdakör) – legfőképpen a nemzetiszocialista eszmék iránti fogékonysága és erőszakos fellépései miatt – nem működött együtt a szervezettel.²² A helyi plébános, dr. Aubermann Miklós ugyan aktív szerepet játszott a Volksbund tevékenységében – egyes visszaemlékezők szerint az SS-toborzások népszerűsítéséből is kivette részét –, káplánjai (Fery Antal és dr. Sík Zoltán) azonban tartózkodóak voltak a mozgalommal szemben.²³

-
- 15 *Neuer Ortsgruppenführer in Budaörs*. Deutscher Volksbote, 1942. június 12. 4. A Volksbund Magyarországot hét területre osztotta: Gebiet Mitte (Középterület), Gebiet Buchenwald (Bakony-és Vértesvidék), Gebiet Westungarn (Nyugat-Magyarország), Gebiet Schwäbische Türkei (Somogy, Tolna, Baranya vármegye), Gebiet Batschka (Bács-Bodrog vármegye), Gebiet Sathmar und Karpathenland (Szatmár vidéke és Kárpátalja), Gebiet Nordsiebenbürgen (Észak-Erdély). Budaörs a Középterülethez (Gebiet Mitte) tartozott Budapestevel, a főváros környékével, Esztergom vármegyével és több szomszédos megye német szórányletelepülésével együtt. Közli: BANK-ÖZE 2005. 37-69.
- 16 A kitelepítési névjegyzék adatai szerint 321 fő (CZIBULKA 2004), de valószínűleg a budaörsi visszaemlékezők járnak közelebb a valósághoz (SZ. L. közlése, 1983. november 23., Lásd HAUSER-hagyaték D-2008.012.8.).
- 17 Interjú H. P.-vel, 2007. november 17. Lásd Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, budaörsi kitelepítési interjúk és SZ. L. közlése, 1983. november 23., Lásd HAUSER-hagyaték D-2008.012.8.
- 18 1940 októberében a német igazságügyi államtitkár budaörsi látogatásakor jelentette be Hoffmann János, hogy a Volksbundnak kiemelkedő szerepe volt dr. Géczy István községi vezetőjegyző elhelyezésében. PML-V-1017-Cb-2-72/1940. Budaörsi közigazgatási iratok
- 19 HAUSER-hagyaték, D-2008.012.8. és Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL)-ME-K28-194-1941-B-15344. Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Főosztály, Összesítő jelentés, 1941. január
- 20 PML-V-1017-Db-2-1072/1945. Budaörsi közigazgatási iratok
- 21 *Gebietskundgebung in Budaörs - 5000 Volksgenossen bekennen sich zum Führer*. Deutscher Volksbote, 1943. április 23. 4.
- 22 PML-V-1017-Db-4-2103/1945. Budaörsi közigazgatási iratok
- 23 Uo. és interjú F. G.-vel. 1982. február 3. Lásd HAUSER-hagyaték, D-2008.012.8.

Helyi elbeszélések szerint a Volksbund a község lakosságáról listát készített, amely három kategóriába csoportosította az itt élőket (megbízható, megbízhatatlan, ellenséges), sőt olyan hírek is keringtek, hogy a megbízhatatlanokat – valószínűleg a háború befejezése után – átnevelik, míg az ellenségeseket a Szovjetunióba viszik.²⁴ A Volksbund tevékenysége az 1941. évi budaörsi népszámlálási adatokra is kihathatott, mert – az országos tendenciához hasonlóan – aktivistái, nem egy esetben mint kérdezőbiztosok gyakran megkérdezés nélkül adták meg az adatlapon a nemzetiségi hovatartozást vagy erőteljes agitációval, illetve különböző kedvezményekkel befolyásolták a lakosságot a német nemzetiség megvallására.²⁵

A helyi Volksbund szerepet vállalt az SS-toborzások népszerűsítésében és szervezésében is. Országos szinten az SS-toborzásokat az Észak-Erdélyt és a Székelyföldet Magyarországhoz visszacsatoló második bécsi döntés és az 1941-es délvidéki területgyarapodások révén legalizálhatták, amikor jelentősen megnövekedett a hadszíntéren bevethető, a Harmadik Birodalom határain túl élő németek létszáma, ami a német államot a létrejövő katonai potenciál kiaknázására sarkallta. Emellett a magyar kormányzat egy megállapodással hivatalos kereteket adhatott az addig félig illegálisan zajló toborzásoknak. 1942 februárjában megegyezés született a Bárdossy-kormány és a német állam között 20 ezer magyarországi német Waffen SS-be való toborzásáról. Ennek alapján a 18 és 30 év közötti magyar állampolgárok – Volksbund-tagságtól függetlenül – önként jelentkezhetnek az SS-be, míg 24 éves kor alatt ehhez írásbeli szülői engedélyre volt szükség. A bevonulók a szolgálat idejére és a németországi honosítást követően elvesztették magyar állampolgárságukat, az önkéntesek hozzátartozóinak állampolgárságáról viszont csak a háború után kívántak dönteni.²⁶ 1943 júniusában a Kállay-kormánnyal kötött megállapodás alapján újabb toborzásra kerülhetett sor, ez annyiban hozott változást, hogy lehetővé vált a magyar honvédségnél szolgáló németek önkéntes toborzása az SS-be, de aki belépett, az állampolgárság elvesztése mellett örökösödés szempontjából az itthoniakkal egyenjogú maradt. Ebben az akcióban – amely lényegében 1944 februárjáig tartott, és rendezte a korábban illegálisan toborzottak státusát is – kb. 20 ezren kerültek a Waffen SS kötelékébe.²⁷ A harmadik, immár írásbeli megegyezést az ország német megszállása után, 1944 áprilisában a két állam nevében Csataj Lajos honvédelmi miniszter és dr. Edmund Veessenmayer birodalmi megbízott kötötték meg. Ennek alapján a 17 és 50 év közötti magyar állampolgárok már kötelező sorozás révén, állampolgárságuk elvesztése nélkül lettek az SS tagjai; a szolgálat időtartamára viszont megkapták a német állampolgárságot.

24 Toni Miller professzor közlése. 1990. május 13. Lásd HAUSER-hagyaték, D-2008.012.8.

25 Lásd Seiler István budaörsi tanító esetét. Közli: TÓTH ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 1993. 67. (továbbiakban: TÓTH 1993) és interjú Z. J.-néval. 2008. március 8. Lásd Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, budaörsi kitelepítési interjúk

26 A témáról bővebben: KOVÁCS ZOLTÁN ANDRÁS-SZÁMVÉBER NORBERT: *A Waffen SS Magyarországon*. Budapest, Business Week-Hadtörténelmi Levéltár, 2001. (továbbiakban: KOVÁCS-SZÁMVÉBER 2001)

27 Uo. 41-74.

A kényszersorozás következtében 1944. szeptember végéig kb. 55-60 ezren váltak a katonai szervezet tagjává.²⁸

Pontos adatok nem állnak rendelkezésre arról, hogy összesen hány budaörsi tartozhatott az SS-kötélékébe, annyi azonban bizonyos, hogy az 1942-es első önkéntes toborzás idején 180-an csatlakoztak a katonai szervezethez.²⁹ Az 1943-as újabb önkéntes akcióról nincsenek adataink. Egy 1943. novemberi összesítés szerint Budaörsről 9-en léptek be az SS-be, de ez a dokumentum valószínűleg a helyi, korábban illegálisan vagy az abban a hónapban belépők neveit tartalmazhatta.³⁰ 1944 februárjában Budaörsre látogatott Werner Lorenz tábornok (SS-Oberführer) a magyarországi SS-toborzásokat is irányító birodalmi Volksdeutsche Mittelstelle (Népi Német Közvetítőhivatal, VoMi) vezetője, akinek helyi megbeszéléseihez kapcsolódóan a sajtó több mint 400 budaörsi SS-önkéntesről számolt be, amely az 1942 és 1944 között bevonultak összlétszámát jelenthette.³¹ Ezt az adatot közölte a Szabad Szó 1945. április 17-i és a Szabad Nép 1945. szeptember 11-i számában a Budaörs helyzetéről megjelent beszámoló is.³² Egy 1945-ös jegyzői jelentés 912 helyi származású SS-katonát említ, amely adat annyiban reális lehet, hogy 1944 tavaszától már kötelező sorozás alapján zajlott a katonai alakulat feltöltése, így az előző évekhez képest sokkal több személy vált elérhetővé.³³ Ezzel közel azonos számot adott meg a Világ 1945. június 16-i száma, amikor 786 budaörsi SS-katonáról számol be, jóllehet a lap által tényként közölt 186 önkéntes kevésnek tűnik, különösen a többi forrással összevetve.³⁴ Az internálási eljárások kezdetén a kisközölkész Kis Újság 1500 önkéntes és kényszersorozott budaörsi SS-katonáról írt, de valószínűleg ez a szám túlzó, és valójában a Budaörsön elfogott, de más Buda környéki településekről származók összlétszámára utalt.³⁵ Visszaemlékezők arról is beszámoltak, hogy a budaörsi önkéntes SS-katonák közül többen dezertáltak, és a környékbeli erdőkben, valamint a helyi pikortéglagyárban bujkáltak.³⁶

Magyarország 1944. március 19-én bekövetkező német megszállása közvetlenül is érintette Budaörsöt: a bevonuló német csapatok egy része az 1937-ben megnyitott budaörsi repülőtéren ért földet. Ezzel egy időben katonai beszállásolási kérelem érkezett a község előljáróságához, amely felsorolta a községben található tiszti, tiszthelyettesi és legénységi szállásra alkalmas címeket.³⁷ Június 14-én a római katolikus templom 1938-ban szentelt

28 Uo. és SPANNENBERGER 2005. 367.

29 KOVÁCS-SZÁMVÉBER 2001. 52. és 56.

30 MOL - BM-K149-1943-5-16729. Belügyminisztérium rezervált iratai.

31 SS-Obergruppenführer Lorenz in Budaörs. Deutsche Zeitung, 1944. február 17.

32 3877 sváb menekült el Budaörsről, üres a házuk, műveletlen a kertjük. Szabad Szó, 1945. április 17. 5. és 428 SS-legény és volksbundista a budaörsi svábrázia eredménye. Szabad Nép, 1945. szeptember 11. 3.

33 PML V-1017-Db-1-450/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

34 Teljesen felszámolják Budaörsöt, a náciizmus főfészket. Világ, 1945. június 16. 3.

35 1500 volt SS-katona Budaörsön. Kis Újság, 1945. június 2. 1.

36 W. J. közlése. 1990. július 22. Lásd HAUSER-hagyaték D-2008.012.8.

37 PML V-1017-Cb-19-197/1944. Budaörsi közigazgatási iratok

nagyharangját, a Szent István-harangot, valamint az Ótemetőben és a Kőhegyen álló kápolna harangjait háborús célból leszerelték, és elvitték a községből.³⁸

1944 őszén a településen a Nyilaskeresztes Párt-Hungarista Mozgalom³⁹ helyi szervezete is működött, vezetője Hartmayer János volt, a csoport taglétszáma – novemberi adatok szerint – 128 volt.⁴⁰ Tevékenységéről nem sokat tudunk, mindössze annyit, hogy az 1944. októberi nyilas hatalomátvétel után a párt helyi csoportja a Volksbund által is támogatott, a mindenkori katolikus káplánok által vezetett Budaörsi Keresztény Munkás-egyesület működését megtiltotta, a szervezet helyiségét pedig lefoglalta.⁴¹

Menekülések a községből (1944. október–december)

A háborús károk mellett jelentős embervesztés is érte Budaörsöt, ám ennek nagyságáról a mai napig nincsenek pontos adataink. Annyi bizonyos, hogy 1944 őszén szervezeten és egyénileg több ezren hagyták el a települést. Közülük később sokan visszatértek, de a menekülésekről a fennmaradt források is ellentmondásosan vallanak. A községből végrehajtott akció kapcsán részben evakuálásról beszélhetünk, hiszen 1944 végén a menekítések – a pánikszerűség és a kapkodás ellenére – szervezett keretek között, előre meghirdetve, a megfelelő közlekedési eszközök biztosításával folytak. Ugyanakkor 1944-ben számos budaörsi személy vagy család egyéni úton, szervezetlenül, spontán módon, saját elhatározásából menekült el a településről szintén a szovjet csapatok közeledésének hírére.

A budaörsi németek menekülését nem lehet elválasztani attól az egész térséget feszítő politikai és katonai helyzettől, amelyre Németország fokozatos visszaszorulása nyomta rá bélyegét. A birodalmi vezetésnek a kelet-közép európai német lakosságot – illetve annak egy részét – érintő telepítési tervei már 1939 októberétől a Hitler által meghirdetett „Heim ins Reich” programjából ismertek voltak.⁴² A második világháború végén azonban már nem egy részleteiben kidolgozott koncepció alapján végbemenő áttelepítésről, hanem kényszerkörülmények között végrehajtott kimenekítésről beszélhetünk.⁴³ A keleti fronton 1943 végétől folyamatosan előretörő szovjet csapatok elől Németország fokozatosan vont ki erőit és telepítette át az ott élő német

38 Budaörsi Római Katolikus Egyházközség Irattára (továbbiakban: BRKE), 1944. augusztus 6. Egyházközségi képviselőtestületi ülés jegyzőkönyve

39 Nyilaskeresztes Párt: a nemzetiszocialista eszmerendszer alapján szervezett politikai párt 1939 márciusában alakult Szálasi Ferenc vezetésével, 1942-től hivatalos elnevezése a Hungarista Mozgalom jelzővel bővült. Az 1939. májusi országgyűlési választásokon a második legerősebb pártként 29 képviselővel jutott a parlamentbe. 1944 augusztusában betiltották, majd október 15-én, Horthy Miklós kormányzónak a háborúból való sikertelen kiugrási kísérlete után az addig illegalitásban működő mozgalom Szálasi Ferenc vezetésével és ún. „nemzetvezetővé” választásával, német segítséggel átvette a hatalmat. 1945. február 26-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 530/1945. ME. sz. rendelet alapján feloszlatta.

40 BRKE, 1944. november 12. A Nyilaskeresztes Párt - Hungarista Mozgalom budaörsi szervezetének kérelme dr. Sík Zoltán plébánoshelyetteshez.

41 PML-V-1017-Db-4-2103/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

42 KRONER 2004. 332.

43 A témáról bővebben TILKOVSKY 1997

lakosságot. Miután 1944. augusztus 23-án Románia kiugrott a háborúból, és hadat üzent a birodalomnak, szeptember elején megkezdődött a dél- és észak-erdélyi, majd a bácskai, baranyai és szlavóniai németek kimenekítése. A kialakuló helyzet nehézségeit jól mutatta az erdélyi szászok Szatmárba telepítése vagy a bácskai németek evakuálása, akiket a kibontakozó szerb felkeléstől kívántak megóvni.⁴⁴ A menekítési akció elfogadottsága fokozatosan csökkent a trianoni Magyarország határaihoz közeledve: a kezdeményezések iránt korábban amúgy is csekély érdeklődést mutató németek között egyre kevesebben voltak olyanok, akik az áttelepülés mellett döntöttek. Németország 1944. október közepén jelezte, hogy 215 ezer németet tud befogadni a délkelet-európai térségből, az áttelepítéssel Himmler a VoMi-t bízta meg.⁴⁵ Voltak olyan elképzelések is, hogy a Dunántúlon lehetne elhelyezni német tömegeket, de a hadi események felgyorsulása és a Lakatos-kormány tartózkodó magatartása miatt ez a terv lekerült a napirendről. Így 1944. október 15. és november 6. között az erdélyi szászok és bánáti németek, november második felében a Szatmár-vidékiek, november 14-től december elejéig pedig a bácskai németek átvonultak a birodalom ausztriai határán.⁴⁶ Az akcióba szervezőként bekapcsolódó Volksbund október második felétől a Tolna, Baranya és Somogy megyei német lakosság evakuálására szólított fel, de az erőteljes propaganda csekély eredményt hozott. A kiürítés melletti agitáció fontos eleme volt a szovjet csapatok előrenyomulásával megjelenő „bolsevik veszély” hangsúlyozása, háttérben pedig az a szándék állt, hogy a Volksbund funkcionáriusait és a szimpatizánsokat mindenképp ki akarták menekíteni az országból. A trianoni határokat alapul véve 1944 őszén és telén kb. 50-60 ezer (más számítások szerint 80 ezer) német hagyta el az ország területét.⁴⁷

A Budapest környéki német települések lakosságát november elején szólította fel a Volksbund az önkéntes távozásra, ám a területhez tartozó Budaörs már a felhívást megelőzően is az átutazó menekülők egyik állomáshelyévé vált. Erre utal, hogy 1944 kora őszén német nyelvű kérelmek érkeztek a községi eljáróságához, amelyekben szálláshelyeket, lovakat és kocsikat igényeltek csaknem félezer menekülő számára.⁴⁸ Néhány héttel később egy SS-százados (Hauptsturmführer) által vezetett különítmény is hasonló kéréssel jelentkezett.⁴⁹ Herczog Györgyné közismerten helyi Volksbund-bázisnak számító Templom téri vendéglője mindkét megkeresésnél a megadott szálláscímek között szerepelt.⁵⁰ Ebben az időszakban az addig főleg szekérkaravánokkal menekülő szatmári németek is részben a budaörsi pályaudvarról utaztak tovább

44 TILKOVSKY 1997. 118-119. és SPANNENBERGER 2005. 377-378.

45 TILKOVSKY 1997. 119.

46 Uo. 122-124.

47 KRONER 2004. 344.

48 ML-V-1017-Cb-19-197/1944. Budaörsi közigazgatási iratok

49 Uo.

50 Uo.

vasúti szerelvényekkel Kisbéren keresztül Sopron felé, majd onnan jutottak el Ausztriába, illetőleg a német tartományokba.⁵¹

A községen átvonuló menekültek mellett a források 1944 szeptemberében és októberében Budaörsről önként távozókat szinte egyáltalán nem említnek. Kivételt ez alól csak Aubermann Miklós plébános jelentett, aki valószínűleg 1944. október 18-án hagyta el a települést, és menekült Sopronba.⁵² A távozás pontos indítéka ugyan ismeretlen, de az bizonyos, hogy Aubermann itthon maradása esetén leplezetlen németbarátsága és a helyi Volksbundban való szerepvállalása miatt – az egykori források tanúbizonysága szerint – rendőrhatalósági szankciókkal kényszerült volna szembenézni.⁵³

Az 1944. novemberi kiűritési felszólítást követően a Volksbund részéről szervezettebb formát öltött a Buda környéki németek kimenekítése, amelyhez az október derekán hatalomra jutó nyilas állami vezetés hatóságai is minden segítséget megadtak. November 15-én a budaörsi pályaudvarra állítottak egy 1200 fő befogadására alkalmas vasúti szerelvényt, ám a nyolc község (Budaörs, Budakeszi, Törökbálint, Diósd, Budafok, Budatétény, Nagytétény, Érd) menekülői részére biztosított vonatra mindössze 700 személy szállt fel.⁵⁴ Közülük – több forrás szerint is – 200-an voltak budaörsi illetőségűek.⁵⁵ A szerelvény háromnapos veszteglés után november 18-án indult el. Az akció mérsékelt sikerét mutatta, hogy Budapest környékéről a tervezett 28 ezer helyett mindössze kb. 5000 személy szándékozott elmenekülni.⁵⁶

A Budaörsről induló második szerelvényről nincs adat, valószínűleg szintén novemberben gördült ki, de a menekülők létszáma nem ismert. A harmadik vonatot azt követően állították be, hogy az előrenyomuló szovjet csapatok december elejére már a Dél-Dunántúlt is elfoglalták. A gyors szovjet csapatmozgások és részben a Kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes, a Szálasi-kormány kiűritési kormánybiztosa által kibocsátott, a német menekítési akciót támogató rendelet hatására erőteljesebb kényszerkiűritések vették kezdetüket Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Buda környéki járásában is, ám megfelelő létszámú karhatalom nélkül komolyabb eredményt nem lehetett elérni.⁵⁷ A szerelvény 1944. december 8-án – szintén háromnapos várakozás után – hagyta el Budaörsöt, egykorú visszaemlékezések szerint kb. 700 fővel.⁵⁸ A vonatot eredetileg Drezdába irányították, de végül Lipcsébe futott be, ahol a menekülőket – az elbeszélők

---

51 In: *Flucht, Vertreibung, Eingliederung. Baden-Württemberg als neue Heimat*. Szerk.: EBERL, Immo. Sigmaringen, Innenministerium Baden-Württemberg, 1993. 75-77.

52 PML-V-1017-Db-1-280/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

53 Uo., Aubermann Miklós budaörsi plébánosságáról bővebben GRÓSZ ANDRÁS: *Aubermann Miklós plébánosi működése Budaörsön 1925 és 1944 között*. In: *Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából*. Szerk.: VASS Jenő Sándor, Budaörs Város Önkormányzata [2007] 295-325.

54 KRONER 2004. 344. és HAUSER-hagyaték, D-2008.012.8.

55 HAUSER-hagyaték, D-2008.012.8. és ZIELBAUER GYÖRGY: *Adatok és tények a magyarországi német-ség történetéből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. 24. adatai is megerősítik ezt a számadatot.

56 KRONER 2004.

57 TILKOVSKY 1997. 128-129.

58 Interjú K. J.-nével. 1982. június 6. Lásd HAUSER-hagyaték, D-2008.012.8.

szerint – táborokban szállásolták el.⁵⁹ A vonattal való menekülés tényét az is megerősíti, hogy egy 1944. december 23-án keltezett községi jegyzői jelentés „német menekülteket szállító” vonatról számolt be.⁶⁰

Az 1944 végén Budaörsről elmenekülők között volt Hoffmann János, a Volksbund helyi vezetője,⁶¹ dr. Sarlós (Schäffer) Mihály⁶² és dr. Spielenberg György⁶³ községi orvosok, Glasz József gyógyszerész, a Szent István Gyógyszertár tulajdonosa,⁶⁴ Fritzenschaft János, az 1939 februárjában betiltott Nemzetiszocialista Magyar Párt–Hungarista Mozgalom helyi alapszervezetének vezetője,⁶⁵ valamint a községi és a római katolikus egyházközségi képviselő-testület több tagja is.⁶⁶ A lakhelyüket elhagyók között sok volt a helyi iparos, egy 1945 júniusában kelt dokumentum szerint pedig a községből eltávozott kereskedők közül senki nem tért vissza.⁶⁷ A településen működő ipari üzemek tulajdonosairól 1945 nyarán 58 fős külön lista készült, ezen feltüntették esetleges Volksbund-tagságukat, illetve azt, hogy ténylegesen elmenekültek-e a községből, üzemüket pedig elkobozták.⁶⁸

A budaörsi menekültek részben Volksbund-tagok és SS-katonák voltak, de valószínűleg számos lakos pusztán a szovjet csapatok érkezésének hírére hagyta el a községet.⁶⁹ Visszaemlékezések szerint sokan nem vonattal, hanem lovas kocsikkal és gépjárművekkel indultak útnak.⁷⁰ A polgári demokrata Világ 1945. június 16-i beszámolója szerint a budaörsiek egy része az akkor német megszállás alatt álló Ausztriába menekült, ahonnan később sokan visszatértek.⁷¹ Több visszaemlékező arról számolt be, hogy 1945 őszén vonattal akartak visszatérni Németország keleti részéből, de a szovjet csapatok még a német területeken feltartóztatták őket, tervük így meghiúsult.⁷² Az egyénileg szervezett

59 Uo.

60 PML-V-1017-Cb-20-4180/1944. Budaörsi közigazgatási iratok

61 PML-V-1017-Db-2-750/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

62 PML-V-1017-Cb-20-4137/1944. Budaörsi közigazgatási iratok

63 PML-V-1017-Db-2-1147/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

64 PML-V-1017-Cb-20-4138/1944. Budaörsi közigazgatási iratok

65 Uo. A Nemzetiszocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom 1938 márciusában alakult meg Szálasi Ferenc vezetésével, majd 1938. júliusi bebörtönzése után Hubay Kálmán vette át a párt irányítását. 1939 februárjában a Teleki-kormány idején feloszlatták. Budaörsön a Nefelejcs utcában volt a központja, a párt irodáját 1939. február 25-én zárolták, a szervezet dokumentumait lefoglalták. Közli GRÓSZ ANDRÁS: *A Volksbund Budaörsön*. In: *Akten der Historikerkonferenz zum Volksbund der Deutschen in Ungarn (1938-1945)*. Budapest, am 24 Februar 2007. Jakob Bleyer Gemeinschaft, Budapest, [2007] 85-97.

66 PML V-1017-Da-293/1945. Képviselőtestületi jegyzőkönyv, 1945. április 28. és BRKE 39/1945. (1945. szeptember 12.)

67 PML-V-1017-Db-1-486/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

68 PML V-1017-Db-2-775/1945. Budaörsi közigazgatási iratok és PML-V-1017-Db-4-1849/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

69 H. K. közlése. Lásd Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény (kézirat)

70 M. T. adatközlése. Lásd Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény (kézirat)

71 *Teljesen felszámolják Budaörsöt, a náciizmus főfészket*. Világ, 1945. június 16. 3.

72 T. K. szóbeli közlése, 2010. június 8. (Grósz András interjúja, Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény)

menekülések 1944 karácsonyáig tartottak,⁷³ a szovjet csapatok pedig december 26-án érték el a községet.⁷⁴

Az 1944-ben Budaörsöt elhagyók pontos létszámáról eltérő adatokat találunk, kutatásainkban elsősorban a kitelepítési névjegyzékre, levéltári adatokra, a korabeli sajtóanyagra és visszaemlékezésekre támaszkodhatunk.⁷⁵ A visszaemlékezők néhány százra, de mindenképpen 1000 fő alá teszik a Budaörsről elmenekülők számát.⁷⁶ Hivatalos források elemzésekor azonban ennél jóval magasabb számot kapunk, különösen akkor, ha Budaörs lakosságának alakulását vesszük alapul az önkéntes meneküléseket követő évben. A lakosok száma az 1941. évi népszámláláskor kapott 9814-ről⁷⁷ 1945 végére 7200-ra⁷⁸ csökkent, így jogosan merül fel a kérdés, hogy hová tűntek el ebben az időszakban több ezren a községből. Ennek kapcsán elsősorban jegyzői jelentésekre támaszkodhatunk, amelyek ezrekre teszik a Budaörsöt elhagyók számát. A jegyző által 1945 augusztusában a Közellátási Felügyelőségnek visszaküldött adatgyűjtő íven például 3930-an szerepelnek olyan személyekként, akik 1944 novemberében és decemberében menekültek el Budaörsről Németország területére.⁷⁹ A jegyzői jelentésekhez hasonló adatok jelentek meg a sajtóban is: a parasztpárti Szabad Szó 1945. április 17-i számában 3877 főről, míg a polgári demokrata Világ 1945. június 16-án 3000 menekülőről számolt be.⁸⁰ Ugyanakkor az is figyelemre méltó, hogy 1945 tavaszától folyamatosan emelkedett az 1944 végére jelentősen lecsökkent települési lakosságszám, ami arra utal, hogy sokan visszatérhettek a községbe. A pontos létszám meghatározásához közelebb visz bennünket az 1945. június 14-i jegyzői jelentés, amely szerint a 912 budaörsi SS-katonából 131 tartózkodott a településen.⁸¹ Ebből arra következtethetünk, hogy a jelzett időpontban Budaörsön jelen nem lévő további 781 önkéntes vagy kényszersorozott SS-es nagy része valószínűleg családjával 1944 őszén hagyhatta el a községet.⁸² Ezáltal – egy átlagos családot 4-5 fővel számolva – nagyjából megkapjuk azt

73 *Die Evakuierung von Volksdeutschen im November 1944. Erlebnisbericht eines Bauern aus dem Bezirk Központ im Komitat Pest.* In: *Das Schicksal der Deutschen in Ungarn. Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band II.* Szerk.: SCHIEDER, Theodor, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1984. 31–34.

74 PML-V-1017-Db-1-535/1945. Budaörsi közigazgatási iratok. Egykorú visszaemlékezők szerint a szovjetek már december 24-én szenteste megérkeztek Budaörsre. Lásd Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, budaörsi kitelepítési interjúk

75 A kitelepítési névjegyzék kitelepítettekre és menekültekre is vonatkozó számadatainak elemzéséről bővebben lásd Marchut Réka tanulmányát.

76 Interjú H. F-fel, 2007. május 3. Lásd Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, budaörsi kitelepítési interjúk

77 Lásd jelen tanulmány 2. oldalát.

78 PML-V-1017-Db-1-337/1945. szerint 5973 fő (1945. május 4.) és PML-V-1017-Db-4-1907/1945. szerint 7200 fő (1945. november 28.) Budaörsi közigazgatási iratok

79 PML-V-1017-Db-2-1086/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

80 *3877 sváb menekült el Budaörsről, üres a házuk, műveletlen a kertjük.* Szabad Szó, 1945. április 17. 5. és *Hatszáz svábot internáltak Budaörsön.* Világ, 1945. június 16. 1.

81 PML V-1017-Db-1-450/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

82 PML V-1017-Db-2-841/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

a létszámot, amely a menekültek számával kapcsolatban a korabeli levéltári adatokból és a sajtóból visszaköszön.

Az 1944-es menekülések az oktatás terén is éreztették hatásukat, bár a fennmaradt iskolai naplók alapján a községet nagy valószínűséggel elhagyó tanulók száma csekélynek volt mondható. Az említett időszakot érintő 1944/45. évi tanévben mindhárom (fiú, lány, magán polgári) iskolában megnőtt a mulasztások miatt nem igazolható vagy az iskolába nem járt, nem osztályozható gyermekek száma.⁸³ Ha az 1945. áprilisi adatokat összevetjük az 1945/46-os tanév hasonló időszakával és a kitelepítési névjegyzékkel, ezek alapján elmondható, hogy a három iskola mintegy 1107 tanulójaiból 272-en nem voltak osztályozhatók, és közülük mindössze 60-100 lehet olyan, aki 1944 őszén a családjával hagyhatta el a községet (eredetileg 60 fő, de további 47 főt nem találtunk a kitelepítési névjegyzékben, így bizonytalan, hogy az ő sorsuk hogyan alakult).⁸⁴ Ez lényegében azt jelenti, hogy a budaörsi tanulók kb. 8-10 százaléka menekült el családjával Budaörsről 1944 végén. Az elmenekültek magas száma miatt a tanköteles korú gyermekek aránya a realitásokhoz képest nagyon alacsonynak tűnik, így nem tekinthető mérvadónak.

Háborús károk és veszteségek

Az 1944. december vége óta tartó szovjet megszállás mellett erodálódásnak indult a közösségi élet, és a község gazdasági „vérkeringése” is lelassult. Az 1944 végi menekülések nemcsak a község lélekszámában hoztak változást, hanem a mezőgazdasági munka terén is, ahol hiányzott az elmenekült férfilakosság szakértelme, munkaereje.⁸⁵

A településen az 1944 tavaszi állapotokhoz képest sem vásár, sem piac nem indult újra, és az üzletek nagy többsége bezárt.⁸⁶ A szovjet hadsereg gépeket és szerszámokat ugyan nem szállított el, sőt a kis- és kézműiparosok kb. 80 százaléka felvette a munkát, ám a nyersanyaghiány miatt a termelés hatékonysága alig érte el a 25-30 százalékot.⁸⁷ A községben tovább működött az 1920-as években alapított Eller-kötöde, amely számos helyi lakos számára biztosított munkalehetőséget.⁸⁸

Egyes jelentések szerint Budaörsön 1945 kora nyarán hozzávetőleg 2000 szovjet katonára állomásozott, nagy részük a repülőtéren.⁸⁹ A szovjet csapatok ellátása komoly gondokat okozott, egy 1945. augusztusi jelentés arról panaszkodik, hogy a község már nem

83 A Magán Polgári Fiúiskola naplójában a következő bejegyzés szerepelt: „A VKM (Vallás-és Közoktatásügyi-sic!) Miniszter Úrnak 1945. II. 26-án kelt 56.001/1945. sz. rendelete alapján a tanév végéig tanulmányainak folytatására, ill. magánvizsgálatra nem jelentkezett. Wéber Mihály igazgató.” 1. számú Általános Iskola, Budaörs, Magán Polgári Fiúiskola 1944/45. évi naplója

84 A budaörsi 1. számú Általános Iskola Irattára, Fiúiskola, Lányiskola és Magán Polgári Fiúiskola 1944/45. és 1945/46. évi naplói és anyakönyvei és a kitelepítési névjegyzék

85 PML-V-1017-Db-3-1333/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

86 PML-XXI-4-a-1-21-136/1945. Alispáni elnöki iratok

87 PML-XXI-29-a-Db-64-1090/1945. Buda-környéki járási főjegyzője általános iratai

88 Uo.

89 PML-V-1017-Db-2-699-1945. Budaörsi közigazgatási iratok

tud több szénát szolgáltatni a Vörös Hadseregnek, mert a megszállók lovai már minden kaszálót leegelték.⁹⁰ Egy 1946. júniusi jegyzői adatszolgáltatás is megerősítette, hogy az oroszok a legeltetéssel és kaszálással súlyos károkat okoztak a vetésekben, a legelők és a rétek állapotában.⁹¹

Budaörsöt három légitámadás érte,⁹² a bombázásokat sokan az 1884-ben Budaörsre hívott Páli Szent Vincéről nevezett Irgalmas Nővérek által felügyelt lányiskola pincéjében vészték át, amely a szovjet katonák erőszakoskodásai elől menekülőknél is búvóhelyet jelentett.⁹³ A háború az épületekben is nagyobb károkat okozott. Egy községi jelentés szerint 15 épület 50 százaléknál nagyobb mértékben, 448 épület 25-50 százalékban, míg 672 épület 25 százaléknál kisebb mértékben sérült meg,⁹⁴ a községházát pedig 10, míg a római katolikus templomot 15 százalékos károsodás érte.⁹⁵ A római katolikus egyház-község veszteségeiről a dr. Aubermann Miklós távozása után plébánossá kinevezett dr. Sík Zoltán 1945. májusi, az Esztergomi Főegyházmegyei Hatóságnak küldött jelentése is hiteles képet adott. Beszámolt a templomot ért belövésekről, a kőhegyi Szeplőtelen Fogantatás, a Farkasréti úti és a Kálvária-dombi kápolna súlyos megrongálódásáról, valamint kifosztásukról, s arról, hogy két kápolnából eltűntek az oltárokba helyezett ereklyék.⁹⁶ Az 1944. decemberi szovjet tűzérési támadásban az Ótemetőben álló kápolna és a plébánia épülete is kisebb sérülést szenvedett, ugyanakkor az iskolák épületét ezeknél nagyobb kár érte.⁹⁷ A községi háborús károk később is megfigyelhetők voltak, hiszen 1948 tavaszán a Buda környéki járás főjegyzőjének az építési és munkaügyi miniszter részére küldött jelentésében arról írt, hogy Budaörsön rengeteg a romház, habár nem lehet megállapítani, hogy háborús események következtében rongálódtak meg, vagy a polgári lakosság tette tönkre a kitelepítés során.⁹⁸

Az elesett szovjet katonák egy részét a templom kertjébe temették, erről visszaemlékezések is beszámolnak: *„A Buda és Budaörs között elesett orosz katonákat Budaörsre vitték. Aki ekkor elhaladt a templom mellett, láthatta a holttesteket. Mielőtt eltemették őket a templomkertben, a fagyott földre fektették őket a templom fala mentén, egymás mellé. Némely napon tízet is. Néhány halottnak cipője, néhánynak kabátja nem volt már. Ez engem akkor nagyon elrettentett. Nem tudtam felfogni, hogy lehet halottakat kirabolni.”* – írta az egyik szemtanú.⁹⁹ Olyan jelentésekkel is találkozunk, amelyek a községben található, a templomon és a temetőn kívül eltemetett, exhumálásra váró német és szovjet katonai holttestek lelőhelyeit sorolták

90 PML-V-1017-Db-2-910/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

91 PML-XXI-4-a-Db5-67/1946. Alispáni elnöki iratok

92 PML V-1017-Db-2-962/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

93 Z. J.-né közlése, 2008. március 8., Lásd Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, budaörsi kitelepítési interjúk

94 Uo.

95 PML-V-1017-Db-2-912/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

96 BRKE 1945. május 24. dr. Sík Zoltán plébánoshelyettes jelentése az Esztergomi Főegyházmegyei Hatóságnak.

97 Uo.

98 PML-XXI-29-a-Db64-2552/1948. Buda-környéki járasa főjegyzője általános iratai

99 DEIGNER, LEOPOLD: *Csata Budapestért*. In: KOVÁCS 2005. 141-143.

fel (Kamaraerdő, HÉV-állomás, Luncz-féle vendéglő, Strassberg-dűlő, Frank-hegy, Alsó-szállás-dűlő, Törökugrató, Lusthal-dűlő, Csíki-dűlő).¹⁰⁰

Budaörs háborús emberveszteségeiről viszonylag pontos adatokkal rendelkezünk, bár az ezzel kapcsolatos forrásanyag nem teljes. A településen elhunyt budaörsi származású polgári áldozatok száma egy 1945. augusztusi jegyzői jelentés szerint 12 lehetett, ők valószínűleg szovjet tűzérési támadások következtében haltak meg.¹⁰¹ Egy 1984-ben lezárt, a kitelepített németek által létrehozott Budaörser Heimatkomitee révén végzett adatgyűjtés is megközelítőleg hasonló eredményre jutott; ez a kutatás 473 civil és katonai áldozatról ad információkat (név, születési év, szülők nevei, lakcím, foglalkozás, házastárs neve, elhalálozás oka és pontos időpontja).¹⁰² A lista az 1984 utáni évtizedben újabb 12 személlyel bővíthetett, hiszen az 1992-ben a budaörsi római katolikus templom kertjében felavatott második világháborús emlékművön már 485 név olvasható, mindazoké, akik Budaörsről származó civilként vagy katonaként hunytak el a második világháború idején.¹⁰³

Internálási eljárások és „háborús bűnösök”

A magyarországi németek számára az egyik legnagyobb megpróbáltatást az 1945-től zajló internálások jelentették, amelyek Budaörs lakosságát is súlyosan érintették.¹⁰⁴

Már 1944/45 fordulóján egy sor intézkedés előrevetítette a hazai németek kollektív büntetésének szándékát. A szovjet megszálló csapatok az 1944. december 22-én kelt 0060-as sz. parancs alapján (amely lényegében az összes német származású munkaképes személy mozgósításán alapult) több tízezer magyarországi németet hurcoltak munkatáborokba, állampolgárságra, anyanyelvre, egyéni háborús felelősségre való tekintet nélkül.¹⁰⁵ Ehhez kapcsolódóan egy belügyminiszteri rendelet 1945 januárjában

100 PML-V-1017-Db-3-1619/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

101 PMLV-1017-Db-2-962/1945. Budaörsi közigazgatási iratok és Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, budaörsi kitelepítési interjúk

102 A Budaörser Heimatkomitee gondozásában kiadott füzet a második világháborúban elhunyt budaörsiek adatait tartalmazza, nagyrészt személyes gyűjtés eredményeként. In: *Budaörs. Wir mahnen vergesst uns nicht. Gefallene und Vermisste der Gemeinde Budaörs. 1914–1918. und 1939–1945.* Bearbeitet: Hans FRITZENSCHAFT und Andreas RITTER. 1982–1984. Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény kézikönyvtára, K-2006.038.4. (továbbiakban: FRITZENSCHAFT-RITTER 1982–1984.)

103 *Budaörs Lexikon.* Szerk.: FILIPSZKY István–GRÓSZ András. Budaörs Város Önkormányzata, 2009. 60.

104 Internálásról akkor beszélhetünk, ha az adott személyt bírói ítélet nélkül rendőri (vagy katonai) felügyelet alá helyezték, és a hatóság által kijelölt kényszerlakhelyre (táborba) költöztették. Az internálással sújtott személy kijelölt lakhelyéről nem távozhatott el, polgári foglalkozást nem folytathatott, ingatlan vagyonát zár alá vették, vagy elkobozták, ingó vagyonának pedig csak kis részét tarthatta meg.

105 A témáról bővebben *Magyarországi németek elhurcolása. 1944/45. A kollektív büntetés első állomása (dokumentumkötet)* Szerk.: ZIELBAUER György, Budapest, Magyarországi Németek Szövetsége, 1990. 34. és TILKOVSKY LORÁNT: *Magyarországi németek szovjet munkatáborokban.* In: *Regio* (1991) 1. 191–199.

a Magyarország területén tartózkodó német származásúak összeírásáról rendelkezett, „*azok munkaszolgálatra való igénybevétele céljából*”.¹⁰⁶

Az 1945. január 20-án a győztes nagyhatalmak és Magyarország között megkötött fegyverszüneti egyezményben az Ideiglenes Nemzeti Kormány kötelezte magát a német állampolgárok internálására is. Az 1945. február végén kiadott 302/1945. M.E. sz. rendelet szerint „*az ország területén tartózkodó minden német állampolgárt internálni kell, kivéve Németország zsidó nemzetiségű polgárait*”.¹⁰⁷ Még az internálásról szóló rendeletet megelőzően, 1945. január 25-én jelent meg a kormány 81/1945. M.E. sz. rendelete a népbíráskodásról,¹⁰⁸ ez kimondta, hogy háborús bűnös az, „*aki magyar állampolgár létre a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS, Gestapo stb.) kötelékébe lépett*”.¹⁰⁹ 1945 májusáig kizárólag népbíróági eljárások következtében volt jogi lehetőség a magyarországi németek internálására, rendőrhatalmasági őrizetbe vételére. Az eljárásokat azonban 1945 februárja és májusa között nem tudták olyan ütemben lefolytatni, hogy a németek tömeges internálására sor kerülhetett volna, ennek következtében nem volt mód a földfoglalások teljes körű végrehajtására sem. A földreform kapcsán 1945 tavaszára számos helyi konfliktus bontakozott ki a telepések és a németek között a juttatásoknál követett eljárások miatt, ezért az ország egyes területein már a jogi szabályozás megszületése előtt is internáltak, lakóhelyükről kizavarták németeket.¹¹⁰ Ezen eljárások törvényesítése és a politikailag megbélyegzettek tömeges internálásának elrendelése miatt is volt szükség 1945 májusában arra, hogy az internálási rendelet személyi hatályát kiterjesszék mindazokra, akik állampolgárságukat az SS-be való kényszerű vagy önkéntes jelentkezésük révén veszítették el, illetve lehetővé vált a családtagok, betegek és idősek internálása is.¹¹¹ Az internálni kívánt személyek állampolgárságának kérdésében – az SS-bevonulókon kívül – nem született egyértelmű rendelkezés, ezt a kérdést a januári

---

106 Dr. Erdei Ferenc belügyminiszter rendelete a Magyarország területén tartózkodó német származásúak összeírásáról, munkaszolgálatra való igénybevétele céljából. Debrecen, 1945. január 5. In: Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez. 1944. szeptember–1945. április. I. kötet. Szerk.: KARSAI Elek–SOMLYAI Magda. Budapest, 1970. 430.

107 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 302/1945. M.E. sz. rendelete a német állampolgárok rendőrhatalmasági őrizet alá helyezéséről. Magyar Közlöny I. (1945. február 27.) 7. sz.

108 A népbírószágot az 1945. február 5-i 81/1945. M.E. sz. rendelettel hozták létre. Illetékességi köre kiterjedt a háborús és népellenes bűnökkel gyanúsított, polgári és katonai (rendőri, csendőri) személyekre és a magyar államnak kiadottakra, állampolgárságukra való tekintet nélkül. Hatáskörét kiterjesztették az állami és társadalmi rend fölforgatására irányuló tevékenység, a hűtlenség, a lázadás, a hatóságokkal szembeni engedetlenség felhívására stb. is. A vádat népbírószágek képviselték, egyetlen föllebbezési fórum a Népbírószágek Országos Tanácsa volt. A létrehozott népbírószági tanács tagjait a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt párt (Magyar Kommunista Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazda Párt, a Nemzeti Paraszt Párt és a Polgári Demokrata Párt) jelölte ki. Az igazságügy-miniszter minden tanács mellé jogvégzett tanácsvezető bírót és helyettes bírót jelölt ki, akiknek azonban nem volt szavazati joguk. Az 1945. július 1-jén megjelent 4080/1945. M.E. sz. rendelet az igazolási ügyekben a föllebbezések elbírálását az ítéletláblák székhelyén működő népbírószágek hatáskörébe utalta.

109 1945. évi VII. törvénycikk. A népbírószágek tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről. Magyar Törvénytar. 1943–1945. évi törvénycikkek. Budapest, Franklin Társulat, 1945.

110 TÓTH 2008. 39–41.

111 Közli TÓTH 1993. 14.

fegyverszüneti egyezmény is nyitva hagyta, különös tekintettel a kettős állampolgárságot nyert Volksbund-tagokra. Ezzel egy időben a május 1-jén közzétett 1440/1945. M.E. sz. rendelet a népbíróságok működését módosította, eltörölte a főbüntetésként alkalmazott internálást, és bevezette az életfogytig tartó, illetve határozott időre szóló kényszer-munkát.¹¹² A rendelet módosításával az internálás a népbíróságok hatásköréből átkerült a rendőrhatalóságok hatáskörébe.¹¹³

Egy 1945. június 21-én kelt bizalmas, közzé nem tett belügyminiszteri rendelet internálhatónak minősítette azon személyeket, „*akik az ország demokratikus szellemében való újjáépítését*” gátolták, tehát az intézkedés korlátlan lehetőséget biztosított a rendőrhatalóságoknak az internálásra.¹¹⁴

Részben ezt a szellemiséget tükrözte a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről szóló 3820/1945. M. E. sz. rendelet, amely szerint internáláshoz már a Volksbundban való tagsági viszony is elegendőnek bizonyult. Az 1945. július 1-jén kihirdetett rendelet járási bizottságokat állított fel a 16 évnél idősebb németek „*nemzethűségi szempontból való megvizsgálása céljából (...)* nemre, foglalkozásra, életkorra való tekintet nélkül.”¹¹⁵ A rendelet öt kategória alapján vizsgálta a német lakosságot, és ezek alapján szabta ki a különböző retorziókat: a földreformrendeletbe foglalt vagyoneklobzással, internálással és az ingó/ingatlan vagyon zárolásával büntette az első kategóriába sorolt Volksbund-vezetőket és – mentesség hiánya esetén – hozzátartozóikat is, de az ún. hitlerista szervezet – következő két kategóriába sorolt – tagjait és szimpatizánsait is munkaszolgálat, vagyoneklobzással és összeköltöztetéssel sújtotta. A rendelet a negyedik kategóriába azokat sorolta, akik ún. hitlerista szervezetnek nem voltak tagjai, szimpatizánsai, míg az ötödik kategória a szervezetekkel szemben állókat tömörítette.¹¹⁶ A negyedik kategóriába soroltak a fentiek mellett kötelesek voltak eltérni, hogy az összeköltöztetetteket házaikba befogadják.¹¹⁷ A rendelet tág teret biztosított – a járási igazolóbizottságok, a rendőrség és a Népgondozó Hivatal közötti vita formájában kibontakozó – önkényes jogértelmezéseknek, ezáltal a helyi szintű döntéshozatalban tapasztalható visszaéléseknek és a német lakossággal szembeni hangulatkeltésnek is.

Az 1945 februárjában kiadott 302/1945. M.E. sz. és a május 14-i belügyminiszteri rendelet következményeként Budaörsön is megindult az internálás. A volt községi jegyzőt, Hagenthurn Edét – akit a helyi Volksbund megaláztatására helyeztek 1940 decemberében Budaörsre – „*jobboldali magatartása miatt*” már korábban, 1945 márciusában in-

112 Közli: PÁL ZOLTÁN: *Internálások Magyarországon (1945-1953)* In: *Kommentár* 5. (2010) 2. sz. 62-63. (továbbiakban: PÁL 2010.)

113 Uo.

114 Uo.

115 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 3.820/1945. M. E. sz. rendelete az 1.710/1945. M. E. sz. rendelet 2. §-ának 5. pontja alá eső személyekre vonatkozó intézkedésekről és a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről.* Magyar Közlöny (1945. július 1.) 65. sz.

116 Uo.

117 Uo.

ternálták, majd a budapesti XI. kerületi rendőrkapitányságra vitték, ősszel pedig fegyelmi eljárást is indítottak ellene.¹¹⁸

Egy 1945. áprilisi dokumentum már arról tudósított, hogy Budaörsön internálótábor alakítottak ki.¹¹⁹ A Buda környéki járás főjegyzője 1945 májusában szólította fel körlevélben a község előljáróságát és a rendőrparancsnokságot a német állampolgárok, valamint azok 24 év alatti házastársainak és hozzátartozóinak összeírására, a családfők letartóztatására, és a családtagok házi őrizetbe vételére.¹²⁰ A rendelet egyik fontos kitétele volt, hogy akik német állampolgárságukat egy adott terület Németországhoz való csatolása következményeként szereztek, állampolgárságukat 1939. szeptember 1. előtti állapot alapján kapták, és ezt igazolják, azok internálását mellőzik.¹²¹ Egy két héttel későbbi főjegyzői levél szerint az internálási javaslatot arra a személyre is el kellett készíteni, aki megszökött az SS-ből, ám ezt a tényt a névlistán is jelezni kellett.¹²² Néhány nappal később figyelmeztették a községi előljáróságot, hogy a budaörsi internáltak névsorát és az egyenkénti javaslatot még nem küldték el, hozzátéve, hogy ebben mindenképpen tüntessék fel az adott személy vallását, foglalkozását és szüleinek nevét is.¹²³ Debreczeni Endre községi jegyző felkérte a rendőrparancsnokot, hogy a hozzá kétóránként megküldendő lista alapján gondoskodjon az azon feltüntetettek azonnali internálásáról.¹²⁴ A községi jegyző a végleges névjegyzéket 1945. augusztus végén továbbította és tette meg az erre vonatkozó internálási javaslatot is.¹²⁵

Az internálással kapcsolatos levélváltással egy időben – több Buda környéki községhez hasonlóan erőteljes sajtókampány keretében¹²⁶ – az Országos Földbirtokrendező Tanács beszüntette a budaörsi földosztó bizottság működését, annak érdekében, hogy magyarokkal töltsék be az eddig német nyelvű bizottsági tagok helyeit, illetve a termőföldek mielőbbi megszerzése céljából. Ezzel összefüggésben ekkor kezdődtek meg a betelepülések is a községbe.¹²⁷ Ez a gyorsaság utalhat arra, hogy Budaörsöt kiemelten kezelték, valamint arra is, hogy a földosztó bizottság munkájának beszüntetésével és az internálási névjegyzék sürgetésével az új politikai hatalom mielőbb eredményeket kívánt felmutatni helyi szinten.

---

118 PML-V-1017-Db-4-2066/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

119 Péter Gábor, *a Politikai Rendészeti Osztály vezetőjének 1945. április 12-i beszámolója*. Közli: PÁL 2010. 62.

120 PML V-1017-Db-1-450/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

121 Uo.

122 Uo. 1945. június 6.

123 Uo. 1945. június 11.

124 Uo.

125 PML-XXI-29-a-Db57-519/1945. Buda-környéki járási főjegyző általános iratai

126 *Budaörsön felfüggesztették a földosztó bizottságot*. Kis Újság, 1945. június 5. 5., *Felfüggesztik a sváb községek földosztó bizottságainak működését*. Szabad Nép, 1945. május 18. 3., *Egymást igazolták a svábok*. Szabad Szó, 1945. június 6. 5.

127 Az 1945-ös közigazgatásról, a betelepülésekről és a helyi földreformról lásd Marchut Réka tanulmányát.

A Budaörsről internálásra kijelölt személyek nagy része 1944 őszén elhagyta a községet, de idővel többen visszatértek közülük. Egy jegyzői jelentés 1945 júniusában arról írt, hogy a visszatérő menekülteket internálótáborba viszik, mivel „*ezek kivétel nélkül a Vörös Hadsereg elől menekült volksbundisták.*”¹²⁸ A Budaörssel foglalkozó korabeli sajtó utalt rá, hogy a településről elmenekült Volksbund-vezetők magukkal vitték a tagnévsort, így az igazolási eljárások egyéenként folytak.¹²⁹ Az internálási eljárások – amint azt már korábban említettem – érinthették azt a községbe visszatért 131 SS-önkéntest, illetve sorozottat, akikről az egyik jegyzői jelentés tett említést.¹³⁰ A sajtó is részletesen beszámolt a Buda környéki falvakban lezajló razziaokról, amelynek keretében számos, 1944 őszén elmenekült, majd visszatért németet fogtak el.¹³¹ A sikeres akciókról a lapok öles címek alatt megjelent cikkekben adtak hírt („Internálótáborokba szállították a sváb falvak SS-legényeit”), s külön kiemelték, hogy bujkáló német birodalmi katonákra is bukkantak a községben.¹³² Az 1945. júniusi rendőri razzia időpontját a Budaörs minden lakóját megmozgató egyházi ünnephez, úrnapiához kötötték, amikor a szentmisét követően a község lakossága szinte egy emberként vett részt a virágszőnyegen végigvonuló körmeneten, így jó alkalom kínálkozott a letartóztatásra kijelöltek őrizetbe vételére.¹³³ A visszaemlékezők arról számolnak be, hogy a rendőrök a körmenet végén körülfogták a férfiakat, kezükbe „Fasiszták vagyunk!”, „A legnagyobb volksbundista voltam!” feliratú táblákat nyomtak, majd a tömegből kiemelve Budapestre szállították őket.¹³⁴ Az úrnapi internálási rendőri akció halálos áldozatot is követelt.¹³⁵ Elbeszélések és a korabeli sajtó alapján ekkor 150-160 személyt internálhattak, bár egyes visszaemlékezők 800 főt említenek, jóllehet ez a szám túlzónak tűnik.¹³⁶ Az országos sajtó is eltérő internálási létszámokról számolt be, a Világ című napilap 1945. június 16-i száma például addig összesen 600 budaörsi német internálásáról írt.¹³⁷

128 PMLV-1017-Db-1-591/1945. Budaörsi közigazgatási iratok Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az összes visszatérő a Volksbund tagja vagy szimpatizánsa lett volna, hiszen a „volksbundista” kifejezést a korszakban a magyarországi németiség egészére vonatkozóan kizárólag negatív előjellel, általánosítva és megbélyegző jelzőként használták.

129 *Egymást igazolták a svábok.* Szabad Szó, 1945. június 6. 5., *Budaörsön felfüggesztették a földosztó bizottságot.* Kis Újság, 1945. június 5. 5.

130 PMLV-1017-Db-1-450/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

131 *Teljesen felszámolják Budaörsöt, a nácizmus főfészket.* Világ, 1945. június 16. 3.

132 *Internálótáborokba szállították az sváb falvak SS-legényeit.* Kis Újság, 1945. június 10. 1.

133 DEIGNER, LEOPOLD: *A kommunista rémuralom.* In: KOVÁCS 2005. 144-145.

134 *Riport Párkányi Ferencsel.* In: KOVÁCS 2005. 55-62. és „*A keresztemet mindig cipelnem kellett*” (Zengl Jánosné Konrad Magdolna visszaemlékezése) In: *Régi budaörsi családok - Alte Budaörser Familien.* Szerk.: STEINHAUSER Klára, Budaörs, Budaörs Német Kisebbségi Önkormányzata, 2004. 140-147. (továbbiakban: STEINHAUSER 2004)

135 FRITZENSCHAFT-RITTER 1982-1984. Z. A. (438)

136 Uo. és *Riport Feldhoffer Andrással.* In: KOVÁCS 2005. 48-54., *Teljesen felszámolják Budaörsöt, a nácizmus főfészket.* Világ, 1945. június 16. és *interjú dr. Sík Zoltán volt budaörsi plébánossal (1988),* készítette Buglya Sándor filmrendező, In: Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, Sváb Passió c. dokumentumfilm, kézirat és hanganyag

137 *Hatszáz svábot internáltak Budaörsön.* Világ, 1945. június 16. 1.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK) adatai szerint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében 1945 júniusában mintegy 134 német állampolgár tartózkodott, akik közül csak 28-at internáltak, így a testület sürgős intézkedést várt az ügyben, bár nem tudjuk, hogy az említett létszámból hányan voltak budaörsiek, illetve hogy lehetett-e egyáltalán köztük községbeli lakos.¹³⁸ Valószínűleg ez a dokumentum még az úrnapi razziaával összefüggésben születhetett, nem kizárt, hogy részben ehhez kapcsolódóan történt a rendőri fellépés.

A budaörsi internáltak elhelyezésével kapcsolatban több helyszínt is megneveznek a források. Még 1945 májusában a Belügyminisztérium (BM) és a SZEK levelezésében felmerült, hogy az ország területén tartózkodó német állampolgárokat Budapest mellett kialakított táborban gyűjtsék össze, ahol az internáltakat a BM szervezetéhez tartozó Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH)¹³⁹ felügyelete alatt megfelelő tapasztalattal és nyelvismerettel bíró detektívek őriznék.¹⁴⁰ Ez a terv végül a SZEK javaslatára nem valósult meg, mivel a bizottság több helységet (Budapest, Debrecen, Szeged) is felvetett az internálótáborok helyszínéül.¹⁴¹ Ezeken (és más) településeken ekkor már a szovjetek által kialakított hadifogolytábor működött, részben a Németországban elfogott vagy hazatért katonák összegyűjtése céljából; például Szegeden több budaörsi német is raboskodott.¹⁴² Az említett vidéki városokban létrejött internálótáborok létét levéltári források is megerősítik.¹⁴³

Budaörsön 1945 tavaszán ideiglenes internálótábor működött, valószínűleg a községi csendőrlaktanyában,¹⁴⁴ innen szállíthatták a letartóztatottak egy részét a fővárosi XI. kerületi Zsombolyai utcai¹⁴⁵ és a VII. kerületi Hársfa utcai járás rendőrkapitányságra.¹⁴⁶ Egy 1945. júniusi jegyzői jelentés is megerősíti, hogy a csendőrlaktanyát internálótáborként működtették, és hogy a letartóztatottakat Budapestre küldték, utóbbi okaként

---

138 MOL-XIX-B-1-r-4442/1945. Belügyminisztérium Elnöki Főosztály iratai

139 Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH): Létrehozásáról az 1930: XXVIII. törvény-cikk rendelkezett. Elsődleges célja az 1930-as évek közepétől a Magyarországra menekült, ill. az országon átutazó zsidók lajstromba vétele volt. 1941-ben a KEOKH-ot a Belügyminisztérium alá rendelték, BM-alosztállyá alakították. A KEOKH a Belügyminisztérium szerveként nyilvántartotta, adott esetben megfigyelte a Magyarországon tartózkodó nyugati állampolgárokat.

140 MOL-XIX-B-1-r-4143/1945. Belügyminisztérium Elnöki Főosztály iratai

141 MOL-XIX-B-1-r-4442/1945. Belügyminisztérium Elnöki Főosztály iratai

142 FRITZENSCHAFT-RITTER 1982-1984. M.P. (269) R. N. (322) W. M. (432) A téma német vonatkozásairól kutatási eredményeket közöl BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. A magyarországi hadifogoly-gyűjtőtáborok a hazai források tükrében 1944-1945.* (doktori disszertáció) Budapest, ELTE-BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Program, 2006.

143 A témáról bővebben lásd BANK BARBARA: *Az internálás és kitelepítés dokumentumai.* In: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003*, Szerk.: GYARMATI György, Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, [2004], 107. (továbbiakban: BANK 2004)

144 PML V-1017-Db-1-448/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

145 PML-V-1017-Db-3-1210/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

146 *Riport Feldhoffer Andrással.* In: KOVÁCS 2005. 48-54., *Papp Ernőné Friedinger Anna („Szerelem a világégés után”) és Ritter József visszaemlékezése („Megéltünk jóban-rosszban hatvan évet együtt”)* In: STEINHAUSER 2004. 92-96., 98-105.

azt jelöli meg, hogy nem tudnak gondoskodni az internáltak élelmezéséről.¹⁴⁷ Egy 1945. júniusi dokumentum ugyancsak Budaörs mellett működő internáló (a forrás megnevezése szerint koncentrációs) táborról ad kimutatást, amely szerint összesen 50 korábbi Volksbund-tagot tartottak fogva rendőrségi őrizet alatt.¹⁴⁸ Az iratból nem derül ki, hogy csak budaörsieket vagy más településekről internáltakat is őriztek-e a táborban. A forrás ugyanakkor megadja a helyet őrző rendőrök létszámát és pártállását is: 2 tiszt, 6 kommunista és 19 pártonkívüli rendőr, illetve 1 tisztviselő teljesített itt szolgálatot. Mindnyájan magyar nemzetiségűek voltak.¹⁴⁹

Az úrnapi razzian őrizetbe vett személyeket a XI. kerületi Budaörsi út 61. szám alatti Buda-déli (egykori Károly, ma Petőfi laktanya) gyűjtőtáborba vitték, amely 1946-tól hivatalosan is a Magyar Államrendőrség budapesti főkapitányságának központi internálótáboraként működött.¹⁵⁰ 1945 és 1946 között nagyszámú – köztük több budaörsi – németet vittek ebbe a táborba, ahol a létesítmény ötödik ezredébe osztották be őket, feladatuk elsősorban a belső szállítás és a takarítás volt.¹⁵¹

Az ebből az időszakból való források utalnak arra, hogy a fővárosi Kelenföldi pályaudvaron a vasút helyreállításánál a nagy munkaerőhiány miatt is dolgoztattak volksbundista munkaszolgálatosokat, akiket az Újjáépítési Minisztérium bocsátott a Magyar Államvasutak rendelkezésére.¹⁵² A dokumentumok szerint 1945 nyarától, majd 1946 folyamán itt nemcsak egykori nyilasok, hanem német internáltak is dolgoztak. A munkaszolgálatosok között budaörsi németek is voltak.¹⁵³

A kora nyári internálásokkal összefüggésben visszatérő problémaként merült fel a férfiak hiánya a gazdálkodásban, hiszen sokuk elmenekült, illetőleg egy részüket az eljárások során letartóztatták. Mivel a mezőgazdasági munkák jelentős részét munka-

147 PML V-1017-Db-2-648/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

148 PML-V-1017-Db-3-1210/1945. Budaörsi közigazgatási iratok és PML-XXI-29-a-Db64- XII/2-b/1945. Buda környéki járási főjegyző általános iratai

149 A budaörsi internálótábor létezését megerősíti BANK Barbara említett tanulmánya is (BANK 2004)

150 Uo. és *Riport Párkányi Ferencsel*. In: KOVÁCS 2005. 55-62. és *interjú dr. Sík Zoltán volt budaörsi plébánossal (1988)*, készítette Buglya Sándor filmrendező, In: Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, Sváb Passió c. dokumentumfilm, kézirat és hanganyag

151 A Buda-déli internálótábor kialakulásáról és történetéről lásd bővebben DRUCZA ATTILA: „Buda-Dél - Dél-Buda” A buda-déli internálótábor története a jogtörténeti források tükrében. In: *Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére*. Szerk.: ÖTVÖS István, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, [2004] 260-277. A Buda-déli internálótáborban őrizték, majd 1948 februárjában az országból kitoloncoltak 70, a kitelepítésből visszazökött német személyt, köztük budaörsieket is. Közli: TÓTH ÁGNES: *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezeté*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008. 43.

152 MÁV Irattár 14391/1946. Volksbundisták foglalkoztatása a vasút helyreállítási munkáinál., 1946. március Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. június 20-i ülésén Nagy Ferenc újjáépítési miniszter vetette fel a 3820/1945. ME. sz. rendelet módosítása kapcsán, hogy „köz munkaszolgálatra igénybevettek a szolgálat teljesítésére az újjáépítési miniszter rendelkezésére állanak.” Közli: *1945. június 20-i minisztertanácsi jegyzőkönyv*. In: *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei (1944. december 23. - 1945. november 15.) „A” kötet*. Szerk.: SZÚCS László, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1997. 577-578.

153 A dokumentum szerint H. M.-t 1945 májusában tartóztatták le, majd kényszermunkát végzett a Kelenföldi pályaudvaron. In: FRITZENSCHAFT-RITTER 1982-1984. H. M. (169)

erőhiány miatt nem lehetett elvégezni, 1945 júniusában a járási főjegyző szorgalmazta az internáltak beosztását munkásszázadokba, mondván: „Az internáltak jó része az intézkedések hiánya miatt, vagy más okból, táborokban lebzsel és semminemű munkát nem végez.”¹⁵⁴ Ugyanakkor ez a dokumentum azt is előírta, hogy az internáltakat – akik a forrás szerint olcsó munkaerőt jelentettek – más helységeben és ne a lakóhelyükön foglalkoztassák.¹⁵⁵ Debreczeni Endre jegyző 100 internáltat igényelt az aratási munkákhoz, de kérte, hogy ezek a személyek a helyi internálótáborból kerüljenek ki.¹⁵⁶ Később az őszi internálási akciókat követően is felmerült, hogy a férfiak hiánya fennakadást okoz a gazdasági munkákban.¹⁵⁷

Az 1945. július 1-jén kihirdetett 3820/1945. M. E. sz. rendelet újabb lendületet adott az internálásoknak. Az országos sajtó sem titkolta, hogy „az eljárás nemcsak a volksbundista svábok ellen indul meg, hanem a hazai németiség minden tagja ellen, aki nem volt pozitívan hűséges az országhoz (...) A svábkérdés megoldásának egyik következménye lesz, hogy Budapest környéke végre magyar lesz. Feltétlenül elmennek a svábok Budakeszről, Budaörsről, Törökbálintról és az egyéb sváb falvakból, hogy helyet adjanak a földigénylő magyaroknak” – írta címdalán a Világ című napilap.¹⁵⁸ „Új SS-rémuralom Budaörsön,”¹⁵⁹ „A budaörsi volksbundisták háborút indítottak a magyar telepesek ellen”¹⁶⁰ – ilyen és ehhez hasonló szalagcímekkel jelentek meg lapok, megalapozva a közhangulatot a németekkel szembeni retorzióra.¹⁶¹ A sajtó így kellő mértékben előkészítette az 1945 nyarán és őszén Budaörsön lezajló újabb nagyszabású rendőri razziát. Arról nincsenek pontos adataink, hogy hány embert is érintettek valójában az internálási eljárások. Bár a nyáron megjelent rendelet kategóriákra osztotta a német lakosságot, a településen az első két ponthoz tartozók (Volksbund-vezetők és -tagok, SS-katonák) nagy része már Németországba menekült, korábban internáltak, vagy időközben meghalt.¹⁶² A községi jegyző 1945 augusztusában a Buda környéki járási főjegyzőnek azt jelentette, hogy az internáló (a forrásban itt is koncentrációsnek nevezett) tábor feloszlott, az elítélteket pedig a XI. kerületi rendőrkapitányságra vitték.¹⁶³ A Szabad Szó és a Kis Újság című

---

154 PML V-1017-Db-2-648/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

155 Uo.

156 PML V-1017-Db-2-648/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

157 PML-V-1017-Db-3-1333/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

158 *Intézményesen oldja meg a svábkérdést a belügyi kormány.* Világ, 1945. június 2. 1.

159 *Új SS-rémuralom Budaörsön.* Világ, 1945. július 26. 1.

160 *A budaörsi volksbundisták háborút indítottak a magyar telepesek ellen.* Szabad Szó, 1945. július 13. 1.

161 A hazai németiséggel szembeni sajtókampányt is vizsgálja MARCHUT RÉKA: *A magyarországi németek kitelepítése a Népszava és a Világ korabeli számaiban (1945-1948)* In: *Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19-20. század történelméből.* Szerk.: GERGELY Jenő, Budapest, ELTE-BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Új és Jelenkori Magyar Történelmi Doktori Program, [2009] 280-295.

162 *Egy parasztasszony élménybeszámolója Budaörsről, Pest megye központi kerületéből (Ebner Györgyné visszaemlékezése). Az életkörülmények Budaörsön 1945 júniusától, a visszaemlékező 1947-es kiutasításáig.* (Naplójegyzések alapján készült fogalmazvány). (továbbiakban: Ebner 1945-1947) In: KOVÁCS 2005. 97-132.

163 PML-V-1017-Db-1-607/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

napilapok arról tudósítottak, hogy a harminchat Budapest környéki községre – köztük Budaörsre is – kiterjedő razzia következményeként 1220 személy ellen indult eljárás, 106 internálási javaslattal, 41-en pedig rendőri felügyelet alá kerültek.¹⁶⁴ A Szabad Szó 1945. augusztus 19-i száma 116 német internálásáról számolt be a vármegye Buda környéki járásából.¹⁶⁵

A járási főjegyző 1945. augusztus 30-án a KEOKH-hoz továbbította a budaörsi német állampolgárok listáját és a rájuk vonatkozó internálási javaslatot, így elképzelhető, hogy az 1945 őszén már erre alapozva indultak meg az eljárások.¹⁶⁶ A Népszava, a Szabad Nép és a Világ című napilapok beszámolója szerint a szeptember elején lezajlott rendőri razzián 428 budaörsi SS-katonát és Volksbund-tagot fogtak el, a sajtó kisebb tűzharcról is tudósított a rendőrök és a letartóztatottak között, akiket Budapestre szállítottak.¹⁶⁷ Egykorú visszaemlékezések is megerősítették az 1945. szeptember eleji rendőri razzia tényét, hozzátéve, hogy a hatósági intézkedések azért a kőhegyi Szeplőtelen Fogantatás kápolnájának búcsúnapján zajlottak le, hogy az ünnepi esemény révén minél több férfit elérjenek.¹⁶⁸ A visszaemlékezők is visszaélésekről, hatósági megfélemlítésekről és az internálások kollektív jellegéről számolnak be: *„Vasárnap búcsú volt falunkban. Pirkadatkor nagy teherautókkal jöttek rendőrök és fiatal férfiak, körbevették a falut. Kezdetét vette az általános razzia. Házról-házra mennek és mindig elővesznek egy nagy ívet, azon lista van azok nevével, akiket keresnek és el akarnak fogni. Bemutatjuk igazoló papírjainkat. Az udvarra parancsolják minden ház lakóját. Két rendőr mégis átkutatja a lakást, mások pedig átvizsgálják és megtekintik a papírokat, a többiek meg azokra vigyáznak, akiket kiemelték internálásra. A többiek a faluvégen őrsgben állnak, hogy senki ne szökhessen el. Később már meg sem nézik a listát, nem is kérdik a papírokat, hanem csak besorolják az internáltak közé, akit munkaképesnek találnak. Elég az, hogy svábok, gyerünk munkára! Egy nagy csoportot Törökbálintra, az egyik pusztai tanyára visznek. Az internáltak alig kapnak valamit enni, így a feleségek hetenként kétszer csomagot visznek a férjüknek (...) Két hét múlva az internáltakat Visegrádra, Székesfehérvárra viszik el favágásra.”* – írta naplójában 1945 szeptemberében Ebner Györgyné, a volt budaörsi bíró felesége.¹⁶⁹

A Törökbálint mellett fekvő táborról a naplóbejegyzéssel azonos időben kelt dokumentum is említést tesz: e szerint a SZEB kérésére a Belügyminisztérium tervbe vette egy Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei központi német internálótábor felállítását, amelyet Törökbálinttól 3 km-re, egy 1500 fő befogadására alkalmas majorság területén kívántak

164 A rendőrség megdöbbenő megállapításai a pestkörnyéki sváb községek vakmerő szervezkedéseiről. Szabad Szó, 1945. augusztus 4. 2., Sváb razzia Pest-környéken 1220 előállítással. Kis Újság, 1945. augusztus 4. 3.

165 Száztizenhat svábot internáltak Buda környékén. Szabad Szó, 1945. augusztus 19. 3.

166 PML-XXI-29-a-Db57-519/1945. Buda-környéki járási főjegyző általános iratai

167 Négyszázhuszonnyolc volksbundistát fogtak el a budaörsi svábrazzián. Népszava, 1945. szeptember 11. 3., 428 SS-legény és volksbundista a budaörsi svábrazzia eredménye. Szabad Nép, 1945. szeptember 11. 3., Magyarányú sváb-razzia volt Budaörsön. Világ, 1945. szeptember 11. 1.

168 Riport Feldhoffer Andrással. In: KOVÁCS 2005. 48–54. és LEOPOLD, DEIGNER: A kommunista rémuralom. In: KOVÁCS 2005. 144–145.

169 Ebner 1945–1947. In: KOVÁCS 2005. 97–132.

létrehozni.¹⁷⁰ A jelentés adatokat is közöl az odaküldendő internáltak létszámáról (Budapestről 75, Ceglédre 16, Gödöllőről 4 fő), sőt egy néhány nappal későbbi belügyminisztériumi levél már tényként kezeli a tábor létrejöttét, egyúttal 150 fő befogadását irányozza elő.¹⁷¹ A visszaemlékezők szerint ez a terület valószínűleg a Törökbálint és Érd között elterülő Ilka-major lehetett, ahová a szeptemberi kápolnabúcsú során elfogott férfiakat gyalogszerrel terelték.¹⁷²

A budaörsi németek internálása során több alkalommal vita bontakozott ki a rendőrség és a községi előljáróság között: a település jegyzője ugyanis vitatta, hogy az erkölcsi és a lakóhelyi bizonyítvány kiállításának joga a rendőrséget illetné, jóllehet ezt a járási rendőrkapitány magának vindikálta.¹⁷³ Az előljáróságtól független hatósági akciókra is sor került: 1945 júliusában a rendőrség úgy internálta Winkler Jakab gazdasági előljárót, hogy erről nem értesítette a Budaörsi Nemzeti Bizottságot.¹⁷⁴

A budaörsi internálások pontos menete, az internáltak összlétszámához hasonlóan, nehezen rekonstruálható az eddig feltárt források alapján, ugyanakkor a dokumentumok által elénk táruló egyéni ügyek révén részben betekintést nyerhetünk az eljárások menetébe, és körvonalazódik azok koncepciók elemeket sem nélkülöző jellege. A már korábban említett 3820/1945. M. E. sz. rendelet értelmében Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében is felálltak a járási igazolóbizottságok, amelyek „nemzethűségi” szempontból vonták vizsgálat alá a német lakosságot. Budaörs – Albertfalvával és Biával együtt – a Buda környéki járás 1. számú járási bizottságához tartozott, működéséről azonban nagyon kevés irat maradt fenn.¹⁷⁵ A bizottsági eljárások még 1945 késő őszen is folytak, részben az 1944-ben elmenekültek folyamatos visszatérése miatt, ami jelentősen lelassította a hatalom által generált betelepítéseket, fokozva ezzel a németellenes hangulatot.¹⁷⁶

Az ügyeket leíró dokumentumok nagy része koncepciók jellegű, németellenes és általánosító eljárásokról tesz tanúbizonyságot. A budaörsi S. A. tanító ügyében például a járási igazolóbizottság a községi Nemzeti Bizottság véleményét kérte, a bizottság határozata alapján a tanító – bár ellene senki nem szólalt fel – „*mint leventeoktató sváb pártoló volt.*”¹⁷⁷ Hasonló koncepcióról árulkodik a W. A. esetében hozott döntés: noha az illető 1944 őszén kényszersorozás révén lett az SS tagja, a járási igazolóbizottság Volksbund-tagnak minősítette.¹⁷⁸ Ehhez mérhető H. K. ügye is, akit a Budapesti Népbíróság 1945 júniusában háborús bűnösnek öt év kényszermunkára ítélt, az indoklás szerint

---

170 MOL-XIX-B-1-r-143.997/1945. Belügyminisztérium Elnöki Főosztály iratai

171 Uo.

172 E.M. közlése, 2007. június 5., H.F. közlése, 2007. május 3., M.J.-né közlése, 2007. május 11., Z.J.-né közlése, 2008. március 8. Ld: Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, budaörsi kitelepítési interjúk és *Riport Feldhoffer Andrással*. In: KOVÁCS 2005. 48-54.

173 PML-V-1017-Db-2-1071/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

174 PML-V-1017-Db-4-1916/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

175 PML-V-1017-Db-2-1012/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

176 *Mentik a gazdag svábokat, elakadt Budapest környékén a magyarok letelepítése*. Szabad Szó, 1945. szeptember 26. 3.

177 PML V-1017-Db-2-1139/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

178 PML V-1017-Db-3-1666/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

azért, mert 1941-ben belépett a Volksbundba, majd 1944 szeptemberében SS-tag lett. A bizottság szerint noha besorozták, mivel korábban önként lépett be a Volksbundba, SS-tagságát is önkéntesnek kell tekinteni: „*A népbíróság megítélése szerint fel is tételezve azt, hogy a vádlott a német katonai alakulatba közvetlenül valóban sorozás eredményeként is került, önkéntes Volksbund-tagságából következethetően azonban ez a besorozás az ő saját akarati elhatározásának is megfelelt.*”¹⁷⁹ Spielenberg György sorsának alakulása is rávilágít a korabeli budaörsi állapotokra: az orvos 1944. december 8-án hagyta el a települést, majd 1945 áprilisában visszatért, és a helyi Nemzeti Bizottság, valamint a képviselő-testület ismét községi orvossá választotta.¹⁸⁰ Az 1945 késő nyári internálások alkalmával Spielenberget leváltották, megfeddték, „*mert közismerten reakciós alakulatonak volt tagja*”.¹⁸¹ Sorsáról három évvel később egy híradás tudósított, amely szerint a volt községi orvost másfél évi börtönbüntetésre és öt év politikai jogvesztésre ítélte a népbíróság bűnpártolás miatt, a vád szerint 1945 nyarán volt budaörsi SS-katonák karjáról műtéttel távolította el a vércsoportjelzést jelentő tetoválást, mellyel az SS kötelékébe való belépésükkor látták el őket. A népbíróság semmiségi panaszt jelentett be súlyosbításért a fellebbviteli bíróságnak számító Népbíróságok Országos Tanácsához.¹⁸² Hasonlóan érdekes Glasz József gyógyszerész sorsa, aki ugyancsak 1944 decemberében menekült el a községből, majd 1945 januárjában Hagenthurn Ede községi jegyző engedélyével ismét megnyitotta a budaörsi Szent István Gyógyszertárt.¹⁸³ Igazolásával a Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Központi I. Igazoló Bizottsága¹⁸⁴ foglalkozott, ügye még 1946-ban is terítéken volt. Bár a Zsámbéki Nemzeti Bizottság igazolta őt, és tanúk cáfolták Volksbund-tagságát, végül a bizottság megfosztotta iparigazolványától, ezt követően Rákosszentmihályon élt.¹⁸⁵ A források nem dokumentálják egyértelműen az eljárás különböző lépéseit, de nem zárható ki, hogy a Glasz számára kedvezőtlen döntéssel – dacára esetleges Volksbund-tagságának – a helyi előljáróság gyógyszerértárnak kialakított ingatlanát akarta megszerezni.¹⁸⁶

Egy 1946. januári feljegyzés szerint az 1945 áprilisa óta működő, a megyei közalkalmazottak és tisztviselők tevékenységét vizsgáló Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei

179 PML V-1017-Db-3-1813/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

180 PML-V-1017-Db-2-1147/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

181 Uo. és PML XXI-1-a-4.d. Főispáni elnöki iratok 309.

182 MOT, 1948. április 26. Másfél évi börtönt kapott a budaörsi volksbundisták SS-tetoválását kioperáló sváb orvos.

183 PML-V-1017-Db-1-507/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

184 Ezen igazoló bizottságokat az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 4-i rendelete hozta létre abból a célból, hogy felülvizsgálják a közalkalmazottak és tisztviselők tevékenységét az 1939. szeptember 1. óta eltelt időszakban. A vizsgálódás kiterjedt a közigazgatás különböző szintjeire, a bíróságokra, a közoktatásban dolgozókra, a hadseregére, az állami vállalatokra és intézményekre. Az igazoló bizottság háromféle határozatot hozhatott: az eljárás alá vont személyt igazolta, vagy háborús bűncselekmény gyanúja esetén népbíróság elé utalhatta, illetve különböző szankciókat foganatosíthatott ellene (megfeddés, áthelyezés, 1–5 évre szóló kizárás vezető állásból vagy előléptetésből). A témáról lásd bővebben: PAPP GYULA: *Az igazoló eljárások és háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon*. In: *Aetas*. 24. (2009) 2. sz. 162–179.

185 PML-XXI-1-a-Db5-15 eln./1946. Főispáni elnöki iratok

186 PML-V-1017-Db-21-3916/1948. Budaörsi közigazgatási iratok

Központi I. Igazoló Bizottság olyan sok ügyet kapott, hogy év végére sem tudott ezek végére érni. A Nyugatról visszatértek (a Budaörsről 1944-ben elmenekültek egy része is) igazolás alá vonása a bizottság működésének befejezését bizonytalan időre toltta ki.¹⁸⁷ Így még 1946-ban, a kitelepítés évében is számos budaörsi személyt vontak igazolási eljárás alá, és internáltak.¹⁸⁸

A Szabad Nép 1945. december 30-i száma – alig egy héttel a kitelepítésről szóló kormánydöntést követően – Nagy Imre belügyminisztert idézte az internálótáborok felülvizsgálatával kapcsolatban, a sajtóhír szerint szigorú utasításban tiltotta meg a volt SS-, és Volksbund-tagok szabadlábba bocsátását.¹⁸⁹

A Buda-déli internálótáborba beszállított, illetve kiadásra kijelölt német – részben valószínűleg budaörsi származású – internáltakat 1945 telétől folyamatosan adták át a kitelepítési kormánybiztosságnak, annak érdekében, hogy döntsön Németországba való telepítésükről.¹⁹⁰ Így sokan az internálás viszontagságai után szinte azonnal hazájuk elhagyására kényszerültek.¹⁹¹

Még az 1945. augusztus 13-i minisztertanácsi ülésen merült fel olyan internálótáborok létrehozásának ötlete is, ahová közvetlenül a kitelepítést megelőzően gyűjtötték volna össze a magyarországi németeket.¹⁹² A tervzet szerint a Németországba való kiszállítás kezdetéig Budaörsön helyezték volna el a Budapest környékén élő kitelepítendő németeket, megközelítőleg kb. 20 ezer főt.¹⁹³ Mivel 22 helységet kívántak kijelölni hasonló céllal és feltételekkel, ezért összesen kb. 400 ezer német kitelepítettel számoltak – ez az adat megegyezett a SZEB által kért kitelepítési létszámmal.¹⁹⁴ A dokumentumból később kihúzták a gyűjtőtábor szót, és átírták községre. Az irreális határidőkkel és nem megfelelő feltételekkel összeállított tervzetet azonban nem valósították meg.¹⁹⁵

Az internálások térben (számos budapesti és vidéki internálótábor működött) és időben (az 1949 és 1953 között kibontakozó újabb internálási hullám) szerteágazó témaköre újabb, átfogóbb és egy másik korszakhoz kapcsolódó kutatáshoz adhat forrásanyagot Budaörs legújabb kori történelmének vonatkozásában. Így, noha a jelen tanulmánynak már

---

187 PML-XXI-1-a-Db5-5 eln./1946. Főispáni elnöki iratok

188 PML-XXI-1-a-Db5-15 eln./1946. Főispáni elnöki iratok

189 *Nagy elvtárs belügyminiszter nyilatkozata az internálótáborok felülvizsgálásáról. Fogságban maradnak a feketézők, valutázók, üzérek, SS-ek, volksbundisták.* Szabad Nép, 1945. december 30. 3.

190 Közli BANK-ÖZE 2005. 22-23.

191 A német internáltakat befogadó internálótáborok helyzetéről, a fogvatartott személyekről, valamint egyéni sorsuk alakulásáról az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) található dokumentumok töredékesen tartalmazhatnak Budaörsre vonatkozó iratokat, de az intézményben esetlegesen fellelhető források külön tanulmány forrásanyagát képezhetnék, e tanulmány keretén belül nem dolgoztam fel ezeket. Az iratanyagról bővebben BANK 2004.

192 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. augusztus 13-i minisztertanácsi ülésének jegyzőkönyve.* In: *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei (1944. december 23. – 1945. november 15.) B kötet.* Szerk.: SZÚCS László, Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997. 68-70. A forrás hol internálól, hol gyűjtőtábor kifejezéssel illetve a tervezett létesítményeket.

193 Uo.

194 Uo. 69.

195 Uo. A témáról lásd bővebben Marchut Réka tanulmányát.

nem témája, mégis érdekes adalék, hogy az 1950-ben a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tiszalökön az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) által létrehozott internálótáborban több száz, Magyarországról kitelepített német – többségében hadifogságot megjárt – hozzátartozóját tartották őrizet és kényszermunka-szolgálat alatt. Néhányan 1953 októberében zendülést robbantottak ki, amelynek során a hatóságok többeket agyonlőttek, köztük egy, a táborban raboskodó budaörsi németet is.¹⁹⁶

Összegzés

Budaörs 1944–45. évi eseményei súlyos csapást jelentettek a község társadalmi, gazdasági és kulturális életére, hiszen

- az 1944 őszi menekülések miatt az 1941. évi népszámláláshoz viszonyítva számottevően (eddiggi kutatásaink szerint kb. 2500-3000 fővel) csökkent a község lakossága;

- a községet elhagyók egy része tevékenyen részt vett a helyi Volksbund működésében, illetve toborzás vagy kényszerosorozás révén az SS tagja volt, másik része pedig pusztán a szovjet csapatok érkezésének hírére hagyta el Budaörsöt, sokan a későbbi visszatérés szándékával;

- 1944 márciusától a német, majd decembertől a szovjet csapatok megszállása és a települést ért anyagi károk állandósították a háborús állapotot Budaörsön;

- a második világháborúban elhunyt budaörsi civil és katonai áldozatok száma megközelítette az 500-at;

- az 1945-ben felálló új hatalom intézkedései (népbírószági perek, internálások, igazolási eljárások) több ezer budaörsit érintettek az egyéni felelősség kollektív kiterjesztése alapján;

- az internálások során a letartóztatottakat hosszabb-rövidebb ideig munka- vagy internálótáborokban tartották fogva, egy részüket szabadon engedték, néhányan megszöktek, illetve sokukat 1946-ban kitelepítették Németországba.

A Budaörsön kibontakozó háborús események és azok következményei alapjaiban felforgatták a község zárt közösségének életét. A német gyökereit és hagyományait ápoló, de többségében magyar hazájához ragaszkodó ember számára szinte megkérdőjeleződött saját identitása azzal, hogy a háború, az 1945-ben kezdődő jogfosztó intézkedések, valamint az ország kül- és belpolitikai helyzete aláásták az évszázadok alatt helyben kialakított mindennapi struktúrákat, így az 1946-os kitelepítés már közösségi szempontból legyengített települést ért el.

---

¹⁹⁶ Lásd bővebben: BANK-ŐZE 2005. 25-30. és FRITZENSCHAFT-RITTER 1982-1984. S. J. (365) és 50 év szabadságban/50 Jahre in Freiheit. Stuttgart, Magyarországi Volt Német Hadifoglyok Egyesülete, 2003.

Levéltári és irattári források

Budaörsi Római Katolikus Egyházközség (BRKE) Irattára

1944–1945. évi iratok

Budaörsi 1. számú Általános Iskola Irattára

1944–1945. évi anyakönyvek

Magyar Államvasutak (MÁV) Zrt. Irattára

1945–1946. évi iratok

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-B-1-r Belügyminisztérium Elnöki Főosztály iratai

BM K 149 Belügyminisztérium rezervált 1942. és 1943. évi iratai

ME-K28-194 Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály iratai (Magyarországi és külföldi német nemzetiségi mozgalmak és tevékenységek II.)

Pest Megyei Levéltár (PML)

XXI-1-a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának elnöki iratai

XXI-4-a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának elnöki iratai

XXI-29-a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Buda-környéki járás főjegyzőjének általános iratai

V-1017-Cb Budaörs nagyközség elnöki bizalmas iratai

V-1017-Cb és Db Budaörs nagyközség közigazgatási iratai

Sajtó

Deutsche Zeitung (1944)

Deutscher Volksbote (1942–1944)

Kis Újság (1945)

Szabad Nép (1945)

Szabad Szó (1945)

Világ (1945)

Forrásgyűjtemények és adattárak

Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei (1944. december 23. – 1945. november 15.) A és B kötet. Szerk.: SZŰCS László, Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997.

Egyházlátogatások Budaörsön 1397–1933. Az 1933. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv. Szerk.: FILIPSZKY István. Budaörs Város Önkormányzata. 2002. 181–198.

Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez. 1944. szeptember–1945. április. I. kötet. Szerk.: KARSAI Elek–SOMLYAI Magda. Budapest, 1970. 430.

HAUSER-hagyaték – Hauser József irathagyatéka (Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, D-2008.012.6. Német egyesületi ügyek és D-2008.012.8. Volksbund)

Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, budaörsi kitelepítési interjúk (2007–2009)

Magyar Közlöny (1945. évi 1. és 7. szám)

Magyar Törvénytár (1945. évi VII. törvény)

Felhasznált irodalom

BANK 2004 – Bank Barbara: Az internálás és kitelepítés dokumentumai. In: Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003, Szerk.: Gyarmati György, Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, [2004] 107.

BANK-ŐZE 2005 – Bank Barbara–Őze Sándor: A „német ügy” 1945–1953. A Volksbundtól Tiszalökhöz. Budapest, Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, 2005.

BOGNÁR Zalán: Magyarok hadifogságban Magyarországon. A magyarországi hadifogoly-gyűjtőtáborok a hazai források tükrében 1944–1945. (doktori disszertáció) Budapest, ELTE-BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Program, 2006.

FRITZENSCHAFT–RITTER 1982–1984 – Budaörs. Wir mahnen vergesst uns nicht. Gefallene und Vermisste der Gemeinde Budaörs. 1914-1918. und 1939-1945. Bearbeitet: Hans Fritzenschaft und Andreas Ritter. 1982–1984.

Budaörs Lexikon. Szerk.: FILIPSZKY István–GRÓSZ András. Budaörs Város Önkormányzata, 2009. 60.

CZIBULKA 2004 – Czibulka Zoltán: A kitelepítési névjegyzékek adatai In: Czibulka Zoltán–Heinz Ervin–Lakatos Miklós: A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2004, 317.

DRUCZA Attila: „Buda-Dél–Dél-Buda” A buda-déli internálótábor története a jogtörténeti források tükrében. In: Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére. Szerk.: Ötvös István, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2004.

Flucht, Vertreibung, Eingliederung. Baden-Württemberg als neue Heimat. Szerk.: EBERL, Immo. Sigmaringen, Innenministerium Baden-Württemberg, 1993. 75–77.

FILIPSZKY István: Budaörs története a kezdetektől napjainkig a fennmaradt összeírások és leírások alapján. In: Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából. Szerk.: Vass Jenő Sándor, Budaörs Város Önkormányzata, [2007] 45–130.

GRÓSZ András: Aubermann Miklós plébánosi működése Budaörsön 1925 és 1944 között. In: Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából. Szerk.: Vass Jenő Sándor, Budaörs Város Önkormányzata [2007] 295–325.

GRÓSZ András: A Volksbund Budaörsön. In: Akten der Historikerkonferenz zum Volksbund der Deutschen in Ungarn (1938-1945). Budapest, am 24 Februar 2007. Budapest, Jakob Bleyer Gemeinschaft [2007] 85–97.

KOVÁCS 2005 – Rögös utakon – Auf steinigen Wegen. Szerk.: Dr. Kovács József László, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata, 2005.

KOVÁCS–SZÁMVÉBER 2001 – Kovács Zoltán András–Számvéber Norbert: A Waffen SS Magyarországon. Budapest, Business Week-Hadtörténelmi Levéltár, 2001.

KRONER 2004 – Kroner, Michael: Umsiedlung und Flucht von Südostdeutschen im Zweiten Weltkrieg. In: Südostdeutsche Vierteljahresblätter. 53. (2004) 4. 332–346.

MARCHUT Réka: A magyarországi németek kitelepítése a Népszava és a Világ korabeli számaiban (1945–1948) In: Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19–20. század történelméből. Szerk.: Gergely Jenő, Budapest, ELTE–BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Új és Jelenkori Magyar Történelmi Doktori Program, [2009] 280–295.

50 év szabadságban/50 Jahre in Freiheit. Stuttgart, Magyarországi Volt Német Hadifoglyok Egyesülete, 2003.

PAPP Gyula: Az igazoló eljárások és háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon. In: Aetas. 24. (2009) 2. sz. 162–179.

PÁL 2010 – Pál István: Internálások Magyarországon (1945–1953) In: Kommentár. 5. (2010) 2. sz. 61–74.

Die Evakuierung von Volksdeutschen im November 1944. Erlebnissbericht eines Bauern aus dem Bezirk Központ im Komitat Pest. In: Das Schicksal der Deutschen in Ungarn. Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band II. Szerk.: SCHIEDER, Theodor, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1984. 31–34.

SPANNENBERGER 2005 – Spannenberger, Norbert: A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938–1944. Budapest, Lucidus Kiadó, 2005. 397–398.

STEINHAUSER 2004 – Régi budaörsi családok – Alte Budaörser Familien. Szerk.: Steinhauer Klára, Budaörs, Budaörs Német Kisebbségi Önkormányzata, 2004. 140–147.

TILKOVSKY 1978 – Tilkovszky Loránt: Ez volt a Volksbund. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978.

TILKOVSKY Loránt: Magyarországi németek szovjet munkatáborokban. In: *Regio* (1991) 1. 191–199.

TILKOVSKY 1997 – Tilkovszky Loránt: SS-akció a délkelet-európai némettség kiűritésére 1944 őszén. In: *Német nemzetiség, magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi némettség történetéből.* Szerk.: Tilkovszky Loránt, Pécs [1997] 115–131.

TÓTH 2008 – Tóth Ágnes: A németek internálása a Dunántúlon 1945–46. In: *Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak Magyarországon a 20. században.* Szerk.: Szederjesi Cecília, Salgótarján–Budapest. Nógrád megyei Levéltár–1956-os Intézet (2008) 37–52.

TÓTH Ágnes: Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008.

TÓTH 1993 – Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 1993.

VITÁRI Zsolt: Kínálkozó alkalom vagy bosszú? Elűzések Magyarországon. In: Hans Lemberg–K. Erik Franzen: *Elűzöttek. Hitler utolsó áldozatai.* Nagykanizsa, Canissa Kiadó, 2004. 300–341.

ZIELBAUER György: Adatok és tények a magyarországi némettség történetéből. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

ZIELBAUER György: A magyarországi németek elhurcolása és elűzése. Válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból 1944–1948. Budapest, Országos Német Önkormányzat, 1996.

Magyarországi németek elhurcolása. 1944/45. A kollektív büntetés első állomása (dokumentumkötet) Szerk.: ZIELBAUER György, Budapest, Magyarországi Németek Szövetsége, 1990.

András Grósz

Flüchtlinge und Internierte

Budaörs am Ende des Zweiten Weltkrieges

Es geht in meiner Studie um den Versuch, auf Grund von gegenwärtig verfügbaren Quellen die Ereignisse die der Budaörser Vertreibung unmittelbar vorausgingen, zu rekonstruieren, wobei die Flucht eines Bevölkerungsteils aus der Gemeinde vor der Herbst- bzw. Winterfront im Jahre 1944 sowie die 1945-er Internierungen, die die Deutschen in der Ortschaft selbst erleiden mussten, in den Mittelpunkt gestellt werden.¹

Die ungarische Geschichtswissenschaft befasste sich mit der deutschen Evakuierung und der freiwilligen Flucht aus Ungarn grundlegend nur in der Form von Hinweisen bzw. Anmerkungen. Ausführlich wurde dieses Thema nicht bearbeitet, wobei allerdings zu erwähnen ist, dass Loránt Tilkovszky in seinen Studien bereits grundbestimmende Forschungsergebnisse publizierte.² In der Studie von Michael Kroner wurden die mittelosteuropäischen Zusammenhänge der Flucht und eine detaillierte Schilderung der Ereignisgeschichte bekannt gegeben.³ Die Untersuchung der Flucht 1944 ist wesentlich erschwert, da es an örtlichen Quellen mangelt, und falls welche vorhanden sind, wurden sie noch nicht bearbeitet.

Der Forschungsbereich der deutschen Internierungen ist bereits als mehr bearbeitet anzusehen, die Forschungen von Ágnes Tóth, Barbara Bank und zum Teil die von György Zielbauer gewähren einen, das ganze Land umfassenden Überblick zum Thema.⁴

---

1 Über Voraussetzungen der Vertreibung s. ausführlicher die Studie von Réka Marchut.

2 Über das Thema s. ausführlicher: TILKOVSZKY, LORÁNT: *SS-akció a délkelet-európai németiség kiűrtésére 1944 őszén*; In: *Német nemzetiség, magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből*. Red.: TILKOVSZKY, Loránt, Pécs [1997] S. 115-131 (i. w. KRONER 2004).

3 KRONER, MICHAEL: *Umsiedlung und Flucht von Südostdeutschen im Zweiten Weltkrieg*; In: *Südostdeutsche Vierteljahresblätter*. 53. [2004] 4. S. 332-346 (i. w. KRONER 2004).

4 TÓTH, ÁGNES: *A németek internálása a Dunántúlon 1945-46*; In: *Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak Magyarországon a 20. században*. Red.: SZEDERJESI, Cecília. Salgótarján-Budapest. Nógrád megyei Levéltár/Archiv von Komitat Nógrád - 1956-os Intézet/Institut für 1956 [2008] 37-52 (i. w. TÓTH

Zugleich erschienen zahlreiche ortsgeschichtliche Veröffentlichungen, je von wissenschaftlichem Anspruch gekennzeichnet, die durch methodische Auflistung der örtlichen Quellen ein gründlicheres Kennenlernen der von Deutschen erlittenen Internierungen ermöglichen.⁵

Die Geschichte der Ereignisse in Budaörs in den Jahren 1944-45 – ähnlich wie damals in vielen anderen Siedlungen mit deutscher Mehrheitsbevölkerung – ist noch nicht erkundet, was einerseits damit zu erklären ist, dass dieses Thema bis in die 1980-er Jahre als Tabu gilt, und andererseits damit, dass die 1946-er Vertreibung als zentrales Ereignis in den Mittelpunkt der ortsgeschichtlichen Forschungen gestellt war. Der Schuldirektor und Ortshistoriker Josef Hauser sammelte hierzu wertvolle Dokumente. Die vorliegende Studie verwendet erstmalig die Ergebnisse seiner Forschungsarbeit über die Geschichte der 1940-er Jahre in Budaörs. Zugleich steht als Tatsache fest, dass die archivalischen und anderen schriftlichen Quellen weitgehend lückenhaft sind, oder aber die erhalten gebliebenen persönlichen Rückerinnerungen vorwiegend auf Geschehnisse der Vertreibung fokussieren. (Darunter ist wohl nur der Band u. d. Titel *Rögös utakon – Auf steinigem Wegen* als Ausnahme zu erwähnen, in dem die Interviewssubjekte in ihren Erinnerungen auch auf Schicksalsprüfungen des Jahres 1945 verweisen.)⁶ Die örtlichen Ereignisse während des Zweiten Weltkrieges wurden bislang stets als etwaige Ergänzung bzw. Vorgeschichte der Vertreibungsprozedur in den Jahren 1946-47 erwähnt.

Im Einführungsteil meiner Studie zeichne ich die Lage von Budaörs in den Jahren des Zweiten Weltkrieges auf, und anschließend werden die, auch die Siedlung ergreifenden deutschen Flucht- bzw. Evakuierungswellen sowie die quasi zur Einführung der Vertreibung ergriffenen Maßnahmen und die 1945 gegen die Deutschen eingeleiteten Verfahren geschildert. Aus den Unterlagen, die im Laufe meiner Forschungen erschlossen und bearbeitet worden sind, ist die Siedlungsgeschichte der behandelten Zeitstrecke an jedem Punkt nicht rekonstruierbar. Diese unerschlossene Epoche von Budaörs, können wir dank den ermittelten Archiv- und Pressedokumenten, den bisher noch nicht publizierten ortsgeschichtlichen Sammelergebnissen und Interviews mit den hier lebenden Menschen, ihren Rückerinnerungen, eingehender kennen lernen.

Der Volksbund und die SS in Budaörs

Die Einwohnerzahl von Budaörs betrug bei der Volkszählung 1941 nach 9814 Personen, und 73,8 Prozent der Bevölkerung bekannte sich zur deutschen Nationalität,

---

2008); ZIELBAUER, GYÖRGY: *A magyarországi németek elhurcolása és elűzése. Válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból 1944-1948*. Budapest, Országos Német Önkormányzat/Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, 1996, u. BANK, BARBARA - ÖZE, SÁNDOR: *A „német ügy” 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalököig*. Budapest, Országos Német Önkormányzat/Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, 2005 (i. w. BANK-ÖZE 2005).

5 Über Tortouren der Deutschen in Mór - Komitat Fejér nach 1945 s. POLGÁR, PÉTER PÁL: *Perbe fogott múlt Tanulmányok háborús és népellenes bűnösök pereiről*. Mór, 2008, u. „Sorsom ezt így rötta ki...” *Történetek az 1945 és 1956 közötti időszakból*. Budapest, Kornétás Kiadó/Verlag, 2007.

6 *Rögös utakon – Auf steinigem Wegen*. Red.: Dr. KOVÁCS, József László, Deutsche Selbstverwaltung Budaörs, 2005 (i. w. KOVÁCS 2005).

während 86,1 Prozent Deutsch als Muttersprache angab.⁷ Die Siedlung hatte ein reges Vereinsleben, das religiös-kirchlich geprägt und durch Selbstorganisation wie auch Selbständigkeit gekennzeichnet war.⁸ Wegen des ausgeprägten Lokalpatriotismus und der auf einer breiten Ernährungsbasis fundierenden Stabilität der örtlichen Gemeinschaften war die Siedlung wenig geeignet für den Raumgewinn von neuen, das ganze Land ergreifenden gesellschaftlichen und politischen Organisationen. Von den 1930-er Jahren an verbreiteten sich Bestrebungen, die zu den Madjarisierungstendenzen einen Gegenpol bildeten und sowohl auf Staatsebene und wie auch in den Komitaten erschienen, von der außen- und innenpolitischen Entwicklung abhängig waren, die deutsche Identität stärkten und im Einzelnen auch Extremitäten aufwiesen. So konnte auch in Budaörs der Volksbund Raum gewinnen.

Der Volksbund der Deutschen in Ungarn wurde am 26. November 1938 unter Führung von Franz Basch gegründet. Die radikale junge Intelligenz bildete für den Verein das Fundament, diese jungen Leute kamen aus dem teilweise von Jakob Bleyer in den 1920-er Jahren gegründeten Ungarländischen Deutschen Volksbildungsverein (UDV), und demnächst erhob der neu entstandene Volksbund über Formulierung seiner, die Kultur und die öffentliche Bildung ansteuernden Zielstreben hinaus, auf Vertretung der ganzen deutschen Minderheit Ungarns Anspruch.⁹ Im April 1939 wurde sein Grundsatz von der Teleki-Regierung anerkannt. Die Organisation erhielt vom Hitlerschen Deutschland vom ansehnliche finanzielle Mitteln und sie basierte auf die landesweit ausgebaute Organisationsstruktur des Volksbildungsvereins wie auch auf die der Assimilierungspolitik der ungarischen Regierung gegenüber vielerorts vorhandenen Unzufriedenheit erfolgreich. Daneben trug auch die Einengung des außenpolitischen Bewegungsraumes des ungarischen Staates, dessen politische, später auch militärische Engagiertheit neben Deutschland zur zunehmenden Popularität des Volksbundes wesentlich bei.

Gleichzeitig mit dem am 30. August 1940 unterzeichneten Wiener Schiedspruch wurde von der ungarischen und deutschen Regierung eine deutsche Volksgruppenvereinbarung abgeschlossen, aufgrund dessen der Volksbund vollständige

---

7 CZIBULKA, ZOLTÁN: *A kitelepítési névjegyzékek adatai*; In: CZIBULKA, Zoltán -HEINZ, Ervin-LAKATOS, Miklós: *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal/Zentralamt für Statistik, 2004, S. 317 (i. w. CZIBULKA 2004).

8 Unter den in Budaörs tätigen Organisationen spielten der Christliche Arbeiterverein (Keresztény Munkás-egylet), der Bauernverein (Gazdakör), der Sankt-Vinzenz-Verein (Szent Vince Egyesület), der Marienmädchen Verein (Mária-lányok Egyesülete), (der Freiwilliger) Feuerwehrverein (Önkéntes Tűzoltó Egyesület) u. der Budaörser Leichenverein Mariahilf (Szűz Mária Temetkezési Egyesület) eine herausragende Rolle. Zahlreiche Gemeinschaften u. Vereine übten ihre Tätigkeit im Rahmen der römisch-katholischen Kirchengemeinde aus. Über Tätigkeit der örtlichen Vereine s. ausführlicher FILIPSZKY, ISTVÁN: *Budaörs története a kezdetektől napjainkig a fennmaradt összeírások és leírások alapján*; In: *Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából*. Red.: VASS, Jenő Sándor, Budaörs Város Önkormányzata/Selbstverwaltung der Stadt Budaörs, [2007] S. 45-130 u. *Egyházlátogatások Budaörsön 1397-1933. Az 1933. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv*. Red.: FILIPSZKY, István. Budaörs Város Önkormányzata/Selbstverwaltung der Stadt Budaörs. [2002] S. 181-198.

9 Die örtliche Gruppe des Volksbildungsvereins in Budaörs wurde 1926 unter Führung des Vorsitzenden Matthias Ebner ins Leben gerufen; s. Jakob Bleyer Heimatmuseum, Nachlass von Josef Hauser D2008-012.6. (Deutsche Vereinsangelegenheiten) (i. w. : HAUSER-Nachlass).

Organisationsfreiheit erhielt, inbegriffen die weit reichende Verbreitung nationalsozialistischer Ideen.¹⁰ Mit der Vereinbarung erkannte die ungarische Regierung das einheimische Deutschtum für eine Volksgruppe an, für deren ausschließliche Vertretung der Volksbund sorgte. Die Organisation wurde auch ermächtigt, selbst zu bestimmen, wer der Volksgruppe angehört, bzw. wer unter den Anwärtern als volksgruppenangehörig anerkannt wird.¹¹ Durch den Wiener Schiedsspruch und weitere territorialen Rückgliederungen nahm die Anzahl der Deutschen in Ungarn beinahe um 250.000 zu, wodurch der Volksbund seinen organisatorischen Hintergrund verstärken konnte; er hatte z. B. die Möglichkeit, an der Propagierung und Organisation der Waffen-SS-Anwerbungen teilzunehmen.¹²

In Budaörs wurde die örtliche Gruppe des Volksbundes am 29. Juni 1940 unter Führung von Dr. Johann Hoffmann Rechtsanwalt gegründet.¹³ Er war früher Sekretär des Volksbildungsvereins von Budaörs, und dann, seit 1938 Mitglied im Ausschuss des Volksbundes und gehörte dem engsten Stab von Franz Basch an.¹⁴ Vom Frühsommer 1942 an übernahm Dr. Franz Riedl Gymnasiallehrer in der örtlichen Organisation die Führung, Hoffmann wurde zum Gesetzlichkeitsaufseher des Volksbundes für das Gebiet Mitte ernannt.¹⁵ Keine genauen Angaben über Bestandzahl des Budaörser Volksbundes sind uns verfügbar, einzelne Quellen geben 321 als Mitgliederzahl an, die Erinnerungspersonen sprechen von 800 Mitgliedern und von noch mehr Sympathisanten.¹⁶ Über die Zusammensetzung der Organisation ist uns wenig bekannt, nach Aussagen der Erinnerungspersonen bildeten überwiegend Jugendliche und bemittelte Bauern im Volksbund die Mitgliedschaft der Budaörser Gruppe.¹⁷ Der Volksbund gewann im hiesigen öffentlichen Leben starken Einfluss, er ließ den leitenden Notar der Gemeinde entfernen¹⁸

10 vollständiger Text der Vereinbarung s. SPANNENBERGER, NORBERT: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938-1944*. Budapest, Lucidus Kiadó/Verlag, 2005, S. 397-398 (i. w. SPANNENBERGER 2005).

11 ebd. S. 397.

12 über den Volksbund s. ausführlicher: TILKOVSKY, LORÁNT: *Ez volt a Volksbund*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978 (i. w.: TILKOVSKY 1978) u. SPANNENBERGER 2005.

13 Pest Megyei Levéltár/Hist. Archiv von Komitat Pest (i. w. PML) V-1017-Cb-2-22/1940. Vertrauliche Präsidialdokumente von Budaörs.

14 HAUSER-Nachlass, D-2008.012.8. (Volksbund) u. TILKOVSKY 1978, S. 35.

15 *Neuer Ortsgruppenführer in Budaörs*. Deutscher Volksbote, 12. Juni 1942, S. 4 Der Volksbund unterteilte Ungarn in sieben Gebiete: Gebiet Mitte, Gebiet Buchenwald, Gebiet Westungarn, Gebiet Schwäbische Türkei, Gebiet Batschka, Gebiet Sathmar u. Karpathenland, Gebiet Nordsiebenbürgen. Budaörs, zusammen mit Budapest u. der Umgebung der Hauptstadt, dem Komitat Esztergom u. den Streusiedlungen mehrerer anderer benachbarter Komitate, gehörte zum Gebiet Mitte. Mitteilung In: BANK-ÖZE 2005, S. 37-69.

16 321 Personen gem. Angaben des Namensverzeichnisses für die Vertreibung (CZIBULKA 2004), jedoch sollten die Mitteilungen der Budaörser der Wahrheit am nächsten stehen (Mitteilung von L. SZ., 23. November 1983, HAUSER-Nachlass D-2008.012.8.).

17 Interview mit H., P., 17. November 2007, s. Jakob Bleyer Heimatmuseum, Budaörser Vertriebeneninterviews u. Mitteilung von L. SZ., 23. November 1983, HAUSER-Nachlass D-2008.012.8.

18 János Hoffmann meldete im Oktober 1940, bei Besuch des deutschen Staatssekretärs für Justiz an, dass der Volksbund bei der Versetzung des leitenden Gemeindenotars dr. István Géczy eine herausragende Rolle gespielt hatte. PML-V-1017-Cb-2-72/1940. Dokumente der öffentlichen Verwaltung von Budaörs.

und organisierte auch hier – außer Kulturvorträgen und Hilfsaktionen in der Winterzeit – genauso wie in anderen Siedlungen Großversammlungen, die der Popularisierung von Kriegszielsetzungen und Bestrebungen zur Stärkung der deutschen Identität dienten.¹⁹ Das Organisationszentrum war im Deutschen Haus, heute Szabadság Straße Nr. 63, eingerichtet, das Gebäude wurde im September 1941 zum Teil aus Spenden erworben, und hier fanden die größeren Veranstaltungen und Vorträge statt.²⁰ Auch die Großversammlungen der Grundorganisationen des Volksbundes für das Gebiet Mitte und die Umgebung von Buda wurden oft in Budaörs veranstaltet, mehrere Tausende feierten in der Gemeinde im April 1943 z. B. Hitlers Geburtstag.²¹ Die spektakulären Volksbundsauzüge und –Aktionen reizten manche Sympathisanten in der Ortschaft, während der Großteil der Bevölkerung dabei Desinteresse zeigte. Die Mehrheit der Budaörser Vereine (z. B. der Budaörser Christliche Arbeiterverein, der Budaörser Leichenverein Mariahilf oder der Bauernverein) war – hauptsächlich wegen der Empfänglichkeit des Volksbundes den nationalsozialistischen Ideen gegenüber sowie wegen seiner machthaberischen Auftritte – zum Mithalten nicht bereit.²² Der Budaörser Pfarrer, Dr. Miklós Aubermann schloss sich zwar der Tätigkeit des Volksbundes aktiv an, wie es in einzelnen Rück Erinnerungen heißt, und er beteiligte sich auch an der Popularisierung der SS-Rekrutierung, aber seine Kaplane (Antal Fery und Dr. Zoltán Sík) distanzieren sich von der Bewegung.²³

Nach örtlichen Erzählungen wurde eine Liste vom Volksbund über die Einwohnerschaft erstellt, auf der die hier Lebenden in drei Gruppen unterteilt waren (zuverlässig, unzuverlässig, feindlich), und es ging sogar das Gerücht um, dass die Unzuverlässigen – vermutlich erst nach dem Kriegsabschluss – umerzogen, während die Feindlichgesinnten in die Sowjetunion gebracht werden.²⁴ Die Tätigkeit des Volksbundes durfte auch auf die Volkszählungsangaben in Budaörs im Jahre 1941 ausgewirkt haben, denn – den im ganzen Land verbreiteten Tendenzen ähnlich – seine Aktivisten, in manchen Fällen als Befrager, trugen auf dem Angabenblatt oft ohne die Befragten anzuhören die Angabe zur Nationalitätzugehörigkeit selber ein, oder beeinflussten mit eindringlichem Agitieren bzw. verschiedenen Begünstigungen die Bevölkerung, sich zur deutschen Nationalität zu bekennen.²⁵

---

19 HAUSER-Nachlass, D-2008.012.8. u. Magyar Országos Levéltár/Ungarisches Landesarchiv (i. w. MOL)-ME-K28-194-1941-B-15344. Ministerpräsidium, Generalabteilung für Nationalitäten u. Minderheiten, Zusammenfassende Meldung, Januar 1941.

20 PML-V-1017-Db-2-1072/1945. Dokumente der öffentlichen Verwaltung von Budaörs.

21 *Gebietskundgebung in Budaörs - 5000 Volksgenossen bekennen sich zum Führer*. Deutscher Volksbote, 23. April 1943, S. 4.

22 PML-V-1017-Db-4-2103/1945. Dokumente der öffentlichen Verwaltung von Budaörs.

23 ebd. u. Interview mit G. F., 3. Februar 1982, s. HAUSER-Nachlass, D-2008.012.8.

24 Mitteilung von Professor Toni Miller. 13. März 1990, S. HAUSER-Nachlass, D-2008.012.8.

25 s. Vorfall des Lehrers István Seiler In: TÓTH ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára/Hist. Archiv der Selbstverwaltung von Komitat Bács-Kiskun, 1993, S. 67 (i. w.: TÓTH 1993) u. Interview mit Frau J. Z.. 8. März 2008, s. Jakob Bleyer Heimatmuseum, Budaörser Vertriebeneninterviews.

Der örtliche Volksbund wirkte auch bei der Popularisierung und der Organisierung der SS-Rekrutierung mit. Die SS-Rekrutierung konnten durch den zweiten Wiener Schiedsspruch, nach dem Nordsiebenbürgen und das Szeklerland wieder zu Ungarn kamen, sowie durch die südländischen Gebietszunahmen legalisiert werden, als die Anzahl der einsatzfähigen, über die Grenzen des Dritten Reiches lebenden Deutschen auf dem Kriegsschauplatz anstieg, wodurch der deutsche Staat sich zur Ausnutzung des entstandenen Militärpotentials angespornt fühlte. Dabei konnte die ungarische Regierung einer Vereinbarung gemäß für die halb illegalen zulaufenden Rekrutierungen einen amtlichen Rahmen geben. Im Februar 1942 kam es zwischen der Bárdossy-Regierung und dem deutschen Staat zu einer Vereinbarung über Rekrutierung von 20.000 Ungarndeutschen zur Waffen-SS. Auf Grund deren durften sich ungarische Staatsbürger zwischen 18 und 30 Jahren- unabhängig von ihrer Volksbund-Mitgliedschaft – freiwillig zur SS melden, wobei die Angeworbenen unter 24 Jahren eine schriftliche Genehmigung von ihren Eltern vorzeigen mussten. Die Einrückenden verloren für ihre Dienstzeit und nach der Einbürgerung in Deutschland ihre ungarische Staatsangehörigkeit, während über die Staatsangehörigkeit ihrer Familienmitglieder erst nach dem Krieg entschieden werden sollte.²⁶ Es kam im Juni 1943 auf Grund einer mit der Kállay-Regierung getroffenen Vereinbarung erneut zur Rekrutierung, und zwar mit der Änderung, dass die Rekrutierung der im ungarischen Armee dienenden Deutschen für die SS seither ermöglicht war, wobei der Eingerückte neben Verlust seiner ungarischen Staatsangehörigkeit das Erbschaftsrecht betreffend den Einheimischen gleichgestellt war. In dieser Aktion, die bis Februar 1944 andauerte und zugleich den Status der bei früheren illegalen Rekrutierung Eingerückten legalisierte, kamen etwa 20.000 Mann zur Waffen-SS.²⁷ Verteidigungsminister Lajos Csatay und Dr. Edmund Veessenmayer als Reichsbevollmächtigter unterzeichneten für die beiden Staaten im April 1944 die dritte, bereits schriftliche Vereinbarung. Ihr gemäß wurden ungarische Staatsbürger zwischen 17 und 50 Jahren bereits durch Musterung Mitglieder der SS, ohne ihre ungarische Staatsangehörigkeit verloren zu haben; für die Dauer der Dienstzeit erhielten sie aber die deutsche Staatsangehörigkeit. Infolge von Musterungen sind 55- bis 60.000 Mann bis Ende September 1944 Mitglieder der Waffenorganisation geworden.²⁸

Genaue Angaben stehen uns nicht zur Verfügung, wie viele Budaörser sich insgesamt der SS haben anschließen können, es steht allerdings fest, dass 180 Mann sich der militärischen Organisation im Jahre 1942 bei der ersten Rekrutierung angeschlossen haben.²⁹ Über die neuere Freiwilligenaktion im Jahre 1943 gibt es keine Angaben. Nach einer Ermittlung sind 9 Mann der SS beigetreten, jedoch werden die Namen der im gegebenen Monat Beigetretenen in diesem Dokument wahrscheinlich enthalten sein.³⁰ SS-Oberführer Werner Lorenz, Führer der auch für die in Ungarn organisierten SS-Rekrutierungen verantwort-

26 A témáról bővebben: KOVÁCS ZOLTÁN ANDRÁS-SZÁMVÉBER NORBERT: *A Waffen SS Magyarországon*. Budapest, Business Week-Hadtörténelmi Levéltár, 2001. (i. w.: KOVÁCS-SZÁMVÉBER 2001)

27 ebd. S. 41-74.

28 ebd. u. SPANNENBERGER 2005, S. 367.

29 KOVÁCS-SZÁMVÉBER 2001, S. 52 u. 56.

30 MOL- BM-K149-1943-5-16729. Reservierte Dokumente des Innenministeriums.

lichen Volksdeutschen Mittelstelle (VoMi) des Reiches, erstattete im Februar 1944 in Budaörs einen Besuch, und in Anknüpfung an seine Besprechungen vor Ort berichtete die Presse über 400 SS-Freiwilligen aus Budaörs, das wohl für die Gesamtanzahl der zwischen 1942 und 1944 Eingerückten stand.³¹ Diese Angabe wurde von den Presseorganen *Szabad Szó* in der Nummer vom 17. April 1945 und *Szabad Nép* in der Nummer vom 11. September 1945 in ihren über die Lage von Budaörs erschienenen Berichten mitgeteilt.³² Eine notarielle Meldung aus dem Jahre 1945 erwähnt 912 SS-Soldaten, die aus der Ortschaft stammten, und diese Angabe ist als realistisch einzuschätzen, weil die Auffüllung des Militärverbandes vom Frühjahr 1944 an bereits im Ergebnis einer Pflichtmusterung erfolgte und auf diese Weise viel mehr Personen als in den vorangehenden Jahren einbezogen wurden.³³ In der Nummer der Zeitschrift *Világ* am 16. Juni 1945 wird eine ziemlich ähnliche Anzahl angegeben, wobei sie über 786 SS-Soldaten aus Budaörs berichtet, wenn auch die im Bericht als Tatbestand mitgeteilte Freiwilligenzahl von 186 Mann für wenig erscheint, insbesondere, wenn man sie mit Angaben anderer Quellen vergleicht.³⁴ Zu Anfang der Internierungsverfahren schreibt die *Kis Újság*, die Zeitung der Kleinlandwirtepartei über 1500 rekrutierten und gemusterten Budaörser SS-Soldaten, wobei diese Zahl übertrieben sein könnte und in der Tat auf die Gesamtanzahl der für Budaörs angenommenen, jedoch aus Siedlugen der Budaer Umgebung Stammenden hinweist.³⁵ In Rückerinnerungen wird darüber berichtet, dass mehrere unter den freiwilligen SS-Soldaten aus Budaörs desertiert und sich in den umliegenden Wäldern sowie der örtlichen Putzfabrik versteckt haben.³⁶

Ungarns deutsche Besatzung am 19. März 1944 betraf Budaörs unmittelbar: ein Teil der einrückenden deutschen Truppen landete auf dem 1937 eröffneten Budaörser Flugplatz. Zur gleichen Zeit ist ein militärischer Einquartierungsantrag bei dem Gemeindevorstand eingegangen, in dem Adressen der für Offiziere, Unteroffiziere und die Mannschaft geeigneten Quartiere aufgezählt waren.³⁷ Am 14. Juni wurden die 1938 geweihte Glocke der römisch-katholischen Kirche, die nach dem Heiligen Stefan benannte Glocke sowie die Glocken aus den beiden Kapellen im Alten Friedhof und auf dem Steinberg abmontiert und aus der Gemeinde weggebracht.³⁸

Im Herbst 1944 war die örtliche Organisation der Pfeilkreuzlerpartei-Hungaristenbewegung³⁹ in der Siedlung ebenfalls tätig, ihr Führer war Johann Hartmayer, und die

---

31 *SS-Obergruppenführer Lorenz in Budaörs*. Deutsche Zeitung, 17. Februar 1944.

32 *3877 sváb menekült el Budaörsről, üres a házuk, műveletlen a kertjük*. Szabad Szó, 17. April 1945, S. 5 u. 428
SS-legény és volksbundista a budaörsi svábrazzia eredménye. Szabad Nép, 11. September 1945, S. 3.

33 PML V-1017-Db-1-450/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

34 *Teljesen felszámolják Budaörsöt, a náciizmus főfészékét*. Világ, 16. Juni 1945, 3.

35 *1500 volt SS-katona Budaörsön*. Kis Újság, 2. Juni 1945, 1.

36 Mitteilung von J. W. 22. Juli 1990, s. HAUSER-Nachlass D-2008.012.8.

37 PML V-1017-Cb-19-197/1944. Verwaltungsdokumente Budaörs.

38 Budaörsi Római Katolikus Egyházközség Irattára/Archiv der röm.-kath. Pfarrgemeinde Budaörs (i. w.: BRKE), 6. August 1944, Sitzungsprotokoll der Vertreterschaft der Pfarrgemeinde.

39 Pfeilkreuzlerpartei: auf Grund des nationalsozialistischen Ideensystems organisierte politische Partei wurde im März 1939 unter Führung von Ferenc Szálasi gegründet, ihre Amtsbezeichnung ergänzte sich ab 1942 um die Bezeichnung Hungaristenbewegung. Bei den Parlamentswahlen im Mai 1939 kam sie mit 29 Abgeordneten als zweitstärkste Partei ins Parlament. Im August 1944 wurde sie verboten, dann,

Mitgliedschaft zählte – nach Angaben vom November – 128 Personen.⁴⁰ Über ihre Tätigkeit ist uns nur so viel bekannt, dass die örtliche Parteigruppe nach der Machtübernahme der Pfeilkreuzler im Oktober 1944 die Tätigkeit des vom Volksbund ebenfalls angegriffenen und von den jeweiligen katholischen Kaplanen geleiteten Budaörser Christlichen Arbeitervereins verbot und die Räume der Organisation beschlagnahm.⁴¹

Flucht aus der Gemeinde (Oktober-Dezember 1944)

Neben Sachschäden durch den Krieg erlitt Budaörs auch einen bedeutenden Menschenverlust, von dessen Größe bis heute keine genauen Angaben bekannt sind. Es steht nur fest, dass mehrere Tausende die Siedlung auf organisierte Art oder einzeln verlassen haben. Viele unter ihnen kehrten später zurück, doch enthalten die Quellen über die Flucht widersprüchliche Aussagen. Die von der Siedlung aus durchgeführte Aktion ist als Evakuierung anzusehen, denn die Rettungsmaßnahmen verliefen – trotz ihrer Panikartigkeit und Hektik – in organisiertem Rahmen, nach vorangehender Ausrufung und unter Sicherstellung entsprechender Verkehrsmittel. Zugleich flohen viele Familien aus Budaörs individuell unorganisiert, auf spontane Weise, auf eigene Initiative nachdem sie über die immer näher kommenden sowjetischen Truppen gehört hatten.

Die Flucht der Budaörser ist von der politischen und militärischen Situation nicht zu trennen, die von der allmählichen Zurückdrängung Deutschlands überschattet war. Die Ostmitteleuropas betreffenden Umsiedlungsvorhaben der Reichsführung waren schon seit Oktober 1939 aus dem Programm Hitlers „Heim ins Reich“ bekannt.⁴² Gegen Ende des Zweiten Weltkrieges ging es aber nicht mehr um eine auf Grund einer detailliert ausgearbeiteten Konzeption verwirklichte Umsiedlung, sondern um eine unter Zwangsumständen zulaufenden Hinausrettung.⁴³ Deutschland zog seine Kräfte vor den ab Ende 1943 kontinuierlich vordringenden sowjetischen Truppen schrittweise zurück und siedelte die hinter der Front lebende deutsche Bevölkerung um. Nachdem Rumänien am 23. August 1944 kapitulierte und dem Reich den Krieg erklärt hatte, wurde Anfang September mit der Rettung der Deutschen aus Süd- und Nordsevenbürgen, dann aus der Batschka, der Branau und Slawonien begonnen. Die Umsiedlung der Siebenbürger Sachsen nach Sathmar oder die Evakuierung der Deutschen aus der Batschka, die man vor den aufständischen Serben bergen wollte, zeigt darauf hin, welche besondere Schwierigkeiten die entstandene Situation mit sich brachte.⁴⁴ Die Annahme der Rettungsaktion ging allmählich zurück, je

---

am 15. Oktober, nach einem erfolglosen Versuch des Reichsverwesers Miklós Horthy zur Kapitulation, übernahm die bislang illegal tätige Bewegung unter Leitung von Ferenc Szálasi und durch seine Wahl zum „Retter der Nation“, unter deutscher Beihilfe die Macht. Am 26. Februar 1945 löste die Provisorische Nationalregierung gem. Verordnung des Ministerpräsidenten Nr. 530/1945 ME. die Bewegung auf.

40 BRKE, 12. November 1944. Gesuch der Budaörser Organisation der Pfeilkreuzlerpartei-Hungaristenbewegung an den stellv. Pfarrer Dr. Zoltán Sík.

41 PML-V-1017-Db-4-2103/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

42 KRONER 2004, S. 332.

43 zum Thema ausführlicher s.TILKOVSKY 1997.

44 TILKOVSKY 1997, S. 118-119 u. SPANNENBERGER 2005, S. 377-378.

näher sie an den Grenzen Rumpfungarns waren: unter den Deutschen, die den Rettungsinitiativen gegenüber schon früher wenig Interesse zeigten, gab es nur wenige, die sich für die Umsiedlung entschieden. Deutschland deutete Mitte Oktober 1944 an, dass es aus dem südosteuropäischen Revier 215.000 Menschen aufnehmen kann, und Himmler beauftragte das VoMi mit der Durchführung der Umsiedlung.⁴⁵ Bestimmten Vorstellungen nach wollte man in Transdanubien womöglich Massen unterbringen, aber die Beschleunigung der Kriegseignisse und das distanzierte Verhalten der Lakatos-Regierung führten dazu, dass dieser Plan die Aktualität verlor. Daher zogen die Siebenbürger Sachsen und die Banater Deutschen zwischen 15. Oktober und 6. November 1944, dann die Sathmarer in der zweiten Hälfte vom November, und die Deutschen aus der Batschka vom 14. November bis Anfang Dezember über die österreichische Grenze des Reiches.⁴⁶ Der Volksbund, der als Organisator sich der Aktion anschloss, forderte von der zweiten Oktoberhälfte an die deutsche Bevölkerung der Komitate Tolnau, Branau und Schomodei zur Evakuierung auf, doch brachte nicht einmal die intensive Propaganda besondere Ergebnisse. Ein wichtiges Element der Agitation neben der Evakuierung war parallel mit dem Vordringen der sowjetischen Truppen die Betonung der „bolschewistischen Gefahr“, mit der Absicht, die Funktionäre und Sympathisanten des Volksbundes auf jeden Fall aus dem Land zu retten. 50- bis 60.000 (nach anderen Berechnungen 80.000) Deutsche aus dem Gebiet innerhalb der Grenzen Rumpfungarns verließen im Herbst und Winter 1944 das Land.⁴⁷

Der Volksbund forderte Anfang November die Einwohnerschaft der deutschen Siedlungen um Budapest zum freiwilligen Abzug auf, aber die innerhalb dieser Region befindliche Gemeinde Budaörs wurde zur einer der Zwischenstation der umziehenden Flüchtlinge schon vor dem Aufruf. Darauf weist auch der Umstand hin, nach dem deutschsprachige Anträge im Frühherbst 1944 bei dem Gemeindevorstand eingegangen sind, in denen Unterkünfte, Pferde und Wagen für die fast halbttausend Flüchtlinge beansprucht wurden.⁴⁸ Einige Wochen später meldete sich das von einem hochrangigen SS-Hauptsturmführer geleitetes Sonderkommando ebenfalls mit einem ähnlichen Wunsch.⁴⁹ Das Gasthaus von Frau Herczog auf dem Kirchplatz, das als örtliche Volksbund-Basis allgemein bekannt war, stand in beiden Fällen der Antragsstellungen unter den angegebenen Unterkunftsanschriften.⁵⁰ In dieser Zeit führen auch die bisher vorwiegend mit Pferdefuhrwerkkarawanen fliehenden Sathmarer Schwaben zum Teil vom Budaörser Bahnhof in Eisenbahnzügen über Kisbér nach Sopron weiter, und von dort kamen sie nach Österreich, bzw. in die deutschen Länder.⁵¹

Die Quellen erwähnen für die Zeit von September und Oktober 1944 außer den durch die Ortschaft ziehenden Flüchtlingen, die Budaörs freiwillig verlassen hätten, fast

---

45 TILKOVSZKY 1997, S. 119.

46 ebd. S. 122-124.

47 KRONER 2004, S. 344.

48 PML-V-1017-Cb-19-197/1944. Verwaltungsdokumente Budaörs.

49 ebd.

50 ebd.

51 In: *Flucht, Vertreibung, Eingliederung. Baden-Württemberg als neue Heimat*. Red.: EBERL, Immo. Sigmaringen, Innenministerium Baden-Württemberg, 1993, S. 75-77.

gar nichts. Eine Ausnahme bildet Pfarrer Miklós Aubermann, der wahrscheinlich am 18. Oktober 1944 die Siedlung verließ und nach Sopron floh.⁵² Der Beweggrund für seine Flucht ist zwar unbekannt, es steht aber fest, dass Aubermann wegen seiner unverhüllten Deutschfreundlichkeit und Aktivität im örtlichen Volksbund – wie es damalige Quellen bezeugen – polizeibehördlichen Sanktionen hätte entgegenschauen müssen, wenn er daheim geblieben wäre.⁵³

Nach der Aufforderung zur Räumung im November 1944 schien die vom Volksbund geleitete Evakuierung der Deutschen aus der Umgebung von Buda besser organisiert zu sein, zu der die Staatsbehörden Mitte Oktober an die Macht gekommenen Pfeilkreuzler jede Hilfe gewährten. Am 15. November stand ein zur Aufnahme von 1200 Personen geeigneter Zug auf dem Budaörser Bahnhof bereit, aber in den für Flüchtlinge aus acht Gemeinden (Budaörs, Budakeszi, Törökbálint, Diósd, Budafok, Budatétény, Nagytétény, Érd) freigestellten Zug stiegen insgesamt nur 700 Personen ein.⁵⁴ Unter ihnen gab es – nach Aussagen mehrerer Quellen – 200 Budaörser Einwohner.⁵⁵ Der Zug fuhr nach drei Tagen erst am 18. November ab. Der gemäßigte Erfolg der Aktion zeigte sich auch dadurch, dass insgesamt nur etwa 5000 Personen anstatt der vorgesehenen 28.000 aus der Umgebung von Budapest beabsichtigt waren, die Flucht zu ergreifen.⁵⁶

Angaben über den zweiten Zug, der aus Budapest abgefahren ist, sind nicht vorhanden, er rollte wahrscheinlich ebenfalls im November ab, aber die Zahl der eingestiegenen Flüchtlinge ist unbekannt. Der dritte Zug wurde nach Budaörs bestellt, nachdem die vordringenden sowjetischen Truppen für Anfang Dezember bereits auch den südlichen Teil Transdanubiens erobert hatten. Die schnellen sowjetischen und die über Unterstützung der deutschen Evakuierungsaktionen erlassene Verordnung von Generaloberst Ferenc Kisbarnaki Farkas, dem Regierungskommissar der Szálasi-Regierung hatten zur Folge, dass Zwangsevakuierungen auch im Bezirk der Budaer Region des Komitats Pest-Pilis-Solt-Kiskun massenweise ihren Anfang nahmen, wobei keine ernsthaften Ergebnisse im Mangel eines zahlenstarken Exekutivbestandes zu erreichen waren.⁵⁷ Dieser Zug verließ am 8. Dezember 1944 – wiederum nach dreitägigem Anhalten – Budaörs, nach zeitgenössischen Erinnerungen fuhren 700 Personen mit.⁵⁸ Der Zug hatte ursprünglich Dresden zum Bestimmungsort, aber er fuhr am Ende in Leipzig ein, wo die Flüchtlinge – nach den Erzählern – in Lagern untergebracht wurden.⁵⁹ Eine notarielle Protokollmeldung der Gemeinde

52 PML-V-1017-Db-1-280/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

53 ebd., Über die Budaörser Pfarrer-Amtszeit von Miklós Aubermann ausführlicher GRÓSZ, ANDRÁS: *Aubermann Miklós plébánosi működése Budaörsön 1925 és 1944 között*; In: *Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából*. Red.: VASS, Jenő Sándor, Budaörs Város Önkormányzata/Selbstverwaltung der Stadt Budaörs [2007] S. 295-325.

54 KRONER 2004. 344. u. HAUSER-Nachlass, D-2008.012.8.

55 HAUSER-Nachlass, D-2008.012.8. u. Ermittlungen von ZIELBAUER, GYÖRGY: *Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből*. Budapest, Akadémiai Kiadó/Verlag, 1989, S. 24. bekräftigen diese Zahlenangabe.

56 KRONER 2004.

57 TILKOVSKY 1997, S. 128-129.

58 Interview mit Frau K.J., 6. Juni 1982. HAUSER-Nachlass, D-2008.012.8.

59 ebd.

vom 23. Dezember 1944 berichtet über einen „deutsche Flüchtlinge transportierenden“ Zug, was die –Tatsache bekräftigt, dass man bei der Flucht den Zug genommen hat.⁶⁰

Der örtliche Volksbundführer Johann Hoffman⁶¹, örtliche Ärzte Dr. Mihály Sarlós (Schäffer).⁶² Dr. Georg Spielenberg⁶³, der Apotheker Josef Glasz, Eigentümer der Apotheke Szent István⁶⁴, der Führer der örtlichen Grundorganisation der im Februar 1939 verbotenen Ungarischen Nationalsozialistischen Partei-Hungaristenbewegung Hans Fritzenschaft⁶⁵, sowie mehrere Mitglieder der Abgeordneten Körperschaft der Gemeinde und der römisch-katholischen Pfarrgemeinde waren unter den Geflüchteten.⁶⁶ Es gab viele örtliche Gewerbsleute, und nach einem im Juni 1945 datierten Dokument ist keiner von den aus der Gemeinde geflohenen Kaufleuten zurückgekehrt.⁶⁷ Im Sommer 1945 wurde eine 58 Personen aufzeichnende Liste über Eigentümer der funktionierenden Industriebetriebe aufgenommen, und darauf wurde auch ihre eventuelle Volksbundmitgliedschaft bzw. der Umstand angegeben, ob sie tatsächlich geflohen bzw. ihre Betriebe enteignet worden sind.⁶⁸

Die Budaörser Flüchtlinge waren teils Volksbundmitglieder und teils SS-Soldaten, darüber hinaus verließen aber zahlreiche Dorfbewohner die Gemeinde, als sie über die Ankunft der sowjetischen Truppen Nachrichten hörten.⁶⁹ Wie es in Rückerinnerungen erwähnt wird, sind viele nicht mit dem Zug, sondern mit Pferdewagen und Kraftwagen losgefahren.⁷⁰ Nach einem Bericht der bürgerlich-demokratisch gesinnten Zeitschrift *Világ* am 16. Juni 1945 floh ein Teil der Budaörser Bevölkerung nach dem damals unter deutscher Besatzung stehenden Österreich, von wo viele später zurückkehrten.⁷¹ Mehrere Erinnerungspersonen berichteten darüber, im Herbst 1945 aus dem östlichen Teil Deutschlands zurückkehren zu wollen, aber die sowjetischen Truppen hielten sie noch

---

60 PML-V-1017-Cb-20-4180/1944. Verwaltungsdokumente Budaörs.

61 PML-V-1017-Db-2-750/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

62 PML-V-1017-Cb-20-4137/1944. Verwaltungsdokumente Budaörs.

63 PML-V-1017-Db-2-1147/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

64 ML-V-1017-Cb-20-4138/1944. Verwaltungsdokumente Budaörs.

65 ebd. Die Ungarische Nationalsozialistische Partei-Hungaristenbewegung wurde im März 1938 unter Führung von Ferenc Szálasi gegründet, dann, nach seiner Einkerkerung übernahm Kálmán Hubay die Lenkung der Partei. Während der Teleki-Regierung, im Februar 1939, wurde sie aufgelöst. Ihre Zentrale in Budaörs befand sich in der Nefelejcs Straße, das Parteibüro wurde am 25. Februar 1939 gesperrt, und die Dokumente der Organisation beschlagnahmt. Mitgeteilt In: GRÓSZ, ANDRÁS: *Der Volksbund in Budaörs; In: Akten der Historikerkonferenz zum Volksbund der Deutschen in Ungarn (1938-1945). Budapest, am 24 Februar 2007.* Jakob Bleyer Gemeinschaft, Budapest, [2007] S. 85-97.

66 PML V-1017-Da-293/1945. Abgeordneten Körperschaft, 28. April 1945 u. BRKEI 39/1945 (12. September 1945).

67 PML-V-1017-Db-1-486/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

68 PML V-1017-Db-2-775/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs u. PML-V-1017-Db-4-1849/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

69 Mitteilung von K. H. s. Jakob Bleyer Heimatmuseum (Manuskript).

70 Angabenmitteilung von T. M. s. Jakob Bleyer Heimatmuseum (Manuskript).

71 *Teljesen felszámolják Budaörsöt, a nácizmus főfészékét.* Világ, 16. Juni 1945, S. 3.

im deutschen Verwaltungsgebiet auf, wodurch ihre Pläne vereitelt wurden.⁷² Die individuell organisierten Flüchte dauerten bis Weihnachten 1944⁷³, und die sowjetischen Truppen erreichten am 26. Dezember das Dorf.⁷⁴

Für die Anzahl der Budaörs 1944 Verlassenden sind abweichende Angaben zu finden, daher können wir uns vorwiegend auf die Aussiedlungsliste, auf Archivunterlagen das zeitgenössische Pressematerial und die Rückerinnerungen stützen.⁷⁵ In den Erinnerungen geben die Befragten für die Zahl der aus Budaörs Geflüchteten einige hundert, jedoch unbedingt unter 1000 Personen an.⁷⁶ Bei der Analyse amtlicher Quellen bekommen wir eine diese wesentlich überragende Zahl, besonders dann, wenn wir die Bevölkerungszahl von Budaörs für das der freiwilligen Flucht folgende Jahr als Grundlage nehmen. Die Einwohnerzahl ging von den bei der Volkszählung im Jahre 1941 ermittelten 9814⁷⁷ bis Ende 1945 auf 7200⁷⁸ zurück, und daher wird die Frage mit Recht gestellt, wohin mehrere Tausende in dieser Zeitstrecke aus der Gemeinde verschwunden sind. Bei der Antwort können wir uns hauptsächlich auf die notariellen Meldungen stützen, in denen Tausende genannt werden, die Budaörs verlassen haben. Auf dem Angabensammelbogen, den der Notar im August 1945 an die Aufsicht für Öffentliche Versorgung zurücksandte, stehen 3930 Personen, die im November und Dezember 1944 aus Budaörs nach Deutschland geflohen sind.⁷⁹ Ähnliche Angaben wie in den notariellen Meldungen erschienen auch in der Presse: die Zeitung der Bauernpartei *Szabad Szó* berichtet in ihrer Nummer vom 17. April 1945 über 3877 Personen, während die bürgerlich-demokratische *Világ* am 16. Juni 1945 von 3000 Flüchtlingen schrieb.⁸⁰ Aus dem beachtenswerten Fakt, dass die bis zum Ende 1944 bedeutend zurückgegangene Bevölkerungszahl vom Frühling 1945 an kontinuierlich anstieg, weist darauf hin, dass viele Geflohene ins Dorf zurückgekehrt sind. Die notarielle Meldung vom 14. Juni 1945 verhilft uns, die Anzahl genauer zu bestimmen, denn sie gibt an, dass 131 sich von den 912 Budaörs SS-Soldaten im Dorf aufhielten.⁸¹ Daraus kann man folgern, dass ein Teil der 781 rekrutierten und gemusterten SS-Soldaten

72 Mündliche Mitteilung von K. T., 8. Juni 2010. (Interview von Grósz, András, Jakob Bleyer Heimatmuseum).

73 *Die Evakuierung von Volksdeutschen im November 1944. Erlebnisbericht eines Bauern aus dem Bezirk Központ im Komitat Pest; In: Das Schicksal der Deutschen in Ungarn. Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band II.* Red.: SCHIEDER, Theodor, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1984, S. 31-34.

74 PML-V-1017-Db-1-535/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs. Nach zeitgenössischen Erinnerungspersonen kamen die sowjetischen Truppen bereits am 24. Dezember, am Heiligen Abend in Budaörs an. s. Jakob Bleyer Heimatmuseum, Budaörser Vertriebeneninterviews.

75 Zur Analyse der Zahlenangaben im Namensverzeichnis für Vertriebene und Flüchtlinge s. ausführlicher: Studie von Marchut, Réka.

76 Interview mit F. H., 3. Mai 2007. s. Jakob Bleyer Heimatmuseum, Budaörser Vertriebeneninterviews.

77 s. S. 2 der vorliegenden Studie.

78 5973 Personen nach PML-V-1017-Db-1-337/1945. (4. Mai 1945) u. 7200 Personen nach PML-V-1017-Db-4-1907/1945. (28. November 1945) Verwaltungsdokumente Budaörs.

79 PML-V-1017-Db-2-1086/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

80 *3877 sváb menekült el Budaörsről, üres a házuk, műveletlen a kertjük.* Szabad Szó, 17. April 1945, S. 5. u. *Hatszáz svábot internáltak Budaörsön.* Világ, 16. Juni 1945, S. 1.

81 PML V-1017-Db-1-450/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

mitsamt ihrer Familien im Herbst 1944 die Gemeinde verlassen haben soll.⁸² Dementsprechend kann man – bei Berechnung von 4-5 Personen für eine durchschnittliche Familie – die Angaben ermitteln, die mit den aus zeitgenössischen Archiven und Pressemitteilungen entnommenen Flüchtlingszahlen übereinstimmen.

Die Flucht im Jahre 1944 ließ sich auch im Unterrichtsbereich verspüren, obwohl die Zahl der Schüler, die das Dorf nach größter Wahrscheinlichkeit verlassen haben, auf Grund von erhalten gebliebenen Klassenbüchern als gering einzuschätzen ist. Im Schuljahr 1944/45 innerhalb des behandelten Zeitabschnitts nahm die Zahl der Kinder in allen drei (Knaben-, Mädchen- und Bürgerschule) zu, die für das Schuljahr keine Abschlussbescheinigung bzw. keine Schulnoten bekamen oder aber die Schule gar nicht besuchten.⁸³ Vergleichen wir die erwähnten Angaben vom April 1945 mit dem ähnlichen Zeitabschnitt des Schuljahres 1945/46 und der Aussiedlungsliste, kommt das Ergebnis heraus, dass man 272 von 1107 Schülern aus den drei Schulen keine Schulnoten zum Jahresabschluss hat geben können, und nur 60 bis 100 Kinder unter ihnen waren, die im Herbst 1944 mit ihren Familien Budaörs verlassen hatten (es ging ursprünglich um 60 Personen, aber weitere 47 waren auf der Aussiedlungsliste nicht zu finden, und daher herrscht Unsicherheit, wie ihr Schicksal sich weiter verlief).⁸⁴ Dies heißt praktisch soviel, dass 8 bis 10% der Budaörser Schüler mit ihren Familien zusammen am Ende 1944 aus Budaörs geflohen sind. Wegen der hohen Zahl der Flüchtlinge scheint der Anteil der schulpflichtigen Kinder für die Realität niedrig zu sein, und er kann daher nicht für maßgebend gelten.

Kriegsschäden und -Verluste

Infolge der seit Ende Dezember 1944 fortdauernden sowjetischen Besatzung begann das Gemeindeleben sich zu erodieren, der Kreislauf der Dorfwirtschaft verlangsamte sich. Die Flucht am Ende 1944 brachten nicht nur in der Seelenzahl der Gemeinde Änderungen mit sich, sondern auch im landwirtschaftlichen Bereich, wo die Fachkenntnisse und Arbeitskraft der geflohenen männlichen Bevölkerung besonders vermisst wurden.⁸⁵

Im Gegensatz zu den Verhältnissen im Frühling 1944 fand kein Markt in der Siedlung statt, und der Großteil der Geschäfte und Läden war geschlossen.⁸⁶ Zwar transportierte das sowjetische Heer Maschinen und Werkzeuge nicht ab, und 80% der Kleinhandwerker und Gewerbsleute nahmen die Arbeit auf, die Effizienz der Produktion erreichte wegen des Rohstoffmangels kaum 25-30%.⁸⁷ Die in den 1920-er Jahren

---

82 PML V-1017-Db-2-841/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

83 Eintrag im Klassenbuch der Privaten Bürgerlichen Knabenschule: „AVKM (Vallás-és Közoktatásügyi-sic!) Miniszter Úrnak 1945. II. 26-án kelt 56.001/1945. sz. rendelete alapján a tanév végéig tanulmányainak folytatására, ill. magánvizsgálatra nem jelentkezett. Wéber Mihály igazgató.“ Grundschule Nr 1, Budaörs, Klassenbuch der Privaten Bürgerlichen Knabenschule aus dem Schuljahr 1944/45.

84 Archiv der Budaörser Grundschule Nr 1, Tagebücher und Matrikel der Knabenschule, der Mädchenschule und der Privaten Bürgerlichen Knabenschule aus den Schuljahren 1944/45 u. 1945/46, sowie das Namensverzeichnis für die Vertreibung.

85 PML-V-1017-Db-3-1333/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

86 PML-XXI-4-a-1-21-136/1945. Präsidialdokumente des Vizegespans.

87 PML-XXI-29-a-Db-64-1090/1945. Allgemeindokumente des Bezirkshauptnotars für die Region Buda.

gegründete Eller-Strickerei funktionierte weiter, sie bot manchen Ortsbewohnern Arbeitsmöglichkeit.⁸⁸

Nach etlichen Meldungen stationierten um 2000 sowjetische Soldaten im Frühsommer 1945 in Budaörs, die Mehrheit von ihnen auf dem Flugplatz.⁸⁹ Die Versorgung der sowjetischen Truppen machte ernsthafte Sorgen, in einer Meldung vom August 1945 wird darüber geklagt, dass die Gemeinde der Roten Armee kein Heu mehr liefern könne, weil die Pferde des Besatzungsmilitärs schon alle Heuwiesen abgegrast haben.⁹⁰ Auch eine notarielle Angabenlieferung vom Juni 1946 bekräftigt, dass die Russen durch Grasens und Mähens die Saat, Wiesen und Weiden beträchtlich zerstörten.⁹¹

Budaörs erlitt drei Luftangriffe,⁹² viele überlebten im Keller unter der Mädchenschule. Hier haben sich viele vor den Gewalttaten der sowjetischen Soldaten versteckt.⁹³ Der Krieg verursachte auch an den Gebäuden große Schäden. Nach einer Gemeindemeldung wurden 15 Gebäude über 50%, 448 Gebäude um 25-30%, sowie 672 Gebäude unter 25% beschädigt, sowie das Gemeindehaus 10%⁹⁴ und die römisch-katholische Kirche 15%.⁹⁵ Im Mai 1945 sandte der nach Abgang von Dr. Miklós Aubermann ernannte Pfarrer Dr. Zoltán Sík an die Generalbehörde der Diözese Esztergom eine Meldung, in der er über Verluste der römisch-katholischen Pfarrgemeinde ein getreues Bild zeichnete. Er berichtete darin über die Einschüsse, die das Kirchgebäude trafen, wie auch über die vandalischen Beschädigungen und Plünderung der Steinberg Kapelle, sowie der Kapellen in der Farkasréti Straße und auf dem Kalvarienberg, außerdem darüber, dass die in die Altäre eingebetteten Reliquien verschwunden sind.⁹⁶ Auch die Kapelle im Alten Friedhof und das Gebäude des Pfarramtes erlitten kleinere Beschädigungen bei dem sowjetischen Artillerieangriff im Dezember 1944, und zugleich entstanden an den Schulgebäuden größere Schäden.⁹⁷ Auch in der folgenden Zeit wurden Kriegsschäden im Dorf festgestellt, der Generalnotar für den Bezirk der Budaer Region berichtet im Frühling 1948 in seiner Meldung an den Minister für Bau- und Arbeitswesen darüber, dass es in Budaörs unzählige ruinierte Häuser gibt, wobei es aber nicht festzustellen ist, ob die Wohngebäude in Folge der Kriegereignisse beschädigt worden waren, oder aber zerstörte die Zivilbevölkerung sie im Laufe der Vertreibung.⁹⁸

Viele gefallene sowjetische Soldaten wurden im Kirchhof beerdigt, die Rückerinnerungen berichten darüber: *„Die russischen Soldaten, welche zwischen Budaörs und Buda ums Leben kamen, brachte man nach Budaörs. Wer in dieser Zeit an der Kirche vorbeikam, konnte*

88 ebd.

89 PML-V-1017-Db-2-699-1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

90 PML-V-1017-Db-2-910/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

91 PML-XXI-4-a-Db5-67/1946. Präsidialdokumente des Vizegespans.

92 PML V-1017-Db-2-962/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

93 Mitteilung von Frau J. Z.. J., 8. März 2008, s. Jakob Bleyer Heimatmuseum, Budaörser Vertriebeneninterviews.

94 ebd.

95 PML-V-1017-Db-2-912/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

96 BRKE 24. Mai 1945. Meldung des stellv. Pfarrers Dr. Zoltán Sík an die Generaldiözese Esztergom.

97 ebd.

98 PML-XXI-29-a-Db64-2552/1948. Allgemeindokumente des Bezirkshauptnotars für die Region Buda.

da die Leichen sehen. Bevor sie im Kirchhof beerdigt wurden, legte man sie auf dem gefrorenen Boden, entlang der Kirchenmauer, nebeneinander. an manchen Tagen bis zu zehn Mann. Mancher Tote hatten keine Schuhe mehr an, mancher keinen Mantel. Das hat mich damals sehr aufgewühlt. Ich konnte nicht begreifen, dass man Tote noch beraubt.“ - schreibt ein Augenzeuge.⁹⁹ Auch Meldungen sind vorhanden, die die Fundorte auf die Exhumierung wartender deutschen und sowjetischen Leichnamen aufzählen, die im Dorf außerhalb der Kirche und des Friedhofes beerdigt wurden (Kammerwald, HÉV-Station, Luncz Wirt, Straßberger Flur, Frankenberg, Rossutte, Türkensprung, Lustriegel, Csíker-Flur).¹⁰⁰

Wir verfügen über relativ genaue Angaben über die Kriegsverluste von Budapest an Menschenleben, die diesbezüglichen Quellen sind zwar unvollständig. Die Zahl der im Dorf verstorbenen bürgerlichen Opfer von Budaörser Abstammung liegt vermutlich nach einer notariellen Meldung vom August 1945 bei 12, diese Personen sind wahrscheinlich in Folge der sowjetischen Artillerieangriffe ums Leben gekommen.¹⁰¹ Eine im Jahre 1984 abgeschlossene Angabensammlung des von heimatvertriebenen Deutschen etablierten Budaörser Heimatkomitees kam annähernd zum ähnlichen Ergebnis; diese Forschung erteilt über 473 zivile und militärische Opfer Informationen (Name, Geburtsjahr, Namen der Eltern, Wohnadresse, Beruf, Name der Ehegattin, Ursache und Zeitpunkt des Todes).¹⁰² Die Liste wurde nach 1984 um weitere 12 Personen erweitert, denn bereits 485 Namen sind am Denkmal zu lesen, dass 1992 im Kirchengarten der römisch-katholischen Kirche eingeweiht wurde, als Gedenkstätte für die Opfer des Zweiten Weltkrieges.¹⁰³

Internierungsverfahren und „Kriegsverbrecher“

Die Internierungen nach 1946 stellten die Ungarndeutschen, mitunter auch die Bevölkerung von Budaörs, besonders auf die Probe.¹⁰⁴

Bereits um die Wende der Jahre 1944/45 wurden Maßnahmen getroffen, die wie vermutet, mit Absicht, das einheimische Deutschtum kollektiv bestrafen sollen. Die sowjetischen Besatzungstruppen verschleppten aufgrund des am 22. Dezember 1944 datierten Befehls Nr. 0060 (- er basierte im Grunde genommen auf der Mobilisierung sämtlicher deutschen

---

99 DEIGNER, LEOPOLD: *Schlacht um Budapest*; In: KOVÁCS 2005, S. 141-143.

100 PML-V-1017-Db-3-1619/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

101 PML V-1017-Db-2-962/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs u. Jakob Bleyer Heimatmuseum, Budaörser Vertriebeneninterviews.

102 Das vom Budaörser Heimatkomitee herausgegebene Heft - vorwiegend im Ergebnis von persönlich durchgeführter Sammlerarbeit - enthält die Angaben der im Zweiten Weltkrieg verstorbenen Budaörser; In: *Budaörs. Wir mahnen vergesst uns nicht. Gefallene und Vermisste der Gemeinde Budaörs. 1914-1918. u. 1939-1945.* Bearbeitung: Hans FRITZENSCHAFT u. Andreas RITTER. 1982-1984. Handbibliothek des Jakob Bleyer Heimatmuseums, K-2006.038.4. (i. w.: FRITZENSCHAFT-RITTER 1982-1984).

103 *Budaörs Lexikon.* Red.: FILIPSZKY, István-GRÓSZ, András. Budaörs Város Önkormányzata/Selbstverwaltung der Stadt Budaörs, 2009, S. 60.

104 Von Internierung kann man dann sprechen, wenn die gg. Person ohne Gerichtsurteil unter Polizei (oder Militär-)Aufsicht gestellt und an einen von der Behörde erwählten Zwangswohnort (ins Lager) umgesiedelt wurde. Die mit Internierung bestrafte Person durfte den für sie bestimmten Wohnort nicht verlassen, keinen bürgerlichen Beruf ausüben, ihr Immobilienvermögen wurde gesperrt und beschlagnahmt, und sie konnte nur einen geringen Teil ihres Mobiliars beibehalten.

arbeitsfähigen Personen -) wurden mehrere Zehntausende Ungarndeutsche in Arbeitslager verschleppt, ohne jede Rücksicht auf Staatsangehörigkeit, Muttersprache bzw. individuelle Kriegsverantwortung.¹⁰⁵ In Anknüpfung an die Maßnahmen verfügte eine Ministerialverordnung im Januar 1945 über das Zusammenschreiben der sich im Gebiet Ungarn aufhaltenden Deutschstämmigen, „um diese für Arbeitsdienst in Anspruch zu nehmen“.¹⁰⁶

Die Provisorische Nationalregierung verpflichtete sich mitunter im von den Siegermächten und Ungarn am 20. Januar 1945 unterzeichneten Waffenstillstandsabkommen, die deutschen Staatsangehörigen zu internieren. Gemäß der Ende Februar 1945 erlassenen Verordnung des Ministerpräsidenten Nr. 302/1945 ME. „müssen alle deutschen Staatsbürger, die sich im Gebiet des Landes aufhalten, interniert werden, ausgenommen die Bürger Deutschlands mit jüdischer Nationalität.“¹⁰⁷

Noch vor der Verordnung über die Internierung, am 25. Januar 1945 wurde die Regierungsverordnung Nr. 81/1945 ME. über das Volksgerichtswesen erlassen,¹⁰⁸ und sie sprach aus, ein Kriegsverbrecher ist, „der trotz seiner ungarischen Staatsangehörigkeit dem deutschen Heer oder dem Sicherheitsdienst (SS, Gestapo usw.) beigetreten ist“.¹⁰⁹ Die bezüglichlichen Verfahren konnte man aber zwischen Februar und März 1945 nicht zum gewünschten Termin durchsetzen, indem die Deutschen massenweise hätten interniert werden können, und in Folge dessen war auch noch nicht möglich, die vorgesehenen Landenteignungen restlos durchzuführen. Anhand der Bodenreform entfachten viele örtliche Konflikte im Frühjahr 1945 zwischen den Neuansiedlern und den Deutschen wegen der Verfahrensweise bei den Zuweisungen, was dazu führte, dass Deutsche noch vor Verabschiedung der

105 zum Thema ausführlicher In: *Magyarországi németek elhurcolása. 1944/45. A kollektív büntetés első állomása (dokumentumkötet)* Red.: ZIELBAUER, György, Budapest, Verband der Deutschen in Ungarn, 1990, S. 34. u. TILKOVSKY, LORÁNT: *Magyarországi németek szovjet munkatáborokban; In: Regio* (1991) Nr. 1, S. 191-199.

106 *Dr. Erdei Ferenc belügyminiszter rendelete a Magyarország területén tartózkodó német származásúak összeírásáról, munkaszolgálatra való igénybevételük céljából. Debrecen, 1945. január 5; In: Sorsforduló. Iratok Magyarországi felszabadulásának történetéhez. 1944. szeptember-1945. április. I. Bd.* Red.: KARSAI, Elek-SOMLYAI, Magda. Budapest, 1970, S. 430.

107 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 302/1945. M.E. sz. rendelete a német állampolgárok rendőrhatalóság őrízet alá helyezéséről.* Magyar Közlöny I (27. Februar 1945) Nr. 7.

108 Das Volksgericht wurde mit der Verordnung Nr. 81/1945 am 5. Februar 1945 etabliert. Sein Befugnisbereich erstreckte sich auf mit Volksfeindlichkeit beschuldigte Zivil- und Militärpersonen (Polizisten, Gendarmen) und die dem ungarischen Staat Ausgelieferten, ohne jede Hinsicht auf ihre Staatsangehörigkeit. Seine Befugnis wurde auf Tätigkeiten zur Störung der Staats- und Gesellschaftsordnung, auf Untreue, Revolte, Aufruf zur Unzufriedenheit den Behörden gegenüber usw., ausgebreitet. Die Anklage wurde von den Volksanwaltschaften vertreten, und das einzige Forum für eine höhere Instanz war der Landesrat der Volksgerichte. Die Mitglieder des Volksgerichtsrates wurden von den in die Ungarischen Nationalen Unabhängigkeitsfront vereinten fünf Parteien (Ungarische Kommunistische Partei, Sozialdemokratische Partei Ungarns, Unabhängige Kleinlandwirtpartei, Nationale Bauernpartei und die Bürgerliche Demokratische Partei) ausgewählt. Der Justizminister war berechtigt, neben jeden Rat einen juristisch qualifizierten Richter und stellv. Richter zu ernennen, die aber kein Stimmrecht hatten. Die am 1. Juli 1945 erschienene Verordnung des Ministerpräsidenten Nr. 4080/1945 ME. wies die in Verwaltungssachen erhobenen Klagen den an den Standorten der Gerichtstafeln tätigen Volksgerichten zu.

109 1945. évi VII. törvénycikk. *A népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről.* Magyar Törvénytár/Ungarische Gesetzessammlung. Gesetzesartikel der Jahre 1943-1945. Budapest, Franklin Társulat, 1945.

neuen Rechtsregelung im Land mancherorts interniert bzw. zum Verlassen ihrer Wohnstätten gezwungen wurden.¹¹⁰ Der Gesetzlichkeit dieser Verfahren zuliebe und wegen Anordnung der massenhaften Internierungen von politisch Gebrandmarkten musste der personelle Geltungsbereich der Internierungsverordnung im Mai 1945 auch auf diejenigen erstreckt werden, die durch ihre freiwillige Anmeldung in die SS ihre Staatsangehörigkeit verloren hatten, weiterhin wurde durch die Erweiterung auch die Internierung von Familienmitgliedern, Kranken und Alten möglich.¹¹¹ Was die Staatsangehörigkeit der zu internierenden Personen betrifft – außer derjenigen, die zur SS eingerückt sind –, gab es keine eindeutig formulierte Verordnung dazu, und auch das Waffenstillstandsabkommen vom Januar ließ diese Frage offen, insbesondere hinsichtlich der eine doppelte Staatsangehörigkeit erworbenen Volksbund-Mitglieder. Gleichzeitig damit wurde die Tätigkeitsausübung der Volksgerichte in der am 1. Mai veröffentlichten Verordnung Nr. 1440/1945 ME. modifiziert, indem die als Hauptstrafe verabreichte Internierung abgeschafft und dafür die lebenslängliche, bzw. eine bestimmte Zeit einräumende Zwangsarbeit eingeführt wurde.¹¹² Nach der Modifizierung der Verordnung unterstanden die Internierungen nicht mehr der Befugnis der Volksgerichte, sondern fortan der der Polizeibehörden.¹¹³

Eine am 21. Juni 1945 datierte vertrauliche, unveröffentlichte Verordnung des Innenministers enthält eine negative Qualitätsbewertung der Personen, „die den im demokratischen Geiste durchzuführenden Wiederaufbau des Landes“ gehemmt haben, was in der Tat so viel bedeutete, dass die Maßnahme den Polizeibehörden zu den Internierungen unbeschränkte Möglichkeiten gewährt hat.¹¹⁴

Dieser Geist widerspiegelte sich teilweise in der Verordnung des Ministerpräsidenten Nr. 3820/195 ME. Über Befugniserstreckung des Volksversorgungsamtes, nach der sich allein die Volksbundmitgliedschaft zur Internierung als ausreichend erwies. In der am 1. Juli 1945 verkündeten Bezirksverordnung wurde die Aufstellung eines Komitees beschlossen, die Deutschen „aus der Sicht ihrer Nationaltreue (...) ohne jede Rücksicht auf Geschlecht, Beruf, Lebensalter einer Untersuchung zu unterziehen“.¹¹⁵ Auf Grund der Verordnung wurde die deutsche Bevölkerung nach fünf Kategorien untersucht, und der Kategorisierung entsprechend hat man gegen sie diverse Retorsionsmaßnahmen angewandt: die Volksbundführer der ersten Kategorie wie auch ihre Angehörigen wurden wegen mangelnder Argumente für die Befreiung und der Formulierung in der Verordnung über Bodenreform entsprechend, zur Vermögenskonfiskation und Sperrung ihres mobilen und immobilien Vermögens verurteilt, aber auch Mitglieder und Sympathisanten einer sog. Hitlerschen Organisation – diejenigen also, die die beiden folgenden Kategorien ge-

---

110 TÓTH 2008, S. 39-41.

111 Közli TÓTH 1993, S. 14.

112 Mitteilung: PÁL, ZOLTÁN: *Internálások Magyarországon (1945-1953)*; In: *Kommentár* 5. (2010) Nr. 2, S. 62-63 (i. w.: PÁL 2010.).

113 ebd.

114 ebd.

115 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 3.820/1945. M. E. sz. rendelete az 1.710/1945. M. E. sz. rendelet 2. §-ának 5. pontja alá eső személyekre vonatkozó intézkedésekről és a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről.* Magyar Közlöny (1. Juli 1945) Nr. 65.

hörten – wurden mit Arbeitsdienst, Vermögenskonfiskation und Zusammenquartierung bestraft. Laut dieser Verordnung wurden diejenigen der vierten Kategorie unterteilt, keine Mitglieder oder Sympathisanten sog. Hitlerschen Organisationen waren, während die fünfte Kategorie für diejenigen gemeint war, die den erwähnten Organisationen entgegenstanden.¹¹⁶ Die in der vierten Kategorie mussten all darüber hinaus auch noch dulden, die Zusammenquartierten in ihren Häusern aufnehmen zu müssen.¹¹⁷ Die Verordnung bot einer willkürlichen Rechtsdeutung weitgehende Möglichkeiten, was zu Missbräuchen bei den örtlichen Entscheidungen und zu einer gegen die deutsche Bevölkerung gerichteten Stimmungsmache führte.

Infolge der Verordnung im Februar 1945 Nr. 302/1945 ME., sowie einer Verordnung des Innenministers am 14. Mai nahmen die Internierungen in Budaörs ihre Anfänge. Der frühere Gemeindevorstand Ede Hagenthurn, der sein Amt zufriedenstellend seit Dezember 1940 in Budaörs bekleidete, wurde früher schon, im März 1945 „wegen seiner rechtsgesinnten Verhaltensweise“ interniert, dann auf die Polizeikommandantur des Budapester XI. Bezirkes überführt und im Herbst wurde gegen ihn auch ein Disziplinarverfahren eingeleitet.¹¹⁸

Das Dokument vom April 1945 berichtete bereits, dass ein Internierungslager in Budaörs errichtet wurde.¹¹⁹ Der Hauptnotar für den Bezirk der Budaer Region forderte im Mai 1945 in einem Rundschreiben den Gemeindevorstand und die Polizeikommandantur auf, die deutschen Staatsangehörigen, sowie deren weniger als 24 Jahre alte Ehegatten und Angehörige zusammenzuschreiben, die Familienoberhäupter zu verhaften und gegen die Familienmitglieder Hausarrest anzuordnen.¹²⁰ Ein wichtiger Absatz der Verordnung verfügte darüber, dass diejenigen, die infolge des Anschlusses von einem gg. Gebiet an Deutschland den deutschen Staatsbürgerstatus erwarben bzw. dem Zustand vor dem 1. September 1939 entsprechend ihre Staatsangehörigkeit bekamen und dies auch bescheinigen können, nicht interniert werden mussten.¹²¹ Nach einem eine Woche später datierten Schreiben des Hauptnotars musste der Internierungsvorschlag auch die Personen betreffend unterbreitet werden, die von der SS geflohen waren, wobei dieser Umstand auf der Namensliste anzugeben war.¹²² Einige Tage später verwies man den Gemeindevorstand darauf, die Namensliste und die Vorschläge je nach Einzelpersonen noch nicht eingesandt zu haben, wobei man hinzufügte, dass Konfession, Beruf und Namen der Eltern bei jeder aufgelisteten¹²³ Person unbedingt zu bezeichnen sind.¹²⁴ Der

---

116 ebd.

117 ebd.

118 PML-V-1017-Db-4-2066/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

119 Péter Gábor, a Politikai Rendészeti Osztály vezetőjének 1945. április 12-i beszámolója. Mitteilung: PÁL 2010., S. 62.

120 PML V-1017-Db-1-450/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

121 ebd.

122 ebd. 6. Juni 1945.

123 ebd. 11. Juni 1945.

124 ebd.

Gemeindenotar versandte Ende August 1945 die endgültige Namensliste und machte dementsprechend auch seine Internierungsvorschläge.¹²⁵

Gleichzeitig mit dem Briefwechsel bezüglich der Internierung – sowie im Rahmen einer ausnehmenden Pressekampagne sowie für Budaörs wie auch für mehrere Siedlungen der Budaer Region¹²⁶ – ordnete der Landesrat für Grundbesitzverteilung die Tätigkeit des Budaörser Bodenverteilungskomitees ein, um die Plätze im Komitee, die bislang von deutschsprachigen Mitgliedern besetzt war, mit Ungarn aufzufüllen, sowie um die Ackerböden so schnell wie möglich zu erwerben. Im Zusammenhang damit begann auch die Zustromung von Neuansiedlern ins Dorf.¹²⁷ Die Eile weist mitunter darauf hin, dass Budaörs als hervorgehobene Gemeinde behandelt wurde, sowie auch darauf, dass die neue politische Macht so bald wie möglich Ergebnisse vorzeigen wollte, indem sie die Arbeit der örtlichen Bodenverteilungskommission einstellte und die Erstellung der Internierungsliste antrieb.

Ein wesentlicher Teil der aus Budaörs zur Internierung bestimmten Personen verließ bereits im Herbst 1944 das Dorf, aber mehrere von ihnen kehrten mit der Zeit zurück. Eine notarielle Meldung vom Juni 1945 schreibt darüber, dass die zurückgekehrten Flüchtlinge in ein Internierungslager gebracht wurden, weil *„die da ohne Ausnahme vor der Roten Armee geflohenen Volksbundisten sind.“*¹²⁸ Die sich mit Budaörs befassende zeitgenössische Presse weist darauf hin, dass die aus der Siedlung geflohenen Volksbundführer die Liste der Mitglieder mitgenommen haben, und die Verfahren deshalb je einzeln abgeleitet werden.¹²⁹ Die Internierungsverfahren – wie ich es weiter oben schon erwähnte – sollten die ins Dorf zurückgekehrten 131 SS-Freiwilligen bzw. Eingerückten, die in einer der notariellen Meldungen erwähnt wurden.¹³⁰ Die Presse berichtete über die in den umliegenden Dörfern der Budaer Region veranstalteten Polizei-Razzias, bei denen viele, im Herbst 1944 geflohene, dann zurückgekehrte Deutsche verhaftet wurden.¹³¹ Die Zeitungen referierten in riesigen Schlagzeilen über die erfolgreichen Aktionen in ihren Artikeln (*„Die SS-Gesellen der Schwabendörfer wurden in Internierungslager gebracht“*), es wurde extra betont, dass auch deutsche Reichssoldaten zum Vorschein kamen, die sich im Dorf versteckt hatten.¹³² Als Zeitpunkt für eine Razzia wurde jeweils eine sämtliche Einwohner in Budaörs bewegende Kirchenfeier, der Fronleichnamstag gewählt, wo alle einheitlich an der Prozession teilnahmen, und dies gab für

---

125 PML-XXI-29-a-Db57-519/1945. Allgemeindokumente des Bezirkshauptnotars der Region Buda.

126 *Budaörsön felfüggesztették a földosztó bizottságot.* Kis Újság, 5. Juni 1945, S. 5, *Felfüggesztik a sváb községek földosztó bizottságainak működését.* Szabad Nép, 18. Mai 1945, S. 3, *Egymást igazolták a svábok.* Szabad Szó, 6. Juni 1945, S. 5.

127 über die 1945-er Verwaltung, Ansiedlungen und die örtliche Bodenreform s. Studie von Marchut, Réka.

128 PML V-1017-Db-1-591/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs. Dies bedeutet von weitem nicht, dass sämtliche Rückkehrer Volksbund-Mitglieder oder -Sympathisanten gewesen wären, denn der Ausdruck „Volksbundist“ wurde ja in dieser Epoche für die Ganzheit des Deutschtums in Ungarn, und zwar ausschließlich mit negativem Vorzeichen, verallgemeinernd und als Brandmarkierung, verwendet.

129 *Egymást igazolták a svábok.* Szabad Szó, 6. Juni 1945, S. 5, *Budaörsön felfüggesztették a földosztó bizottságot.* Kis Újság, 5. Juni 1945, S. 5.

130 PML V-1017-Db-1-450/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

131 *Teljesen felszámolják Budaörsöt, a náciizmus főfészékét.* Világ, 16. Juni 1945, S. 3.

132 *Internálótáborokba szállították az sváb falvak SS-legényeit.* Kis Újság, 10. Juni 1945, S. 1.

Inhaftierungen eine entsprechende Gelegenheit.¹³³ Die Erinnerungspersonen berichten darüber, dass die Polizisten am Ende der Prozession die Männer in die Mitte nahmen, Schilder mit Anschriften wie „Wir sind Faschisten!“, „Ich war der größte Volksbundist“ in ihre Hände steckten, sie dann aus der Menge heraushoben und nach Budapest lieferten.¹³⁴ Die Internierungsattacke der Polizei am Fronleichnamstag forderte auch Todesopfer.¹³⁵ Nach Erzählungen und Berichten der zeitgenössischen Presse durften dabei 150 bis 160 Personen interniert werden, wenschon einige der damaligen Augenzeugen 800 Personen erwähnen, diese Angabe scheint eine übertriebene Zahl zu sein.¹³⁶ Auch in den Berichten der landesweit erschienenen Presseorganen gibt es voneinander abweichende Zahlen von Internierten, das Tagesblatt *Világ* schreibt am 16. Juni 1945 z. B. über die bisherige Internierung von 600 Budaörser Deutschen.¹³⁷

Nach den vom Kontrollkomitee der Alliierten (SZEB) mitgeteilten Angaben hielten sich 143 deutsche Staatsangehörige im Komitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun im Juni 1945 auf, und nur 28 wurden von ihnen interniert, diese Tatsache bewog die Körperschaft dazu, in der Angelegenheit dringliche Maßnahmen zu erzwingen, es sei denn, dass vor uns nicht bekannt ist, wie viele davon Budaörser waren, bzw. ob es welche darunter überhaupt gab.¹³⁸ Dieses Dokument wurde vermutlich im Zusammenhang mit der Razzia am Fronleichnamstag erstellt, und dabei ist nicht auszuschließen, dass die Polizeiattacke zum Teil im Anschluss an dieses Ereignis durchgeführt wurde.

Mehrere Schauplätze sind in den Quellen als Bestimmungsorte für die aus Budaörs vorgenommenen Internierungen genannt. Noch aus dem Briefwechsel zwischen dem Innenministerium und dem Kontrollkomitee der Alliierten (SZEB) im Mai 1945 geht der Vorsatz hervor, die deutschen Staatsangehörigen, die sich im Gebiet des Landes aufhalten, in einem bei Budapest errichteten Lager zusammenzusammeln, wo die Internierten von Detektiven unter Aufsicht der Zentralbehörde des Landes für Ausländerkontrolle (KEOKH)¹³⁹ mit entsprechender Erfahrung und Sprachkenntnis bewacht

133 DEIGNER, LEOPOLD: *Kommunistische Schrecken Herrschaft*; In: KOVÁCS 2005, S. 144-145.

134 *Bericht in Interview-Form von Ferenc-Párkányi-Poller*; In: KOVÁCS 2005, S. 55-62 u. „*Mein Kreuz musste ich immer tragen*“ (Zengl Jánosné Konrád Magdolna); In: *Régi budaörsi családok - Alte Budaörser Familien*. Red.: STEINHAUSER, Klára, Budaörs, Deutsche Selbstverwaltung Budaörs, 2004, S. 140-147 (i. w.: STEINHAUSER 2004).

135 FRITZENSCHAFT-RITTER 1982-1984. Z. A. (438).

136 ebd. u. *Interview mit Andreas Feldhoffer*; In: KOVÁCS 2005, S. 48-54, *Teljesen felszámolják Budaörsöt, a náciizmus főfészékét*. *Világ*, 16. Juni 1945; u. *Interview mit Dr. Zoltán Sík, dem einstigen Budaörser Pfarrer* (1988), aufgenommen vom Filmregisseur Sándor Buglyá; In: Jakob Bleyer Heimatmuseum, Dokumentarfilm u. d. T. Schwäbische Passion, Handschrift und Tonmaterial.

137 *Hatszáz svábot internáltak Budaörsön*. *Világ*, 16. Juni 1945, S. 1.

138 MOL-XIX-B-1-r-4442/1945. Dokumente der Präsidialhauptabteilung des Innenministeriums.

139 Der Gesetzesartikel Nr. XXVIII/1930 verfügte über die Errichtung der Zentralbehörde für Ausländerkontrolle (KEOKH): Ihre vorrangige Zielbestrebung war, über die von der Mitte der 1930-er Jahre an nach Ungarn geflohenen bzw. durch das Land gefahrenen Juden eine Liste aufzunehmen. Die Behörde wurde 1941 dem Innenministerium unterstellt und zu dessen Subabteilung umorganisiert. Die KEOKH, als Organ des Innenministeriums, beobachtete u. U. die sich in Ungarn aufhaltenden Staatsangehörigen aus dem westlichen Ausland.

werden sollten.¹⁴⁰ Auf Vorschlag des Kontrollkomitees (SZEB) hat sich dieser Plan nicht verwirklicht, denn das Komitee nannte mehrere Ortschaften (Budapest, Debrecen, Szeged) als mögliche Schauplätze für die Internierung.¹⁴¹ In diesen (und anderen) Städten funktionierten damals schon von den Sowjets errichteten Kriegsgefangenenlager, um hier die in Deutschland gefangen genommenen oder heimgekehrten Soldaten einzusammeln, so waren mehrere Budaörser Gefangene im Lager von Szeged.¹⁴² Quellen aus Archiven bekräftigen die Existenz der in den erwähnten ungarischen Städten errichteten Internierungslager.¹⁴³

In Budaörs funktionierte im Frühling 1945 ein provisorisches Internierungslager, das sich wahrscheinlich in der Gendarmenkaserne befand,¹⁴⁴ und von hier aus überführte man womöglich einen Teil der Verhafteten in die Polizeikommandantur des XI. Bezirkes in der Zsombolyai Straße¹⁴⁵ sowie in die Hársfa Straße im VII. Bezirk.¹⁴⁶ Eine notarielle Meldung aus 1945 bestätigt, dass die Gendarmenkaserne als Internierungslager umfunktioniert wurde und die Verhafteten nach Budapest gebracht wurden, wobei man als Grund angab, dass für die Ernährung der Internierten nicht mehr gesorgt werden kann.¹⁴⁷ Ein Dokument vom Juni 1945 weist ein bei Budaörs funktionierendes Internierungslager (von der Quelle als Konzentrationslager erwähnt) nach, und diesem Quellennachweis entsprechend waren insgesamt 50 frühere Volksbund-Mitglieder im Polizeiarrest gefangen gehalten.¹⁴⁸ Die Schrift besagt darüber nichts Näheres, ob die Internierten aus Budaörs oder aus anderen Siedlungen ins Lager kamen. Dabei gibt die Quelle die Anzahl und Parteizugehörigkeit der den Ort bewachenden Polizisten an: es dienten 2 Offiziere, 6 Kommunisten und 19 Außerparteiliche bzw. 1 Verwaltungsangestellter. Alle gehörten der ungarischen Nationalität an.¹⁴⁹

Die bei der Razzia am Fronleichnamstag verhafteten Personen wurden ins Sammellager Buda Süd, XI. Bezirk, Budaörsi Straße 61, gebracht, das seit 1946 auch offiziell als zentrales Internierungslager der Budapester Generalkommandantur der Ungarischen Staatspolizei

---

140 MOL-XIX-B-1-r-4143/1945. Dokumente der Präsidialhauptabteilung des Innenministeriums.

141 MOL-XIX-B-1-r-4442/1945. Dokumente der Präsidialhauptabteilung des Innenministeriums.

142 FRITZENSCHAFT-RITTER 1982-1984. M.P. (269) R. N. (322) W. M. (432) Forschungsergebnisse zu den deutschen Bezügen des Themas bei: BOGNÁR, ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. A magyarországi hadifogoly-gyűjtőtáborok a hazai források tükrében 1944-1945.* (Dissertation) Budapest, ELTE-BTK Habilitationsprogramm für Ungarische Geschichte der Neu- und Gegenwartszeit, 2006.

143 zum Thema ausführlicher s. BANK, BARBARA: *Az internálás és kitelepítés dokumentumai*; In: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003*, Red.: GYARMATI, György, Budapest, Historisches Archiv der Staatssicherheitsdienste Ungarns, [2004], S. 107 (i. w.: BANK 2004).

144 PML V-1017-Db-1-448/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

145 PML-V-1017-Db-3-1210/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

146 *Interview mit Andreas Feldhoffer*; In: KOVÁCS 2005, S. 48-54, *Anna Papp geborene Friedinger (Liebe nach den weltbewegenden Ereignissen) und Josef Ritter (Sechzig Jahre in Freud und Leid)*; In: STEINHAUSER 2004, S. 92-96 u. S. 98-105.

147 PML V-1017-Db-2-648/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

148 PML-V-1017-Db-3-1210/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs u. PML-XXI-29-a-Db64-XII/2-b/1945. Allgemeindokumente des Bezirkshauptnotars der Region Buda.

149 die Existenz des Budaörser Internierungslager bekräftigt auch die w. o. erwähnte Studie von BANK, Barbara. (BANK 2004).

funktionierte.¹⁵⁰ In den Jahren 1945-46 wurden Deutsche in großer Anzahl in dieses Lager überführt, und hier waren sie dem fünften Regiment der Strafanstalt unterteilt, wobei ihre Aufgaben in erster Linie im lagerinternen Transportieren und Saubermachen bestand.¹⁵¹

Die Quellen aus diesem Zeitabschnitt weisen darauf hin, dass zum Arbeitsdienst verurteilte Volksbundisten allein wegen des großen Arbeitskräftemangels bei dem Wiederaufbau der Eisenbahn am hauptstädtischen Bahnhof von Kelenföld gearbeitet hätten, wobei das Ministerium für Wiederaufbau den Ungarischen Staatseisenbahnen die Internierten zur Verfügung gestellt hätte.¹⁵² Nach Aussagen der Dokumente arbeiteten hier nicht nur einstige Pfeilkreuzler vom Sommer 1945 an, dann während des Jahres 1946, sondern auch deutsche Internierte. Unter den zum Arbeitsdienst Verurteilten gab es auch Deutsche aus Budaörs.¹⁵³

Infolge der Internierungen im Frühsommer wurde es problematisch, dass die Männer in der Wirtschaft fehlten, da viele von ihnen geflohen bzw. manche in den laufenden Verfahren verhaftet worden waren. Der Bezirksobernotar forderte die Einteilung der Internierten in Arbeitslager: „Die Mehrzahl der Internierten hungert in Lagern herum und verrichtet keinerlei Arbeit, was auf fehlende Maßnahmen oder andere Gründe zurückzuführen ist.“¹⁵⁴ In demselben Dokument wurde vorgeschrieben, dass die Internierten – die nach der Quelle für billige Arbeitskräfte galten – in anderen Ortschaften und nicht an ihrem Wohnorte beschäftigt werden sollten.¹⁵⁵ Der Notar Endre Debreczeni beanspruchte für die Erntearbeiten 100 Internierte mit dem Wunsch, dass sie aus dem örtlichen Internierungslager kommen sollen.¹⁵⁶ Auch später, als Folge der Internierungsaktionen im

150 ebd. u. Bericht in Interview-Form von Ferenc Párkányi-Poller; In: KOVÁCS 2005, S. 55-62; u. Interview mit Dr. Zoltán Sík, dem einstigen Budaörser Pfarrer (1988), aufgenommen vom Filmregisseur Sándor Buglya; In: Jakob Bleyer Heimatmuseum, Dokumentarfilm u. d. T. Schwäbische Passion, Handschrift und Tonmaterial

151 Zur Entstehung und Geschichte des Internierungslagers Buda Süd s. ausführlicher: DRUCZA, ATTILA: „Buda-Dél - Dél-Buda“ A buda-déli internálótábor története a jogtörténeti források tükrében; In: Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére. Red.: ÖTVÖS, István, Piliscsaba, Pázmány-Péter-Katholische-Universität, Philologische Fakultät, [2004] S. 260-277; 70, aus der Vertreibung zurückgeflozene deutsche Personen - mitunter auch welche aus Budaörs - wurden im Internierungslager Buda Süd bewacht, dann, im Februar 1948 aus dem Land abgeschoben. Mitteilung: TÓTH, ÁGNES: Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Budapest, Gondolat Kiadó/Verlag, 2008, S. 43.

152 MÁV-Archiv 14391/1946. Beschäftigung von Volksbundisten bei Wiederaufbau der Eisenbahn, März 1946. Der Minister für Wiederaufbau, Ferenc Nagy schlug in der Sitzung der Provisorischen Nationalregierung am 20. Juni 1945 anhand der Modifizierung der Verordnung Nr. 3820/1945 vor, dass „die für öffentlichen Arbeitsdienst in Anspruch Genommenen dem Wiederaufbauminister zur Verfügung stehen.“ Mitteilung In: Protokoll des Ministerrates vom 20. Juni 1945; In: Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 23. December (1944 - 15. November 1945) Bd. „A“ kötet., Red.: SZÜCS László, Budapest, Magyar Országos Levéltár/Ungarisches Landesarchiv, 1997, S. 577-578.

153 laut Dokument wurde M. H. im Mai 1945 verhaftet, dann leistete er im Kelenfölder Bahnhof Arbeitsdienst; In: FRITZENSCHAFT-RITTER 1982-1984, H., M. (169).

154 PML V-1017-Db-2-648/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

155 ebd.

156 PML V-1017-Db-2-648/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

Herbst zeigte sich das Problem, dass das Fehlen der Männer in der Wirtschaft bei den Arbeiten Schwierigkeiten bereitet.¹⁵⁷

Die am 1. Juli 1945 veröffentlichte Verordnung Nr. 3820/1945 ME. gab den Internierungen einen neuen Schwung. Die Landespresse verheimlichte nicht, dass *die Verfahren nicht nur gegen Schwaben, die Volksbundisten waren, eingeleitet werden sondern gegen jedes Mitglied des einheimischen Deutschtums, das dem Land gegenüber keine positive Treue zeigte (...). Die Lösung der Schwabenfrage wird zur Folge haben, dass die Umgebung von Budapest endlich ungarisch sein kann. Die Schwaben verlassen unbedingt Budakeszi, Budaörs, Törökbálint und sonstige schwäbische Dörfer, um den Boden beanspruchenden Ungarn den Raum zu überlassen.* – berichtet die Tageszeitung *Világ* auf ihrer Titelseite.¹⁵⁸ „Neue SS-Schreckenerrschaft in Budaörs,“¹⁵⁹ „Die Budaörser Volksbundisten lösten gegen die ungarischen Ansiedler einen Krieg aus“¹⁶⁰ – mit solchen und ähnlichen Schlagzeilen sind die Tagesblätter erschienen, um die öffentliche Stimmung für die gegen die Deutschen angewandten Retorsionen zu gewinnen.¹⁶¹ Die Presse bereitete auf diese Weise die im Sommer und Herbst 1945 durchgeführten groß angelegten Polizeiattacken in Budaörs vor. Die im Sommer verabschiedete Verordnung unterteilte zwar die deutsche Bevölkerung in diverse Kategorien, doch flohen die den beiden ersten Kategorien Angehörigen in überwiegender Mehrzahl schon nach Deutschland, oder wurden schon früher interniert bzw. sind in der Zwischenzeit verstorben.¹⁶² Der Gemeindevorstand meldete im August 1945 dem Bezirkshauptnotar der Budaer Region die Auflösung des Internierungslagers (die Quelle nennt es auch hier, Konzentrationslager) und die Überführung der Verurteilten in die Polizeikommandantur des XI. Bezirkes von Budapest.¹⁶³ Die Tageszeitungen *Szabad Szó* und *Kis Újság* berichteten über Razzias in 36 Gemeinden um Budapest – darunter auch in Budapest, und im Resultat der Attacken wurden Verfahren gegen 1220 Personen eingeleitet, bei 106 davon wurde die Internierung vorgeschlagen und 41 kamen unter Polizeiaufsicht.¹⁶⁴ Die Nummer von *Szabad Szó* vom 19. August 1945 referierte aus dem Komitatsbezirk der Budaer Region über die Internierung.¹⁶⁵

---

157 PML-V-1017-Db-3-1333/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

158 *Intézményesen oldja meg a svábkérdést a belügyi kormány.* Világ, 2. Juni 1945, S. 1.

159 *Új SS-rémuralom Budaörsön.* Világ, 26. Juli 1945, S. 1.

160 *A budaörsi volksbundisták háborút indítottak a magyar telepesek ellen.* Szabad Szó, 13. Juli 1945, S. 1.

161 Untersuchung der dem einheimischen Deutschtum gegenüber geführten Pressekampagne bei: MARCHUT, RÉKA: *A magyarországi németek kitelepítése a Népszava u. a Világ korabeli számaiban (1945-1948)*; In: *Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19-20. század történelméből.* Red.: GERGELY, Jenő, Budapest, ELTE-BTK Doktorschule für Geschichtswissenschaften, Doktorprogramm für Ungarische Geschichte der Neu- u. Gegenwartzeit, [2009] S. 280-295.

162 *Egy parasztasszony élménybeszámolója Budaörsről, Pest megye központi kerületéből (Ebner Györgyné visszaemlékezése). Az életkörülmények Budaörsön 1945 júniusától, a visszaemlékező 1947-es kiutasításáig.* (Abfassung auf Grund von Tagebucheintragungen). (i. w.: Ebner 1945-1947); In: KOVÁCS 2005, S. 97-132.

163 PML-V-1017-Db-1-607/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

164 *A rendőrség megdöbbentő megállapításai a pestkörnyéki sváb községek vakmerő szervezkedéseiről.* Szabad Szó, 1945. augusztus 4. 2., *Sváb razzia Pest-környéken 1220 előállítással.* Kis Újság, 4. August 1945, S. 3.

165 *Száztizenhat svábot internáltak Buda környékén.* Szabad Szó, 19. August 1945, S. 3.

Der Bezirksobernotar sandte am 30. August 1945 an die Zentralbehörde für Ausländerkontrolle (KEOKH) die Listen der in Budaörs ansässigen deutschen Staatsangehörigen und den sie betreffenden Internierungsvorschlag zu, und daher ist vorstellbar, dass die Verfahren im Herbst 1945 auf der Basis dieser Initiative eingeleitet wurden.¹⁶⁶ Nach Berichten der Tageszeitungen *Népszava*, *Szabad Nép* und *Világ* nahm die Polizei bei ihrer Razzia Anfang September 428 SS-Soldaten und Volksbund-Mitglieder gefangen, wobei die Presse auch über geringere Feuerkämpfe zwischen den Polizisten und den demnächst nach Budapest gelieferten Verhafteten referierte.¹⁶⁷ Zeitgenössische Rückerinnerungen bekräftigen den Fakt der im September 1945 stattgefundenen Polizeirazzia mit der Ergänzung, dass es am „Kiritog“ der Steinberger Kapelle zu den behördlichen Maßnahmen kam, um so vieler Männer wie nur möglich zum feierlichen Anlass habhaft werden zu können.¹⁶⁸ Die Erinnerungspersonen sprechen von Missbräuchen, Beängstigungen seitens der Behörden und einem Kollektivcharakter der Internierungen: *Am Sonntag war Kirchweihfest in unserem Dorf. Bei Morgengrauen kamen einige große Lastautos mit städtischer Polizei und junge Burschen umzingelten das Dorf. Eine große Razzia begann. Sie gingen von Haus zu Haus und schauten immer wieder in einen großen Bogen mit einer langen Liste. Sie suchten nach denen, die sie fortnehmen sollten. Wir zeigten unsere Ausweispapiere Von jedem Haus wurden die Bewohner auf den Hof bestellt. Zwei Polizisten durchsuchten das Haus, andere prüften die Papiere, und einige bewachten die Leute, die zur Internierung kommen sollten. Die anderen halten am Dorfbende Wache, damit niemand davonkommt. Die meisten, die man in die Reihe stellt, sind Männer. Später schauen sie die Liste gar nicht mehr an und fragen auch nicht mehr nach Papieren. Die sie als arbeitsfähig befinden, stellen sie in die Reihen der zu Internierenden. Gut genug sind die Schwaben zur Arbeit! Einen großen Trupp führt man nach Törökbálint auf eine Puszta. Zu essen bekommen die Internierten ganz wenig, so kamen ihre Frauen mit Gepäck jede Woche zweimal zu Besuch zu ihren Männern (...) Nach zwei Wochen hat man die Internierten nach Visegrád und nach Székesfehérvár zum Baumfällen in die Wälder eingeteilt.* – schreibt Frau Ebner, die Frau des einstigen Budaörsers Richters im September 1945 in ihr Tagebuch.¹⁶⁹

Auch das gleichzeitig mit dem Tagebuch datierte Dokument erwähnt das bei Törökbálint gelegene Lager: dementsprechend hatte das Innenministerium auf Wunsch des Kontrollkomitees der Alliierten (SZEB) vor, im Komitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun ein zentrales Internierungslager für Deutsche zu errichten, das man 3 km von Törökbálint entfernt, auf einem zur Aufnahme von 1500 Mann geeigneten Gehöft anlegen wollte.¹⁷⁰ Die Meldung enthält auch über die Anzahl der Internierten, die dorthin zu schicken waren, Angaben (75 Mann aus Budapest, 16 aus Cegléd, 4 aus Gödöllő), und ein Schreiben vom Innenministerium teilt die Errichtung des Lagers sogar schon als Fakt mit und

166 PML-XXI-29-a-Db57-519/1945. Allgemeindokumente des Bezirkshauptnotars der Region Buda.

167 *Négyszázhuszonnyolc volksbundistát fogtak el a budaörsi svábrazzián.* *Népszava*, 11. September 1945, S. 3; *428 SS-legény és volksbundista a budaörsi svábrazzia eredménye.* *Szabad Nép*, 11. September 1945, S. 3., *Nagyarányú sváb-razzia volt Budaörsön.* *Világ*, 11. September 1945, S. 1.

168 *Interview mit Andreas Feldhoffer; In: KOVÁCS 2005, S. 48-54 u. DEIGNER, LEOPOLD: Kommunistische Schreckenerrschaft; In: KOVÁCS 2005, S. 144-145.*

169 Ebner 1945-1947; In: KOVÁCS 2005, S 97-132.

170 MOL-XIX-B-1-r-143.997/1945. Dokumente der Präsidialhauptabteilung des Innenministeriums.

sieht zugleich die Aufnahme von 150 Mann vor.¹⁷¹ Wie man sich erinnert, soll dieses Gebiet wahrscheinlich die zwischen Törökbálint und Érd gelegene Ilka-Pušta gewesen sein, und dorthin wurden die am Kapellenkiritog im September gefangen genommenen Männer zu Fuß gebracht.¹⁷²

Zwischen der Polizei und dem Gemeindevorstand kam es im Laufe der Internierung mehrmals zum Streit: der Gemeindevorstand bestritt nämlich, ob die Polizei berechtigt ist, behördliche Führungs- und Wohnsitzzeugnisse auszustellen, so wie der Polizeihauptmann es sich zuerkannt hat.¹⁷³ Es gab auch unabhängig vom Gemeindevorstand behördliche Aktionen: im Juli 1945 internierte die Polizei Jakob Winkler Wirtschaftsvorsteher, ohne darüber die Budaörser Nationalkommission unterrichtet zu haben.¹⁷⁴

Der genaue Ablauf der Internierungen in Budaörs ist ähnlich wie die Gesamtanzahl der Internierten, ist auf Grund der bisher erschlossenen Quellen schwer rekonstruierbar. Allerdings ist uns Einblick anhand individueller Angelegenheiten der einzelnen Dokumente in den Gang der Verfahren gewährt worden, deren auch Konzeptionselemente nicht entbehrender Charakter wird für uns erkennbar. Auch im Komitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun wurden die Bezirksbestätigungskommissionen im Sinne der weiter oben erwähnten Verordnung Nr. 320/1945 ME. aufgestellt, die aus der Sicht der „*Treue zur Nation*“ die deutsche Bevölkerung einer Kontrolle unterzogen. Budaörs gehörte – zusammen mit Albertfalva und Bia – innerhalb der Budaer Region dem Bezirkskomitee Nr. 1 an, über seine Tätigkeit blieben aber fast gar keine Angaben erhalten.¹⁷⁵ Die vom Komitee abgeleiteten Verfahren waren auch noch im Spätherbst 1945 im Gang, und zwar teilweise wegen der ununterbrochenen Rückkehr der 1944 Geflohenen, welcher Umstand die von der neuen Macht generierten Ansiedlungen wesentlich verlangsamte, und dadurch eine deutschfeindliche Stimmung entfachte.¹⁷⁶

Die Dokumente weisen in einer großen Anzahl Konzeptionselemente auf, in dem sie von deutschfeindlichen und verallgemeinernden Verfahren zeugen. In der Angelegenheit des Budaörser Lehrers A. S. ersuchte die Bezirksbestätigungskommission die Budaörser Nationalkommission um ihre Meinung, und dem Beschluss der Kommission entsprechend war der Lehrer – obwohl niemand gegen ihn gesprochen hatte – „*Schwabenfreund als Levente-Lehrer*“.¹⁷⁷ Eine ähnliche Konzeption zeigt sich bei A. W.: die Bezirksbestätigungskommission unterteilte ihn in die Kategorie der Volksbund-Mitglieder, obwohl er im Herbst 1944 durch Musterung Mitglied der SS wurde.¹⁷⁸ Ähnlichkeiten weist auch

---

171 ebenda.

172 Mitteilung von M. E. vom 5. Juni 2007, Mitteilung von F. H. vom 3. Mai 2007, Mitteilung von Frau J. M. vom 11. Mai 2007, Mitteilung von Frau J. Z. vom 8. März 2008, s. Jakob Bleyer Heimatmuseum, Budaörser Vertriebeneninterviews u. *Interview mit Andreas Feldhoffer*; In: KOVÁCS 2005, S. 48-54.

173 PML-V-1017-Db-2-1071/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

174 PML-V-1017-Db-4-1916/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

175 PML-V-1017-Db-2-1012/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

176 *Mentik a gazdag svábokat, elakadt Budapest környékén a magyarok letelepítése*. Szabad Szó, 26. September 1945, S. 3.

177 PML V-1017-Db-2-1139/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

178 PML V-1017-Db-3-1666/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

die Angelegenheit von K. H. auf, der vom Budapester Volksgericht im Juni 1945 zu fünf Jahre Zwangsarbeit verurteilt wurde, und wie es in der Begründung heißt, er sei 1941 dem Volksbund beigetreten, dann im September 1944 Mitglied der SS geworden. Nach Stellungnahme der Kommission muss seine SS-Mitgliedschaft als freiwillige Mitgliedschaft angesehen werden, denn er sei früher dem Volksbund als Freiwilliger beigetreten, auch wenn er gemustert worden ist: *„Auch wenn bei der Beurteilung des Volksgerichtes vorausgesetzt wird, dass der Angeklagte tatsächlich unmittelbar im Resultat einer Musterung in den deutschen Militärverband kam, entsprach diese Einmusterung auch seinem eigenen Willensentschluss, worauf sich aus seiner freiwilligen Volksbund-Mitgliedschaft folgern lässt.“*¹⁷⁹ Das Schicksal von György Spielenberg gewährt in die damaligen Budaörser Verhältnisse Einblick: der Arzt verließ am 8. Dezember 1944 die Siedlung, dann kehrte er im April 1945 zurück, und wurde vom örtlichen Nationalkomitee sowie der Siedlungsgemeinde wieder zum Gemeindevorsteher gewählt.¹⁸⁰ Bei den Internierungen im Spätsommer 1945 wurde Spielenberg abgesetzt, vermahnt, *„weil er Mitglied eines öffentlich bekannten reaktionären Verbandes war“*.¹⁸¹ Über sein Schicksal konnte man drei Jahre später in einem Bericht lesen, nach dem der einstige Gemeindevorsteher vom Volksgericht für anderthalb Jahre zu Gefängnisstrafe und für fünf Jahre zum politischen Rechtsverlust wegen Bejahung einer Straftat, verurteilt er entfernte nämlich, wie es in der Anklage hieß, vom Arm der einstigen Budaörser SS-Soldaten durch Operationen die Tätowierungen für Blutgruppenangabe. Der Volksanwalt meldete Nichtigkeitsklage und appellierte bei dem als Gericht höherer Instanz fungierenden Landesrat der Volksgerichte um Verschärfung.¹⁸² Das Schicksal des Apothekers József Glasz ist von ähnlichem Interesse, er floh ebenso im Dezember 1944 aus der Gemeinde und eröffnete nach seiner Rückkehr mit Hilfe der vom Gemeindevorsteher Ede Hagenthurn erteilten Genehmigung die Apotheke Szent István.¹⁸³ Die Zentrale Bestätigungskommission I von Komitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun¹⁸⁴ war in seinem Falle für die Bestätigung zuständig, und die Angelegenheit des Apothekers war auch noch 1946 auf der Tagesordnung. Obwohl er von der Zsámbekei Nationalkommission bestätigt und seine Volksbund-Mitgliedschaft durch Zeugen widerlegt worden

179 PML V-1017-Db-3-1813/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

180 PML-V-1017-Db-2-1147/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

181 ebd. u. PML XXI-1-a-4.d Präsidialdokumente des Obergespans S. 309.

182 MOT, 26. April 1948. Der die SS-Tätowierungen von Budaörser Volksbundisten ausoperierende schwäbische Arzt hat anderthalb Jahre Haft bekommen.

183 PML-V-1017-Db-1-507/1945. Verwaltungsdokumente Budaörs.

184 Diese Bestätigungskommission wurde von der Provisorischen Nationalregierung mit ihrer Verordnung am 4. Januar 1945 errichtet, um in der ab 1. September 1945 vergangenen Zeitstrecke die Tätigkeit der öffentlichen Angestellten zu überprüfen. Die Untersuchung erstreckte sich auf verschiedene Ebenen der öffentlichen Verwaltung, der Gerichte, des Unterrichtswesens, auf das Heer, die staatlichen Unternehmen und Einrichtungen. Die Bestätigungskommission war befugt, drei Arten von Beschlüssen zu fassen: 1. sie gab für die Verfahrensperson eine Bestätigung aus; 2. sie verwies sie bei Kriegsverbrechensverdacht ans Volksgericht; 3. sie war berechtigt, gegen sie Sanktionen anzuwenden (Ermahnung, Versetzen, Ausschluss aus Führungsposition oder Beförderung für 1 bis 5 Jahre). Zum Thema s. ausführlicher: PAPP, GYULA: *Az igazoló eljárások és háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon*; In: *Aetas*. 24. (2009) Nr. 2, S. 162-179.

war, nahm man ihm den Gewerbeausweis, danach lebte er in Rákosszentmihály.¹⁸⁵ In den Quellen sind die nacheinander folgenden Schritte des Verfahrens eindeutig nicht dokumentiert, jedoch ist nicht auszuschließen, dass der Ortsvorstand mit seiner für Glasz nachteiligen Entscheidung – ungeachtet seiner eventuellen Mitgliedschaft im Volksbund – seine zur Apotheke umgestaltete Immobilie erwerben wollte.¹⁸⁶

Nach einer Aufzeichnung aus dem Januar 1946 musste die Zentrale Bestätigungs-kommission I von Komitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun, die für die Untersuchung der Tätigkeiten von öffentlichen Angestellten und Würdenträger des Komitats zuständig war, auf einmal so viele Angelegenheiten bearbeiten, dass sie nicht einmal bis zum Jahresende damit fertig wurde. Die aus dem Westen Zurückgekehrten (auch ein Teil der aus Budaörs 1944 Geflohenen) wurden einer Bestätigungsprozedur unterzogen, was den Abschluss der Tätigkeit der Kommission auf unbestimmte Zeit hinausschob.¹⁸⁷ Daher wurden auch noch 1946, im Jahre der Vertreibung manche Personen aus Budaörs einem Bestätigungsverfahren unterzogen oder interniert.¹⁸⁸

In der Nummer von *Szabad Nép* am 30. Dezember 1945 – knapp eine Woche nach der die Aussiedlung beschließenden Regierungsentscheidung – wurde der Innenminister Imre Nagy zum Thema Überprüfung der Internierungslager zitiert, der, wie es in der Pressenachricht hieß, in einer strengen Weisung verbot, die früheren SS- und Volksbund-Mitglieder freizulassen.¹⁸⁹

Die deutschen – teilweise wahrscheinlich aus Budaörs stammenden – ins Internierungslager von Buda Süd eingelieferten bzw. zur Übergabe selektierten Internierten wurden dem Regierungskommissariat für Aussiedlung vom Winter 1945 an kontinuierlich übergeben, damit er über ihre Umsiedlung nach Deutschland entscheidet.¹⁹⁰ Folglich waren viele nach all den Unbilden der Internierung gezwungen, gleich ihre Heimat zu verlassen.¹⁹¹

Noch in der Sitzung des Ministerialrates vom 13. August 1945 tauchte die Idee auf, Internierungslager zu errichten, in denen man der Aussiedlung vorangehend die Ungarndeutschen unmittelbar hätte versammeln können.¹⁹² Dem Entwurf nach hätte man

---

185 PML-XXI-1-a-Db5-15 eln./1946. Präsidualdokumente des Obergespans.

186 PML-V-1017-Db-21-3916/1948. Verwaltungsdokumente Budaörs.

187 PML-XXI-1-a-Db5-5 eln./1946. Präsidualdokumente des Obergespans.

188 PML-XXI-1-a-Db5-15 eln./1946. Präsidualdokumente des Obergespans.

189 *Nagy elvtárs belügyminiszter nyilatkozata az internálótáborok felülvizsgálásáról. Fogságban maradnak a feketézők, valutázók, üzérek, SS-ek, volksbundisták.* Szabad Nép, 30. Dezember 1945. S. 3.

190 Mitteilung: BANK-ŐZE 2005, S. 22-23.

191 Die im Historischen Archiv der Staatssicherheitsdienste (ÁBTL) befindlichen Dokumente enthalten über die Lage der deutsche Internierte aufnehmenden Internierungslager, über die gefangen gehaltenen Personen sowie zu ihrem persönlichen Schicksal bezüglich Budaörs nur spärliche Dokumente, jedoch könnten die in der Institution vorfindbaren Quellen das Material zu einer Sonderstudie bilden, ich habe diese im Rahmen dieser Studie nicht bearbeitet. Über das Archivmaterial ausführlicher s. BANK 2004.

192 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. augusztus 13-i minisztertanácsi ülésének jegyzőkönyve; In: Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei (23. Dezember 1944 - 15. November 1945) Bd. „B“.* Red.: SZŰCS, László, Magyar Országos Levéltár/Ungarisches Landesarchiv, Budapest, 1997, S. 68-70. In der Quelle werden die geplanten Einrichtungen mal u. d. B. Internierungs-, mal Sammellager genannt.

bis zum Abtransportieren nach Deutschland in der Umgebung von Budaörs die zur Aussiedlung selektierten 20.000 Deutsche gesammelt.¹⁹³ Da noch 22 Ortschaften dazu ausgewählt werden sollten, hat man mit ca. 400.000 Deutschen gerechnet – diese Angabe ist mit der Quote, die das Alliierte Kontrollkomitee verlangte, im Einklang.¹⁹⁴ Im Dokument wurde zuerst das Wort Sammellager gestrichen und dafür Gemeinde eingetragen. Der irrealen Fristen und ungeeigneten Bedingungen enthaltende Entwurf wurde aber nicht verwirklicht.¹⁹⁵

Der räumlich (viele Internierungslager funktionierten in Budapest und auf dem Lande) zeitlich ausgebreitete Themenbereich der Internierungen bietet wohl neueren, übergreifenden und eine nächste Epoche behandelnden Forschungen zur Geschichte von Budaörs in der neuesten Zeit. Es sei hier, auch wenn dies kein Thema der vorliegenden Studie ist, als interessanter Beitrag erwähnt, dass Angehörige von mehrere Hunderte aus Ungarn ausgesiedelten – und meistens in Kriegsgefangenschaft gewesenen – Deutschen im Internierungslager von Tiszalök bewacht wurden und Zwangsarbeit leisten mussten. Einige von ihnen organisierten im Oktober 1953 eine Aufruhr, wobei die Behörden mehrere erschossen, unter denen es einen im Lager gefangen gehaltenen Budaörser Deutschen gab.¹⁹⁶

Resume

Die Ereignisse der Jahre 1944-45 in Budaörs sind als schwere Schläge auf das gesellschaftliche, wirtschaftliche und kulturelle Leben der Gemeinde anzusehen, denn

- die Bevölkerung der Siedlung ging im Verhältnis zu den Angaben der Volkszählung im Jahre 1941 wegen der Flucht vom Herbst 1944 in wesentlichem Maße (unseren Forschungen nach um ca. 2500-3000 Personen) zurück;
- ein Teil derjenigen, die die Siedlung verließen, nahm an der Tätigkeit des örtlichen Volksbundes aktiv teil oder wurde durch Rekrutierung oder Musterung Mitglied der SS, und ein anderer Teil verließ erst auf die Nachricht des Anrückens der sowjetischen Truppen Budaörs, während viele von ihnen auf eine spätere Rückkehr hofften;
- Die Kriegszustände waren in Budaörs durch die im März 1944 angefangene deutsche und dann die vom Dezember andauernde russische Belagerung und der materiellen Schäden permanent;
- Die Zahl der im Zweiten Weltkrieg verstorbenen Budaörser Zivilisten- und Soldatenopfer lag bei 500;
- die von der 1945 etablierten neuen Macht ergriffenen Maßnahmen (Volksgerichtsprozesse, Internierungen, Bestätigungsverfahren) betrafen in Folge der Kollektiverstreckung der Individualverantwortung mehrere Tausende von Budaörsern;

193 ebd.

194 ebd. 69.

195 ebd. zum Thema ausführlicher s. Studie von Réka Marchut.

196 s. ausführlicher In: BANK-ÖZE 2005, S. 25-30 u. FRITZENSCHAFT-RITTER 1982-1984. S. J. (365) u. 50 *év szabadságban/50 Jahre in Freiheit*. Stuttgart, Verein einstiger Deutscher Kriegsgefangenen aus Ungarn, 2003.

- die Verhafteten wurden im Laufe der Internierungen kürzer oder länger in Arbeits- oder Internierungslagern gefangen gehalten, ein Teil von ihnen wurde freigelassen, einige sind geflohen, bzw. viele wurden 1946 nach Deutschland vertrieben.

Die sich in Budaörs entfachten Kriegereignisse und deren Folgen wühlten das geschlossene Gemeindeleben von Grund auf. Für den seine deutschen Wurzeln und Traditionen pflegenden, dabei aber zu seiner ungarischen Heimat treu gebliebenen Menschen wurde die eigene Identität in Frage gestellt, weil der Krieg und die 1945 angefangenen Rechtsverlust bewirkenden Maßnahmen, sowie die außen- und innenpolitische Lage des Landes die im Laufe der Jahrhunderte vor Ort herausgestalteten alltäglichen Strukturen untermauerten, und die Vertreibung 1946 aus der Sicht des Gemeinschaftslebens die Siedlung bereits in einem abgeschwächten Zustand traf.

Quellen aus historischen und Verwaltungsarchiven

Archiv der Römisch-Katholischen Pfarrgemeinde Budaörs/ Budaörsi Római Katolikus Egyházközség Irattára (BRKE)

Dokumente aus den Jahren 1944-45

Archiv der Grundschule Nr. 1 in Budaörs/ Budaörsi 1. számú Általános Iskola Irattára

Matrikel der Jahre 1944-45

Archiv der Ungarischen Staatseisenbahnen/ Magyar Államvasutak Zrt. Irattára (MÁV)

Dokumente der Jahre 1945-46

Ungarisches Landesarchiv /Magyar Országos Levéltár (MOL)

Dokumente der Präsidialhauptabteilung des Innenministeriums Nr. XIX-B-1-r;

Reservierte Dokumente des Innenministeriums/ für die Jahre 1942-43 Nr. BM K 149;

Dokumente der Abteilung des Ministerpräsidiums für Nationalitäten und Minderheiten (Deutsche Nationalitätenbewegungen und -Tätigkeiten in Ungarn und in Deutschland II) Nr. ME-K28-194

Historisches Archiv von Komitat Pest/ Pest Megyei Levéltár (PML)

Präsidialdokumente des Obergespanns von Komitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun Nr. XXI-1-a;

Präsidialdokumente des Vizegespanns von Komitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun Nr. XXI-1-a;

Allgemeine Dokumente des Bezirksobernotars der Region Buda, Komitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun Nr. XXI-29-a;

Vertrauliche Präsidialdokumente der Großgemeinde Budaörs Nr. V-1017-Cb;

Verwaltungsdokumente der Großgemeinde Budaörs Nr. V-1017-Cb und -Db;

Presse

Deutsche Zeitung (1944)
 Deutscher Volksbote (1942–1944)
 Kis Újság (1945)
 Szabad Nép (1945)
 Szabad Szó (1945)
 Világ (1945)

Quellensammlungen und Datenbanken

Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei (1944. december 23. – 1945. november 15.) A és B kötet. Red.: SZÚCS, László, Ungarisches Historisches Landesarchiv, Budapest, 1997;
 Egyházlátogatások Budaörsön 1397–1933. Az 1933. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv./ Red.: FILIPSZKY, István. Selbstverwaltung der Stadt Budaörs. 2002, S. 181–198;
 Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez. 1944. szeptember–1945. április. I. kötet. Red.: KARSAI, Elek–SOMLYAI, Magda. Budapest, 1970, S. 430;
 HAUSER-Nachlass – Schriftennachlass von József Hauser (Jakob Bleyer Heimatmuseum, D-2008.012.6. Deutsche Vereinsangelegenheiten und D-2008.012.8. Volksbund)/; Jakob Bleyer Heimatmuseum, Budaörser Vertriebeneninterviews (2007–2009)/;
 Magyar Közlöny (Jahrg. 1945 Nr. 1 u. Nr. 7);
 Magyar Törvénytár (Gesetz Nr. VII/Jahr 1945);

Literaturverzeichnis

BANK 2004 – Bank, Barbara: Az internálás és kitelepítés dokumentumai. In: Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003, Red.: Gyarmati, György, Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)/ Historisches Archiv der Staatssicherheitsdienste, [2004] S. 107;

BANK-ŐZE 2005 – Bank, Barbara–Őze, Sándor: A „német ügy” 1945–1953. A Volksbundtól Tiszalökig. Budapest, Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, 2005;

BOGNÁR, Zalán: Magyarok hadifogságban Magyarországon. A magyarországi hadifogoly-gyűjtőtáborok a hazai források tükrében 1944–1945. (Dissertation) Budapest, ELTE-BTK ELTE, Philologische Fak., Doktorprogramm für Ungarische Geschichte der Neuzeit und der Gegenwart, 2006;

FRITZENSCHAFT–RITTER 1982–1984 – Budaörs. Wir mahnen vergesst uns nicht. Gefallene und Vermisste der Gemeinde Budaörs. 1914–1918. und 1939–1945. Bearbeitet von: Fritzenschaft, Hans und Ritter, Andreas. 1982–1984;

Budaörs Lexikon. Red.: FILIPSZKY, István–GRÓSZ, András. Budaörs Város Önkormányzata/Selbstverwaltung der Stadt Budaörs. 2009, S. 60;

CZIBULKA 2004 – Czibulka, Zoltán: A kitelepítési névjegyzékek adatai. In: Czibulka, Zoltán–Heinz, Ervin–Lakatos, Miklós: A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Levéltár/Archiv des Zentralamtes für Statistik, 2004, S. 317;

DRUCZA, Attila: „Buda-Dél – Dél-Buda” A buda-déli internálótábor története a jogtörténeti források tükrében. In: Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére. Red.: Ötvös, István, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar/Pázmány-Péter-Katholische-Universität, Philologische Fakultät, 2004;

Flucht, Vertreibung, Eingliederung. Baden-Württemberg als neue Heimat. Red.: EBERL, Immo. Sigmaringen, Innenministerium Baden-Württemberg, 1993, S. 75–77;

FILIPSZKY, István: Budaörs története a kezdetektől napjainkig a fennmaradt összeírások és leírások alapján. In: Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából. Red.: Vass, Jenő Sándor, Budaörs Város Önkormányzata/Selbstverwaltung der Stadt Budaörs, [2007] S. 45–130;

GRÓSZ, András: Aubermann Miklós plébánosi működése Budaörsön 1925 és 1944 között. In: Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából. Red.: Vass, Jenő Sándor, Budaörs Város Önkormányzata/Selbstverwaltung der Stadt Budaörs [2007] S. 295–325;

GRÓSZ, András: Der Volksbund in Budaörs. In: Akten der Historikerkonferenz zum Volksbund der Deutschen in Ungarn (1938–1945). Budapest, am 24 Februar 2007. Budapest, Jakob Bleyer Gemeinschaft [2007] S. 85–97;

KOVÁCS 2005 – Rögös utakon – Auf steinigem Wegen. Red.: Dr. Kovács, József László, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata/Deutsche Selbstverwaltung Budaörs, 2005;

KOVÁCS–SZÁMVÉBER 2001 – Kovács, Zoltán András–Számvéber, Norbert: A Waffen SS Magyarországon. Budapest, Business Week-Hadtörténelmi Levéltár/Business-Week-Archiv für Militärgeschichte, 2001;

KRONER 2004 – Kroner, Michael: Umsiedlung und Flucht von Südostdeutschen im Zweiten Weltkrieg. In: Südostdeutsche Vierteljahresblätter. 53. (2004) 4. S. 332–346;

MARCHUT, Réka: A magyarországi németek kitelepítése a Népszava és a Világ korebeli számaiban (1945–1948) In: Fejezetek a tegnapi világból. Tanulmányok a 19–20. század történelméből. Red.: Gergely, Jenő, Budapest, ELTE-BTK Doktorschule für Geschichtswissenschaften, Doktorprogramm für Ungarische Geschichte der Neuzeit und der Gegenwart, [2009] S. 280–295;

50 év szabadságban/50 Jahre in Freiheit. Stuttgart, Verein Einstiger Deutscher Kriegsgefangener aus Ungarn, 2003;

PAPP, Gyula: Az igazoló eljárások és háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon. In: Aetas. 24. (2009) Nr. 2, S. 162–179;

PÁL 2010 – Pál, István: Internálások Magyarországon (1945–1953) In: Kommentár. 5. (2010) Nr. 2, S. 61–74;

Die Evakuierung von Volksdeutschen im November 1944. Erlebnissbericht eines Bauern aus dem Bezirk Központ im Komitat Pest. In: Das Schicksal der Deutschen in Ungarn. Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band II. Redaktion SCHIEDER, Theodor, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1984, S. 31–34;

SPANNENBERGER 2005 – Spannenberger, Norbert: A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938–1944. Budapest, Lucidus Kiadó, 2005, S. 397–398;

STEINHAUSER 2004 – Régi budaörsi családok – Alte Budaörser Familien. Red.: Steinhauser, Klára, Budaörs, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata/Deutsche Selbstverwaltung Budaörs, 2004. 140–147;

TILKOVSZKY 1978 – Tilkovszky, Loránt: Ez volt a Volksbund. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978;

TILKOVSZKY, Loránt: Magyarországi németek szovjet munkatáborokban. In: Regio (1991) 1. S. 191–199;

TILKOVSZKY 1997 – Tilkovszky, Loránt: SS-akció a délkelet-európai németiség kiűritésére 1944 őszén. In: Német nemzetiség, magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből. Red.: Tilkovszky, Loránt, Pécs [1997] S. 115–131;

TÓTH 2008 – Tóth, Ágnes: A németek internálása a Dunántúlon 1945–46. In: Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak Magyarországon a 20. században. Red.: Szederjesi, Cecília. Salgótarján–Budapest. Nógrád megyei Levéltár/Historisches Archiv von Komitat Nógrád – 1956-os Intézet/1956-er Institut (2008) S. 37–52;

TÓTH, Ágnes: Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008;

TÓTH 1993 – Tóth, Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára/Archiv der Selbstverwaltung von Komitat Bács-Kiskun, 1993;

VITÁRI Zsolt: Kínálkozó alkalom vagy bosszú? Elűzések Magyarországon. In: Lemberg, Hans - Franzen, K. Erik Franzen: Elűzöttek. Hitler utolsó áldozatai. Nagykanizsa, Canissa Kiadó, 2004, S. 300–341;

ZIELBAUER, György: Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989;

ZIELBAUER György: A magyarországi németek elhurcolása és elűzése. Válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból 1944–1948. Budapest, Országos Német Önkormányzat/Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, 1996;

Magyarországi németek elhurcolása. 1944/45. A kollektív büntetés első állomása (Dokument-Band) Red.: ZIELBAUER György, Budapest, Verband der Deutschen in Ungarn, 1990;

Marchut Réka

Ki- és betelepítések Budaörsön

(1945-1948)

A magyarországi németiség II. világháború utáni sorsa évtizedeken keresztül tabutémának számított mind a magyar közéletben, mind tudományos téren. Az 1970-es évek vége felé kezdődött a téma tudományos feldolgozása, mindenekelőtt Tilkovszky Loránt és Balogh Sándor munkájának köszönhetően, majd az 1980-as években tovább folytatódott Fehér István és Käfer István munkáival. Az igazi áttörést – döntő mértékben a rendszerváltással bekövetkezett paradigmaváltás jegyében – a '90-es évek hozták. Tóth Ágnes, Zielbauer György, Zinner Tibor, Bellér Béla kutatásai nagyban hozzájárultak a téma újragondolásához, tudományos eredményeik a hazai németiség történetének e fontos, ám tragikus időszakát tették áttekinthetőbbé.¹

A helyörténeti, kisebb régiókra vonatkozó feldolgozások azonban alapvetően még hiányoznak, tudományos igényű munkák csak elszórtan vannak.² A budaörsi kitelepítés témájával Hauser József foglalkozott behatóbban, aki levéltári forrásokat is felhasználva elsősorban elbeszélések alapján írta meg munkáját.³ Levéltári forrásokkal és visszaemlékezésekkel

---

1 A teljesség igénye nélkül: FEHÉR ISTVÁN: *A magyarországi németek útja a Volksbundtól a kitelepítések lezárásáig*. Pécs, s. n. 1981.; BALOGH SÁNDOR: *Magyarország külpolitikája 1945-1950*. Budapest, Kossuth, 1988.; TILKOVSZKY LORÁNT: *Hét évtized a magyarországi németek történetéből*. Budapest, Kossuth, 1989.; ZIELBAUER GYÖRGY: *Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből (1945-1949)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.; TÓTH ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1993.; ZINNER TIBOR: *A magyarországi németek kitelepítése - Die Aussiedlung der Ungarndeutschen*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2004.

2 A teljesség igénye nélkül: TÓTH ÁGNES: *Telepítések Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945-1948.*; Kecskemét, 1989.; FÜZES MIKLÓS: *Forgószél. Be- és kitelepítések a Délkelet Dunántúlon 1944-1948 között*. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1990.; KRISCH ANDRÁS: *A soproni németek kitelepítése*. Sopron, Escort Kiadó, 2006.

3 HAUSER JÓZSEF: *Budaörsi Krónika*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1985. (továbbiakban: HAUSER 1985.) 164-175.

kiegészülve jelent meg e témában Grósz András tanulmánya.⁴ E két tanulmányon kívül a többi témával foglalkozó munka személyes visszaemlékezéseken alapul,⁵ így a kitelepítés 60. évfordulójára megjelenő, Rögös utakon – Auf steinigem Wegen című könyv méltó emléket állít a budaörsi németesség elűzésének.⁶

A levéltári források feldolgozása a budaörsi eseményeket illetően még igen hiányos, jelen tanulmányban ezt a hiányt igyekszünk pótolni. Időrendben haladva kíséreljük meg bemutatni a kitelepítés közvetlen előzményeit, ismertetvén a hazai németiséget ért jogfosztó- jogkorlátozó intézkedéseket, a földreform végrehajtását, majd ennek következtében a betelepítéseket. Ezután térünk ki magára a kitelepítésre és annak kísérő jelenségeire bemutatván egy új „telepes” község nehézségeit, problémáit.

1. A kitelepítés előzményei

1.1. A közigazgatás újraindulása

A háború következtében a magyarországi közigazgatás 1944-ben gyakorlatilag felbomlott. A Vörös Hadsereg által elfoglalt területeken a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerveiként ún. nemzeti bizottságok jöttek létre, melyek nem csupán helyi hatalmi szervként funkcionáltak, hanem a gyakorlatban helyi hatalmi és közigazgatási szervekként működtek.

1945. január 4-én született meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14/1945. M.E. sz. rendelete⁷ a közigazgatás ideiglenes rendezéséről. Ez kimondja, hogy a nemzeti bizottságok ne illeszkedjenek be a közigazgatás szervezetébe, hanem rajtuk keresztül kell újjáalakítani az önkormányzati testületeket úgy, „*hogy abban minden demokratikus párt ezek híján, illetve, ahol csak egyes pártok alakultak meg, kiegészítésül a szakszervezeteken és egyéb társadalmi és érdekképviseleti szervezeteken keresztül a társadalom minden rétege választás nélkül is arányos képviseletet nyerjen.*” Ez a rendelet csak az irányelveket jelölte meg, a front átvonulását követően azonban a részletek tisztázása is sürgető volt. 1945. április 26-án bocsátották ki az 1.030/1945. M.E. sz. rendeletet,⁸ mely az első tanáctörvény életbelépéséig szabályozta az önkormányzati közigazgatást. A rendelet jelentős változást hozott az

4 GRÓSZ ANDRÁS: „Honvágyat mindig érzek” – A budaörsi németek elűzése (1946/47). In: *Kommentár* (2007) 5. sz. (továbbiakban: GRÓSZ 2007) 16-26.

5 NYÍRI TAMÁS: A budaörsi kitelepítésről. In: *300 Jahre Zusammenleben – 300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből*. Szerk.: HAMBACH Vendel. II. kötet Budapest, 1986. 177-180. (továbbiakban: NYÍRI 1986) PRACH, HANS: *Die Vertreibung der Ungarndeutschen – vor 50 Jahren in Budaörs begonnen*. In: *Suevia Pannonica* 1995. 87-95. (továbbiakban: PRACH, 1995.) STEINFELDER, Hans. *Heimkehr in die Fremde* In: RIEDL, Franz. *Budaörser Heimatbuch*. Stuttgart, Unsere Post Kiadó, 1952. 113-123. (továbbiakban: STEINFELDER, 1952)

6 *Rögös utakon – Auf steinigem Wegen*. Szerk.: KOVÁCS József László. Budaörs, Budaörs Német Nemzeti Önkormányzat, 2005. (továbbiakban: KOVÁCS 2005)

7 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14/1945. M.E. sz. rendelete a közigazgatás ideiglenes rendezéséről*. Magyar Közlöny, I. (1945. január 4.) 1. sz.

8 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1030/1945. M.E. sz. rendelete a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1945. M.E. sz. rendelet kiegészítéséről*. Magyar Közlöny, I. (1945. április 26.) 17. sz.

önkormányzati testületek belső összetételében – megszüntette a virilizmust,⁹ kimondta, hogy az önkormányzati testületek választott és kiküldött tagokból állnak, szavazati joggal pedig csak a választott tagok bírnak. A paritás elvét kellett alkalmazni a testületekben és az egész közigazgatásban.

Képviselőtestületi jegyzőkönyvek szerint a II. világháborút követően az első ülést Budaörsön 1945. április 28-án tartották.¹⁰ A vezetőjegyző dr. Géczy István volt, mivel a régi vezetőjegyző, Hagenthurn Ede ekkor már nem volt a községben.¹¹ Géczy már ismerős volt a településen, mivel ő volt Hagenthurn elődje is.

A budaörsi képviselőtestületet 1945 áprilisától decemberéig követhetjük nyomon, azután viszont felfüggesztették a községi autonómiát, és Budaörsön a kitelepítés után sem állították vissza, hanem majd csak a tanácsrendszer bevezetésével nyerte vissza a község újra az autonómiáját. A községi levéltári források között található egy 1946. áprilisi képviselőtestületi névsor is, de az már csak névleges volt. Így a testület összetételét az 1945. április és 1946. április közti időszakban vizsgálhatjuk. Egy év alatt 107 képviselő és elöljáró irányította a község ügyeit. Ebből a nagy számból is láthatjuk, hogy a tagok igen gyakran cserélődtek. Ez egyrészt összefügg a hazai németiséget érintő jogkorlátozó intézkedésekkel, másrészt pedig a földreform során már foganatosított belső telepítésekkel. A 107 képviselő és elöljáró közül összesen 54-en voltak német származásúak, tehát gyakorlatilag a testület fele, míg 1945-öt megelőzően a község irányítása teljes egészében német származásúak kezében volt. Az 50 százalékos arányt az egész évre vetítve kapjuk, azonban az egyes hónapokban nagyon eltérő az összetétel. Négy időpontban lehet vizsgálni a testületet: 1945 áprilisában, júniusában, decemberében és 1946 áprilisában. 1945 áprilisában 49 főből 37 fő volt német származású, tehát a tagok 75 százaléka, júniusban 52 főből 26 fő, tehát az 50 százalék, decemberben 30 főből 12 fő, ez 40 százalék, 1946 áprilisában pedig 34 főből 7 fő, ami 20 százalékot jelent. Tehát a németek képviselete folyamatos és nagymértvű csökkenést mutat.

1945 áprilisában 39 fő volt a képviselők száma, és 10 az elöljáróké.¹² Az elöljárók mind német származásúak voltak, a képviselőknek pedig a 66 százaléka volt német. Ekkor a

---

9 A virilizták az 1871 és 1944 között Magyarországon az önkormányzati képviselő-testületek választás nélkül, személyi joggal besorolt tagjai voltak, akik az államnak legtöbb adót fizetők listájára („VIR”) felvett személyek közül kerültek ki. Virilizmusnak az olyan választási rendszert nevezzük, amely biztosítja, hogy a közigazgatási önkormányzati képviselő-testület tagjainak jelentős része a legvagyonosabbak közül kerüljön ki.

10 Pest Megyei Levéltár (továbbiakban: PML) V-1017-Da-293/1945. Képviselőtestületi jegyzőkönyv 1945. április 28.

11 1898-ban született Kisbudmérban, 1924-től Veresegyháza vezetőjegyzője, 1940. december 20-án nevezték ki Budaörs vezetőjegyzőjévé. Kinevezése szoros összefüggésben volt az 1940. augusztus 30-án aláírt német népcsoportegyezménnyel, mely a Volksbundot ismerte el a hazai németiség egyedüli kulturális és politikai szervezőerejének. A budaörsi vezetőjegyzői állásba is olyan ember kellett, aki segíti a Volksbund munkáját, így került a településre Hagenthurn. 1945 márciusában a magyar rendőrség XI. kerületi kapitánysága internálta. 1945. október 24-én a Buda környéki járás főjegyzője fegyelmi eljárás alá vonta és őt állásától felfüggesztette. Lásd PML XXI-4-b 101.f 119/1946. PPSK vármegye alispánjának közigazgatási iratai

12 A község Nemzeti Bizottsága a régi képviselőtestület 20 legtöbb adót fizető és 20 választott tagjának helyére Herczog Lőrinc, Róth Antal, Eppich Albert, Michelberger Jakab, Horváth Viktor, Luncz János, Ritschmann János, Deigner Lipót, Joósz József, Winkler József, Hajdú Lajos, Kisgyörgy Zoltán, Dreiler

képviselő-testületben a Magyar Kommunista Párt (továbbiakban MKP) és a szakszervezetek képviseltették magukat, tehát a többi párt még nem alakult meg a községben. Az összetétel úgy alakult, hogy az MKP 19, a szakszervezetek 8, a község birtokosai és iparosai pedig 12 képviselőt adtak. Az MKP-nak tehát 50 százalék volt a képviseleti aránya, 19 képviselőjük közül 11-en, azaz 58 százalékuk német származású volt, míg a szakszervezetiek közül 5-en, tehát 62,5 százalékuk, a község iparosai és birtokosai közül pedig 10-en, azaz 83 százalékuk. Láthatjuk, hogy a németek elég nagy arányban képviseltették magukat az MKP-ban és a szakszervezetekben is, azonban dominánsan mégis a község gazdasági egzisztenciával rendelkező rétegében voltak jelen. Hat olyan német származású személyt találunk a testületben, akiket 1944-ben mint kommunista gyanús személyeket internáltak, vagy rendőri felügyelet alá helyeztek.¹³ Ezáltal lehetővé vált, hogy ezek az emberek az új rendszerben tevékenyen részt vegyenek. A jelenség országszerte megfigyelhető.

1945 májusában Géczy István lemondott, és helyére Debreczeni Endre került, aki az új rendszer letéteményese lett az átszerveződő közigazgatásban.¹⁴ Debreczeni ekkor a Közgazdasági Egyetem hallgatója volt, magántisztviselőként dolgozott, az ellenzéki mozgalomban vett részt, és belépett az MKP-ba, tehát mondhatni minden adottsága megvolt ahhoz, hogy vezető pozícióba kerülhessen. Azonban semmiféle helyismerettel nem rendelkezett, és jegyzői gyakorlata sem volt.¹⁵

Az 1945-ös júniusi képviselő-testület már az 1.030/1945. M.E. sz. rendelet alapján alakult újjá paritásos alapon. A Polgári Demokrata Párt (továbbiakban PDP) kivételével minden párt megalakult Budaörsön is, így az MKP, a Szociáldemokrata Párt (továbbiakban SZDP), a Nemzeti Parasztpárt (továbbiakban NPP) és a Kisgazdapárt (továbbiakban FKGP) 8-8 fővel voltak jelen a testületben. Legnagyobb arányban az MKP-ban vettek részt a német származásúak: 8-ból hat fővel, majd az SZDP-ben 8-ból 4 fővel, a szakszervezetekben és az FKGP-ben 3-3 fővel. A községi eljárók közül azonban 12-ből 10 német származású egyén volt.¹⁶

Ferenc, Bárczi Albert, Bóza Márton, Elsasser Mihály, Megyeri András, Szekeres Géza, Prim Károly, Wagner Ferenc, Nyitrai Zsigmond, Michelberger János, Szabó Károly, Konrád Márton és Grósz Antal, Rábel András, Barton Ede, Burcer József, Herczog Ferenc, Remsei Nándor, Zierkelbach József, Feldhoffer József, Proch József, Konrád Mátyás, Ebner Antal, Braun János, Eberhardt István és Szakály Mátyás. Községi eljárói állások ideiglenes betöltése: Ebner István, Csulits Mihály, Zengl Ferenc, Zengl György, Herczog István, Deigner József, Luncz József, Riedl István, Schermann Sándor, Ebner György. Lásd PML XXI-4-b 101. f 119/1946. PPSK vármegye alispánjának közigazgatási iratai

13 PML V-1017-Db-5-622/1946. Budaörsi közigazgatási iratok

14 PML V-1017-Da-561/1945. Képviselőtestületi jegyzőkönyv 1945. június 3.

15 PML V-1017-Db-2-770/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

16 PML V-1017-Da-561/1945. Képviselő-testületi jegyzőkönyv. 1945. június 3. MKP: Eppich Albert, Luncz János, Pfeiffer Nándor, Remsei Nándor, Kisgyörgy Zoltán, Luncz Gyula, Michelberger Jakab, Szabó Károly FKGP: Veres György, Ritter József, Nagy Pál, Nagy István, Kostyál István, Hauser András, Michelberger Ferenc, Környei Orbán SZDP: Simák László, Kuti János, Frank Márton, Kováts Sándor, Sólyom Sándor, Elber Pálné, Szarka János, Feldhoffer János NPP: Kováts János, Szöcs Mihály, Pataki István, Deák József, Koós Albert, Tóth Antal, Bartók Bertalan, Lombos József Szabad Szakszervezet: Szekeres Géza, Prim Károly, Vígh András, Dirnberger János, Németh Sándor, Winkler József, Salamon István, Frohng (?) Ferenc Elöljárók: Ebner István, Csulits Mihály, Zengl Ferenc, Zengl György, Herczog István, Jombach Sándor, Deigner Jakab, Luncz József, Riedl István, Schermann Sándor, Foris István, Barton Ede

Egyedül az NPP soraiban nem foglalt helyet a németiség, hiszen – mint az már a szakirodalomból ismert – ez a párt volt az, amelyik a legszélsőségesebben foglalt állást az ún. svábkérdésben.¹⁷ Kovács Imre nevezetes mondása szerint *„A svábság egy batyuval jött ide, egy batyuval is menjen.”*¹⁸ Ugyanő az 1945. májusi pártközi értekezleten az alábbiakat mondta: *„Én azt hiszem, hogy itt a pártoknak nagyon kellene vigyázni arra, hogy meg ne tévesszék őket azok a jelenségek, hogy a legtöbb sváb községben van kommunista párt, szociáldemokrata és kisgazdapárt (parasztpárt nincs, erre büszke vagyok, azt átkozzák, mert mi ütöttük meg a legradikálisabb hangot a sváb kérdésben).”*¹⁹ Budaörsön a Földosztó Bizottság tagjai a NPP soraiból kerültek ki, így a németiség ellenszenvé fokozottan irányult ellenük.

Az 1945-ös júniusi testület pártösszetételét érdemes egybevetni az 1945-ös budaörsi nemzetgyűlési választásokkal: a legtöbb szavazatot az FKGP kapta, a szavazatok 55,73 százalékát, a második az SZDP 20,84 százalékkal, alig lemaradva 19,98 százalékkal következett az MKP, és – az előzmények ismeretében talán nem meglepő módon – nagyon gyengén szerepelt az NPP 2,48 százalékkal és a PDP 0,98 százalékkal.²⁰ Ezek az adatok teljes mértékben összhangban állnak az országos választási adatokkal. Talán a legkirívóbb ellentétet az NPP-ben látjuk, ugyanis tényleges politikai súlyánál sokkal erősebben volt jelen a község igazgatásában, ami a németekkel szembeni radikális eljárást előrevetítette.

Az 1945. decemberben megalakult volt az utolsó működő képviselő-testület a vizsgált időszakban, viszont ezt már nem áll módunkban a fenti részletességgel elemezni, mert források hiányában nem ismerjük a képviselők pártállását.

1.2. A földreform végrehajtása

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjában fogalmazódott meg először, hogy a *„földreform céljaira elsősorban a hazaárulók, a háborús bűnösök, a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak birtokait kell igénybe venni, és teljes egészükben, minden felszerelésükkel együtt kell elkobozni.”*²¹ Itt azonban még nem volt szó a németiség kollektív büntetéséről. A kollektív felelősségre vonás első állomásának hazánkban az 1945. március 17-én hozott földreformrendelet tekinthető, mely kimondta: *„Teljes egészében és a nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas nemzetiszocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait. Hazaáruló, háborús és népellenes bűnös az a magyar állampolgár, aki a német fasiszta politikai, gazdasági és katonai érdekeit a magyar nép rovására támogatta, aki önkéntes jelentkezéssel német fasiszta*

17 FEHÉR 1988. 33-34., TÓTH 1993. 29., ZINNER 2004. 32.

18 *„A svábság egy batyuval jött ide, egy batyuval is menjen”* Szabad Szó, 1945. április 10. 4.

19 *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyesítés, politikai konfrontáció 1944-1948.* Szerk.: HORVÁTH Julianna – SZABÓ Éva – SZÚCS László – ZALAI Katalin. Budapest, Napvilág Kiadó, 2003. 17. (továbbiakban: Pártközi értekezletek 2003)

20 *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000. II. kötet. A magyarországi települések adatai.* Szerk.: HUBAI László. Budapest, Napvilág Kiadó, 2001. 90. (továbbiakban: HUBAI 2001)

21 *1944. december 2. Szeged, A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja* – In: Pártközi értekezletek 2003. 5.

*katonai vagy rendfenntartó alakulatba belépett, aki valamilyen német katonai vagy rendfenntartó alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgáltatott vagy mint besúgó működött, aki ismét felvette német hangzású családi nevét.*²² Ez a rendelet volt a magyar kormány első olyan intézkedése, mely kollektíven büntette a hazai németiséget.

A földreformot az e célra létrehozott szervek hajtották végre: az Országos Földbirtokrendező Tanács (továbbiakban OFT) a megyék közötti csoportos telepítéseket végezte, a megyei földbirtokrendező tanácsok, földhivatalok a megyén belüli telepítéseket szervezték és felügyelték, míg a községi földigénylő bizottságok elsősorban az őslakosságot juttatták földhöz, illetve a már ott tartózkodó menekülteknek juttattak földet és házhelyet.²³ A községi földigénylő bizottságok feladatkörébe tartozott az igényjogosultak nyilvántartásba vétele, az elkobzás alá kerülő földbirtokok összeírása, valamint a telepítési terv előkészítése helyi szinten.

A gyakorlati végrehajtás mindenfajta előkészítés nélkül azonnal elkezdődött, azonban szabályozatlansága miatt teljesen szervezetlenül, különböző hatóságok, politikai pártok segítségével, illetve egyéni tervek szerint indult meg a telepítés. Az önkormányzatok, a járások vezetői teljesen tehetetlenül álltak az önkéntes-önkéntes ház- és földfoglalókkal szemben.²⁴

Budaörsön is megalakult a községi földosztó bizottság, 20 taggal. Az igénylők politikai múltját előzetesen igazolni kellett, melyet a községi nemzeti bizottság végzett: *„...a bizottság minden igénylőt a legalaposabb igazolásnak vet alá: politikai múltját a legszélesebb körben le kell nyomozzuk – nehogy érdemtelennek részesüljenek végleges juttatásban.*” – írta a vezetőjegyző a fősztorgabirónak.²⁵ A nemzeti bizottság elnöke Luncz József volt, akit 1944-ben mint baloldali gyanús egyént internáltak.²⁶

Megkezdődött az elkobzandó birtokok és azok tulajdonosainak számbavétele. Az 1945 áprilisáig számba vett terület volt tulajdonosai 1944 decemberében Németországba kimenekült személyek voltak.²⁷ Március-áprilisban csak a folyó évi megmunkálásra adtak ki földet, végleges juttatásban senki nem részesült. Májusig a község megmunkálható 4120 kat. hold területéből 351 kat. holdat osztottak ki 319 igénylő között, közülük viszont csak 9-en részesedtek végleges juttatásban. A kiosztott földterület 231 személy tulajdonában volt előzőleg.²⁸ A földigénylő bizottság teljesen az NPP kezében volt. Luncz József panaszt intézett az NPP Központi Vezetőségéhez, mert a földigénylő bizottság a Nemzeti Bizottság megkerülésével és annak tudtán kívül olyan házakat sajátított ki, melyeket már előzőleg kiutaltak magyar családoknak. Az addigi telepítések Mátraverebélyről és Pesterzsébetről történtek, és a gyakorlat az volt, hogy *„az eddigi juttatásoknál az NPP tagjait juttatásban részesítettük”* – írta Luncz, és biztosította a párt vezetőségét

22 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M.E. sz. rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról. Magyar Közlöny I. (1945. március 18.) 10.sz.

23 TÓTH 1993. 52.

24 TÓTH 1993. 121.

25 PML XXI-29-a 13. d 103/1945. Buda környéki járás főjegyzőjének iratai

26 PML V-1017-Db-5-622/1946. Budaörsi közigazgatási iratok

27 PML XXI-29-a 13. d 155/1945. Buda környéki járás főjegyzőjének iratai

28 PML V-1017-Db-1-340/1945 Budaörsi közigazgatási iratok

arról, hogy „Amennyiben lehetőségek adódnának későbbi időben, a kitelepítés rendezése után, forduljanak hozzánk bizalommal, és mindent megteszünk, amit a lehetőségek megengednek.”²⁹ Meg kell említenünk, hogy ez a levél 1945. május 30-án kelt, tehát még jóval a potsdami határozat előtt, amikor a magyar kormány engedélyt kapott a nagyhatalmaktól a kitelepítésre. Május 10-én a magyar kormány felállította a Népgondozó Hivatalt, amelynek egyik feladata a „fasiszta németek kitelepítése” volt, politikai szinten a május 14-i pártközi értekezleten már felmerült a hazai németiség kitelepítésének kérdése, mindezek ellenére azonban meglepő, hogy helyi szinten ezt már ennyire tényként kezelték.

1945 májusában országos problémaként merült fel a délvidéki menekült magyarok elhelyezésének kérdése. A Jugoszláviából menekültek első jelentősebb csoportja 1945 februárjában érkezett, és belügyminiszteri utasításra Bács-Bodrog vármegye német ajkú községeiben kellett őket elhelyezni.³⁰ A tavasz folyamán azonban a menekültek száma rohamosan nőtt. Telepítésük szempontjából a belügyminiszter Baranya, Tolna, Sopron, Pest-Pilis-Solt-Kiskun (továbbiakban PPSK) és Somogy vármegyék németek lakta községeit jelölte ki.

Sváb községnek számított az, ahol a lakosság legalább 75 százaléka sváb volt. Ezen községek 1/3-ad részét ki kellett üríteni. A svábokat egymással össze kellett költöztetni. A rokonokat lehetőleg egymáshoz kellett költöztetni. Irányelv volt, hogy olyan házat kell a délvidékiek részére igénybe venni, mely nagy, hogy több család elférjen benne. Elsősorban azokat a svábokat kellett összeköltöztetni, „akikről köztudomású, hogy Volksbund-tagok vagy német nemzetiségűnek vagy német anyanyelvűnek vallották magukat.” A lakásfelszerelést a svábok magukkal vihették.³¹ Ugyanakkor a főispán arra utasította az előjáróságokat, hogy „Amennyiben az illetők részére kiutalt lakásban bútor, vagy más felszerelés nincs, utasítom, hogy sváb lakosoktól szerezze be ezeket a felszereléshez szükséges bútorzatokat.”³² Schubert András járási főjegyző a belügyminiszteri utasítást még tovább „finomította”, és a következő szempontokra hívta fel a községi előjáróságok figyelmét: „Sváb az, akinek a neve sváb, aki németül beszél vagy ruházata a sváb lakosság ruházatával azonos. E tekintetben tehát nem az összeírás adatait kell figyelembe venni, hanem a fentebb közölteket.”³³

Ez az ügykezelés három fontos dologra is felhívja a figyelmet. Egyrészt 1945 májusában még semmiféle jogszabály nem mondta ki, hogy azok, akik magukat az 1941. évi népszámlálás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallották, büntetendők volnának bármiképpen is, viszont miniszteri utasítással ez lehetővé vált. Másrészt a közigazgatási ranglétra alsóbb fokán még módosítani is lehetett a miniszteri utasítást, és a községi előjárósághoz már olyan kritériumok kerültek, melyek szubjektív elbírálásra adtak lehetőséget, így a kollektív büntetés tényét még inkább erősítették. Ezzel összefüggésben pedig harmadrészt csak a kollektív felelősségre vonás alkalmazásával lehet az utasítást végrehajtani, miszerint a németiség 1/3-át kell házából kiköltöztetni. Debreczeni Endre vezetőjegyző jelentésében ez áll válaszul: „Budaörs sváb községnek tekintendő, mi-

29 Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) XIX-B-3 1. d. 75/1945. Népgondozó Hivatal iratai

30 TÓTH 1993. 118.

31 PML V-1017-Db-1-550/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

32 PML XXI-1a 4. d. Főispáni elnöki iratok számozatlan

33 PML V-1017-Db-1-550/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

vel a lakosság 85%-a Volksbund-tag, SS-katona és németbarát érzelmű volt.³⁴ Ez a válasz is jelzi a szubjektív megítélés dominanciáját, mert objektíven nem lehet megítélni, hogy ki németbarát érzelmű, és ki nem. Vezetőjegyzői jelentés szerint Budaörsön 1945 júniusában 5977-en laktak, a lakosság 1/3-a 1993 fő, ami kb. 450 családot jelent, tehát őket lehetne összeköltöztetni, és a házaikat a délvidéki magyaroknak juttatni.³⁵ Egyértelműen csúsztat, mivel egy korábbi adatszolgáltatás szerint az 5977 főből, csupán 4273 volt német nemzetiségű személy,³⁶ és ennek a számnak az 1/3-a 1410 főt jelent. Források hiányában az nem ismert, hogy végül telepítettek-e délvidéki magyarokat Budaörsre 1945-ben, vagy sem, viszont azt tudjuk, hogy a kitelepítés után már érkezett néhány család Jugoszláviából.

A földreformrendelet nem tett különbséget német nemzetiségű és nem német nemzetiségű állampolgárok között, tehát elvileg németek is lehettek földigénylők, és részt vehettek a földigénylő bizottságokban is. Az OFT viszont saját belső rendelkezésével 1945. május 24-én felfüggesztette a német többségű településeken a földigénylő bizottságok működését, és ugyanakkor új bizottságok megalakítását rendelte el.³⁷ A budaörsi Földigénylő Bizottság (továbbiakban Fib) június 25-én alakult újjá. A helybeli Fib-tagok az ülésen nem jelentek meg és a bizottság munkáját távollétükkel szabotálták. Az ülés célja az volt, hogy a német anyanyelvű bizottsági tagok helyét magyar anyanyelvűekkel töltsék be. Négy földigénylő csoport alakult meg: helybeliek, pesterzsébetiek, MÁVAG³⁸ és erdélyiek. Mindegyik csoport 5-5 taggal képviseltette magát.³⁹ *„A német anyanyelvű földigénylők képviselője Riedl István tiltakozik a helyi német anyanyelvű földigénylő bizottsági tagok kizárása ellen, mivel erre sem törvény, sem rendelet vagy írásbeli utasítás nincs. Pataki (István – M. R.) telepítési körzetvezető ragaszkodik a német anyanyelvű bizottsági tagok kizárásához, mivel a törvény szelleméből kiolvasható a magyar nincstelenség földhözjuttatása.”*⁴⁰ Pataki István úgy gondolta, saját jogkörében dönti el, hogy a német származásúakat ki kell zárni, holott ezt törvény rendelte el.

A telepítések 1945 nyarán is tovább folytak. Elsősorban Erdélyből, Pesterzsébetről, Verpelétről és Feldebrőről érkeztek a telepések. Több Heves megyei család szemlét

34 Uo.

35 Uo.

36 PML V-1017-Db-1-337/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

37 Az OFT 1231/1945. sz. határozatával Budajenő, Budakeszi, Perbál, Telki, Torbágy, Zsámbék, Budaörs, Nagykovácsi, Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Solymár, Törökbálint, Dunaharaszti, Üröm, Harta, Hajós, Nemesnádudvar, Soroksár, Ceglédbercel, Budakalász, Csobánka, Dunabogdány, Pilisborosjenő, Piliscsaba, Szigetbecse, Szigetcsép, Szigetszentmárton, Szigetújfalu, Taksony, Pesthidegkút és Békásmegyer községekben a földigénylő bizottságok működését felfüggesztette. – Ld: PML V-1017-Db-1-484/1945 Budaörsi közigazgatási iratok

38 Magyar Királyi Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak

39 Helybeliek: Nagy Pál, Fóris István, Nagy István, Kisgyörgy Zoltán, Horváth Viktor Erzsébetiek: Tóth Antal, Balogh János, Bartók Bertalan, Bányi Ferenc, Patkó Lajos Erdélyiek: Szócs Mihály, Kovács Miklós, Vitos Dezső, Gyallai Papp Emil, Kiss György Aladár MÁVAG: Kossányi Géza, Császár János, Nagy József, Márton Ferenc – Lásd MOL XIX-B-3 1d. 627/1945 Népgondozó Hivatal iratai

40 Uo.

tartott Budaörsön, de nem tartották megfelelőnek a községet a földmennyiség miatt.⁴¹ A Feldebrőről áttelepített családok fél év múlva, 1946 januárjában már kérték a Népgondozó Hivatalt, hogy telepítsék át őket Vecsésre, mert ők nem értenek a gyümölcs-termesztéshez, ugyanis ők földművesek, de a Hivatal kérésüket nem tartotta indokoltnak.⁴² Amikor a telepítések elkezdődtek, még tervben volt, hogy a juttatásoknál figyelni fognak arra, hogy milyen foglalkozásúakat hova fognak telepíteni. „Budaörsre és környékére olyan vidékről kell telepíteni, ahol az emberek értenek a gyümölcsstermeléshez. Elnök⁴³ (Veres Péter – M. R.) szerint Gyuláról és Csabáról (Békéscsabáról – M. R.). Dr. Donáth (Ferenc – M. R.) tanács tag szerint pedig Nógrádból lehetne idetelepíteni.”⁴⁴ A kezdeti célszerűségi szempontokat a végrehajtás során azonban pártpolitikai szempontok váltották fel. Pestszenterzsébetről több hullámban is érkeztek igénylők, és mind NPP-tagok vagy szimpatizánsok voltak.⁴⁵ Az 1945-ös őszi választásokra ugyanis a párt szavazatokat akart gyűjteni.

Debreczeni Endre vezetőjegyző és az NPP által irányított községi Fib között nagyon feszült volt a viszony. Alig másfél hónappal azután, hogy Budaörsre került, már a sajtóban jelentek meg hírek, melyek szerint gátolja a Fib munkáját. A Világ c. napilapban⁴⁶ megjelenő „Új SS-rémuralom Budaörsön” cikk is Debreczenit ostorozta: „A telepes magyaroknak Debreczeni Endre vezetőjegyzőre is sok a panaszuk. (...) A községben minden tett azt bizonyítja, hogy a svábok embere. (...) Négyhete alatt két gyermek halt meg orvosi megállapítás szerint tej- és cukorhiány miatt. Minden községbe megérkezett már a közellátási cukor, csak állítólag Budaörsre nem. Ezzel szemben valamennyi budaörsi sváb megkapta a maga cukrát. S a magyarok? A földigénylők? A földosztó bizottság még munkaerőket is csak feltételek árán kap a főjegyzőtől. A feltételek egyike az, hogy a bizottság azonnal költözzék vissza a községházára. Mindenki tudja, hogy ott a reakció fellegetvára. Az épület is zeg-zugos folyosóival alkalmas az orvótámadásra.”⁴⁷ Debreczeni ugyan „szemenszedett hazugságnak” mondta, amit róla írtak, de mégis megindította maga ellen a fegyelmi eljárást. 1945 novemberében jegyzőkönyv készült a tanúvallomásokról, melyekből az derül ki, hogy tulajdonképpen pártviszály áll a támadások hátterében. A kommunista vezetőjegyző és a parasztpárti földosztó bizottság közötti feszültség oka az volt, hogy Debreczeni nem állt a Fib szolgálatába, és így ők sértve érezték magukat. A parasztpárt a sajtóban akart csapást mérni rá valótlán adatok közlésével. Figyelemre méltó Horvát Viktor, kommunistapárti budaörsi rendőrparancsnok tanúvallomása: „Szöcs Mihály és Pataki István kezdettől fogva nem voltak megelégedve Debreczeni főjegyző személyével és hozzáam, mint rendőrparancsnokhoz több alkalommal jöttek olyan panasszal, ami teljesen valótlannak bizonyult. (...) Véleményem szerint a Debreczeni főjegyző elleni újságcikk és a sajtóban megjelent azok a cikkek, amelyek a budaörsi dolgokat tendenciózus beállításban tárgyalták Szöcs Mihály, illetve Pataki István műve. Háttérbeszo-

41 MOL XIX-B-3 5d. 23449/1945. Népgondozó Hivatal iratai

42 MOL XIX-B-3-17d. 25312/1946. Népgondozó Hivatal iratai

43 Az OFT elnöke

44 MOL XVII-1-a 1d. OFT Tárgyalótanács jegyzőkönyvei 1945. április 20.

45 MOL XIX-B-3 3d. 2844/1945. Népgondozó Hivatal iratai

46 A PDP hivatalos napilapja

47 Új SS-rémuralom Budaörsön. Világ, 1945. július 26. 1.

*rítottaknak érezhetik magukat és most az a törekvésük, hogy az általunk megkezdett munka folytatását saját maguk vegyék kézbe, és ők legyenek a község ügyeinek vezetői. (...) Céljuk érdekében több eszközt felhasználnak, és ennek egyik módja a sajtó útján való torz világlátásba helyezése a budaörsi dolgoknak. Fenti állításom igazolására megemlítem, hogy egyik alkalommal például egy cikket közöltettek valamelyik újsággal, mely szerint Budaörs határában több száz SS-katona bújkál. A helyszínre kiszálló rendőri készség velük együtt eredménytelenül fésülte át a terepet.*⁴⁸

Horvát Viktor rendőrparancsnok vallomása jól rávilágít az ellentétekre. A feszültség talán legjobb bizonyítéka az alábbi eset. A telepések előadták, hogy őket a budafoki Kommunista Párt szervezete telepítette Budaörsre az OFT-n keresztül. Kiutaltak nekik egy elkobzott házat, majd azt elvették tőlük, és egy másikat kaptak néhány házzal odébb. Kérték a községi Földigénylő Bizottságot, hogy a kiutalást írják át az új házra. Szócs Mihály, a Földigénylő Bizottság elnöke a következőket mondta nekik: *„Ezeket X. Y. (M. R.) telepítette ide, ezek is olyan kommunisták, partizánok, mint X. Y. (M. R.). Menjenek a Községbázára a főjegyző úrhoz és kérjenek lakást attól.*”⁴⁹ Szócs Mihály az átírást megtagadta. A budaörsi Kommunista Párt főtitkára, Lombos József tiltakozott a kommunistákkal történő ilyen irányú eljárás ellen. Debreczeni Endre is tiltakozott a Földigénylő Bizottság azon eljárása ellen, hogy az igényjogosultságot pártszempontok szerint bírálják el.⁵⁰

A helyi MADISZ⁵¹ felkérte egy cikkben a belügyminisztert, hogy orvosolja a budaörsi problémákat, és új földigénylő bizottságot kért a településre, *„mert ezekkel a rablógazdálkodást folytató emberekkel nem lehet együttműködni, és ezeket sem a Kommunista Párt, sem pedig a budaörsi MADISZ nem fogja a községbázára beengedni.*”⁵² Ezzel kapcsolatban vizsgálat indult egyrészt a MADISZ központja részéről, másrészt a Politikai Rendőrség részéről. Mindkét helyről bizottság szállt ki a helyszínre. Az ügyet kivizsgálták, a MADISZ-kiküldöttek tudomásul vették a dolgot, míg a Politikai Rendőrség vezetője csupán a cikk éles hangját kifogásolta, tartalmát azonban helyesnek találta. *„Különös sérelem volt először, hogy azokra a házakra, amelyek kiosztásra kerültek volna, helyesebben, amelyek nekik (Fib – M. R.) megtetszettek és úgy vélték, hogy majd ki lehet osztani, cédulákat ragasztottak »A Nemzeti Parasztpárt által lefoglalva« felírással. Ennek természetesen súlyos zavarok lettek a következményei, mert olyan házakra is rákerült a cédula, melyek a földreformrendelet értelmében juttatásra szóba sem kerülhettek volna.*”⁵³ Ezzel kapcsolatban érkezett is panasz az alispánhoz, mely szerint egy nő sérelmezte, hogy annak ellenére akarják elvenni tőlük a házat, hogy nem voltak Volksbund-tagok, és a férje kényszersorozott volt, de megszökött, és csendőrök mentek érte.⁵⁴

A Világban megjelent cikk felrótta Debreczeni Endrének, hogy nem szedette le a kiragasztott MADISZ Fali Újságot. Debreczeni a földosztás körül kialakult helyzetet

48 PML XXI-4-b 43. f. 8558/1946. PPSK vármegye alispánjának közigazgatási iratai

49 PML V-1017-Db-4-1926/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

50 Uo.

51 Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség

52 PML XXI-4-b 43. f. 8558/146. PPSK vármegye alispánjának közigazgatási iratai

53 Uo.

54 PML XXI-29-a 57. d 900/1945. Buda környéki járás főjegyzőjének iratai

hasonlóképpen látta: „A községi Földigénylő Bizottság működésével a község lakói nem voltak megelégedve, mivel régi és eredményes munkával eltöltött baloldali múltú visszatekintő polgárok nem jutottak földhöz, a földeket kizárólagosan telepéseknek ítélte oda a bizottság. A Földigénylő Bizottság működését a Kommunista Párt budaörsi szervezete is kifogásolta, és ezzel kapcsolatban egy bizottság jelent meg, mely azt a kérést terjesztette elő, hogy a községben lakó és arra érdemes baloldali felfogású embereknek is juttassanak földet. Ezt a kérelmet a Fib elutasította. Ezen elutasítás után a küldöttség egyik tagja inzultálta a Fib egyik tagját.”⁵⁵ Az inzultusból verekedés lett, ami nagy sajtóvisszhangot kapott, és állami szintű beavatkozás lett belőle. Péter Gábor a Politikai Rendőrség vezetője és Farkas Mihály belügyi államtitkár helyszíni vizsgálatot tartottak, amelynek eredményeként három embert letartóztattak.⁵⁶ A vezetőjegyző és a Földigénylő Bizottság közötti rossz viszony azonban továbbra is megmaradt, tehát a problémát „felülről” sem tudták megoldani.

A Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt közötti feszült viszony nem csupán Budaörsön volt érezhető, hanem országosan is. Ennek legrelevánsabb példája a NPP vezetése alatt álló OFT (elnöke Veres Péter), és a kommunista befolyás alatt álló belügyminisztérium (Erdei Ferenc belügyminiszter) alá tartozó Népgondozó Hivatal közötti presztízsharc, illetve de facto pártpolitikai érdekütközés. Először az OFT-t hozták létre, 1945 márciusában, ez volt a földreformrendelet végrehajtó csúcsszerve, majd 1945 májusában felállították a Népgondozó Hivatalt.⁵⁷ A két szerv között 1945 júniusában hatásköri vita bontakozott ki, mert a Népgondozó Hivatal szabad kezet kapott a német ajkú községek telepítésében, amit az OFT sérelmezett.⁵⁸ Kiegészítő rendelkezés próbálta a feladatokat megosztani, azonban ez még elvi síkon sem sikerült, a gyakorlatban pedig még úgysem. Mindkét hivatal egymással rivalizálva igyekezett az adott pártok érdekeit érvényesíteni a telepítések során.⁵⁹

Általánosságban elmondható, hogy sokkal több igénylő volt, mint amennyi kiosztható föld vagy ház, annak ellenére, hogy 1945. július 1-jén rendeletet adtak ki (3820/1945. M.E. sz. rendelet) a magyarországi németység nemzethűségi szempontból való felülvizsgálásáról, és immár nem csupán a Volksbund vezetőitől vagy tagjaitól kobozták el a földet/házat, hanem azoktól is, akik „hitlerista szervezet célkitűzéseit támogatták.”⁶⁰ Ez tehát azt jelentette, hogy bővült az elkobzandó birtokok köre. A járási nemzethűséget vizsgáló bizottságok azonban csak szeptemberben kezdték el munkájukat. A belső telepítések viszont már a nyár folyamán is hatalmas méreteket öltöttek. Budaörsre igénylőként jelentkeztek MÁVAG-munkások (600 fő családstul) és a budaörsi repülőtér nemzeti

55 PML XXI-4-b 43.f. 8558/1946. PPSK vármegye alispánjának közigazgatási iratai

56 Uo.

57 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1710/1945. M.E. sz. rendelete a Népgondozó Hivatal felállításáról* In: Magyarországi Rendeletek Tára 1945. Budapest, 1946. 234.

58 MOL XVII-1-a 1. d OFT Tárgyalótanács jegyzőkönyvei 1945. június 7.

59 TÓTH 1993. 88.

60 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 3820/1945. M.E. sz. rendelete az 1710/1945. M.E. sz. rendelet 2§-ának 5.pontja alá eső személyekre vonatkozó intézkedéseiről és a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről* In: Magyar Közlöny, I. (1945. július 1.) 65.sz.

ellenállási csoportja, valamint a tisztek.⁶¹ Pataki István telepfelügyelő kérte a Népgondozó Hivatalt, hogy függesszék fel a Budaörsre való telepítéseket, mert túlszűfolttság van a községben, és a fent említett rendeletet nem tudták még végrehajtani.⁶²

A földosztásnál a földigénylő bizottságok országszerte bevett gyakorlata okozta az elsődleges problémát, mely szerint a föld- és házhelyjuttatás kizárólag az ő jogkörükbe tartozik. Ez az eljárás melegágya volt az önkényes házfoglalásoknak és vesztegetéseknek, visszaéléseknek. Természetesen az ebből adódó panaszok folyamatosan érkeztek a belügyminisztériumba, földművelésügyi minisztériumba, miniszterelnökségre, ám ezek ellenintézkedései az erős helyi kontroll hiányában hatástalannak maradtak. A Népgondozó Hivatal megállapította: *„A beérkezett jelentésekből megállapítható, hogy a volksbundosoktól elkobzott földeken termett termények felhasználása terén nincs meg az egyöntetűség. Községenként más-más gyakorlat folyik ezen a téren. A helytelen és téves gyakorlat megszüntetése céljából közlöm a Címmel, hogy az elkobzott földek termése az állam tulajdona. Ez az általános szabály.”*⁶³ Egy vármegyei utasítás is aláhúzta, hogy a kiutalásokhoz a Népgondozó Hivatal előzetes hozzájárulása kell, de ez csak egy utasítás maradt, és nem ment át a gyakorlatba.⁶⁴ Az alábbi eset jól mutatja a kialakult helyzetet: 1945 őszén a földreform során elkobzott erdők kitermelését a község előljárósága kezdte meg. Erre azért volt szükség, mert sem az előljáróság, sem az iskolák, sem a Napközi Otthon nem volt ellátva tüzelővel. A Megyei Földbirtokrendező Tanács 2094/1945. sz. rendeletével a kitermelés jogát a községi Földigénylő Bizottságra ruházta át, de az az 1945. évi termés betakarításáról az elkobzott földeken nem tudott elszámolni. Ezért Debreczeni Endre kérte a Megyei Földbirtokrendező Tanácsot, hogy a rendeletet módosítsa. A jegyző tartott attól, hogy a fa sorsa ugyanaz lesz, mint az őszy folyamán leszüretelt kb. 50 tonna szőlőé. Azt ugyanis a telepesek leszüretelték, a termést drágán eladták, majd a községből eltávoztak.⁶⁵

A vitás kérdések sorában előkelő helyen szerepelt, hogy az összeköltöztetett lakosság magával viheti-e ingóságait. Ezen a téren is teljes fejtelenség uralkodott. Az első hónapokban Budaörsön az volt a gyakorlat, hogy az összeköltöztetett németység a költözés alkalmával az ingóságait magával vitte – ahogyan erről már fentebb említett belügyminiszteri utasítás is rendelkezett. Ezt azonban sérelmezték a betelepített lakosok, és így Pataki István körzetvezető a saját hatáskörében intézkedett arról, hogy egy bizottság az összeköltöztetés előtt készítsen leltárt, és akadályozzák meg az ingatlan tartozékainak elvitelét.⁶⁶ Ez a gyakorlat országszerte bevett eljárássá vált, noha nem volt jogszabályi háttér. A kialakult zűrzavaros helyzetre való tekintettel a közellátási miniszter kiadott egy rendeletet (507.319. K.M. sz. rendelet), amelyben leszögezte, hogy az összeköltöztetett lakosság az ingóságait, gabona- és takarmánykészletét, valamint állatállományát magával viheti, s ezt semmilyen hatóság nem akadályozhatja meg.⁶⁷

61 MOL XIX-B-3 1d. 732/1945. Népgondozó Hivatal iratai

62 MOL XIX-B-3 5d. 23449/1945. Népgondozó Hivatal iratai

63 PML V-1017-Db-3-1314/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

64 PML V-1017-Db-3-1197/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

65 PML V-1017-Db-4-1911/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

66 MOL XIX-B-3 1d. 627/1945. Népgondozó Hivatal iratai

67 PML V-1017-Db-3-1655/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

Különös gondot okozott ősszel, hogy a földek megműveletlenül maradtak. Ennek több oka is volt: egyrészt 1944-ben sokan elmenekültek, tehát gazdátlaná váltak a házak, földek. Az internálás és a vagyonelkobzás is növelte a tulajdonos nélkül maradt birtokok számát. Elvileg a folyamatos betelepítésekkel valamelyest lehetett volna segíteni a helyzetet, de mivel a telepesek nagy része nem értett a földműveléshez/gyümölcsstermesztéshez, illetve mivel nem végleges juttatásban részesültek, ezért nem művelték meg a földet. Az ország amúgy is rendkívül súlyos gazdasági viszonyai között ez nagy érvágás volt a közellátás szempontjából. Az alispán ezért arra kérte a községi termelési bizottságokat, hogy kitüntetett figyelemmel kísérjék ezeket a földeket, és saját hatáskörükben intézkedjenek.⁶⁸ Debreczeni jelentette az alispánnak, hogy a mezőgazdasági munkák elvégzése nagy akadályokba ütközik, s hivatkozott a munkaerőhiányra, mivel a község férfitalosságának nagy része elmenekült, vagy internált. A tavaszi munkák még rendben zajlottak, mert a község akkori vezetői az elhagyott földeket sváboknak adták ki megmunkálásra, olyan módon, hogy a termést felerészben megkapták. Később a telepítés intenzív megindulásakor a Földigénylő Bizottság már csak a termés egyharmad részét ígérte a megmunkálónak. Ez a tény és az a körülmény, hogy a kitelepítés nyilvánvalóvá vált, azt idézte elő, hogy a németiség már nem akarta megművelni a földet, a telepesek nagy része pedig betakarította a termést, majd eladta, és elment a községből.⁶⁹ Ugyanakkor nem csak ez nehezítette a földek megmunkálását, hanem az is, hogy ha egy német származású személy jelentkezett az előljárásnál, hogy a községnek kiutalt vetőmagból adjanak neki, nem kapott, arra hivatkozva, hogy az a Népgondozó Hivatal tulajdonát képezi, és csak telepeseknek adható. Annak ellenére tagadták meg tőle a vetőmagot, hogy a Buda környéki járás gazdasági felügyelője kérte az előljárásot, hogy adjanak az illetőnek.⁷⁰

A földreform végrehajtása során tapasztalt rendezetlenség és a visszasságok előrevetítették a kitelepítés végrehajtásának mikéntjét, sőt az új „telepes” község nehézségeit is.

2. A kitelepítés

2.1. A kollektív felelősségre vonás állomásai

A magyarországi németiség felelősségre vonásának kérdése beilleszkedett abba a nemzetközi törekvésbe, melynek célja a „*fasiszta maradványok*” elleni harc volt.⁷¹ A szövetséges hatalmak már 1943-ban megengedték az emigráns csehszlovák kormánynak, hogy a háború befejeztével, amikor már ők lesznek hatalmon, kitelepíthes-

---

68 PML V-1017-Db-3-1333/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

69 Uo.

70 PML V-1017-Db-4-2050/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

71 ZINNER TIBOR: *A magyarországi németek kitelepítése - Die Aussiedlung der Ungarndeutschen*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2004. (Továbbiakban: ZINNER 2004) 21.

sék a szudétanémeteket.⁷² A magyarországi németek büntető jellegű kitelepítését⁷³ a Kisgazdapárt részéről Nagy Ferenc vetette fel először, a párt első politikai nagygyűlésén, Pécsen 1944. november 28-án.⁷⁴

A németység háborús bűnösségének számonkérése az 1944 végén, 1945 legelején zajló Szovjetunióba való deportálásukkal kezdődött, melyet 1945. január 20-ára, mire Magyarországgal megkötötték a fegyverszüneti egyezményt, már le is bonyolítottak. Az egyezményben Magyarország kötelezettséget vállalt a háborús bűnösök felelőssége vonására, illetve a német állampolgárok internálására.⁷⁵

A kollektív felelőssége vonás – mint már fentebb jeleztük – a földreformrendelettel kezdődött, ezzel megalapozva annak gazdasági vonatkozását. Veres Péter, az OFT elnöke a Tanács első ülésén úgy nyilatkozott, hogy a sváb kérdésben szigorú állásfoglalást tart szükségesnek. Szerinte ki kell mondani, hogy minden sváb elvileg fasiszta és volksbundista. Ennek ellenkezőjét a sváboknak maguknak kell igazolniuk.⁷⁶

1945 tavaszán „sajtóhadjárat” indult, melyet az NPP kezdett, és csatlakozott hozzá az MKP és az FKGP is.⁷⁷ Szinte ezzel egy időben 1945. április 11-én tárgyalta a Budapesti Nemzeti Bizottság a németység ügyét a földosztás végrehajtásával kapcsolatban, ahol Kovács Imre, a NPP főtitkára megerősítette, hogy „minden sváb volksbundista volt.” A szociáldemokrata Szakasits Árpád és a polgári demokrata Supka Géza óvott a kollektív felelősségre vonástól.⁷⁸

A következő állomás az 1945. május 14-i pártközi értekezlet volt, mely a szakirodalom szerint elutasította az általánosítást, és az egyéni elbírálás alapelveit fogadták el, azonban a szerző szerint ennek megítélését sokkal árnyaltabban kell kezelni. A dolog ugyanis kettős: a kitelepítéssel kapcsolatban valóban elvetették a kollektivitás elvét, viszont a felelőssége vonás és büntetés tekintetében igenis általánosítottak, mert a terv szerint itt maradó németiséget szét akarták telepíteni szikes talajra, és persze a kitelepítendő és széttelepítendő körét illetően nem volt egyetértés.

72 EBERL, IMMO: *Flucht-Vertreibung-Eingliederung. Baden-Württemberg als neue Heimat*. Stuttgart, Innenministerium Baden-Württemberg, 1993. 9.

73 A szerző azért véli fontosnak hangsúlyozni, hogy büntető jellegű kitelepítésről volt szó, mert a németiség Németországba való telepítését Hitler vetette fel először a „Heim ins Reich” terv keretében. 1939. november 3-án Hitler levélben fordult Horthyhoz, melyben előállt a németiség áttelepítésének gondolatával, melyet Horthy üdvözölt. – Lásd TILKOVSKY LORÁNT: *Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919–1989*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1989. (továbbiakban: TILKOVSKY 1989) 105–106.

74 *Ki kell telepíteni a hazai svábságot*. Kis Újság, 1945. április 18. 3. Lásd FÖGLEIN GIZELLA: *A magyarországi németek kitelepítése a sajtó tükrében – Gondolatok egy könyv kapcsán* - In: *A magyarországi németek hozzájárulása a közös haza építéséhez. Tudományos tanácskozás az elűzés 50. évfordulóján*. Bp., Országos Német Önkormányzat, 1996. 154.

75 Az internálással kapcsolatban lásd Grósz András tanulmányát.

76 MOL XVII-1-a 1. d OFT Tárgyalótanács jegyzőkönyvei 1945. április 20.

77 *Ki kell telepíteni a svábokat. A Nemzeti Parasztpárt rendelettervezete a svábok kitelepítéséről*. Szabad Szó, 1945. április 15. 3.; *Sváb hazaárulók*. Szabad Nép, 1945. április 18. 1.; *Ki kell telepíteni a hazai svábságot*. Kis Újság, 1945. április 18. 3.

78 Jegyzőkönyv, 1945. április 11. - In: *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1946*. Szerk.: GÁSPÁR Ferenc - HALASI László. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 1975. 82–84.

Az értekezlet után Gyöngyösi János külügyminiszter szóban, majd írásban is felvetette a kitelepítés ügyét a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (továbbiakban SZEZB) előtt, és 200 000–300 000 német személy kitelepítését kérte Németország szovjet megszállási övezetébe.⁷⁹ A magyar kormánynak mindenképpen szüksége volt a nagyhatalmi engedélyre de jure is, de facto pedig – ahogyan azt Gyöngyösi is mondta a pártközi értekezleten – „ha egyezik a szövetséges nagyhatalmakkal a mi intézkedésünk, az bennünket a felelősség alól nagy mértékben mentesít.”⁸⁰ A nagyhatalmakat kész helyzet teremtésével – svábok tömeges internálása, táborokba telepítése – akarták befolyásolni. Ebbe a folyamatba tartozott bele az – korabeli szóhasználatból élve – ún. „svábrendelet” megalkotása, a már fentebb említett 3820/1945. M.E. sz. rendelet a „nemzethűségi igazolásokról.”⁸¹ Ezzel a rendelettel a magyar kormány kifejezte abbéli szándékát, hogy Magyarországon az egyéni elbírálás elvét akarják alkalmazni a kitelepítés során, aminek – megítélésem szerint – nem csekély külpolitikai üzenete is volt egyrészt a nagyhatalmak felé a pár nap múlva összeülő potsdami konferenciára,⁸² másrészt a már tervbe vett csehszlovákiai magyarság kollektív alapon történő kitelepítését befolyásolandó.

A potsdami határozat aztán engedélyt adott a németek kitelepítésére Csehszlovákia és Lengyelország mellett Magyarországnak is. Az egyezmény nem kötelezte az érintett országokat a kitelepítésre, azonban az egyéni felelősségre vonás mellett a kollektív elbírálásra is lehetőséget adott: „A három kormány, miután megvizsgálta a kérdés minden oldalát, elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságot vagy annak egy részét át kell telepíteni Németországba.”⁸³ 1945. augusztus 9-én Szviridov altábornagy a SZEZB-től az alábbi levéllel fordult a magyar kormányhoz: „Az altábornagy felhívja a kormány figyelmét, hogy kívánatosnak látszanék a magyar közvéleménynek alapos előkészítése a kitelepítésre nézve, nehogy félreértések vagy elégedetlenség keletkezzék a lakosság körében. (...) Magától értetődik, hogy a magyar kormány a saját hatáskörében dönti el, hogy a sváb lakosság közül kiket tekint kitelepítendőnek, a SZEZB fenntartja magának azt a jogot, hogy segítségére legyen a magyar kormánynak az esetleges hibák kiküszöbölésére nézve...”⁸⁴

Ezután megkezdődött a kitelepítési terv előkészítése, ami azonban nagyon vontatottan haladt, egyrészt azért, mert a nemzethűségi igazolások is vontatottan születtek meg, mivel kellő forrás hiányában nehéz volt eldönteni az egyes személyek politikai magatartását a második világháború alatt. Ezen kívül a folyamatban lévő összeköltöztetések is gátolták ezt a munkát; s a politikai érdeklődés is egyre inkább az őszi választások felé terelődött.

79 MOL XIX-J-1-j Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II/28. – Közli: BALOGH SÁNDOR: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1982. (továbbiakban: BALOGH 1982.) 85.

80 Pártközi értekezletek 2003. 50.

81 Lásd bővebben: Grósz András tanulmánya

82 1945. július 17. – augusztus 2.

83 A német lakosság rendezett áttelepítése. Aláírták: I. Sztálin, Harry Truman, C. R. Attlee – In: *Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény*. Budapest, Kossuth. Kiadó, 1969. 418.

84 Politikatörténeti Intézet Levéltára (továbbiakban: PIL) 274. f. 10/35.ő.e. 8. MKP Külügyi Osztályának iratai

A magyarországi német lakosság kitelepítésének történetében jelentős állomás volt a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. november 20-i határozata, amely a Magyarországról Németország amerikai megszállási zónájába kitelepítendő személyek számát 500 000-ben határozta meg. Ez azonban a kitelepítendőek számának felső határát jelölte, tehát a nagyhatalmak ezúttal sem foglaltak egyértelműen állást a kollektív felelősségre vonást illetően. Ezután Gyöngyösi külügyminiszter többször fordult a nagyhatalmakhoz, és hangsúlyozta, hogy Magyarországon az egyéni elbírálás elvét fogják alkalmazni, azonban a külügyminiszteri álláspontot nem osztották egyöntetűen a magyar döntéshozók. Az 1945. december 22-i kormányülésen a kollektív felelősségre vonást szorgalmazók álláspontja kerekedett felül, és így a kollektivitás alapján született meg a 12.330/1945. M.E. sz. kitelepítési rendelet, mely szerint: *„Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alakalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres alakulatnak (SS) tagja volt.*”⁸⁵

A kitelepítési rendeletnek nagy kül- és belpolitikai visszhangja volt. Az Egyesült Államok kormánya több ízben felhívta a magyar kormány figyelmét arra, hogy a potsdami határozat és a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács nem kötelezte Magyarországot a kitelepítésre, és helytelenítették a kollektív büntetést. Frank D. Merrill, amerikai tábornok felkereste Szalai Sándort az SZDP Külpolitikai és Nemzetiségi Osztályának vezetőjét, és szóban közölte kormánya aggályait a rendelettel kapcsolatban: *„Az amerikai sajtó ma már tele van azzal a nemcsak amerikai hírirodák, hanem természetesen a szomszéd-államok hírirodái által is kellőképp kiemelt ténnyel, hogy a magyar-sváb rendelet kollektív felelősségre vonást alkalmaz. Ugyanakkor (...) a prágai Reuter jelentés szerint a csehszlovákiai németek kiutasítását felfüggesztették, és az egész kiutasítási tervet átdolgozzák. A nehézségek, amelyek ebből az ügyből a magyar politika számára adódnak, szinte beláthatatlanok, nem beszélve arról, hogy az amerikai zóna sincs az ilyen tömegű németiség felvételére berendezkedve. Ők 230-250-270 000 németre gondoltak és nem többre.*”⁸⁶ Hozzá kell tenni, hogy elég álságos volt az amerikai kormány hozzáállása, mert ugyan a magyar kormányt tényleg nem kötelezték a kitelepítésre, ugyanakkor a potsdami egyezményben az engedélyt mégis megadták a kollektív elbírálásra is, és ugyanezt erősítette a NSZET novemberi döntése is. A felelősséget a nagyhatalmak is el akarták hárítani maguktól, és így utólagosan próbálták annak életetompítani. A rendeletet illetően az SZDP-nek és az FKGP-nak is aggályai voltak, helytelenítették a kollektív felelősségre vonást. A római katolikus egyház és az evangélikus egyház is tiltakozását fejezte ki.⁸⁷ A miniszterelnökségen tárcaközi bizottság alakult, hogy mérsékeljék a kollektivitás elvét, azonban mindez eredménytelen maradt,

85 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 12.330/1945. M.E. sz. rendelet a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről. Magyar Közlöny, I. (1945. december 29.) 211.sz.

86 PIL 274. f. 10/35. ö.e. 53-54. MKP Külügyi Osztályának iratai

87 Mindszenty József hercegprímás levele Tildy Zoltánhoz - 1945. december 31. MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökség iratai 713/1946., Kapi Béla evangélikus püspök levele Tildy Zoltánhoz - 1946. január 7. MOL XIX-A-1-n 3.d.449/1946. Miniszterelnökség iratai

mert az 1946. január 4-én keltezett, de csak január 15-én megjelenő végrehajtási utasítás ezen nem változtatott, és a mentesítendőök körét 10 százalékban állapította meg.⁸⁸

2.2. A kitelepítés indokai

2.2/a. Népszámlálási válasz

A magyarországi németek kitelepítésénél az 1941-es népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatait vették alapul. E népszámlálás egyik sajátossága, hogy hazánkban először kérdeztek rá a nemzetiségi hovatartozásra. Ezt megelőzően csak az anyanyelvet kérdezték, ami objektív adat, szemben a nemzetiséggel, ami szubjektív. A népszámlálás előkészítésében a szaktudós miniszterelnök, Teleki Pál is részt vett.⁸⁹ Dr. Thirring Lajossal⁹⁰ és Elekes Dezsővel⁹¹ megegyeztek, hogy nemzetiséget is kérdeznek, annak biztosításával, hogy ez sehol nem használható fel. Szigorúan csak statisztikai számbavétel céljából kérdezik, és „bármilyen nemzetiségnek vagy anyanyelvnek az adatszolgáltatása által történő teljesen szabad bejegyzése utóbb semmiféle politikai vagy egyéb hátránnyal nem fog járni.”⁹²

A második világháborút követő rezsim már mit sem törődött Telekiék ígéretével, és a népszámlálási adatokat kikérték a Központi Statisztikai Hivaltól (továbbiakban KSH). A KSH egyéni adatokat ezt megelőzően az 1929. évi XIX. statisztikai törvény alapján csak adatszolgáltatónak adott ki, hivatalnak nem. Már 1945 tavaszán, nyarán konfliktus alakult ki emiatt. 1945 áprilisában és májusában a miniszterelnöktől Zöld Sándor államtitkár útján érkezett szóbeli engedély alapján a KSH Népszámlálási Osztálya néhány hivatali alkalmazott segítségével névjegyzéket állított össze azokról, akik Pest megyében 1941-ben német anyanyelvűnek, illetve nemzetiségűnek vallották magukat. Ezt a névjegyzéket a Politikai Rendőrségre vitték. A belügyminiszter 20.146/1945. B.M. sz. átiratában arra hívta fel a hivaltalt, hogy anyanyelvi és nemzetiségi statisztikai adatokat belügyminiszteri engedély nélkül sem magánosoknak, sem hatóságoknak ne szolgáltatasson ki. Ezt Bibó István írta alá. Bibó közölte, hogy „az engedélyezés nyilván nem egyedül a már időközben el is távozott Zöld államtitkár személyes befolyására történt, aki nem vette figyelembe, hogy a kiszolgáltatás az országos statisztikai érdekek igen súlyos sérelmével járhat és a jövőben a bevállások őszinteségét és valóságát nagymértékben veszélyezteti nem csak anyanyelvi és nemzetiségi téren, hanem más adatfelvételeknél is.(...) A svábok kitelepítése nem

88 70.010/1946. B.M. sz. rendelet a nemzeti kormánynak a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről az 1945. évi XI Törvénycikkben kapott felhatalmazás alapján kiadott 12330/1945.M.E. sz. rendelet és a Szövetséges Ellenőrző Tanácsnak ugyanezen tárgyban 1945. november hó 20. napján hozott határozata végrehajtásáról. Magyar Közlöny, II. (1946. január 15.) 1.sz.

89 Nemzetközi hírnevű földrajz- és társadalomtudós volt.

90 Dr. Thirring Lajos 1919-től állt a KSH szolgálatában. 1942-ben miniszteri osztálytanácsosként a II. Népesedéstatisztikai Osztály vezetője volt. Személyes irányítása alá tartozott 1945-1947 között a KSH béke-előkészítéssel kapcsolatos tevékenységének ellátása is.

91 Dr. Elekes Dezső 1912-től állt a KSH szolgálatában, a Hivatal alelnöke, majd 1946-1948 között pedig az elnöke.

92 *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás.* Összeállította: CZIBULKA Zoltán - Dr. HEINZ Ervin - Dr. LAKATOS Miklós. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Levéltár, 2004. (továbbiakban: CZIBULKA 2004.) 17-18.

népszámlálási, hanem más alapokon fog megtörténni.”⁹³ Bibó István értekezlet összehívását javasolta, melyre október 24-én került sor. A szakértői értekezleten részt vettek a Belügy-, Igazságügy Minisztérium, a Miniszterelnökség és a KSH munkatársai. Az értekezletről egy emlékeztető készült, mely szerint az alábbiakban állapodnak meg: „A törvény rendelkezéseitől eltérően a volksbundisták (német nemzetiségűek) névjegyzéke kiadható, de csak olyan hatóságnak, melynél nem forog fenn a visszaélés vagy rosszhiszemű felhasználás (párt- vagy egyéni szempontok érvényesítése). ... Így helyi hatóságoknak nem adható ki, mivel itt tág lehetőség van a nem megfelelő felhasználásnak, közhírré tételnek.”⁹⁴ Döntöttek arról, hogy a névjegyzéket a Belügyminisztériumba kell küldeni. Ezzel tették tulajdonképpen „törvényessé” a KSH adatszolgáltatását a kitelepítési névjegyzékek összeállításához.

Az alábbiakban érdemes megfigyelnünk Budaörs népszámlálási és anyanyelvi adatait, melyet az alábbi táblázat mutat be.

Település	1920		1930		1941		1949	
	népességszám	német	népességszám	német	népességszám	német	népességszám	német
Budaörs	7957	7418	9006	7105	9814	8448	7639	36
Országos	7 990 202	551 211	8 688 319	478 630	9 316 074	477 057	9 204 799	22 455

Forrás: Horváth Lajos – Kovacsics József. Magyarország történeti statisztikai helynévtára. 15. kötet Pest megye, Budapest, KSH, 2000. 77.

Budaörsön az 1941. évi népszámlálás szerint 9814-an éltek, és közülük 8448-an vallották magukat német anyanyelvűnek. Ha az anyanyelvi adatot összevetjük az 1920. évi és 1930. évi népszámlálással, egyértelműen kitűnik a Volksbund disszimilációs törekvése, mely Budaörsön is befolyással bírt, és amely egyrészt a két világháború közötti magyar kormány asszimilációs törekvéseire felelt, másrészt Németország egyre nagyobb nyomásának a következménye. Természetesen ennek mértéke településenként változó volt, egyenes arányban állt a Volksbund befolyásával. Országos adatokban inkább az erőteljes asszimilációt látjuk, főleg 1920 és 1930 között, de ezekből is kitűnik, hogy 1941-re már megállt ez a folyamat. Nyilván a korszellem erősen hatott a nemzeti identitás megvállására is. Viszont nem csak korszellemről volt szó, hanem konkrét példáink vannak, amikor az 1941-es népszámlálási kérdőíveket nem előírászerűen töltötték ki. Így például Budaörsön Seiler István tanító, aki a budaörsi Volksbund egyik vezérégyénisége volt, önkényesen írogatta be olyanokról is a német nemzetiséget és anyanyelvet, akik magukat magyaroknak akarták vallani.⁹⁵ Hasonló esetekre utal később az SZDP is, amikor azt írja a Népszavában, hogy a népszámlálás statisztikai ívei sok hamisítást tartalmaznak.⁹⁶

93 1945. szeptember 17. Thirring Lajos jelentés-tervezete Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöknek - KSH Könyvtár. Kézirattár VB884. A második világháborút követő béketárgyalásokhoz összeállított előkészítő anyag (Thirring Lajos hagyatéka) Közli: CZIBULKA 2004. 108-109.

94 1945. október 25. KSH Könyvtár. Kézirattár VB885. A sváb kitelepítés dokumentumai (Thirring Lajos hagyatéka) Közli: CZIBULKA 2004. 22.

95 MOL XIX-A-1-j XXII/e 75. d. 1173/1946. Miniszterelnökség iratai

96 Kormányrendelet a svábkérdés rendezéséről. Népszava, 1945. jún. 23. 2.

Ugyanakkor felhívják arra is a figyelmet, hogy „*egy Volksbundos környezetbe beékelte német anyanyelvű, ha már volt is elég ellenálló ereje arra, hogy minden terror ellenére ne lépjen be a Volksbundba, azt semmiképpen nem valósíthatta meg, hogy ne vallja magát német anyanyelvűnek.*”⁹⁷ A hamisítást támasztja alá Pintér László kanonok miniszterelnöknek írt memoranduma is, melyben felhívta a figyelmet arra, hogy sok helyen a népszámlálási összeírást végző közegek töltötték ki az íveket az érdekeltek távollétében „*sváb, az sváb alapon.*”⁹⁸ Mindezek ismeretében elmondhatjuk, hogy a népszámlálás adatai nem feltétlenül teljesen valós számokat fejeznek ki, hanem sokkal inkább a népszámlálás végrehajtásának mikéntjére mutatnak rá, ugyanakkor a korszellemről is árulkodnak.

Budaörsön és országos szinten is nagy különbség van a német anyanyelvűek és német nemzetiségűek száma között (Budaörs: 8448 anyanyelvű, 7243 nemzetiségű; országosan: 477 057 anyanyelvű, 303 419 nemzetiségű). Ennek a szembetűnően nagy különbségnek több összetevője is van. Egyrészt a lakosság számára új volt a nemzetiség megvallása, mert mindaddig csak az anyanyelvre kérdeztek rá, tehát nemzeti identitásuk meghatározása egybemosódott az anyanyelvvél. Másrészt még elevenen élt bennük a Deutschtum tudat, tehát ők úgy akartak németek maradni, hogy közben magyarok is, a választás kényszere többüket elbizonytalanította. Harmadrészt teljesen eltérő volt a magyar és a náci német nemzetfelfogás. Míg Magyarországon az anyanyelvet vették alapul, addig a náci német ideológiában a leszármazás volt a döntő, és ugyanezt vette át a Volksbund is. A Volksbund hivatalos hetilapja, a Deutscher Volksbote kész irányvonalakat közölt a népszámlálás rovatainak értelmezésére. „*Aki a népszámlálás alkalmával anyanyelvűként németet ad meg, nemzetiségként viszont magyart, az magyarnak fog számítani. Aki viszont német nemzetiségűnek vallja magát, németnek számít.*”⁹⁹ A nemzetiséget Isten által adotttnak mondták, amibe az ember beleszületik, az anyanyelvet pedig egy választható szubjektumnak gondolták. Ez a logika teljesen más volt, mint a magyar nemzetfelfogásé. Negyedrészt, ha világosan el is tudták különíteni a két fogalmat egymástól, akkor ez esetben a magyar nemzetiség megvallása ellenállást is jelentett a német nemzetiszocializmussal szemben. Tehát ezekkel a tényezőkkel magyarázhatjuk a népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatai közötti nagy különbséget.

2.2/b. Névváltoztatás

A német családi név visszavétele volt a kitelepítés másik indoka. Nem a kitelepítési rendelet volt az első a második világháború után, amelyik szankcionálta a családi név visszanevetesítését – már a földreformrendeletben¹⁰⁰ is vagyonekhozásra ítélték a nevüket

97 PIL 283. f. 10/224.ö.e. 74-80. SZDP Főtitkárságának iratai

98 MOL XIX-A-1-I. Elnöki bizalmas 1d. 7.

99 „Der also bei der Volkszählung als Muttersprache Deutsch angibt, als Nationalität aber Magyarlich, wird als Magyare gezählt. Wer Deutsch als seine Nationalität angibt, gilt als Deutscher.” - Deutscher Volksbote, 1940. december 29. 1.

100 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M.E. sz. rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról.* Magyar Közlöny, I. (1945. március 18.) 10. sz.

visszanémetesítőket, illetve a nemzethűséget igazoló rendelet¹⁰¹ is ugyanazon elbírálás alá vette őket, mint a Volksbund-tagokat, valamint a választójogi törvény¹⁰² is megfosztotta mind aktív, mind passzív választójogától azt, aki nevét visszánémetesítette.

Ismeretes, hogy a húszas évektől jelentős névmagyarosítási hullám bontakozott ki a hazai németiség körében, a második bécsi döntés nyomán azonban, a Német Birodalomnak a területi revízióért tett ellenszolgáltatás jegyében rendeletet hoztak, mely kimondta: „A népcsoporthoz tartozó személyeknek joguk van arra, hogy a családjuk által előbb viselt nevet újra felvegyék.”¹⁰³ A nevüket visszánémetesítők azután az új hatalmpolitikai viszonyokhoz való újbóli igazodás jegyében 1945 márciusától tömegesen jelentkeztek újra névmagyarosításra. Természetesen mindezek a névváltoztatások nem egy természetes asszimiláció, illetve disszimiláció következményei, mindhárom esetben valamilyen külső nyomásra adott válaszlépésekről van szó. A két világháború között a közszférában betöltött pozíció kívánta ezt meg, a háború idején sokan az erősödő német nyomás miatt változtatták vissza a nevüket, a háború után pedig nyilvánvalóan féltek német nevükből eredő negatív következményektől. A világháborút követően a német ajkú községekben lakó kérelmezőktől egyre többféle igazolást kértek be előéletük igazolására, s egyre több politikai szervezet és hatóság tartotta magát illetékesnek arra, hogy az érintettek kérelmeit, pontosabban előéletüket véleményezze. Aztán 1945 júniusában már rendelet nehezítette a német ajkúak névmagyarosítását. Ez a 37.898/1945. BM. sz. körrendeletet kimondja: „Elrendelem tehát, hogy a névváltoztatási kérelmeket a sváb telepítésű községekből a jövőben a községi eljáróságok a vármegye alispánjához terjesszék fel; Alispán úr pedig azokat megfelelő tájékozódás után a folyamodók politikai megbízhatóságára vonatkozó egyéni véleményes jelentésének kíséretében és személyes felelőssége mellett hozzám terjessze fel. Elvárom, hogy Alispán úr véleményei megadásánál szigorúan alkalmazkodjék ahhoz az elvhez, hogy az itt említett néprétegből csak azok kaphassanak magyar nevet, akik a múltban is kifejezett tanújelét adták a magyar nép és haza iránt való hűségüknek és baloldali politikai meggyőződésüknek.”¹⁰⁴ Tehát már különbséget tesznek a német származású és nem német származású kérelmezők között. Ez jelentősen megnehezítette a németek számára a névváltoztatást. 1945–1948 között a kérelmezők 55,3 százaléka német származású volt.¹⁰⁵ Ebből következőleg meglehetősen álságos volt a BM rendelet.

101 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 3.820/1945. M.E. sz. rendelet az 1710/1945. M.E. sz. rendelet 2. §-ának 5. pontja alá eső személyekre vonatkozó intézkedésekről és a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről. Magyar Közlöny, I. (1945. július 1.) 65. sz.

102 1945: VIII. tc. Két év hatályos jogszabályai 1945–1946. 38.

103 8490/1940. M.E. sz. rendelet – A rendelet tulajdonképpen az 1940. augusztus 30-án kötött bécsi népcsoportegyezmény közzététele. In: *Rendeletek Tára* 1940. 3239–3245.

104 Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, Alispáni iratok, 4188/1945 szám alatt – Közli: KOZMA ISTVÁN: *Névmagyarosítási mozgalom és kisebbségpolitika a koalíciós korszakban (1945–1948)*. In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás kérdésköréből*. Szerk.: KOVÁCS Nóra – SZARKA László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002. (továbbiakban: KOZMA 2002) www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_01/t_es_t_01_kozma_i_nevmagyarositas.pdf, Lásd még: FÖGLEIN GIZELLA: *Névváltoztatás és agrárátalakulás a magyarországi németek kitelepítésének árnyékában (1945)*. In: *Névváltoztatás – társadalom – történelem. A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Szerk.: FARKAS Tamás – KOZMA István. Budapest, 2008. 125–140.

105 KOZMA 2002

A budaörsi névváltoztatókról 1936–1941 között egy teljesnek mondható névváltoztatási jegyzék maradt meg a Pest Megyei Levéltárban.¹⁰⁶ A nyilvántartás szerint ebben a periódusban 118 személy változtatta meg családnevét, elsősorban magyarosítottak, de voltak néhányan, akik visszanevetesítették nevüket, amint ez a forrásból világosan látszik, azt azonban nem tudjuk rekonstruálni, hogy mennyi volt ténylegesen a visszaváltoztatott családnév, ugyanis konkrét forrásokból tudjuk, hogy a magyarosított nevéek közül voltak olyanok, akiket későbbi időszakban már német nevükkel találunk, viszont a nyilvántartásban nincsenek benne. Azt azonban elmondhatjuk, hogy a község létszámához viszonyítva nem volt jelentős azoknak a száma, akiket ezen indok miatt telepítettek ki. Országosan is elenyésző azoknak a száma, akik emiatt kerültek a kitelepítési névjegyzékbe.¹⁰⁷

A kitelepítés másik két indoka a Volksbund-tagság és a német fegyveres alakulatokban (Wehrmacht/SS) való részvétel volt.¹⁰⁸

2.3. Kitelepítés Budaörsről

Még 1945 decemberében, amikor a kitelepítés előkészítő munkái folytak, a magyar kormány azt tervezte, hogy a kitelepítendő németeket gyűjtőtáborokba gyűjtik, és onnan fogják kitelepíteni. Ezzel meg tudták volna gyorsítani a kitelepítés menetét. Országosan 22 gyűjtőtábort szándékoztak felállítani, melyeknek egyike Budaörs lett volna. Itt nyert volna elhelyezést 41 község kitelepítésre ítélt lakossága, összesen 44 144 fő, ami azt jelentette volna, hogy egy házra 19 fő jutott volna.¹⁰⁹ A táborok helyének kiválasztásánál

106 Albecker - Arató, Alpári; Bader - Visontai, Bauer - Borus, Baranyai - Schmidt, Streck; Berger - Baranyai, Bittler - Pintér, Braun - Bató, Budaörsi; Bakonyi - Mrázer, Breyer - Bakonyi, Bittler - Bató, Bajor - Bayer, Csulits - Cserjés, Csermely - Pricha, Deigner - Dévény, Dévényi; Drixler - Dénesi, Dabasi, Dudás; Demeter - Weinacht, Daxhammer - Hernádi, Dvorzsák - Dorozsnai, Dörflinger - Dallo(?), Elsasser - Érdi, Örsi, Egervári; Ébner - Éber, Endrődi - Wiesner, Eberhardt - Érdi, Érckövi; Fritzenschaft - Fehérvári, Fátrai, Fenyősi; Fültz - Földi, Füzü, Fejes; Feldhoffer - Falus, Führinger - Földi, Gozolics - Gallai, Geszler - Gesztesi, Glöckner - Gergely, Gátszegi - Gaszmann, Gubics - Havasi, Grósz - Gémesi, Hesz - Halmi, Hernádi; Heffner - Herczegfalvi, Herczog - Hernádi, Herczeg; Hauser - Hernádi, Höfler - Hamvas, Jánoshalmi - Rezek, Joósz - Jós, Kegl - Lánicz, Krizsánovits - Kövesi, Kisvári, Kovács; Konrád - Környei, Komjád; Krisztián - Kerényi, Luncz - Lőrinci, Meszinger - Molnár, Metzger - Mezőfi, Mayer - Mátravölgyi, Majoros; Neubrandt - Naphegyi, Nádas; Osztfalk - Ószegi, Ófalvi; Örsi - Wojatschek, Poller - Párkányi, Pendl - Pálincás, Proch - Püspöki, Pfundt - Poros, Raab - Rab, Rückmich - Réti, Rózsavölgyi; Rieher - Rigó, Róth - Reményi, Ruzitschka - Rónafői, Rab - Stefán, Rersek - Jánoshalmi, Ritter - Regényi, Ricker - Rigó, Schmied - Siklósi, Streck - Szerényi, Schilling - Solymosi, Schaffer - Sarlós, Stein - Siklósi, Schön - Sellye, Schulz - Szittyahegy, Szattelberger - Szerdahelyi, Trautenberger - Tímár, Ulbrich - Újvári, Virágos - Wolf, Völgyi - Weisz, Völgyesi - Weisz, Velkei - Winkler, Várhalmi - Wittinger, Vajacsek - Várnai, Vándor - Wendler, Vermes - Wasser, Wéber - Villányi, Weinacht - Velencei, Wendler - Vándor - Ld.: PML V-1017-Cb 41. Névváltoztatási nyilvántartás (1936-1941) - a dőlt betűsek a megváltozott családnevek (M. R.)

107 Czibulka Zoltán szerint a kitelepítési névjegyzékbe vettek közül országosan 1423 személynél volt megjelölve ez az indok, és közülük csak 476 személynél volt kizárólagosan csak ez feltüntetve. - Lásd CZIBULKA 2004. 266.

108 Ezekről bővebben lásd Grósz András tanulmányát.

109 Az alábbi 41 község német lakóit gyűjtötték volna Budaörsre (Budaörs, Törökbálint, Albertfalva, Buda-fok, Budatétény, Nagytétény, Bia, Torbágy, Diósd, Ercsi, Érd, Iklad, Ceglédbercel, Vecsés, Mátyásföld, Pestújhely, Rákoshegy, Rákosszentmihály, Sashalom, Újpest, Rákospalota, Kispeszt, Pestszentlőrinc, Márianosztra, Nagybörzsöny, Nagymaros, Zebegény, Berkenye, Kismaros, Szendehely, Csepel, Sorok

egyedüli szempont a településen lakó német lakosok számaránya volt. Oda terveztek tábort, ahol a lakosság 70-90 százaléka német volt. Ez a kritérium a szakszerűség szempontjait hagyta figyelmen kívül, ugyanis nem számolt a település földrajzi elhelyezkedésével, a vasúti közlekedés adottságaival. Nyilván így jött szóba a másik Pest megyei gyűjtőtáborként Zsámbék is, ahol nincs vasúti közlekedés. Mindez azonban csak terv maradt, mert a kitelepítés gyakorlati végrehajtása már igen sürgető volt, így teljesen előkészületlenül kezdtek neki.

A telepítési terveknek megfelelően először a Budapest környéki németeket kezdték kitelepíteni. Az első település Budaörs volt. Már a végrehajtási rendelet megjelenése előtt, 1946. január 13-án megjelent a karhatalom, és lezárták a települést.¹¹⁰ Ez abból a szempontból érdekes, mivel a zárlatot elrendelő belügyminisztériumi rendelet hivatalosan csak január 28-án jelent meg.¹¹¹ A kirendelt miniszteri biztosnak, Benczúr Józsefnek, aki a Pest megyei kitelepítés végrehajtásának irányítója volt, jogában állt azonban saját hatáskörben zárlatot elrendelni.

Dr. Rupert Rezső ügyvéd, aki a PDP budapesti vezérkarához tartozott, január 15-én levélben fordult Tildy Zoltán miniszterelnökhöz, melyben szót emelt a magyarhű németek védelmében, és idézte Gulácsy György kisgazdapárti belügyi államtitkár nyilatkozatát: *„Én igenis általánosítok (...) a svábokat elintéztük, ezen változtatni nem lehet (...) a rendőrség megtette az összes előkészületeket a budaörsi svábok kitelepítésére.”* A továbbiakban pedig Rupert ekképpen számolt be a budaörsi zárlatról: *„Éppen most jön a híre, hogy a végzetes munkát Budaörsön már meg is kezdték, a község már szinte ostromzár alá került, hogy onnan már senki se ki, se be, ha csak kivételes engedélyt nem kap és mint persze ilyenkor szokás, a dolog nem megy egynémely rekvirálások, ha nem is ökörsütés, legalább szerényebb effélék nélkül.”¹¹²*

A kitelepítést végző bizottság irodahelyiségének kiválasztásánál a Fő utca 16. szám alatt egy nyitott fészerben lőszert találtak, mely állítólag a helyi rendőrség tulajdonát képezte. Mivel a bizottság tartott attól, hogy a kitelepítés a németek körében elkeseredést, ellenállást fog kiváltani, ezért azonnali intézkedést sürgettek. Atrocitásokra azonban nem

---

sár, Dunaharaszti, Ráckeve, Szigetbecse, Szigetcsép, Szigetszentmárton, Szigetújfalu, Taksony, Tököl, Pestszenterzsébet), Zsámbékra 22 községből (Békásmegyér, Budakalász, Csobánka, Dunabogdány, Pilisborosjenő, Pomáz, Visegrád, Üröm, Piliscsaba, Klotildlíiget, Budakeszi, Nagykovácsi, Perbál, Pesthidegkút, Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Solymár, Tinnye, Tök, Zsámbék, Budajenő, Telki). Összehasonlításképpen szeretném megemlíteni, hogy Pest megye másik gyűjtőtáborában, Zsámbékon 38 384 személyt helyeztek volna el, ami azt jelentette volna, hogy az egy házra jutó átlagos lélekszám 46 fő lett volna. - PIL 274.f. 10/35.ő.e. 16. MKP Külügyi osztály iratai

110 MOL XIX-B-1-r 21. d. 28/1946. Belügyminisztérium Elnöki iratai, GRÓSZ 2007. 21.

111 MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökség iratai 32. d. XXIII-e tétel 22/1945 - Zárlatot rendeltek el 14 község területére: Bia, Budakeszi, Budaörs, Nagykovácsi, Nagytétény, Perbál, Pesthidegkút, Piliscsaba, Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Solymár, Torbágy, Törökbalint és Zsámbék. - Megjegyzendő, hogy Pilisszentivánról és Pilisvörösvárról egyáltalán nem volt kitelepítés, mégis zár alá vették ezeket a településeket is, illetve például Nagykovácsiból is csak 1946 májusában telepítették ki a németeket, mégis már januárban zárlatot rendeltek el. Ez ékesen bizonyítja a végrehajtás tervszerűtlenségét és előkészületlenségét.

112 MOL XIX-A-1-j XXII/e 75. d. 1173/1946. Miniszterelnökség iratai

került sor, és a lószert elkobozták.¹¹³ A kitelepítési bizottság végül a községházán, majd a fiúiskolában rendezkedett be, és ott kezdték el a kitelepítési lista összeállítását.¹¹⁴ A bizottság működéséről egy levélből tájékozódhatunk, amit egy ismeretlen személy (aláírás olvashatatlan) írt Rajk Lászlónak: *„A miniszter által kinevezett ötösbizottság dönt a felett, hogy ki a kitelepítendő és a helyi Nemzeti Bizottság állapítja meg, hogy ki szenvedett üldöztetést. A Budaörsön kialakult gyakorlat szerint azonban általában a Nemzeti Bizottság véleményez minden mentesítési kérelmet, beleszól mindenbe és az ötösbizottság inkább technikai kérdésekkel foglalkozik, statisztikákat gyárt és figyel a százaléokra. Az egész eljárás körül természetesen erős panamaszag terjeng. Különösen odiózus, hogy a bizottságok által mentesítettek is csak akkor mentesülnek valóban, ha a listán olyan helyre kerülnek, amely még a százalékon kívül esik. Tehát a sváb, aki már megfizette valamelyik bizottsági tagnak a mentesítés árát, még mindig ki van téve annak, hogy a listán olyan helyre kerül, hogy de facto elviszik. (...) Mondhatom, Laci Bátyám, nincs egy nyugodt percem, annyira izgat ezeknek a szerencsétlen embereknek az ügye.”*¹¹⁵

Január 14-én kidobolták a községben, hogy aki akar, önként jelentkezhet kitelepülésre, de senki nem jelentkezett, majd január 16-án elkezdődött a leltározás.¹¹⁶ A leltározás során tapasztalt rendellenességekkel kapcsolatban Szentirmay arról számolt be a Gazdasági Főtanácsnak, hogy a Budaörsön tartott vizsgálat során a kitelepítési névjegyzéket nem tudták bemutatni, így nem tudták a leltárakat sem ellenőrizni. Ennek következtében ezután nem lehetett meggyőződni arról, hogy hány lakóházról, illetve család vagyonáról kellett leltárt készíteni, és hogy azok amennyiben elkészültek, mind megvannak-e? Nem volt ellenőrizhető, hogy a bizottságok szabályszerűen alakultak-e meg, valamint a közreműködő személyeknek jogosultsága sem. További hiányosság volt, hogy a kitelepítésre kötelezett személyek aláírása a rendeletben foglaltak ellenére hiányzott, tehát nem lehetett ellenőrizni, hogy ezek a személyek a leltározásnál valóban ott voltak-e? A leltárak nem tartalmazták a kitelepítettek teljes vagyonát, így a budaörsi községi előjáróság által bemutatott leltárakba nem vették fel a megfelelő felszereléssel ellátott és jelentős értéket képviselő kb. 400 prэшázat, s az azokban állítólag tárolt összesen 50 ezer hl úrtartalmú hordót.¹¹⁷ Tehát pontos adatok nem állnak rendelkezésre a leltározott ingóságokról. Egy leltárjegyzék ugyan fennmaradt, de a fentiek ismeretében ennek hitelessége igencsak kérdéses.¹¹⁸

113 MOL XIX-B-1-r 21. d 28/1946. Belügyminisztérium Elnöki iratai

114 MOL XIX-B-1-r 21. d. 28/1946. Belügyminisztérium Elnöki iratai, GRÓSZ 2007. 22.

115 MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökség iratai 32. d. 23/1945

116 GRÓSZ 2007. 22.

117 MOL XIX-A-10 85. d XXII/2. tétel Gazdasági Főtanács iratai

118 E szerint a budaörsi felleltározott ingóságok a következők: 73 ló, 30 tehén, 6 nyúl, 1 traktor, 1 cséplőgép, 24 szekér, 29 eke, 10 borona, 19 mérleg, 13 lószerszám, 842 kéziszerszám, 6 prés, 14 daráló, 19 szecskavágó, 16 hl bor, 2 q rozs, 36 q kukorica, 1 q burgonya, 1 q zab, 53 q takarmány, 1 q liszt, 2 q bab, 495 db szobabútor, 114 varrógép, 3 kerékpár, 800 q tűzifa - Lásd uo.

A leltározás után orvosi vizsgálat következett, az első szerelvény a tervek szerint január 16-án indult volna. Erről tájékoztatta a magyar kormány a SZEБ-et,¹¹⁹ és erről írtak az újságok is.¹²⁰ Szepessy Géza, a Népgondozó Hivatal vezetője is erről tájékoztatta a közvéleményt január 14-én, ugyanakkor jelezte, hogy késedelem előfordulhat, mert nem tudják pontosan, hogy az előkészületek mennyi időt vesznek igénybe. Nyilatkozatában arra is kitért, hogy fűtött, világított, ülő- és fekvőhellyel rendelkező vagonokban szállítják a kitelepítetteket, egy-egy kocsiiban 30 személyt helyeznek el, lehetőleg úgy, hogy a családtagokat ne válasszák el egymástól. Egészségügyi kísérőszemélyzet is lesz, és gondoskodnak arról, hogy a kitelepítettek meleg ételt főzhessenek maguknak.¹²¹ A valóságban azonban másként történtek a dolgok.

Január 19-én, szombaton éjjel kezdődött meg a kitelepítés.¹²² A magyar sajtó kivonult a községbe, hogy szemtanúja legyen az első kitelepítési akciónak. A rendőri karhatalom hármás gyűrűben fogta körül a települést. Álmutkból ébresztették fel a kitelepítendőket, akiknek csupán néhány órájuk volt arra, hogy összeszedjék a holmijukat.¹²³ Az MTI így foglalta össze az eseményeket: *„Az újságróok ezután az előjáróság udvarán végignézték a kitelepítendőök gyülekezését. Megállapították, hogy a hangulat teljesen nyugodt, sem ellenállásnak nyoma nincs, sem jelenetekre sor nem került. A kitelepítendő családok szekerekre pakolnak fel és szekérrel hajtának ki az állomásra. A 100 kilós batyukat nem is kell ellenőrizni, mert láthatólag senki sem igyekszik ezt a súlyhatárt túllépní. A csomagban egyébként mindenki olyan értéktárgyát viszi, amelyet óhajt, csupán valutát nem szabad magával vinnie. A tudósítók bementek az igazoló bizottság helyiségébe is és személyesen győződtek meg arról, hogy a bizottság: minden egyes esetben helyt ad a méltányos kérésnek és az elintézésig az elszállítást felfüggeszti. A kitelepítendőök szabályos orvosi vizsgán esnek ezután keresztül.*

Az állomáson negyven vasúti kocsiból álló szerelvény fogadta a szombati napon kitelepített ezer embert. Ebből a negyven kocsiból harmincöt úgynevezett „G”-kocsi, kettő karhatalmi kocsi, egy egészségügyi kocsi, egy konyhakocsi és egy raktárkocsi. A vasúti kocsikban szalmával fedett priccsek várják a kitelepítetteket olyanformán, hogy az egy kocsiira jutó 30 ember mindegyike fekvőhelyhez jut két egymás fölötti sorban. A felső sor 120 cm-nyire van az alsó sortól. A kitelepítő szervek a legmesszemenőbbig gondoskodtak arról, hogy a családok együtt kerüljenek és a kocsioként harminc embert szigorúan ezen az alapon válogatták össze. Minden kocsiiban petróleumlámpa és kályha van. Minden szerelvényhez öt nagy üst tartozik. Ezek a konyhakocsin vannak és a kitelepítettek élelmezését biztosítják. Az élelmezés akként történik, hogy hozott élelmiszert összeadják és közösen főznek. Az élelmiszert

119 Jegyzőkönyv, 1946. január 11. - In: A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1947. Szerk.: FEITL István, Budapest, Napvilág Kiadó, 2003. (továbbiakban: SZEБ jegyzőkönyvei 2003.) 135.

120 Megkezdődött a svábok kitelepítése. Világ, 1946. jan. 15. 2., Január 16-án indul az első német kitelepítő vonat. Népszava, 1946. január 15. 1.

121 MTI, 1946. január 14.

122 A magyarországi németek kitelepítése egy nappal azután vette kezdetét, hogy a Budapesti Népbíróság halálos ítéletet hozott Franz Basch, a Volksbund vezetője felett. - Lásd.: PRITZ PÁL: *Külpolitika és nemzetiségi kérdés Magyarországon 1945-1993*. In: PRITZ Pál: *Az a „rövid” 20. század. Történetpolitikai tanulmányok*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat Dél, 2005. 164-178.

123 Jegyzőkönyv, 1946. február 12. - In: SZEБ jegyzőkönyvei 2003. 147.

*egyharmad részét azonban mindenki megtarthatja saját használatára. A szerelvénnel egy orvos és két ápolónő utazik gyógyszerrel és szükséges orvosi szerekkel ellátva. A gyermekek például tejport kaptak. A szerelvénnel egyébként a kitelepülők kívánságára lelkész is utazhatik, s így például a szombaton indult szállítmányt lelkész is kísérte.*¹²⁴

A lelkész Nyíri Tamás volt, aki 1945 szeptemberében került Budaörsre káplánnak. 1986-ban, a kitelepítés 40. évfordulójára rendezett konferencián tartott előadásában részletesen beszámolt az első szerelvény útjáról. A sajtó beszámolójával ellentétben Nyíri elmondta, hogy a csomagokat a vasútállomáson átvizsgálta egy bizottság, de arról nem szólt, hogy ezzel kapcsolatban bármi probléma is adódott volna. Ő is megerősítette azt, hogy a budaörsi németekkel szemben kényszert és erőszakot nem alkalmaztak. A vonatot magyar rendőrök kísérték, a másik vagonban volt a vonatparancsnok, egy rendőr őrnagy, egy rendőr törzsrőmester, két orvos, két ápolónő és ő, aki engedélyt kapott, hogy elkísérje hívei első csoportját. Nagyon hideg téli hajnalon indultak el, éppen havazott. A kitelepítettek nem bíztak abban, hogy Németországba viszik őket, féltek attól, hogy esetleg Szibériába kerülnek munkatáborokba. Útközben egy idős embert temettek el. Élelemmel jól el voltak látva, és naponta egyszer meleg étel is kaptak. A vagonok fűtöttek voltak, a tisztálkodás viszont nagy gondot okozott. Két hétig tartott, amíg megérkeztek Hockenheimbe.¹²⁵

A második transzport három nappal később, a január 22-éről 23-ára virradó éjjel indult Németországba, 1040 fővel. Pesti János a Politikai Rendészeti Osztály csoportvezetője az alábbi rendellenességeket tapasztalta e második akció alatt. A kitelepítendőek csomagjainak súlyát, vagy annak összeállítását senki nem ellenőrizte, mindenki azt, és annyit vitt, amennyit akart. A kitelepítendőket úgy kísérték az állomásra, hogy a szökni akarók lemaradhattak az úton. Hasonlóképpen lehetőségük volt erre az állomáson is. Az őrségként kivezényelt rendőrség beült a szerelvény közepén részükre kijelölt kocsiba, és nem törődtek semmivel. Mivel a rendőrlegénység ilyen felületesen látta el szolgálatát, megtörtént az is, hogy orosz katonák egyes kitelepítendőek személyi poggyászát elvitték.¹²⁶

A harmadik transzport január 25-én indult Budaörsről. Ennél a szerelvénynél történt az a szomorú eset, amikor Schweitzer János 69 éves kitelepített fejére zuhant a poggyással megrakott csomagtartó, és mire kihúzták addigra megfulladt. Ez rögtön a vonat indulása után történt, Bicskén dobták ki a vonatból.¹²⁷ Ismereteink szerint a kitelepítés ideje alatt ez volt az egyedüli vonaton történt baleset. A negyedik kitelepített csoport január 27-én, az ötödik február 1-jén, a hatodik február 3-án, a hetedik pedig február 5-én indult el Németországba.

A második szerelvényt követően már körvonalazódtak azok a tendenciák, melyek jellemezték a kitelepítés későbbi végrehajtását. 1946. január 25-én a SZEB ülésén William Key tábornok, az amerikai misszió vezetője arról számolt be, hogy a „kitelepítendőek összegyűjtését és az utazást a körülményekhez képest igyekeztek a lehető legjobban megszervezni.”¹²⁸

124 MTI, 1946. január 19.

125 NYÍRI 1986. 177-180.

126 MOL XIX-B-1-r 38. d. 748/1946. Belügyminisztérium Elnöki iratai

127 Magyar Államvasutak Irattára (MÁV) 9819/1946.

128 Jegyzőkönyv, 1946. január 25. - In. SZEB jegyzőkönyvei 2003. 139-140.

Ugyanakkor következő mondatában már kritikát is megfogalmazott az akcióval kapcsolatban, ugyanis elmondta, hogy panaszokat hallott a kitelepítendő kiválasztására és az egész ügyre vonatkozóan. Kliment Jefremovics Vorosilov marsall, a SZEB elnöke hangsúlyozta, hogy „világossá kell tenni: az egyes személyek kiválasztása a magyar kormány dolga, és a SZEB-nek csupán annyi a felelőssége, hogy biztosítsa az utazás konkrét megszervezését és rendben történő lebonyolítását olyan humánusan, amennyire csak lehet.”¹²⁹ Szepessy Géza, a Népgondozó Osztály vezetője azonban sajtóközleményében kijelentette: „Nyomatékosan hangsúlyozom, hogy a kitelepítési akció, amely Budaörs után az ország többi, svábok által lakott területén folytatódik, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság legfőbb felügyelete alatt kerül lebonyolításra s magunk is a legnagyobb súlyt helyezzük az egész eljárás szervezett és emberséges intézésére, valamint a visszahagyott vagyontárgyak lehető tökéletes megőrzésére.”¹³⁰ Láthatjuk, hogy itt tulajdonképpen nem egyébről van szó, mint egymásra mutogatásról és a felelősség áthárításáról.

Debreczeni Endre vezetőjegyző a főispánnak küldött jelentésében beszámol arról, hogy mennyire tudták a visszahagyott vagyontárgyakat megőrizni: „A kitelepítés zavartalanul folyik. 3 vonat 2955 fővel elment. A visszamaradt ingóság leltározása folyamatban van. Az üresen maradt lakásokat fosztogatják. A helyi karhatalom tehetetlen. Felvételeket készítettek az amerikaiak. A felvételeken főképp öregeket, sántákat stb. rossz hatást keltő jelene-
teket örökítettek meg a miniszteri biztos társaságában. Az első két transzport elindulásakor készítették felvételeket.

*Központilag nem intézkedtek a rendőrlégénység ellátása érdekében. A Népgondozó Hivatal kiküldöttjei levágták a marhákat, sertéseket. A földművelésügyi minisztérium megbízottai elviszik a takarmányt, és itt maradnak az állatok takarmány nélkül. Legégetőbb kérdés a helybeli rendőrség megerősítése volna. Az itt maradt lakosság élete nyugtalan a közbiztonság miatt. A fosztogatás napirenden van.*¹³¹

Amerikai újságírók valóban készítettek felvételeket Budaörsön és Törökbálinton is (Törökbálinton a harmadik budaörsi transzport elszállításával egy időben, január 26-án kezdődött meg a kitelepítés előkészítése), és a felvételek természetesen kellemtlenül érintették a magyar hatóságokat, de ennek megakadályozására sok mindent nem tehettek, mert a SZEB-felügyelethez ez is hozzátartozott. A főispán is kiküldött megfigyelőt (dr. Ambrus Imre), hogy jelentést tegyen a budaörsi állapotokról, azonban ő is csak megerősíteni tudta, hogy az üresen maradt lakások fosztogatása általános méreteket öltött. A fővárosból jártak ki fosztogatók, és a magyarok házait sem kímélték. A kiküldött ugyanakkor sérelmezte, hogy a jelenlevő hatósági személyek nem irányították a fényképezőket, hanem épp a legkedvezőtlenebb beállításokat segítették megörökíteni. Felhívta a figyelmet a karhatalom tehetetlenségére, és erősítést sürgetett.¹³²

A panaszok és sérelmek eljutottak a Miniszterelnökség Kisebbségi Osztályára, mely mindig igyekezett azok orvoslására, és próbálta tompítani a kollektivitás elvét, de erőfeszítései ekkor is – mint számos más esetben – eredménytelenek voltak, „mert a hivatalos

129 Uo.

130 MTI, 1946. január 14.

131 MOL XIX-A-1-n 3. d. 134/1946.. Miniszterelnökség Kisebbségi Osztály iratai

132 Uo.

*szervek a kitelepítésre kerülő községekben nem urai a helyzetnek. Ezek a községek a zárlat utáni jogi légűrbe kerülnek, ahol a személyi és vagyonbiztonság megszűnik. A hivatali vezetők azzal hátrítják el a felelősséget, hogy a sérelmek orvoslására vonatkozó rendeletek nem adnak lehetőséget, továbbá, hogy megfelelő karhatalom nem áll rendelkezésre, a nép indulatai fel vannak korbácsolva, a helyi bizottságban nincs elegendő jogérzék és tárgyilagosság.*¹³³

A kitelepítés végrehajtásának mikéntje ellen tiltakoztak magyar írók és művészek is. A Magyar Nemzet című kormánylapban cikk jelent meg, melyet 26 magyar író és művész írt alá – köztük olyanok is, akiket az ancien regime alatt üldöztek és bebörtönöztek baloldali érzelmeik miatt.¹³⁴ Nyilatkozatukban tiltakoztak a kitelepítettekkel való kemény bánásmód miatt, valamint az ellen, hogy minden vagyonuktól megfosztják őket. Kérték, hogy azok számára, akik nem vétettek Magyarország ellen, adjanak helyet az új demokráciában. A tiltakozás nagy feltűnést keltett itthon, és különösen a kommunista sajtóban volt nagy visszhangja.¹³⁵

Péter Gábor, a Politikai Rendőrség vezetője, látván a budaörsi kitelepítés visszáságait, egy tervezetet nyújtott be a kommunista pártvezetőséghez, amelyben a végrehajtás megreformálását kérte. Azt javasolta, hogy a kitelepítést az ország nyugati felétől kezdjék, és az ország belseje felé haladva hozzanak létre kitelepítési zónákat. (A kitelepítés végrehajtásának földrajzi menete erősen pártpolitikai célokat szolgált.¹³⁶) Tervezete szerint a leltározást, még azelőtt kell elvégezni, mielőtt a karhatalom kiszállna. Azt csak akkor rendeljék ki, ha már megvan a végleges névsor. Jelentése összefoglalja a budaörsi helyzetet, amit érdemes hosszabban idézni: *„A budaörsi kitelepítés immár három hete folyik s mindmáig csak három szerelvény futott ki a községből. Ilyen ütemben csak Budaörssel körülbelül legjobb esetben február végére ha végzünk. (...)*

A budaörsi kitelepítésről immár meg lehet állapítani a teljes kudarcot. Ennek oka három tényezőben keresendő: 1., a kellő előkészítés hiányában, 2., a kitelepítési miniszteri biztosság erélytelen és tervszerűtlen végrehajtásában, 3., a karhatalom sajnálatos viselkedésében. E három tényező körül oly súlyos hibák forognak fenn, hogy ha azok legsürgősebb kiküszöbölésére radikális intézkedés nem történik, a budaörsi, de az egész országos kitelepítés is rövidesen nemzetközi botránnyá fog kidagadni. (...) Budaörsön ennek sajnos pontosan az ellenkezője történt (mármint annak, mint amit Péter Gábor javasolt, hogy előbb leltározzanak, és utána

133 Uo.

134 Bálint Imre, Baranyai Lipót (letartóztatták), Csathó Kálmán, Csécsy Imre, Desseffy Gyula, Faragó László, Fenyő Miksa, Fischer József, Fodor József, Füst Milán, Gellért Oszkár, Heltai Jenő, Horváth Zoltán, Jendrassik György, Kassák Lajos, Kéthly Anna, Varannai Aurél (a háború alatt katonai fegyház és büntetőtábor foglya volt), Nagy Lajos, Parragi György (a Gestapo őrizetbe vette, és a mauthauseni koncentrációs táborba szállították), Pátzay Pál, Radnóti József, Sík Sándor, Supka Géza, Szőnyi István, Wesselényi Miklós, Zsolt Béla (zsidó származása miatt 1942-43-ban munkaszolgálaton volt Vácott, majd Ukrajnában, hazatérte után 1944-ben a nagyváradi gettó lakója lett, majd a Kasztner vonattal Bergen-Belsenbe került, és 1945-ben tért haza) - Magyar Nemzet, 1946. január 18. 1.

135 MOL XIX-A-1-n-3. d. 200Z./1946. Miniszterelnökség iratai

136 „A kitelepítés megállapított sorrendje a következő: Pest megye, Moson megye, Vas megye, Veszprém, Fehér, Tolna, Baranya, Somogy, Komárom, Esztergom. Ez a sorrend arra vall, hogy maguk a kommunisták is számítanak az eljárás szigorának enyhülésére és azért választották a sorrendbe utolsónak az érdekeiket érintő esztergomi és tatabányai bányavidéket.” - Ismeretlen levele Rajk Lászlóhoz, MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökség iratai 32. d. 23/1945

rendeljük ki a karhatalmat – M. R.). *Először kiment a karhatalom, amely úgy ahogy lezárta a községet, vagy le sem zárta, a kivételező bizottság csak azután kezdte meg a munkáját, úgyszintén azután kezdték el a leltározást is. Naponta alig készülnek el három-négy leltározással!!! Innen ered az iszonyatos lassúság, amelyben megrekedt a budaörsi kitelepítés. (...) Ma az a helyzet, hogy eltelt három hét, és Budaörsnek még talán harmada sincs kitelepítve!*

A kitelepítést csakis ilyen rendszerrel lehet meggyorsítani s egyben elejét venni a Budaörsön máris megindult óriási arányú értékrombolásnak. A végrehajtásnak mai „lassított felvételben” való végrehajtása időt ad s szinte ki is provokálja a javak megsemmisítésére irányuló hajlandóságot.

(...) A karhatalomnak tétlenül való hagyása, mint a budaörsi példa is mutatja, példátlan erkölcsi zuhlásnak válhatik forrásává. (...) Itt kell megemlíteni, hogy a budaörsi miniszteri kitelepítési biztos, bár jóindulatú embernek látszik, nem felel meg feladata ellátására. Erősebb kezű s átfogóbb képességű erőt kellene erre a feladatra ideállítani. (...) az itteni helyzet azt mutatja, hogy a beosztott szervek összeműködése szerfölött hiányos, – főként innen van a kapkodás, fejtelenség, részben az erélytelenség is, amelyet észrevesz a svábság is s emiatt a kitelepítés kezdé előttük komolyságát elveszíteni. (...) A budaörsi eset azt mutatja, hogy igen soka a szökevény is. Egy-egy razzsián 20–30 szökevény kerül kézre.

(...) Legnagyobb szűgyenfoltja a budaörsi kitelepítésnek a karhatalom viselkedése. A rendőrök fegyelmezetlenek, a borpincékben részegeskednek, éjjel őrhelyeiket elhagyják s elmennek inni. Budaörs éjjel részeg rendőrök lövöldözésétől hangos. A község rendőri körülfűzése is csak elméletben van meg s így azután csak az nem megy ki a községből, aki nem akar. A karhatalom vezetői túrik ezt a zuhlott állapotot, sem erélyt, de még hajlandóságot sem mutatnak annak megváltoztatására. S ez az a pont, ahol a budaörsi helyzet nemzetközi botránnyá válhat.¹³⁷

Péter Gábor beszámolója kétszer is felhívja a figyelmet a nemzetközi botrány lehetőségére. Amint arra már fentebb utaltunk, az amerikaiak ugyancsak figyelmeztettek ennek a veszélyére, amikor megjelent a kitelepítési rendelet. A kitelepítés végrehajtása körüli visszasságok azonban tovább rontották Magyarország nemzetközi megítélését. Külföldi levéltári források alapos feldolgozásáig ennek mértéke még nyitott marad, de a magyar külügyminisztérium óvatosabb állásfoglalásai a kérdésben, illetve a SZEB üléseiről készült jegyzőkönyvek erre engednek következtetni. 1946. február 12-én, amikor a budaörsi kitelepítés már befejeződött, a SZEB ülésének egyik sarkalatos pontja volt annak végrehajtása. Key tábornok elmondta, hogy az első öt szerelvény megérkezett Németország amerikai zónájába, és a kitelepítettek kiéhezve, elgyötörten, siralmas állapotban szálltak le. Kiemelte azt is, hogy a kitelepítendőket csak néhány órával elszállításuk előtt értesítették. A tábornok átadott egy levelet Szviridovnak, melyben követelte, hogy a magyar kormány biztosítson 10 napra elegendő élelmet, és a kitelepítendőket legalább öt nappal elszállításuk előtt értesítsék. A 10 napi ellátmány a fejenkénti 100 kg-os csomag fölött értendő. Rámutatott arra, hogy a Csehszlovákiából kitelepített szudétánémetek sokkal jobb állapotban érkeznek meg.¹³⁸ Megállapodtak abban, hogy Key tábornok elkészít egy ajánlólistát arról a minimális élelmiszer-mennyiségről, amelyet

137 PIL 274. f. 10/35.6.e. 62–66. MKP Külügyi Osztályának iratai

138 Csehszlovákiát hozza fel példának Merrill amerikai tábornok is, mint azt az országot, mely átdolgozta a kollektív felelősségen alapuló kitelepítési rendeletét. A csehszlovák kormány a messzemenőikig

10 napra vinni kell, és annak szétosztását egy amerikai tiszt fogja felügyelni. Abban is egyetértettek, hogy a következő szerelvényvel egy amerikai, egy szovjet és egy brit tiszt is megy, hogy megfigyeljék az eseményeket, ám az már nem budaörsieket szállított, hanem törökbálintákat, február 17-én.¹³⁹

Budaörsről 1946-ban összesen 5788 személyt telepítettek ki a 12.330/1945-ös kitelepítési rendelet értelmében.¹⁴⁰ Mind a kitelepítettek, mind az itthon maradottak teljes bizonytalanságban voltak, amit az elkövetkező időszak eseményei csak tovább fokoztak.

3. „Új élet az új Budaörsön”¹⁴¹

„A kocsink visszafelé Budaörsön halad át. Itt már befejeződött a kitelepítés: a községben régi 8000 lakos helyett ma már csak 800 lakos van. A házak várják új tulajdonosaikat. Az utcák néptelenek. A frissen hullott hó érintetlen fehér szőnyegként terül elénk. Várakozásszerű csend van... Tiszta a fal, tiszta az úttest, tiszta a levegő. (...)” – olvashatjuk az Új Szó című lapban.¹⁴² *„Az első időben voltak sírlódások Budaörsön a régi és az új lakosság között. A zavaró egyenetlenség abban az arányban csökkent, amilyen mértékben fogytak Budaörsön a svábok. Ma már mindenki boldog és megelégedett, hogy a Volksbund-tagok, akik lelkesen magasbalendülő karral és csak „Sieg Heil Hitler” kiáltással üdvözölték egymást, lassanként teljesen elfogynak és átadják helyüket a dolgozó magyaroknak.”* – áll a Világban.¹⁴³ Hogy ez a budaörsi „idill” milyen is volt valójában, azt az alábbiakban próbáljuk érzékeltetni.

3.1. Betelepítések

„A svábok kitelepítésével kétségtelenül olyan számottevő terület áll majd rendelkezésünkre, amely a nemzet történelmében egyedülálló telepítési akció lebonyolítását teszi lehetővé” – olvashatjuk Szepessy Géza 1946. január 23-án kelt emlékiratában.¹⁴⁴ A kitelepítésben rejlő lehetőségeket érezték a pártok és a társadalom is. A nemzetgazdasági szempontok azonban csorbultak a telepítések végrehajtása körül mutatkozó káosz és zűrzavar miatt.

Már 1945-ben elkezdődött a MÁVAG munkásai részére házak juttatása, ez a kitelepítéssel egy időben tovább folytatódott.¹⁴⁵ Ugyanakkor a helyi közszférában dolgozók,

---

élvezte az angolszászok támogatását, ugyanis az Eduard Benes vezette londoni emigráns kormánnyal már a II. világháború alatt konkrét tervekkel készítették elő.

139 Jegyzőkönyv, 1946. február 12. - In: SZEB jegyzőkönyvei 2003. 147.

140 PIL 283 f. 16/377.ö.e. 39-40. SZDP Vidéki Titkárság iratai (A számadatokról a későbbiekben még lesz szó - M. R.)

141 „Új élet az új Budaörsön”. Világ, 1946. április 30. 2.

142 Új Szó, 1946. február 19. - In: MOL XIX-A-1-n 3. d. 327Z/1946 Miniszterelnökség iratai

143 „Új élet az új Budaörsön”. Világ, 1946. április 30. 2.

144 MOL XIX-A-5 6. d. m-tétel Emlékirat a sváb kitelepítéssel felszabaduló ingatlan vagyron betelepítésének rendezéséről

145 MOL XIX-B-3 17. d. 2187/1946. Népgondozó hivatal iratai

közszégi jegyzők, orvos, pedagógusok, rendőrök is jelentkeztek igényléssel.¹⁴⁶ Voltak olyan német származásúak is, akik igényeltek volna házat vagy földet, azonban az ő kérelmüket elutasították még olyan esetekben is, amikor bizonyítottan üldöztetést szenvedtek baloldali magatartásuk miatt a háború idején.¹⁴⁷ Erdélyből, Délvidékről és az ország más helyeiről idemenekülteket is letelepítettek. *„A bevándoroltak kényelmes lakást, családi házat, az értelmiségi osztály 60–80 négyszögöl, a földmunkás telepések pedig két–három hold földet kaptak a Kápolna-, a Frank- és a Sashegy lankáin és a repülőtér környékén. (...) Sok partizán lakik Budaörsön, ezek két külön utcában telepedtek meg. Ővék a Budafoki és a Tavas utca.”* – nyilatkozta Debreczeni Endre vezetőjegyző.¹⁴⁸

Az intenzív telepítések közben a budaörsi Földigénylő Bizottság újra felhívta magára a Népgondozó Hivatal figyelmét. 1946. február elején az új és a telepített igénylők követelték a Szócs Mihály (NPP) vezette bizottság feloszlását, és új megalakítását kérték. Természetesen a Népgondozó Hivatal ezt nem támogatta, mondván, a telepítések még nem fejeződtek be, és ha félbeszakítják a régi bizottság működését, akkor még inkább el fognak húzódni, ami senkinek nem érdeke. Február 17-én a budapesti Földigénylő Bizottság elnöke kiszállt Budaörsre, és megállapította, hogy február 10-én Lombos József (az MKP helyi titkára) és társai gyűlést hívtak össze, melyen új bizottságot választottak, és elnökéül Papp Mihályt (partizánvezér) nevezték ki. Az új bizottság átvette a régi körpecsétjét, és elkezdte működését a régi bizottság tiltakozása ellenére. A Szabad Nép, az MKP hivatalos lapja örömmel üdvözölte az új bizottságot, és a régit korruptnak bélyegezte, míg a kisgazdapárti Kis Újság azt állította, hogy az új bizottságot Lombos József, Debreczeni Endre és Papp Mihály partizánvezér *„terrorja alatt asszonyok és gyermekek választották.”*¹⁴⁹ A budapesti Földigénylő Bizottság elnöke elrendelte az ügy kivizsgálását, melyre 18-án került volna sor, de közben Szócs Mihály a régi bizottság elnöke február 11-i keltezéssel bejelentette a régi földigénylő bizottság lemondását.¹⁵⁰ Ez is tovább nehezítette a budaörsi helyzetet, még nagyobb akadályokat gördítvén a visszamaradt német vagyont megőrzése elé. A telepítések során az MKP tehát magához ragadta a vezető szerepet, amivel biztosította politikai hatalmának erősödését úgy helyi szinten, mint országosan.

Az 1946. eleji telepítési akciókra jellemzőek azok a megfigyelések, melyeket Rákosi Ferenc, az SZDP tagja írt a párt Vidéki Titkárságának: *„Az elhagyott sváb házak állatai étlen, szomjan felverték bögésükkel az éjszaka csendjét, az elhagyott lakásokat rendszerint már az első éjjel feltörték, kifosztották és az aprójószágot, valamint a feltalálható sertéseket elhurcolták. (...) Legtöbb helyen még a svábok bevagonírozása előtt és alatt megjelentek az új telepések, akik az elhagyott házakba rögtön be is költöztek. Szomorú megállapításom az, hogy a telepések nagyrésze (legalább 50–70%-a) dolgozni nem akar és csak azon szándékkal jön új lakhelyére, hogy ott jól és munka nélkül élhessen. Az előtalált élelmet, aprójószágot és disznókat rögtön feléli*

146 PML V-1017-Db-5-539/1946. Budaörsi közigazgatási iratok, MOL XIX-B-3 17. d. 22526/1946. Népgondozó hivatal iratai

147 MOL XIX-B-3 17d. 23221/1946. Népgondozó Hivatal iratai

148 *„Új élet az új Budaörsön”*. Világ, 1946. április 30. 2.

149 MOL XIX-A-1-n 3. d. 428Z/1946 Miniszterelnökség iratai

150 MOL XIX-B-3 17. d. 26589/1946 Népgondozó hivatal iratai

és azután más házat kér, és rendszerint kap is, vagy olykor visszatér régi lakóhelyére. Ismételten beszéltem új telepesekkel arról, hogy most mily jó helyzetbe kerültek, földet, házat, vagyont kaptak, de ezek már rövid ottlétük után /amint az ott talált élelem elfogyott, vagy azt eladták/ kijelentették, hogy ők éhesen nem dolgoznak, előbb adjanak nekik enni azután fogják a földet megművelni. Hiányzik belőlük minden igyekezet, a föld iránti szeretet, valamint kötelességérzet.”¹⁵¹ A földművelésügyi miniszter már február 6-án tiltakozott a belügyminiszternél a hátrahagyott tenyészállatok pusztulása miatt, és kérte, hogy gondoskodjon a visszamaradt állatállomány megőrzéséről.¹⁵² Valójában azonban nem sokat tettek ennek érdekében, már csak azért sem, mert az egész kitelepítési-betelepítési akciót pártagitációs célokra használták. A felfüggesztett autonómiájú községekben (erről a későbbiekben még lesz szó) az MKP és az NPP égisze alatt a karhatalom támogatása mellett folytak a fosztogatások, törvénytelenések.

Lombos József, aki a földigénylő bizottság elnökhelyettese lett, március 8-án már azt jelentette a Népgondozó Hivatalnak, hogy már nincsen telepítésre igénybe vehető ház.¹⁵³ Ennek némileg ellentmond az, hogy egy évvel a kitelepítés után, 1947 januárjában, amikor a főispán Budaörsön járt, azt tapasztalta, hogy ismeretlenek az elhagyott sváb ingatlanokat „a legvandálabb módon megrongálják”, és kérte a vezetőjegyzőt, hogy minden törvényes eszközzel vegye elejét ezeknek.¹⁵⁴

A közellátásban rendkívüli mérvű hiányok jelentkeztek. Minden kitelepítésben érintett községnél tapasztalható volt – így Budaörsön is –, hogy a települések a beszolgáltatási kötelezettségüknek nem tudtak eleget tenni. Jelentések sora szól arról, hogy a telepes újjgazdák beszolgáltatási kötelezettségüknek nem tudtak eleget tenni, mivel a földet csak 1946 áprilisában-júniusában kapták meg. A tavaszi munkálatokat a már kitelepített svábok természetesen nem végezték el, viszont a telepesek sem tudták ekkor már elvégezni.¹⁵⁵ Ugyanakkor az otthon maradt németek sem álltak neki a szükséges mezőgazdasági munkáknak, mert állandó bizonytalanságban tartották őket, és a pótkitelepítés Damoklész kardjaként lebegett a fejük felett. A kormány próbálta különféle jogszabályokkal kötelezni a német lakosságot, hogy a használatában hagyott ingatlant, annak ingóságait, állatállományát, földterületét a rendes gazda gondosságával kezelje mindaddig, amíg azt tőle el nem veszik.¹⁵⁶ Azonban ezt nem tudták betartatni: még 1948 májusában is hasonló tartalmú rendeletet adtak ki, akkor már konkrétan megjelölve a szankciókat is. „Azon áttelepülésre kötelezett, illetve vagyoni jogi korlátozás alá kerülő személy, aki a fenti rendelkezéseket megszegi,

a., ingatlanát vagy ingóságát eladja, vagy a szükségesnél többet fogyaszt/használ, vagy a vagyontárgyait megrongálja

b., aki az áttelepülést, összeköltöztetést megtagadja

c., ha az ingatlanát nem műveli meg

---

151 PIL 283. f. 16/377.ő.e. 29-30. SZDP Vidéki Titkárságának iratai

152 MOL XIX-B-3 27163/1946. Népgondozó Hivatal iratai

153 MOL XIX-B-3 40d. 31067/1946. Népgondozó hivatal iratai

154 PML V-1017 Db-6-216/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

155 PML V-1017-Db-11-3164/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

156 1946. évi IX. tv. 15.§ - Ld.: PML V-1017-Db-9-1731/1947 Budaörsi közigazgatási iratok

d., aki áttelepülésre kötelezett személyt rejteget

*5 évig terjedő fegyházzal büntetendő. Ha ezt csak a vagyoni korlátozás alá kerülő személy követi el, akkor kitelepülésre fog kerülni. Aki ilyen személytől vásárol, az állami vagyont vesz meg, így vétele semmis, és kártérítést nem kap.*¹⁵⁷ Minden szempontból kulcsfontosságú kérdés volt ez, amit csak az idő oldott meg.

A telepítések 1946 folyamán és 1947-ben is tovább folytatódtak. 1947 tavaszán a meginduló csehszlovák–magyar lakosságcsere során több család érkezett a Felvidékről, akiket a kitelepített német lakosság helyére telepítettek. Budaörsre 39 család érkezett Csehszlovákiából.¹⁵⁸ Ezzel viszont már ténylegesen lezárultak a budaörsi telepítési lehetőségek. Azonban még mindig sok volt az igénylő, ezért újabb lehetőségek után néztek, melyet egy újabb kitelepítési akcióban találtak meg.

3.2. Közigazgatás

A község autonómiáját 1946. január 28-án belügyminisztériumi rendelet függesztette fel.¹⁵⁹ Erre egy 1945. októberi miniszterelnöki rendelet adott jogalapot, mely felhatalmazta a belügyminisztert, hogy bárhol az országban, ahol ki-és betelepítés folyik, felfüggeszthesse a képviselő-testületet és az igazoló választmány működését. A rendelet szerint a községi jegyzői állásokat a belügyminiszter, a többi községi állásokat pedig az alispán töltötte be kinevezéssel. Az előjárósági tagsággal egybekötött tisztségek (községi bíró, másod- vagy törvénybíró, esküdtek) betöltése a járási főjegyző jogkörébe tartozott, és ugyanő járt el a községi képviselőtestület hatáskörébe tartozó ügyekben is.¹⁶⁰ Mindez jelezte, hogy a németek által lakott települések helyi önkormányzatai a belügyminisztérium kezében, annak irányítása alatt álltak.

A budaörsi helyzetet legjobban Debreczeni Endre vezetőjegyző szavai tükrözik: *„Folyik az újjáépítés, de csak társadalmi és politikai síkon. A házak épek, a középületek sértetlenek, de mégis szükség van az újjáépítésre: nagy eréllyel folynak a politikai vonatkozású átállítások és a község demokratizálása.*”¹⁶¹ A kitelepítés során kitelepítettek négy községi előjárót,¹⁶² a képviselőtestületben pedig a németajkúak száma 12-ről, 7-re csökkent,¹⁶³ ami azt jelenti, hogy a képviselőknek csak a 20 százalékát tették ki. Két fontos pozícióban azonban

157 22.900/1948. FM. sz. rendelet 6. és 7.§ - Ld.: PML V-1017 Db- 20-3725/1948. Budaörsi közigazgatási iratok

158 PML V-1017-Db-8-1496/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

159 *A Belügyminiszter 151.169/1946. B.M. sz. rendelet a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén lévő egyes községekben a testületi hatóságok működésének szüneteltetése tárgyában.* Magyar Közlöny, II. (1946) 24. sz.

160 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 9.560/1945. M. E. sz. rendelete egyes vármegyékben, továbbá nagy- és kisközségekben a testületi hatóságok működésének szüneteltetése és ezzel kapcsolatos különleges közigazgatási szabályok tárgyában.* Magyar Közlöny, I. (1945. október 18.) 154.sz.

161 *„Új élet az új Budaörsön”.* Világ, 1946. április 30. 2.

162 PML V-1017-Db-10-2831/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

163 PML V-1017-Db-5-828/1946. Budaörsi közigazgatási iratok

helyükön maradhattak: Lingl István aljegyző¹⁶⁴ és Ébner György, aki a világháború ideje alatt is községi bíró volt, aztán a kiszegedapárt tagjaként a háború után pénztárnok és gazdasági elöljáró, majd 1946 áprilisában újra községi bíró lett.¹⁶⁵ Ugyanekkor azonban vezetőjegyző-váltás is történt, annak ellenére, hogy a vezetőjegyző és földigénylő bizottság közötti, fentebb már említett konfliktus folyamánként a tisztí főügyész 1946. január 22-én írt az alispánnak, levelében vádat nem emelt, és indítványozta a fegyelmi eljárás megszüntetését, mert nem látta bizonyítottnak a vádakát. Az ügy azonban nem zárult le, közigazgatási eljárás indult ellene 1946 júniusában, de áprilistól már nem ő töltötte be a vezetőjegyzői székét, az addigi segédjegyző, Remsei Nándor követte őt hivatalában.¹⁶⁶ Ennek az lehetett az oka, hogy valószínűleg az alispánnak és a főispánnak sem volt érdeke, hogy Debreczenit továbbra is Budaörsön tartsa, mivel Debreczeni már tisztán látta a helyi telepítési viszonyokat, ami kedvezőtlenül alakíthatta volna a további felsőbb szintű telepítési elképzeléseket.

Remsei 1913-ban született Győrött, és 1944. június 29-én helyezték őt Budaörsre Soroksárról. Nagyobb volt a helyismerete, mint Debreczeninek, hiszen ő ismerhette Budaörs akkori lakosságát, tanúja volt a helyi németek 1944-es menekülésének, a front átvonulásnak, és a lakosság későbbi kicserélődésének. Szintén a Kommunista Párt tagja volt. 1945. június 1. és 1946. április 27. között segédjegyzőként tevékenykedett, 1946. április 27-én lett vezetőjegyző.¹⁶⁷ Bő fél év elteltével azonban a járási főjegyző őt is felfüggesztette állásából, Lingl István aljegyzővel együtt. A támadás, ugyanúgy ahogy Debreczeninél láttuk, megint a telepések részéről jött, ezúttal azonban nem a sajtó útján, hanem egyenesen az alispánnak tettek panaszt az egész községi elöljáróság ellen. Az alispán kiment Budaörsre, ahol mintegy 400 lakos fogadta. Az alábbi panaszokat vizsgálta meg:

1. A községi elöljáróság az adót nem vetette ki, és nem szorgalmazta, hogy a Földigénylő Bizottság egy tagja kiírja azt, hogy kinek mennyi földje van. (Meg kell jegyezni, hogy 1946 decemberét írtuk ekkor, amikor a budaörsi németek kitelepítése elvben már befejeződött, és ugyancsak elvben nem volt jogszabály adta lehetőség pótkitelepítésre. Persze a gyakorlat erre rácafol.)

2. Megfelelő napközötthont nem létesített.

3. A népi szervekkel nem működött együtt.

4. Nem jelentette be az elemi károkat.

5. A gyerekek tetvesek és rühesek.

6. A Hazám kávéházban Remsei és Lingl a „sváb bennszülöttekkel együtt törzsvendégek”.

7. Közellátás céljára lévő lisztből az elöljáróság magának szítaltatott a szilveszteri mulatságra, és azt Kammerer péknek adta, hogy süteményt süssön.

8. A Hazám kávéházban Remsei és Lingl „sváb fasiszta dalokat” énekeltek.

164 Lingl István 1908. október 22-én született Győrszentmártonban. 1945. december 28-án a budaörsi Nemzeti Bizottság igazolta. SZDP-tag. – Lásd PML XXI-4-b PPSK vármegye alispáni iratai 38.f. 4174/1948

165 PML V-1017-Db-10-2831/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

166 PML XXI-4-b 43. f. 8558/1946. PPSK vármegye alispáni iratai

167 PML XXI-4-b 38. f. 4174/1948. PPSK vármegye alispáni iratai

9. Ha a telepes lakosság a község házára jött, egymás közt svábul beszéltek, és a svábokkal is svábul beszéltek.

10. A svábok ügyeit előtérbe helyezték.¹⁶⁸

Az MKP így vélekedett róla: *„A vezetőjegyző kicsapott kommunista... értelmes ember, jó közigazgatási tisztségviselő, de nem egyéniség és politikailag képzetlen. Mint ilyen befolyásolható...”*¹⁶⁹

Remseit, Linglt és Ébner azonnali hatállyal felfüggesztették. Az alispán utasította a járási főjegyzőt, hogy a hivatalt Kőhalmi Alfrédnak adják át. A fegyelmi eljárás során azonban bebizonyosodott, hogy Remsei nem tudott svábul, és hogy Kammerer Ferencnél nem rendelt süteményt, ez azonban már 1947. július 29-én történt, s ekkor már Kőhalmi Alfréd sem volt a pozíciójában.

Ébner Györggyel kapcsolatban 1946 decemberében egy pártközi értekezleten az egyik párttársa vetette fel, hogy el kellene távolítani pozíciójából, ugyanitt *„koronázatlan sváb királynak”* bélyegezték. A szakszervezetek részéről is vádolták, hogy *„sváb mentéssel foglalkozik.”*¹⁷⁰ Ekkor már megszavazták, hogy a nemzeti parasztpárti Ferenczi Béla legyen az új bíró, holott Ébner ellen nem is indult még akkor közigazgatási eljárás. A budaörsi MKP így vélekedett: *„Ha a községi bíró kommunista volna a teljes kommunista befolyás kétségtelen volna. A bíró kérdés megoldása ma már szükségszerűség. Lehetetlen elsősorban, hogy magyar telepes községnek sváb bírója legyen, lehetetlen másrészt, hogy egy nagyrészt szocialista község bírója a kisgazdapárt elnöke legyen.”*¹⁷¹ Február 2-ától új bírója is lett Budaörsnek a parasztpárti Ferenczi Béla személyében,¹⁷² és új segédjegyzőt is kineveztek: Lingl István helyébe a diósi segédjegyző, Sarkadi Lajos került.¹⁷³

Kőhalmi Alfréd 1947. január 1-jével vette át a vezetőjegyzői állást. Alig telt el két és fél hónap, és március végén már panasz merült fel ellene, hogy nem készítette el a házadó-kivetési munkákat. Erre ő ezt válaszolta: *„üres irodákat találtam minden segítség nélkül. Elintézetlen ügyek tömkelege fogadott. Éjjel-nappal dolgoztunk Tóth Józseffel. Egyetlen helyismerettel rendelkező irodatisztünk január 20-án tényleges katonai szolgálatra vonult (Párkányi Ferenc – M. R.)”*¹⁷⁴ Kőhalmi sem maradt sokáig állásában, de nem azért, mert fegyelmi indult ellene, hanem mert 1947. júniusban meghalt.¹⁷⁵ Feladatát Nyitrai János vette át, akit Cinkotáról helyeztek Budaörsre.¹⁷⁶ Az 1947-es országgyűlési választások kapcsán azonban vele szemben is panasz merült fel. A belügyminiszter az 510 072/1947 BM rendeletben előírta, hogy az előkészítő bizottságokban *„nem kívánatos, hogy bárminő tisztségre svábok jelöltessenek ki.”* *„Az összeíró bizottságokban, valamint az összeíró biztosok közé semmi körülmények között sváb, illetve német származású egyént fel nem vehetnek, tekintet nélkül arra, hogy*

168 PML V-1017-Db-9-1948/1947. Budaörsi közigazgatási iratok, PML XXI-4-b 148. f. 4453/1949. PPSK vármegye alispáni iratai

169 PML V-1017-Db-7-398/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

170 PML V-1017-Db-10-2831/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

171 PML V-1017-Db-7-398/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

172 PML V-1017-Db-6-1/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

173 PML V-1017-Db-7-679/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

174 PML V-1017-Db-8-1074/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

175 PML V-1017-Db-10-2838/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

176 PML V-1017-Db-11-3287/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

végleges mentesítettek, vagy ideiglenes mentesítésük van, esetleg nevük magyarosítva még azok sem képeznek kivételt, akik hosszú idő óta munkáspárt tagjai. Ez azonban nem érinti a szervezeti jogot.” Az FKGP Pest vármegyei szervezete panaszt emelt az ellen, hogy a budaörsi vezetőjegyző a mentesítetteket kizárta az előkészítő bizottságból. Nyitrai János előadta, hogy az alispán 1947. július 21-én összehívta mindazon települések vezetőjegyzőit, ahol kitelepítés volt. Az alispán felolvasta a belügyminiszteri rendeletet, mely szerint a svábok nem vehetnek részt az előkészítő bizottságokban. Délután 4 óra 20 perckor az alispán telefonon közölte vele, hogy azok a svábok, akik igazolni tudják, hogy a felszabadulás előtt valamilyen demokratikus pártnak vagy szakszervezetnek tagjai voltak, és igazolásukat a bizottság elfogadja, részt vehetnek az előkészítő munkában. Ők le is tették esküjüket.¹⁷⁷ Ez az epizód két tanulságra is rávilágít: egyrészt akkor is lehetett támadni valakit, ha jogszabály szerint járt el, másrészt viszont, és talán ezt hangsúlyoznánk jobban, külön utasításokkal a jogszabály is megkerülhető volt, tehát mindkét irányból be lehetett panaszolni valakit. Nyitrai 1948 márciusáig maradt hivatalában.

4. Újabb kitelepítés

A kitelepítés legintenzívebb periódusa országszerte 1946 júniusáig tartott, Németország amerikai megszállási övezetébe 116 945 személyt telepítettek ki. A legnagyobb mérvű kitelepítés Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyében történt (41 303 fő), ugyanis a Budapest környéki falvak németjei kerültek először sorra.¹⁷⁸ A Pest környéki falvak német lakosainak elszállításával egy időben a Népgondozó Hivatal az ország többi megyéjében is megkezdte a kitelepítések előkészítését. A kitelepítések minden egyes faluban másként és másként zajlottak – aszerint, hogy milyen volt a helyi önkormányzat és a kitelepítési biztos viszonya, a falu pártpolitikai megosztottsága, az ország éppen aktuális belpolitikai helyzete vagy a szállítási lehetőség –, ennek ellenére természetesen mégis összegezhető sajátságokkal, jellemzőkkel bírtak. Az előkészítetlenség, a törvényi szabályozás nagyvonalúsága és a kitelepítési szervek ellenőrizetlen tevékenysége mindvégig gond maradt.¹⁷⁹

A magyarországi németek kitelepítése 1946. július elején megkezdte. A kitelepítések ideiglenes felfüggesztésének alapvető oka a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változás volt. Az Egyesült Államok olyan feltételekhez kötötte a kitelepítést, amelyeket a magyar kormány még akkor sem tudott volna teljesíteni, ha akarta volna. A magyar kormányküldöttség több alkalommal tárgyalt az Egyesült Államok kormányának megbízottjaival, majd 1946. augusztus 22-én megállapodást kötöttek. A megállapodás célja az volt, hogy tegyék emberségesebbé a kitelepítést.¹⁸⁰

A kitelepítések ideiglenes megrekedése súlyos helyzetet teremtett az egész telepítéspolitikában. A belső telepítések még javában zajlottak, menekültek is egyre nagyobb számban jöttek a szomszédállamokból, ugyanakkor egyre kevesebb lett a kiutalható ház

177 PML V-1017-Db-11-3240/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

178 FEHÉR 1988. 114.

179 TÓTH 1993. 121.

180 FEHÉR 1988. 117-120.

és föld. Éppen ezért az összeköltöztetések tovább folytak, így egy-egy településen tűrhetetlen állapotok alakultak ki, és fokozódott a feszültség.

A kitelepítés végül 1946. november 10-én indulhatott meg újra, de nagyon vontatottan haladt. Néhány hét múlva az amerikai hatóságok ismét felfüggesztették, arra hivatkozva, hogy sok ember van az amerikai zónabeli gyűjtőtáborokban, és nem tudják őket gazdaságilag integrálni, valamint nagyon súlyos élelmiszer- és lakáshiánnyal küszködnek.¹⁸¹

A kitelepítések folyamatában változást az 1947 tavaszán induló csehszlovák–magyar lakosságcsere hozott. Ennek következtében egyre sürgetőbbé vált a kitelepítés, illetve addig is az összetelepítés. A helyzetet nehezítette, hogy egyre több német szivárgott vissza Magyarországra.¹⁸² Ennek megfékezésére razziákat tartottak országszerte. Ezek összegzéséről áprilisban így számolt be a Népszava: *„A Belügyminisztérium Sajtóosztálya közli, hogy ez év márciusában 15 Budapest környéki sváb községben és Vácott 14 esetben razziát rendeztek. 252 személy ellen indult eljárás, sok volt SS-katona, Németországból visszaszivárgott sváb, kitelepítés előtt bújkáló volksbundista és internálótáborból megszökött több volt német katona került a rendőrség hálójába.”*¹⁸³ Az alispán utasította a községi elöljáróságot, hogy ha visszaszivárgott svábokról tudnak, akkor azt azonnal jelentsék a belügyminisztérium elnöki osztályának, azonban Budaörsről nemleges jelentés érkezett.¹⁸⁴ Ugyanakkor Kőhalmi Alfréd vezetőjegyző kérte a Buda környéki rendőrséget, hogy a hatfős budaörsi rendőrségnek küldjenek erősítést, mert általános razziát terveznek a községben, mivel a környező határrészekén gyilkosságok történtek.¹⁸⁵ A gyilkosságokról többet nem tudunk, azok valóságtartalmáról sem, annyi viszont bizonyos, hogy Budaörs is része volt a környéken lezajlott nagy razziának, amit fentebb említettünk.

Budaörsön és másutt is a kitelepítés után helyben maradt lakosságot állandóan félelemben tartották a pótkitelepítés lehetőségével.¹⁸⁶ A főispán már 1946 áprilisában a következőket jelentette a belügyminiszternek: *„Budaörs községben, ahol a kitelepítés már befejeződött, a lakosságot újabb áttelepítési tervekkel és lehetőségekkel nyugtalanítják – állítólag kitelepítik a mentesítetteket is, illetve a magyar nemzetiségű házastársakat és a 65. életévüket betöltötteket. Nincs olyan rendelet, mely szerint póttátelepítést lehetne végrehajtani. Mégis összeállítottak egy pótkitelepítési jegyzéket – végleges mentesítetteket is felvett a kitelepítendő sorába. Holott mentesítési ügyben a BM által kiküldött bizottság „végérvényesen határoz. A svábok a félelem miatt nem végeznek termelő munkát, a telepések miatt pedig romlik a közbiztonság.”*¹⁸⁷ A pótkitelepítést valóban egyetlen jogszabály sem szabályozta, és sehol nem

181 MOL XIX-A-1-j 116. d. 4223/1947. Miniszterelnökség iratai

182 Erről bővebben lásd: TÓTH ÁGNES: *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2008.

183 Népszava, 1947. ápr. 17. 2.

184 PML XXI-29-a 57. d. 2890/1946. Rendészeti ügyek

185 PML XXI-29a 13. d 155/1945. Buda környéki járás főjegyzőjének iratai

186 Ceglédbercelen riogatták a svábokat, hogy akit eddig nem telepítettek ki, azt majd ezután fogják. Egyes szélhámosok segítséget ígértek a lakosságnak, hogy eljárnak az ügyükben, és sonkát, pénzt fogadtak el. A telepések felélték a kitelepített svábok hátrahagyott vagyonát, majd odébbálltak. – Népszava, 1946. szeptember 10. 6.

187 MOL XIX-A-1-j XXIII tétel 75. d. 4717/1946. Miniszterelnökség iratai

merült fel, ugyanakkor azonban 1947 elején már a helyi közigazgatás előtt is nyilvánvaló volt, hogy sor kerül rá. Amikor az egyik budaörsi lakos panasszal fordult a Budapest környéki Magyar Pénzügyigazgatósághoz a zár alá vett borkészlete miatt, és a hatóság tájékoztatást kért az ügyben az előjáráságtól, ezt a választ kapta: *„Panaszos köztudomás szerint sváb, így minden valószínűség szerint a közeljövőben meginduló pótkitelepítéssel kapcsolatban ki lesz telepítve Németországba...”*¹⁸⁸ Tehát a jegyző tudta, hogy lesz pótkitelepítés, ugyanakkor még mindig a „sváb lét” volt a kritérium, annak ellenére, hogy 1946 májusában kiadtak egy olyan rendeletet, amely mentesíti a kitelepítés alól azokat, akik csupán német anyanyelvűnek vallották magukat.¹⁸⁹ Ezután 1946 augusztusában még tovább módosították a rendeletet, e szerint mentesítendőek azok a magyar nemzetiségű német anyanyelvűek is, akik 1944. március 19. után az SS-be *„csak besoroztattak, de a behívásnak már eleget nem tettek; ha kényszerítő körülmények hatása alatt bevonultak ugyan az SS-be, de onnét rövid idő múlva megszöktek; akiket azért soroztak be, mert a közigazgatás mint demokratikus felfogásúaktól meg akart szabadulni.”*¹⁹⁰ A rendeletmódosítások leginkább az SZDP és az FKGP pártagitációjának eredményei voltak. A mentesítettek csoportja azonban leginkább a jó módú németeket érintette, az áttelepítendőek túlnyomó többsége a vagyontalanakból került ki.¹⁹¹ Ez akkor jelentett kardinális problémát, amikor megindult a szlovák–magyar lakosságcsere. Így 1947 júniusában megjelent az 55 907/1947. B.M. sz. rendelet,¹⁹² mely hatályon kívül helyezte a 32 920/1946-ost, és visszaállította a 12.330/1945. M.E. sz. rendeletet. A rendelet három csoportra osztotta a kitelepítendőket:

- „a., akik a telepésekkel együtt élnek*
- b., akinek telepítési célokra igénybevehető vagyona van*
- c., akiknek eltávolítása demokráciaellenes magatartásuk miatt főként a telepések megnyugtatása céljából indokolt.”*

Ez ún. gumirendelet volt, ugyanis a demokráciaellenes magatartás megállapítása sok esetben lehetetlen volt, messzemenő visszaélésekre és korrupcióra adott okot. Ez a rendelet volt az alapja az 1947 augusztusában újrainduló kitelepítésnek, de immár nem Németország amerikai megszállási övezetébe, hanem a szovjet zónába.

Miután az amerikai hatóságok már nem fogadták a magyarországi németeket, Rajk László belügyminiszter a minisztertanács 1947. június 12-i ülésén bejelentette, kérésrel fordult a szovjetekhez, hogy az ő megszállási övezetükbe folytatódhasson a kitelepítés. A szovjetek nem zárkóztak el, de kérték, hogy a magyar kormány írásbeli indoklással forduljon a SZEB-hez. Dinnyés Lajos miniszterelnök ezt a levelet meg is írta.¹⁹³ Ezek után teljesen érthetetlen Edgcumbe tábornok informátlansága, ugyanis az augusztus 15-i tanácskozáson meglepve kérdezte, igaz-e, hogy Magyarország 45-50 ezer svábot fog kitelepíteni Németország szovjet megszállási övezetébe, és hogy ebbe a szovjet kormány

188 PML V-1017-Db-7-841/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

189 32.920/1946. B.M. sz. rendelet - Lásd PIL 283.f. 16/378. ö.e. 10. SZDP Vidéki Titkárságának iratai

190 MOL Miniszterelnökség iratai 5373/1946 - Közli: TÓTH 1993. 129.

191 FEHÉR 1988. 154.

192 55.907/1947. B.M. sz. rendelet - Magyar Közlöny, III (1947. június 21.)

193 SZEB Jegyzőkönyvei. 2003. 359.

beleegyezett.¹⁹⁴ Ezen a tanácskozáson Edgcumbe azon amerikai kívánságnak adott kifejezést, hogy az előző kitelepítési akció során bevett gyakorlat szerint ezúttal is, szeretnék ellenőrizni a végrehajtást. Szviridov tábornok ezt egy mondattal elutasította: „... *semmi szükség arra, hogy az angol és amerikai képviselők ellenőrizzék a svábok kitelepítését Németország szovjet megszállási övezetébe, mivel ezt a kitelepítést a szovjet katonai hatóság ellenőrzi.*”¹⁹⁵ A potsdami határozat a SZEK ellenőrzését egyértelműen feltételül szabta, tehát elvileg mindhárom nagyhatalom ellenőrzése alatt kellett volna történnie a kitelepítésnek, azonban 1947 augusztusában a megváltozott bel- és külpolitikai erőviszonyok miatt a szovjetek már éreztethették az angolszászokkal kizárólagos befolyásukat. A SZEK ellenőrzési jogköre és a kitelepítés végrehajtásának kapcsolata abból a szempontból is problematikus, hogy 1947. szeptember 15-én megszűnt a SZEK, ugyanis az csak a magyar békeszerződés életbelépéséig működhetett, ami aznap a békeszerződés moszkvai letétbe helyezésével meg is történt. Ez felveti azt az érdekes nemzetközi jogi kérdést, hogy eztán a kitelepítés folytatható lett volna-e, vagy sem.

Az augusztusban meginduló kitelepítés tehát újból a kollektív bűnösség vélelmezett elve alapján és nem titkolt céllal gazdasági szempontok által vezérelve történt. Vándor József miniszteri osztálytanácsos egyik levelében azt hangsúlyozta, hogy el kell fogadtatni a kormánnyal azt az álláspontot, hogy „*a politikai szempontokon felül a külső és belső telepítés lehetővé tétele érdekében a jelenleg érvényben levő jogszabályok alapján áttelepítésre kötelezettek áttelepítési sorrendjének megállapítását pusztán gazdasági szempontok is döntővé tehessek.*”¹⁹⁶

A lakosság körében az a rémhír terjedt, hogy akiket ekkor telepítenek ki, nem Németországba kerülnek, hanem szibériai munkatáborokba. Ezért a németek pánikszerűen menekültek, tömegesen szöktek. Ennek megakadályozására adta ki a kormány a 10.515/1947. Korm. sz. rendeletet, amely komoly szankciókat helyezett kilátásba a szököttekkel és segítőikkel szemben egyaránt.¹⁹⁷

Az első szerelvény augusztus 19-én indult, majd további hat követte augusztusban. 19-én kapta az I. számú mentesítési bizottság azt az utasítást, hogy az augusztus 23-án induló szerelvénnyel ki kell telepíteni Dunabogdány, Nagymaros, Budafok, Budatétény, Nagytétény, Érd, Diósd községek németjeit, valamint a Budaörsön és Törökbálinton pót-kitelepítésre ítélteteket. A szerelvény azonban nem indult el 23-án, hanem csak 25-én, hétfőn délután.¹⁹⁸ Az akció menetéről pontos képet kaphatunk a mentesítő bizottság egyik tagja, Faludi Gábor leveléből: „*Dunabogdány anyagának feldolgozásához a bizottságnak mindössze két nap ideje volt. Ennyi idő alatt kellett 1600 személy kérvényét felülbírálni. A bizottság a község lakóit igen kevés kivétellel kitelepítette és a tegnapi nap folyamán be is*

194 Uo..

195 Az utolsó fél mondat eredetileg így hangzott: „... nem tartozik a SZEK ellenőrzése alá”. - In: SZEK jegyzőkönyvei. 2003. 360.

196 PIL 274. f. 10/35. ö.e. 121-126. MKP Külügyi Osztályának iratai

197 *A Magyar Köztársaság Kormányának 10.515/1947. Korm. sz. rendelete a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítését akadályozó egyes cselekmények meggátlása és egyes ilyen rendelkezések megváltoztatása tárgyában.* Magyar Közlöny, III. (1947. augusztus 31.) 197. sz.

198 PIL 283. f. 10/264. ö.e. 80. SZDP Főtitkárságának iratai; Feldhoffer Anna naplója - Lásd Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény; *Befejeződött a pestkörnyéki svábok kitelepítése.* Kis Újság, 1947. január 26. 5.

vagonírozták őket. Nagymaros, Szigetbecse és Diósd feldolgozására a bizottságnak összesen 1 nap ideje volt. Budaörs, majd Törökbálint szintén egy nap alatt készültek el. Az alaprendelet aláírja, hogy a névjegyzékeknek öt napig kell kifüggesztve maradnia és öt nap kérvénybeadási határidőt szab meg. Ennek ellenére a listák még 24 óráig sem voltak kifüggesztve. Ehhez járult még, hogy a kifüggesztés éppen Szent István napjára esett, iratokat nem lehetett beszerezni, így a kellő védekezési lehetőség nem volt az érdekelteknek megadva. Hiába hangoztattam mindezt, és azt is, hogy ilyen rohammunkával nem lehet lelkiismeretesen és gondosan dolgozni, semmit sem lehetett tenni. Az elmúlt évben különösen Budaörsön igen sok anyanyelvű személy kapott írást végleges mentesítésről, utasítás értelmében ezeket semmisnek kellett tekintenünk. Jellemző az egész munkára, hogy az összeíróbizottság is kijelentette, hogy tekintettel a képtelenül gyors munkára – munkájukért ők sem vállalnak felelősséget. Budaörsön és Törökbálinton az érdekeltek személyek fele sem került az összeírólistára – így az ügyekkel a mentesítő bizottság nem is foglalkozhatott. A község lakóitól szerzett értesüléseim alapján állíthatom, hogy elsősorban kommunistákat hagytak ki az összeírólistákról. A másik főcél, hogy mindenkit, akinek csak van valamije, – ha mentesítési indokai volnának is – kitelepítsék. A lakosság nagyon jól látja, milyen előnyt és könnyebbséget jelent valakinek, ha a kommunista párthoz tartozik. Ezen sürgősen segíteni kéne! Budaörsről a bizottságnak sürgősen Leányvára kellett mennie, hogy a 29-én induló szerelvényhez Leányvár, Máriahalom, Dorog, Tát, Dág, Környe, Nyergesújfalu és még egy-két községet kitelepítsen.¹⁹⁹ A szerelvény tehát két nap késéssel indult a tervezetthez képest, azonban mentesítést akkor már nem tudtak szerezni egyrészt a hétvége miatt, másrészt pedig azért, mert a mentesítési bizottság már nem volt a községben. A mentesítési akciókat minden párt a saját javára igyekezett használni, tehát a gazdasági szempontok és a közelgő választások szellemében folyt a végrehajtás.²⁰⁰

Ennek egyik legrelevánsabb példáját láthatjuk Ébner György községi bíró kitelepítésében. Őt annak ellenére kitelepítették, hogy a KSH-tól megkapta az igazolást, hogy 1941-ben magyar nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallotta magát ő is és felesége is.²⁰¹ A háború során tanúsított politikai magatartásáról pedig talán azt az eseményt lehet megemlíteni, amikor közvetlenül a német megszállás után letartóztatták a baloldali személyeket, így a római katolikus népiskola tanítóját, Bató Gézát is. Ébner György fia, Ébner István²⁰² a következőképp emlékezett erre vissza: „Bató Géza szabadlábba helyezése

199 PIL 283. f. 16/391. ó.e. 28–29. SZDP Vidéki Titkárságának iratai

200 1947. augusztus 31-én zajlott a magyar történelem leghírhedtebb választása, az ún. „kékcédulás” választás. A választás a csalások ellenére sem hozta meg a kívánt eredményt az MKP számára, azonban a választást követően az ellenzékre leadott szavazatok semmissé nyilvánításával megvalósult a kommunista hatalomátvétel Magyarországon.

201 Ébner Györgyné naplórészletét lásd: KOVÁCS 2005. 98–32.

202 Ébner Istvánt már 1947 tavaszán pellengérré állították. É. I. a helybeli gazdatanfolyamon előadást tartott a földbirtokreform és telepítés jogi kérdéseiről. A tanfolyamon foglalkozott a helyi MÁVAG-telepítés kérdéseivel: „Ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy a MÁVAG településre igénybevett területén mentesített sváb magántulajdonok is vannak és ha ezt törvényes rendelet nélkül igénybevétték, úgy az ottani birtokosokat vagy azonnal kellett volna kártalanítani, vagy pedig a kártalanítási folyamatot azonnal folyamatba tenni. Szerinte jogtalan eljárás az, ha ilyen értelmű törvényes rendelkezés hiányában valamely község vagy testület magántulajdonát sajátít ki kártalanítás nélkül.” Két tanút kihallgattak ez ügyben. Mindkét tanú előadta, hogy inkább az előadás tárgyában és az előadó mimikájában és hanglejtésében érződött ki a kitelepítéssel kapcsolatban érzett felfogása, mint magában az előadás

érdekében nemcsak családja, hanem barátai is mindent megpróbáltak. Községünk akkori bírója, Ébner György vállalkozott arra, hogy ifjabb Bató Gézával, a fogvatartott Bató Géza fiával elmenjen a német követségre dr. Veesenmayerhez. Veesenmayer fogadta őket és azt mondta, »... erről az ügyről nem tudok semmit. Jöjjenek vissza négy óra múlva (14 órára!)«. Mikor visszamentek Veesenmayer ordítózni kezdett édesapámmal, és amikor édesapám figyelmeztette, hogy ő Budaörs bírója, vele ne ordítózzék, ő nem alárendeltje, beszéljen vele tisztességesen; Veesenmayer néhány pillanatig szóhoz sem jutott, tátogott, majd ismét ordítózni kezdett és Blutveräternek nevezte édesapámat. Ifjabb Bató Gézát elzavarta, édesapámat letartóztatta. Apám csak harmadnapjára került haza. Apám teljesen fel volt dűlva, szitkozódott, pedig nem volt szokása. Másnap a községházára ment és lemondott, de Hagenthurn az akkori jegyző, értesítette a főszolgabíró, az alispánt, akik már tudtak apám letartóztatásáról, hogy beszéljenek vele, és vonassák vissza a lemondást. Az alispán, a főszolgabíró eljöttek és rávették apámat arra, hogy lemondását vonja vissza, hiszen közbenjárásukra a német követ szabálytalannak mondta és apám így szabadult, sőt ígéretet kaptak a magyar kormánytól, hogy Bató Géza szabadon bocsátását elintézik. Apám visszavonta a lemondását. Bató Géza hamarosan szabadult.²⁰³ Dr. Reibel Mihály eleki esperes-plébános a miniszterelnöknek írt beadványában is felhívta a figyelmet arra, hogy a budaörsi bírót, mert német származása dacára magát magyarnak vallotta, a Gestapo elhurcolta és a Pestvidéki Törvényszék fogházában éjszakánként változtatott kínzásokkal szeretne volna rávenni magyarságának megtagadására, de eredménytelenül.²⁰⁴ A mérleg egyik serpenyőjén volt tehát az illető magyartudata és ellenzéki magatartása a háború idején, a másikban viszont ott volt szép háza, vagyona és kisgazdapárti mivolta – a kitelepítéskor a mérleg ez utóbbi felé billent.

Rajk László belügyminiszter 1947. augusztus 23-án levelet küldött a pártok Központi Titkárságának, amelyben nehezményezte a pártok és pártfunkcionáriusok tömeges mentesítési akcióit, és rámutatott, hogy „ez a körülmény összeegyeztethetetlen az elérni szándékolt céllal”. Közölte, hogy a mentesítési szándékokat a Belügyminisztérium kizárólag az adott párt politikai bizottságának javaslata alapján fogja felülvizsgálni, és ha a párt bármely más tagja mentesítési javaslatot nyújtana be, akkor azt figyelmen kívül fogják hagyni.²⁰⁵ Az SZDP összeállított egy 17 fős listát azokról a budaörsiekről, akiknek a mentesítését kérte, és levélben fordult a belügyminiszterhez, hogy a kitelepítést irányító kormánybiztos ezt a 17 személyt nem hajlandó visszatartani, sőt másokat visszatartott „bizonyos vagyoni lemondás ellenében”. Rajk Lászlótól azonnali intézkedést kért a párt az érintett személyek ügyében, mert azok már vonaton voltak.²⁰⁶ Források hiányában nem megállapítható, hogy

---

szövegében, mert mindig csak törvényes rendelkezésekre, vagy azoknak hiányára mutatott rá a helyzet bírálásánál. Demokráciaellenes kijelentést nem tett, csak a szent magántulajdon kihangsúlyozása a telepések előtt váltotta ki az ellenszenvet. – Lásd PML XVII-42 iktatlanok 1947. Budaörsi Nemzeti Bizottság iratai

203 Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, Hauser József hagyatéka – D-2008.013.5. – Erről lásd még: Budaörsi Római Katolikus Plébánia Egyházközségi iratok, 1944. augusztus 1.

204 MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökség iratai XXII-e/1945. 32.d 8303

205 PIL 283. f. 10/264. ő.e. 70. SZDP Főtitkárságának iratai

206 PIL 283. f. 10/264. ő.e. 73. SZDP Főtitkárságának iratai

mi lett ezen emberek sorsa, de valószínűsíthető, hogy nem szállították le őket a vonatról, mert sem naplójegyzetek, sem a visszaemlékezések nem szólnak erről.

1947. augusztus 19–31. között 10 381 főt telepítettek ki Magyarországról, és ezáltal „felszabadult” 51 455 katasztrális hold földterület és 3348 lakóház.²⁰⁷ A budaörsieket a 201-es szerelvényrel vitték, mellyel 1480 személyt telepítettek ki (körülbelül 280 budaörsit – adatokról lásd alább), és közülük 286-an megszöktek.²⁰⁸ Arról nem tudunk, hogy a szököttek között volt-e budaörsi is.

A kitelepítések az őszi hónapokban és 1948 elején tovább folytatódtak. Az 1947-es őszi választásokat követően a magyar kormány 1947. október 11-én kiadta utolsó áttelepítési rendeletét, mely szerint mentesültek a kitelepítés alól azok, akik német anyanyelvűnek vallották magukat, illetve azok, akik kényszorsorozással léptek be az SS-be.²⁰⁹ A német anyanyelvűek ugyan mentesültek a kitelepítés alól, ám vagyonuk az államra szállt, és külterületen 10 kat. hold csereingatlant kaptak. A rendelet végrehajtási utasítása részleteiben szabályozta a végrehajtást, és az újabb kitelepítési névjegyzékek összeállítását.²¹⁰

5. Kitelepítési névjegyzék

A kormányrendelet alapján áttelepülésre kötelezett, aki az 1941. évi népszámlálás alkalmával magát német nemzetiségűnek vallotta, a Volksbund tagja volt, nevét visszanevetesítette, vagy önként lépett be az SS-be. A végrehajtási utasítás úgy rendelkezik, hogy a német anyanyelvűeket is össze kell írni, a községi eljáróságoknak küldött végrehajtási utasítás pedig már nem tesz különbséget az SS-be önként jelentkezettek és a kényszorsorozottak között.²¹¹ Tehát gyakorlatilag mindenkit össze kellett írni, aki a 12.330/1945. M.E. sz. rendelet alapján is összeírandó volt.

A községi eljáróság a belügyminiszter által rendelkezésére bocsátott névjegyzék, valamint a hatóságoktól kapott adatok alapján külön-külön összeírólapot készített, majd azt megküldte a Belügyminisztérium által létrehozott Összeíró Bizottságnak. A Bizottság az összeírólapok adatai alapján névjegyzéket készített, amit megküldött a községi eljáróságnak, amely köteles volt ezt öt napon keresztül közszemlére tenni a községházán,

---

207 1935-ben a német anyanyelvű lakosság kezén 638 337 kat. hold föld volt. Az 1945. évi földreform során a 100 kat. holdon felüli német birtokokból 35 500 kat. holdat vettek el, a 100 kat. holdon aluli sváb birtokokból 204 100kat. holdat vettek el. – Lásd KSH tanulmánya a svábok földbirtokviszonyairól, különös tekintettel a telepítésre, 1946. május 24. MOL XIX-A-1-n 4.d. 1942Z/1946. Miniszterelnökség iratai

208 PIL 274. f. 10/35. ö.e. 103. SZDP Főtitkárságának iratai

209 *A Magyar Kormány 12.200/1947. korm. sz. rendelete a magyarországi német lakosság Németországba áttelepítéséről szóló 12.330/1945. M.E. sz. rendelet, valamint az ezzel kapcsolatos egyéb rendeletek módosítása, kiegészítése és összefoglalása.* Magyar Közlöny, III. (1947. október 28.) 245. sz.

210 *A Belügyminiszter 84.350/1947. B.M. sz. rendelete a magyarországi német lakosság Németországba áttelepítéséről szóló 12330/1945. M.E. sz. rendelet, valamint az ezzel kapcsolatos egyéb rendeletek módosítása, kiegészítése és összefoglalása tárgyában kibocsátott 12200/1945. korm. sz. rendelet egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról.* Magyar Közlöny, III. (1947. november 27.) 269. sz.

211 PML V-1017-Db. 1399/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

majd visszaküldeni az Összeíró Bizottságnak.²¹² Felmerül a kérdés, hogy miért a Belügy-minisztérium készítette a névjegyzéket, és miért nem a községi előljáróság állította össze. Ennek két oka is lehet: egyrészt a BM kapta meg a KSH-tól a népszámlálás adatait, másrészt a kitelepítésben érintett községekben – amint azt Budaörsnél is láttuk – a tárgyalt időszakban gyakran cserélődtek a jegyzők, illetve az egész előljáróság, és az újonnan oda-kerülők nem rendelkeztek semmiféle helyismerettel.

Országosan 1614 településről áll rendelkezésünkre névjegyzék, Pest megyéből 96 településről, köztük Budaörsről is. A névjegyzékeket 1948 elején állították össze.

5.2. A névjegyzékben található adatok

A névjegyzékek jellege leltárszerű személyi és vagyoni összeírás, a vagyoni összeírás azonban mindmáig ismeretlen. Megjegyzendő, hogy a 84.350/1947. B.M. sz. rendelet kimondta, hogy mentesítést kapnak a kitelepítés alól azon személyek, akik az adott településen nélkülözhetetlen ipari, bánya vagy mezőgazdasági munkát végeznek, kivéve, ha 3 kat. holdnál nagyobb ingatlannal vagy azzal egyenértékű vagyonnal rendelkeznek. Ez egy újabb bizonyítéka a szakirodalomban már hivatkozott utalásnak, és a tanulmányban már eddig is hangsúlyozott ténynek, hogy a kitelepítésnek vagyoni vonatkozása is volt.

A fejlécben a község neve áll. Oldalanként 20 személy neve szerepel mindegyik külön sorszámmal. A név után következik a lajstromba vett anyjának a neve, majd születésének helye és éve. Amennyiben az illető Budaörsön született, nem tüntették fel külön a születési helyét, csak azokét írták be, akik máshol születtek. A születési adatokat követi a lakcím, ami egy utcanévből és egy házszámból áll. Ez azonban az összeírás kori lakcím,²¹³ a kitelepítettek új lakcímét nem jegyezték fel. A következő rovatba a foglalkozást kellett volna beírni, ám ehelyett a névjegyzékbe vétel indokát rögzítették. Itt különféle rövidítéseket találunk: a.– anyanyelve német, n. – német nemzetiségű, N. – nevet változtatott, Vb. – Volksbund-tag, W., V., SS. – Wehrmacht/SS-szolgálatot teljesített, ht. – hozzátartozó, ö. – kitelepítésre önként jelentkezett, M. – a jelenlegi kutatások alapján még nem megfejtett „kód”. A betűk mellett számokat is találunk – a jelenlegi források alapján nem sikerült ezeket feloldani. A következő rovatok (összeírási névjegyzék jele, törzsszáma, statisztikai adatok; kivételezett-e?, mentesítve van-e?, áttelepülésre kötelezett-e?, önként jelentkezett-e?, az áttelepítés időpontja [év, hó, nap], szerelvény száma, vagyonleltár száma, megjegyzés) hiányosan vannak kitöltve. A budaörsi névjegyzékben a szerelvények száma szerepel a kitelepítettekénél. Itt szeretném megemlíteni, hogy az összeíró bizottságok milyen cinikus megfogalmazást használtak: ahol a kitelepítés tényét szövegesen jelölték, azt olvashatjuk, hogy *kitelepült, áttelepült* – mintha a kitelepítettek önszántukból mentek volna el Magyar-

212 84.350/1947. B.M. sz. rendelet Magyar Közlöny, III. (1947.november 27.) 269.sz.

213 Czibulka Zoltán szerint a névjegyzéken szereplő lakcím az 1941. évi (Ld.: CZIBULKA, 2004), ezt viszont Budaörs példáján tudom cáfolni, ahol olyan utcanevék szerepelnek, mint Marx Károly út (volt Károly király út), Sztálin utca (volt Prohászka u.), Lenin utca (volt gr. Klebelsberg u.), Ady Endre utca (volt Apponyi u.), József Attila utca (volt Darányi u.), Ságvári Endre utca (volt gr. Zichy u.) (Ld.: MOL XIX-B-1-at 35.d. 998/1948.BM Elnöki iratok) Budaörsön az 1945. április 28-i képviselőtestületi gyűlésen határoztak az utcanevék megváltoztatásáról. (Ld.: PML V-1017-Da-293/1945. Képviselőtestületi Jegyzőkönyvek)

országról. A budaörsi listán azt olvashatjuk, hogy „*Németországba áttelepült*” – ebből viszont nem tudunk egyértelműen következtetni arra, hogy az illető valóban kitelepített-e (1946-ban vagy 1947-ben), vagy 1944-ben elmenekült, azonban más forrásokat is felhasználva²¹⁴ és a jegyzéket azokkal egybevetve sikerült ezt a három kategóriát különválasztani. Az 1946-ban kitelepítettekénél a vagonszám 1-gyel kezdődik, az 1947-ben kitelepítettekénél 2-vel kezdődik, az 1944-ben menekülteknél pedig nincs vagonszám feltüntetve.

A mentesítettekénél azon paragrafus számát találjuk, amely alapján az illetőt mentesítették²¹⁵.

A névjegyzék utolsó rovata a *Megjegyzés*. Ebből azt tudhatjuk meg, hogy ki az, aki már meghalt, elköltözött, ismeretlen vagy fogságban lévő személy.

A jegyzék végén a Belügyminisztérium Német Kitelepítési Összeíró Bizottságának a pecsétje szerepel a lezárás dátumával, valamint az összeállítók aláírásával.

5.3. A névjegyzékbe vétel indokai

A budaörsi névjegyzékben 10 074 személy szerepel. Az 1941-es népszámlálás alkalmával – amint azt már említettük – Budaörs lakossága 9814 volt. A névjegyzékben szereplő személyek azért lehettek többen, mert listára került mindenki, akit 1941-ben összeírtak, plusz az azután születetteket is jegyzékbe vették, viszont az időközben meghaltakat nem törölték. A Pest megyei²¹⁶ kitelepítendőek több mint 16 százaléka (10 074 személy) Budaörsön (Sopron és Bácsalmás után az ország harmadik legnagyobb német ajkú településén) élt.

A névjegyzékbe vettek nem és kor szerinti megoszlása a következő:

Település	1885 előtt		1886-1895		1896-1905		1906-1915		1916-1925		1926-1930		Gyermek 1931-től
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	
Budaörs	595	711	424	563	635	662	874	868	711	855	483	497	2291
Országosan	37 778	46 878	23 697	29 051	36 965	37 428	39 432	38 857	37 912	37 850	21 997	22 077	95 434

Forrás: MOL XIX-B-1-at. 35d. 998/1948. Budaörs, CZIBULKA, 2004. 258.

Láthatjuk, hogy Budaörsön a jegyzékbe vett nők és férfiak többsége is 1906–1925 között született. Ebben az időszakban nagyon kiegyensúlyozott volt a nemek közti arány. Ezek a személyek 21–40 évesek voltak a kitelepítés idején. A férfiak esetében ez teljesen fedi az országos adatokat, a nők többsége viszont fiatalabb, mint az országos mutató, mert a szerint az 1885 előttiiek vannak többségben. A legnagyobb aszimmetriát Budaörsön az idősebbek (1885 előtt születettek) körében találjuk. Természetesen ez nem

214 Elsősorban iskolai anyakönyvekkel egybevetve, de számos, egyes személyekre vonatkozó közigazgatási irattal is egyeztetve.

215 Ez a 84.350/1947. B. M. sz. rendelet paragrafuszáma.

216 Pest megye alatt a mai Pest megye közigazgatási határait értem.

azt jelenti, hogy jóval több nő született ekkor, mint férfi, hanem azt mutatja, hogy a nők általában tovább élnek, mint a férfiak.

Nagyon beszédes a gyermekek aránya: Budaörsön 22,5 százalék, miközben országosan 18,7 százalék, tehát számarányuk az országos átlag fölött van. Ez azt jelenti, hogy minden 4-5. potenciális budaörsi kitelepítendő még gyermek volt a kitelepítéskor, akinek nyilván nem lehetett semmi „bünt” felróni.

A névjegyzéken szereplők közül 9759 személynél tüntették fel a népszámlálási választ, ebből 8039 esetben a német nemzetiség és 4318 esetben a német anyanyelv szerepelt.²¹⁷ Ez az adat abból a szempontból feltűnő, hogy a népszámlálás alkalmával csupán 7243-an vallották magukat német nemzetiségűnek, viszont 8448-an német anyanyelvűnek. Ez nem csupán budaörsi jellegzetesség, ha megnézzük más községek adatait, vagy az országos adatokat, ugyanezzel szembesülünk.²¹⁸ Tehát biztos, hogy a névjegyzék ezen adatai nem fedik a valóságot. A választ talán abban kereshetjük, hogy a német nemzetiség bevallása mindvégig a kitelepítés indoka volt, a német anyanyelvűeket viszont mentesítette a 32.920/1946-os rendelet, majd a 12.200/1947-es is, ellenben a magyar kormány azon törekvése, hogy a németség lehetőleg minél szélesebb körét telepítsék ki, indokoltá tette, hogy minél több német nemzetiségű személyt mutassanak ki.

A kitelepítés másik indoka – amint már említettük – a Volksbund-tagság volt, és az is maradt a végrehajtás teljes ideje alatt. A Volksbund-tagság megállapítása nagy nehézségekbe ütközött a háborút követően. Ennek fő oka az volt, hogy hivatalos Volksbund-listák már nem voltak elérhetőek, azokat a helyi Volksbund-vezetők általában magukkal vitték vagy megsemmisítették. A háború után összeállított listák viszont már a felelősségre vonás szellemében íródtak, és mint ilyenek természetesen nem tekinthetők megbízhatónak. A listákat rendőri véleményezés és információk alapján állították össze, tehát az összeírók tetszés szerint intézkedhettek.²¹⁹ Dr. Reibel Mihály eleki plébános mutatott rá arra, hogy sok esetben elegendő volt, ha valakinek szép háza és gazdasága volt, és rögtön felkerült a Volksbund-listára.²²⁰ A Budaörsön ily módon összeállított lista is csupán addig maradt helyben, amíg le nem zajlott az 1946-os kitelepítés, ugyanis azt követően a kitelepítési Kormánybiztosság a lajstromot magával vitte. Tehát a később a településre került jegyzőknek már ez a fajta lista sem volt a kezükben, és kellő helyismeret híján nem tudtak információt adni az őket megkereső hatóságoknak.²²¹

217 CZIBULKA 2004. 292.

218 Német nemzetiség, mint a névjegyzékbe vétel indoka országosan 274 768 esetben szerepelt (azon településeken, ahol a névjegyzék rendelkezésre áll, az 1941. évi népszámlálás szerint 267 523 a német nemzetiségű), német anyanyelv pedig 192 210 esetben (a fenti településeken az 1941. évi népszámlálás szerint 418 575 a német anyanyelvű) – Lásd i. m. 269-270., 278.

219 PIL 283.f. 10/264. ő.e. 11-13. SZDP Főtitkárságának iratai

220 MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökség iratai XXII-e/1945. 32.d. 8303.

221 PML XVII-42 iktatatlak 1946. Budaörsi Nemzeti Bizottság iratai

Mindezek ismeretében a névjegyzékben feltüntetett Volksbund-tagságot sem lehet teljesen hitelesnek tekinteni. A budaörsi jegyzékben 311 főnél szerepel ez az indok.²²² Az ő életkori megoszlásuk a következő:

Volksbund-tagok Budaörsön

Születési év	1885 előtt	1886-1895	1896-1905	1906-1915	1916-1925	1926-1930	1931 előtt	Összesen
Volksbund-tagok száma és aránya	1306/28 (2,1%)	987/23 (2,3%)	1297/28 (2,2%)	1742/43 (2,5%)	1566/110 (7%)	980/54 (5,5%)	2291/25 (1,1%)	10169/311 (3,1%)

Forrás: MOL XIX-B-1-at. 35d. 998/1948. Budaörs

A táblázatból azt láthatjuk, hogy Budaörs lakosságának mindössze 3 százaléka volt Volksbund-tag (az országos adat kb. 18 százalék, a Pest megyei adat pedig 10 százalék). A Volksbund inkább a fiatalabb korosztályban volt befolyásosabb, azok körében, akik a kitelepítés idején 30 évnél fiatalabbak voltak. A gyerekeknek mindössze 1,1 százalékánál volt feltüntetve a Volksbund-tagság (azokat a gyerekeket nem számoltuk bele, akinél ott volt a ht. – hozzátartozó megjelölés). Nyilvánvaló, hogy egy 10–14 éves gyerek csak a szüleivel mehetett el a Volksbund-ülésekre, és méltánytalan, hogy nem szerepelt a hozzátartozó megjelölés.

Annyi bizonyos, hogy ez a névjegyzékes adat nem fedi a valóságot, és nem csupán a fentebb említett okok miatt, hanem azért is, mert a Volksbund-vezetők többségénél a budaörsi névjegyzékben nem tüntették fel ezt az indokot. A Deutscher Volksbote, a Volksbund hivatalos hetilapja (fentebb már említettük) hétről hétre közölte, hogy melyik településeken alakult meg a Volksbund, és településenként megírta a vezetők névsorát, betöltött pozícióját is. A névjegyzéket ezzel a névsorral összevetve jutottunk a fenti megállapításra. Külön érdekesség, hogy ezeknél a személyeknél csak a német nemzetiséget tüntetik fel mint a jegyzékbe vétel indokát. A jegyzékből pontosan kiolvasható, hogy többségük 1944 őszén elmenekült (voltak, akik 1945-ben visszatértek közülük). Felmerül a kérdés, hogy vajon mi állhat e mögött? Ha pontosan feltüntették volna ezeknél a személyeknél, hogy volksbundosok voltak, akkor bizonyára nem állta volna meg a helyét a magyar kormánynak az a hivatkozási alapja a nagyhatalmak és a magyar közvélemény felé, hogy innen fasiszta volksbundosokat telepítenek ki, ha azoknak jó része már elment.

A Volksbund-tagság 311 személynél feltüntetett indoka abból a szempontból is problematikus, hogy a kollektív emlékezet és a korabeli sajtó egyaránt a Volksbund ennél sokkal erőteljesebb budaörsi jelenlétéről szól. A korabeli (értsd: háború utáni) sajtó persze ebből a szemszögből nem tekinthető mérvadónak, mert sokszor tendenciózus megvilágításban láttatta az eseményeket, és szóhasználata erősen túlzó volt (pl. Budaörsön „volksbundista svábok” laknak²²³, vagy „Budaörs tűzfészke és fertőző göcca volt a magyarországi svábságnak, innen indultak ki a Volksbund-borzalmak, miután a község lakossága meggyőződéses náci párti volt”²²⁴). Az egyik Volksbund-vezető fiával készült interjú alapján azt tudtuk meg, hogy

222 Czibulka szerint 321 - ld: CZIBULKA, 2004. 292.

223 *Ezentúl állandó repülőbizottságok ellenőrzik a sváb lakosság magatartását.* Világ, 1945. július 29. 1.

224 *Új élet az új Budaörsön.* Világ, 1946. április 30. 2.

kb. 800 fő körül lehetett Budaörsön a Volksbund tagok száma, de szimpatizáns ennek a többszöröse volt.²²⁵ Azt teljes biztonsággal tényként kezelhetjük, hogy 311 főnél biztosan több Volksbund-tag volt Budaörsön.

A kitelepítés további indoka a német fegyveres alakulatban (Wehrmacht/SS – a továbbiakban W/SS-szolgálat) való részvétel volt. Az első kitelepítési rendelet (12.330/1945. M.E. sz.) nem tett különbséget az önkéntes vagy kényszersorozott SS-esek között,²²⁶ az 1946 nyarán megjelenő rendeletmódosítás (3473/1946.sz.) mentesítette azokat, akiket besoroztak, de megszöktek, 1947 júniusában ez utóbbit hatálytalanították, majd az utolsó kitelepítési rendelet (12.200/1947. Korm. sz.) mentesítette a sorozás útján belépőket. Ez a látszólag egyértelmű jogszabályi rendelkezés azonban a gyakorlatban nem mindig érvényesült. Világosan mutatja ezt H. K. budaörsi lakos népbíróági perének indoklása. 1941-ben belépett a Volksbundba, majd 1944 szeptemberében SS-tag lett – besorozták ugyan, de mivel önkéntesen vonult be a Volksbundba, ezért ezt önkéntesnek tekintették. *„A népbíróóság megítélése szerint fel is tételezve azt, hogy a vádlott a német katonai alakulatba közvetlenül valóban sorozás eredményeként is került, önkéntes Volksbund-tagságából következtethetően azonban ez a besorozás az ő saját akarati elhatározásának is megfelelt.”*²²⁷

Az SS-listák összeállítása során is számos panasz merült fel. Az SZDP kifogásolta, hogy ezek a sorozásra való behívási listák alapján készültek. *„Az utolsó időben pedig az volt a helyzet, hogy egyszerűen leírták a címtáblákról a német hangzású neveket és sorozásra való behívót küldték, amelynek az illetők számosan nem tettek eleget, mert rég magyar katonák voltak, megszöktek, stb.”*²²⁸ Így tehát egyrészt problémás volt az összeállított névjegyzék is, másrészt önkényes volt az önkéntesség és kényszer megállapítása.

A budaörsi kitelepítési névjegyzékben összesen 4851 személynél van feltüntetve a W/SS-szolgálat mint indok.²²⁹ Ahhoz, hogy ezt a számot értelmezni tudjuk, mindenképp szükséges megnézni az országos adatokat, és más település ezen adatait.

A kitelepítési névjegyzékekben országosan összesen 111 857 főnél jelölték meg a W/SS-szolgálatot. Ez a szám reálisnak tűnik, ha összevetjük a ténylegesen szolgálatot teljesítők számával (meg kell azonban jegyeznünk, hogy több település névjegyzéke nem került elő), ami 120-140 000 főt jelent. Ha megnézzük országosan azon férfiak számát, akik hadkötelesek lehettek (1894–1927),²³⁰ akkor is reálisnak tűnik ez a szám, viszont azt jelenti, hogy ez gyakorlatilag az érintett férfilakosság 100 százalékát érinti. Budaörsön viszont a hadköteles korú férfiak száma csupán 2400 körül volt.²³¹ Országosan a névjegyzéken szereplők kb. 22 százalékánál szerepel a W/SS-szolgálat, Budaörsön viszont 48 százalékánál. Mind szám szerint (27 362 – az országos adat 24,5 százaléka), mind arányaiban (44,4 százalék) Pest megyében volt a legtöbb személynél ez az indok megjelöl-

225 Az interjú S.L.-tal Hauser József készítette 1983. november 23-án. - Ld: Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, Hauser hagyaték D-2008.012.8.

226 Erről bővebben lásd Grósz András tanulmányát.

227 PML V-1017-Db-3-1813/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

228 PIL 283. f. 10/264. ó.e. 11-13. SZDP Főtitkárságának iratai

229 Czibulka szerint 5232 - Ld.: CZIBULKA 2004. 292.

230 1896-1925 között 114 309 férfi született. - Lásd CZIBULKA 2004. 258.

231 Lásd a névjegyzéken szereplők nem és kor szerinti megoszlásának táblázatát.

ve.²³² Kicsit kisebb, de kirívóan nagy arány figyelhető meg még Győr-Moson-Pozsony (35,7 százalék) és Sopron (42,3 százalék) vármegyékben. Ez az arány azonban nagyon gyanús, és felmerül az a kérdés, hogy vajon a W/SS-szolgálat mint indok jelzi-e a tényleges szolgálatot teljesítők számát?

Ha megnézzük a Pest megyei települések adatait, azt vehetjük észre, hogy azokon a településeken, ahol nagyarányú volt a kitelepítés, a W/SS-szolgálat a névjegyzékbe kerülők több mint felénél szerepel. Ez az arány abszurd, amennyiben az indok megjelölése valós szolgálatot takar, ugyanis nem lehet ilyen arányú a hadkötelezett férfi lakosság száma a település teljes lakosságához viszonyítva. A választ a problémára az alábbi táblázat adja meg:

A W/SS-szolgálat mint indok megoszlása

Település	Férfi	Nő	Gyermek 1931-től	Összesen
Budaörs	1560	2331	960	4851

Forrás: MOL XIX-B-1-at. 35. d 998/1948

A táblázat azt mutatja, hogy W/SS-szolgálatot nőknél és gyermekeknél is jelölték, indokként, nyilván hozzátartozói alapon. Persze az már a névjegyzékek elkészítőinek szándékos vagy véletlen mulasztása, hogy nem írták oda a ht. megjelölést, ami nyilvánvalóvá tette volna, hogy csupán hozzátartozóról van szó és nem tényleges katonáról.

Ha összehasonlításként megnézzünk több település ez irányú adatait (Csobánka: 1679 személyből 1192-nél, Nagykovácsi: 3166 személyből 2078-nál, Pilisszentiván: 1871 személyből 12-nél, Felsőgalla: 2742 személyből 74-nél volt feltüntetve a W/SS-szolgálat²³³), azt kell mondanunk, Budaörs esetében nem véletlen, hogy ilyen magas a W/SS „szolgálatosok” száma. A példaként hozott négy település közül Csobánkán és Nagykovácsiban nagyarányú volt a kitelepítés, míg Pilisszentivánról és Felsőgalláról gyakorlatilag nem volt kitelepítés. Ez arra enged következtetni, hogy a hatóságok azokon a településeken, ahol jelentős volt a kitelepítés, nagyszámú W/SS-szolgálatost igyekeztek kimutatni, ahol viszont ilyen retorzió nem volt, ott ez nem állt érdekükben. Ezt támasztják alá a levéltári források adatai is: Pilisszentivánról csak 1942 tavaszáig 38 fő jelentkezett az SS-be (ezzel szemben a névjegyzéken összesen csak 12-t tüntettek fel), Felsőgalláról pedig ugyanezen időpontig 160 fő jelentkezett, szemben a feltüntetett 74-gyel.²³⁴

Pontos adataink nincsenek a német fegyveres alakulatba lépő budaörsiekről. Levéltári források szerint az első SS-toborzást követően 1942. február 28-ig 120-an

232 CZIBULKA 2004. 262.

233 Csobánka és Nagykovácsi saját feldolgozás, lásd MOL XIX-B-1-at 35. d. 1001/1948., és uo. 1045/1948. Pilisszentiván és Felsőgalla adatait lásd. CZIBULKA 2004. 290., 293.

234 KOVÁCS ZOLTÁN ANDRÁS - SZÁMVÉBER NORBERT: *A Waffens-SS Magyarországon*. Budapest, Hadtörténelmi Levéltár 2001. (továbbiakban: KOVÁCS-SZÁMVÉBER 2001) 51.

jelentkeztek önként, majd március 19-ig további 60-an.²³⁵ A második akció során sajtóhír szerint több mint 400-an jelentkeztek Budaörsről.²³⁶ Debreczeni Endre vezetőjegyző jelentése alapján a községben 912-en veszítették el magyar állampolgárságukat az SS-be való belépéssel, vagyis önkéntesként.²³⁷ Kellő forrás hiányában tehát nem tudjuk a névjegyzék ezen számait ellenőrizni, de nyilvánvaló a fenti adatokkal való visszaélés.

A családi név visszanevetesítése mint negyedik kitelepítési indok nem dokumentálható kellő biztonsággal a névjegyzékből, ezért annak elemzésére nem vállalkoztunk. Annyi bizonyos – amint ezt már fentebb is említettük –, hogy nem volt jelentős a számuk.

5.3. Kitelepítettek száma

A budaörsi kitelepítettek számára vonatkozóan eddig több adat is megjelent a szakirodalomban (6000 és 8359 közé teszik számukat), mivel azonban kellő alaposágú kutatások nem történtek a témában, igazolni sem lehetett ezeknek a helyességét. Most azonban vállalkozunk erre. Adataink igazolására források sokaságát vetettük egybe a névjegyzékkel. Három eseményt kell egyszerre vizsgálni ahhoz, hogy pontos képet kapjunk a számokról: az 1944 év végi menekülést, az 1946-os és az 1947-es kitelepítést.

Az 1944-ben elmenekültek számát illetően eltérő adatokat találunk. 1945 késő tavaszán-nyarán több olyan forrást is találunk, melyek Budaörs akkori lakosságát 5767–6250 közé teszik.²³⁸ Ez nagyon kevés ahhoz képest, hogy hányan laktak a települést 1941-ben: 9814-en, tehát az adott időszakban kb. 3800-4000-rel kevesebben éltek a településen. Debreczeni Endre az 1945. július 14-én kelt pénzügyminiszterhez címzett levelében a következőt írja: „Községünkben cca. 3000 ember menekült a legnagyobb adózók közül, mint németbarát és SS-ek.”²³⁹ Majd augusztus 1-jén a KSH-nak tett jelentésében már 3866 menekültről ír.²⁴⁰ Tulajdonképpen ilyen nagyságrendről olvashatunk a sajtóban is: a Szabad Szó 1945. április 17-én 3877 menekülőről ír, a Világ pedig 1945. június 16-án 3000-ról.²⁴¹ A visszaemlékezők viszont 700-800-ról tudnak.²⁴² Kutatásaink a vezetőjegyző jelentését és a sajtót igazolják. A névjegyzék szerint 2821-an menekültek el 1944-ben, illetve pontosabban ennyi azoknak a száma, akik elmenekültek, és nem jöttek vissza. Viszont forrásokból azt is tudjuk, hogy 1945-ben többen visszatértek. 1945. június 23-án Debreczeni

235 Uo. 51.

236 Deutscher Volksbote, 1944. 02. 18. 2.

237 PML V-1017-Db-1-450/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

238 PML V-1017-Db-1-337/1945. szerint 5973 fő (május 4.), PML V-1017-Db-1-467/1945. szerint 5767 fő (június 6.), PML V-1017-Db-1-550/1945. szerint 5977 fő (június 14.), PML V-1017-Db-2-962/1945. szerint 6214 fő (június 30.), PML V-1017-Db-2-833/1945. szerint 6250 fő (augusztus 11.) – Budaörsi közigazgatási iratok

239 PML V-1017-Db-2-792/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

240 PML V-1017-Db-2-962/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

241 Közli: GRÓSZ 2007. 18.

242 Uo. 18.

Endre azt írja, hogy a Budaörsre hazatérő menekültek internálótáborba kerülnek, mivel „*ezek kivétel nélkül a Vörös Hadsereg elől menekült volksbundisták.*”²⁴³ Pontos adataink nincsenek arra nézve, hogy hányan jöhettek vissza.²⁴⁴

Kimutatás szerint az 1946-os kitelepítés során 5788 személyt vittek el.²⁴⁵ Ez az adat a névjegyzék alapján igazolható, és hitelesnek elfogadható. Azonban álljon itt egy-két forrás arra, hogy a kitelepítettek számát akkor sem tudták pontosan, amikor végrehajtották a kitelepítést. „*Az állomáson negyven vasúti kocsiból álló szerelvény fogadta a szombati napon kitelepített ezer embert*” – olvashatjuk Szepessy Géza miniszteri osztályfőnök sajtótájékoztatójában az első szerelvény elindulásakor.²⁴⁶ Ugyanakkor a sajtóban 714 főről szóltak.²⁴⁷ A korabeli kimutatások is eltérően adják meg az 1946 januárjában kitelepítettek számát (3866 és 4448 fő).²⁴⁸

Az 1947-es kitelepítettek számára vonatkozóan a szakirodalom 80 családot, kb. 357 főt ad meg.²⁴⁹ Ez a szám azonban több mint amennyi a forrásokban van. A névjegyzékben 220 ekkor kitelepített személyt találunk. A Fővárosi Földhivatal adata szerint 69 családot érintett ez a második hullám.²⁵⁰ E két utóbbi adat nagyjából összecseng egymással, és mivel a '44-es menekültek és a '46-os kitelepítettek esetében is igazolható a névjegyzék hitelessége, ezért ez utóbbi adatot is hitelesnek fogadhatjuk el.

Kutatásaink mai állása szerint tehát az adatok ekképp alakulnak: 1944-ben kb. 3800-an menekültek el, közülük visszatért kb. 800-1000 ember; 1946-ban kitelepítettek 5788 személyt, 1947-ben pedig kb. 220 főt.

5.4. Mentésítettek

Amint azt már láttuk, a mentesítettek köre változott az idő során, és láthattuk azt is, hogy a gyakorlati végrehajtás köszönőviszonyban sem volt a jogszabályokkal, illetve különféle érdekek mentén kihasználták annak „gumi” jellegét.

Budaörsön 893 személyt mentesítettek a kitelepítés alól: legtöbbjüket a 84.350/1947. B.M. sz. rendelet 3. §-a szerint, mely kimondja, hogy mentesülnek a kitelepítés alól az ipari, bányá- és mezőgazdasági munkások, amennyiben 1946. április 1-eje előtt is ez volt a főfoglalkozásuk, és nem voltak Volksbund-tagok, nem léptek be önként fegyveres német alakulatba, illetve nevüket nem változtatták vissza német hangzásúra. A mentesítettek köre a most Budaörsön élők számával teljes mértékben igazolható.

Amit a névjegyzékből még megtudhatunk: fogságban volt 30 férfi (közülük 18-an 1906-1915 között születtek), elköltözött 71 fő, ismeretlen volt 147 fő, és meghalt 322 fő.

---

243 PML V-1017-Db-1-591/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

244 Lásd erről bővebben Grósz András tanulmányát.

245 PIL 283. f. 16/377. ö.e. 39-40. – Közli: ZIELBAUER GYÖRGY: *Adatok és tények a magyarországi németek kitelepítéséhez.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. 60.

246 MTI, 1946. január 19.

247 *Elindul a második sváb kitelepítő-vonat.* Szabad Szó, 1946. január 22. 3.

248 PIL 274. f. 10/35. ö.e. 98. és 100. MKP Külügyi Osztályának iratai

249 HAUSER 1985. 172.

250 PML V-1017-Db-1348/1948. Budaörsi közigazgatási iratok

Összességében a névjegyzékről elmondható, hogy a kitelepítés egyik igen fontos dokumentuma. Az érintett személyek sorsáról megbízható forrásul szolgál, s bár a felsorolt indokokat tekintve nagyon óvatosan kezelendő, értékes adalék a magyar kormány azon törekvéséhez, hogy a kül-, mind a belpolitika felé igazolja magát.

6. A nemzeti identitás védőbástyáinak sérülései a kitelepítés következtében: oktatás és egyház

Köztudottan a nemzeti identitás megtartásának két fontos sarkköve az oktatás és az egyház. E kettő a tárgyalt időszakban még összetartozott, mert az iskolák nagy része egyházi fenntartású volt; 1948 közepére azonban az iskolák államosításával elválasztották egymástól.

Az 1945–1948 közötti időben három iskola működött Budaörsön: a polgári fiúiskola, a római katolikus fiúiskola és az Irgalmas Nővérek kezében lévő lányiskola. Az államosítással az egyházi fenntartású fiúiskola vállalta az állami oktatásban való részvételt, a lányiskola azonban nem, így a két épület egy igazgató vezetése alá került.²⁵¹ A Polgári Fiúiskola 1945-ben a Fiúiskolában kapott helyett, 1948-ban azonban betagozódott az összevont Fiú- és Lányiskolába.²⁵²

A második világháborút követő időszak jelentősen átformálta az iskolák arculatát, nemcsak annak személyi összetételét, hanem nevelési rendjét is.²⁵³ A legszemléletesebben talán az osztálylétszámok beszélnek.

Fiúiskola

Osztály	Osztálylétszám 1945/46.	Kitelepítették	Év közben érkezett
I.	169	101	24
II.	94	56	15
III.	118	73	18
IV.	91	58	22
V.	41	34	2
VI.	52	42	3
VII.	61	51	0
VIII.			

Forrás: Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, Hauser-hagyaték D-2008.013.5.

251 *Budaörs Lexikon*. Szerk.: FILIPSZKY István – GRÓSZ András. Budaörs, Budaörs Város Önkormányzata, 2009. (továbbiakban: *Budaörs Lexikon* 2009) 63–64.

252 Uo. 118.

253 A nemzetiségi oktatás második világháborút követő időszakának részletes bemutatását adja: FÖGLEIN GIZELLA: *Etnikum és educatio. A magyarországi nemzetiségek és alsó fokú oktatásuk állami szabályozása, 1945-1985.* (= Politikatörténeti Füzetek XXII.) Budapest, Napvilág Kiadó, 2006.

Lányiskola

Osztály	1944/45	1945/46	Kitelepítettek	Év elején jött	Év közben érkezett	Óslakos maradt	1946/47	Év közben érkezett	1947/48	Kitelepítettek
I.	67	129	72	10	41	6	80	7	64	n. a.
II.	71	80	46	5	20	9	66	4	76	2
III.	53	105	64	9	17	15	38	2	64	1
IV.	71	24	0	0	19	5	61	6	58	2
V.	78	94	61	12	12	9	43	3	56	4
VI.	63	85	68	1	12	4	42	3	46	1
VII.	58	73	63	2	3	5	15	0	31	2
VIII.		23	17	1	2	3	6	1	0	0

Forrás: Lányiskolai anyakönyvek – Lásd 1. számú Általános Iskola irattára, Budaörs

A fiúiskolai anyakönyvek nyomon követése nehezebb, mint a lányiskoláé, mert nem olyan részletességgel dokumentáltak. A tendenciákat azonban kiolvashatjuk. A kitelepítés súlyosan érintette az iskolákat, nagyon sok tanulót elveszítettek. A lányiskolai anyakönyvekből kitűnik, hogy már 1945-ben is nagyarányú volt a betelepítés, azonban annak intenzív szakasza a kitelepítés következtében 1946 első felére esett, majd 1946 második felében és 1947 első felében a telepítési lehetőségek szűkülésével mérséklődött, az 1947/48-as tanévben már alig voltak német ajkú óslakosok az alma materben. A lányiskolai anyakönyvek rámutatnak arra a tényre is – összehasonlítva az 1946/47 és 1947/48-as osztálylétszámokat –, hogy a betelepítettek közül többen elhagyták a települést.

Az anyakönyvekből egyértelműen kitűnik a tanulmányi eredmények drasztikus romlása is, ami mindenekelőtt a kitelepítendő és a betelepítettek részéről egyaránt megnyilvánuló bizonytalanságból ered. A családok mindinkább a megmaradásra, alapvető életfeltételeik biztosítására koncentráltak, ami nem a szárnyaló tanulmányi eredményeket segítette. Másrészt azonban pl. a lányiskolába 37 másik iskolából jöttek gyerekek, és nyilván nehezítette az oktató-nevelő munkát, hogy különböző volt a tanulmányi színvonaluk.²⁵⁴

Végezetül, de nem utolsósorban vessünk egy pillantást az egyházi élet változásaira. Kiindulási pontként tekintsük át a lakosság felekezeti átrendeződését az alábbi táblázat segítségével.

Budaörs lakosainak felekezeti megoszlása százalékban²⁵⁵

Népszámlálás	Római katolikus	Református	Evangélikus
1941	96,9	2,2	0,4
1949	75,6	17,4	3,2

Forrás: Az 1941. évi népszámlálás demográfiai adatai községek szerint. Budapest, KSH, 1947. 580.

Az 1949. évi népszámlálás. Vallási adatok százalékos megoszlása településenként. Budapest, KSH, 1996. 58.

Egyértelműen kitűnik a római katolikusok számarányának csökkenése, ami egyenes következménye a németek kitelepítésének. A reformátusok és evangélikusok arányának növekedése pedig elsősorban az Erdélyből és Felvidékről érkezők betelepítésével magyarázható. Ez mindhárom közösséget megoldandó problémák elé állította.

A római katolikus egyházközség plébánosa, dr. Aubermann Miklós 1944. október 18-án elhagyta a községet, Sopronba menekült.²⁵⁶ Helyére dr. Sík Zoltán plébános került, aki a kitelepítéskor lelki támaszt tudott nyújtani az érintetteknek. Ugyanígy káplánjuk Nyíri Tamás is, aki – amint már említettük – elkísérte az első transzportot új hazájukba, Németországba. Sík plébános január 27-én egy ajánlólevelet küldött a kitelepítettekkel befogadó településük plébánosához.

„Főtisztelendő Úr!

Odakint kocsi kocsi után áll. Az emberek fölpackolják holmijukat, s indulnak lassan a vasútállomásra. Rettenetes látvány ez nekem: mintha végtelen temetési menet lenne. S ebben a hangulatban igyekszem Főtisztelendő Úrnak írni, hogy ami a jövőt illeti, legalább egy kissé megnyugodjak.

Budaörs tisztán katolikus, kb. 12000 lelket számláló község volt. Nagyon konzervatív, mélyen becsületes és igen szorgalmas nép, akiknek a hit, a templom az életük középpontjában állott. A papoknak nagy öröm volt a hívőknek e nagy számát szemlélni, amint minden templomi szertartáson jelen voltak, s ebben az országban nagyhírű úrnapi körmenetükben részt vettek, hallgatni az éneküket, erőteljes imádságukat. De eltekintve ez épületes, ám mégis inkább külsőséges jelenségektől, a papoknak mindennapi csendes öröme volt mélyen vallásos érzületük, Istenbe vetett erős bizalmuk.

Ez utóbbi esztendő természetesen egyetlen idegtépő megterhelés volt a sok fogság miatt, a hozzátartozók internálása a hitük kemény próbaköve volt. És most, amikor csendben már úgy hittük, lassan minden jobbra fordul, jött ez a mindennél nagyobb sorscapás, hogy minden amit magukénak tudtak, elvesz, itt kell hagyniuk, és ismeretlen jövőnek kell nekivágniuk.

Mindent megpróbáltam, amit csak lehetett, hogy lelküket megnyugtassam, hogy súlyos keresztjük terhe alatt össze ne roppanjanak. Főtisztelendő Úrra vár a szép feladat, hogy lelkük nyitott sebeit begyógyítsa, s őket az új életbe bevezesse. Kérem Főtisztelendő Urat, sok türelemmel és nagy szeretettel végezze ezt a feladatot. Sok örömet jelent majd és Isten áldását hozza meg a Főtisztelendő Úrnak.

255 Csak azokat a felekezeteket tüntettük fel, melyeknél jelentős változás történt.

256 PML V-1017-Db-1-280/1945. Budaörsi közigazgatási iratok

*Szívből jövő üdvözléssel híve: Sík Zoltán plébános*²⁵⁷

Ez a levél igazán őszinte kapcsolatról tett tanúbizonyságot plébános és hívei között, akik a kitelepítés következtében elszakadtak egymástól. Nyíri Tamás káplánt is elhelyezték 1946. szeptember 1-jei hatállyal a Szent Imre kollégiumba, prefektusi állásba.²⁵⁸ A levéllel kapcsolatban azonban meg kell említenünk azt is, hogy a háború ideje alatti budaörsi plébános, dr. Auber mann Miklós tevékenyen szervezte a helyi Volksbundot, és az SS-toborzások mellett is erőteljesen agitált. Híveinek mélyen vallásos hitével visszaélve tudta egy részüket a nemzetiszocializmus szolgálatába állítani, és ezáltal szembe fordítani magyar hazájukkal. Sík plébános, elődjének e szörnyű örökségét keresztként hordozva próbálta híveit az új hazájukban az isteni Gondviselés kezébe ajánlani.

A lelki veszteségeken túl nehéz gazdasági helyzetbe is került a budaörsi római katolikus egyházközség. Sík plébános többször is jelentette előljáróinak, hogy fenntartási gondokkal küzdenek. A betelepítettek nagyon rossz adófizetők voltak, egyrészt egzisztenciális helyzetükből adódóan, másrészt pedig vallásosságuk nem volt annyira mély. A plébános jelentette az esperesnek, hogy „*a betelepült lakosság nagy része erkölcsileg súlyos kifogás alá esik*”, és „*a közhangulat miatt szükséges mennél előbb a képviselőtestület újráválasztása, hogy ne csak a régi lakosság legyen benne.*”²⁵⁹ Valamint kérte a villanyáram díjszabását is mérsékelni, mert „*az új lakosok nagyrészt igen szegény emberek, nem tudják egyházi adójukat megfizetni, viszont az iskolákat fenn kell tartanunk, mert Budaörsön más iskola nincs.*”²⁶⁰ A Római Katolikus Kisdédóvó is hasonlóan nyilatkozott: „*Községünk ugyanis a kitelepítés után nehéz helyzetbe jutott. Szegény odatelepedett új lakosságunk sok nehézséggel küszködik. Javarészt kiűzött, menekült, mindenükből kifosztott, lerongyolódott kis magyarokat kaptunk.*”²⁶¹

1948-ban, amikor az egyház az állam támadásainak kereszttüzébe került, Sík plébánost is likvidálni akarták: „*... a magyar népi demokrácia félre fogja állítani a fejlődés útjából dr. Sík plébános urat és társait, továbbá meg fogja semmisíteni a demokrácia minden belső ellenségét és erős kézzel biztosítja a magyar dolgozók békés munkáját*” – közölte a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Nemzeti Bizottság.²⁶² Erre azonban nem került sor, mert a plébános 1974-ig Budaörsön maradhatott, mint egy összekötő kapocs a kitelepítettek és a szülőhaza között.²⁶³

A református egyház és az evangélikus egyház hívei számának növekedése miatt szembesült új megoldandó problémákkal. A telepítések következtében nőtt az evangélikusok száma és aránya Budaörsön. Kezdetben a Budafoki Evangélikus Gyülekezet végezte a budaörsi evangélikusok lelki ápolását. Önálló evangélikus egyházközség csak 1998-ban alakult.²⁶⁴

257 A levél egy példányát Stefan Hernadi őrzi Assamstadtban. – Közli: KOVÁCS 2005. 31-32.

258 Budaörsi Római Katolikus Plébánia, Egyházközségi iratok, 1946. augusztus 31.

259 Uo. 1947. január 22.

260 Uo. 1947. július 9.

261 PML V-1017-1Db-9-2264/1947. Budaörsi közigazgatási iratok

262 PML V-1017-Db-18- 2509/1948. Budaörsi közigazgatási iratok

263 Budaörs lexikon 2009. 126.

264 Uo. 46.

A reformátusok száma is növekedett, így az istentiszteleteket és a bibliaórát Nagy Pál vendéglőjében tartották, majd 1948-ban egy kitelepített német házát kapta meg a gyülekezet, mely ebben az évben vált önállóvá Virágh Béla lelkipásztor vezetése alatt.²⁶⁵

Összegzés

Budaörs történetének egyik mélypontja²⁶⁶ volt a második világháborút követő időszak. A lakosság szinte teljes kicserélődése és a telepítések különféle érdekek mentén való végrehajtásának viszonyosságai miatt az egykor virágzó kert- és gyümölcskultúrával rendelkező településből egy nehéz helyzetbe került telepés községgé vált, mely aztán a rákövetkező évtizedekben újra fejlődésnek indult.

A budaörsi és az egész magyarországi németiség történetének ugyanakkor az abszolút mélypontját jelentette ez az időszak, és még ezután is sokáig a félelem volt a meghatározó az itthon maradt németek körében. Ennek szám szerint is dokumentálható bizonyítéka az 1949. évi népszámlálás anyanyelvi adata, mely szerint Budaörsön 36, Magyarországon pedig 22 455 személy merete bevallani német anyanyelvét. És hogy ez a félelem mennyire nem volt alaptalan, annak bizonyítására hadd hivatkozzunk végezetül egy forrásra, ami 1948. október 8-án kelt, amikor már a kitelepítés végrehajtása országosan is befejeződött. Ez egy felterjesztés a Belügyminisztérium Kitelepítési Osztályának: *„Bejelentjük, hogy az összevont helyi népi szervek, Nemzeti Bizottság, UFO SZ,²⁶⁷ FÉKOSZ,²⁶⁸ Szakszervezetek, Pártok, Szabadságharcos Szövetség együttes közös megbeszélésén egyöntetű határozat alapján kéri, hogy az alant felsorolt sváb nemzetiségű egyének a községünkben el legyenek távolítva, illetve ki legyenek telepítve, mivel nevezettek mind a mai napig nem találták meg a demokráciába vezető utat, valamint a telepések közé való beilleszkedést. Ezért a helyi népi szervek az alanti személyek mint a községbe nem kívánatos elemek a községből való eltávolításukat követelték.”*²⁶⁹ A felterjesztésben 99 név szerepel, akiket még ki akartak telepíteni, és ezzel a dologgal a BM Népgondozó Osztálya 1948 októberében még foglalkozott is...

A magyarországi németiség második világháborút követő tragédiáját vizsgálva mindenképp látnunk kell azokat a folyamatokat, amelyek az 1930-as évek derekától jellemezték hazánk bel- és külpolitikáját. Magyarország egyre szűkülő külpolitikai mozgásterével erős hatással volt a belpolitikára. A revíziós törekvésekhez való ragaszkodás egyre kiszolgáltatottabbá tette hazánkat a hitleri Németországnak, és ez a hazai németiség soraiban is megmutatkozott. A Volksbund a nemzetiszocialista ideológia szolgálatába állította németiségünk egy részét, melyért aztán a háború utáni elszámolásban – párosulva a magyar kormány azon törekvésével, hogy lehetőleg minél több németet telepítsenek ki – az egész németiségünk bűnhődött, tekintet nélkül arra, hogy szembefordult-e hazájával vagy sem.

265 Uo. 120.

266 A község történetének mélypontjai voltak még: törökkori elnéptelenedés (17. század), pestisjárvány a 19. század első felében, filoxérapusztítás a 19. század végén.

267 Újbirtokosok és Földhözjutottak Országos Szövetsége

268 Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége

269 PML V-1017-Db-22-4485/1948. Budaörsi közigazgatási iratok

Levéltári források

Budaörsi 1. számú Általános Iskola Irattára

1944–1948. évi anyakönyvek

Budaörsi Római Katolikus Egyházközség (BRKE) Irattára

1945–1948. évi iratok

Magyar Államvasutak (MÁV) Zrt. Irattára

1945–1948. évi iratok

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XVII-1-a Országos Földbirtokrendező Tanács jegyzőkönyvei

XIX-A-1-j Miniszterelnökség általános iratai

XIX-A-1-l Miniszterelnökség elnöki bizalmas iratai

XIX-A-1-n Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály iratai

XIX-A-5 Miniszterelnökség iratai

XIX-A-10 Gazdasági Főtanács iratai

XIX-B-1-at Belügyminisztérium Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalának iratai

XIX-B-1-r Belügyminisztérium Elnöki iratok

XIX-B-3 Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai

XIX-J-1-a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztály iratai

Pest Megyei Levéltár (PML)

V-1017-Cb 41 Budaörsi névváltoztatási nyilvántartás

V-1017-Da Budaörs képviselőtestületi jegyzőkönyvei

V-1017-Db Budaörs közigazgatási iratai

XVII-42 Budaörsi Nemzeti Bizottság iratai

XXI-1-a Pest-Pilis-Solt-Kiskun (PPSK) vármegye főispánjának elnöki iratai

XXI-4-b PPSK vármegye alispánjának közigazgatási iratai

XXI-29-a Budakörnyéki járás főjegyzőjének iratai

Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL)

274.f. 10. MKP Külügyi Osztályának iratai

283.f. 10. SZDP Főtitkárságának iratai

283.f. 16. SZDP Vidéki Titkárságának iratai

Sajtó

Deutscher Volksbote (1940–1944)

Kis Újság (1945–1947)

Népszava (1945–1947)

Szabad Nép (1945–1947)

Szabad Szó (1945–1947)

Világ (1945–1947)

Forrásgyűjtemények, segédkönyvek

- A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1946. Szerk.: Gáspár Ferenc – Halasi László. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 1975.
- A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1947. Szerk.: Feitl István, Budapest, Napvilág Kiadó, 2003.
- Az 1941. évi népszámlálás demográfiai adatai községek szerint. Budapest, KSH, 1947.
- Az 1949. évi népszámlálás. Vallási adatok százalékos megoszlása településenként. Budapest, KSH, 1996.
- Budaörsi kitelepítési interjúk (2007-2009), Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény
Hauser József irathagyatéka, Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény
Horváth Lajos – Kovacsics József: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 15. kötet Pest megye, Budapest, KSH, 2000.
- Magyar Közlöny (1945-1947)
- Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000. II. kötet. A magyarországi települések adatai. Szerk.: Hubai László. Budapest, Napvilág Kiadó, 2001.
- Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyesítés, politikai konfrontáció 1944-1948. Szerk.: Horváth Julianna – Szabó Éva – Szűcs László – Zalai Katalin. Budapest, Napvilág Kiadó, 2003.
- Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth. Kiadó, 1969.

Felhasznált irodalom

- BALOGH 1982 – Balogh Sándor: A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947. Budapest, Kossuth Kiadó, 1982.
- BUDAÖRS LEXIKON 2009 – Budaörs Lexikon. Szerk.: Filipcsy István – Grósz András. Budaörs, Budaörs Város Önkormányzata, 2009.
- CZIBULKA 2004 – A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Összeállította: Czibulka Zoltán – Dr. Heinz Ervin – Dr. Lakatos Miklós. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Levéltár, 2004.
- EBERL, IMMO 1993 – Eberl, Immo: Flucht- Vertreibung-Eingliederung. Baden-Württemberg als neue Heimat. Stuttgart, Innenministerium Baden-Württemberg, 1993.
- FEHÉR 1988 – Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- FÖGLEIN Gizella: A magyarországi németek kitelepítése a sajtó tükrében – Gondolatok egy könyv kapcsán. In: A magyarországi németek hozzájárulása a közös haza építéséhez. Tudományos tanácskozás az elűzés 50. évfordulóján. Szerk.: Zielbauer György. Budapest, Országos Német Önkormányzat, 1996.

FÖGLEIN Gizella: Névváltoztatás és agrárátalakulás a magyarországi németek kitelepítésének árnyékában (1945). In: Névváltoztatás – társadalom – történelem. A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban. Szerk.: FARKAS Tamás – KOZMA István. Budapest, 2008. 125-140.

FÖGLEIN Gizella: Etnikum és educatio. A magyarországi nemzetiségek és alsó fokú oktatásuk állami szabályozása, 1945–1985. (= Politikatörténeti Füzetek XXII.) Budapest, Napvilág Kiadó, 2006.

GRÓSZ 2007 – Grósz András: „Honvágyat mindig érzek” – A budaörsi németek elűzése (1946/47). In: Kommentár (2007) 5. sz.

GRÓSZ András: Auber mann Miklós plébánosi működése Budaörsön 1925 és 1944 között. In: Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából. Szerk.: Vass Jenő Sándor, Budaörs Város Önkormányzata (2007) 295–325.

HAUSER 1985 – Hauser József: Budaörsi Krónika. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1985

KOZMA 2002 – Kozma István: Névmagyarosítási mozgalom és kisebbségpolitika a koalíciós korszakban (1945–1948). In: Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás kérdésköréből. Szerk.: Kovács Nóra – Szarka László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002.

KOVÁCS 2005 – Rögös utakon – Auf steinigen Wegen. Szerk.: Kovács József László. Budaörs, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzat, 2005.

KOVÁCS-SZÁMVÉBER 2001 – Kovács Zoltán András – Számvéber Norbert: A Waffen-SS Magyarországon. Budapest, Hadtörténelmi Levéltár 2001.

MARCHUT Réka: A magyarországi németek kitelepítése a Népszava és a Világ korabeli számaiban (1945–1948) In: Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19-20. század történelméből. Szerk.: Gergely Jenő. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Új és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Program, (2009) 280–295.

MARCHUT Réka: A Pest megyei németek kitelepítése a kitelepítési névjegyzékek alapján. In: Vázlatok két évszázad magyar történelméből. Szerk.: Gergely Jenő. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Új és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Program, (2010)

NYÍRI 1988 – Nyíri Tamás: A budaörsi kitelepítésről. In: 300 Jahre Zusammenleben – 300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből. II. kötet, Szerk.: Hambuch Vendel. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988.

PRITZ Pál: Külpolitika és nemzetiségi kérdés Magyarországon 1945–1993. In: Pritz Pál: Az a „rövid” 20. század. Történetpolitikai tanulmányok. Budapest, Magyar Történelmi Társulat Dél, 2005. 164–178.

TILKOVSZKY 1989 – Tilkovszky Loránt: Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919–1989. Budapest, Kossuth Kiadó, 1989.

TÓTH 1993 – Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1993.

TÓTH Ágnes: Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008.

ZIELBAUER 1989 – Zielbauer György: Adatok és tények a magyarországi németek kitelepítéséhez. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

ZINNER 2004 – Zinner Tibor: A magyarországi németek kitelepítése – Die Aussiedlung der Ungarndeutschen. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2004.

Réka Marchut

Aus- und Ansiedlungen in Budaörs

(1945-1948)

Das Schicksal der Deutschen in Ungarn nach dem Zweiten Weltkrieg galt sowohl im ungarischen öffentlichen Leben wie auch im Bereich der Wissenschaft Jahrzehnte lang für ein Tabuthema. Gegen Ende der 1970-er Jahre nahm eine wissenschaftlichen Erörterung des Themas ihren Anfang. In erster Linie dank der Arbeit von Loránt Tilkovszky und der von Sándor Balogh, die demnächst in den 1980-er Jahren mit den Abhandlungen von István Fehér und István Käfer fortgesetzt wurde. Erst die '90-er Jahre brachten den echten Durchbruch und zwar besonders im Zeichen eines durch den Systemwechsel ermöglichten Paradigmenwechsels. Die Forschungen von Ágnes Tóth, György Zielbauer, Tibor Zinner und Béla Bellér trugen zu einem neuen wissenschaftlichen Verständnis des Themas wesentlich bei, und ihre Forschungsergebnisse machten diesen wichtigen, für das einheimische Deutschtum tragischen Zeitabschnitt übersichtlicher.¹

Grundsätzlich fehlen aber die kleinere Regionen behandelnden ortsgeschichtlichen Erläuterungen, und die mit wissenschaftlichem Anspruch erarbeiteten Studien sind nur rar vorhanden.² Josef Hauser befasste sich mit dem Thema der Budaörser Aussiedlung eingehender, er schrieb hauptsächlich auf Grund von Erzählungen seine Abhandlung,

---

1 ohne Anspruch auf Vollständigkeit: FEHÉR, ISTVÁN: *A magyarországi németek útja a Volksbundtól a kitelepítések lezárásáig*. Pécs, s. n. 1981; BALOGH, SÁNDOR: *Magyarország külpolitikája 1945-1950*. Budapest, Kossuth, 1988; TILKOVSZKY, LORÁNT: *Hét évtized a magyarországi németek történetéből*. Budapest, Kossuth, 1989; ZIELBAUER, GYÖRGY: *Adatok és tények a magyarországi némettség történetéből (1945-1949)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989; TÓTH, ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1993; ZINNER, TIBOR: *A magyarországi németek kitelepítése – Die Aussiedlung der Ungarndeutschen*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2004.

2 ohne Anspruch auf Vollständigkeit: TÓTH, ÁGNES: *Telepítések Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945-1948*; Kecskemét, 1989; FÜZES, MIKLÓS: *Forgószél. Be- és kitelepítések a Délkelet Dunántúlon 1944-1948 között*. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1990; KRISCH, ANDRÁS: *A soproni németek kitelepítése*. Sopron, Escort Kiadó, 2006.

wobei er Archivquellen verwendete und ergänzend Rückerinnerungen zitierte.³ Ergänzt von Archivquellen und Rückerinnerungen erschien unlängst zum Thema die Studie von András Grósz.⁴ Außer den beiden Abhandlungen fundieren mehrere sich mit dem Thema befassenden Arbeiten auf persönlichen Rückerinnerungen,⁵ so auch der zum 60. Jahrestag der Aussiedlung erschienene Band u. d. T. Rögös utakon – Auf steinigem Wegen, mit dem der Zwangsaussiedlung der Budaörser Deutschen ein würdiges Denkmal gestellt wurde.⁶

Was die Ereignisse in Budaörs betrifft, ist die Bearbeitung der Archivquellen noch äußerst mangelhaft, und in dieser Studie versuchen wir diesen Mangel teilweise zu beheben. Wir gehen der zeitlichen Reihenfolge nach und versuchen die unmittelbaren Vorereignisse der Aussiedlung darzulegen, wobei die das einheimische Deutschtum betreffenden Entrechtungs- und Rechtsbeschränkungsmaßnahmen, die Durchsetzung der Bodenreform sowie die nachträglichen Neuansiedlungen erörtert werden. Zunächst folgt die Behandlung der Aussiedlung selbst, wobei die Schwierigkeiten und Probleme einer neuen „Ansiedler“-Gemeinde als Begleiterscheinungen vorgeführt werden.

1.1. Vorereignisse der Aussiedlung

1.1. Neubeginn in der öffentlichen Verwaltung

In Folge des Krieges befand sich das öffentliche Verwaltungswesen Ungarns 1944 praktisch im Zustand der Auflösung. In den von der Roten Armee besetzten Gebieten entstanden die sog. Nationalkommissionen als örtliche Organisationen der Ungarischen Nationalen Unabhängigen Front, die nicht nur als örtliche Machtorgane funktionierten, sondern in der Praxis auch als Macht- und Verwaltungsorgane tätig waren.

Am 4. Januar 1945 wurde die Verordnung der Provisorischen Nationalen Regierung unter Nr. 14/1945. M.E.⁷ zur provisorischen Regelung der Verwaltung erlassen. Laut der Verordnung sollen die Nationalkommissionen sich in die Verwaltungsstruktur nicht integrieren, sondern die kommunalen Verwaltungskörperschaften sind durch die Kommissionen neu zu gestalten, und dabei soll *„jede demokratische Partei, bzw. im Mangel solcher und dort, wo nur gewisse Parteien gegründet sind, ergänzend jede Schicht der Gesellschaft – vertreten von Gewerkschaften und sonstigen gesellschaftlichen oder Interessenvertre-*

3 HAUSER, JÓZSEF: *Budaörsi Krónika*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1985. (i. w. HAUSER 1985.) S. 164-175.

4 GRÓSZ, ANDRÁS: *„Honvágyat mindig érzek” – A budaörsi németek elűzése (1946/47)*. In: *Kommentár* (2007) Nr. 5, (i. w. GRÓSZ 2007) S. 16-26.

5 NYÍRI, TAMÁS: *A budaörsi kitelepítésről*. In: *300 Jahre Zusammenleben – 300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből*. Red.: HAMBUCH, Vendel. Bd. II Budapest, 1986, S. 177-180 (i. w. NYÍRI 1986). PRACH, HANS: *Die Aussiedlung der Ungarndeutschen – vor 50 Jahren in Budaörs begonnen*. In: *Suevia Pannonica* 1995, S. 87-95 (i. w. PRACH, 1995). STEINFELDER, Hans. *Heimkehr in die Fremde*. In: RIEDL, Franz. *Budaörser Heimatbuch*. Stuttgart, Unsere Post Kiadó, 1952, S. 113-123 (i. w. STEINFELDER, 1952).

6 *Rögös utakon – Auf steinigem Wegen* – Red.: KOVÁCS, József László. Budaörs, Deutsche Selbstverwaltung der Stadt Budaörs, 2005 (i. w. KOVÁCS 2005).

7 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14/1945. M.E. sz. rendelete a közigazgatás ideiglenes rendezéséről*. Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt, I (4. Jan. 1945) Nr 1.

tungsorganisationen – auch ohne Wahlen, je nach ihrer Proportion vertreten werden.“ Diese Verordnung zeichnete nur die Richtlinien auf, und daher mussten die Details nach dem Umzug der Front dringend abgeklärt werden. Am 26. April 1945 wurde die Verordnung Nr. 1.030/1945. M.E.⁸ erlassen, die bis zum Inkrafttreten des ersten Ratgesetzes für die Regelung des kommunalen Verwaltungswesens sorgte. Die Verordnung brachte in der inneren Zusammensetzung der kommunalen Verwaltungskörperschaften wesentliche Änderungen mit sich, indem das Virilistimmensystem⁹ aufgehoben und zugleich ausgesprochen wurde, dass die kommunalen Körperschaften aus gewählten und gesandten Mitgliedern bestehen, wobei jedoch nur ein gewähltes Mitglied Stimmrecht hat. Von da an war das Prinzip der Parität in den Körperschaften wie auch in der ganzen Verwaltung anzuwenden.

Den Protokollen der örtlichen Abgeordnetenkörperschaft gemäß wurde die erste Sitzung in Budaörs am 28. April 1945 abgehalten.¹⁰ Dr. István Géczy war der Obernotar, weil der frühere Obernotar Ede Hagenthurn sich zu diesem Zeitpunkt nicht mehr in der Gemeinde aufhielt.¹¹ Géczy war in der Ortschaft bereits bekannt, denn er war der Vorgänger von Hagenthurn.

Vom April bis Dezember 1945 sind die Angaben über die Budaörser Abgeordnetenkörperschaft zu verfolgen, dann wurde aber die Gemeindeautonomie aufgehoben, die in Budaörs nach der Aussiedlung nicht wiederhergestellt wurde, und die Siedlung gewann erst nach der Einführung des Räteystems ihre Autonomie wieder zurück. Unter den Archivquellen der Gemeinde ist eine Namensliste der Abgeordnetenkörperschaft vom April 1946 zu finden, aber das Verzeichnis diente damals nur noch formalen Zwecken. Auf diese Weise lässt sich die Zusammensetzung der Körperschaft für den Zeitabschnitt zwischen April 1945 und April 1946 untersuchen. In einem Jahr verwalteten 107 Abgeordnete und Vorsteher die Angelegenheiten der Gemeindeverwaltung. Dies hängt einerseits mit den das einheimische Deutschtum belastenden Rechtsbeschränkungsmaßnahmen, andererseits mit den im Laufe der Bodenreform durchgeführten Neuansiedlungen zusammen. Es gab insgesamt 54 Deutschstämmige unter den 107 Abgeordneten und Vorstehern, also praktisch die Hälfte der Körperschaft, während die Gemeinde in der Zeit vor 1945

8 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1030/1945. M.E. sz. rendelete a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1945. M.E. sz. rendelet kiegészítéséről.* Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt, I. (26. April 1945) Nr 17.

9 Die Virilisten waren in Ungarn 1871 und 1944 ohne Wahl, nach persönlichem Recht positionierte Abgeordnete der kommunalen Körperschaften, die von der Liste der dem Staat die meisten Steuern entrichtenden Personen kamen. Virilismus heißt das Wahlsystem, das sicherstellt, dass die Mitglieder der kommunalen Abgeordneten-Körperschaft zum Großteil aus den Reihen der meist Bemittelten kommen.

10 Pest Megyei Levéltár/Historisches Archiv von Komitat Pest (i. w. PML) V-1017-Da-293/1945. Protokolle der Abgeordnetenkörperschaft, 28. April 1945.

11 Geboren 1898 in Kisbudmér, ab 1924 Obernotar von Veresegyház, am 20. Dezember 1940 zum Obernotar von Budaörs ernannt. Seine Ernennung steht im engen Zusammenhang mit dem am 30. August 1940 unterzeichneten deutschen Volksgruppenabkommen, das als einzige kulturelle und politische Organisationskraft den Volksbund anerkannte. Für den Budaörser Obernotarposten wurde ein Mann gebraucht, der dem Volksbund bei seiner Arbeit behilflich war, und deswegen kam Hagenthurn in die Siedlung. Im März 1945 internierte ihn die ungarische Polizei. Der Bezirksoberrnotar der Region Buda leitete gegen ihn ein Disziplinarverfahren ein und enthob ihn seines Amtes. s. PML XXI-4-b 101.f 119/1946. Dokumente des Vizegspans für Komitat PPSK.

voll und ganz von Deutschstämmigen geleitet war. Das 50%-Verhältnis ist im Spiegel der Jahresangaben allgemein geltend, wobei die personale Zusammensetzung je nach Monat sehr unterschiedlich ausfällt. Der Bereich wurde zu vier verschiedenen Zeitpunkten untersucht: im April, Juni und Dezember 1945 sowie im April 1946. Im April 1945 waren 37 von 49 Personen, also 75% der Mitglieder deutschstämmig, im Juni 26 von 52 Personen, also 50%, im Dezember 12 von 30 Personen, also 40%, während im April 1946 nur 7 von 34 Personen, also nur 20% deutschstämmig waren. Die Vertretung der Deutschen zeigt dementsprechend einen kontinuierlichen, massiven Rückgang.

Im April 1945 waren 39 Abgeordnete und es gab 10 Vorstandsmitglieder.¹² Die Vorsteher waren ohne Ausnahme deutschstämmig, und die Abgeordneten waren bis zu 66% Deutsche. Zu dieser Zeit ließen sich in der Leitung die Ungarische Kommunistische Partei (Magyar Kommunista Párt = i. w. MKP) und die Gewerkschaften vertreten, und das heißt, dass die anderen Parteien in der Siedlung noch nicht gegründet waren. In der neu zusammengesetzten Körperschaft gaben die MKP 19, die Gewerkschaften 8, die Grundbesitzer und Fachwerker der Gemeinde 12 Abgeordnete. Die MKP hatte demnach eine Vertretungsproportion von 50%, und 11 von ihren 19 Abgeordneten, d. h. 58% waren deutschstämmig, während 5 der Abgeordneten der Gewerkschaften, also 62%, und 10 von den Handwerkern und Grundbesitzern der Siedlung, d. h. 8% deutsche Abstammung hatten. Wie daraus ersichtlich ist, waren die Deutschen in der MKP und in den Gewerkschaften zahlenmäßig stark vertreten, aber mit einer besonderen Dominanz hatten sie jedoch in der über wirtschaftliche Existenz verfügenden Schicht der Gemeinde Vertretung. In der Körperschaft finden wir sechs deutschstämmige Personen, die 1944 als Kommunistenverdächtige interniert oder unter Polizeiaufsicht gestellt wurden.¹³ Dadurch ist für die Neuankömmlinge erst ermöglicht worden, im neuen politischen System tätig zu sein. Die Erscheinung lässt sich landesweit zu beobachten.

Im Mai 1945 dankte István Géczy ab, und an seine Stelle kam Endre Debreczeni, der in der neustrukturierten öffentlichen Verwaltung zum Fürsprecher des neuen Systems wurde.¹⁴ Zu dieser Zeit studierte Debreczeni an der Ökonomischen Universität und arbeitete als Privatbeamter, nahm an der Oppositionsbewegung teil und trat der MKP bei, was heißt, dass er sämtliche Fähigkeiten hatte, um zu einer Leitungsposition

12 Die Nationalkommission der Gemeinde ernannte an Stelle der 20 die höchsten Steuern Zahlenden und der 20 gewählten Abgeordneten der alten Körperschaft die Folgenden: Lorenz Herczog, Anton Róth, Adalbert Eppich, Jacob Michelberger, Viktor Horváth, Johann Luncz, Johann Ritschmann, Leopold Deigner, Josef Joósz, Josef Winkler, Lajos Hajdú, Zoltán Kisgyörgy, Franz Dreiler, Albert Bárczi, Márton Bóza, Michael Elsässer, András Megyeri, Géza Szekeres, Carol Prim, Franz Wagner, Zsigmond Nyitrai, Johann Michelberger, Károly Szabó, Martin Konrád u. Anton Grósz, Andreas Rábel, Ede Barton, Josef Burcer, Franz Herczog, Nándor Remsei, Josef Zierkelbach, Josef Feldhoffer, Josef Proch, Matthias Konrad, Anton Ebner, Johann Braun, Stefan Eberhardt u. Mátyás Szakály. Provisorische Bekleidung von Gemeindevorstandsposten: Stefan Ebner, Matthias Csulits, Franz Zengl, Georg Zengl, Stefan Herczog, Josef Deigner, Josef Luncz, Stefan Riedl, Alexander Schermann, Georg Ebner. s. PML XXI-4-b 101. f 119/1946. Dokumente des Vizegespans für Komitat PPSK.

13 PML V-1017-Db-5-622/1946. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

14 PML V-1017-Da-561/1945. Protokolle der Abgeordnetenkörperschaft 3. Juni 1945.

hochzusteigen. Allerdings verfügte er über keinerlei Ortskenntnisse und hatte auch keine Erfahrungen im Notariat.¹⁵

Die Abgeordnetenkörperschaft vom Juni 1945 gründete sich gemäß der Verordnung Nr. 1.030/1945. M.E., bereits auf Paritätsbasis neu. Die Bürgerliche Demokratische Partei (Polgári Demokrata Párt = i. w. PDP) ausgenommen, etablierten alle Parteien in Budaörs ihre Organisationen, so die MKP, die Sozialdemokratische Partei (Szociáldemokrata Párt = i. w. SZDP), die Nationale Bauernpartei (Nemzeti Paraszt-párt = i. w. NPP) und die Unabhängige Kleinlandwirtepartei (Független Kisgazdapárt = i. w. FKGP), und vertraten sich jeweils mit 8 Personen in der Körperschaft. Die Deutschstämmigen waren in der MKP im größten Anteil - 6 von 8 - vertreten, und 4 Personen von 8 waren in der SZDP und je 3 Personen in den Gewerkschaften und in der FKGP von deutscher Herkunft. Unter den 12 Gemeindevorstehern gab es 10 Deutschstämmige.¹⁶

Allein in den Reihen der NPP waren die Deutschen nicht anwesend, denn – wie dies bereits aus der Fachliteratur bekannt ist – gerade diese Partei vertrat in der sog. Schwabenfrage die radikalste Einstellung.¹⁷ Im ominösen Satz von Imre Kovács hieß es: „Das Schwabentum ist mit einem Bündel gekommen, es soll mit einem Bündel gehen“.¹⁸ Er war es auch, der bei der mehrparteilichen Tagung vom Mai 1945 Folgendes sagte: *„Ich glaube, die Parteien sollten hier besonders acht geben, damit sie sich von der Erscheinung nicht irreführen lassen, dass in den meisten schwäbischen Gemeinden die kommunistische Partei, die sozialdemokratische und die Kleinlandwirtepartei anwesend sind (und keine Bauernpartei, worauf ich stolz bin, man soll sie nur verwünschen, denn wir haben in der Schwabenfrage den radikalsten Ton angeschlagen.)“*¹⁹ In Budaörs kamen die Mitglieder der Bodenverteilungskommission aus Reihen der NPP, und daher richtete sich die Antipathie des Deutschtums gegen sie.

Es ist aufschlussreich, wenn man die Parteienzusammensetzung innerhalb der Körperschaft vom Juni 1945 mit den Nationalversammlungswahlen in Budaörs im Jahre 1945 vergleicht: die FKGP erhielt die meisten, 55,73% aller Stimmen, die zweitstärkste Partei war die SZDP mit 20,84%, kaum hinter ihr folgte die MKP mit 19,98%, und – in

---

15 PML V-1017-Db-2-770/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

16 PML V-1017-Da-561/1945. Képviseelő-testületi jegyzőkönyv. 3. Juni 1945. MKP: Adalbert Eppich, Johann Luncz, Nándor Pfeiffer, Nándor Remsei, Zoltán Kisgyörgy, Gyula Luncz, Jacob Michelberger, Károly Szabó FKGP: György Veres, Josef Ritter, Pál Nagy, István Nagy, István Kostyál, Andreas Hauser, Franz Michelberger, Orbán Környei SZDP: László Simák, János Kuti, Martin Frank, Sándor Kováts, Sándor Sólyom, Pálné Elber, János Szarka, Johann Feldhoffer NPP: János Kováts, Mihály Szűts, István Pataki, József Deák, Albert Koós, Antal Tóth, Bertalan Bartók, József Lombos Freie Gewerkschaft: Géza Szerkes, Carol Prim, András Vígh, Johann Dirnberger, Sándor Németh, Josef Winkler, István Salamon, Ferenc Frohng (?). Elöljárók: Stefan Ebner, Michael Csulits, Franz Zengl, Georg Zengl, Stefan Herczog, Alexander Jombach, Jacob Deigner, Josef Luncz, Stefan Riedl, Alexander Schermann, István Foris, Ede Barton.

17 FEHÉR 1988, S. 33–34, TÓTH 1993 S. 29. ZINNER 2004 S. 32.

18 „A svábság egy batyuval jött ide, egy batyuval is menjen” Szabad Szó, 10. April 1945, S. 4.

19 *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyesítés, politikai konfrontáció 1944–1948.* Red.: HORVÁTH, Julianna - SZABÓ, Éva - SZÜCS, László - ZALAI, Katalin. Budapest, Napvilág Kiadó, 2003, S. 17. (i. w. Pártközi értekezletek 2003).

Kenntnis der Voraussetzungen völlig überraschend – kamen die NPP mit 2,48% und die PDP mit 0,98 schwach heraus.²⁰ Diese Angaben stehen mit den Landeswahlenangaben völlig im Einklang. Der schärfste Gegensatz zeigt sich vielleicht bei der NPP, denn sie war für ihr tatsächliches politisches Gewicht in der Gemeindeverwaltung überstark vertreten, was die radikale Verfahrensweise den Deutschen gegenüber andeutete.

Im Dezember 1945 war die letzte funktionierende Abgeordneten Körperschaft im untersuchten Zeitabschnitt bereits gegründet, jedoch ist es uns nicht mehr möglich, ihn mit der obigen Detaillierung zu analysieren, weil uns die Parteizugehörigkeit der Abgeordneten nicht bekannt ist.

1.2. Durchführung der Bodenreform

Im Programm der Ungarischen Nationalen Unabhängigkeitsfront wurde zum ersten Mal die folgende Aussage formuliert: „in erster Linie müssen die Grundbesitztümer der Vaterlandsverräter, Kriegsverbrecher, Volksbund-Mitglieder, derjenigen, die im deutschen Heer gedient haben, für die Bodenreform in Anspruch genommen werden, und zwar sollen sie in vollem Ausmaß, jeweils mit der ganzen Ausrüstung konfisziert werden.“²¹ Hierbei ging es aber noch nicht um die Kollektivbestrafung der Deutschen. Als erste Station der Kollektivstrafe ist die am 17. März 1945 erlassene Bodenreformverordnung anzusehen, die besagt: *„Die Grundbesitztümer der Vaterlandsverräter, der Pfeilkreuzler-Nationalsozialisten- und sonstigen Faschistenführer, der Volksbund-Mitglieder, weiterhin der Kriegs- und Volksfeindverbrecher sollen voll und ganz und ohne jede Hinsicht auf Größe konfisziert werden. Vaterlandsverräter, Kriegs- und Volksfeindverbrecher ist der ungarische Staatsbürger, der auf Kosten des ungarischen Volkes politische, wirtschaftliche und militärische Interessen des deutschen Faschismus unterstützt hat, der einer deutschen Militär- oder Ordnungstruppe durch freiwillige Anmeldung beigetreten ist, der seinen deutsch klingenden Familiennamen wieder aufgenommen hat.“*²² Diese Verordnung war die erste Maßnahme der ungarischen Regierung, mit der sie das einheimische Deutschtum kollektiv bestrafte.

Die Bodenreform wurde von den für diese Zwecke etablierten Organen durchgeführt, wie: vom Landesrat für Bodenbesitzverwaltung (Országos Földbirtokrendező Tanács = i. w. OFT), der für die gruppenartige Besiedlung in den einzelnen Komitaten zuständig war, und von den Grundbuchämtern, die die Besiedlungen innerhalb eines Komitats organisierten und beaufsichtigten, wie auch von den Kommissionen für Bodenbeanspruchung je nach Gemeinde, die vor allem den Bodenerwerb der Urbewölkerung begünstigten, bzw. die den sich bereits vor Ort aufhaltenden Flüchtlingen Boden und Hausgrund-

20 Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000. II. kötet. A magyarországi települések adatai. Red.: HUBAI, László. Budapest, Napvilág Kiadó, 2000, S. 90 (i. w. HUBAI 2001).

21 1944. december 2. Szeged, A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja - In: Pártközi értekezletek 2003, S. 5.

22 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M.E. Nr. rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról. Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt/Ungarisches Mitteilungsblatt I. (18. März 1945) Nr. 10.

stück zuteilen.²³ Zum Aufgabenbereich der Kommission für Bodenbeanspruchung der Gemeinde gehörten die Evidenzaufnahme über die Anspruchsberechtigten, das Zusammenschreiben der zu konfiszierenden Grundbesitztümer, sowie die Vorbereitung des Besiedlungsplans für die jeweilige Gemeinde.

Ohne jede Vorbereitung wurde mit der praktischen Durchführung begonnen, aber die Ungeregeltheit hatte zur Folge, dass die Neuansiedlung, zwar unter Mithilfe der verschiedenen Behörden und politischen Parteien nach einzelnen Plänen, aber völlig unorganisiert begann. Die kommunalen Verwaltungen sowie die Leiter der Bezirke standen den freiwillig-willkürlichen Haus- und Bodenbesetzern vollkommen machtlos gegenüber.²⁴

Auch in Budaörs wurde die Bodenverteilungskommission mit 20 Mitgliedern gegründet. Das politische Vorleben eines jeden Anspruchstellers bedarf vorangehend einer Bestätigung, wofür die Nationalkommission der Gemeinde zuständig war: „...*Die Kommission unterzog jeden Anspruchsteller dem gründlichsten Bestätigungsverfahren: wir müssen die politische Vergangenheit im weitesten Kreise ermitteln – damit die Zuweisungen keinen Unwürdigen zuteil werden.*“ - schreibt der Obernotar an den Oberstuhlrichter.²⁵ Der Vorsitzende der Nationalkommission war Josef Luncz, der 1944 als linksverdächtige Person interniert wurde.²⁶

Es wurde mit der Auflistung der zu konfiszierenden Besitztümer und deren Eigentümer begonnen. Die Eigentümer der bis um April 1945 zusammengeschriebenen Gesamtfläche an Boden waren die im Dezember 1944 nach Deutschland geflohenen Personen.²⁷ In den Monaten März und April wurde Boden nur für den Anbau im laufenden Jahr ausgeteilt, niemand erhielt eine endgültige Zuweisung. 351 Katastraljoch von der bestellbaren 4120 Katastraljoch Bodenfläche der Gemeinde war bis Mai 319 Anspruchstellern ausgeteilt, aber nur 9 unter ihnen war eine endgültige Zuweisung erteilt. Die ausgeteilte Bodenfläche war ursprünglich im Besitz von 231 Personen.²⁸ Die NPP hatte die Kommission für Bodenbeanspruchung gänzlich in ihrer Hand. Josef Luncz erhob bei der Zentralen Leitung der NPP eine Klage, weil die Bodenbeanspruchungskommission umging die Nationalkommission und enteignete, ohne sie in Kenntnis zu setzen, Häuser, die vorhin bereits ungarischen Familien zugewiesen worden waren. Aus Mátraverebély und Pesterzsébet geschahen die ersten Ansiedlungen und der damaligen Praxis entsprechend ... *erteilten wir bei den bisherigen Zuweisungen den Mitgliedern der NPP Zuweisungen*“ - schrieb Luncz, und er versicherte die Parteileitung auch noch: „*wenn es in späterer Zeit, nach Erledigung der Aus-siedlung, Möglichkeiten geben sollte, wenden Sie sich mit Vertrauen an uns und wir werden alles tun, was uns die Möglichkeiten erlauben.*“²⁹ Hierbei müssen wir erwähnen, dass dieses Schrei-

---

23 TÓTH 1993, S. 52.

24 TÓTH 1993 S. 121.

25 PML XXI-29-a 13. d 103/1945. Dokumente des Kreisnotars der Region Buda.

26 PML V-1017-Db-5-622/1946. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

27 PML XXI-29-a 13. d 155/1945. Dokumente des Kreisnotars der Region Buda.

28 PML V-1017-Db-1-340/1945 Verwaltungsdokumente von Budaörs.

29 Ungarisches Historisches Landesarchiv (Magyar Országos Levéltár = i. w. MOL) XIX-B-3 1. d. 75/1945. Dokumente des Volksversorgungsamtes.

ben am 30. Mai 1945 datiert ist, also noch vor dem Potsdamer Abkommen, dass die ungarische Regierung zur Verordnung der Umsiedlung der Ungarndeutschen nach Deutschland berechnete. Am 10. Mai stellte die ungarische Regierung das Volksversorgungsamt auf, das u. a. zur Aufgabe hatte, „die faschistischen Deutschen auszusiedeln“, und bei der interparteilichen Beratung am 14. Mai tauchte die Frage der Aussiedlung der einheimischen Deutschen zum ersten Mal auf politischer Ebene auf, und daher ist es überraschend, dass man sie vor Ort soweit schon als Fakt annahm.

Im Mai 1945 warf die Frage der Unterbringung der aus den ehemaligen südungarischen Gebieten geflohenen Ungarn neue Probleme auf. Die erste größere Gruppe der aus Jugoslawien Geflohenen kam im Februar 1945 an, und auf Anweisung des Innenministers mussten sie in den deutschsprachigen Siedlungen des Komitats Bács-Bodrog untergebracht werden.³⁰ Während des Frühlings stieg aber die Zahl der Flüchtlinge rasch an. Der Innenminister bestimmte für ihre Ansiedlung die von Deutschen bewohnten Gemeinden der Komitate Baranya, Tolna, Sopron, Pest-Pilis-Solt-Kiskun (i. w. PPSK) und Somogy.

Machten die Schwaben zumindest 75% der Bevölkerung aus, war die Siedlung als schwäbische Gemeinde anzusehen. Solche Siedlungen mussten bis zu 1/3-Teil geleert werden. Verwandte mussten zusammenwohnen. Das Grundprinzip hieß, dass solche Häuser in Anspruch genommen werden, in denen es genügend Raum gibt, um mehrere Familien dort unterzubringen. Vor allem die Schwaben mussten zusammenziehen, „von denen bekannt war, dass sie Volksbund-Mitglieder waren oder sich für deutschstämmig erklärt oder sich zur deutschen Muttersprache bekannt haben“. Die Schwaben konnten die Wohnungseinrichtung mitnehmen.³¹ Der Obergespan wies zugleich die Vorsteher an, folgendermaßen zu verfahren: „Für den Fall, wenn es in der zugewiesenen Wohnung keine Möbel oder andere Einrichtung gibt, erteile ich die Anweisung, dass man die benötigten Möbelstücke den schwäbischen Einwohnern wegnehmen soll.“³² Bezirksobernotear András Schubert ließ die Anweisungen des Innenministeriums noch weiter „verfeinern“, und machte auf folgende Zusammenhänge aufmerksam: „Ein Schwabe ist derjenige, der einen schwäbischen Namen hat, der deutsch spricht oder dessen Kleidung mit der der schwäbischen Bevölkerung identisch ist. In dieser Hinsicht sollen also nicht die Angaben der Listen berücksichtigt werden, sondern das oben Mitgeteilte.“³³

Diese Art von Sachbehandlung lenkt unsere Aufmerksamkeit auf drei Dinge. Zum einen besagte noch keinerlei Rechtsvorschrift im Mai 1945, dass diejenigen, die sich bei der Volkszählung im Jahre 1941 zur deutschen Nationalität oder zur deutschen Muttersprache bekannt hatten, wie auch immer zu bestrafen wären, was aber jetzt durch die ministeriale Anweisung möglich wurde. Zum Zweiten konnte die ministeriale Anweisung auf niedrigeren Stufen der Verwaltungsrangliste auch noch modifiziert werden, und die Gemeindevorsteher standen bereits vor Kriterien, die subjektive Erwägungen ermöglichten, und die Tatsache der Kollektivstrafe noch mehr erstärkten. Zum Dritten

30 TÓTH 1993, S. 118.

31 PML V-1017-Db-1-550/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

32 PML XXI-1a 4. d Präsidialdokumente des Obergespans, ohne Ziffern.

33 PML V-1017-Db-1-550/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

und damit im Zusammenhang konnte die Anweisung, nach der 1/3 der Deutschen aus ihren Häusern ausziehen müssen, ausschließlich bei Anwendung der Kollektivbestrafung überhaupt durchgeführt werden. In der Meldung von Endre Debreczeni, dem Obernotar steht Folgendes als Antwort: „*Budaörs ist als eine schwäbische Ortschaft anzusehen, weil 85% der Bevölkerung Volksbund-Mitglieder, SS-Soldaten und deutschfreundlich gesinnt waren.*“³⁴ Diese Antwort ist ebenfalls ein Anzeichen für Dominanz der subjektiven Beurteilung, denn eine objektive Beurteilung, wer deutschfreundlich gesinnt war und wer nicht, ist unmöglich. Seinen Meldungen nach wohnten im Juni 1945 insgesamt 5977 in Budaörs, ein Drittel der Bevölkerung macht 1993 Personen, was etwa 450 Familien bedeutet, also könnte man – wie es da heißt – sie zusammenziehen lassen und ihre Häuser den Ungarn, die aus den ehemaligen südungarischen Gebieten flohen.³⁵ Es geht hier zweifelsohne darum, die Zahlenangaben zu entstellen, denn aus einer früheren Angabe gehörten von 5977 Personen 4273 der deutschen Nationalität an,³⁶ 1/3 davon würde 1410 Personen ausmachen. Mangels Quellen ist uns nicht bekannt, ob Ungarn aus den ehemaligen südlichen Gebieten letztlich 1945 nach Budaörs umgesiedelt wurden oder nicht, fest steht jedoch, dass einige Familien nach der Ausiedlung aus Jugoslawien gekommen sind.

Die Bodenreformverordnung machte zwischen Angehörigen der deutschen Nationalität und der von nichtdeutschen Nationalitäten keinen Unterschied, daher konnten auch die Deutschen prinzipiell genauso mit Boden beanspruchen und auch in der Bodenbeanspruchungskommission mitwirken. Der OFT (Landesrat für Bodenbesitzverwaltung) hob aber mit seiner inneren Verordnung am 24. Mai 1945 in den deutschen Siedlungen die Tätigkeit der Bodenbeanspruchungskommission auf und ordnete zugleich die Aufstellung neuer Kommissionen an.³⁷ Die Budaörser Kommission (Földigénylő Bizottság = i. w. Fib.) wurde am 25. Juni neugegründet. Die örtlichen Fib.-Mitglieder erschienen aber nicht und sabotierten die Arbeit der Kommission durch ihre Abwesenheit. Die Sitzung hatte zum Ziel, die Kommissionsmitglieder mit deutscher Muttersprache durch welche mit ungarischer Muttersprache zu ersetzen. Vier Gruppen wurden gegründet: die örtliche, die Pesterzsébet-, die MÁVAG³⁸- und die Siebenbürger-Gruppe. Jede Gruppe vertrat sich mit 5 Mitgliedern.³⁹ „*Stefan Riedl, Vertreter der Anspruchssteller mit*

---

34 ebd.

35 ebd.

36 ebd.

37 Der OFT hob mit seinem Beschluss Nr. 1231/1945 die Tätigkeit der Bodenbeanspruchungskommissionen in den Siedlungen Budajenő, Budakeszi, Perbál, Telki, Torbágy, Zsámbék, Budaörs, Nagykovácsi, Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Solymár, Törökbálint, Dunaharaszti, Üröm, Harta, Hajós, Nemesnádudvar, Soroksár, Ceglédbercel, Budakalász, Csobánka, Dunabogdány, Pilisborosjenő, Piliscsaba, Szigetbecse, Szigetcsép, Szigetszentmárton, Szigetújfalu, Taksony, Pesthidegkút u. Békásmegyér auf. – s. PMLV-1017-Db-1-484/1945 Verwaltungsdokumente von Budaörs.

38 Ungarische Königliche Eisen-, Stahl und Maschinenfabriken.

39 Aus Budaörs: Pál Nagy, István Fóris, István Nagy, Zoltán Kisgyörgy, Viktor Horváth aus Pesterzsébet: Tóth Antal, János Balogh, Bertalan Bartók, Ferenc Bányi, Lajos Patkó aus Siebenbürgen: Mihály Szócs, Miklós Kovács, Dezső Vitos, Emil Gyallai Papp, György Aladár Kiss von MÁVAG: Géza Kossányi, János Császár, József Nagy, Ferenc Márton – s. MOL XIX-B-3 1d. 627/1945 Dokumente des Volksversorgungsamtes.

deutscher Muttersprache erhebt gegen das Ausschließen der Kommissionsmitglieder mit deutscher Muttersprache eine Klage, mit der Begründung, dass dafür weder ein Gesetz noch eine Verordnung oder schriftliche Anweisung existiert. Pataki (István – M. R.) Bezirksvorsteher für Neuansiedlung beharrt darauf die Kommissionsmitglieder mit deutscher Muttersprache auszuschließen, weil die Absicht, den ungarischen Besitzlosen Boden zu erteilen, aus dem Gesetz erkennbar ist.⁴⁰ István Pataki war überzeugt, in eigener Befugnis entscheiden zu können, dass die Deutschstämmigen ausgeschlossen werden müssen, obwohl dies vom Gesetz verordnet war.

Die Ansiedlungen wurden auch im Sommer 1945 fortgesetzt. Vorwiegend aus Siebenbürgen, Pesterzsébet, Verpelét und Feldebrő kamen die Ansiedler. Mehrere Familien aus dem Komitat Heves hielten in Budaörs Vorschau, aber sie fanden die Siedlung wegen der verfügbaren Bodenfläche ungeeignet.⁴¹ Die aus Feldebrő umgesiedelten Familien beantragten bereits im Januar 1946 beim Volksversorgungsamt, dass man sie nach Vecsés umsiedelt, weil sie vom Obstanbau nichts verstehen, denn sie sind doch Ackerbauer, aber das Amt lehnte ihren Antrag als unbegründet ab.⁴² Als mit den Ansiedlungen begonnen wurde, hatte man noch vor, bei den Zuweisungen zu beachten, wer mit welchem Beruf angesiedelt wird. *„Leute, die aus einer Gegend kommen, wo man vom Obstanbau versteht, müssen in Budaörs und in seiner Umgebung angesiedelt werden. Nach unserem Vorsitzenden“*⁴³ (Péter Veres – M. R.) *sollten die Ansiedler aus Gyula und Csaba (Békéscsaba – M. R.) kommen, nach Meinung von Dr. Donáth (Ferenc – M. R.) aus dem Komitat Nógrád kommen.*⁴⁴ Die anfänglichen Zweckmäßigkeitprinzipien wurden aber bei der Durchführung durch parteipolitische Prinzipien ersetzt. In mehreren Wellen kamen die Anspruchssteller aus Pesterzsébet und alle waren NPP-Mitglieder oder –Sympathisanten.⁴⁵ Die Partei wollte nämlich für die Wahlen im Herbst 1945 Stimmen sammeln.

Zwischen dem Obernotar Endre Debreczeni und der von der NPP geleiteten Fib. (Budaörser Bodenbeanspruchungskommission) war ein gespanntes Verhältnis. Kaum anderthalb Monate nach seiner Ankunft in Budaörs erschienen Nachrichten in der Presse, er hemme die Arbeit der Fib.. Auch der Artikel im Tagesblatt *Világ*⁴⁶ u. d. T. *„Neue SS-Schreckenherrschaft in Budaörs“* tadelte Debreczeni: *„Die Ansiedler-Ungarn beschwerten sich oft über den Obernotar Endre Debreczeni. (...) Jede Tat von ihm in der Gemeinde beweist, dass er zu den Schwaben zieht. (...) In den vier Wochen seiner Amtszeit sind zwei Kinder nach ärztlicher Feststellung wegen Milch- und Zuckermangel gestorben. Im Rahmen der öffentlichen Versorgung ist die Zuckerlieferung in jeder Siedlung angekommen, angeblich nur in Budaörs nicht. Jeder Schwabe hat aber seinen Zucker bekommen. Und die Ungarn? Die Anspruchssteller? Die Bodenverteilungskommission bekommt auch nur unter Bedingungen vom Obernotar Arbeitskräfte. Eine Bedingung heißt, die Kommission*

40 ebd.

41 MOL XIX-B-3 5d. 23449/1945. Dokumente des Volksversorgungsamtes.

42 MOL XIX-B-3-17d. 25312/1946 Dokumente des Volksversorgungsamtes.

43 Vorsitzender des OFT.

44 OL XVII-1-a 1d. Protokolle des Verhandlungsrates des OFT, 20. April 1945.

45 MOL XIX-B-3 3d. 2844/1945. Dokumente des Volksversorgungsamtes.

46 Amtsblatt der PDP.

soll sofort ins Gemeindehaus zurückziehen. Jeder weiß, dass es die Hochburg der Reaktion ist. Das Gebäude eignet sich mit seinen winkelig-schattigen Fluren zu heimtückischen Überfällen.“⁴⁷ Debreczeni bezeichnete zwar als „unverschämte Lüge“ das, was über ihn geschrieben wurde, doch leitete er letztlich selber gegen sich das Disziplinarverfahren ein. Im November 1945 wurde ein Protokoll über die Zeugenaussagen aufgenommen, und daraus war zu entnehmen, dass Parteienstreitigkeiten eigentlich im Hintergrund der Angriffe stehen. Die Spannung zwischen dem kommunistischen Obernotar und der bauernparteilichen (NPP-nahen) Bodenverteilungskommission entstand dadurch, dass Debreczeni sich nicht in den Dienst der Fib. stellen wollte, und die Kommissionsmitglieder sich dadurch beleidigt fühlten. Die Bauernpartei (NPP) wollte in der Presse durch Veröffentlichung falscher Angaben einen Schlag verabreichen. Die Zeugenaussage vom kommunistisch gesinnten Viktor Horváth, dem Polizeikommandanten von Budaörs ist hierzu bemerkenswert: *„Mihály Szócs und István Pataki waren mit der Person des Obernotars Debreczeni von Anfang an unzufrieden und sie wandten sich an mich und kamen zu mir als Polizeikommandanten mehrere Male mit derselben Beschwerde, die sich als falsch erwiesen hat. (...) Meiner Meinung nach sind der Artikel gegen Obernotar Debreczeni und all die in der Presse erschienenen Artikel, die die Budaörser Geschehnisse tendenziös einstellen, Werke von Mihály Szócs bzw. István Pataki. Sie konnten sich in den Hintergrund verdrängt fühlen und jetzt sind sie bestrebt, die Fortsetzung der von ihnen begonnenen Arbeit selber in die Hand zu nehmen und dann als Verwalter der Angelegenheiten in der Gemeinde aufzutreten. (...) Um ihre Ziele zu erreichen verwenden sie manch ein Mittel, wie auch die Methode, durch die Presse die Budaörser Angelegenheiten ins falsche Licht zu rücken. Zur Bestätigung meiner obigen Behauptung erwähne ich die Angelegenheit, als sie in irgendeiner Zeitung einen Artikel bringen ließen, nach dem mehrere hundert SS-Soldaten sich um Budaörs herum versteckten. Die Polizeiwache streifte zusammen mit ihnen vergeblich das Gelände ab.“*⁴⁸

Die Zeugenaussage des Polizeikommandanten Viktor Horváth lässt die Gegensätze zum Vorschein kommen. Der beste Beweis, wie groß die Spannung war, ergibt sich anhand des folgenden Vorfalles. Die Neuansiedler trugen vor, dass sie von der Kommunistischen Partei in Budafok und durch den OFT in Budaörs angesiedelt wurden. Ein konfisziertes Haus wurde ihnen zugewiesen, dann nahm man ihnen das Haus weg und sie bekamen einige Häuser weiter ein anderes. Sie baten die Kommission der Gemeinde, die Zuweisung „umzuschreiben“ d.h. auch für das neue Haus geltend zu machen. Mihály Szócs, der Vorsitzende der Bodenbeanspruchungskommission sagte Folgendes: *Die wurden von Y. X. (M. R.) hier angesiedelt, sie sind genauso Kommunisten und Partisanen wie Y. X. (M. R.) Sie sollten nur ins Gemeindehaus zum Herrn Obernotar gehen und bei ihm eine Wohnung beantragen.“*⁴⁹ Mihály Szócs verweigerte die Unterzeichnung. József Lombos, der Generalsekretär der Kommunistischen Partei in Budaörs, protestierte gegen die den Kommunisten gegenüber ausgeübten Verfahrensweise. Auch Endre Debreczeni pro-

47 Új SS-rémuralom Budaörsön. Világ, 26. Juli 1945, S. 1.

48 PML XXI-4-b 43. f. 8558/1946. Dokumente des Vizegespanns für Komitat PPSK.

49 PML V-1017-Db-4-1926/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

testierte gegen das Verfahren der Kommission, dass die Anspruchsberechtigung nach parteipolitischen Kriterien beurteilt wird.⁵⁰

Der örtliche Verband MADISZ⁵¹ forderte in einem Artikel den Innenminister auf, er solle die Probleme in Budaörs lösen, und der Verband verlangte zugleich auch eine neue Bodenbeanspruchungskommission in die Ortschaft, denn *„man kann mit diesen Räuberwirtschaft führenden Leuten nicht zusammenarbeiten und weder die Kommunistische Partei noch der Budaörser MADISZ wird diese ins Gemeindehaus einlassen.“*⁵² Im Zusammenhang damit wurde eine Untersuchung von der MADISZ-Zentrale bzw. der Politischen Polizei durchgeführt. Jede der beiden Stellen sandte an den Schauplatz eine Kommission. Die Sache wurde gründlich untersucht, die MADISZ-Delegierten nahmen es zur Kenntnis, während die Politische Polizei nur den vom Artikel angeschlagenen scharfen Ton kritisierte, nicht aber seinen Inhalt, den sie richtig fanden. *„Ein besonderes Unrecht war erstens, dass man auf die Häuser, die für die Zuweisung vorgesehen wurden, besser gesagt, die ihnen (Fib. - M. R.) gut gefielen und meinten, die könnten unter ihnen verteilt werden, Zettel klebten mit der Anschrift »konfisziert von der Nationalen Bauernpartei«. Dies hatte selbstverständlich schwere Folgen, denn auch auf Häuser sind Zettel gekommen, die im Sinne der Bodenreformverordnung überhaupt nicht in Frage hätten kommen dürfen.“*⁵³ Dies betreffend erhob eine Frau bei dem Vizegespan eine Klage und beschwerte sich, dass man ihr das Haus wegnehmen will, obwohl sie und ihre Familie keine Volksbund-Mitglieder waren, ihr Mann gezwungen wurde der SS beizutreten, desertierte, aber die Gendarmen brachten ihn zurück.⁵⁴

Der in *Világ* veröffentlichte Artikel wirft Endre Debreczeni vor, warum er die angeklebte MADISZ-Wandzeitung nicht abnehmen ließ. Debreczeni sah die Situation um die Bodenverteilung ähnlich: *„Die Bewohner der Gemeinde waren mit der Tätigkeit der Bodenbeanspruchungskommission nicht zufrieden, weil Bürger, die auf eine alte erfolgreiche linksgesinnte Vergangenheit zurückschauten, keinen Boden bekamen, die Kommission wies Boden ausschließlich den Neuansiedlern zu. Auch die Budaörser Organisation der Kommunistischen Partei hatte an der Tätigkeit der Bodenverteilungskommission auszusetzen, und eine Kommission erschien im Zusammenhang damit, die einen Antrag unterbreitete, dass Boden auch den in der Gemeinde ansässigen und würdigen linksgesinnten Menschen zugewiesen werden soll. Die Fib. lehnte diesen Antrag ab. Nach der Ablehnung insultierte ein Delegierter ein Mitglied der Fib.“*⁵⁵ Daraus wurde eine Schlägerei, über die auch die Presse berichtete, und sogar der Staat eingreifen musste. Gábor Péter, Leiter der Politischen Polizei und Mihály Farkas, Staatssekretär im Innenministerium, hielten lokale Aufnahme infolgedessen wurden drei Menschen verhaftet.⁵⁶ Zwischen dem Obernotar und der Bodenbeanspruchungskom-

50 ebd.

51 Ungarischer Demokratischer Jugendverband.

52 PML XXI-4-b 43. f. 8558/146. Dokumente des Vizegespans für Komitat PPSK.

53 ebd.

54 PML XXI-29-a 57. d 900/1945. Dokumente des Bezirksobernotars der Region Buda.

55 PML XXI-4-b 43. f. 8558/1946. Dokumente des Vizegespans für Komitat PPSK.

56 ebd.

mission herrschte auch weiterhin ein verärgertes Verhältnis, für das Problem konnte man also nicht einmal „von oben her“ eine Lösung finden.

Nicht nur in Budaörs, sondern auch landesweit war das gespannte Verhältnis zwischen der Kommunistischen Partei und der Nationalen Bauernpartei zu spüren. Ein besonders relevantes Beispiel dafür stellt der Prestigekampf bzw. de facto politischer Zusammenstoß zwischen dem der Leitung der NPP untergeordneten OFT (Vorsitzender: Péter Veres) und dem ins Innenministerium (Ferenc Erdei Innenminister eingegliederten und damit von Kommunisten geleiteten Volksversorgungsamt, dar. Der OFT wurde zuerst im März 1945 als Spitzenorgan bei der Durchführung der Bodenreformverordnung, und dann im Mai 1945 das Volksversorgungsamt ins Leben gerufen.⁵⁷ Im Juni 1945 entfaltete sich ein Zuständigkeitsstreit zwischen den beiden Behörden, weil das Volksversorgungsamt bei der Neuansiedlung der deutschsprachigen Siedlungen freie Hand gewann, was der OFT beanstandete.⁵⁸ Mit einer ergänzenden Verordnung versuchte man die Aufgaben aufzuteilen, aber dies gelang nicht einmal auf der prinzipiellen Ebene, von der Praxis gar nicht gesprochen. Beide miteinander rivalisierenden Ämter waren bestrebt, bei den Neuansiedlungen die Interessen bestimmter Parteien geltend zu machen.⁵⁹

Es ist im Allgemeinen festzustellen, dass es mehrere Anspruchssteller gab, als verteilter Boden und Haus vorhanden waren, und daran änderte auch die am 1. Juli 1945 erlassene Verordnung (u. Nr. 3820/1945. M.E.) zur Überprüfung der Nationaltreue des Deutschtums Ungarns, und demzufolge wurden Haus und Boden nicht nur den Volksbandleitern oder – mitgliedern enteignet, sondern auch denen, die „die Zielsetzungen der Hitlerschen Organisation unterstützten.“⁶⁰ Das bedeutete soviel, dass der Kreis der konfiszierbaren Grundbesitze fortan erweitert wurde. Die zur Untersuchung der Nationaltreue aufgestellten Kreiskommissionen begannen aber erst im September ihre Arbeit. Die inneren Ansiedlungen erlangten dagegen schon während des Sommers ein ungeahntes Ausmaß. MÁVAG-Arbeiter (600 Mann samt Familien) und die nationale Widerstandsgruppe am Budaörser Flughafen, sowie die Offiziere, meldeten sich in Budaörs als Anspruchssteller.⁶¹ Standortaufseher István Pataki beantragte beim Volksversorgungsamt, Informationen über die Budaörser Neuansiedlungen einzustellen, weil die Siedlung überfüllt ist und die oben erwähnte Verordnung nicht durchgeführt werden konnte.⁶²

Das größte Problem ergab sich bei der Bodenverteilung landesweit daraus, dass für die Zuweisung von Boden und Hausgrundstück ausschließlich die Bodenbeanspru-

---

57 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1710/1945. M.E. számú rendelete a Népgondozó Hivatal felállításáról* In: Sammlung der Verordnungen von Ungarn 1945. Budapest, 1946, S. 234.

58 MOL XVII-1-a 1. d Protokolle des Verhandlungsrates des OFT, 7. Juni 1945.

59 TÓTH 1993, S. 88.

60 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 3820/1945. M.E. Nr. rendelete az 1710/1945. M.E. számú rendelet 2§-ának 5.pontja alá eső személyekre vonatkozó intézkedéseiről és a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről* In. Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt, I. (1. Juli 1945) Nr. 65.

61 MOL XIX-B-3 1d. 732/1945. Dokumente des Volksversorgungsamtes.

62 MOL XIX-B-3 5d. 23449/1945. Dokumente des Volksversorgungsamtes.

chungskommission zuständig war. Diese Verfahrensweise ließ den Usus von willkürlichen Hausbesetzungen und Bestechungen, Missbräuchen gedeihen. Die sich daraus ergebenden Beschwerden kamen natürlich nacheinander beim Innenministerium, Landwirtschaftlichen Ministerium, Ministerpräsidium an, die Gegenmaßnahmen blieben jedoch im Mangel einer starken örtlichen Kontrolle unwirksam.

Das Volksversorgungsamt stellte fest: *„Aus den eingegangenen Meldungen ist festzustellen, dass bei der Verwendung der Produkte, die auf dem enteigneten Grund angebaut wurden, kein Einklang herrscht. Jede Gemeinde befolgt eine andere Praxis. Zwecks Beseitigung der falschen und unrichtigen Vorgehensweisen teile ich dem Adressaten mit, dass die beschlagnahmten Felder den Besitz des Staates bilden. Das ist die allgemein gültige Regel.“*⁶³ Eine Anweisung vom Komitat unterstrich auch, dass die Zuweisungen einer vorangehenden Genehmigung des Volksversorgungsamtes bedarf, was aber nur eine Anweisung blieb und in die Praxis nicht übergang.⁶⁴

Der untenstehende Vorfall steht prägnant für die entstandene Situation: der Gemeindevorstand begann im Herbst 1945 mit der Abholzung der bei der Bodenreform konfiszierten Wälder. Das war nötig, weil weder der Vorstand, noch die Schulen noch die Tagesheimstätte mit Heizmaterial versorgt waren. Der Landesrat für Bodenbesitzverwaltung (OFT) übertrug der Bodenbeanspruchungskommission mit seiner Verordnung Nr. 2094/1945 das Recht der Abholzung, die Kommission konnte aber mit der Ernte auf den konfiszierten Grundstücken nicht abrechnen. Endre Debreczeni bat deshalb den OFT des Komitats, die Verordnung zu modifizieren. Der Notar hielt davor, dass das Holz genauso abhanden geht, wie die im Herbst geernteten 50 Tonnen Weintrauben. Die Neuansiedler ernteten nämlich die Trauben, verkauften die Ernte teuer und verließen das Dorf.⁶⁵

Unter den Streitfragen nahm eine vorrangige Stelle ein, ob die zusammgezogene Bevölkerung ihre Mobilien mitführen kann. Auch dabei herrschte völlige Kopfflosigkeit. In den ersten Monaten befolgte man in Budaörs die Praxis, dass die zusammgezogenen Deutschen bei dem Umzug ihre Mobilien mitnehmen durften – wie darüber auch die o. e. Anweisung des Innenministeriums verfügte. Die neu angesiedelten Einwohner beschwerten sich aber darüber, und der Regionsleiter István Pataki sorgte in eigener Befugnis dafür, dass eine Kommission vor dem Zusammenziehen ein Inventar aufnimmt, um zu verhindern, dass die Ausrüstung der Immobilien mitgeführt wird.⁶⁶ Diese Praxis wurde landesweit zu einer bewährten Vorgehensweise, obwohl sie keinen in Rechtsvorschriften manifestierten Hintergrund hatte. Mit Rücksicht auf die verwirrten Verhältnisse erließ der Minister für öffentliche Versorgung eine Verordnung (Nr. 507.319. K.M.), in der festgelegt wurde, dass die zugezogene Bevölkerung ihre Mobilien, Getreide- und Futtermittelvorräte wie auch die Tiere mitführen darf, und ihr dies keinerlei Behörde verweigern kann.⁶⁷

63 PML V-1017-Db-3-1314/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

64 PML V-1017-Db-3-1197/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

65 PML V-1017-Db-4-1911/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

66 MOL XIX-B-3 1d. 627/1945. Dokumente des Volksversorgungsamtes.

67 PML V-1017-Db-3-1655/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

Besonders große Sorgen bereiteten aber im Herbst die unbestellt gebliebenen Felder. Das hatte mehrere Gründe: einerseits waren 1944 viele geflohen, und dadurch standen die Häuser und die Grundstücke ohne Besitzer da. Die Internierungen und die Vermögenskonfiszierungen ließen die Zahl der ohne Eigentümer verbliebenen Besitztümer zunehmen. Prinzipiell hätte man durch kontinuierliche Ansiedlungen die Situation etwas verbessern können, aber die Neuansiedler bestellten die Äcker nicht, weil ein Teil von ihnen vom Ackerbau/Obstanbau nichts verstand, bzw. ihnen keine endgültigen Zuweisungen erteilt wurden. Für die öffentliche Versorgung war das unter den an und für sich schon sehr schweren wirtschaftlichen Verhältnissen des Landes ein empfindlicher Schlag. Der Vizegespan ersuchte deshalb die Produktionskommissionen der Gemeinde, diesen Ackerböden besondere Aufmerksamkeit zu schenken und in eigener Befugnis die entsprechenden Maßnahmen zu treffen.⁶⁸ Debreczeni meldete dem Vizegespan, dass die landwirtschaftlichen Arbeiten mit großen Schwierigkeiten verrichtet worden sind, er bezog sich dabei auf den Arbeitskräftemangel, denn der Großteil der männlichen Bevölkerung ist von Budaörs geflohen oder interniert worden. Bei den Frühlingsarbeiten war noch alles in Ordnung, weil die damaligen Gemeindeleiter den Schwaben die unbestellten Felder zum Anbau verpachtet haben, wobei sie die Hälfte der Ernte bekamen. Die Bodenbeanspruchungskommission versprach später, nach Beginn der intensiven Ansiedlung, nur ein Drittel der Ernte. Diese Tatsache und der Umstand, dass die Aussiedlung offensichtlich wurde, bewirkte, dass die Deutschen den Boden nicht mehr bestellen wollten, und dass der Großteil der Neuansiedler die Ernte einbrachte, dann verkaufte und die Siedlung verließ.⁶⁹ Die Bestellung der Felder war auch durch den folgenden Umstand erschwert: meldete sich eine deutschstämmige Person beim Vorstand und wollte von dem der Gemeinde zugewiesenen Saatkorn haben, verweigerte man es unter der Berufung, dass es das Eigentum des Volksversorgungsamtes ist, und nur die Ansiedler könnten davon bekommen. Das Saatkorn wurde den Deutschen verweigert, obwohl der Wirtschaftsaufseher des Budaer Kreises den Vorstand bat, ihnen davon zu geben.⁷⁰

Die Durchführung der Bodenreform ließ schon ahnen, wie die Aussiedlung vor sich gehen wird, und deutete auch schon die Schwierigkeiten eines zukünftigen neuen „Ansiedler-Dorfes“ an.

2. Die Aussiedlung

2.1. Stationen einer Kollektivstrafe

Die Frage nach der Bestrafung des Deutschtums Ungarns fügt sich in die internationalen Bestrebungen, die den Kampf gegen die „faschistischen Überreste“ zum Ziel hatten.⁷¹ Die Alliierten erlaubten der tschechoslowakischen Emigrantenregierung bereits 1943, nach Beendigung des Krieges, wenn sie die Macht übernommen haben, die

---

68 PML V-1017-Db-3-1333/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

69 ebd.

70 PML V-1017-Db-4-2050/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

71 ZINNER, TIBOR: *A magyarországi németek kitelepítése - Die Aussiedlung der Ungarndeutschen*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2004, (i. w.: ZINNER 2004) S. 21.

Sudetendeutschen umzusiedeln.⁷² Die Aussiedlung der Deutschen in Ungarn mit bestrafendem Charakter⁷³ brachte Ferenc Nagy seitens der Kleinlandwirtepartei auf der in Pécs/Fünfkirchen am 28. November 1944 veranstalteten ersten politischen Großversammlung der Partei zum ersten Mal zur Sprache.⁷⁴

Die Rechenschaftsforderung der Kriegsverbrechen der Deutschen begann mit ihrer Deportierung in die Sowjetunion Ende 1944 und Anfang 1945, die bis zum 20. Januar 1945, bis das Waffenstillstandsabkommen mit Ungarn abgeschlossen wurde. Im Abkommen verpflichtete sich Ungarn, die Kriegsverbrecher zur Verantwortung zu ziehen bzw. die deutschen Staatsbürger zu internieren.⁷⁵

Die Kollektivstrafe – wie bereits angedeutet – begann mit der Bodenreformverordnung und damit war die Wirtschaftsgrundlage dafür geschaffen. Péter Veres, der Vorsitzende des OFT erklärte in der ersten Ratssitzung, dass er in der Schwabenfrage eine strenge Stellungnahme für nötig hält. Seiner Ansicht nach muss ausgesprochen werden, dass alle Schwaben prinzipiell Faschisten und Volksbundisten waren. Das Entgegengesetzte müssen die Schwaben selber beweisen.⁷⁶

Im Frühling 1945 begann ein „Pressefeldzug“, den die NPP initiierte und dem sich auch die MKP und die FKGP anschlossen.⁷⁷ Die Budapester Nationalkommission behandelte fast am zur gleichen Zeit am 11. April 1945 im Bezug auf die Bodenverteilung die Angelegenheit des Deutschtums, wobei Imre Kovács, der Generalsekretär der NPP bekräftigte, dass „*jeder Schwabe ein Volksbundist war*“. Der Sozialdemokrat Árpád Szakasits und der bürgerlich-demokratisch gesinnte Géza Supka warnten vor einer Kollektivbestrafung.⁷⁸

Die nächste Station war die interparteiliche Beratung vom 14. Mai 1945, nach der Fachliteratur wurde dabei die Verallgemeinerung abgelehnt und das Grundprinzip der individuellen Beurteilung angenommen, aber nach Meinung der Autorin bedarf die Behandlung des Themas einer viel nuancierten Vorgehensweise. Es geht nämlich um

72 EBERL, IMMO: *Flucht- Aussiedlung-Eingliederung. Baden-Württemberg als neue Heimat*. Stuttgart, Innenministerium Baden-Württemberg, 1993, S. 9.

73 Die Autorin hielt für wichtig, zu betonen, dass es um eine Aussiedlung mit bestrafendem Charakter ging, denn Hitler zum ersten Mal die Umsiedlung des Deutschtums nach Deutschland, im Rahmen des Planes „Heim ins Reich“ vorschlug. Am 3. November 1939 wandte sich Hitler in einem Schreiben an Horthy, in dem er den Gedanken der Umsiedlung der Deutschen ansprach, den Horthy begrüßte. – s. TILKOVSKY, LORÁNT: *Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919-1989*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1989, (i. w. TILKOVSKY 1989) S. 105-106.

74 *Ki kell telepíteni a hazai svábságot*. Kis Újság, 18. April 1945, S. 3. s. FÖGLEIN, GIZELLA: *A magyarországi németek kitelepítése a sajtó tükrében – Gondolatok egy könyv kapcsán* - In: *A magyarországi németek hozzájárulása a közös haza építéséhez. Tudományos tanácskozás az elűzés 50. évfordulóján*. Bp. Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, 1996, S. 154.

75 zur Internierung s. Studie von Grósz, András.

76 MOL XVII-1-a 1. d Protokolle des Verhandlungsrates des OFT, 20. April 1945.

77 *Ki kell telepíteni a svábokat. A Nemzeti Parasztpárt rendelettervezete a svábok kitelepítéséről*. Szabad Szó, 1945. április 15. 3.; *Sváb hazaárulók*. Szabad Nép, 1945. április 18. 1.; *Ki kell telepíteni a hazai svábságot*. Kis Újság, 18. April 1945, S. 3.

78 Protokoll, 11. April 1945 - In: *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1946*. Red.: GÁSPÁR, Ferenc - HALASI, László. Budapest, Budapest Főváros Levéltára/Hist. Archiv der Hauptstadt Budapest, 1975, S. 82-84.

eine zwiespältige Sache: zwar hat man hinsichtlich der Aussiedlung das Prinzip der Kollektivität tatsächlich abgelehnt, wurde aber bei der Frage nach der Verantwortlichkeit und Bestrafung jedoch verallgemeinert, was aus dem Vorhaben hervorgeht, nach dem man die hier verbleibenden Deutschen auf alkalischem Boden zerstreut ansiedeln wollte, wobei es freilich die Gruppe der umzusiedelnden und die der zerstreut anzusiedelnden Deutschen betreffend kein Einverständnis gab.

Außenminister János Gyöngyösi sprach nach der Beratung mündlich, dann auch schriftlich vor dem Kontrollkomitee der Alliierten (i. w. SZEB) das Aussiedlungsthema an, und verlangte die Aussiedlung von 200 000-300 000 Deutschen in die sowjetische Besatzungszone Deutschlands.⁷⁹ Die ungarische Regierung benötigte auch de jure die Bewilligung der Großmächte, und wenn auch de facto – wie auch Gyöngyösi es bei der interparteilichen Beratung sagte – „*unsere Maßnahmen mit der Absicht der Großmächte übereinstimmen, befreit uns dieser Umstand zum Großteil von der Verantwortung.*“⁸⁰ Man wollte mit der massenhaften Internierung der Schwaben und ihrer Unterbringung in Lagern die Großmächte beeinflussen und eine unabänderliche Situation schaffen. Zu diesem Prozess gehörte auch der Erlass der – mit dem damaligen Wortgebrauch bezeichneten – sog. „Schwabenverordnung“, also die w. o. erwähnte Verordnung Nr. 3820/1945. M.E. über die „*Bestätigungen der Nationaltreue*“.⁸¹ Die ungarische Regierung drückte mit dieser Verordnung ihre Absicht aus, bei der Aussiedlung in Ungarn das Prinzip der individuellen Beurteilung anwenden zu wollen, die – meines Erachtens – mitunter eine relevante außenpolitische Botschaft in sich trug, um einerseits auf die Großmächte der kurz bevorstehenden Potsdamer Konferenz⁸² einzuwirken, und andererseits die geplante und auf der Basis der Kollektivverantwortlichkeit vorbereitete Aussiedlung der Ungarn aus der Tschechoslowakei zu beeinflussen.

Der Beschluss auf der Potsdamer Konferenz erlaubte neben der Tschechoslowakei und Polen auch Ungarn die Aussiedlung der Deutschen. Im Abkommen wurden die betroffenen Länder zur Aussiedlung der Deutschen nicht gezwungen, aber es bot neben der zur Individualbestrafung auch zur kollektiven Beurteilung die Möglichkeit. „*Die drei Regierungen haben die Frage unter allen Gesichtspunkten beraten und erkennen an, daß die Überführung der deutschen Bevölkerung oder Bestandteile derselben, die in Polen, Tschechoslowakei und in Ungarn zurückgeblieben sind, nach Deutschland durchgeführt werden muß.*“⁸³ Generalleutnant Swiridow vom SZEB wandte sich an die ungarische Regierung: „*Der Generalleutnant macht die Regierung aufmerksam, dass eine gründliche Vorbereitung der ungarischen Öffentlichkeit für die Aussiedlung erwünscht wäre, damit es im Kreise der Bevölkerung zu keinen Missverständnissen oder Unzufriedenheiten kommt. (...)*

---

79 MOL XIX-J-1-j Dokumente der Friedensvorbereitungsabteilung des Außenministeriums II/28. – Mitteilung: BALOGH, SÁNDOR: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1982, (i. w. BALOGH 1982.) S. 85.

80 Interparteiliche Beratungen 2003, S. 50.

81 s. ausführlicher: Studie von Grósz, András.

82 17. Juli – 2. August 1945.

83 A német lakosság rendezett áttelepítése. Aláírták: I. Sztálin, Harry Truman, C. R. Attlee – In: *Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény*. Budapest, Kossuth. Kiadó, 1969, S. 418.

*Es versteht sich von selbst, dass die ungarische Regierung in eigener Befugnis darüber entscheidet, wer aus der schwäbischen Bevölkerung für die Aussiedlung vorgesehen ist, und das SZEB behält sich dabei das Recht vor, der ungarischen Regierung zur Beseitigung eventuell begangener Fehler Hilfe zu leisten.*⁸⁴

Demzufolge wurde der Aussiedlungsplan vorbereitet, was aber langsam und hinhalten vor sich ging, einerseits weil die Bestätigungen über Nationaltreue mit Verzögerung ausgestellt wurden, weil das politische Verhalten einzelner Personen während des Zweiten Weltkrieges an Mangel ausreichender Quellen schwer feststellbar war. Andererseits war die Arbeit auch durch die fortdauernden Zuzüge gehemmt, und die Herbstwahlen immer mehr das politische Interesse auf sich lenkten.

Eine wesentliche Station in der Geschichte der Aussiedlung der Ungarndeutschen war ein vom Alliierten Kontrollrat am 20. November 1945 verabschiedeter Plan, danach die amerikanische Besatzungszone verpflichtet war die umzusiedelnden Deutschen aufzunehmen. Die Zahl war mit 500 000 Personen bestimmt. Diese Zahl sollte aber die obere Grenze der für die Aussiedlung vorgesehenen Deutschen sein, also nahmen die Großmächte hinsichtlich der Kollektivstrafe auch diesmal nicht eindeutig Stellung. Außenminister Gyöngyösi wandte sich nachher mehrmals an die Alliierten und betonte, dass man in Ungarn das Prinzip der individuellen Beurteilung anwenden wird, wobei die ungarischen Entscheidungstreffer den Standpunkt des Außenministers nicht eindeutig geteilt haben. In der Sitzung der Regierung am 22. Dezember 1945 gewann die Stellungnahme der Befürworter einer Kollektivbestrafung die Oberhand, und so wurde die aufgrund des Prinzips der Kollektivschuld basierende Aussiedlungsverordnung Nr. 12.330/1945. M. E. erlassen, die Folgendes beinhaltet: *„Nach Deutschland umzusiedeln ist derjenige ungarische Staatsbürger verpflichtet, der sich bei der letzten Volkszählung zur deutschen Volkzugehörigkeit oder Muttersprache bekannt hat oder der seinen madjarisierten Namen wieder in einen deutsch klingenden ändern ließ, ferner derjenige, der Mitglied des Volksbundes oder einer bewaffneten deutschen Formation (SS) war.*⁸⁵

Die Aussiedlungsverordnung erregte im In- und Ausland großen Widerhall. Die Regierung der Vereinigten Staaten machte die ungarische Regierung mehrmals darauf aufmerksam, dass der Beschluss von Potsdam und der Alliierte Kontrollrat die ungarischen Behörden nicht verpflichtete, die Deutschen aus Ungarn auszusiedeln, und missbilligten die Kollektivbestrafung. Der amerikanische General Frank D. Merrill ersuchte Sándor Szalai, den Leiter der außenpolitischen und Nationalitätenabteilung der SZDP und teilte ihm mündlich die Bedenken seiner Regierung zur Verordnung mit: *„In der amerikanischen Presse wird die nicht nur von den amerikanischen Nachrichtenbüros, sondern auch natürlich von den Nachrichtenagenturen der Nachbarländer entsprechend hervorgehobene Tatsache bereits weit und breit verbreitet, dass die ungarische Schwabenverordnung die Kollektivbestrafung zulässt. Zugleich (...) wurde die Ausweisung der tschechoslowakischen Deutschen nach einer Meldung der Prager Reuter aufgehoben, und der*

84 Hist. Archiv des Instituts für Politikgeschichte (i. w. PIL) 274. f. 10/35.ö.e. 8. Dokumente der Auswärtigen Abteilung der MKP.

85 Dokumentation der Aussiedlung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa II. Das Schicksal der Deutschen in Ungarn. Bonn 1953-1962. Reprint München 1984. S. 91.

ganze Ausweisungsplan umgearbeitet. Die Schwierigkeiten, die sich daraus für die ungarische Politik ergeben, sind beinahe unabsehbar, nicht gesprochen darüber, dass die amerikanische Besatzungszone für die Aufnahme von Deutschen in einer solchen Menge nicht vorbereitet ist. Die Amerikaner rechneten mit 230–250–270 000 und nicht mehr Deutschen.⁸⁶ Es soll hinzugefügt werden, dass die Einstellung der Amerikaner ziemlich heuchlerisch war, weil die ungarische Regierung zur Aussiedlung zwar nicht gezwungen war, doch wurde zugleich im Potsdamer Abkommen auch zu einer kollektiven Beurteilung die Genehmigung erteilt, was auch mit der Entscheidung vom NSZET im November bekräftigt wurde. Die Großmächte wollten die Verantwortung von sich abwehren, und sie wollten deren Schärfe nachträglich mildern. Was die Verordnung betrifft, hatten sowohl die SZDP als auch die FKGP Bedenken, sie missbilligten die kollektive Bestrafung. Die römisch-katholische Kirche und die evangelische Kirche drückten ihren Protest aus.⁸⁷ Im Ministerialpräsidium wurde eine interministerielle Kommission gegründet, weil die vom 4. Januar 1946 datierte, aber erst am 15. Januar veröffentlichte Durchführungsanweisung daran nichts änderte und den Kreis der Befreiungsberechtigten bei 10% festlegte.⁸⁸

2.2. Gründe der Aussiedlung

2.2/a. Volkszählung

Bei der Aussiedlung der Ungarndeutschen wurden die Angaben der Volkszählung im Jahre 1941 zur Muttersprache und Nationalität als Grundlage genommen. Als Eigenartigkeit dieser Volkszählung wurde zum ersten Mal in Ungarn die Frage nach der nationalen Zugehörigkeit gestellt. Vorher wurde nur nach der Muttersprache gefragt, woraus sich eine objektive Angabe ergibt, während man bei der Frage nach der Nationalität eine subjektive Angabe erhält. An der Vorbereitung der Volkszählung nahm auch der Ministerpräsident und Wissenschaftler, Pál Teleki teil.⁸⁹ Mit Dr. Lajos Thirring⁹⁰ und Dezső Elekes⁹¹ vereinbarten sie, auch nach der Nationalität zu fragen und gleichzeitig zu garantieren, dass die dies betreffende Angabe nirgends zu verwenden ist. Sie würden danach ausschließlich wegen der statistischen Angabenermittlung fragen

86 PIL 274. f. 10/35. ö.e. S. 53-54. Dokumente der Auswärtigen Abteilung der MKP.

87 Schreiben von Kardinal József Mindszenty an Zoltán Tildy – 31. Dezember 1945. MOL XIX-A-1-j Dokumente des Ministerpräsidiums 713/1946. Schreiben des evangelischen Bischofs Béla Kapi an Zoltán Tildy – 7. Januar 1946. MOL XIX-A-1-n 3.d.449/1946. Dokumente des Ministerpräsidiums1.

88 70.010/1946. B.M. Nr. rendelet a nemzeti kormánynak a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről az 1945. évi XI Törvényekben kapott felhatalmazás alapján kiadott 12330/1945.M.E. számú rendelet és a Szövetséges Ellenőrző Tanácsnak ugyanezen tárgyban 1945. november hó 20. napján hozott határozata végrehajtásáról. Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt/Ungarisches Mitteilungsblatt, II. (15. Januar 1946) 1.Nr.

89 Er war ein international bekannter Geographie- und Gesellschaftswissenschaftler.

90 Dr. Lajos Thirring stand von 1919 im Dienst des KSH. Als ministerialer Abteilungsrat war er 1942 Leiter der Abteilung II für Volkszunahme. Seiner persönlichen Leitung war die zur Vorbereitungs des Friedenabkommens ausgeübte Tätigkeit des KSH zwischen 1945-1947 unterordnet.

91 Dr. Dezső Elekes bekleidete seit 1912 sein Amt bei dem KSH, er war Vizepräsident, zwischen 1946-1948 Präsident des KSH.

und „die völlig freie Eintragung einer beliebigen Nationalität oder Muttersprache im Rahmen der Angabenermittlung wird im Späteren keinerlei politischen oder sonstigen Nachteile bewirken.“⁹²

Das Regime nach dem Zweiten Weltkrieg ließ aber Telekis Versprechen außer acht und dem Zentralamt für Statistik (Központi Statisztikai Hivatal = i. w. KSH) wurden die Volkszählungsangaben entnommen. Das KSH gab dem Statistischen Gesetz Nr. XIX/1929 gemäß Angaben vorangehend nur Angabenermittlern und keinem Amt aus. Bereits im Frühling und Sommer 1945 gab es Konflikte deswegen. Im April und Mai 1945 stellt die Volkszählungsabteilung von KSH aufgrund einer mündlichen Genehmigung des Ministerpräsidenten über Staatssekretär Sándor Zöld ein Namensverzeichnis über diejenigen zusammen, die im Komitat Pest sich 1941 zur deutschen Muttersprache bzw. zur deutschen Nationalität bekannt hatten. Dieses Namensverzeichnis wurde zur Politischen Polizei gebracht. Der Innenminister machte durch die Zuschrift Nr. 20.146/1945. sz. B.M. das Amt aufmerksam, ohne die Genehmigung des Innenministers weder Privatpersonen, noch Behörden Angaben über Muttersprache und Nationalität auszuliefern. Sie wurde von István Bibó unterzeichnet. Bibó teilte Folgendes mit: *„Die Genehmigung erfolgte vermutlich nicht allein durch den persönlichen Einfluss des inzwischen schon abgedankten Staatssekretärs Zöld, der außer acht ließ, dass die Auslieferung der Angaben die statistischen Interessen des Landes schwer verletzen und in der Zukunft nicht nur im Bereich von Muttersprache und Nationalität, sondern auch andere Angabenermittlungen betreffend, die Aufrichtigkeit und Echtheit der Erklärungen bedeutend gefährden könnte. (...) Die Aussiedlung der Schwaben wird nicht auf Volkszählungs-, sondern anderen Grundlagen basieren.“*⁹³ István Bibó schlug vor, eine Tagung einzuberufen, die am 24. Oktober statt fand, daran nahmen Mitarbeiter des Innen- und Justizministeriums, des Ministerpräsidiums und des KSH teil. Über die Tagung wurde eine Erinnerungsschrift verfasst, nach der man die Folgenden vereinbart: *„Das Namensverzeichnis der Volksbundisten (deutscher Nationalität) kann von den Bestimmungen des Gesetzes abweichend, ausgeliefert werden, jedoch nur Behörden, denen Missbrauch oder böswillige Anwendung (Geltendmachung von Partei- oder individuellen Interessen dienenden Aspekten) nicht zumutbar ist. ... So kann es den örtlichen Behörden nicht ausgegeben werden, denn es bieten sich hier weite Möglichkeiten zur nicht entsprechenden Verwendung oder Veröffentlichung.“*⁹⁴ Es wurde darüber entschieden, dass das Namensverzeichnis dem Innenministerium zu übersenden ist. Damit wurde eigentlich über die „Gesetzlichkeit“ der Angabenermittlung von KSH für die Zusammenstellung der Aussiedlungsliste gesorgt.

92 A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Zusammengestellt: CZIBULKA, Zoltán – Dr. HEINZ, Ervin – Dr. LAKATOS, Miklós. Budapest, KSH/Zentralamt für Statistik- Archiv, 2004, (i. w. CZIBULKA 2004) S. 17-18.

93 Meldungsentwurf von Lajos Thirring vom 17. September 1945 an den Ministerpräsidenten Miklós Dálnoki – KSH-Bibliothek. Manuscriptenarchiv VB884. Das für die Friedensverhandlung nach dem Zweiten Weltkrieg zusammengestellte Vorbereitungs material (Nachlass von Lajos Thirring) Mitteilung: CZIBULKA 2004, S. 108-109.

94 25. Oktober 1945, Bibliothek des Statistischen Amtes. Manuscriptenarchiv VB885. Dokumente der Aussiedlung der Schwaben (Nachlass von Lajos Thirring) Mitteilung: CZIBULKA 2004, S. 22.

Im Folgenden sind die Volkszählungsangaben von Budaörs aufschlussreich, die der untenstehenden Tabelle zu entnehmen sind, wobei wir Angaben zur Muttersprache angewandt haben.

	1920		1930		1941		1949	
	Bevölkerungszahl	Deutsche	Bevölkerungszahl	Deutsche	Bevölkerungszahl	Deutsche	Bevölkerungszahl	Deutsche
in Budaörs	7957	7418	9006	7105	9814	8448	7639	36
landesweit	7 990 202	551 211	8 688 319	478 630	9 316 074	477 057	9 204 799	22 455

Quelle: Horváth, Lajos – Kovacsics József. Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. Bd. 15. Pest megye, Bp., KSH, 2000, S. 77.

Nach Angaben der Volkszählung im Jahre 1941 lebten in Budaörs 9814 Personen, davon gaben 8448 Deutsch als Muttersprache an. Vergleicht man die Angaben zur Muttersprache mit den der Volkszählungen der Jahre 1920 und 1930, werden die Dissimilierungsbestrebungen des Volksbundes, der auch in Budaörs Einfluss hatte, eindeutig ersichtlich, und dementsprechend sind seine Bestrebungen einerseits als Antwort auf die Assimilierungsbestrebungen der ungarischen Regierung zwischen den zwei Weltkriegen anzusehen, andererseits waren sie eine Folge des immer größeren von Deutschland ausgeübten politischen Drucks. Selbstverständlich war die Intensität dieser Bestrebungen je nach Siedlung veränderlich, und sie stand mit dem Einfluss des Volksbundes in einem gradlinigen Verhältnis. Aus den Angaben für das ganze Land ist eher eine starke Assimilation ersichtlich, vor allem zwischen 1920 und 1930, aber es stellt sich hier heraus, dass dieser Prozess für das Jahr 1941 aufgehalten wurde. Die Menschen waren bestimmt auch durch den Zeitgeist stark beeinflusst, sich zu ihrer nationalen Zugehörigkeit auch zu bekennen. Es geht aber nicht nur um den Zeitgeist, sondern wir haben auch konkrete Beispiele, bei denen die Fragenbögen für die 1941-er Volkszählung nicht vorschriftsmäßig ausgefüllt worden sind. In Budaörs zum Beispiel trug der Lehrer István Seiler, der eine Führungspersonlichkeit des Budaörser Volksbundes war, die deutsche Nationalität und Muttersprache auch bei denen willkürlich ein, die sich zur ungarischen Nationalität bekennen wollten.⁹⁵ Die SZDP weist später auf ähnliche Fälle hin, als sie in der *Népszava* mitteilen lässt, dass die statistischen Bögen für die Volkszählung viele Verfälschungen enthalten.⁹⁶ Es wird ihrerseits zugleich auf Folgendes aufmerksam gemacht: *„Jemand mit deutscher Muttersprache, der in eine vom Volksbund bestimmte Umgebung eingebettet war, und auch wenn er genügend Widerstandskraft besaß, trotz Terror dem Volksbund nicht beizutreten, konnte auf keinen Fall verwirklichen, sich nicht*

95 MOL XIX-A-1-j XXII/e 75. d. 1173/1946. Dokumente des Ministerpräsidiums.

96 *Kormányrendelet a svábkérdés rendezéséről*. *Népszava*, 23. Juni 1945, S. 2.

zur deutschen Muttersprache zu bekennen.⁹⁷ Auch das an den Ministerpräsidenten geschriebene Memorandum von Kanonikus László Pintér spricht für die Verfälschung: er macht darauf aufmerksam, dass die für das Zusammenschreiben bei der Volkszählung zuständigen Organe vielerorts in Abwesenheit der Interessenten auf Grund des Prinzips „*der Schwabe ist ein Schwabe*“ die Bögen selber ausgefüllt haben.⁹⁸ Es kann also behauptet werden, dass die Angaben der Volkszählung nicht unbedingt vollkommen wahrhaftigen Zahlen enthalten, sondern sie weisen vielmehr auf die Art und Weise der Durchführung der Volkszählung hin, und verraten mitunter viel über den Zeitgeist.

Wie in Budaörs, so auch landesweit gibt es zwischen der Zahl von Deutschsprachigen und der von Angehörigen der deutschen Nationalität große Unterschiede (Budaörs: 8448 Deutschsprachige, 7243 Angehörige der deutschen Nationalität; landesweit: 477 057 Deutschsprachige, 303419 Angehörige der deutschen Nationalität). Die auffallend großen Unterschiede lassen sich auf mehrere Komponente zurückführen. Einerseits war das Bekenntnis zur Nationalität für die Bevölkerung neu, weil man bislang nur nach der Muttersprache gefragt hatte, ihre nationale Identität wurde mit der Muttersprache verwischt. Andererseits war das Deutschungarnbewusstsein lebendig, also wollten die Deutschen in Ungarn Deutsche bleiben, indem sie auch Ungarn sind, und der Zwang zur Wahl verunsicherte die meisten. Drittens war die ungarische und die Nazi-Auffassung von Nation völlig abweichend. Während man in Ungarn die Muttersprache als Grundlage nahm, war in der deutschen Nazi-Ideologie die Herkunft entscheidend, und der Volksbund übernahm dasselbe Grundprinzip. Das amtliche Wochenblatt des Volksbundes, u. d. T. *Deutscher Volksbote* teilte für die Deutung der Volkszählungsrubriken fertige Richtlinien mit. „*Wer bei der Volkszählung Deutsch als Muttersprache, aber ungarisch bei der Nationalität angibt, wird als Ungar zählen. Wer sich aber zur deutschen Nationalität bekennt, wird für einen Deutschen gelten.*“⁹⁹ Dabei war die Nationalität als Gottes Gabe angesehen, in die der Mensch hineingeboren wird, und die Muttersprache wurde als wählbares Subjekt verstanden. Diese Logik ist völlig anders, als die ungarische Auffassung über die Nation. Viertens, auch wenn man die beiden Begriffe voneinander klar abgrenzen konnte, bedeutete das Bekenntnis zur ungarischen Nationalität in diesem Falle auch einen Widerstand dem deutschen Nationalsozialismus gegenüber. Mit diesen Faktoren lässt sich also die wesentliche Differenz zwischen den Angaben zur Muttersprache und den zur Nationalität erklären.

2.2/b. Namensänderung

Die Zurücknahme des deutschen Familiennamens war der zweite Grund für die Aussiedlung. Von der Aussiedlungsverordnung wurden bereits in der Bodenreformver-

97 PIL 283. f. 10/224.ö.e. 74-80. Dokumente der Hauptsekretariat der SZDP.

98 MOL XIX-A-1-I. Vertrauliche Präsidialdokumente 1d. 7.

99 „Der also bei der Volkszählung als Muttersprache Deutsch angibt, als Nationalität aber Magyarisch, wird als Magyare gezählt. Wer Deutsch als seine Nationalität angibt, gilt als Deutscher.“ - Deutscher Volksbote, 1. Dezember 1940.

ordnung¹⁰⁰ die ihre deutschen Namen wieder Aufnehmenden zur Vermögenskonfiszierung verurteilt, bzw. in der Verordnung über Bestätigung der Nationaltreue¹⁰¹ wurden sie genauso beurteilt, wie die Volksbund-Mitglieder, wie auch das Gesetz über das Wahlrecht¹⁰² enteignete sowohl des aktiven wie auch des passiven Wahlrechts diejenigen, die ihre deutschen Namen wieder aufgenommen haben.

Wie bekannt, entfaltete sich unter den Deutschen in Ungarn eine bedeutende Namensmadjarisierungswelle von den zwanziger Jahren an, aber dem zweiten Wiener Schiedsspruch zufolge, im Zeichen als Gegenleistung an das Deutsche Reich für die territoriale Revision wurde eine Verordnung erlassen, die Folgendes besagte: *„Die zur Volksgruppe gehörenden Personen haben jeweils das Recht, den früher benutzten Namen ihrer Familie wieder aufzunehmen.“*¹⁰³ Diejenigen, die ihre deutschen Namen wieder zurücknahmen, meldeten sich vom März 1945 an, im Zeichen eines Anpassungswillens massenhaft wieder zur Namensmadjarisierung. Selbstverständlich waren diese Namensänderungen keine Folgen einer natürlichen Assimilierung bzw. Dissimilierung, denn in jedem der drei Fälle ging es um eine Antwort auf äußeren Druck. Zwischen den zwei Weltkriegen war es zur Bekleidung eines Amtes in der öffentlichen Sphäre erforderlich, dann aber, während des Krieges änderten viele Deutsche auf den zunehmenden deutschen Druck ihre Namen wieder zurück, und nach dem Krieg hatten sie vor den Negativfolgen des deutschen Namensgebrauchs offensichtlich Angst. In der Zeit nach dem Weltkrieg wurden von den in deutschsprachigen Siedlungen wohnhaften Antragsstellern zur Bestätigung ihres Vorlebens immer neuere Bestätigungen gefordert, und immer mehr politische Organisationen hielten sich dafür zuständig, die Anträge, genauer ihr Vorleben der Betroffenen zu begutachten. Im Juni 1945 war die Namensmadjarisierung der Deutschsprachigen bereits von einer Verordnung erschwert. Die Verordnung Nr. 37.898/1945. BM. besagt: *„Ich ordne hiermit an, dass jeder Gemeindevorstand in der Zukunft dem Vizegespan die Anträge zur Namensänderung aus den schwäbischen Siedlungen zu unterbreiten hat; Der Herr Vizegespan hat mir diese demnächst nach entsprechender Informierung und in Begleitung einer Individualbeurteilung der politischen Zuverlässigkeit der Antragssteller und unter seiner persönlichen Verantwortlichkeit zu unterbreiten. Ich erwarte, dass der Herr Vizegespan bei der Mitteilung seiner Beurteilungen streng dem Prinzip folgt, dass nur derjenige aus der erwähnten Volksschicht einen ungarischen Namen bekommen kann, der in der Vergangenheit seine Treue dem ungarischen Volk und der ungarischen Heimat gegenüber sowie seine linksgesinnte*

---

100 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M.E. Nr. rendelet a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról. Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt, I. (18. März 1945) Nr. 10.*

101 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 3.820/1945. M.E. Nr. rendelet az 1710/1945. M.E. Nr. rendelet 2. §-ának 5. pontja alá eső személyekre vonatkozó intézkedésekről és a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről. Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt, I. (1. Juli 1945) Nr. 65.*

102 1945: VIII. tc. Kräftige Rechtsvorschriften von zwei Jahren 1945–1946, S. 38.

103 Verordnung Nr. 8490/1940. M.E. – Die Verordnung ist eigentlich die Veröffentlichung des am 30. August 1940 geschlossenen Wiener Volksgruppenabkommens. In: *Sammlung der Verordnungen 1940*, S. 3239–3245.

*politische Überzeugung bewiesen hat.*¹⁰⁴ Dabei wird also ein Unterschied zwischen den deutschstämmigen und nicht deutschstämmigen Antragsstellern gemacht. Das hat für die Deutschen die Namensänderung wesentlich erschwert. Zwischen 1945 und 1948 waren 55,3% der Antragssteller deutscher Abstammung.¹⁰⁵ Folglich war die Verordnung des Innenministeriums (BM) mehr oder weniger eine Vortäuschung.

Eine als vollständig zu bezeichnende Namensänderungsliste ist aus der Zeit zwischen 1936 und 1941 über die Budaörs, die ihre Namen abändern wollten, im Historischen Archiv von Komitat Pest erhalten geblieben.¹⁰⁶ Den Evidenzen nach änderten 118 Personen in diesem Zeitabschnitt ihre Familiennamen ab, indem man ihn vorwiegend madjarisierte, aber es gab welche, die wieder ihre deutschen Namen aufnahmen, wie es aus den Quellen ersichtlich ist, wobei es nicht rekonstruierbar ist, wie viele es zurück geänderte Familiennamen in der Tat gab, weil wir es aus konkreten Quellen wissen, dass viele von den Deutschen mit madjarisierten Namen später als Personen mit deutschen Namen wieder erscheinen, wobei sie aber aus den Evidenzen fehlen. Es ist zu behaupten, dass die Zahl derer, die aus diesem Grund ausgesiedelt wurden, im Verhältnis zur Einwohnerzahl der Gemeinde nicht bedeutend ist. Eine landesweit sehr geringe Anzahl machen diejenigen aus, die deswegen auf die Aussiedlungsliste gekommen sind.¹⁰⁷

104 Archiv der Selbstverwaltung von Komitat Tolna, Dokumente des Vizegespans, unter Nr. 4188/1945 – Mitteilung: KOZMA, ISTVÁN: *Névmagyarosítási mozgalom és kisebbségpolitika a koalíciós korszakban (1945-1948)*. In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás kérdésköréből*. Red.: KOVÁCS, Nóra – SZARKA, László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002. (i. w. KOZMA 2002) www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_01/t_es_t_01_kozma_i_nevmagyarositas.pdf, s. noch: FÖGLEIN, GIZELLA: *Névváltoztatás és agrárátalakulás a magyarországi németek kitelepítésének árnyékában (1945)*. In: *Névváltoztatás – társadalom – történelem. A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Red.: FARKAS, Tamás – KOZMA, István. Budapest, 2008, S. 125-140.

105 KOZMA 2002

106 Albecker – Arató, Alpári; Bader – Visontai, Bauer – Borus, Baranyai – Schmidt, Streck; Berger – Baranyai, Bittler – Pintér, Braun – Bató, Budaörsi; Bakonyi – Mrázer, Breyer – Bakonyi, Bittler – Bató, Bajor – Bayer, Csulits – Cserjés, Csermely – Pricha, Deigner – Dévény, Dévényi; Drixler – Dénesi, Dabasi, Dudás; Demeter – Weinacht, Daxhammer – Hernádi, Dvorzsák – Dorozsnai, Dörflinger – Dallo(?), Elsasser – Erődi, Örsi, Egervári; Ébner – Éber, Endródi – Wiesner, Eberhardt – Érdi, Ércskövi; Fritzenschaft – Fehérvári, Fátrai, Fenyősi; Fültz – Földi, Füzi, Fejes; Feldhoffer – Falus, Führinger – Földi, Gozolits – Gallai, Geszler – Gesztesi, Glöckner – Gergely, Gátszegi – Gaszmann, Gubics – Havasi, Grósz – Gémesi, Hesz – Halmi, Hernádi; Heffner – Herczegfalvi, Herczog – Hernádi, Herczeg; Hauser – Hernádi, Höfler – Hamvas, Jánoshalmi – Rezek, Joósz – Jós, Kegl – Lánicz, Krizsánovits – Kövesi, Kisvári, Kovács; Konrad – Környei, Komjárd; Krisztián – Kerényi, Luncz – Lőrinci, Meszinger – Molnár, Metzger – Mezőfi, Mayer – Mátravölgyi, Majoros; Neubrandt – Naphegyi, Nádas; Osztfalk – Ószegi, Ófalvi; Örsi – Wojatschek, Poller – Párkányi, Pendl – Pálincás, Proch – Püspöki, Pfundt – Poros, Raab – Rab, Rückmich – Réti, Rózsavölgyi; Rieher – Rigó, Róth – Reményi, Ruzitschka – Rónafői, Rab – Stefán, Rersek – Jánoshalmi, Ritter – Regényi, Ricker – Rigó, Schmied – Siklósi, Streck – Szerényi, Schilling – Solymosi, Schaffer – Sarlós, Stein – Siklósi, Schön – Sellye, Schulz – Szittyahegy, Szattelberger – Szerdahelyi, Trautenberger – Timár, Ulbrich – Újvári, Virágos – Wolf, Völgyi – Weisz, Völgyesi – Weisz, Velkei – Winkler, Várhalmi – Wittinger, Vajacsek – Várnai, Vándor – Wendler, Vermes – Wasser, Wéber – Villányi, Weinacht – Velenicei, Wendler – Vándor – s.: PML V-1017-Cb 41 Evidenz für Namensänderung (1936-1941) – veränderte Familiennamen sind gedruckt (M., R.).

107 Nach Zoltán Czibulka war dieser Grund bei 1423 Personen von den in der Aussiedlungsliste registrierten landesweit genannt, und nur bei 476 war es als ausschließlicher Grund angegeben. – s. CZIBULKA 2004, S. 266.

Die beiden anderen Gründe für die Aussiedlung waren die Volksbund-Mitgliedschaft und die Teilnahme in einer bewaffneten deutschen Formation (Wehrmacht/SS).¹⁰⁸

2.3. Aussiedlung aus Budaörs

Noch im Dezember 1945, in der Vorbereitungsphase der Aussiedlung, hatte die ungarische Regierung vor, die auszuweisenden Deutschen in Sammellagern zu unterbringen und sie von dort aus umzusiedeln. Damit hätte man den Ablauf der Aussiedlung beschleunigen können. Dem Plan nach wären 22 Sammellager aufgestellt worden, von denen eines sich in Budaörs befunden hätte. Hier wäre die auszuweisende Bevölkerung von 41 Siedlungen, insgesamt 44 144 Personen untergebracht worden, was geheißen hätte, 19 Personen für ein Haus.¹⁰⁹ Das einzige Kriterium bei der Auswahl des Lagers war der Anteil der deutschen Einwohner in den Siedlungen, d.h. in denen die Bevölkerung bis zu 70-90% deutsch war. Dieses Kriterium ließ Aspekte der Fachmäßigkeit außer acht, es zog nämlich die geographische Lage, die Gegebenheiten des Eisenbahnverkehrs nicht in Betracht. Freilich kam auch Zsámbék als ein nächstes Sammellager im Komitat Pest in Frage, hier gab es aber keinen Eisenbahnverkehr. Es ist aber nunmehr bei den Plänen geblieben, weil die praktische Durchführung der Aussiedlung schon sehr dringend war, daher wurde damit völlig unvorbereitet begonnen.

Den Aussiedlungsplänen entsprechend wurde zuerst mit der Aussiedlung der Deutschen aus der Umgebung von Budapest begonnen. Die erste Siedlung war Budaörs. Bereits am 13. Januar 1946, vor der Veröffentlichung der Durchführungsverordnung erschienen die Brachialkräfte und sperrten das Dorf ab.¹¹⁰ Was dabei bemerkenswert ist, dass die Verordnung des Innenministeriums, die die Anweisung über die Absperrung beinhaltete, erst am 28. Januar herausgekommen ist.¹¹¹ Der entsandte Ministerialkom-

---

108 s. darüber ausführlicher: Studie von Grósz, András.

109 In Budaörs wurden die deutschen Bewohner der untenstehenden 41 Siedlungen versammelt: Budaörs, Törökbálint, Albertfalva, Budafok, Budatétény, Nagytétény, Bia, Torbágy, Diósd, Ercsi, Érd, Iklad, Ceglédbercel, Vecsés, Mátyásföld, Pestújhely, Rákoshegy, Rákosszentmihály, Sashalom, Újpest, Rákospalota, Kispest, Pestszentlőrinc, Márianosztra, Nagyörzsöny, Nagymaros, Zebegény, Berkenye, Kismaros, Szendehely, Csepel, Soroksár, Dunaharaszti, Ráckeve, Szigetbecse, Szigetcsép, Szigetszentmárton, Szigetújfalu, Taksony, Tököl, Pestszenterzsébet; in Zsámbék die aus den folgenden 22 Siedlungen: Békásmegyér, Budakalász, Csobánka, Dunabogdány, Pilisborosjenő, Pomáz, Visegrád, Üröm, Piliscsaba, Klotildliget, Budakeszi, Nagykovácsi, Perbál, Pesthidegkút, Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Solymár, Tinnye, Tök, Zsámbék, Budajenő, Telki. Zum Vergleich möchte ich erwähnen, dass man 38 384 Personen im anderen Sammellager von Komitat Pest, in Zsámbék, untergebracht hätte, was geheißen hätte, dass 46 Personen für ein Wohnhaus die durchschnittliche Seelenzahl ausmachten. - PIL 274.f. 10/35.ő.e. 16. Dokumente der Auswärtigen Abteilung der MKP.

110 MOL XIX-B-1-r 21. d 28/1946. Präsidialdokumente des Innenministeriums, GRÓSZ 2007, S. 21.

111 MOL XIX-A-1-j Dokumente des Ministerpräsidiums 32. d. XXIII-e tétel 22/1945 - Für das Gebiet von 14 Siedlungen wurde Absperrung angeordnet: Bia, Budakeszi, Budaörs, Nagykovácsi, Nagytétény, Perbál, Pesthidegkút, Piliscsaba, Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Solymár, Torbágy, Törökbálint és Zsámbék. - Es ist anzumerken, dass keine Leute aus Pilisszentivánról und Pilisvörösvárról ausgesiedelt wurden, jedoch wurde auch hier die Absperrung angeordnet, bzw. aus Nagykovácsi wurden die Deutschen

missar József Benczúr, war der Leiter der Durchführung der Aussiedlung für Komitat Pest, er war berechtigt, in eigener Befugnis die Absperrung anzuordnen.

Rechtsanwalt Dr. Rezső Rupert, der zum Budapester Generalstab der PDP gehörte, wandte sich schriftlich am 15. Januar an Ministerpräsidenten Zoltán Tildy, und die ungarntreuen Deutschen in Schutz nehmen, indem er die Erklärung von György Gulácsy, dem Staatssekretär für Innenwesen und zugleich Mitglied der Kleinlandwirtpartei zitierte: *„Ja, ich will verallgemeinern (...) die Schwaben sind erledigt, und daran kann nicht geändert werden (...), die Polizei hat für die Aussiedlung der Budaörser Schwaben alle notwendigen Vorbereitungen getroffen.“* Im Weiteren berichtet Rupert über die Absperrung von Budaörs folgendermaßen: *„So eben kommt die Nachricht, bereits wurde in Budaörs mit der verhängnisvollen Arbeit begonnen, die Gemeinde steht unter Belagerungssperre, damit man weder raus noch rein kann, ausgenommen, wenn einem besondere Genehmigung erteilt wird, und, wie es in solchen Fällen üblich ist, geht es auch dabei nicht ohne etwaige Requirierungen, wenn nicht mit Ochsenbraten oder Ähnlichem zu.“*¹¹²

Als man für das Büro der Aussiedlungskommission nach einer entsprechenden Räumlichkeit suchte, wurde in der Hauptstraße 16 in einer offenen Scheune Munition gefunden, die angeblich das Eigentum der Gemeindepolizei bildete. Da die Kommission nicht sichergehen konnte, ob die Aussiedlung unter den Deutschen Verzweiflung, Widerstand auslösen würde, drängte sie zu sofortigen Maßnahmen. Es kam aber zu keinen Atrozitäten und die Munition wurde beschlagnahmt.¹¹³ Die Aussiedlungskommission richtete sich zuletzt im Gemeindehaus, dann in der Knabenschule ein, und dort wurde mit der Zusammenstellung der Aussiedlungsliste angefangen.¹¹⁴ Wir können uns aus einem Brief über die Tätigkeit der Kommission informieren, die eine unbekannte Person (Unterschrift unlesbar) an László Rajk gerichtet hat: *„Die vom Minister ernannte Fünferkommission entscheidet darüber, wer umzusiedeln ist und die örtliche Nationalkommission stellt fest, wer Verfolgung erlitten hat. Nach der Praxis in Budaörs begutachtet aber die Nationalkommission jeden Antrag und redet in alles hinein, während die Fünferkommission sich eher mit technischen Fragen befasst, Statistiken herstellt und auf die Prozente achtet. Um die ganze Verfahrensweise herum macht sich ein starker Panamageruch breit. Es kommt einem als besonders odioso vor, dass die von den Kommissionen Befreiten erst tatsächlich befreit sind, wenn sie auf der Liste eine Stelle einnehmen, die über den Prozentsatz steht. Der Schwabe also, der irgendeinem Kommissionsmitglied den Preis für die Befreiung schon bezahlt hat, ist immer noch der Gefahr ausgesetzt, dass er de facto weggeführt wird. (...) Laci, ich kann Dir nur sagen, dass ich keine ruhige Minute habe, so sehr bin ich wegen des Schicksals dieser armseligen Menschen aufgeregt.“*¹¹⁵

---

erst im Mai 1946 ausgesiedelt, aber schon im Januar wurde die Absperrung angeordnet. Das sind Beweise dafür, dass die Durchführung völlig unplanmäßig und unvorbereitet war.

112 MOL XIX-A-1-j XXII/e 75. d. 1173/1946. Dokumente des Ministerpräsidiums.

113 MOL XIX-B-1-r 21. d. 28/1946. Präsidialdokumente des Innenministeriums.

114 MOL XIX-B-1-r 21. d. 28/1946. Präsidialdokumente des Innenministeriums, GRÓSZ 2007, S. 22.

115 MOL XIX-A-1-j Dokumente des Ministerpräsidiums 32. d. 23/1945.

Am 14. Januar wurde im Dorf ausgetrommelt, wer will, kann sich zur Aussiedlung freiwillig melden, aber niemand meldete sich, und dann, am 16. Januar begann die Inventaraufnahme.¹¹⁶ Szentirmay berichtete dem Wirtschaftsoberrat über die Ordnungswidrigkeiten bei der Inventaraufnahme und, dass man bei der in Budaörs durchgeführten Untersuchung die Aussiedlungsliste nicht hat vorzeigen können, und so konnte der Inventar nicht kontrolliert werden. Wie viele Wohnhäuser bzw. das Vermögen von wie vielen Familien in den Inventar aufgenommen wurden, falls er überhaupt erstellt wurde und noch habhaft ist, darüber konnte man sich infolge der fehlenden Kontrolle nachträglich nicht überzeugen. Es war nicht kontrollierbar, ob die Kommissionen vorschriftsmäßig aufgestellt wurden, und ob jede darin mitwirkende Person eine Berechtigung hatte. Außerdem war ein weiterer Mangel, dass die Unterschriften der zur Aussiedlung verpflichteten Personen trotz der Bestimmungen der Verordnung fehlten, also konnte man nicht kontrollieren, ob diese Personen bei der Inventaraufnahme tatsächlich anwesend waren. Die Inventare enthielten nicht das vollständige Vermögen der Ausgesiedelten, es fehlten in den vom Gemeindevorstand von Budaörs vorgezeigten Inventare die entsprechend ausgerüsteten etwa 400 Presshäuser, die einen ansehnlichen Wert vertraten, und die darin gelagerten Fässer von angeblich insgesamt 50.000 Hektoliter Volumen.¹¹⁷ Uns stehen also genaue Angaben über die in die Inventare aufgenommenen Mobilien nicht zur Verfügung. Ein Inventarverzeichnis ist zwar erhalten geblieben, aber in Kenntnis der Obigen ist seine Glaubwürdigkeit zumindest fragwürdig.¹¹⁸

Der Inventaraufnahme folgte die ärztliche Untersuchung, und der erste Zug hätte nach dem Plan am 16. Januar abfahren müssen. Die ungarische Regierung informierte die SZEB,¹¹⁹ und auch die Zeitungen berichteten darüber.¹²⁰ Géza Szepessy, Leiter des Volksversorgungsamtes, informierte darüber am 14. Januar die Öffentlichkeit und deutete zugleich an, dass es zu Verspätungen kommen kann, weil man nicht genau weiß, wie viel Zeit die Vorbereitungen in Anspruch nimmt. In seiner Presseerklärung sprach er auch darüber, dass die Aussiedler in geheizten, beleuchteten Waggone mit Sitz- und Liegeplätzen transportiert werden, und in einem Waggon 30 Personen untergebracht werden, und zwar so, dass die Familienmitglieder, wenn möglich, voneinander nicht getrennt werden. Auch Sanitätspersonal wird sie begleiten und es wird dafür gesorgt, dass die Aussiedler Essen kochen können.¹²¹ In der Wirklichkeit ging alles ganz anders zu.

---

116 GRÓSZ 2007, S. 22.

117 MOL XIX-A-10 85. d XXII/Art. 2. Dokumente des Hauptrates für Wirtschaft.

118 Dementsprechend enthält das Inventar folgende Mobilien: 73 Pferde, 30 Kühe, 6 Kaninchen, 1 Traktor, 1 Dreschmaschine, 24 Pferdekarren, 29 Pflüge, 10 Eggen, 19 Waagen, 13 Pferdegeschirr, 842 Handwerkzeuge, 6 Pressen, 14 Hackmühlen, 19 Häckselbänke, 16 hl Wein, 2 q Roggen, 36 q Mais, 1 q Kartoffeln, 1 q Hafer, 53 q Futter, 1 q Mehl, 2 q Bohnen, 495 Stk. Zimmermöbel, 114 Nähmaschinen, 3 Fahrräder, 800 q Brennholz - s. ebd.

119 Protokoll, 11. Januar 1946 - In: *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1947.* Red.: FEITL, István, Budapest, Napvilág Kiadó, 2003. (i. w. Protokolle des SZEB 2003.) S. 135.

120 *Megkezdődött a svábok kitelepítése.* Világ, 15. Januar 1946, S. *Január 16-án indul az első német kitelepítő vonat.* Népszava, 15. Januar 1946, S. 1.

121 MTI, 14. Januar 1946.

In der Nacht am Samstag, dem 19. Januar hat die Aussiedlung angefangen.¹²² Die ungarische Presse zog in die Gemeinde hinaus, um Augenzeuge der ersten Aussiedlungsaktion zu sein. Die Ordnungskräfte der Polizei umzingelten in einem dreifachen Ring das Dorf. Diejenigen, die auf der Aussiedlungsliste waren, wurden aus dem Schlaf geweckt und sie hatten nur ein paar Stunden, um ihre Habseligkeiten zu sammeln.¹²³ Die Nachrichtenagentur fasste die Geschehnisse wie folgt zusammen: *„Die Journalisten sahen nachher im Hof des Vorstandes zu, wie die Aussiedler sich versammeln. Die Mitarbeiter der Presse stellten fest, dass eine völlig ruhige Stimmung herrscht und keine Spur von Widerstand vorhanden ist, nicht einmal zu Szenen ist es gekommen. Die ausgesiedelten Familien luden ihre Sachen auf Karren und mit den Karren fahren sie zur Bahn. Die 100 kg schweren Bündel muss man nicht kontrollieren, denn niemand ist gewillt, diese Gewichtsgrenze zu übersteigen. Jeder führt im Gepäck Wertgegenstände mit, die er will, nur Westwährung darf man nicht mithaben. Die Berichtersteller gehen auch in den Raum der Bestätigungskommission und überzeugten sich davon, dass die Kommission in einem jeden Falle der gebührenden Bitte gerecht wird, und das Verfahren bis zur Erledigung der Sache einstellt. Demnach unterwerfen sich die Aussiedler einer regelrechten ärztlichen Untersuchung.*

Auf der Bahnstation empfing ein aus vierzig Waggone bestehender Zug die am Samstag ausgesiedelten eintausend Menschen. Aus diesen vierzig Wagen sind zwei sogenannte „G“Wagen, zwei für die Ordnungskräfte, ein Gesundheitswaggon, ein Küchenwagen und ein Wagen für die Lagervorräte. Liegestätten auf Stroh erwarten in den Wagen die Ausgesiedelten, damit jede der 30 Personen in einem Wagen in zwei übereinander befindlichen Reihen einen Liegeplatz bekommt. Die obere Reihe befindet sich 120 cm von der unteren entfernt. Die Aussiedlungsorgane sorgen weitgehend dafür, dass die Familien zusammenbleiben und die dreißig Menschen wurden je nach Wagen streng unter diesem Aspekt ausgewählt. In jedem Wagen gibt es eine Petroleumlampe und einen Ofen. Zu jedem Zug gehören fünf große Kessel. Sie sind im Küchenwagen und dadurch wird für die Lebensmittelversorgung der Ausgesiedelten gesorgt. Die mitgebrachten Lebensmittel werden gemeinsam verbraucht, indem man gemeinsam kocht. Jeder kann aber für den eigenen Bedarf ein Drittel der Lebensmittel beibehalten. Im Zug fahren auch ein Arzt und zwei Krankenschwestern, samt den notwendigen Medikamenten mit. Die Kinder bekommen Milchpulver. Auf Wunsch der Aussiedler darf auch ein Seelsorger im Zug mitfahren, so begleitete ein Seelsorger zum Beispiel den am Samstag losgefahrenen Zug.“¹²⁴

Tamás Nyíri war der Seelsorger, der im September 1945 als Kaplan nach Budaörs gekommen war. Er berichtete in seinem Vortrag auf der Konferenz, die zum 40. Jahrestag der Aussiedlung 1986 veranstaltet wurde, über den Weg des ersten Transportes ausführlich. Er berichtete, dass die Gepäcke in der Station von einer Kommission

122 Die Aussiedlung der Deutschen aus Ungarn nahm einen Tag darauf ihren Anfang, als das Budapester Volksgericht gegen Franz Basch, den Führer des Volksbundes das Todesurteil fiel. – s.: PRITZ PÁL: *Külpolitika és nemzetiségi kérdés Magyarországon 1945-1993*. In: PRITZ, Pál: *Az a „rövid“ 20. század. Történetpolitikai tanulmányok*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat/Ungarische Historische Gesellschaft, Dél, 2005, S. 164-178.

123 Protokoll, 12. Februar 1946 – In: Protokolle des SZEB 2003, S. 147.

124 MTI, 19. Januar 1946.

durchsucht wurden – also im Gegensatz zur Presse –, sprach aber darüber nicht, dass es hierbei irgendwelche Probleme gegeben hätte. Er bekräftigte auch, dass Zwang und Gewalt den Budaörser Deutschen gegenüber nicht angewandt wurden. Ungarische Polizisten begleiteten den Zug, in einem anderen Wagen fuhr der Zugkommandant, ein Polizeimajor, ein Stabwachmeister, zwei Ärzte, zwei Krankenschwestern und er selbst, der die Erlaubnis bekam, die erste Gruppe seiner Gläubigen auf den Weg zu begleiten. Sie fuhr an einem sehr kalten Wintermorgen, noch bei Dämmerung ab. Die Ausgesiedelten hofften nicht darauf, dass sie nach Deutschland gebracht werden, und hatten davor Angst, dass man sie nach Sibirien in Arbeitslager transportiert. Unterwegs haben sie einen alten Mann beerdigt. Mit Lebensmittel waren sie gut versehen und sie bekamen täglich einmal auch warmes Essen. Die Waggone waren geheizt, die Körperpflege bereitete aber ihnen große Sorgen. Es dauerte zwei Wochen, bis sie in Hockenheim ankamen.¹²⁵

Der zweite Transport wurde drei Tage später, mit 1040 Personen, in der Nacht vom 22. auf den 23. Januar nach Deutschland gestartet. János Pesti, Gruppenleiter an der Abteilung der Politischen Polizei erfuhr bei der zweiten Aktion die folgenden Ordnungswidrigkeiten. Niemand kontrollierte Gewicht oder Inhalt der Gepäckstücke der Ausgesiedelten, und jeder führte soviel und das mit, wie viel und was er wollte. Die Ausgesiedelten wurden so zur Station gebracht, dass diejenigen, die fliehen wollten, auf dem Weg zurückbleiben konnten. Zur Flucht hatten sie auch noch in der Station Möglichkeit. Die als Wache hinauskommandierten Polizisten setzten sich in den für sie bestimmten Wagen in der Zugmitte, und kümmerten sich fortan um nichts. Da die Polizeibemannung sehr oberflächlich ihren Dienst versah, ist auch vorgekommen, dass russische Soldaten persönliche Gepäckstücke der Ausgesiedelten mitgenommen haben.¹²⁶

Der dritte Transport fuhr am 25. Januar von Budaörs ab. Bei diesem Zug kam es zum traurigen Vorfall, dass der mit Gepäck vollgeladene Gepäckhalter auf den Kopf des 69-jährigen Johann Schweitzer fiel und bis man ihn befreite, war er schon erstickt. Dies passierte gleich nach der Abfahrt des Zuges, man warf in Bicske den Leichnam aus dem Zug.¹²⁷ Wie uns bekannt ist, war dies der einzige Unfall, der im Zug geschah. Der vierte Transport fuhr am 27. Januar, der fünfte am 1. Februar, der sechste am 3. Februar und der siebente am 5. Februar nach Deutschland los.

Nach Abfahrt des zweiten Zuges zeigten sich die Tendenzen, die später für die Durchführung der Aussiedlung charakteristisch waren, in ihren Umrissen. In der Sitzung des SZEB am 25. Januar 1946 berichtete General William Key, Leiter der amerikanischen Mission über Folgendes: „*Man hat versucht, unter den Umständen in bester Organisation die Auszusiedelnden zusammenzusammeln und ihre Fahrt abzuwickeln.*“¹²⁸

Zugleich formulierte er über die Aktion in seinem zweiten Satz schon die Kritik und teilte mit, Beschwerden bei der Auswahl der Ausgesiedelten und die ganze Angelegenheit betreffend gehört zu haben. Marschall Kliment Jefremowitsch Woroschilow, der

125 NYÍRI 1986, S.177-180.

126 MOL XIX-B-1-r 38. d. 748/1946. Präsidialdokumente des Innenministeriums.

127 Archiv der Ungarischen Staatseisenbahnen (MÁV) 9819/1946.

128 Protokoll, 25. Januar 1946 – In. Protokolle des SZEB 2003, S. 139-140.

Vorsitzende vom SZEB betonte: „es muss klar gemacht werden: die ungarische Regierung ist zuständig die einzelnen Personen auszuwählen und SZEB trägt nur dafür Verantwortung, die Fahrt konkret zu organisieren und sie ordnungsmäßig abzuwickeln, und zwar so human, wie es nur möglich ist.“¹²⁹ Géza Szepessy, Leiter der Volksversorgungsabteilung, erklärte aber in seiner Pressemitteilung: „Ich betone nachdrücklich, dass die Aussiedlungsaktion, die nach Budaörs auch in anderen, von Schwaben bewohnten Ortschaften des Landes fortgesetzt und unter Aufsicht des Alliierten Kontrollkomitees abgewickelt wird, und wir selbst legen großen Wert auf die organisierte und humane Ableitung des Verfahrens, sowie auf vollkommene Bewahrung der hinterlassenen Vermögensgegenstände.“¹³⁰ Wie wir daraus sehen können, geht es hier um nicht anderes, als um das Aufeinanderzeigen und die Abwehr der Verantwortung auf andere.

Obernotar Endre Debreczeni berichtet in seinem dem Obergespan adressierten Schreiben darüber, wie weit man die hinterlassenen Vermögensgegenstände hat bewahren können: „Die Aussiedlung wird störungsfrei abgewickelt. 3 Züge fuhren mit 2955 Personen ab. Die Inventaraufnahme über die hinterlassenen Mobilien ist im Gange. Die leer gebliebenen Wohnungen werden geplündert Die örtlichen Ordnungskräfte sind machtlos. Die Amerikaner machen Aufnahmen. Auf den Aufnahmen sind in der Gesellschaft des ministerialen Kommissars hauptsächlich alte Leute, Schwerbehinderte usw. also Szenen, die einen schlechten Eindruck wecken, verewigt. Bei der Abfahrt der ersten beiden Transporte wurden Aufnahmen gemacht.

Für die Versorgung der Polizeibemannung wurde zentral nicht gesorgt. Die Delegierten des Volksversorgungsamtes schlachteten die Rinder und die Schweine. Die Beauftragten des Landwirtschaftlichen Ministeriums nehmen das Futter weg und das Vieh bleibt ohne Futter da.

Das brennendste Problem wäre die Verstärkung der örtlichen Polizei. Das Leben der hier verbliebenen Bevölkerung ist wegen der öffentlichen Sicherheit unruhig. Tagtäglich gibt es Plünderungen.“¹³¹

Amerikanische Journalisten haben in Budaörs und auch in Törökbálint tatsächlich Aufnahmen gemacht. (in Törökbálint wurde gleichzeitig mit der Abfahrt des dritten Transports, am 26. Januar mit der Vorbereitung der Aussiedlung begonnen), die Aufnahmen waren den ungarischen Behörden unangenehm, aber zur Verhinderung dessen konnten sie nicht viel unternehmen, weil auch dies mit zur SZEB-Aufsicht gehörte. Auch der Obergespan sandte einen Beobachter (Dr. Imre Ambrus) aus, damit er über die Verhältnisse in Budaörs berichtet, aber er konnte nur bekräftigen, dass die Plünderung der leer gebliebenen Wohnungen bereits enormes Ausmaß nahm. Die Plünderer kamen aus der Hauptstadt und schonten auch die Häuser der Ungarn nicht. Der ausgesandte Beobachter beschwerte sich zugleich darüber, dass die anwesenden Behörden die Fotografen nicht verleitet haben, und waren sogar behilflich, damit diese gerade die am wenigsten vorteilhaften Einstellungen verewigen. Er machte auf die Ohnmacht der Ordnungskräfte aufmerksam und forderte Verstärkung.¹³²

129 ebd.

130 MTI, 14. Januar 1946.

131 MOL XIX-A-1-n 3. d. 134/1946. Dokumente der Minderheitenabteilung des Ministerpräsidiums.

132 ebd.

Die Klagen und Unrechte erreichten auch die Minderheitenabteilung des Ministerpräsidiums, die bestrebt war, ihnen abzuhelfen, und versuchte das Kollektivitätsprinzip zu entschärfen, aber ihre Bemühungen waren auch diesmal – wie in vielen anderen Fällen – ergebnislos, „weil die amtlichen Organe in den von der Aussiedlung betroffenen Ortschaften die Situation nicht meistern können. Diese Gemeinden geraten nach der Absperrung juristisch gesehen in einen Leerraum, wo die persönliche und die Vermögenssicherheit aufgehoben werden. Die Amtsleiter wehren die Verantwortung damit ab, dass ihnen die zur Beseitigung der Unrechte erlassenen Verordnungen keine Möglichkeit bieten, weiterhin damit, dass keine entsprechenden Ordnungskräfte zur Verfügung stehen, wobei die Gemüter des Volkes aufgepeitscht sind, und die örtliche Kommission kein Rechtsgefühl und keine Objektivität besitzt.“¹³³

Auch ungarische Schriftsteller und Künstler protestierten gegen die Methoden, die man bei der Durchführung der Aussiedlung angewandt hatte. Das Regierungsblatt *Magyar Nemzet* veröffentlichte einen Artikel, den 26 ungarische Schriftsteller und Künstler – unter ihnen solche, die während des vergangenen Regimes wegen ihrer linken Gesinnung verfolgt und eingekerkert wurden, unterzeichneten.¹³⁴ In ihrer Erklärung protestierten sie gegen die harte Behandlung Ausgesiedelten, sowie dagegen, dass ihnen das ganze Vermögen entzogen wurde. Sie baten für diejenigen, die gegen Ungarn nicht verstießen, in der neuen Demokratie um einen Platz. Der Protest erregte hierzulande großes Aufsehen, er hatte besonders in der kommunistischen Presse großen Widerhall.¹³⁵

Gábor Péter, der Leiter der Politischen Polizei, als er die Missstände der Aussiedlung in Budaörs sah, legte er der kommunistischen Parteileitung einen Entwurf vor, in dem er verlangte die Durchführung zu reformieren. Er schlug vor, die Aussiedlung an der westlichen Hälfte des Landes zu beginnen und die Aussiedlungszonen zum Landesinneren hin entstehen zu lassen. (Der von der geographischen Lage bestimmte Gang der Aussiedlung diene eindeutig parteipolitischen Interessen.¹³⁶) Seinem Entwurf nach müssen die Inventare noch vor Entsendung der Ordnungskräfte aufgenommen werden. Seine Meldung enthält über die Lage in Budaörs eine Zusammenfassung, es lohnt

133 ebd.

134 Imre Bálint, Lipót Baranyai (verhaftet), Kálmán Csathó, Imre Csécsy, Gyula Dessewffy, László Faragó, Miksa Fenyő, József Fischer, József Fodor, Milán Füst, Oszkár Gellért, Jenő Heltai, Zoltán Horváth, György Jendrassik, Lajos, Kassák Anna Kéthly, Aurél Varannai (während des Krieges Gefängene in einem Militärgefängnis und einem Straflager), Lajos Nagy, György Parragi (von der Gestapo verhaftet u. in das Konzentrationslager von Mauthausen überführt.), Pál Pátzay, József Radnóti, Sándor Sík, Géza Supka, István Szőnyi, Miklós Wesselényi, Béla Zsolt (zsidó származása miatt 1942-43-ban munkaszolgálaton volt Vácott, majd Ukrajnában, hazatérte után 1944-ben a nagyváradi gettó lakója lett, majd a Kasztner vonattal Bergen-Belsenbe került, és 1945-ben tért haza) – *Magyar Nemzet*, 18. Januar 1946, S.1.

135 MOL XIX-A-1-n- 3. d. 200Z./1946. Dokumente des Ministerpräsidiums.

136 „Die vorbestimmte Reihenfolge der Aussiedlung: Komitat Pest, Komitat Moson, Komitat Vas, Veszprém, Fehér, Tolna, Baranya, Somogy, Komárom, Esztergom. Daraus lässt sich folgern, dass selbst die Kommunisten mit nachlassender Strenge des Verfahrens rechnen, und daher kamen die ihre Interessen mit verletzenden Bergbaugegenden von Esztergom und Tata an die letzten Stellen.“ – Brief eines Unbekannten an László Rajk, MOL XIX-A-1-j Dokumente des Ministerpräsidiums 32. d. 23/1945.

sich, sie länger zu zitieren: „Die Budaörser Aussiedlung läuft bereits seit drei Wochen und nur drei Züge sind bis heute in der Gemeinde abgefahren. Bei solchem Tempo werden wir besten Falls erst bis Ende Februar Budaörs schaffen. (...)“

Was die Budaörser Aussiedlung betrifft, kann der vollkommene Misserfolg ausgesprochen werden. Die Gründe hierfür sind in drei Faktoren zu suchen: 1., im Mangel einer entsprechenden Vorbereitung, 2., in der unentschlossenen und unplanmäßigen Durchführung durch das ministeriale Kommissariat, 3., im bedauernswerten Verhalten der Ordnungskräfte. Um diese drei Faktoren bestehen so große Fehler, dass nicht nur die Aussiedlung in Budaörs sondern die im ganzen Land bald zu einem internationalen Skandal anschwellen wird, wenn zur Beseitigung der Probleme keine radikalen Maßnahmen getroffen werden. (...) In Budaörs ist leider genau das Gegenteil passiert (das Gegenteil davon nämlich, was Gábor Péter vorgeschlagen hatte: zuerst sollten die Inventare aufgenommen, dann erst die Ordnungskräfte entsandt werden. M., R.) Zuerst gingen die Ordnungskräfte hinaus, die im Großen und Ganzen oder gar nicht das Dorf absperrten, dann erst begann die Kommission ihre Arbeit und dann wurde auch mit den Inventaraufnahmen begonnen. Kaum drei-vier Inventare werden täglich aufgenommen!!! Das ging schrecklich langsam, deshalb ist die Budaörser Aussiedlung stecken geblieben. (...) So ist heute die Situation, dass vielleicht erst ein Drittel von Budaörs ausgesiedelt ist und es sind schon drei Wochen vergangen!

Die Aussiedlung kann nur mit einer solchen Methode beschleunigt werden und zugleich einem in Budaörs schon angefangenen unheimlich großen Wertverlust vorzubeugen. Die Verwirklichung der Durchführung „in der Zeitlupe“ gibt Zeit und provoziert beinahe die Neigung zur Vernichtung der Güter.

(...) Lässt man die Ordnungskräfte untätig sein, ist das moralische Verkommen, wie es auch das Budaörser Beispiel zeigt, nicht aufzuhalten. (...) die hiesige Lage zeigt, dass es an Zusammenarbeit der entsandten Organe besonders fehlt, - vor allem die Hektik, die Kopflosigkeit und teils die Schwäche, die das Schwabentum auch bemerkt und die Aussiedlung deshalb ihre Ernsthaftigkeit so langsam verliert. (...) Der Fall von Budaörs zeigt, dass es auch sehr viele Flüchtlinge gibt. Bei einer Razzia werden 20-30 Flüchtlinge ergriffen.

(...) Der größte Schandfleck der Budaörser Aussiedlung ist das Verhalten der Ordnungskräfte. Die Polizisten sind undiszipliniert, sie saufen in den Weinkellern, verlassen ihren Wachposten und gehen trinken. Budaörs ist nachts von der Schießerei der besoffenen Polizisten laut. Die polizeiliche Umzingelung der Gemeinde ist nur im Prinzip verwirklicht, und so geht, wer will, aus dem Dorf. Die Leiter der Ordnungskräfte dulden diese liederliche Situation, und sie zeigen weder Stärke, noch einen Willen, sie zu beheben. Und das ist der Punkt, wo daraus ein internationaler Skandal werden kann.¹³⁷

Im Bericht macht Gábor Péter zweimal auf den möglichen Ausbruch eines internationalen Skandals aufmerksam. Wie w. o. darauf bereits hingewiesen wurde, mahnten die Amerikaner vor einem möglichen internationalen Skandal, als die Aussiedlungsverordnung erschien. Die Widrigkeiten um die Durchführung der Aussiedlung bewirkten eine weitere negative Beurteilung Ungarns. Das Ausmaß dieser bleibt aber noch bis zur Aufarbeitung der ausländischen historischen Archivquellen offen, aber die Stellungnahmen des ungarischen Außenministeriums und die über die SZEB-Sitzungen auf-

genommenen Protokolle lassen diese Frage betreffend darauf folgern. Am 12. Februar 1946 als die Aussiedlung in Budaörs abgeschlossen wurde, war deren Durchführung ein Eckpunkt auf der Tagesordnung der SZEB-Sitzung. General Key teilte mit, dass die ersten fünf Züge in der amerikanischen Besatzungszone Deutschlands angekommen ist und die Ausgesiedelten ausgehungert, abgemartert, im elenden Zustand ausgestiegen sind. Er hob ebenfalls hervor, dass die Ausgesiedelten erst einige Stunden vor dem Abtransportieren verständigt wurden. Der General übergab Swiridow ein Schreiben, in dem er forderte, dass die ungarische Regierung den Ausgesiedelten für 10 Tage ausreichende Lebensmittel sicherstellt und mindestens fünf Tage vor dem Abtransportieren die Ausgesiedelten verständigt. Unter der Versorgung für 10 Tage ist das Gepäck über 100 kg pro Kopf zu verstehen. Er wies auch darauf hin, dass die Sudetendeutschen aus der Tschechoslowakei in einem viel besseren Zustand ankommen.¹³⁸

Es wurde vereinbart, dass General Key über die minimale, für 10 Tage ausreichende Lebensmittelquote eine Empfehlungsliste zusammenstellt, und ein amerikanischer Offizier die Verteilung der Lebensmittel beaufsichtigen wird. Man war sich auch darin einig, dass ein amerikanischer, ein sowjetischer und britischer Offizier im nächsten Zug mitfahren werden, um die Ereignisse zu beobachten, allerdings transportierte dieser Zug am 17. Februar keine Budaörser, sondern Ausgesiedelte aus Törökbálint.¹³⁹

Insgesamt wurden 5788 Personen 1946 laut Verordnung Nr. 12.330/1945 aus Budaörs ausgesiedelt.¹⁴⁰ Sowohl die Ausgesiedelten, als auch die Verbliebenen waren der völligen Unsicherheit ausgesetzt, die Ereignisse der folgenden Zeit haben das noch weiter verschärft.

3. „Neues Leben im neuen Budaörs“¹⁴¹

„Unser Wagen fährt auf dem Rückweg durch Budaörs. Hier ist die Aussiedlung schon beendet: anstatt der früheren 8000 Bewohner gibt es heute in der Gemeinde nur noch 800 Bewohner. Die Häuser warten auf ihre neuen Besitzer. Die Straßen sind menschenleer. Der frisch gefallene Schnee liegt uns wie ein weißer Teppich vor den Füßen. Erwartungsvolle Stille... Sauber sind die Wände, sauber die Straße, sauber die Luft. (...)“ – kann man in der Zeitung *Új Szó* lesen.¹⁴² *„In der ersten Zeit gab es in Budaörs zwischen der alten und der neuen Bevölkerung Reibungen. Die störenden Ungleichmäßigkeiten nahmen gleichermaßen ab, wie die Schwaben in Budaörs immer weniger wurden. Heute ist jeder glücklich und zufrieden, dass die Volksbund-Mitglieder, die einander begeistert mit hoch geschwungenem Arm und nur mit*

138 Auch der amerikanische General Merrill brachte die Tschechoslowakei als Beispielland, dass ihre auf der kollektiven Verantwortlichkeit basierende Aussiedlungsverordnung umarbeitete. Die Tschechoslowakische Regierung genoss die Unterstützung der Angelsachsen weitgehend, denn mit der von Eduard Benes geführten Londoner Emigrantenregierung zusammen wurden noch während des Zweiten Weltkrieges Pläne vorbereitet.

139 Protokoll, 12. Februar 1946 - In: SZEB jegyzőkönyvei 2003, S. 147.

140 PIL 283 f. 16/377.ö.e. S. 39–40. Dokumente des Provinziellen Sekretariats der SZDP (Die Zahlenangaben werden im Späteren noch erläutert - M., R.).

141 „Új élet az új Budaörsön“. Világ, 30. April 1946, S. 2.

142 Új Szó, 19. Februar 1946 - In: MOL XIX-A-1-n 3. d. 327Z/1946 Dokumente des Ministerpräsidiums.

dem Aufruf „Sieg Heil Hitler“ grüßten, allmählich ganz verschwinden und ihren Platz den hier arbeitenden Ungarn übergeben.“ – steht in *Világ*.¹⁴³ Wie diese Budaörser „Idylle“ in der Wahrheit aussah, versuchen wir untenstehend zu veranschaulichen.

3.1. Neuansiedlungen

„Durch die Aussiedlung der Schwaben wird uns ein ansehnliches Gebiet zur Verfügung stehen, das eine im Leben der Nation einzigartige Ansiedlungsaktion ermöglicht“ – ist in der am 23. Januar datierten Gedenkschrift von Géza Szepessy zu lesen.¹⁴⁴ Sowohl die Parteien als auch die Gesellschaft verspürten diese Möglichkeiten. Jedoch kamen die Aspekte der Nationalwirtschaft wegen der chaotischen und wirren Durchführung zu kurz.

Schon 1945 wurden den MÁVAG-Arbeitern Häuser zugewiesen, und das setzte mit der Aussiedlung fort.¹⁴⁵ Zugleich meldeten sich auch aus der öffentlichen Sphäre, Gemeindevorsteher, Ärzte, Pädagogen, Polizisten.¹⁴⁶ Es gab auch Deutschstämmige, die Haus oder Grund beansprucht hätten, ihr Antrag wurde aber auch in solchen Fällen abgelehnt, wenn sie während des Krieges wegen ihres linksgesinnten Verhaltens nachweisbar verfolgt wurden.¹⁴⁷ Aus Siebenbürgen, aus den ehemaligen südungarischen Gebieten und anderen Regionen wurden hier ebenfalls Hergeflüchtete angesiedelt. „Die Eingewanderten erhielten bequeme Wohnungen, Häuser, die Intelligenz 60–80 Quadratklaf-ter Grund, die Bauern 2–3 Joch am Kapellen-, Franken- oder Adlerberg, am Flughafen... Viele Partisanen wohnen in Budaörs, diese haben sich in zwei Straßen niedergelassen: Ihnen gehören die Budafoki und die Tavasz Straße.“ – erklärte Obernotar Endre Debreczeni.¹⁴⁸ Die Bodenbeanspruchungskommission in Budaörs lenkte während der intensiven Ansiedlungen die Aufmerksamkeit des Volksversorgungsamtes auf sich. Anfang Februar 1946 forderten die neuen und die angesiedelten Anspruchssteller die Auflösung der von Mihály Szócs (NPP) geleiteten Kommission und die Gründung einer neuen Körperschaft. Das Volksversorgungsamt unterstützte nicht die Initiative, weil, wie es formuliert wurde, die Neuansiedlungen noch nicht abgeschlossen sind, und wenn die Tätigkeit der alten Kommission unterbrochen wird, verzögert sich der Prozess, was niemandem nützt. Am 17. Februar kam der Budapester Vorsitzende der Bodenbeanspruchungskommission nach Budaörs und stellte fest, dass József Lombos (der örtliche Sekretär der MKP) und seine Genossen am 10. Februar eine Versammlung einberiefen, in der eine neue Kommission gewählt wurde, und Mihály Papp (Partisanenanführer) zum Vorsitzenden ernannt wurde. Die neue Kommission gebrauchte den Rundstempel der alten

143 „Új élet az új Budaörsön“. *Világ*, 30. April 1946, S. 2.

144 MOL XIX-A-5 6. d. m - Satz, Gedenkschrift über Eingliederung des durch die Aussiedlung der Schwaben freigewordenen Immobilienvermögens.

145 MOL XIX-B-3 17. d. 2187/1946. Dokumente des Volksversorgungsamtes.

146 PML V-1017-Db-5-539/1946. Verwaltungsdokumente von Budaörs, MOL XIX-B-3 17. d. 22526/1946. Dokumente des Volksversorgungsamtes.

147 MOL XIX-B-3 17d. 23221/1946. Dokumente des Volksversorgungsamtes.

148 „Új élet az új Budaörsön“. *Világ*, 30. April, 1946, S. 2.

und begann trotz des Protestes der alten Kommission ihre Tätigkeit. Das Amtsblatt der MKP *Szabad Nép* beglückwünschte die neue Kommission und brandmarkte die alte als korrupt, während die Zeitung der Kleinlandwirtpartei *Kis Újság* behauptete, dass József Lombos, Endre Debreczeni und Mihály Papp Partisanenführer „von Frauen und Kindern gewählt wurden, die unter Terror standen“.¹⁴⁹ Der Vorsitzende der Budapester Bodenverteilungskommission verordnete eine Untersuchung, die am 18. hätte durchgeführt werden müssen, aber Mihály Szócs, der Vorsitzende der alten Kommission dankte mit der Datierung am 11. Februar ab.¹⁵⁰ Dadurch wurde die Situation in Budaörs noch schwieriger und die Bewahrung des zurückgebliebenen deutschen Vermögens weiter verhindert. Die MKP ergriff also im Laufe der Ansiedlungen die Führungsposition zu sich, wodurch sie sowohl örtlich wie auch landesweit die Erstärkung ihrer politischen Macht sicherstellte.

Für die Ansiedlungsaktion Anfang 1946 sind die Beobachtungen typisch, die Ferenc Rákossy, ein Mitglied der SZDP, dem Regionalen Sekretariat der Partei schilderte: *„Die Tiere der verlassenen Schwabenhäuser brüllen in der Nacht, das sie niemand füttert, die verlassenen Wohnungen wurden bereits in der ersten Nacht aufgebrochen und geplündert, das Kleinvieh sowie die vorgefundenen Schweine mitgeschleppt. (...) An den meisten Stellen sind die neuen Ansiedler noch vor und während der Einwaggonierung der Schwaben, in die verlassenen Häuser gleich eingezogen. Traurig musste ich feststellen, dass der Großteil der Ansiedler (zumindest 50–70%) nicht arbeiten will und nur mit der Absicht in die Ortschaft gekommen ist, um hier gut und ohne Arbeit zu leben. Der Ansiedler verzehrt die vorgefundenen Lebensmittel, Kleinvieh und Schweine und verlangt dann ein anderes Haus, das er in der Regel auch bekommt, oder er kehrt von Zeit zu Zeit an seinen früheren Wohnort zurück. Wiederholt sprach ich mit den Ansiedlern darüber, in welcher guten Lage sie versetzt wurden, sie bekamen Boden, Haus, Vermögen, aber sie teilten nach einer kurzen Anwesenheit mit, als sie die dort aufgefundenen Lebensmittel verzehrt oder verkauft hatten, dass sie hungrig nicht arbeiten, sie wollen zuerst essen, erst dann werden sie den Boden bestellen. Es fehlt das Bestreben, die Liebe zum Boden, sowie das Verantwortungsgefühl.“*¹⁵¹ Der Minister für Landwirtschaft protestierte am 6. Februar beim Innenminister wegen des Eingangs der Zuchttiere und bat ihn, für die Versorgung des zurückgebliebenen Viehbestandes zu sorgen.¹⁵² In der Tat wurde aber nicht viel unternommen, schon deswegen nicht, weil die ganze Aussiedlungs- bzw. Ansiedlungsaktion zu Parteiagitationszwecken verwendet wurde. In den Gemeinden, wo die Autonomie aufgehoben wurde (es wird später noch behandelt) kam es unter Billigung der MKP und der NPP und bei Unterstützung der Ordnungskräfte, zu Plünderungen und Gesetzeswidrigkeiten.

József Lombos, der stellvertretende Vorsitzende der Bodenbeanspruchungskommission meldete dem Volksversorgungsamt bereits am 8. März, dass es keine für die Ansiedlung beanspruchbaren Häuser mehr gibt.¹⁵³ Dem widerspricht, was der Obergespan

---

149 MOL XIX-A-1-n 3. d. 428Z/1946 Dokumente des Ministerpräsidiums.

150 MOL XIX-B-3 17. d. 26589/1946 Dokumente des Volksversorgungsamtes.

151 PIL 283. f. 16/377. ö.e. 29–30. Dokumente des Provinzsekretariats der SZDP.

152 MOL XIX-B-3 27163/1946. Dokumente des Volksversorgungsamtes.

153 MOL XIX-B-3 40d. 31067/1946. Dokumente des Volksversorgungsamtes.

sah, als er ein Jahr nach der Aussiedlung im Januar 1947 nach Budaörs kam. Unbekannte zerstörten die verlassenen Schwabenhäuser „äußerst wandalsich“, er bat den Obernotar, dieser Zerstörung mit gesetzlichen Mitteln vorzubeugen.¹⁵⁴

In der öffentlichen Versorgung gab es enorme Stockungen. Bei jeder durch die Aussiedlung betroffenen Siedlung – so auch in Budaörs – machte man die Erfahrung, dass die Gemeinden ihrer Abgabepflicht nicht gerecht werden konnten. Eine ganze Reihe von Meldungen berichten darüber, dass die neuen Ansiedler ihrer Abgabepflicht nicht gerecht werden können, weil sie erst im April - Juni 1946 den Boden bekamen. Die ausgesiedelten Schwaben haben die Frühlingsarbeiten selbstverständlich nicht verrichten können, aber auch die Ansiedler konnten sie da nicht mehr verrichten.¹⁵⁵ Zugleich machten sich die daheim gebliebenen Deutschen auch nicht an die notwendige landwirtschaftliche Arbeit, weil man sie in völliger Ungewissheit hielt, und die Drohung einer nachträglichen Aussiedlung hing wie das Damoklesschwert über ihnen. Die Regierung versuchte durch diverse Rechtsvorschriften die deutsche Bevölkerung zu verpflichten, die ihr zur Benutzung gelassenen Immobilien, Viehbestände, Bodenflächen sorgfältig auch für die Zeit zu handhaben, bis sie ihnen weggenommen werden.¹⁵⁶ Man konnte das aber nicht einhalten: noch im Mai 1948 wurde eine Verordnung mit ähnlichem Inhalt erlassen, in der bereits auch die konkreten Sanktionen genannt wurden. „Personen, die zur Aussiedlung verpflichtet wurden bzw. vermögensrechtlichen Einschränkungen unterstellt sind, und gegen die obigen Bestimmungen verstoßen,

a) ihre Immobilien oder Mobilien verkaufen oder mehr als nötig verbrauchen, oder ihre Vermögensgegenstände beschädigen,

b) die die Aussiedlung, das Zusammenziehen verweigern,

c) ihre Immobilien unbestellt lassen

d) eine zur Aussiedlung verpflichtete Person versteckt,

mit Gefängnisstrafe bis zu 5 Jahren bestraft werden können. Wird es von einer der vermögensrechtlichen Einschränkung unterstellten Person begangen, wird sie ausgesiedelt. Wer etwas von dieser Person kauft, erwirbt Staatsvermögen durch den Kauf, so ist sein Kauf nichtig, und ihm gebührt kein Schadenersatz.“¹⁵⁷ Es war in jeder Hinsicht eine Schlüsselfrage, für die nur die Zeit eine Lösung finden konnte.

Die Ansiedlungen gingen auch während des Jahres 1946 und 1947 weiter. Im Frühling 1947 sind mehrere Familien aus dem ungarischen Oberland durch den tschechoslowakisch-ungarischen Bevölkerungsaustausch, die an Stelle der ausgesiedelten deutschen Bevölkerung in Budaörs angesiedelt worden. 39 Familien kamen aus der Tschechoslowakei.¹⁵⁸ Damit waren die Ansiedlungsmöglichkeiten in Budaörs schon tatsächlich abgeschlossen. Es gab aber immer noch viele Antragssteller,

154 PML V-1017 Db-6-216/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

155 PML V-1017-Db-11-3164/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

156 Ges. Nr. IX/Jahr 1946, 15.§ - s.: PML V-1017-Db-9-1731/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

157 Verordnung Nr. 22.900/1948. FM., 6. és 7.§ - s.: PML V-1017 Db- 20-3725/1948. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

158 PML V-1017-Db-8-1496/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

weshalb nach neuen Möglichkeiten gesucht wurde, die man in einer neueren Aus-siedlungsaktion gefunden hat.

3.2. Öffentliche Verwaltung

Eine Verordnung des Innenministeriums hob am 28. Januar 1946 die Autonomie der Gemeinde auf.¹⁵⁹ Die Rechtsgrundlage dafür war die im Oktober 1945 erlassene Verordnung des Ministerpräsidenten, die den Innenminister ermächtigte, überall im Land, wo Ansiedler aufgenommen werden, die Tätigkeit der Abgeordnetenkörperschaft und des Bestätigungsausschusses aufzuheben. Gemäß der Verordnung war der Innenminister berechtigt, Notare für die Stellen in der Gemeinde zu ernennen, während der Vizegespan bei den übrigen Stellen der Gemeinde das Ernennungsrecht hatte. Die Ernennung der Würdenträger für die Ämter, die mit der Vorstandsmitgliedschaft verbunden waren (Gemeinderichter, Zweit- oder Gesetzesrichter, Geschworene) war dem Zuständigkeitsbereich des Kreisobernotars untergeordnet und er war ebenfalls berechtigt, in den dem Wirkungsbereich der Abgeordnetenkörperschaft der Gemeinde untergeordneten Angelegenheiten zu verfahren.¹⁶⁰

Die Worte des Obernotars Endre Debreczeni widerspiegeln die Lage in Budaörs völlig realistisch: *„Es läuft der Wiederaufbau, aber nur auf gesellschaftlicher und politischer Ebene. Die Häuser sind unversehrt, die öffentlichen Gebäude unbeschädigt, ein Wiederaufbau ist jedoch notwendig: mit großer Tatkraft beginnen die politisch bezogenen Umstellungen und die Demokratisierung der Gemeinde.“*¹⁶¹ Bei der Aussiedlung wurden vier Gemeindevorsteher¹⁶² ausgesiedelt und in der Abgeordnetenkörperschaft ging die Zahl der Deutschsprachigen von 12 auf 7 zurück,¹⁶³ was so viel heißt, dass sie nicht einmal 20% der Abgeordneten ausmachten. In zwei wichtigen Positionen durften aber die früheren Abgeordneten verbleiben: Stefan Lingl Vizenotar¹⁶⁴ und Georg Ebner, der während des Weltkrieges Gemeinderichter war, dann als Mitglied der Kleinlandwirtepartei Kassenwart und wirtschaftlicher Vorsteher, und im April 1946 wieder Gemeindevorsteher wurde.¹⁶⁵ Zugleich kam es auch zum Obernotarwechsel, obwohl der Oberstaatsanwalt als Folge des Konflikts zwischen dem Obernotar und der Bodenbeanspruchungskom-

---

159 *A Belügyminiszter 151.169/1946. B.M. Nr. rendelet a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén lévő egyes községekben a testületi hatóságok működésének szüneteltetése tárgyában.* Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt, II. (1946) Nr. 24.

160 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 9.560/1945. M. E. Nr. rendelete egyes vármegyékben, továbbá nagys- és kisközségekben a testületi hatóságok működésének szüneteltetése és ezzel kapcsolatos különleges közigazgatási szabályok tárgyában.* Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt/Ungarisches Mitteilungsblatt, I. (18. Oktober 1945) Nr. 154.

161 *„Új élet az új Budaörsön“.* Világ, 30. April 1946, S. 2.

162 PML V-1017-Db-10-2831/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

163 PML V-1017-Db-5-828/1946. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

164 István Lingl István wurde am 22. Oktober 1908 in Györszentmárton geboren. Er erhielt am 28. Dezember 1945 von der Budaörser Nationalkommission eine Bestätigung. Mitglied der SZDP - s. PML XXI-4-b Dokumente des Vizegespans für Komitat PPSK 38.f. 4174/1948.

165 PML V-1017-Db-10-2831/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs,

mission am 22. Januar 1946 ein Schreiben an den Vizegespan richtete, in dem er keine Anklage erhob und eine Initiative zur Aufhebung des Disziplinarverfahrens machte, denn er hielt die Anklagen für unbegründet. Die Angelegenheit wurde aber nicht abgeschlossen und im Juni 1946 wurde gegen ihn ein Verwaltungsverfahren eingeleitet, vom April bekleidete er nicht mehr das Notariatsamt, sondern der bisherige Hilfsnotar, Nándor Remsei folgte ihm in seinem Amt.¹⁶⁶ Der Grund dafür könnte sein, dass weder der Vizegespan noch der Obergespan wahrscheinlich daran interessiert waren, Debreczeni noch weiter in Budaörs zu halten, weil Debreczeni die örtlichen Ansiedlungsumstände schon klar sah, was die von oben her geleiteten weiteren Ansiedlungsvorstellungen ungünstig gestaltet hätten.

Remsei ist 1913 in Győr geboren, und er wurde am 29. Juni 1944 aus Soroksár nach Budaörs versetzt. Seine Ortkenntnisse waren eingehender, als die von Debreczeni, er hat ja die damalige Bevölkerung von Budaörs gekannt, war doch Augenzeuge der Flucht der hiesigen Deutschen im Jahre 1944, er sah auch die vorbeiziehende Front und wie die Bevölkerung später völlig ausgetauscht wurde. Er war ebenfalls Mitglied der Kommunistischen Partei. Zwischen dem 1. Januar 1945 und dem 27. April 1946 war er als Hilfsnotar tätig, und am 27. April 1946 wurde er zum Obernotar ernannt.¹⁶⁷ Nach einem guten halben Jahr entthob der Kreisobernotar auch ihn seines Amtes, und mit ihm auch Vizegespan Stefan Lingl. Genauso wie Debreczeni wurde auch er seitens der Neuansiedler angegriffen, diesmal aber nicht durch die Presse, sondern direkt beim Vizegespan erhob man gegen den ganzen Gemeindevorstand eine Klage. Der Vizegespan ging nach Budaörs, wo er von etwa 400 Einwohnern empfangen wurde. Er untersuchte die folgenden Klagen:

1. Der Gemeindevorstand setzte keine Steuer aus, und drängte auch nicht darauf, dass ein Mitglied der Bodenbeanspruchungskommission ausschreibt, wer wie viel Boden hat. (Hier sei angemerkt, dass wir jetzt Dezember 1946 schreiben, als die Aussiedlung der Budaörser Deutschen prinzipiell schon abgeschlossen war, und es gab ebenfalls im Prinzip keine Möglichkeit, auf Grund von Rechtsregeln eine nachträgliche Aussiedlung anzuordnen. Die Praxis sah aber anders aus.)

2. Kein entsprechender Tageshort wurde eingerichtet.

3. Es fehlte die Zusammenarbeit mit den Volksorganen.

4. Die Elementarschäden wurden nicht gemeldet.

5. Die Kinder haben Läuse und sind krätzig.

6. Im Kaffeehaus Hazám sind Remsei und Lingl „zusammen mit den schwäbischen Eingeborenen Stammgäste“.

7. Der Vorstand ließ für sich vom Mehl der öffentlichen Versorgung zum Silvesterfest sieben und gab es dem Kammerer Bäcker, damit er Kuchen bäckt.

8. Im Kaffeehaus Hazám sangen Remsei und Lingl „schwäbische faschistische Lieder“.

9. Kam ein Ansiedler zum Gemeindehaus, sprachen sie untereinander schwäbisch und sie sprachen auch mit Schwaben schwäbisch.

166 PML XXI-4-b 43. f. 8558/1946. Dokumente des Vizegespans für Komitat PPSK

167 PML XXI-4-b 38. f. 4174/1948. Dokumente des Vizegespans für Komitat PPSK

10. Die Angelegenheiten der Schwaben stellten sie in den Vordergrund.¹⁶⁸

Die Meinung der MKP war von ihm: *„Der Obernotar ist ein rausgeschmissener Kommunist ... ein vernünftiger Mensch und guter Beamter, aber keine Persönlichkeit und politisch ungebildet. Als solcher ist er beeinflussbar...“*¹⁶⁹

Remsei, Lingl und Ebner wurden ihrer Ämter mit sofortiger Frist enthoben. Der Vizegespan wies den Bezirkshauptnotar an, das Amt Alfréd Kóhalmi zu übergeben. Im Laufe des Disziplinarverfahrens wurde klargestellt, dass Remsei kein Schwäbisch konnte, und dass er bei Franz Kammerer keine Kuchen bestellt hatte, das geschah aber schon am 29. Juli 1947, und zu dieser Zeit bekleidete schon Alfréd Kóhalmi das Amt.

Was Georg Ebner betrifft, machte ein anderes Mitglied seiner Partei bei einer interparteilichen Tagung den Vorschlag, ihn aus seinem Amtsposten zu entfernen, und wurde als „ungekrönter Schwabekönig“ gebrandmarkt. Auch seitens der Gewerkschaften wurde er angeklagt, *„er beschäftigt sich mit der Rettung der Schwaben.“*¹⁷⁰

Da wurde dafür gestimmt, dass Béla Ferenczi, ein Mitglied der Nationalen Bauernpartei der neue Richter wird, obwohl damals noch kein Verwaltungsverfahren gegen Ebner eingeleitet worden war. Die Meinung der Budaörser MKP lautete: *„Wäre der Gemeinderichter ein Kommunist, ginge es zweifelsohne um eine Beeinflussung durch die Kommunisten. Die Lösung der Richter-Frage ist heute schon eine Notwendigkeit. Es ist in erster Linie unmöglich, dass eine ungarische Ansiedlergemeinde einen schwäbischen Richter hat, andererseits ist unmöglich, dass der Richter der zum Großteil sozialistischen Gemeinde der Vorsitzende der Kleinlandwirtpartei ist.“*¹⁷¹ Vom 2. Februar an hatte Budaörs in der Person von Béla Ferenczi, Anhänger der Bauernpartei, einen neuen Richter,¹⁷² und auch ein neuer Hilfsnotar wurde ernannt: an die Stelle von Stefan Lingl kam Lajos Sarkadi, der Hilfsnotar aus Diósd.¹⁷³

Alfréd Kóhalmi übernahm am 1. Januar 1947 den Obernotarposten. Kaum waren zweieinhalb Monate vergangen, und Ende März erhob man über ihn eine Klage, dass er die Vorbereitungsarbeiten für die Haussteueraussetzung nicht erledigte. Er antwortete darauf: *„ich fand leere Büroräume vor und stand ohne Hilfe da. Eine Unmenge unerledigter Angelegenheiten wartete auf mich. Ich und József Tóth arbeiteten Tag und Nacht. Unser einziger über Ortskenntnisse verfügender Bürobeamter rückte am 20. Januar zum tatsächlichen Militärdienst ein. (Ferenc Párkányi – M. R.)“*¹⁷⁴

Auch Kóhalmi blieb nicht lange in seinem Posten, und nicht aus dem Grund, weil gegen ihn ein Disziplinarverfahren eingeleitet wurde, sondern deshalb, weil er im Juni 1947 verstorben ist.¹⁷⁵ János Nyitrai übernahm seine Aufgaben, der aus Cinkota

168 PML V-1017-Db-9-1948/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs, PML XXI-4-b 148. f. 4453/1949. Dokumente des Vizegespanns für Komitat PPSK,

169 PML V-1017-Db-7-398/1947.. Verwaltungsdokumente von Budaörs,

170 PML V-1017-Db-10-2831/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs,

171 PML V-1017-Db-7-398/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs,

172 PML V-1017-Db-6-1/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs,

173 PML V-1017-Db-7-679/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs,

174 PML V-1017-Db-8-1074/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs,

175 PML V-1017-Db-10-2838/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs,

nach Budaörs versetzt worden war.¹⁷⁶ Bei den Parlamentswahlen 1947 wurde auch ihm gegenüber Klage erhoben. Der Innenminister schrieb in der Verordnung Nr. 510 072/1947 BM für die Vorbereitungskommissionen Folgendes vor: *„es ist unerwünscht, dass Schwaben für Positionen wie auch immer erwählt werden“*. *„In die Kommissionen für Zusammenschreiben, sowie unter die Kommissaren dürfen unter keinen Umständen Schwaben bzw. deutschstämmige Personen aufgenommen werden, ohne jede Hinsicht darauf, ob sie endgültig befreit sind oder nur eine provisorische Befreiung haben, auch diejenigen dürfen keine Ausnahmen bilden, die ihre Namen madjarisierten und lange Zeit schon Mitglieder der Arbeiterpartei sind. Dies betrifft aber das Stimmrecht nicht.“* Die Organisation der FKGP von Komitat Pest erhob eine Klage, weil der Budaörser Obernotar aus der Vorbereitungskommission die Befreiten ausschloss. János Nyitrai trug vor, dass der Vizegespan am 21. Juli 1947 die Hauptnotare aller Siedlungen einberufen hatte, wo die Aussiedlung stattgefunden hatte. Der Vizegespan las die Verordnung des Innenministers vor, nach der die Schwaben an den Vorbereitungskommissionen nicht teilnehmen dürfen. Um 4 Uhr 20 Minuten nachmittags teilte der Vizegespan telefonisch mit, dass die Schwaben, die bestätigen können, vor der Befreiung Mitglieder einer demokratischen Partei oder Gewerkschaft gewesen zu sein, und ihre Bestätigung von der Kommission angenommen wird, an der Arbeit der Vorbereitungskommission teilnehmen dürfen. Sie legten auch ihren Eid ab.¹⁷⁷ Anhand dieser Episode ergeben sich zwei Schlussfolgerungen: einerseits – und es ist mit besonderem Nachdruck zu betonen – man kann auch dann angegriffen werden, wenn man vorschriftsmäßig vorgeht, weil durch Anweisungen auch die Rechtsvorschrift zu umgehen war, also konnte gegen einen aus beiden Richtungen her Klage erhoben werden. Nyitrai blieb bis um März 1948 in seinem Amt.

4. Erneute Aussiedlung

Die am meisten intensive Periode der Aussiedlung dauerte landesweit bis Juni 1946, 116 945 Personen wurden in die amerikanische Besatzungszone Deutschlands ausgesiedelt. Die Aussiedlung von größtem Ausmaß wurde im Komitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun durchgeführt (41 303 Personen), weil die Deutschen der umliegenden Dörfer von Budapest zuerst an die Reihe kamen.¹⁷⁸ Gleichzeitig mit dem Abtransportieren der deutschen Bevölkerung aus den Dörfern der Umgebung von Pest fing das Volksversorgungsamt in den anderen Komitaten des Landes an, die Aussiedlung vorzubereiten. In einem jeden Dorf verlief die Aussiedlung anders, je nach dem, wie das Verhältnis zwischen der örtlichen Kommunalverwaltung und dem Aussiedlungskommissar, wie die parteipolitische Teilung, die aktuelle innenpolitische Lage des Landes oder die Unterkunftsmöglichkeiten waren -, aber trotz alledem weist sie summierbare Eigenartigkeiten, Charakteristika auf. Es

---

176 PML V-1017-Db-11-3287/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs,

177 PML V-1017-Db-11-3240/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs,

178 FEHÉR 1988, S. 114.

war nicht vorbereitet, die gesetzliche Regelung war oberflächlich, die Tätigkeit der Aus-siedlungsorgane war unkontrollierbar.¹⁷⁹

Die Aussiedlung der Ungarndeutschen geriet Anfang Juli 1946 ins Stocken. Grundlegend war die provisorische Einstellung der Aussiedlungen darauf zurückzuführen, dass es in der internationalen Lage zu Änderungen kam. Die Vereinigten Staaten bedingten für die Aussiedlung Voraussetzungen aus, welche die ungarische Regierung nicht hat erfüllen können, auch wenn sie es gewollt hätte. Die ungarische Regierungsdelegation führte mit den Beauftragten der Regierung der Vereinigten Staaten mehrmals Verhandlungen. Demnächst traf sie mit ihnen am 22. August 1946 eine Vereinbarung, die zum Ziel hatte die Aussiedlung menschlicher zu machen.¹⁸⁰

Die provisorischen Stockungen der Aussiedlungen erschwerten die ganze Aussiedlungspolitik. Die inländischen Umsiedlungen waren noch im Lauf, und auch aus den Nachbarstaaten kamen immer mehr Flüchtlinge an, aber die zuweisungsfähigen Häuser und Böden sind immer weniger geworden. Gerade deswegen mussten die Einwohner zusammenziehen, und daher entstanden unheimliche Umstände in manchen Siedlungen, und die Lage war sehr gespannt.

Die Aussiedlung nahm schließlich am 10. November 1946 ihren Neuanfang, aber sie ging schleppend vor sich. Die amerikanischen Behörden stellten sie in einigen Wochen mit der Berufung ab, dass sie die Deutschen wirtschaftlich nicht integrieren können, und außerdem mit schweren Lebensmittel- und Wohnungsmangel kämpfen.¹⁸¹

Der tschechoslowakisch-ungarische Bevölkerungsaustausch brachte im Frühling 1947 eine Änderung im Prozess der Aussiedlungen. Infolgedessen wurde die Aussiedlung bzw. – zumindest bis dann – das Zusammenziehen stets drängender. Immer mehr Deutsche sickerten nach Ungarn zurück, was die Situation weiter erschwerte.¹⁸² Um diese Bewegung zu bremsen, wurden im ganzen Land Razzien durchgeführt. Eine Zusammenfassung darüber war im April in *Népszava* zu lesen: *Die Presseabteilung des Innenministeriums teil mit, dass Razzien in 14 Fällen im März des Jahres in 15 Budapest umliegenden schwäbischen Siedlungen und Vác durchgeführt wurden. Gegen 252 Personen wurden Verfahren eingeleitet, viele SS-Soldaten, aus Deutschland zurückgesickerte Schwaben, sich vor der Aussiedlung versteckende Volksbundisten und mehrere aus den Internierungslagern geflohene deutsche Soldaten kamen ins Netz der Polizei.*¹⁸³ Der Vizegespan wies den Gemeindevorstand an, der Präsidialabteilung des Innenministeriums sofort zu melden, wenn ihnen etwas über zurückgesickerte Schwaben zur Kenntnis gebracht wird, aber von Budaörs kam eine verneinende Antwort.¹⁸⁴ Obernotar Alfréd Kóhalmi ersuchte aber zugleich die Polizei der Region Buda, der sechs Mann starken Budaörser Polizei eine Verstärkung zu entsenden, denn allgemeine Razzien sind in der Gemeinde geplant,

---

179 TÓTH 1993, S. 121.

180 FEHÉR 1988, S. 117-120.

181 MOL XIX-A-1-j 116. d. 4223/1947. Dokumente des Ministerpräsidiums.

182 s. darüber ausführlicher: TÓTH, ÁGNES: *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008.

183 *Népszava*, 17. April 1947, S. 2.

184 PML XXI-29-a 57. d. 2890/1946. Angelegenheiten der Ordnungskräfte.

weil es in den umgebenden Grenzfluren zu Mordtaten gekommen war.¹⁸⁵ Wir wissen über diese Mordtaten nichts mehr, auch nicht über den Wahrheitsgehalt der Information, jedoch steht soviel fest, dass auch Budaörs ein Schauplatz für die in der Umgebung durchgeführte Großrazzia war, wie o. e.

Die vor Ort verbliebene deutsche Bevölkerung von Budaörs und andere Siedlungen wurden durch die Aussicht einer nachträglichen Aussiedlung stets beängstigt.¹⁸⁶ Der Obergespan meldete dem Innenminister bereits im April 1946 Folgendes: *„in der Gemeinde Budaörs, wo die Aussiedlung schon abgeschlossen ist, wird die Bevölkerung mit neueren Aussiedlungsplänen und –Aussichten beunruhigt – angeblich werden auch die Befreiten ausgesiedelt, bzw. auch die Ehepartner von ungarischen Nationalität sowie die über 65-jährigen. Es gibt keine Verordnung, nach der die nachträgliche Aussiedlung hätte durchgeführt werden können. Trotzdem wurde eine Liste zur nachträglichen Aussiedlung erstellt – auf die auch endgültig Befreite in die Reihen der Umzusiedelnden aufgenommen wurden. Obwohl die vom BM (Innenministerium) entsandte Kommission in der Sache der Befreiung endgültig entscheidet. Die Schwaben verrichten wegen der Angst keine Produktionsarbeit, wegen der Neuansiedler kommt die öffentliche Sicherheit zu kurz.“*¹⁸⁷ Keinerlei Rechtsvorschrift enthielt für die nachträgliche Aussiedlung eine Regelung, und nirgends wurde sie erwähnt, aber es war für die örtliche Verwaltung Anfang 1947 bereits offensichtlich, dass sie durchgeführt wird. Als ein Budaörser Einwohner bei der Ungarischen Finanzdirektion der Region Buda über seine beschlagnahmten Weinvorräte eine Klage unterbreitete, und die Behörde darauf von dem Vorstand Informationen über die Angelegenheit verlangte, erhielt sie die folgende Antwort: *„Wie allgemein bekannt, ist der Kläger ein Schwabe und er wird daher mit größter Wahrscheinlichkeit bei der Aussiedlung nach Deutschland ausgesiedelt.“*¹⁸⁸ Der Notar wusste also, dass eine nachträgliche Aussiedlung stattfinden wird, wofür immer das Hauptkriterium war, ein „Schwabe zu sein“, obwohl eine im Mai 1946 erlassene Verordnung von der Aussiedlung diejenigen befreit hatte, die sich nur deutschsprachig erklärt haben.¹⁸⁹ Nachher, im August 1946 wurde die Verordnung noch weiter modifiziert, und demnach waren auch diejenigen, die Ungarisch als Nationalität und Deutsch als Muttersprache eingetragen hatten, sowie die, welche nach dem 19. März 1944 in die SS *„nur einbezogen wurden, dem Einrückungsbefehl aber nicht mehr folgten; die unter Zwangsumständen in die SS eingerückt sind, aber von dort in kurzer Zeit geflohen sind; die einbezogen worden sind, weil die öffentliche Verwaltung die demokratisch Gesinnten loswerden wollte.“*¹⁹⁰ Die Verordnungsmodifizierungen sind vorwiegend

185 PML XXI-29a 13. d 155/1945. Dokumente des Kreisobernotars der Region Buda.

186 In Ceglédbercel wurden die Schwaben damit beängstigt, dass diejenigen, die noch nicht ausgesiedelt wurden, es nachher werden. Einige Hochstapler versprachen den Einwohnern Hilfe, in ihren Angelegenheiten zu verfahren und nahmen von ihnen Schinken, Geld usw. an. Die Neuansiedler zehrten das hinterlassene Vermögen der Schwaben auf und machten sich davon. – Népszava, 10. September 1946, S. 6.

187 MOL XIX-A-1-j XXIII Satz 75. d. 4717/1946. Dokumente des Ministerpräsidiums.

188 PML V-1017-Db-7-841/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

189 Verordnung Nr. 32.920/1946. B.M. - s. PIL 283.f. 16/378. ó.e. 10. Dokumente des Provinzsekretariats der SZDP.

190 MOL Dokumente des Ministerpräsidiums 5373/1946 – Mitteilung: TÓTH 1993, S. 129.

den Parteiagitationen seitens der SZDP und der FKGP zu verdanken. Die Gruppe der Befreiten stellte sich aber hauptsächlich aus wohlhabenden Deutschen zusammen, während die überwiegende Mehrheit der Umzusiedelnden die Besitzlosen ausmachten.¹⁹¹

Das ließ ein kardinales Problem erst entstehen, als der slowakisch-ungarische Bevölkerungsaustausch begann. Die im Juni 1947 erschienene Verordnung Nr. 55 907/1947. B.M.,¹⁹² die die Verordnung Nr. 32 920/1946 außer Kraft setzte, stellte die Verordnung Nr. 12.330/1945. M.E. wieder her. In der Verordnung werden die Auszusiedelnden in drei Gruppen unterteilt:

- a) diejenigen, die mit den Neusiedlern zusammen leben
- b) die zu Ansiedlungszwecken verwendbares Vermögen haben
- c) deren Entfernung wegen ihres demokratiefeindlichen Verhaltens vor allem zwecks Beruhigung der Ansiedler begründet ist.“

Das war eine sog. Gummiverordnung, weil die objektive Feststellung des demokratiefeindlichen Verhaltens in manchen Fällen unmöglich war und Gründe für weitgehende Missbräuche sowie Korruption gab. Diese Verordnung bildete die Grundlage für die im August 1947 neu angefangene Aussiedlung, wobei der Zielort nicht mehr die amerikanische Besatzungszone, sondern die sowjetische Besatzungszone Deutschlands war.

Nachdem die amerikanischen Behörden die Ungarndeutschen nicht mehr aufnahmen, meldete Innenminister László Rajk in der Sitzung des Ministerrates am 12. Juni 1947 an, dass er die Sowjets mit der Bitte ersucht hatte, die Deutschen fortan in ihre Besatzungszone umzusiedeln. Die Sowjets waren nicht dagegen, aber sie baten darum, dass die ungarische Regierung dem SZEB das schriftlich begründet. Ministerpräsident Lajos Dinnyés fasste dieses Schreiben entsprechend ab.¹⁹³ General Edgcumbe war völlig desinformiert und stellte bei der Beratung vom 15. August völlig überrascht die Frage, ob es wahr ist, dass Ungarn in die sowjetische Besatzungszone 45-50 000 Schwaben umsiedeln wird und die sowjetischen Behörden diesem Vorhaben zugestimmt haben.¹⁹⁴ Bei dieser Beratung äußerte Edgcumbe den Wunsch, auch diesmal, wie es bei der ersten Aussiedlungsaktion war, die Durchführung zu kontrollieren. General Swiridow lehnte es mit einem Satz ab: „... es ist überhaupt nicht nötig, dass englische und amerikanische Delegierte die Aussiedlung der Schwaben in die sowjetische Besatzungszone Deutschlands kontrollieren, weil die Aussiedlung von den sowjetischen Militärbehörden kontrolliert wird.“¹⁹⁵ Das Potsdamer Abkommen schrieb die Kontrolle durch das SZEB eindeutig als Bedingung vor, also hätte man die Aussiedlung prinzipiell unter der Kontrolle durch alle drei Großmächte durchführen müssen, jedoch wollten die Sowjets den Angelsachsen gegenüber bereits im August 1947 wegen der veränderten innen- und außenpolitischen Kräfte-

---

191 FEHÉR 1988, S. 154.

192 Verordnung Nr. 55.907/1947. B.M. - Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt, III (21. Juni 1947).

193 Protokolle des SZEB 2003, S. 359.

194 ebd.

195 Der letzte Halbsatz lautete ursprünglich so: „... wird nicht der SZEB-Kontrolle untergeordnet“. - In: Protokolle des SZEB. 2003, S. 360.

verhältnisse ihren ausschließlichen Einfluss spürbar machen. Der Zusammenhang zwischen der Durchführung der Aussiedlung und der Kontrollbefugnis des SZEB weist allein schon Probleme auf, weil SZEB am 15. September 1947 aufgelöst wurde, weil es nur bis zum Inkrafttreten des ungarischen Friedensvertrags funktionieren durfte, und es erfolgte ja mit der Moskauer Deponierung des Friedensvertrags. Dieser Umstand wirft die interessante Frage des internationalen Rechts auf, ob es nachher überhaupt möglich war, die Aussiedlung fortzusetzen.

Die erneute Aussiedlung im August beruhte auf dem Grundprinzip der vermeintlichen Kollektivschuldigkeit, mit der unverhüllten Zielsetzung mitunter wirtschaftliche Aspekte zu befolgen. József Vándor, der Abteilungsrat des Ministeriums, betonte in einem Schreiben, es muss erreicht werden, dass die Regierung den folgenden Standpunkt akzeptiert: *„Um die äußere und innere Aussiedlung zu ermöglichen, sollten auf Grund der Rechtsvorschriften für die Aussiedlung außer politischen Aspekten auch rein wirtschaftliche Erwägungen entscheidend sein.“*¹⁹⁶

Unter der Bevölkerung verbreitete sich die Schreckensnachricht, dass diejenigen, die jetzt ausgesiedelt werden, nicht nach Deutschland, sondern in sibirische Arbeitslager transportiert werden. Die Deutschen ergriffen deshalb panikartig und massenhaft die Flucht. Zur Verhinderung dieser Erscheinung erließ die Regierung die Verordnung Nr. 10.515/1947., die sowohl den Geflohenen und wie auch ihren Helfern gegenüber ernsthafte Sanktionen in Aussicht setzte.¹⁹⁷

Der erste Zug fuhr am 19. August ab, ihm folgten weitere sechs Züge im August. Die Befreiungskommission Nr. I erhielt am 19. die Anweisung, die Deutschen aus Dunabogdány, Nagymaros, Budafok, Budatétény, Nagytétény, Erd und Diósd, sowie die aus Budaörs und Törökbálint zur nachträglichen Aussiedlung im Transportzug, der am 23. August abfahren wird, mit umzusiedeln. Der Zug fuhr nicht am 23., sondern erst am Montag, dem 25. Nachmittag ab.¹⁹⁸ Wir können über den Ablauf der Aktion aus dem Brief ein genaues Bild von Gábor Faludi, einem Mitglied der Befreiungskommission bekommen: *„Die Kommission hatte zur Verarbeitung der Unterlagen von Dunabogdány insgesamt zwei Tage. In einer so kurzen Zeit musste man die Anträge von 1600 Personen überprüfen. Die Kommission beschloss die Aussiedlung der Gemeindebewohner mit sehr wenigen Ausnahmen, und während des gestrigen Tages wurden sie auch einwaggoniert. Die Kommission hatte zur Verarbeitung der Materialien von Nagymaros, Szigetbecse und Diósd insgesamt 1 Tag Zeit. Auch die Unterlagen von Budaörs und Törökbálint wurden in einem Tag fertiggestellt. Die Basisverordnung schreibt dabei vor, dass die Aussiedlungsliste fünf Tage lang ausgehängt bleiben muss und sie sieht eine Antragsstellungsfrist von fünf Tagen vor. Dennoch waren die Listen nicht einmal 24 Stunden lang*

196 PIL 274. f. 10/35. ö.e. S. 121-126. Dokumente der Auswärtigen Abteilung der MKP.

197 A Magyar Köztársaság Kormányának 10.515/1947. Korm. Nr. rendelete a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítését akadályozó egyes cselekmények meggátlása és egyes ilyen rendelkezések megváltoztatása tárgyában. Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt, III. (31. August 1947) Nr. 197.

198 PIL 283. f. 10/264. ö.e. 80. Dokumente der Hauptsekretariat der SZDP; Tagebuch von Anna Feldhofer - s. Protokolle des SZEB; *Befejeződött a pestkörnyéki svábok kitelepítése*. Kis Újság, 26. Januar 1947, S. 5.

nicht ausgehängt. Dazu kam noch, dass die Liste gerade am Tag des Heiligen Stefans ausgehängt werden musste, und so ließ man den Betroffenen keine Möglichkeit, sich zur Wehr zu setzen. Vergebens betonte ich, dass es unmöglich ist, eine Arbeit so übereilt zu verrichten. Besonders in Budaörs erhielten viele Muttersprachler letztes Jahr endgültige Befreiungen, aber im Sinne der neuen Anweisung sind diese als nichtig anzusehen. Für die ganze Arbeit ist typisch, dass die Aussiedlungskommission erklärte, für ihre Arbeit – mit Rücksicht auf die unmöglich rasche Durchführung – keine Verantwortung übernimmt. Die Hälfte der Betroffenen kamen in Budaörs und Törökbálint nicht auf die Liste –, und daher musste sich die Befreiungskommission mit ihren Angelegenheiten beschäftigen. Nach meinen Informationen von den Gemeindebewohnern kann ich feststellen, dass die Kommunisten in erster Linie von der Liste weggelassen wurden. Dem anderen Hauptziel nach sollten alle, die etwas haben, – auch wenn sie Befreiungsgründe nachweisen können – angesiedelt werden. Die Bevölkerung sieht sehr richtig, was für einen Vorteil und welche Erleichterung für einen bedeutet, wenn er zur kommunistischen Partei gehört. Daran müsste dringend geändert werden! Die Kommission musste von Budaörs nach Leányvár eilen, um mit dem am 29. gestarteten Zug die Bewohner von Leányvár, Máriahalom, Dorog, Tát, Dág, Környe, Nyergesújfalu und noch ein-zwei Siedlungen umzusiedeln.“¹⁹⁹ Der Transportzug fuhr im Vergleich zur geplanten Zeit mit zwei Tage Verspätung ab, aber die Berechtigten konnten dann die Befreiung nicht mehr beschaffen, einerseits weil es ein Wochenende war, andererseits aber deshalb, weil, die Befreiungskommission sich nicht mehr in der Ortschaft aufhielt. Jede Partei versuchte die Befreiungsaktionen für den eigenen Vorteil zu nutzen, und dementsprechend verlief die Durchführung im Sinne von wirtschaftlichen Aspekten und der baldfristigen Wahlen.²⁰⁰

Eines der relevantesten Beispiele für die Obigen ist aus der Geschichte der Aus-siedlung des Gemeinderichters Georg Ebner ersichtlich. Er wurde ausgesiedelt, obwohl er vom KSH die Bestätigung erhielt, dass er sich und auch seine Frau 1941 zur ungarischen Nationalität und Muttersprache erklärt haben.²⁰¹ Sein politisches Verhalten während des Krieges zeigt sich typisch im Ereignis, als die linksgesinnten Personen, darunter auch Géza Bató, Lehrer der römisch-katholischen Volksschule, nach der deutschen Besatzung verhaftet wurden. Stefan Ebner²⁰², der Sohn von Georg Ebner

---

199 PIL 283. f. 16/391. ö.e. S. 28-29. Dokumente des Provinzsekretariats der SZDP.

200 Am 31. August 1947 fanden die meistberüchtigten Wahlen der ungarischen Geschichte, die Wahlen der sog. „blauen Zettel“ statt. Nicht einmal die Wahlbetrüger brachten für die MKP die erwarteten Ergebnisse ein, jedoch war die kommunistische Machtübernahme in Verwirklichung, nachdem die auf die Opposition abgegebenen Stimmen für nicht erklärt worden waren.

201 Auszug aus dem Tagebuch von Frau Ebner, s.: KOVÁCS 2005, S. 98-32.

202 Stefan Ebner wurde im Frühling 1947 an den Pranger gestellt. I. É. hielt im örtlichen Bauernkurs über die Grundbesitzreform und rechtliche Fragen der Ansiedlung. Im Kurs befasste er sich mit der hiesigen MÁVAG-Ansiedlung: „Diesbetreffend erklärte er Folgendes: im MÁVAG-Gebiet, das zur Ansiedlung beansprucht wurde, gibt es Privateigentümer befreiter Schwaben und wenn diese Besitztümer bei fehlender gesetzlicher Verordnung beansprucht wurden, müssen die dortigen Besitzer entweder sofort entschädigt werden, oder das Entschädigungsverfahren in Gang gesetzt werden. Seiner Meinung nach wird ein rechtswidriges Vorgehen verwirklicht, wenn eine Organisation oder eine Körperschaft im Mangel diesbezüglicher Rechtsverordnung ohne Entschädigung Privateigentum enteignet.“ Zwei Zeugen wurden dabei verhört. Beide Zeugen trugen vor, dass die Auffassung des Vortragenden

erinnert sich wie folgt: *„Nicht nur seine Familie, sondern auch seine Freunde versuchten alles, damit Géza Bató freigesetzt wird. Der damalige Richter unserer Gemeinde, Georg Ebner erklärte sich bereit, zusammen mit Géza Bató dem Jüngeren, dem Sohn von Géza Bató, zu Dr. Veesenmayer an die deutsche Botschaft zu gehen. Veesenmayer empfing sie und sagte: »... ich weiß von dieser Angelegenheit nichts. Kommen Sie in vier Stunden (um 14 Uhr!) zurück«. Als sie zurückgingen, begann Veesenmayer meinen Vater anzubrüllen, und als mein Vater ihn darauf aufmerksam machte, dass er der Richter von Budaörs sei und er ihn nicht anbrüllen sollte, denn er sei ihm kein Untergeordneter, und solle daher mit ihm ordentlich sprechen; Veesenmayer kam einige Augenblicke gar nicht zu Wort, schnappte nach Luft, begann dann wieder zu brüllen und nannte meinen Vater einen Blutverräter. Er jagte Géza Bató den Jüngeren fort und ließ meinen Vater verhaften. Mein Vater wurde erst nach drei Tagen heimgelassen. Mein Vater war sehr aufgewühlt, er schimpfte, obwohl es nicht seine Gewohnheit war. Am nächsten Tag ging er zum Gemeindehaus und dankte ab, aber Hagen-thurn, der damalige Notar verständigte den Oberstuhlrichter und den Vizegespan, denen die Verhaftung meines Vaters schon bekannt war, sie sollten ihn überreden, seine Abdankung zurückzuziehen. Der Vizegespan und der Oberstuhlrichter kamen und überzeugten meinen Vater, seine Abdankung zurückzuziehen, denn der deutsche Botschafter nannte auf ihre Intervention das Verfahren nicht vorschriftsmäßig und mein Vater wurde demnach freigesetzt, sogar haben sie von der ungarischen Regierung das Versprechen bekommen, dass sie auch die Freilassung von Géza Bató zuwege bringen. Mein Vater zog seine Abdankung zurück. Géza Bató wurde bald freigesetzt.“*²⁰³ Dr. Mihály Reibel, der Pfarrer von Elek machte in seiner an den Ministerpräsidenten gerichteten Eingabe darauf aufmerksam, dass die Gestapo den Budaörser Richter, der trotz seiner deutschen Abstammung sich zur ungarischen Nationalität bekannt hat, fortgeschleppt hatte und im Gefängnis des Gerichtshofes der Region Pest nachtsüber mit Quälereien versuchte, er soll seine ungarische Nationalität verleugnen, jedoch ohne Ergebnis.²⁰⁴ Zur einen Seite standen sein ungarisches Nationalbewusstsein und oppositionelles Verhalten während des Krieges, zur anderen aber sein schönes Haus, sein Vermögen und sein Vorleben bei der Kleinlandwirtepartei –, bei der Aussiedlung zählten die Letzteren.

Innenminister László Rajk sandte am 23. August 1947 an das Zentrale Sekretariat der Parteien ein Schreiben, in dem er die massenhaften Befreiungsaktionen der Parteien und Parteifunktionäre übel nahm und verwies darauf, dass „dieser Umstand nicht zu vereinbaren ist mit dem gesetzten Ziel“. Er teilte mit, dass das Innenministerium ausschließlich auf Grund des Vorschlags von der politischen Kommission der betreffenden Partei die Befreiungsabsichten überprüfen wird, und man wird den Befreiungsvorschlag außer acht

---

über die Aussiedlung eher in der Mimik und im Tonschlag und nicht im Gegenstand des Vortrags zum Ausdruck kam, denn er verwies immer nur auf die Gesetzesvorschriften oder deren Mangel bei der Beurteilung der Lage. Er äußerte keine demokratiefeindlichen Behauptungen, nur die Betonung der Heiligkeit des Privateigentums erregte bei den Ansiedlern Antipathie. – s. PML XVII-42 nicht registriert 1947. Dokumente der Budaörser Nationalkommission.

203 Jakob Bleyer Heimatmuseum, Nachlass von József Hauser – D-2008.013.5. – darüber s. noch: Dokumente der Römisch-Katholischen Pfarrei von Budaörs, 1. August 1944.

204 MOL XIX-A-1-j Dokumente des Ministerpräsidiums XXII-e/1945. 32.d 8303.

lassen, wenn er von irgendeinem Mitglied dieser Partei unterbreitet worden ist.²⁰⁵ Die SZDP stellte eine Liste von 17 Budaörsern zusammen, deren Befreiung sie beantragte und wandte sich schriftlich an den Innenminister, dass der Regierungskommissar, der die Aussiedlung ableiten sollte, diese 17 Personen nicht zurückhalten will, während andere er „gegen Vermögensverzicht“ zurückgehalten hat. Die Partei ersuchte László Rajk in der Sache der betroffenen Personen um sofortige Maßnahmen, weil sie bereits im Transport waren.²⁰⁶ Wegen Mangel von Quellen ist nicht feststellbar, was mit diesen Menschen geschehen ist, aber es ist zu vermuten, dass sie aus dem Zug nicht aussteigen durften, denn weder Tagebuchnotizen, noch Rückerinnerungen berichten darüber.

In der Zeit vom 31. August 1947 wurden 10 381 Personen aus Ungarn ausgesiedelt, und dadurch waren 51 455 Katastraljoch Boden und 3348 Wohnhäuser „befreit“.²⁰⁷ Die Budaörser führen im Zug Nr. 201, in dem 1480 Personen (etwa 280 Budaörser – über die Angaben s. w. u.) transportiert wurden, davon sind 286 geflohen.²⁰⁸ Es ist nicht bekannt, ob auch Budaörser unter den Flüchtlingen waren.

Die Aussiedlungen wurden in den Herbstmonaten und Anfang 1948 fortgesetzt. Nach den Herbstwahlen des Jahres 1947 erließ die ungarische Regierung am 11. Oktober 1947 ihre letzte Aussiedlungsverordnung, nach der diejenigen von der Aussiedlung befreit sind, die sich zur deutschen Muttersprache bekannt haben, bzw. diejenigen, die der SS durch Musterung beigetreten sind.²⁰⁹ Zwar wurden die Deutschsprachigen befreit, aber ihr Vermögen ging an den Staat über, wofür sie ein Tauschgrundstück von 10 Katastraljoch auswärts erhielten. Die Anweisung zur Durchführung der Verordnung sorgte für die detaillierte Regelung und für die Zusammenstellung einer weiteren Aussiedlungsliste.²¹⁰

5. Aussiedlungsliste

Der Regierungsverordnung entsprechend waren diejenigen zur Aussiedlung verpflichtet, die sich bei der Volkszählung vom Jahre 1941 zur deutschen Nationalität

---

205 PIL 283. f. 10/264. ö.e. 70. Dokumente der Hauptsekretariat der SZDP.

206 PIL 283. f. 10/264. ö.e. 73. Dokumente der Hauptsekretariat der SZDP.

207 638 337 Katastraljoch Boden besaß die deutschsprachige Bevölkerung 1935. Bei der Bodenreform 1945 wurden 35 500 Katastraljoch den über 100 Katastraljoch großen Grundbesitzen enteignet, und 204 100 Katastraljoch den unter 100 Katastraljoch großen schwäbischen Besitzen. – s. Studie des KSH über die Grundbesitzverhältnisse der Schwaben, mit besonderer Rücksicht auf die Ansiedlung, 24. Mai 1946. MOL XIX-A-1-n 4.d. 1942Z/1946. Dokumente des Ministerpräsidiums.

208 PIL 274. f. 10/35. ö.e. 103. Dokumente des Hauptsekretariats der SZDP.

209 *A Magyar Kormány 12.200/1947. korm. sz. rendelete a magyarországi német lakosság Németországba áttelepítéséről szóló 12.330/1945. M.E. sz. rendelet, valamint az ezzel kapcsolatos egyéb rendeletek módosítása, kiegészítése és összefoglalása.* Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt, III. (28. Oktober 1947) Nr. 245.

210 *A Belügyminiszter 84.350/1947. B.M. sz. rendelete a magyarországi német lakosság Németországba áttelepítéséről szóló 12330/1945. M.E. sz. r. rendelet, valamint az ezzel kapcsolatos egyéb rendeletek módosítása, kiegészítése és összefoglalása tárgyában kibocsátott 12200/1945. korm. sz. rendelet egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról.* Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt, III. (27. November 1947) Nr. 269.

bekannt hatten, Mitglied des Volksbundes waren, ihren Namen wieder eingedeutscht hatten oder der SS freiwillig beigetreten waren, und in der Anweisung wird angeordnet, die Deutschsprachigen zusammenzuschreiben sind, wobei die den Gemeindevorstehern zugesandte Durchführungsanweisung nicht mehr unterscheidet, wer in die SS freiwillig und wer aus Zwang eingerückt ist.²¹¹ Praktisch mussten alle auf die Liste aufgenommen werden, die nach der Verordnung Nr. 12.330/1945. M.E. zusammenzuschreiben waren.

Der Gemeindevorstand erstellte entsprechend dem vom Innenminister herausgegebenen Namensverzeichnis sowie je nach den Angaben der Behörden Zusammenschreibungsblätter, und sandte diese der vom Innenministerium aufgestellten Kommission zu. Diese stellte wiederum auf Grund der Zusammenschreibungsblätter die Namensliste zusammen und sandte sie dem Gemeindevorstand, der verpflichtet war, für fünf Tage am Gemeindehaus die Liste zur Schau zu stellen und demnächst der Kommission zurückzuschicken.²¹² Dabei stellt sich die Frage, warum das Innenministerium und nicht der Gemeindevorstand die Namensliste zusammenstellte. Dies hat womöglich zwei Gründe: einerseits erhielt das Innenministerium vom KSH die Volkszählungsangaben, andererseits wechselten sich die Notare bzw. der ganze Vorstand im gg. Zeitabschnitt in den von der Aussiedlung betroffenen Siedlungen – wie auch in Budaörs – und die neuen Vorsteher verfügten über keinerlei Ortskenntnisse.

Landesweit stehen uns aus 1614 Siedlungen Namenslisten zur Verfügung, aus 96 Siedlungen im Komitat Pest, darunter auch aus Budaörs. Die Namenslisten wurden Anfang 1948 zusammengestellt.

5.1. Angaben in der Namensliste

Die Namenslisten waren eigentlich einem Inventar ähnliche Personen- und Vermögensverzeichnisse, ein Vermögensverzeichnis ist uns bis heute nicht bekannt. Es sei angemerkt, dass die Verordnung Nr. Folgendes besagte: Personen, die in der betreffenden Siedlung eine unentbehrliche Industrie-, Bergbau- oder Landwirtschaftsarbeit verrichten, werden von der Aussiedlung befreit, ausgenommen, wenn sie über 3 Katastraljoch Grund oder damit gleichzusetzendes Vermögen besitzen. Das ist ein weiterer Beweis, auf den schon in der Fachliteratur hingewiesen wurde, und für die in dieser Studie schon bisher betonte Tatsache, dass die Aussiedlung auch zum Vermögensstand Beziehungen hatte.

In der Kopfleiste stand der Name der Gemeinde. Auf jeder Seite standen die Namen von 20 Personen, mit laufender Nummer versehen. Dem Namen folgten Name der Mutter, Geburtsort und –Jahr. War die betr. Person in Budaörs gebürtig, wurde der Geburtsort extra nicht bezeichnet, nur bei denen, die anderswo geboren sind. Nach den Geburtsdaten kam die Wohnadresse, die aus einem Straßennamen und einer Hausnummer bestand. Es

---

211 PML V-1017-Db. 1399/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

212 Verordnung Nr. 84.350/1947. B.M. Magyar Közlöny/Ungarisches Mitteilungsblatt, III. (27. November 1947) Nr. 269.

ging dabei um die zur Zeit des Zusammenschreibens gültige Wohnadresse,²¹³ man trug die neuen Wohnadressen der Ausgesiedelten nicht ein. In die nächste Spalte der Liste hätte der Beruf kommen sollen, aber an dieser Stelle wurde der Grund für die Eintragung angegeben. Hierbei sind verschiedene Abkürzungen zu finden: a – Muttersprache: deutsch, n. – Nationalität deutsch, N. – der Name war geändert, Vb. – Mitglied des Volksbundes, W., V., SS. – Wehrmacht/SS-Dienst geleistet, ht. – Angehörige/r, ö. – meldete sich freiwillig zur Umsiedlung, M. – „Code“, der nach dem gegenwärtigen Forschungsstand noch nicht entschlüsselt ist. Neben den Buchstaben sind auch Ziffern zu finden – sie sind nach dem gegenwärtigen Forschungsstand ebenfalls nicht entschlüsselt. Die nächsten Spalten (Zeichen, Stammblattnummer, statistische Angaben in der Liste; ob eine Ausnahme bei jemand gemacht wird, jemand befreit worden, zur Aussiedlung verpflichtet ist, oder sich freiwillig gemeldet hat, sowie Zeitpunkt der Aussiedlung [Tag, Monat, Jahr], Zugnummer, Vermögensinventarnummer, Anmerkungen) waren mangelhaft ausgefüllt. Dabei möchte ich darauf hinweisen, wie zynisch die Formulierung der Verzeichnis-Kommissionen war: wie die Tatsache der Aussiedlung in Wortlaut angegeben war, können wir lesen, dass die betroffene Person *ausgesiedelt, übersiedelt ist* – als wenn die Ausgewiesenen aus eigenem Willen Ungarn verlassen hätten. Auf der Budaörser Liste ist *nach Deutschland übersiedelt* zu lesen, woraus sich aber nicht eindeutig folgern lässt, ob die betr. Person tatsächlich (1946 oder 1947 ausgesiedelt wurde, oder 1944 geflüchtet ist, jedoch ist uns gelungen unter Verwendung anderer Quellen²¹⁴ und nach Vergleich der Liste mit diesen, drei Kategorien voneinander zu trennen. Bei den 1946 Ausgesiedelten beginnt die Ziffer für das Vermögen jeweils mit 1, bei den 1947 Ausgesiedelten mit 2 und bei den 1944 Geflüchteten wird keine Ziffer angegeben.

Bei den Befreiten ist jeweils eine Paragrafenzahl zu finden, auf Grund deren die betr. Person befreit worden ist.²¹⁵

In der letzten Spalte der Liste steht *Anmerkungen*. Daraus wissen wir welche Person verstorben, umgezogen, unbekannt oder aber in Gefangenschaft ist.

Am Ende der Liste sind Stempel, Abschlussdatum und Unterschriften der für die Liste zuständigen Kommission des Innenministeriums zu lesen.

5.2. Gründe für die Aufnahme in die Namensliste

In der Budaörser Namensliste sind 10 074 Personen angegeben. Bei der Volkszählung 1941 war die Bevölkerungszahl von Budaörs – wie bereits erwähnt – 9814. In der Namensliste gibt es mehr Personen, weil alle darauf kamen, die 1941 zusammenge-

213 nach Zoltán Czibulka wird als Wohnadresse die aus dem Jahre 1941 angegeben (s.: CZIBULKA, 2004), ich kann dies jedoch anhand des Beispiels von Budaörs widerlegen, denn hier sind Straßennamen zu treffen wie: Marx Károly út (früher Károly király út), Sztálin utca (früher Prohászka u.), Lenin utca (früher gr. Klebelsberg u.), Ady Endre utca (früher Apponyi u.), József Attila utca (früher Darányi u.), Ságvári Endre utca (früher gr. Zichy u.) (s.: MOL XIX-B-1-at 35.d. 998/1948. BM Präsidialdokumente) In Budaörs wurde in der Sitzung der Abgeordneten Körperschaft am 18. April 1945 die Veränderung der Straßennamen beschlossen. (s.: PML V-1017-Da-293/1945. Protokolle der Abgeordneten Körperschaft).

214 Vorwiegend mit den Grundschulmatrikeln, aber auch mit diversen Verwaltungsdokumenten mit Bezug auf einzelne Personen verglichen.

215 Das ist die Paragrafenzahl der Verordnung: 84.350/1947. B. M.

schrieben wurde, und zusätzlich wurden auch nachher Geborene in die Liste aufgenommen, während diejenigen, die in der Zwischenzeit verstorben sind, nicht gestrichen wurden. Mehr als 16% der Auszusiedelnden im Komitat Pest²¹⁶ (10 074 Personen) lebte in Budaörs (in der nach Sopron und Bácsalmás drittgrößten deutschsprachigen Siedlung des Landes).

Die Aufteilung der in die Namensliste Aufgenommenen nach Geschlecht und Lebensalter ist aus der folgenden Tabelle ersichtlich:

Siedlung	Vor 1885		1886-1895		1896-1905		1906-1915		1916-1925		1926-1930		Kinder ab 1931
	Mann	Frau	Mann	Frau	Mann	Frau	Mann	Frau	Mann	Frau	Mann	Frau	
Budaörs	595	711	424	563	635	662	874	868	711	855	483	497	2291
landesweit	37 778	46 878	23 697	29 051	36 965	37 428	39 432	38 857	37 912	37 850	21 997	22 077	95 434

Quelle: MOL XIX-B-1-at. 35d. 998/1948. Budaörs, CZIBULKA, 2004, S. 258.

Wie wir sehen, wurde die Mehrheit der in Budaörs in die Liste eingetragenen Frauen und Männer zwischen 1906 und 1925 geboren. In dieser Zeit war die Proportion der Geschlechter besonders ausgeglichen. Diese Personen waren zur Zeit der Aussiedlung zwischen 21 und 40 Jahre alt. Die Angaben sind bei den Männern mit den für das ganze Land weitgehend identisch, aber die Mehrheit der Frauen ist jünger, als die Angaben für das ganze Land zeigen, weil sie überwiegend vor 1885 geboren sind. Die größte Asymmetrie weisen die Angaben für Ältere (vor 1885 Gebürtige) in Budaörs auf. Dies bedeutet von weitem nicht, dass viel mehr Frauen damals als Männer geboren sind, sondern dass die Frauen im Allgemeinen länger leben als die Männer.

Viel Aussagekraft hat die Angabe zum Anteil der Kinder: in Budaörs beträgt ihre Proportion 22,5%, solange für das ganze Land etwas über 18,%. Dies bedeutet, dass jeder vierte, fünfte Budaörser bei der Aussiedlung ein Kind gewesen ist, dem selbstverständlich keine „Schuld“ zugeschrieben werden konnte.

Bei 9759 Personen wurden auf der Liste die Volkszählungsantworten angegeben, die deutsche Nationalität in 8039 Fällen und die deutsche Muttersprache in 4318 Fällen.²¹⁷ Diese Angabe ist besonders auffallend, weil nur 7243 bei der Volkszählung sich zur deutschen Nationalität, während 8448 zur deutschen Muttersprache bekannt haben. Das ist nicht eine für Budaörs charakteristische Eigenartigkeit, denn dasselbe fällt auf, wenn man sich die Angaben anderer Ortschaften oder die Landesstatistiken ansieht.²¹⁸ Es steht also fest, dass die Angaben der Namensliste mit der Wirklichkeit nicht iden-

216 Unter Komitat Pest verstehe ich die Verwaltungsgrenzen von Komitat Pest.

217 CZIBULKA 2004. S. 292.

218 Die deutsche Nationalität, als Aussiedlungsgrund, war landesweit in 274 768 Fällen angegeben (in den Siedlungen, wo eine Liste verfügbar ist, gehörten 267 523 nach Angaben der 1941-er Volkszählung zur deutschen Nationalität) u. die deutsche Muttersprache war in 192 210 Fällen bezeichnet (in den o. e. Siedlungen gab es nach Angaben der 1941-er Volkszählung 418 575 Personen mit deutscher Muttersprache) - s. S. 269-270, S. 278.

tisch sind. Die Antwort ergibt sich daraus, dass Angabe der deutschen Nationalität die ganze Zeit lang ein Grund für die Aussiedlung war. Die Deutschsprachigen konnten aber durch die Verordnung Nr. 32.920/1946 und später durch die Verordnung Nr. 12.200/1947 enthoben werden, die ungarische Regierung war dagegen bestrebt so viele Deutsche auszusiedeln, wie nur möglich, und begründete, so viele Personen mit deutscher Nationalität nachzuweisen, wie nur möglich sind.

Der andere Grund für die Aussiedlung – wie bereits erwähnt – war die Volksbund-Mitgliedschaft, und sie blieb es während der ganzen Zeit der Durchführung. Die Feststellung der Volksbund-Mitgliedschaft war nach dem Krieg besonders schwierig. Der Grund dafür war, dass die amtlichen Volksbund-Listen nicht mehr erreichbar waren, denn die örtlichen Volksbund-Führer hatten sie mitgenommen oder vernichtet. Die nach dem Krieg zusammengestellten Listen wurden aber schon im Zeichen der Abrechnung geschrieben und sind als solche nicht zuverlässig. Die Listen wurden auf Grund von polizeilicher Begutachtung und Informationen zusammengestellt, also konnten die Listenschreiber nach Belieben vorgehen.²¹⁹ Dr. Mihály Reibel, der Pfarrer von Elek wies darauf hin, dass es oftmals genügte, gleich auf die Volksbund-Liste zu kommen, wenn jemand ein schönes Haus und eine ansehnliche Wirtschaft hatte.²²⁰ Die in Budaörs auf diese Weise zusammengestellte Liste konnte nur so lange in der Gemeinde bleiben, bis die 1946-er Aussiedlung abgeschlossen wurde, denn das für die Aussiedlung zuständige Kommissariat nahm sie mit. Die später ernannten Notare der Gemeinde hatten also diese Art von Listen nicht mehr in der Hand, und ohne entsprechende Ortskenntnis konnten sie der sie ersuchenden Behörden keine Informationen geben.²²¹

In Kenntnis des Obengesagten gelten auch die Angaben der Liste zur Volksbund-Mitgliedschaft nicht für glaubwürdig. Bei 311 Personen der Budaörser Liste wurde dieser Grund angegeben.²²² Die Teilung dieser Personen nach Lebensalter sieht so aus:

Volksbund-Mitglieder in Budaörs

Geburtsjahr	vor 1885	1886- 1895	1896- 1905	1906- 1915	1916- 1925	1926- 1930	nach 1931	insgesamt
Zahl und Proportion der Volksbund-Mitglieder	1306/28 (2,1%)	987/23 (2,3%)	1297/28 (2,2%)	1742/43 (2,5%)	1566/110 (7%)	980/54 (5,5%)	2291/25 (1,1%)	10169/311 (3,1%)

Quelle: MOL XIX-B-1-at. 35d. 998/1948. Budaörs

Aus der Tabelle ist ersichtlich, dass nur 3% der Budaörser Bevölkerung Volksbund-Mitglieder waren (die diesbezügliche Angabe für das ganze Land macht 18%, für Komitat Pest 10%. Der Volksbund hatte unter den jüngeren Altersklassen den größten Einfluss, und zwar unter denen, die zur Zeit der Aussiedlung jünger als 30 Jahre waren. Nur bei 1,1% der Kinder

219 PIL 283.f. 10/264. ö.e.11-13. Dokumente der Hauptsekretariat der SZDP.

220 MOL XIX-A-1-j Dokumente des Ministerpräsidiums XXII-e/1945. 32.d. 8303.

221 PML XVII-42 nicht registriert 1946. Dokumente der Budaörser Nationalkommission.

222 nach Czibulka: 321 – s. CZIBULKA, 2004, S. 292.

war die Volksbund-Mitgliedschaft eingetragen (bei Kindern, bei denen die Abkürzung ht. – Angehörige/r angegeben war, ließen wir die Eintragung außer Acht). Es liegt auf der Hand, dass ein 10 bis 14 Jahre altes Kind nur mit seinen Eltern in die Volksbund-Sitzungen gehen durfte, und es ist unrecht, dass die Anmerkung 'Angehörige/r' nicht eingetragen ist.

Was aber fest steht, dass die betr. Angabe der Namensliste der Wirklichkeit widerspricht und zwar nicht nur aus den erwähnten Gründen, sondern auch, weil der Grund bei der Mehrheit der Volksbund-Führer in der Budaörser Namensliste nicht eingetragen wurde. Der *Deutscher Volksbote*, das amtliche Wochenblatt des Volksbundes (wie w. o. erwähnt) berichtete von Woche zu Woche, in welcher Siedlung der Volksbund gegründet wurde und teilte auch das Namensverzeichnis der Führer und die von ihnen bekleideten Posten mit. Wir sind nach Vergleich der Liste mit diesem Namensverzeichnis zur obigen Feststellung gekommen. Eine Besonderheit ist, dass jeweils die deutsche Nationalität als Grund für die Aufnahme in die Liste bei diesen Personen angegeben wird. Dem Verzeichnis ist auch zu entnehmen, dass der Großteil von ihnen im Herbst 1944 die Flucht ergriff (etliche von ihnen kamen 1945 zurück). Es stellt sich die Frage, was überhaupt dahinter stand? Hätte man bei diesen Personen genau angegeben, dass sie Mitglieder des Volksbundes waren, wäre die amtliche Stellungnahme der ungarischen Regierung den Großmächten und der ungarischen Öffentlichkeit gegenüber nicht zutreffend gewesen, dass von hier faschistische Volksbundisten ausgesiedelt werden, wenn der Großteil von diesen gerade schon weggegangen ist.

Problematisch ist die Angabe der Volksbund-Mitgliedschaft als Grund für die Aussiedlung bei 311 Personen, weil die Kollektiverinnerung und die zeitgenössische Presse in gleicher Weise über eine viel stärkere Anwesenheit des Volksbundes in Budaörs berichten. Die zeitgenössische (d. h. Nachkriegs-) Presse ist unter diesem Aspekt nicht als maßgebend anzusehen, denn sie ließ die Ereignisse oft in einer tendenziösen Beleuchtung erscheinen, ihr Wortgebrauch war übertreibend (z. B. in Budaörs wohnen „Volksbundisten-Schwaben“²²³, oder „Budaörs war der Feuer- und Infektionsherd des ungarländischem Schwabentums, von hier aus entfalteten sich die Volksbund-Grausamkeiten, nachdem die Bevölkerung aus überzeugten Anhängern der Nazi-Partei bestand“²²⁴). Wir erfuhren in dem Interview, dass wir mit dem Sohn eines Volksbund-Führers machten, dass die Zahl der Volksbund-Mitglieder in Budaörs etwa 800 sein konnte, aber die Zahl der Sympathisanten stieg auf das Mehrfache an.²²⁵ Wir können für alle Fälle mit vollkommener Gewissheit als Fakt feststellen, dass in Budaörs bestimmt mehr als 311 Volksbund-Mitglieder waren.

Ein weiterer Grund für die Aussiedlung war die Teilnahme an einer bewaffneten deutschen Formation (Wehrmacht/SS – i. w. W/SS-Dienst). Die erste Aussiedlungsverordnung (Nr. 12.330/1945. M.E.) machte zwischen den freiwillig rekrutierten und den gemusterten SS- Mitgliedern keinen Unterschied,²²⁶ die Verordnungsmodifizie-

223 *Ezentúl állandó repülőbizottságok ellenőrzik a sváb lakosság magatartását.* Világ, 29. Juli 1945, S. 1.

224 *Új élet az új Budaörsön.* Világ, 30. April 1946, S. 2.

225 Das Interview wurde von József Hauser am 23. November 1983 erstellt. – s. Jakob Bleyer Heimatmuseum, Hauser-Nachlass D-2008.012.8.

226 ausführlicher s. darüber: Studie von Grósz, András.

rung, die im Sommer 1946 herauskam, befreite diejenigen, die rekrutiert wurden, dann aber geflohen sind, aber im Juni 1947 wurde diese Modifizierung außer Kraft gesetzt, und nachfolgend ermöglichte die letzte Aussiedlungsverordnung (Nr. 12.200/1947.) die durch Rekrutierung der SS Beigetretenen die Befreiung. Die auf den ersten Blick eindeutige Rechtsregelung kam aber in der Praxis nicht immer zur Geltung. Die Begründung des Volksgerichtsverfahrens von K. H., einem Budaörser, zeigt es klar. Er trat 1941 dem Volksbund bei, im September 1944 wurde er Mitglied der SS – wobei er zwar gemustert war, aber er galt für einen Freiwilligen, weil er dem Volksbund freiwillig beigetreten ist. *„Nach Beurteilung des Volksgerichtes entsprach die Rekrutierung, aus seiner freiwilligen Volksbund-Mitgliedschaft resultierend, auch dem eigenen Willensentschluss des Angeklagten, auch bei der Annahme dessen, dass er tatsächlich als Ergebnis einer Rekrutierung in den deutschen Militärverband geriet.“*²²⁷

Bei der Zusammenstellung der SS-Listen wurden zahlreiche Klagen eingelegt. Die SZDP beanstandete, dass diese Listen auf Grund der Einberufungslisten für die Musterung zusammengestellt wurden. *„Die Situation war in der letzten Zeit folgende: man notierte einfach von den Namensschildern die deutsch klingenden Namen und sandte für die Musterung Bestellungsschreiben aus, aber die Betroffenen leisteten dem Befehl nicht Genüge, denn sie waren längst schon ungarische Soldaten oder sind geflohen, usw.“*²²⁸ Daher war die zusammengestellte Namensliste problematisch, andererseits war die Feststellung von Freiwilligkeit und Gezwungenheit willkürlich.

In der Aussiedlungsliste von Budaörs gibt es insgesamt 4851 Personen, bei denen der W/SS-Dienst als Grund angegeben ist.²²⁹ Zur Deutung dieser Angabe muss man auf jeden Fall die Landesangaben und die Angaben anderer Siedlungen in Betracht ziehen.

Landesweit wurde bei 111 857 Personen insgesamt in den Listen der W/SS-Dienst bezeichnet. Diese Zahl scheint realistisch zu sein, wenn wir sie mit der Zahl derjenigen, die Militärdienst effektiv geleistet haben, vergleichen, die 120–140 000 Mann ausmacht (es sei aber angemerkt, dass die Aussiedlungsliste mehrerer Gemeinden nicht auffindbar war.)

Sieht man die Zahl der wehrpflichtigen Männer (1894–1927) an,²³⁰ scheint diese Zahl realistisch zu sein, was jedoch heißt, dass 100% der männlichen Bevölkerung praktisch betroffen war. Die Anzahl der wehrpflichtigen Männer betrug aber in Budaörs um 2400.²³¹ Für das ganze Land gesehen, war der W/SS-Dienst bei ca. 22% der Personen in den Aussiedlungslisten angegeben, aber in Budaörs bei 48%. Sowohl zahlenmäßig (27 362 - d. h. 24,6% der Zahlenangabe für das ganze Land), wie auch proportional (44,4%) war dieser Grund bei den meisten Personen im Komitat Pest angezeichnet.²³² Etwas kleiner, jedoch immer noch besonders große Proportionen sind im Komitat Győr-Moson-Pozsony (35,7%) und im Komitat Sopron (42,3%) zu beobachten. Diese Proportionierung ist verdächtig und wirft die Frage auf, ob die Eintragungen des W/

---

227 PML V-1017-Db-3-1813/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

228 PIL 283. f. 10/264. ö.e. 11-13. Dokumente des Hauptsekretariats der SZDP.

229 nach Czibulka: 5232 - s.: CZIBULKA 2004. S. 292.

230 Zwischen 1896–1925 sind 114 309 Männer geboren. - s. CZIBULKA 2004. S. 258.

231 s. Tabelle zur Aufteilung der Personen in der Aussiedlungsliste nach Geschlecht und Lebensalter.

232 CZIBULKA 2004. S. 262.

SS-Dienst als Aussiedlungsgrund die Zahl derjenigen ergeben, die effektiv einen Militärdienst geleistet haben?

Nimmt man die Angaben der Siedlungen von Komitat Pest unter die Lupe, merkt man, dass der W/SS Dienst bei mehr als der Hälfte der Registrierten auf der Liste angegeben ist. Diese Proportionierung ist absurd, wenn die Eintragung des Grundes einen effektiven Militärdienst deckt, weil die Anzahl der wehrpflichtigen männlichen Bevölkerung im Verhältnis zur Gesamtbevölkerung eine solche Proportionierung überhaupt nicht ergeben kann. Die Antwort auf dieses Problem ergibt sich anhand der untenstehenden Tabelle:

A W/SS-Dienst als Grund im Anteil der Bevölkerung

Siedlung	Mann	Frau	Kind seit 1931	insgesamt
Budaörs	1560	2331	960	4851

Quelle: MOL XIX-B-1-at. 35. d 998/1948

Die Tabelle zeigt, dass der W/SS-Dienst auch bei Frauen und Kindern als Grund eingetragen wurde, wahrscheinlich auf Grund der Familienangehörigkeit. Es war aber ein beabsichtigtes oder fahrlässiges Versäumnis der Erarbeiter der Aussiedlungslisten, dass sie die Anmerkung ht. nicht mit eintrugen, die klar gemacht hätte, dass es sich hier nur um eine/n Angehörige/n und keinen wirklichen Soldaten handelt.

Zum Vergleich sehen wir uns die diesbezüglichen Angaben anderer Siedlungen an (Eintragung des W/SS-Dienstes in Csobánka: bei 1192 von 1679 Personen, in Nagykovácsi: bei 2078 von 3166 Personen, in Pilisszentiván: bei 12 von 1871 Personen, in Felsőgalla: bei 74 von 2742 Personen²³³), ist zu behaupten, dass es bei Budaörs kein Zufall ist, dass die Zahl derjenigen, die einen W/SS-„Dienst geleistet“ haben, so hoch ist. Unter den als Beispiel gebrachten Siedlungen nahm die Aussiedlung in Csobánka und Nagykovácsi große Dimensionen an, während kaum jemand aus Pilisszentiván und Felsőgalla ausgesiedelt wurde. Daraus lässt sich darauf folgern, dass die Behörden in den Siedlungen, wo die Aussiedlung ein bedeutendes Ausmaß erreichte, bestrebt waren, W/SS-Diensthabende in großer Anzahl nachzuweisen, wo es aber zu keinen solchen Retorsionen kam, stand es ihnen nicht im Interesse. Auch die Angaben der historischen Archive unterstützen diese Annahme: in Pilisszentiván meldeten sich 38 Mann bis zum Frühling 1942 in die SS (demgegenüber wurden nur 12 Mann in der Liste registriert), und aus Felsőgalla meldeten sich 160 Mann bis zu demselben Zeitpunkt, gegen die registrierten 74.²³⁴

Wir haben keine genauen Angaben über die deutschen bewaffneten Formationen beigetretenen Budaörsrer. Nach den historischen Archiven meldeten sich 120 nach der ersten SS-Rekrutierung bis zum 28. Februar 1942, und dann wieder 60 Mann bis zum

233 Csobánka und Nagykovácsi wurden von der Autorin verarbeitet, s. MOL XIX-B-1-at 35. d. 1001/1948. u. ebd. 1045/1948. Angaben von Pilisszentiván u. Felsőgalla, s. CZIBULKA 2004, S. 290, S. 293.

234 KOVÁCS, ZOLTÁN ANDRÁS - SZÁMVÉBER, NORBERT: *A Waffnen-SS Magyarországon*. Budapest, Hadtörténelmi Levéltár/Hist. Archiv für Militärgeschichte 2001, (i. w. KOVÁCS-SZÁMVÉBER 2001) S. 51.

19. März, freiwillig.²³⁵ Nach einer Pressemeldung meldeten sich mehr als 400 nach der zweiten Aktion aus Budaörs.²³⁶ Nach der Meldung des Obernotars Endre Debreczeni verloren 912 Personen in der Gemeinde durch den SS-Beitritt, also als Freiwillige, ihre ungarische Staatsangehörigkeit.²³⁷ Entsprechende Quellen fehlen, und wir können deswegen die diesbezüglichen Zahlenangaben der Listen nicht kontrollieren, aber der Missbrauch der o. e. Angaben ist offensichtlich.

Die Zurücknahme des deutschen Familiennamens als vierter Aussiedlungsgrund ist aus der Liste her mit Gewissheit nicht dokumentierbar, und wir haben uns daher nicht zugemutet, sie zu analysieren. Was aber fest steht, - wie bereits erwähnt -, dass war eine geringe Zahl.

5.3. Zahl der Ausgesiedelten

Die Zahl der Budaörser Ausgesiedelten betreffend sind diverse Angaben (Annahmen zwischen 6000 und 8359) bisher in der Fachliteratur erschienen, da mit Gründlichkeit im Thema nicht geforscht wurde, konnte die Richtigkeit dieser Zahlen nicht belegt werden. Hiermit übernehmen wir aber diese Aufgabe. Wir verglichen zum Beweis unserer Angaben eine Vielfalt von Quellen mit der Namensliste. Drei Ereignisse sind zugleich zu untersuchen, um über die Zahlen ein treues Bild zu bekommen: die Flucht Ende des Jahres 1944, die Aussiedlung im Jahre 1946 und die Aussiedlung im Jahre 1947.

Zur Zahl der 1944 Geflüchteten sind abweichende Angaben zu finden. Es gibt mehrere Quellen aus der Zeit Frühjahr bzw. Sommer 1945, welche die Bevölkerung von Budaörs auf 5767 bis 6250 legen.²³⁸ Das ist eine sehr geringe Zahl im Vergleich dazu, wie viele die Siedlung 1941 bewohnt haben: es waren 9814, so lebten in der vorhin erwähnten Zeitspanne um 3800 bis 4000 weniger als früher. Endre Debreczeni schrieb in seinem, am 14. Juli 1945 datierten, an den Finanzminister datierten Schreiben Folgendes: „Ca. 3000 Leute unter den größten Steuerzahler sind aus unserer Gemeinde geflohen, sie waren alle deutschfreundlich und SS-Mitglieder.“²³⁹ In seiner an das KSH gegebene Meldung vom 1. August schreibt er dann über 3866 Flüchtlinge.²⁴⁰ Auch in der Presse sind Angaben von dieser Größenordnung zu lesen: *Szabad Szó* schreibt am 17. April 1945 über 3877 Flüchtlinge, *Világ* am 16. Juni 1945 über 3000.²⁴¹ Die Erinnerungspersonen wissen von 700 bis 800 Menschen.²⁴² Unsere Forschungen bestätigen die Mel-

---

235 ebd. 51.

236 Deutscher Volksbote, 18. 02. 1944, S. 2.

237 PML V-1017-Db-1-450/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

238 gem. PML V-1017-Db-1-337/1945.: 5973 Personen (4. Mai), gem. PML V-1017-Db-1-467/1945.: 5767 Personen (6. Juni), gem. PML V-1017-Db-1-550/1945.: 5977 Personen (14. Juni), gem. PML V-1017-Db-2-962/1945.: 6214 Personen (30. Juni), gem. PML V-1017-Db-2-833/1945.: 6250 Personen (11. August) - Verwaltungsdokumente von Budaörs.

239 PML V-1017-Db-2-792/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

240 PML V-1017-Db-2-962/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

241 Mitteilung: GRÓSZ 2007, S.18.

242 ebd. 18.

derung des Obernotars und die Presseberichte. Nach dem Namensverzeichnis sind 2821 im Jahre 1944 geflohen bzw. geflohen, und nicht mehr zurückgekehrt. Aus Quellen ist uns jedoch bekannt, dass viele 1945 zurückkehrten. Endre Debreczeni schreibt am 23. Juni 1945, dass die nach Budaörs zurückgekehrten Flüchtlinge in Internierungslager kommen, weil „sie ohne Ausnahme vor der Roten Armee geflüchtete Volksbundisten sind.“²⁴³ Wir haben keine genauen Angaben, wie viele zurückkommen konnten.²⁴⁴

Nach Statistiken wurden 5788 Personen bei der 1946-er Aussiedlung abtransportiert.²⁴⁵ Diese Angabe ist auf Grund der Namensliste zu bestätigen und für glaubwürdig anzunehmen. Die folgenden ein-zwei Quellen sollten aber dafür stehen, dass man die Zahl der Ausgesiedelten sogar im Moment der Durchführung nicht genau wusste. „*Auf der Bahnstation standen 40 Waggone bereit für die am Samstag ausgesiedelten tausend Menschen*“ – ist in der Presseerklärung von Géza Szepessy, dem ministerialen Klassenvorsteher bei der Abfahrt des ersten Transports zu lesen.²⁴⁶ In der Presse wird dagegen über 714 Personen berichtet.²⁴⁷ Die zeitgenössischen Statistiken geben ziemlich abweichend die Zahl der im Januar 1946 Ausgesiedelten an (3866 und 4448 Personen).²⁴⁸

Was die Zahl der 1947 Ausgesiedelten betrifft, gibt die Fachliteratur 80 Familien, also ca. 357 Personen an.²⁴⁹ Die Zahl ist größer, als sie in den Quellen zu finden sind. Nach Angaben des Hauptstädtischen Grundbuchamtes waren 69 Familien von dieser zweiten Welle betroffen.²⁵⁰ Die beiden letzten Angaben sind miteinander im Großen und Ganzen im Einklang, weil die Glaubwürdigkeit der Namensliste im Falle der 1944 Geflohenen und der 1946 Ausgesiedelten zu belegen ist, weshalb auch die letztere Angabe als glaubwürdig akzeptierbar ist.

Nach dem heutigen Stand unserer Forschungen: sind 3800 Menschen 1944 geflohen, davon etwa 800 bis 1000 zurückgekehrt. 5788 Personen wurden 1946, und 220 Personen im Jahre 1947 ausgesiedelt.

5.4. Befreite

Wie wir bereits sahen, änderte sich der Kreis der Befreiten von Zeit zu Zeit, und es war auch klar, dass die praktische Durchführung oft im schroffen Gegensatz zu den Rechtsvorschriften stand bzw. unterschiedliche Interessen aus ihrem „Gummi“-Charakter Gebrauch machten.

893 Personen wurden in Budaörs von der Aussiedlung befreit: die meisten dem § 3 der Verordnung Nr. 84.350/1947. B.M. gemäß, der besagt, dass Industrie-, Berg-

243 PML V-1017-Db-1-591/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

244 s. darüber ausführlicher: Studie von Grósz, András.

245 PIL 283. f. 16/377. ö.e. 39-40. – Mitteilung: ZIELBAUER, GYÖRGY: *Adatok és tények a magyarországi németek kitelepítéséhez*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. 60.

246 MTI, 19. Januar 1946.

247 *Elindul a második sváb kitelepítő-vonat*. Szabad Szó, 22. Januar 1946, S. 3.

248 PIL 274. f. 10/35. ö.e. 98. és 100. Dokumente der Auswärtigen Abteilung der MKP.

249 HAUSER 1985. 172.

250 PML V-1017-Db-1348/1948. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

bau- und landwirtschaftliche Arbeiter von der Aussiedlung befreit werden, falls sie vor dem 1. April 1946 eine dieser Tätigkeiten als Hauptberuf ausgeübt haben, keine Volksbund-Mitglieder gewesen sind, keiner deutschen bewaffneten Formation freiwillig beigetreten sind bzw. in keine deutsch klingenden Namen ihre Namen umänderten. Der Kreis der Befreiten ist mit der Zahl der heute in Budaörs Lebenden in vollem Maße zu belegen.

Was wir aus der Namensliste noch erfahren können: 30 Männer waren in Gefangenschaft (18 von ihnen sind zwischen 1906 und 1915 geboren), 70 Personen sind weggezogen, 147 Personen waren unbekannt und 322 Personen sind verstorben.

Es ist zu unterstreichen, dass die Namensliste ein wichtiges Dokument der Aussiedlung bildet. Über das Schicksal der betroffenen Personen dient es als zuverlässige Quelle, und erteilt, auch wenn die aufgezählten Aussiedlungsgründe sehr vorsichtig zu handhaben sind, wertvolle Zusatzinformationen über das Bestreben der ungarischen Regierung, die sich sowohl der Außen- wie auch der Innenpolitik gegenüber rechtfertigen wollte.

6. Schulwesen und Kirche, als die Schutzbastionen der nationalen Identität wurden infolge der Aussiedlung angegriffen

Das Unterrichtswesen und die Kirche sind wie allgemein bekannt, die beiden Ecksteine für die Bewahrung der nationalen Identität. Im behandelten Zeitabschnitt gehörten sie noch eng zusammen, denn die Schulen befanden sich in ihrer Mehrheit in der Trägerschaft der Kirchen. Bis Mitte 1948 wurden sie mit der Verstaatlichung der Schulen voneinander getrennt.

In der Zeit zwischen 1945 und 1948 funktionierten drei Schulen in Budaörs: die bürgerliche Knabenschule, die römisch-katholische Knabenschule und die Mädchenschule der Barmherzigen Schwestern. Die in kirchlicher Trägerschaft befindliche Knabenschule war bereit mit der Verstaatlichung am staatlichen Unterrichtswesen zu beteiligen, was aber die Mädchenschule nicht tat, die beiden Gebäude wurden von einem Direktor geleitet.²⁵¹ Die Bürgerliche Knabenschule wurde 1945 in der Knabenschule untergebracht, und sie gliederte sich, 1948 in die zusammengezogene Knaben- und Mädchenschule ein.²⁵²

Die Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg ließ das Profil der Schulen wesentlich umformen, wobei sich nicht nur deren persönliche Zusammensetzung, sondern auch ihre Erziehungsordnung veränderte.²⁵³ Die Klassenanzahlen veranschaulichen diesen Prozess am besten.

---

251 *Budaörs Lexikon*. Red.: FILIPSZKY, István – GRÓSZ, András. Budaörs, Budaörs Város Önkormányzata/Selbstverwaltung der Stadt Budaörs, 2009. (i. w. Budaörs Lexikon 2009) S. 63–64.

252 ebd. 118.

253 ausführliche Schilderung des Nationalitätenunterrichtswesens nach dem Zweiten Weltkrieg In: FÖGLEIN, GIZELLA: *Etnikum és educatio. A magyarországi nemzetiségek és alsó fokú oktatásuk állami szabályozása, 1945-1985*. (= Politikátörténeti Füzetek/Hefte für Politikgeschichte Nr. XXII.) Budapest, Napvilág Kiadó, 2006.

Knabenschule

Klasse	Klassenzahl 1945/46	ausgesiedelt	während des Jahres kamen
I.	169	101	24
II.	94	56	15
III.	118	73	18
IV.	91	58	22
V.	41	34	2
VI.	52	42	3
VII.	61	51	0
VIII.			

Quelle: Jacob-Bleyer Heimatmuseum, Hauser-Nachlass D-2008.013.5.

Mädchenschule

Klasse	1944/45	1945/46	ausgesiedelt	Anfang des Jahres kamen	während des Jahres kamen	Ureinwohner geblieben	1946/47	während des Jahres kamen	1947/48	ausgesiedelt
I.	67	129	72	10	41	6	80	7	64	n. a.
II.	71	80	46	5	20	9	66	4	76	2
III.	53	105	64	9	17	15	38	2	64	1
IV.	71	24	0	0	19	5	61	6	58	2
V.	78	94	61	12	12	9	43	3	56	4
VI.	63	85	68	1	12	4	42	3	46	1
VII.	58	73	63	2	3	5	15	0	31	2
VIII.		23	17	1	2	3	6	1	0	0

Quelle: Lányiskolai anyakönyvek/Matrikel der Mädchenschule – s. 1. számú Általános Iskola irattára/Archiv der Grundschule Nr. 1, Budaörs

Die Matrikel der Knabenschule zu verfolgen ist schwieriger, als die der Mädchenschule, weil sie nicht so ausführlich dokumentiert ist. Jedenfalls können wir daraus die Tendenzen ablesen. Die Aussiedlung betraf die Schulen schwer, sie verloren sehr viele Schüler. Aus den Matrikeln der Mädchenschule ist ersichtlich, dass die Neuansiedlung bereits 1945 einen großen Umfang hatte, ihre Intensivphase fiel aber infolge der Aussiedlung auf die erste Hälfte des Jahres 1946, und der Prozess ließ mit der Einengung der Ansiedlungsmöglichkeiten in der ersten Hälfte des Jahres 1947 nach, aber im Schuljahr 1947/48 gab es in der Alma Mater kaum mehr deutschsprachige Schüler. Die Matrikel der Mädchenschule lassen – bei Vergleich der Klassenanzahlen der Schuljahre 1946/47 und 1947/48 – auf die Tatsache hinweisen, dass mehrere der neu Angesiedelten die Siedlung verließen.

Den Matrikeln ist auch eine drastische Verschlechterung der Schulergebnisse eindeutig zu entnehmen, was vor allem auf die sich einander gegenüber offenbarten Unsicherheit der Auszusiedelnden und der neu Angesiedelten zurückzuführen ist. Die Familien konzentrierten sich immer mehr auf den Lebenserhalt, und trachteten danach ihre grundlegenden Lebensbedingungen zu sichern, wodurch sich die Unterrichtsergebnisse nicht gerade verbessern konnten. Andererseits kamen Kinder in die Mädchenschule z. B. aus 37 anderen Schulen, welcher Umstand die Unterrichts- und Erziehungsarbeit wesentlich erschweren musste, denn jeder Schüler stand auf einem anderen Unterrichtsniveau.²⁵⁴

Schließlich aber nicht zuletzt wird den Änderungen im Kirchenleben Aufmerksamkeit geschenkt. Die konfessionelle Umstrukturierung der Bevölkerung sollte mit Hilfe der untenstehenden Tabelle zum Ausgangspunkt dienen.

Konfessionelle Aufteilung der Budaörser Einwohner in %²⁵⁵

Volkszählung	römisch-katholisch	reformiert	evangelisch
1941	96,9	2,2	0,4
1949	75,6	17,4	3,2

Quellen: Demographische Angaben der Volkszählung des Jahres 1941 je nach Siedlung. Bp., KSH, 1947, S. 580.

Die Volkszählung des Jahres 1949. Prozentuale Aufteilung der konfessionellen Angaben nach Siedlungen Bp., KSH, 1996, S. 58.

Es geht aus der Tabelle eindeutig hervor, dass die Zahlenproportion der Römisch-Katholiken zurückging, was gradlinig auf die Aussiedlung der Deutschen zurückzuführen ist. Der Anstieg der Anzahl der Reformierten und der Lutheraner ist vor allem mit der Ansiedlung der aus Siebenbürgen und dem ungarischen Oberland Gekommenen zu erklären. Dadurch wurden alle drei Kirchengemeinde vor neue Probleme gestellt.

Der Pfarrer der römisch-katholischen Pfarrgemeinde, Dr. Miklós Aubermann verließ am 18. Oktober 1944 die Siedlung und floh nach Sopron.²⁵⁶ An seine Stelle kam Pfarrer Dr. Zoltán Sík, der bei der Aussiedlung den Betroffenen seelische Unterstützung bieten konnte. Genauso auch ihr Kaplan Tamás Nyíri, der – wie schon erwähnt – den ersten Transport nach Deutschland, in ihre neue Heimat begleitete. Pfarrer Sík sandte am 27. Januar mit den Ausgesiedelten an den Pfarrer der Empfangsortschaft ein Empfehlungsschreiben.

*„Hochwürdiger Herr Pfarrer!
Draußen steht Wagen an Wagen. Die Leute laden ihre Habseligkeiten auf und fahren langsam zum Bahnhof. Es ist für mich ein schrecklicher Anblick: als ob es ein fortwährendes*

254 Interview mit den Barmherzigen Schwestern, 08. 10. 2007 – Jakob Bleyer Heimatmuseum.

255 Nur die Konfessionen wurden bezeichnet, bei denen eine wesentliche Veränderung vor sich ging.

256 PML V-1017-Db-1-280/1945. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

Begräbnis wäre. Und in dieser Stimmung versuchte ich Ew. Hochwürden zu schreiben, damit ich wenigstens, was die Zukunft betrifft, ein wenig beruhigt werde.

Budaörs war eine rein katholische, ungefähr 12 000 Einwohner zählende Gemeinde. Ein recht konservatives, tief ehrliches, sehr fleißiges Volk, denn der Glaube, die Kirche ist der Mittelpunkt seines Lebens. Für die Priester war es eine große Freude, die große Zahl der Gläubigen zu sehen, die an allen kirchlichen Festen teilnahmen, wie z. B. die im ganzen Lande berühmte Fronleichnamsprozession. Aber abgesehen von diesen zwar erbauenden, aber doch nur äußerlichen Erscheinungen, hatte der Seelsorger eine ständige stille Freude an ihrem tiefgläubigen Sinn, an ihrem festen Gottvertrauen.

Selbstverständlich war dieses letzte Jahr eine nervenzerreißende Belastung durch die Gefangenschaft vieler Menschen, die Internierung der Angehörigen; ein harter Prüfstein ihres Glaubens. Und jetzt, wo man schon im Stillen hoffte, dass alles langsam in Ordnung komme, kam dieser härteste Schicksalsschlag, dass sie alles, was ihnen gehörte, zurücklassen und in die unbekannt Zukunft ziehen müssten.

Ich tat alles, was mir nur möglich war, um ihre Seelen zu beruhigen, dass sie nicht unter dem fast zu schweren Kreuze zusammenbrechen. Ew. Hochwürden erwartet die schöne Aufgabe, offene Wunden ihrer Seelen zu heilen sie in das neue Leben einzuführen. Ich bitte Ew. Hochwürden, diese Aufgabe mit viel Geduld und mit recht großer Liebe zu verrichten. Sie wird Ew. Hochwürden viel Freude und Gottes reichen Segen bringen.

Mit herzlichem Gruß verbleibe ich

Ihr Pfarrer Zoltán Sík²⁵⁷

Dieser Brief zeugte von einem wahrhaftig aufrichtigen Kontakt zwischen dem Pfarrer und seinen Gläubigen, die wegen der Aussiedlung voneinander getrennt wurden. Auch Kaplan Tamás Nyíri wurde mit der Frist vom 1. September 1946 in den Prefektposten im Szent-Imre-Kollegium versetzt.²⁵⁸

Wir müssen zum Brief noch anmerken, dass der Budaörser Pfarrer Dr. Miklós Auermann während des Krieges an der Tätigkeit des örtlichen Volksbundes aktiv teilnahm und auch für die SS-Rekrutierungen agitierte. Bei Missbrauch des tiefen Gottesglaubens seiner Gläubigen war ihm gelungen, einen Teil von ihnen in den Dienst des Nationalsozialismus zu stellen und gegen ihre ungarische Heimat zu wenden. Pfarrer Sík trug wie ein Kreuz das schreckliche Erbe seines Vorfahren und versuchte sie in ihrer neuen Heimat in den Gnaden der göttlichen Fürsorge zu empfehlen.

Die römisch-katholische Pfarrgemeinde von Budaörs war über die seelischen Verluste hinaus auch in eine schwere wirtschaftliche Lage geraten. Pfarrer Sík meldete seinen Vorstehern mehrmals die seine Pfarrei belastenden Erhaltungsorgen. Die Eingesiedelten sind sehr schlechte Steuerzahler, einerseits von ihrer existenziellen Lage her, andererseits weil ihr Glauben weniger vertieft ist. Der Pfarrer meldete dem Dechant Folgendes: „die angesiedelte Bevölkerung zeigt ein moralisches Verhalten, das ernsthafte Bedenken erregt“, und „wegen der öffentlichen Stimmung sollte die Abgeordnetenkörperschaft möglichst bald neu ge-

257 Ein Exemplar des Briefes wird von Stefan Hernadi in Assamstadt bewahrt. – Mitteilung: KOVÁCS 2005, S. 31-32.

258 Dokumente der Römisch-Katholischen Pfarrei von Budaörs, 31. August 1946.

wählt werden, damit nicht nur die alte Bevölkerung darin vertreten ist.²⁵⁹ Außerdem bat er um die Ermäßigung des Strompreises, denn „die neuen Einwohner sind zum Großteil arme Leute, die ihre Kirchensteuern nicht entrichten können, dafür muss die Kirche für die Schulen in ihrer Trägerschaft sorgen, weil es in Budaörs keine andere Schule gibt“.²⁶⁰ Der Römisch-Katholische Kindergarten hatte mit ähnlichen Problemen zu kämpfen: „Unsere Gemeinde geriet nämlich nach der Aussiedlung in eine schwierige Lage. Unsere arme neu angesiedelte Bevölkerung hat viele Schwierigkeiten zu bewältigen. Wir bekamen größtenteils ausgesiedelte, geflüchtete, aller ihrer Habseligkeiten beraubte, heruntergekommene kleine Ungarn.“²⁶¹

1948, als die Kirche durch Angriffe des Staates ins Kreuzfeuer geriet, wollte man auch Pfarrer Sik liquidieren: „... die ungarische Volksdemokratie wird aus dem Weg der Entwicklung den Herrn Pfarrer Dr. Sik und seine Gefährten räumen, wie auch den inneren Feind der Demokratie vernichten und mit starker Hand die friedliche Arbeit der ungarischen Werktätigen sichern“ – teilte die Nationalkommission des Komitats Pest-Pilis-Solt-Kiskun mit.²⁶² Es kam aber nicht dazu, weil der Pfarrer, deren Person die Verbindung zwischen den Ausgesiedelten und der alten Heimat herstellte, bis 1974 in Budaörs bleiben konnte.²⁶³

Wegen der zunehmenden Anzahl der Gläubigen mussten die reformierte und der evangelische Kirche neuen Problemen entgegensehen. Infolge der Ansiedlungen stiegen die Zahl und der Anteil der Lutheraner in Budaörs an. Am Anfang sorgte die Evangelische Gemeinde von Budafok für die Seelenpflege der Budaörser Lutheraner. Eine selbständige evangelische Pfarrgemeinde ist erst 1998 entstanden.²⁶⁴

Auch die Zahl der Reformierten nahm zu, daher wurden die Gottesdienste und die Bibelstunden in der Gaststätte von Pál Nagy gehalten, und dann, 1948 erhielt die Gemeinde das Haus eines ausgesiedelten Deutschen, und wurde in demselben Jahr unter der Leitung des Seelsorgers Béla Virágh selbständig.²⁶⁵

Resume

Ein Tiefpunkt in der Geschichte von Budaörs²⁶⁶ war der nach Zeitabschnitt dem Zweiten Weltkrieg. Der beinahe vollkommene Bevölkerungsaustausch und die unangenehmen Einwirkungen bei der Durchführung der neuen Ansiedlungen, führten dazu, dass die einst blühende Siedlung mit ihrer einzigartigen Garten- und Obstkultur ein schwieriges Ansiedlerdorf wurde. Nach Jahrzehnten erfolgte erst eine erneute Entwicklung. Dieser Zeitabschnitt stellt zugleich in der Geschichte des Deutsch-

---

259 ebd. 22. Januar 1947.

260 ebd. 9. Juli 1947.

261 PML V-1017-1Db-9-2264/1947. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

262 PML V-1017-Db-18- 2509/1948. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

263 Lexikon von Budaörs 2009, S. 126.

264 ebd. S. 46.

265 ebd. S. 120.

266 Tiefpunkte in der Geschichte der Gemeinde noch: Entvölkerung in der Türkenzeit (17. Jh.), Pestseuche in der ersten Hälfte des 19. Jh.-s, Philoxera-Vernichtung am Ende des 19. Jh.-s.

tums von Budaörs und ganz Ungarn einen absoluten Tiefpunkt dar, und auch in der folgenden Zeit war die Angst unter den hier verbliebenen Deutschen bestimmend. Ein auch durch Zahlenangaben nachvollziehbarer Beweis dafür ergibt sich aus den Angaben der 1949-er Volkszählung zur Muttersprache, nach denen 36 in Budaörs und 22 455 in Ungarn es wagten, sich zu ihrer deutschen Muttersprache zu bekennen. Inwiefern diese Angst gar nicht unbegründet war, stellen wir unter Beweis, indem wir uns auf eine Quelle berufen, die am 8. Oktober 1948 datiert ist, als die Durchführung der Aussiedlung auch landesweit abgeschlossen worden ist. In einer Unterbreitung an die Aussiedlungsabteilung des Innenministeriums steht: *„Wir melden Folgendes an: die zusammengezogenen örtlichen Volksorgane, die Nationalkommission, der UFOSZ,²⁶⁷ der FÉKOSZ,²⁶⁸ die Gewerkschaften, die Parteien, der Freiheitskämpferverband verlangen auf Grund ihres bei der gemeinsamen Besprechung gefassten Beschlusses, dass die unten Genannten ausgesiedelt werden, denn sie haben bis zum heutigen Tag den Weg in die Demokratie sowie zur Eingliederung unter den Ansiedlern nicht gefunden. Die örtlichen Volksorgane forderten deswegen, die untenstehenden Personen als unerwünschte Elemente aus der Gemeinde zu entfernen.“²⁶⁹* In der Unterbreitung werden 99 Namen genannt, die man noch hat aussiedeln wollen, und die Volksversorgungsabteilung des Innenministeriums beschäftigte sich im Oktober 1948 sogar damit...

Wir müssen bei der Untersuchung der Tragödie des Ungarndeutschtums nach dem Zweiten Weltkrieg die Prozesse unbedingt vor uns sehen, die von der Mitte der 1930-er Jahre für die Innen- und Außenpolitik Ungarns charakteristisch waren. Ungarns immer enger gewordener außenpolitischer Bewegungsraum übte auf die Innenpolitik Einfluss aus. Das Beharren auf den Revisionsbestrebungen ließ unsere Heimat dem Hitlerschen Deutschland immer mehr ausliefern, was auch im Schicksal des hier beheimateten Deutschtums seinen Niederschlag fand. Der Volksbund stellte einen Teil unseres Deutschtums in den Dienst der nationalsozialistischen Ideologie des Volksbundes, wofür unsere ganze deutsche Minderheit bei der nach Krieg stattgefundenen Abrechnung – gepaart mit den Bestrebungen der ungarischen Regierung, so viele Deutsche wie nur möglich auszusiedeln – für die Schulden aufkommen musste, ohne jede Rücksicht darauf, ob sie sich gegen ihr Heimatland gewandt haben oder nicht.

---

267 Landesverband der Neubesitzer und Bodenerwerber.

268 Landesverband der Ackerbauarbeiter und Kleinbesitzer.

269 PML V-1017-Db-22-4485/1948. Verwaltungsdokumente von Budaörs.

Historische Archivquellen

Archiv der Grundschule Nr. 1 in Budaörs/Budaörsi 1. számú Általános Iskola Irattára
Matrikel der Jahre 1944-1948

Archiv der Römisch-Katholischen Pfarrei von Budaörs/Budaörsi Római Katolikus Egyházközség Irattára (BRKE)
Dokumente der Jahre 1945-1948

Archiv der Ungarischen Staatseisenbahnen geschl. AG/ Magyar Államvasutak Zrt. Irattára (MÁV)
Dokumente der Jahre 1945-1948

Ungarisches Historisches Landesarchiv/ Magyar Országos Levéltár (MOL)
XVII-1-a Protokolle des Landesrates für Bodenverwaltung
XIX-A-1-j Allgemeindokumente des Ministerpräsidiums
XIX-A-1-l Vertrauliche Präsidialdokumente des Ministerpräsidiums
XIX-A-1-n Dokumente der Nationalitäten- und Minderheitenabteilung des Ministerpräsidium.
XIX-A-5 Dokumente des Ministerpräsidiums
XIX-A-10 Dokumente des Wirtschaftlichen Generalrates
XIX-B-1-at Dokumente des Einwanderungs- und Staatsangehörigkeitsamtes des Innenministeriums
XIX-B-1-r Präsidialdokumente des Innenministeriums
XIX-B-3 Dokumente des Volksversorgungsamtes des Innenministeriums
XIX-J-1-a Dokumente der Friedensvorbereitungsabteilung des Außenministeriums

Historisches Archiv von Komitat Pest/ Pest Megyei Levéltár (PML)
V-1017-Cb 41 Namensänderungsevidenz von Budaörs
V-1017-Da Protokolle der Abgeordneten Körperschaft von Budaörs
V-1017-Db Verwaltungsdokumente von Budaörs
XVII-42 Dokumente der Nationalkommission von Budaörs
XXI-1-a Präsidialdokumente des Obergespans von Burgkomitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun (PPSK)
XXI-4-b Verwaltungsdokumente des Vizegespans von Burgkomitat PPSK
XXI-29-a Dokumente des Hauptnotars im Kreis der Budaer Region

Historisches Archiv des Instituts für Politikgeschichte/ Politikátörténeti Intézet Levéltára (PIL)
274.f. 10. Dokumente der Abteilung für Außenwesen
283.f. 10. Dokumente des Generalsekretariats der SZDP
283.f. 16. Dokumente des Provinzsekretariats der SZDP

Presse

Deutscher Volksbote (1940-1944)

Kis Újság (1945-1947)

Népszava (1945-1947)

Szabad Nép (1945-1947)

Szabad Szó (1945-1947)

Világ (1945-1947)

Quellensammlungen, Sekundärliteratur

A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1946. Red.: Gáspár, Ferenc – Halasi, László. Budapest, Budapest Főváros Levéltára/Historisches Archiv der Hauptstadt Budapest, 1975.

A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1947. Red: Feitl, István, Budapest, Napvilág Kiadó, 2003.

Az 1941. évi népszámlálás demográfiai adatai községek szerint. Budapest, KSH, 1947.

Az 1949. évi népszámlálás. Vallási adatok százalékos megoszlása településenként. Budapest, KSH, 1996.

Budaörsi kitelepítési interjúk (2007-2009)/Vertreibungsgespräche in Budaörs (2007-2009)/, Jakob Bleyer Heimatmuseum

Hauser József irathagyatékja/Nachlass von József Hauser, Jakob Bleyer Heimatmuseum
Horváth, Lajos – Kovacsics, József: Magyarország történeti statisztikai helységnevtára. Bd. 15, Komitat Pest, Budapest, KSH, 2000.

Magyar Közlöny (1945-1947)

Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000. Bd. II. A magyarországi települések adatai. Red.: Hubai, László. Budapest, Napvilág Kiadó, 2001.

Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyesítés, politikai konfrontáció 1944-1948. Red.: Horváth, Julianna – Szabó, Éva – Szűcs, László – Zalai, Katalin. Budapest, Napvilág Kiadó, 2003.
Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth Kiadó, 1969.

Literaturverzeichnis

BALOGH 1982 – Balogh, Sándor: A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947. Budapest, Kossuth Kiadó, 1982.

BUDAÖRS LEXIKON 2009 - Budaörs Lexikon. Red.: Filipzsky, István – Grósz, András. Budaörs, Budaörs Város Önkormányzata/Selbstverwaltung der Stadt Budaörs, 2009.

CZIBULKA 2004 - A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Zusammengestellt von: Czibulka, Zoltán - Dr. Heinz, Ervin - Dr. Lakatos, Miklós. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Levéltár/Archiv des Zentralamtes für Statistik, 2004.

EBERL, IMMO 1993 – Eberl, Immo: Flucht – Vertreibung - Eingliederung. Baden-Württemberg als neue Heimat. Stuttgart, Innenministerium Baden-Württemberg, 1993.

FEHÉR 1988 – Fehér, István: A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.

FÖGLEIN, Gizella: A magyarországi németek kitelepítése a sajtó tükrében – Gondolatok egy könyv kapcsán -. In: A magyarországi németek hozzájárulása a közös haza építéséhez. Tudományos tanácskozás az elűzés 50. évfordulóján. Red.: Zielbauer, György. Budapest, Országos Német Önkormányzat/Landesselbstverwaltung der Ungarn-deutschen, 1996.

FÖGLEIN, Gizella: Névváltoztatás és agrárátalakulás a magyarországi németek kitelepítésének árnyékában (1945). In: Névváltoztatás – társadalom – történelem. A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban. Red.: FARKAS, Tamás – KOZMA, István. Budapest, 2008, S. 125-140.

FÖGLEIN, Gizella: Etnikum és educatio. A magyarországi nemzetiségek és alsó fokú oktatásuk állami szabályozása, 1945-1985. (= Politikatörténeti Füzetek XXII.) Budapest, Napvilág Kiadó, 2006.

GRÓSZ 2007 – Grósz, András: „Honvágyat mindig érzek” – A budaörsi németek elűzése (1946/47). In: Kommentár (2007) Nr. 5.

GRÓSZ, András: Aubermann Miklós plébánosi működése Budaörsön 1925 és 1944 között. In: Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából. Red.: Vass, Jenő Sándor, Budaörs Város Önkormányzata/Selbstverwaltung der Stadt Budaörs (2007) S. 295-325.

HAUSER 1985 – Hauser, József: Budaörsi Krónika. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1985

KOZMA 2002 – Kozma, István: Névmagyarosítási mozgalom és kisebbségpolitika a koalíciós korszakban (1945–1948). In: Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás kérdésköréből. Red.: Kovács, Nóra – Szarka, László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002.

KOVÁCS 2005 - Rögös utakon – Auf steinigem Wegen. Red.: Kovács, József László. Budaörs, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata/Deutsche Selbstverwaltung Budaörs, 2005.

KOVÁCS-SZÁMVÉBER 2001 – Kovács, Zoltán András – Számvéber, Norbert: A Waffen-SS Magyarországon. Budapest, Hadtörténelmi Levéltár/Historisches Archiv für Kriegsgeschichte 2001.

MARCHUT, Réka: A magyarországi németek kitelepítése a Népszava és a Világ korabeli számaiban (1945-1948). In: Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19-20. század történelméből. Red.: Gergely, Jenő. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Új és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Program/ELTE-BTK Doktorschule für Geschichtswissenschaften, Doktorprogramm für Ungarische Geschichte der Neuzeit und der Gegenwart, (2009) S. 280-295.

MARCHUT, Réka: A Pest megyei németek kitelepítése a kitelepítési névjegyzékek alapján. In: Vázlatok két évszázad magyar történelméből. Red.: Gergely, Jenő. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Új és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Program/ELTE-BTK Doktorschule für Geschichtswissenschaften, Doktorprogramm für Ungarische Geschichte der Neuzeit und der Gegenwart, (2010)

NYÍRI 1988 – Nyíri, Tamás: A budaörsi kitelepítésről./Die Aussiedlungen von Budaörs. In: 300 Jahre Zusammenleben - 300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből. Bd. II. Red.: Hambuch, Vendel. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988.

PRITZ, Pál: Külpolitika és nemzetiségi kérdés Magyarországon 1945-1993. In: Pritz, Pál: Az a „rövid” 20. század. Történetpolitikai tanulmányok. Budapest, Magyar Történelmi Társulat Dél/Ungarische Historische Gesellschaft Süd, 2005, S. 164-178.

TILKOVSZKY 1989 – Tilkovszky, Loránt: Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919-1989. Budapest, Kossuth Kiadó, 1989.

TÓTH 1993 – Tóth, Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár/Historisches Archiv von Komitat Bács-Kiskun, 1993.

TÓTH, Ágnes: Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008.

ZIELBAUER 1989 – Zielbauer, György: Adatok és tények a magyarországi németek kitelepítéséhez. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

ZINNER 2004 – Zinner, Tibor: A magyarországi németek kitelepítése – Die Aussiedlung der Ungarndeutschen. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2004.

Bognár Szabina

Vagyoni korlátozások, vagyonelkobzás és vagyonjuttatások Budaörsön

(1945-1948)¹

Hivatkoztak a német kisebbség háborús bűneire, s emiatt a magyar nemzet azon igényére, hogy e kisebbségi csoporttól megszabaduljon. És hivatkoztak külpolitikai kényszerekre, nagyhatalmi előírásokra. Mindezeknél azonban sokkal nagyobb súllyal esett latba, hogy az egyes politikai pártok hatalmi céljaik elérése érdekében élni kívántak azzal a gazdasági potenciállal, amellyel a hazai német kisebbség rendelkezett.”²

A magyarországi németek kitelepítésével egyidejűleg végrehajtott vagyonelkobzás kérdése a kitelepítés részleteiben fel nem dolgozott kutatási tematikái közé sorolható. Bár a Budaörsön készített interjúkból minduntalan visszaköszön az az állítás, hogy inkább a „*vagyonosokat telepítették ki*,”³ s a korabeli hivatalos nyilatkozatok, valamint a sajtó is előszeretettel latolgatta a kitelepítés után „*visszahagyott vagyon*” értékét, további kutatások szükségesek annak tisztázásához, hogy a kitelepítendő körének meghatározásánál milyen jelentőséggel bírt az érintettek vagyoni helyzete. Ugyanígy vizsgálendő még az az állítás, mely szerint a kitelepítés egyik oka, hogy a magyarországi németek tulajdonában lévő ingatlanokra, ingóságokra igényt tartott a magyar állam. Annak ellenére, hogy ez a szempont *expressis verbis* megjelenik például a földreform befejezését célzó rendelkezésekben,⁴ ha szemügyre vesszük a vonatkozó törvényi, rendeleti szabályozást s a hivatalos

1 A dolgozatban felhasznált források felkutatásában nyújtott önzetlen segítségért köszönettel tartozom a Budaörsi Kitelepítési Munkacsoport tagjainak, mindenekelött Kálmán Ágnesnek és Marchut Rékának.

2 TÓTH ÁGNES: *A svábok kiűzése, internálása 1945*. In: *História* (2006) 4. sz. 8. (továbbiakban: TÓTH 2006.)

3 E.M. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 84 éves-2007.06.05. – Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, kitelepítési interjúk (továbbiakban: BJHGY KI)

4 1. § A Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. évi november hó 20. napján hozott határozata alapján Németországba áttelepített magyarországi német lakosság által visszahagyott minden vagyon tulajdonjoga tehermentesen a magyar államra száll. 2. § A jelen törvény alapján a magyar állam tulajdonává vált ház-,

nyilatkozatokat, a vagyonekobbzás s a különböző vagyoni korlátozások meglehetősen széles skálája inkább „csak” mint a kitelepítés egyik – gyakran további szabályozást igénylő – következményeként jelenik meg. Fontos hangsúlyozni, hogy bár a dolgozat kizárólag a kitelepítés vagyoni háttérére és következményeire fókuszál, ez nem jelenti azt, hogy ezt tekintենék a kitelepítés fő okának. Mára részleteiben is feltárt – mindenekelőtt Tóth Ágnes kutatásai nyomán – miként vállalta fel a magyar kormány a nemzetközi megállapodásokkal lehetővé tett kitelepítést. Ezek részletes ismertetésétől eltekintünk. Jelen tanulmány célja kettős: a kitelepítéssel együtt járó vagyonekobbzások szabályozási háttérének részletes bemutatása – talán egy helytörténeti, megemlékező munkában megengedhető – gesztusként az érintettek, leszármazottaik, szomszédaik, ismerőseik felé, akik a rendelkezések elszenvedőiként legtöbbször a végrehajtás pillanatában értesültek – ha értesültek egyáltalán – a durva jogsértésekre feljogosító szabályokról. További célunk, hogy ismertessük, Budaörs esetében milyen források maradtak fenn az elűzéssel egyidejűleg végrehajtott vagyonekobbzásokról. Jelen pillanatban vágyalomnak tűnik, hogy Budaörs példáját mint a szabályozás és joggyakorlat, a tervek és megvalósulás világának egybevetését kezeljük, illetőleg, hogy pontosan megbecsüljük az elszenvedett vagyonekobbzás mértékét. Reményeink szerint munkánk további kutatásokat indukál majd, melyek pontosabban meghatározzák a tényleges vagyonekobbzást, jobban modellezik a „jog” érvényesítésének folyamatát, a jogérzet-jogismeret szintjeit stb. Véleményünk szerint különösen fontos lenne, hogy Budaörsön és az országban másutt is megszülessenek az elkobbzott vagyonekobbzás értékét hitelesen dokumentáló „vagyonekobbzástárak”.

1. A szabályozási környezet: a rendeleti kormányzás

A második világháborút követően az új magyar államiság megteremtésének feladata az 1944. december 21-én összeült egykamarás Ideiglenes Nemzetgyűlésre hárult. Az ideiglenes jelző az átmenetiségre, illetve arra utalt, hogy az újjáalakult parlament alkotmányozó feladatokat nem látott el.⁵ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés szótartot (továbbiakban „Szózat”) intézett a magyar néphez, melyben magát az állami szuverenitás kizárólagos képviselőjének nyilvánította, valamint számba vette az előtte álló legfontosabb feladatokat.⁶ A dokumentum amellet, hogy hangsúlyozta a „hitlerista Németországgal” való szakítás, a fegy-

---

mező- és erdőgazdasági ingatlanok, továbbá az ezekkel kapcsolatos mező- és erdőgazdasági ipari üzemek - ideértve a telepítés céljából szükséges kisipari üzemeket is - valamint termények, állatok, gazdasági és háztartási felszerelési tárgyak és egyéb ingóságok a Földbirtokrendező Alap állagához tartoznak és azokat az 1945. évi VI. törvénycikkkel törvényerőre emelt 600/1945. M. E. rendelet (továbbiakban r.) alapján eddig juttatásban nem részesített helyi földigénylők kielégítésére, illetőleg telepítési célokra kell felhasználni. 1946. évi IX. törvény A telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról. In: *Két év hatályos jogszabályai 1945-1946.* Szerk.: BACSÓ Ferenc. Budapest, 1947. (továbbiakban: *Két év hatályos jogszabályai 1945-1946.*) 65-72.

5 A második polgári demokratikus kísérlet (1944-1949). In: *Magyar alkotmánytörténet.* Szerk.: MEZEY Barna. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. (továbbiakban: MEZEY 1996) 249.

6 Az Ideiglenes Nemzetgyűlés szózata a magyar néphez (Debrecen, 1944. december 21.) In: *Magyarország századai. Válogatás ezer év dokumentumaiból 1000-1956.* Szerk.: ÉRSZEGI Géza-DÓKA Klára-SOÓS László. Budapest, 2003. 465-467. Idézet forrása: *A Magyar Népfrent története. Dokumentumok. 1935-1976.*, 2. kötet. Főszerk.: SZABÓ Bálint. Budapest, 1977. 25-27.

verszűnet megkötésének szükségességét, az új korszak első, „jogszabálynak is tekinthető dokumentumaként”⁷ számos ma alkotmányos alapjogként tisztelt jogintézményt – köztük a tulajdon sérthetlenségét – felsorolt, ezzel együtt nem szűkölködött hangzatos, nehezen definiálható szólalásokban sem.⁸

A jogfolytonosságot biztosítandó az Ideiglenes Nemzetgyűlés hatalmazta fel az Ideiglenes Nemzeti Kormányt az ország ügyeinek vitelére, vezetésére, (jog)alapot teremtve a kormány rendeletalkotó és kibocsátó tevékenységének. Az 1944. december 22-én rendeletalkotásra megadott felhatalmazást az Ideiglenes Nemzetgyűlés második, 1945. szeptemberi ülészakán megújították, egy, az addigi gyakorlatot szentesítő kiegészítéssel: a kormánynak a rendlettervezeteket be kellett mutatnia az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának. A törvényhozáshoz képest kevesebb garanciát nyújtó s ily módon demokratikus deficittel járó rendeleti kormányzás a rendkívüli helyzet kihívásaira reagáló átmeneti megoldásként indult. Célja volt, hogy a kormány késedelem nélkül szabályozhasson olyan kérdéseket, amelyek az alkotmány értelmében a törvényhozás hatáskörébe tartoztak. A rendeleti kormányzás lehetőségét megteremtő felhatalmazást rendszerint törvénybe foglalták, s csak relatíve rövid, minden esetben meghatározott időszakra szólt.⁹ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány mindösszesen 367 kormányrendeletet alkotott, melyekből a legfontosabbnak ítélt hetet – köztük a Németországnak küldött hadüzenetet, a Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezményt, a földreformról, valamint a népbírászkodásról szóló törvényt – még ezen az ülészakán törvényerőre emelték.¹⁰ Palasik Mária a korszak törvényhozását bemutatva megállapítja, hogy ennek a felhatalmazásnak egészen 1949-ig kulcsszerepe lett a magyar jogalkotásban. A felhatalmazás alapján született kormányrendeleteket a parlament elé kellett terjeszteni ún. utólagos jóváhagyásra.¹¹ A parlament ezeket az előterjesztéseket sürgősséggel tárgyalta, előzetes bizottsági tárgyalás nélkül emelte törvényerőre.¹²

7 MEZEY 1996. 250.

8 „Magyarország a magyar nép országa legyen! Szabadságot, széleskörű politikai jogokat biztosítunk a dolgozó tömegeknek, hogy megvédhessék érdekeiket és hallathassák szavukat az ország ügyeinek eldöntéséről. Biztosítjuk a tulajdon sérthetlenségét, mint társadalmi és gazdasági berendezkedésünk alapját. Földreformot akarunk!” In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója*. Hiteles kiadás. Budapest, Athenaeum, 1946. 66.

9 Az államhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1945. XI. tv. 15.§ felhatalmazza a nemzeti kormányt, hogy rendkívüli helyzetben szükséges - egyébként törvényhozási hatáskörbe tartozó - rendelkezéseket bizonyos kivételekkel megtegye. Később az 1946. VI. tv, ezt követően az 1946. XVI. tv, majd az 1946. évi XXVIII. tv., az 1947. VIII. tv., az 1947. XVI. tv., az 1947. XXV. tv., az 1947. XXVI. tv., az 1948. XXIV. tv., az 1948. LVI. tv., az 1949. XVII. tv.

10 1945. évi IV. törvény Az ideiglenes nemzeti kormány által Németországnak küldött hadüzenet jóváhagyásáról; 1945. évi V. törvény A Moszkvában az 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről, 1945. évi VI. törvény A nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhözjuttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről, 1945. évi VII. törvény A népbírászkodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről.

11 PALASIK MÁRIA: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944-1949*. Politikatörténeti füzetek XVII., Budapest, Napvilág Kiadó, 2000. 37.

12 A felhatalmazás nem terjedt ki az olyan közjogi kérdések szabályozására, mint az alkotmány vagy az államfői jogok.

A Nemzetgyűlési Napló tanúsága szerint Révész László¹³ „rendkívüli idők rendkívüli intézkedéseként” jellemzi a nemzeti kormánynak rendeletek útján való kormányzásra adott felhatalmazást. Beszédében a „szigorú alakításokhoz kötött törvényhozást” alkalmatlannak tartja arra, hogy lépést tartson „az életviszonyok változásainak, alakulásainak forradalmi gyorsaságával”, ennek szellemében javasolta a Tildy-kormány részére az 1945. évi XI. tv. 15. §-ában megadott felhatalmazás kormányváltás utáni meghosszabbítását.¹⁴ A Révész László javaslatában megfogalmazott felhatalmazás rendkívül széles körű, a közjogi kérdések kivételével kiterjed az állami élet minden ágára. Külön kiemeli a javaslat, hogy a kormány bármely magánjogi, büntetőjogi, közigazgatási és a törvényhozás hatáskörébe tartozó egyéb rendelkezést is hozhat, és eközben a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket is foganatosíthat. Korlátok közé szorítja azonban a felhatalmazást azzal, hogy a közjogi vonatkozású rendeletek kibocsátását tilalmazza, valamint azzal is, hogy a rendeletek a nemzetgyűlés által alkotott törvényeket nem érinthetik. Némi ellenpontot jelentett továbbá, hogy a kormány negyedévente köteles volt bemutatni a felhatalmazás alapján kibocsátott rendeleteit a nemzetgyűlésnek. Révész László értelmezésében a köztársasági törvény (1946. évi I. törvény) és az abban lefektetett állampolgári alapjogok és demokratikus alapelvek „valódi garanciát” nyújtanak, s ebből következően „felhatalmazás minden aggály nélkül megadható annak a koalíciós kormánynak, amely az összes politikai pártok és az egész nemzet osztatlan, teljes bizalmát élvezzi”.¹⁵

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletalkotásának törvényessége feletti felügyeletet különbírósgként a Közigazgatási Bíróság volt hivatott ellátni, mely a rendeletek ellen kifogással élhetett. A dualizmus idején életre hívott Közigazgatási Bíróság (1896. XXVI. tc.) kezdetben reformatórius hatáskörrel rendelkezett.¹⁶ Hatáskörét az 1907. évi LX. tc. jelentősen bővítette, ekkortól volt jogosult a rendeletek felülvizsgálatára, immár megsemmisítő jogkörrel. Mindezt egyfokú bírósággként tehetette, úgy, hogy határozatai ellen perorvoslatnak nem volt helye. 1945-ig a bíróság rendkívül aktívan működött – ehhez járultak hozzá a különböző hatáskör-szélesítések (1923. XVII. tc. és 1925. XXVI. tc., mely a választások feletti bíráskodást is közigazgatási bírói jogkörbe utalta) –, 1923-ban például több mint 30 ezer ügyet tárgyalt. 1945 után több jogosítványától megfosztották,

13 Révész László (1889–1965) Független Kisgazdapárti politikus

14 A nemzetgyűlés 20. ülése 1946. évi február hó 15-én, pénteken. Nemzetgyűlési napló, 1945. I. kötet 1945. november 29. – 1946. május 9. 610–611. 1945. évi XI. tv. 15. §. „A minisztérium az állam gazdasági, pénzügyi és közigazgatási rendjének biztosítása érdekében rendelettel megteheti a rendkívüli helyzetben szükséges bármely magánjogi, büntetőjogi, közigazgatási és a törvényhozás hatáskörébe tartozó egyéb rendelkezést és evégből a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket állapíthat meg, kivéve a Nemzetgyűlés által alkotott törvényeket. E felhatalmazás alapján az állam főhatalmi szervezetét vagy annak működését érintő rendelkezéseket kibocsátani nem lehet. A kiadott rendeletek a Nemzetgyűlésnek – annak legközelebbi ülésén – utólagos jóváhagyás céljából bemutatandók.”

15 *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. I. kötet (1945. november 29. – 1946. május 9.) (továbbiakban: *Nemzetgyűlési Napló*, 1945) 612.

16 A reformatórius jogkör arra jogosítja fel a bíróságot, hogy megváltoztassa a közigazgatási határozatot, és ennek nyomán a közigazgatási ügyet – új hatósági eljárás elrendelése nélkül – végérvényesen eldöntse.

bár az 1946. évi I. törvény „*az emberi jogok feletti örökös*”¹⁷ feladatát még a közigazgatási bíróságra bízta, 1949-ben működését megszüntették (1949. II. tv.).¹⁸ A rendeleti kormányzás térnyerésével párhuzamosan zajlott tehát a kvázi alkotmánybíróági hatáskörrel felruházott Közigazgatási Bíróság elsorvasztása, mellyel gyakorlatilag megszűnt a rendeletalkotás feletti törvényességi felügyelet.

Az 1945–1949 közötti időszak törvényhozására jellemző, hogy párhuzamosan voltak jelen a demokratikus környezet kialakítására tett kísérletek, valamint a jogfosztó intézkedések.¹⁹ Az országgyűlés 1949-től évente kétszer-háromszor ülésezett – 1953-ig, a következő választásig évente átlagosan tizenhat napot –, a folyamatos törvényhozói munka gyakorlatilag megszűnt. Drasztikusan csökkent a képviselők által alkotott törvények száma, a rendszeres törvényhozó munkát törvényerejű rendeletekkel pótolták, melyeket vita nélkül hagyott jóvá a parlament.²⁰

Valóban némi ellenpontot jelentett – miként azt Révész László is hangsúlyozta – a demokratikus környezet kialakítására tett legjelentősebb lépés, a Magyar Köztársaság kikiáltása (1946. február 1.), mely államjogi és emberi jogi szempontból is alapvető változást hozott. A köztársasági törvény (1946. I. tv.) preambuluma a magyar történelemben elsőként kodifikálta az állampolgárok „*természetes és elidegeníthetetlen jogait*”. Köztük a személyes szabadsághoz, az elnyomástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez való jogot, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítását, a vallás szabad gyakorlását, az egyesülési és gyülekezési jogot, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és a méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jogot éppúgy, mint az állam és az önkormányzatok életének irányításához való jogot. Nagy hiányossága volt

17 STIPTA ISTVÁN: *A magyar közjogi múlt üzenete: önálló közigazgatási bíróság*. In: *Magyar jog* (2010) 6. sz. 2010. június. 335.

18 Vö.: TÓTH KINGA: *Visszapillantás a magyar Közigazgatási Bíróság történetére*. In: *Magyar közigazgatás* (1991) 6. sz. 519–525.; MARTONYI JÁNOS: *Az ötvenéves Közigazgatási Bíróság*. In: *Városi szemle: közlemények a városi közigazgatás és statisztika köréből* (1947) 3–4. sz. 187–201.; *A magyar közigazgatási bíróság 50 éve: 1897–1947*. Közreadja a Magyar Közigazgatási Bíróság. Budapest, 1947.

19 Példaként hozható, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány – a jaltai konferencia határozatának megfelelően – utasította a belügyminisztert új választójogi törvény kidolgozására. A törvényhozás elé terjesztett dokumentumot az Ideiglenes Nemzetgyűlés ülésének utolsó napján el is fogadta, életbe léptetve ezzel a térség legdemokratikusabb választójogi törvényét (1945. évi VIII. törvény a nemzetgyűlési választásokról), mely a magyarországi németek választójogát erősen korlátozta. Az új szabályok alapján 1945. november 4-én választásokat tartottak. Bö hónappal később, az új kormány 1945. december 22-i ülésének napirendjén már a kitelepítés előkészítését, lebonyolítását szabályozó rendeletek szerepeltek.

20 Mindezt a mennyiségi mutatók is jól jelzik. 1950 és 1956 között összesen 38 törvényt alkotott az országgyűlés. Évenkénti bontásban:

1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
11	29	35	63	28	5	4	6	6	9	4	4

A rendeleti kormányzást tulajdonképpen csak 1990-től váltotta fel a törvényhozás dominanciája. Az Országgyűlés nem sokkal a rendszerváltozás előtt, még 1985-ben is mindössze 8 törvényt fogadott el, az 1980-as években is volt olyan év, amikor az Alkotmány szerint kötelezően megalkotandó két törvényen, a költségvetésen és a zárszámadáson kívül más törvényt nem is fogadott el. 1985-ben az összes jogszabálynak csak 3 százalékát tették ki a törvények. Ezzel együtt a rendszerváltozás előtti negyven év törvényhozása nem tekinthető tartalmában, minőségében homogénnek. Adatok forrása: www.parlament.hu. Letöltés dátuma: 2010.04.16.

a köztársasági törvénynek, hogy a felsorolt jogok érvényesítésére semmiféle garanciát nem nyújtott. Ezt a mulasztást volt hivatott korrigálni Az emberi alapjogok hatályosabb védelméről szóló 1946. évi X. tv., mely kimondta, hogy a köztársasági törvénybe foglalt demokratikus szabadságjogok megsértését szigorúan bünteti: *„Büntettet követ el és – amennyiben súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik – öt évig terjedő börtönnel büntetendő az a közhivatalnok, aki hivatali eljárásában vagy intézkedésével másnak az 1946. évi I. törvény bevezetésében foglalt valamely természetes vagy elidegeníthetetlen jogát megsérti.”* A törvény a jogok intézményes védelmét (a független bíróságok jogvédelme alá helyezést) azonban nem rendelte el. Ebből a „joghézagból” is adódhatott az a gyakorlat, hogy az állampolgároknak – köztük a magyarországi németeknek – bármilyen rendű jogsérelem esetén valójában nem volt hova fordulniuk jogorvoslatért.

„A magyarországi német lakosság kitelepítése tehát ezen a ponton szorosan kapcsolódik a földreform mielőbbi végleges befejezéséhez, mert a 600/1945. M. E. számú rendelet végrehajtásával kapcsolatban felmerült jogos igények kielégítésére — az alig számottevő tartalékterületeken kívül — csak a német lakosság kitelepítése folytán megüresedő ingatlanok használhatók fel.”²¹

2. A vagyonekobbzások jogszabályi háttere/legalizálása²²

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 15-én rendeletet bocsátott ki a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról (600/1945. M. E. r.). A földbirtokreform az addigi birtokstruktúrát alapjaiban változtatta meg, ennek az óriási birtok- és tulajdonmozgásnak egy kis, a témánkhoz kapcsolódó speciális szeletét vizsgáljuk. Az 1945. szeptember 16-án törvényerőre emelt földreformrendelet (1945. évi VI. tv.) földbirtokuk elkobzásával büntette *„a hazaárulókat, a nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetőket, a Volksbund-tagokat, továbbá a háborús és népellenes bűnösöket”*.²³ A rendelet értelmében a földbirtokok, a művelésükre szolgáló összes eszközökkel, élő és holt gazdasági felszerelésükkel, valamint a rajtuk levő épületekkel s az ún. belsőségekkel együtt az államra szálltak át. A norma megkülönböztette az elkobzást és az utólagos kárpótlással megváltott földeket. Az elkobzással sújtott személyek az igénybevett földbirtok, ingó és ingatlan felszerelés elkobzásakor törvényben rögzített kivételként kárpótlásra nem voltak jogosultak. A Tóth Ágnes által *„nemzetiségi színezetű földreformként”* jellemzett rendelkezés valójában a hazai német lakosság széles rétegeinek vagyoni korlátozását

21 *Nemzetgyűlési irományok, 1945. I. kötet I-II. szám. 1945. (továbbiakban: Nemzetgyűlési irományok, 1945)* 118.

22 A vagyonekobbzás jogi értelemben meghatározott bűncselekmények esetén kiszabható vagyoni hátrányt tartalmazó mellékbüntetés, melynek alkalmazásakor a vagyon az államra száll. Jelen tanulmányban, ahogy a korabeli szóhasználatban is a vagyonekobbzás túllép ezen a meghatározáson, és a vagyoni hátrányokat, vagyonvesztést általánosabb értelemben jelenti. A tanulmány egészén végighúzódik ez, a fogalmak használatában meglévő - tegyük hozzá nehezen feloldható - ellentét, hisz legtöbbször maga a jogalkotó alkalmaz pontos jogi tartalommal bíró szavakat új értelemben.

23 *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. sz. rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról valamint az 1945. évi VI. törvény a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhözjuttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről.* In: *Két év hatályos jogszabályai 1945-1946.* 8-18.

tette lehetővé, mindezt *„tekintet nélkül a személyes felelősségre és a külön lefolytatott egyéni eljárásokra”*.²⁴ Szintén Tóth Ágnes hívja fel a figyelmet arra, hogy a vagyonelkobzásokat, illetve ezzel együtt a vagyonjuttatások végrehajtását egy, a vagyonuktól megfosztott svábok összeköltöztetését lehetővé tevő belügyminiszteri rendelet (110.136/1945) is segítette. Az elrendelt intézkedések végrehajtása során számos visszaélés és vitás kérdés is felmerült, melyeket hol helyi szinten, hol országosan kiadott rendelkezésekkel próbáltak meg utólag orvosolni (például az összeköltöztetések kapcsán 507. 319./1945 K. M. rendelet). A kitelepítés kapcsán született jogi rendelkezéseknél gyakran megfigyelhető, hogy utólagosan, kvázi tűzoltó jelleggel születtek új szabályok, módosítások; a felmerült problémák, visszásságok orvoslására fogalmazódnak meg újabb és újabb anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezések. Ezekről azonban az érintettek – a szabályok alkalmazói és elszenvedői egyaránt – gyakran késve vagy egyáltalán nem értesültek. Ezzel valószínűsíthetően a jogalkotók is szembesültek, s a „korrekció” szabályok megalkotásánál – véleményem szerint – a felmerült konfliktusok megoldása mellett a helyzet jövőbeli jogi rendezésének igénye is jelentős szerepet játszott.

A vagyonelkobzások elrendelésére a földbirtokreform eljárási rendelkezéseinek értelmében a Községi Földigénylő Bizottságok előterjesztése alapján a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok voltak jogosultak (1945. évi VI. törvény 48–49.§.), ezen túl az 1945 szeptemberében működésüket megkezdő járási nemzethűségi igazoló bizottságok is hozhattak vagyonelkobzó határozatokat, egyúttal minősíthették az elkobozható földeket és házigatlanokat. A földbirtokreform kapcsán születtek speciálisan a német nemzetiségűekre, a német nemzetiségű községekre vonatkozó szabályok is. A Földművelésügyi Miniszter 1945. április 27-én kelt rendelkezése értelmében *„a túlnyomólag német nemzetiségűek által lakott községekben sem az elkobzás alá kerülő belsőségek felhasználása, sem az ilyen mezőgazdasági ingatlanok felosztása tekintetében”* a Községi Földigénylő Bizottságok véglegesen nem határozhattak, illetőleg birtokba véglegesen senkit be nem helyezhettek, e helyett kötelesek voltak a Megyei Földbirtokrendező Tanácsnak haladéktalanul jelentést tenni (2.400/1945. F. M. sz. rendelet). Ezek a speciális rendelkezések biztosították, hogy a földreformrendelet szerint jogosult német nemzetiségű családokat a juttatásokból kizárják.

Nem tévesztve szem elől, hogy a normaszöveg alapján kisajátított nagybirtokoknál az elkobzások sokkal kisebb területeket érintettek, témánk szempontjából mégis ez utóbbi bír jelentőséggel. Általánosságban elmondható, hogy a földreformrendeletbe foglalt vagyonelkobzás – eredeti jogi tartalmának megfelelően – a kitelepítések során büntetési nemként is funkcionált, hol kifejezetten, hol csupán utalásszerűen jogilag is a földreformrendelet jelentette a háttérrel a vagyonelkobzások végrehajtásához (pl. Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről szóló 3820/1945. M. E. sz. rendelet). Hamarosan világossá vált, hogy a földreform törvény keretei között végrehajtott vagyonelkobzásokkal nem elégíthetők ki a telepések igényei, ezt orvosolandó folyamatosan bővült a vagyonelkobzás alá vonhatók köre, s a hatóságok figyelmet fordítottak arra is, hogy az eljárás

lefolytatásával megbízott helyi hatóságok összetétele is „*kedvezőbb*” alakulhasson, s a földkiosztás „*a 600/1945. M. E. sz. rendelet szellemében folyjon*”.²⁵

2.1. Zár alá vétel és leltározás

A kitelepítési rendelet (12.330/1945. M. E.) súlyos vagyoni korlátozásokat rendelt el: „*áttelepülésre kötelezett személyeknek – tekintet nélkül arra, hogy az ország területén vagy azon kívül tartózkodnak – minden ingó és ingatlan vagyonát a rendelet hatályba lépése napjától kezdődően zár alá vettnek kell tekinteni*”.²⁶ A zár alá vételt a jogrendszerek többsége ismeri, ez az intézmény – általában bíróság által elrendelten – a zár alá vett vagyontárgyak feletti rendelkezési jogot függeszti fel a jogi helyzet további tisztázásáig. A rendeletalkotók ebben az esetben sajátos szabályokat is alkottak. Míg a zár alá vételnek az az általános tartalma – ahogy azt a kitelepítési rendelet is rögzíti –, hogy „*a tulajdonos (birtokos) abból semmit el nem idegeníthet és azt meg sem terhelheti*”, speciális szabály, hogy a rendelet értelmében a „*zár alá vett készletekből (élelmiszer, takarmány, tüzelő stb.) a tulajdonos (birtokos) csak a rendes háztartási és gazdasági szükségletének megfelelő mennyiséget használhatja fel*”. A kitelepítési rendelet leltározási kötelezettséget írt elő a zár alá vett vagyon tekintetében, a leltárak elkészítéséhez, a zár alá vett vagyon őrzéséhez szükséges „szakszemélyzet” biztosítását minisztériumok hatáskörébe, annak meghatározását pedig, hogy az áttelepülésre kötelezett milyen ingóságokat vihet magával, a belügyminiszter hatáskörébe utalta. Szankcióként a rendelet az elidegenítési és megterhelési tilalom megszegőire, illetve a zár alá vett vagyontárgyak megrongálása vagy megsemmisítése esetére büntetési minősítést és tíz évig terjedő fegyházbüntetést irányzott elő.

Nagy Imre belügyminiszterként 1946. január 15-én adta ki a kitelepítés végrehajtását szabályozó 70.010/1946 BM. sz. rendeletét. Ebben részleteiben is szabályozta az „*áttelepülésre kötelezettek*” vagyonának leltározását és megőrzését.²⁷ A belügyminiszteri rendelet értelmében a leltározást öttagú bizottság végezte. A bizottság tagjai a jegyző vagy egy kijelölt tisztviselő, valamint a földművelésügyi miniszter, a pénzügyigazgató, a Népgondozó Hivatal és a rendőrség egy-egy „*kiküldöttje*”. A leltározást a kitelepítési névjegyzékek első közzétételét követően rögtön meg kellett kezdeni, a leltárokat a belsőségekről és az ingóságokról háztartásonként kellett felvenni. Az ún. belsőségekről felvett leltár tartalmazta a lakóház és a gazdasági épületek felsorolását, állapotleírását (épület és tető anyaga, helyiségek szám, a rendeltetése), a terület nagyságát négyszögölben, továbbá a

25 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 3820/1945. M. E. sz. rendelete az 1710/1945. M. E. sz. rendelet 2. §-ának 5. pontja alá eső személyekre vonatkozó intézkedéseiről és a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről. Magyar Közlöny, I. (1945. július 1.) 65. sz.

26 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 12.330/1945. M. E. sz. rendelete a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről. Magyar Közlöny, I. (1945. december 29.) 211. sz.

27 Nagy Imre belügyminiszter 70 010/1946. B. M sz. rendelete a nemzeti kormánynak a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről kiadott 12 330 /1945. M. E sz. rendelete és a Szövetséges Ellenőrző Tanácsnak ugyanezen tárgyban 1945. november 20-án hozott határozata végrehajtásáról. In: *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai (1848–1993)*. Főszerk.: BALOGH Sándor. Budapest, Napvilág Kiadó, 2002. (továbbiakban: BALOGH 2002) 323–330.

terület rendeltetését. Az előírások szerint az ingó vagyonról készített leltár tartalmazta a gazdasághoz tartozó élő és holt felszerelés felsorolását (nemenként és darabszám szerint) – az állatokra vonatkozó marhaleveleket a leltárhoz kellett csatolni –, az élelmiszer-, termény- és takarmánykészleteket, ez utóbbiakat nemenként, súlyukat megbecsülve rögzítették. Ide tartoztak a házberendezési, ruházati és egyéb ingóságok éppúgy, mint az üzleti és műhelyberendezések, esetleges nyersanyagkészletek. A leltárt három példányban kellett elkészíteni, s a bizottság tagjain kívül a kitelepítésre kötelezett családfővel is alá kellett íratni. Két példányát a Népgondozó Hivatalhoz, egyet pedig az illetékes pénzügyi igazgatóságához kellett megküldeni. A leltárba vett vagyontárgyak a kitelepítésig a tulajdonos használatában maradtak.

Míg a kitelepítési rendelet „csak” a vagyon zár alá vételéről rendelkezett, a Nagy Imre által kiadott végrehajtási rendelet már a zár alá vételt követő eljárásokról is szólt. A végrehajtási rendelet a községi előljáróságot (polgármester) annak ellenőrzésére kötelezte, hogy az élelmiszer-, takarmány- és tüzelőkészletek felhasználása nem haladta-e meg a „*rendes háztartási és gazdasági szükségletnek megfelelő mennyiséget*”. Ugyancsak a községi előljáróság volt köteles a kitelepítést megelőzően átvenni és megőrizni a leltárba vett vagyontárgyakat a tulajdonostól. A belügyminiszteri rendelkezés szerint a házi ingóságokat, bútort és gazdasági felszerelési tárgyakat (szerszámok, gépek) nagyobb üres lakóházakban vagy gazdasági épületekben, az élelmiszer- és takarmánykészleteket raktárakban kellett elhelyezni. A rendelkezés szerint a jószágokat és a takarmányt a földművelésügyi miniszter kiküldötte vette át az előljáróságoktól.

2.2. A magyar állam tulajdonszerzése

A zár alá vett vagyon helyzetét *A telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról szóló 1946. évi IX. törvény* szabályozta. A törvény 1. §-a rögzítette, hogy „a Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. évi november hó 20. napján hozott határozata alapján Németországba áttelepített magyarországi német lakosság által visszahagyott minden vagyon tulajdonjoga tehermentesen a magyar államra száll”.²⁸ A törvény ezt követően megadja a lehetőséget, hogy az ily módon a magyar állam tulajdonává vált ház-, mező- és erdőgazdasági ingatlanokat, az ezekkel kapcsolatos mező- és erdőgazdasági ipari üzemeket, valamint terményeket, állatokat, gazdasági és háztartási felszerelési tárgyakat és egyéb ingóságokat a földreformrendelet (600/1945. M. E. sz. r.) alapján eddig juttatásban nem részesített helyi földigénylők kielégítésére, illetőleg telepítési célokra használják fel (2. §.).

Kétségtől ez, az 1946. évi IX. törvény a kitelepítéssel egyidejűleg végrehajtott vagyonekobbzások kulcstörvénye, ezért érdemes szünetését, a hozzá fűzött indoklást is részletesebben szemügyre vennünk. Szembetűnő, hogy a normaszöveg a felelősséget a Szövetséges Ellenőrző Tanácsra hárítja, háttérjogszabályként, ha úgy tetszik hivatkozási alapként a SZET 1945. november 20-ai határozatát jelöli meg. A SZET említett, a potsdami megállapodás tartalmát körvonalazó határozata nem tartalmazott ilyen kitételt, ennek ellenére korábban a kitelepítési rendelet preambuluma is erre hivatkozott.

28 *A telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról szóló 1946. évi IX. törvény.* In: *Két év hatályos jogszabályai 1945-1946.* 65-72.

Az 1946. évi IX. törvényhez fűzött, 1946. április 30-án kelt indoklásában Dobi István földművelésügyi miniszter is akként utalt a kitelepítési rendeletre, mint ami a novemberi SZET-határozat végrehajtásaként született.²⁹ Ez a Magyar Kormány felelősségét elhárító „gyakorlat” 1946. augusztus 22-ig állt fenn, ekkor a Magyar Kormány az Amerikai Egyesült Államokkal kötött megállapodásában a szövetségesek nyomására vállalta, hogy a továbbiakban sem a SZET, sem potsdami határozat rendelkezéseire nem hivatkozik a kitelepítés jogszabályok háttéréként.

A „*visszahagyott vagyon*” – a Dobi István által jegyzett indoklásban „*visszamaradó vagyontárgyak*” – sorsának jogi rendezése nem kis fejtörést okozott a törvényhozóknak. Egy jogrendszer koherenciájának, következetességének és így alkalmazhatóságának is alapja, hogy a benne alkalmazott jogi fogalmak alatt az azt értelmezők ugyanazt értik. A fogalmak új jelentéstartalommal való felruházása a jogrendszert alapjaiban rengetheti meg, ezért a törvényhozók csak a legritkább esetben nyúltak ehhez az eszközhöz, helyette inkább új fogalmakat alkottak. A zár alá vétel kapcsán láttuk, hogy a jogi fogalom az új kontextusban némileg módosult, de ezt, az eseti változtatást általánosságban nem alkalmazták. Így tettek – mondhatni szükségszerűen – különbséget kitelepítés és áttelepítés, illetve a vagyon kapcsán elhagyás és visszahagyás között.

1946. február 21-én Dobi István földművelésügyi minisztertanácsi előterjesztést nyújtott be „*A magyarországi német lakosságnak Németországba áttelepítése folytán megürült ingatlanok és egyes visszahagyott ingóságok felhasználása*” tárgyában.³⁰ Az előterjesztés – hasonlóan az előterjesztés alapján született későbbi törvényszöveghez – cinizmusba hajlóan eufemizál, ugyanakkor próbálja jogi fogalmakba préselni a történeteket, hogy ezzel is elősegítse a helyzet (jogi) rendezését. Ebben a megfogalmazásban az „*áttelepítettek*” „*természeteszerűleg*” „*visszahagyják*” vagyonukat – ez utóbbit (a vagyon fogalmát) a tervezet pontosabban is meghatározza: „*úgy ingatlanait, mint az azokhoz tartozó élő és holt felszerelést, mind pedig egyéb ingóságaikat*”. A „*visszahagyott*” ingó és ingatlan vagyon az előterjesztés szerint „*elhagyottá válik*”. Valójában azonban sem a római jogi tulajdon 'derelictio', sem a polgári jog 'felhagyás a tulajdonnal' fogalma sem húzható rá ezekre az esetekre. A római jogban tulajdon derelictio (elhagyás) kizárólag abban az esetben áll fenn, ha a tulajdonos tudatosan, szándékosan hagy fel tulajdonjogával. A polgári jogban a felhagyás a tulajdonnal az ingó dolgok tulajdonjogának egyik megszűnési módja, amikor is a tulajdonos a dolgot a tulajdonjog feladásának szándékával hagyja el, dobja ki stb. A tulajdonnal való felhagyásnak – úgy a római jogban, mint a polgári jogban – tudatosnak és teljesnek kell lennie, s bár történhet akár kifejezett nyilatkozattal vagy ráutaló magatartással, de sohasem vélelmezhető. A polgári jog szerint az ingatlan nyilvántartásba bejegyzett ingatlan tulajdonjogával nem lehet felhagyni. A római jogi tulajdon derelictio és annak polgárjogi megfelelője következtében az elhagyott dolog gazdátlanná válik (uratlan dolgok), és bárki által elsajátítás útján megszerezhető. Dobi István előterjesztésében utal erre az ellentmondásra:

29 *Nemzetgyűlési irományok, 1945. I. kötet, 118.*

30 PIL 283. f. 33/15. ó. e. 1–5. Minisztertanácsi előterjesztés „A magyarországi német lakosságnak Németországba áttelepítése folytán megürült ingatlanok és egyes visszahagyott ingóságok felhasználása, továbbá Országos Telepítésügyi Kormánybiztos kinevezése és hatáskörének szabályozása tárgyában kibocsátandó rendelettervezet.” Marchut Réka szíves közlése.

„Bár kétségtelen, hogy a szóban forgó visszahagyott vagyontárgyak ténylegesen uratlanná váltak, azt mégsem lehet állítani, hogy a tulajdonosoknál fennforgott az elhagyási – derelinquálási – szándék. Nyilvánvaló tehát, hogy e vagyontárgyak jogilag elhagyottak nem tekinthetők. Szükséges ennél fogva e vagyontárgyak tulajdonjogának a kérdését rendezni.” További felmerülő problémaként szól Dobi István, az elhagyott javak felméréséről: „Egyelőre mennyiségileg megközelítőleg sem lehet megállapítani, mi az a vagyon, ami ekként megürül, gazdátlaná válik, és amiről természetesen nem nemzetgazdasági érdekből feltétlenül gondoskodni kell. Az mindenesetre kétségtelen, hogy a magyarországi német lakosságnak köz tudomású jó vagyoni helyzete folytán tekintélyes vagyonekobbzásról van szó”, egyidejűleg rögzíti, hogy az áttelepített német lakosság visszahagyott vagyonának „legtétektélyesebb és nemzetgazdasági szempontból is legfontosabb része az ingatlan vagyon”. Az előterjesztő a jog és az igazságosság határait túllépve érvel a kitelepítés és a hozzá kapcsolódó vagyonekobbzás jogalapjáról: „Mint hogy a magyarországi német lakosságnak Németországba áttelepítésénél irányadó szempont, hogy csakis azok a németajkúak méltók a kitelepítésre, akik annak idején megtagadták a magyar néppel és Magyarországgal a közösséget, és magukat – saját elnevezésük szerint is – vendégnépnek, Magyarországot pedig vendéglátó népnek minősítették, nyilvánvaló, hogy a kitelepítés tényalapját a magyarországi német lakosságnak Magyarországgal szemben tanúsított kifogásolható magatartása, jogi alapját pedig a Szövetséges Ellenőrző Tanács által az e magatartást tanúsítottakkal szemben előírt eljárásra vonatkozóan Magyarország részéről történt kötelezettség vállalás képezi. Ennek folyamánya, hogy mivel a kitelepítés által Magyarország nemzetközi szerződésből folyó kötelezettségét teljesíti, a befogadó állammal is nemzetközi jogviszonyba kerül, tehát annak idején a kitelepítettek vagyona tekintetében a befogadó állammal a magyar állam fog a fennálló nemzetközi jogszabályok értelmében szemben állni.”

Látható, hogy egyáltalán nem volt egyszerű feladat a fennálló jogrendszer keretei között olyan megoldást találni, mellyel ellentételezés nélkül lehetett magyarországi németek vagyonát állami tulajdonná minősíteni. A nehézségeket tükrözi a törvényszöveghez fűzött – ekképpen immár a nyilvánosságnak szánt – kétes szövegezésű indoklás, mely az előterjesztéshez képest szükségszerűen tompább és tömörebb: „A német lakosság kitelepítése folytán visszamaradó vagyontárgyak ténylegesen uratlanná válnak, azt azonban nem lehet állítani, hogy a tulajdonosoknál fennforgott az elhagyási — derelinquálási — szándék, jogilag tehát a visszahagyott vagyontárgyak elhagyottaknak nem tekinthetők. Szükséges ennél fogva a szóban forgó vagyontárgyak tulajdonjogának a kérdését rendezni. Abból az adottságból kiindulva, hogy a kitelepítés által a magyar állam kerül nemzetközi jogviszonyba a befogadó állammal, a törvényjavaslat 1. §-a kimondja, hogy a visszahagyott vagyon a magyar állam tehermentes tulajdonába kerül.”³¹ Az előterjesztéshez képest tehát eltűnik a „megürült ingatlanok és visszahagyott ingóságok” közötti különbségtétel, és meglehetősen leegyszerűsödött az állam jogosultságának (jogalap) a jogalanyiség kérdésével operáló meghatározása is.

Dobi István februári előterjesztésében amellet, hogy rögzíti: a „visszahagyott vagyona tulajdonos kitelepítésének ténye folytán eoipso a magyar államra száll át”, jelzi, hogy ezért ellenérték jár: „áttelepített német lakosság vagyonekobbzásért – hacsak idevonatkozó szabály alapján elkobbzásnak nincs helye – megtérítés jár.” Az előterjesztés a kompenzációt egy jövőbeli, pontosabban meg nem határozott időpontra halasztja, egyúttal meglehetősen bizonytalan

31 Nemzetgyűlési irományok 1945. I. kötet, 119.

keretek közzé szorítja: „Mint hogy a megtérítés kérdése államok közötti rendezés tárgyát képezheti, a térítés mértéke és módja ez idő szerint még nem tisztázható, viszont e kérdés miatt az egyéb megoldásra váró feladatok halasztást nem is szenvedhetnek, s mert az 1.§ /2/ bekezdése ezt a kérdést későbbi szabályozásra tartotta fenn, és elegendőnek mutatkozott csupán annak elvi kijelentése, hogy a visszahagyott vagyonért ellenérték illeti meg a kitelepítettet.”³² Ez a megtérítési kötelezettség azonban a törvényjavaslatból és a törvényből már kimaradt. A kitelepített németektől elkobzott vagyon államok közötti elszámolásban való felhasználása a sajtóból is többször visszaköszön. Korábban a Szabad Szó *A sváb vagyon 32%-át elkobozzák, a többi a német jóvátételi számlára írjuk* címmel közölt cikke pontosan summázta a kormányzati szándékot, egyidejűleg rámutatva arra, milyen jogi megoldásokkal lehet ellenérték nélkül elidegeníteni a kitelepítettek vagyonát. Míg a bűnösnek nyilvánított SS és Volksbund-tagok vagyona elkobozható, addig a „nem bűnösök” vagyonát Németország Magyarországgal szemben fennálló tartozásának tekintik. A lap „Szepessy Géza miniszteri osztályfőnök, a Népgondozó Hivatal vezetője” sajtóértekezleten elhangzott beszámolója alapján számolt be a „svábság kitelepítésével kapcsolatos kérdésekről”: „Vagyon tekintetben a kormánynak az az álláspontja, hogy az SS- és Volksbund-tagok vagyona elkobzandó. Aki nem volt bűnös, annak vagyonát felbecsülik és az összeget levonják a németeknek velünk szemben fennálló tartozásából. Az összes kitelepítendő svábok vagyonának értéke 257 millió békepengő. Ennek 32 százaléka esik elkobzás alá, 178 milliót vonnak le a németek másfélmilliárd békepengős tartozásából.”³³

Az ily módon a kezdetektől „elkobzandónak” ítélt „sváb vagyon” védelmére külön büntető anyagi és eljárásjogi szabályok is születtek. A jogalkotó megtiltotta, hogy „a kitelepülés alá kerülő svábok értéktárgyaikat értékesíthessék”, és büntetni rendelte azokat, akik „sváb vagyontárgyakat vásárolnak”, a rendelkezés külön tanácsot jelölt ki, amely kizárólag olyan ügyekkel foglalkozott, amikor az eladó kitelepítendő sváb, a vásárló pedig magyar honos. A „különbíróság” – mind ez ideig részleteiben fel nem tárt – működéséről a sajtó is beszámolt. A hírek bútorok, ingóságok átvételéről szóltak, (ahol az ellenérték több esetben nem pénz, hanem pl. élelmiszer volt), melyeket az új tanács 2–6 hónapig terjedő fogházzal büntetett. „Most volt »premierje« a külön tanácsnak. Az első vádlott P. F.-né csolnoki lakos és Gy. I. tokodi lakos volt. P.-né – a vád szerint – bár tudta, hogy kitelepülés elé kerül, egyes berendezési tárgyait Gy. I.-nek átadta élelmiszer ellenében. A törvényszék P.-né hat hónapi börtönre, Gy.-t kéthónapi fogházra ítélte. Két hónapi fogházra ítélte a törvényszék Gy. P. földművest, mert az áttelepülésre kötelezett J. L.-né törökbálinti lakos zár alá vett vagyonából különböző értéktárgyakat megszerzett. Elítélte a törvényszék Sz. S.-né és J. K.-né alsónémedi lakosokat fejenként két-két hónapi fogházra, mert egy kitelepülésre kötelezett asszonytól ruhanevet és ágyneműt vásároltak. T. K.-né pesthidegkúti asszonyt három hónapi fogházzal sújtotta a törvényszék, mert az időközben áttelepült személyektől különböző ingóságokat vásárolt. Egy fiatalkorút, mert egy svábtól kerékpárt vásárolt, szintén megbüntetett a törvényszék.”³⁴ A kormány korábban a „rendfenntartás érdekében” a rablás büntetése és a lopás büntetetének bizonyos eseteire rögtönbíráskodást hirdetett az ország egész területére. Tulajdonkép-

32 PIL 283. f. 33/15. ó. e.

33 *A sváb vagyon 32%-át elkobozzák, a többi a német jóvátételi számlára írjuk.* Szabad Szó, 1946. február 07. 2.

34 *Fogház, börtön sváb-vagyon mentéséért.* Kis Újság, 1946. július 31. 7.

pen ezt a rögtönbíráskodást terjesztették ki a kitelepített német lakosság zárlat alá vett vagyontárgyai tekintetében elkövetett lopásra, rablásra, s mint láttuk el-, illetve átadásra, valamint átvételére. A Szabad Szó hírt adott a különbíróóság felállításáról: *„Rögtönbíráskodás vár a sváb ingóvagyon elrablóira. (...) Súlyos panaszok merültek fel, hogy a kitelepített svábok hátrahagyott ingó vagyontárgyait illetéktelenek törvényellenesen sajátítják el, részben a lassú ütemben folyt leltározás befejezése után. Számtalan esetben előfordult és előfordul még ma is, hogy a juttatásra jogosult személy, amikor a vagyont birtokába veszi a leltári jegyzőkönyvben felsorolt ingó vagyontárgyaknak csupán a selejtjét találja új otthonában: a java illetéktelen gazdák tulajdonába jutott. A magyar telepések megérkezéséig, a hatóság az elhagyott házak udvarainak kapuit gondosan lezáratta, a kulcsokat pedig magánál tartotta. A leltározás befejezése után azonban ismeretlen tettesek sok esetben törvényellenesen hozzájutottak a kulcsokhoz, vagy egyszerűen kifeszegették, feltörték a kapukat, ajtókat és szépítgetés nélkül mondhatjuk, hogy gazdasági udvarokat, lakóházakat kifosztották.”*³⁵

Az 1946. évi IX. törvény nemcsak egy mondatban rögzítette, hogy a *„Németországba áttelepített magyarországi német lakosság által visszahagyott minden vagyon tulajdonjoga tehermentesen a magyar államra száll”*, hanem újabb terhekkel is sújtotta a hazai németeket. A szülőföldjük elhagyására kényszerítettek, a törvény eufemizáló megfogalmazásában a *„12.330/1945. M. E. sz. rendelet hatálya alá eső személyeket”* kötelezték, hogy a tulajdonukban (birtokukban) lévő ingatlant, annak alkotórészeit, tartozékait, továbbá állatállományát és egyéb ingóságait a rendes gazda gondosságával kezeljék és fenntartsák, valamint, hogy a szokásos mező- és erdőgazdasági munkálatokat (talaj-előkészítést, vetést, ültetést, állat- és növénygondozást) a gazdálkodás eddigi rendje szerint elvégezzék, *„mindaddig, amíg vagyontárgyait az arra illetékes szerv tőle át nem veszi”* (15. §). A fenntartási, kezelési és gondozási kötelezettség megszegését hűtlen kezelésnek minősítették, az eljáráshoz nem volt szükség feljelentésre, az hivatalból is megindítható volt (15. § 2.). A törvény második, *A földreform befejezését célzó rendelkezések* című fejezete szűk körben lehetővé tette, hogy a földbirtokreform-rendelet alapján elkobzást szenvedő személyek házastársa és kiskorú leszármazói az elkobzott ingatlanból juttatásban részesüljenek (18. § 1.), ebben a *„kedvezményben”* azonban nem részesülhettek a *„Völkbund-tagok házastársai és leszármazói, továbbá a 12.330/1945. M. E. sz. rendelet folytán Németországba áttelepülni köteles személyek”* (18. § 2). Annak ellenére, hogy a törvény súlyos hátránnyal sújtotta a hazai németeket, a törvényjavaslatban, a javaslat vitájában és magában a törvény szövegében is csak egy részletkérdésként jelenik meg a vagyonelkobzás kérdése. A telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról szóló törvény célja, ahogy az címéből is kitűnik, a földreform és a telepítések mielőbbi befejezése, köztük hangsúlyosan a gazdálkodás hatékonyságának növelése érdekében a tulajdonjogi kérdések rendezése. A törvényjavaslat vitájában, melyre 1946. május 3-án került sor, a hangsúly a földreform értékelésén, a mielőbbi befejezéséhez fűződő érdekek artikulálásán volt, a hazai németiség vagyonának sorsa csak egy részletkérdésként jelentkezett.³⁶ A *„sürgősséggel tárgyalt”* törvényjavaslat előterjesztője Z. Nagy Ferenc (FKGP) volt, a vitához hozzászóltak a Független Kisgazdapárt, a Magyar

35 KURTÁN SÁNDOR: *Rögtönbíráskodás vár a sváb ingóvagyon elrablóira*. Szabad Szó, 1946.04.06. 2.

36 *„A javaslat elfogadásával gyökeresen megszüntetjük a termelő munkát gátló okokat s a tulajdonjog biztonságának és a nyugodt, békés termelő munkának a megteremtésével nagymértékben elősegítjük*

Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, azaz a kormány-pártok szónokai is.³⁷ Az előterjesztő Z. Nagy Ferenc szerint a törvényt túl későn alkották meg: *„óriási nemzeti vagyon pusztult el és ment tönkre a miatt, hogy a törvény nem jött ki a 12.300. M. E. sz. rendelettel egyidejűleg, de hiba történt ott is, hogy amikor már világossá vált előttünk, hogy ez be fog következni, az illetékes telepítési osztályokat, vagyis azokat a szervezeteket, melyeket a telepítéssel előreláthatólag megbíznak, nem utasították arra, hogy az egész akciót természetesen előkészítsék, hogy itt az áttelepítés és a betelepítés megkezdésénél már kész tervek álltak volna rendelkezésre. Természetes, hogy ebben az esetben kevesebb zökkenővel, veszteséggel és kevesebb nemzeti vagyon pusztulásával járt volna az egész akció.”*³⁸ A késlekedést, és az annak következményeként bekövetkezett nemzeti vagyonvesztést láttatja Kovács Imre (NPP) is: *„gondolhattunk volna arra is, hogy a svábság sorra kerülő kitelepítésével szintén egy nagyvonalú telepítés kereteit kell megteremteni. ...A svábok kitelepítése körül olyan jelenségeket láthattunk, amelyeket el kell utasítanunk, amelyekkel szemben a legkeményebb bírálatot kell mondanunk. Én végigjártam a Budapest környéki falvakat, ahonnan a svábokat elvitték. Szomorúan láttam a nemzeti vagyonnak azt a nagymérvű pusztulását, sorra vágták le az állatokat, marhákat, pusztult minden, holott az lett volna helyes, hogy már ott álljon az állomáson az a vonat, amely a telepéseket hozta, hogy mielőtt a sváb kimegy a házából már beüljön a telepes, elkészítsék a leltárt és leltár szerint vegyék át a házat, felszerelést, általában a gazdasági instrukciókat. ...Amikor a svábság elhagyta a falvakat, kitelepítették őket és a kitelepítést végző hatóság vagy rendészeti alakulatok már elmentek, akkor magára maradt az ilyen falu és megkezdődött a sáska-járás. Végigszaglászta a házaikat, hogy mit lehet még azokból elmozdítani, mi maradt a kamrákban, milyen bútorokat lehetne elvinni. Így pusztult el sok minden és egy-egy sváb falu a kitelepítés után majdnem a háború nyomait viselte magán.”*³⁹ Kovács Imre szerint mindez egyenes következménye volt annak, hogy különböző hatóságok kezében volt a telepítés.⁴⁰ Kovács Imre helyzetjelentésében – hasonlóan a korabeli sajtóban megjelent cikkekhez – nyoma sincs a „svábsággal” való együttérzésnek. Ebből a nézőpontból a vagyonpusztulás a nemzeti vagyon pusztulása, a kitelepítés megoldandó probléma, s az égbekiáltó visszaélések felelős nélküli, korrigálható hibák.

A kihirdetett törvény végül a Népgondozó Hivatal belső telepítésre vonatkozó hatáskörének megszüntetésével rendelkezett a kettős telepítési főhatóság megszüntetéséről (8. §. 2.). A mindössze két fejezetből álló normaszöveg (I. A telepítés, II. A földreform befejezését célzó rendelkezések) – többek között – módosította a juttatásból kizártak körét (5. §), a telepítés végrehajtását az Országos Földbirtokrendező Tanács által készített általános és részletes telepítési tervhez kötötte (9. §), a Községi Földigénylő Bizottságokban helyeket biztosított a telepések részére (10. §), illetve lehetővé tette, hogy a telepések gazdálkodásának irányítására és ellenőrzésére telepfelügyelőket alkalmazzanak (12. §). A telepések – a jogszabály szerint – csak kivételesen voltak kimozdíthatók: ha

---

az ország gazdasági talpra állítását.” Nagy Imre hozzászólása a törvényjavaslat vitájában. *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. 846.

37 *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. 829-830.

38 U.o.

39 *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. I. 852-853.

40 *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. I. 852.

nyereségvágyból elkövetett bűntett vagy vétség miatt jogerősen elítélték, ha a népbíróság jogerősen elítélte, továbbá, ha a juttatott ingatlanon önhibájából a helyi átlagosnál feltűnően rosszabbul gazdálkodott, vagy földjének megművelését, illetőleg lakóházának, gazdasági épületének, felszerelésének karbantartását vagy gondozását elhanyagolta, illetőleg, ha a juttatott vagyontárgyakat gazdaságilag indokolt szükség nélkül elhasználta, elidegeníttette vagy zálogba adta, ha iszákos vagy megrögzött munkakerülő életmódjánál vagy egyéb oknál fogva telepítésre alkalmatlannak bizonyult. A telepes kimozdítása tárgyában a Községi Földgénylő Bizottság, illetőleg a telepfelügyelő javaslatára a területileg illetékes Megyei Földbirtokrendező Tanács határozhatott. A telepes kimozdítására vonatkozó határozat a telepes „háza népére” is kiterjed. A telepest a juttatási határozat kézbesítésétől számított három év után kimozdítani nem lehet (13. §).

A földreform befejezését célzó rendelkezések között szerepelt (16. §), hogy azokat az ingatlanokat, amelyekre az 1946. évi január hó 1. napjáig megváltás vagy elkobbzás iránt javaslatot nem terjesztettek elő, csak az Országos Földbirtokrendező Tanács határozata alapján lehet birtokba venni és kiosztani. Ez a rendelkezés azonban nem vonatkozott „a magyarországi német lakosság kitelepítése folytán megüresedő ingatlanokra, valamint az áttelepülőkre sem”. További hátrányt jelentett, mint láttuk, hogy a „Németországba áttelepülni köteles személyek” házastársai és leszármazói számára, szemben az elkobbzást szenvedő más személyek hozzátartozóival ők nem részesülhettek a törvény által engedélyezett juttatásban (18. §.).

A törvényjavaslatához fűzött indoklásában Dobi István mérleget vont a kitelepítések-ről, s az elkobbzott ingatlanokról. Becslése szerint a törvényjavaslat benyújtásáig (1946. április 30.) a földreformrendelet végrehajtása során Volksbund-tagság címén 106 680 kat. hold, hazaárulás és népellenes bűnösség stb. címén mintegy 100 ezer kat. hold, összesen tehát 206 680 kat. hold ingatlant koboztak el a kitelepítésre kerülő családoktól. Ugyanitt a kitelepítés folytán megüresedő további ingatlanokat hozzávetőlegesen 250 ezer kat. holdra becsüli.⁴¹ Dobi törvényjavaslatához fűzött indoklása szerint a 12.330/1945. M. E. sz. rendelet alapján várhatóan 100 ezer család kitelepítéséről kell intézkedni. Rögzíti azt is, hogy a kitelepítendőek közül körülbelül 70 ezer család foglalkozik földműveléssel. A földművelésügyi miniszter indoklásában – utalva a „felmerült jogos igények” és a „rendelkezésre álló tartalékterületek közti” különbségre – hangsúlyozta, hogy „a magyarországi német lakosság kitelepítése szorosan kapcsolódik a földreform mielőbbi végleges befejezéséhez, mert a (...) felmerült jogos igények kielégítésére csak a német lakosság kitelepítése folytán megüresedő ingatlanok használhatók fel.” Dobi azzal érvelt, hogy a magyarországi német lakoságnak Németországba áttelepítése folytán megüresedő ingatlanokat a „német lakossággal együtt-lakó és itt maradó népesség” megművelni nem tudná, s mivel az ország más területein a földreform végrehajtása során tekintélyes számú igényjogosultat ingatlan hiányában nem sikerült földhöz juttatni. Szükséges – Dobi István megfogalmazásában „az egyedüli cél-ravezető” – megoldás, hogy ezeket az ingatlanokat telepítésre kell felhasználni. Az elő-terjesztő számításai szerint az elkobbzott ingatlanok jó részét a földreform végrehajtása

41 *Nemzetgyűlési irományok, 1945.* 118.; Fehér István szerint a földreform nevében 33308 volksbundista mintegy 176-200 ezer kataszteri hold földtulajdonát osztották szét. – Lásd: FEHÉR ISTVÁN: *A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.

során a földhözjuttatottak már korábban birtokba vették, és ezért a kitelepítés nyomán összesen 300 ezer kat. hold kiterjedésű ingatlan benépesítése válik szükségessé. Dobi ebből a területből „a helyi igények kielégítésére” 50–100 ezer kat. holdat szánt, eufemizáló megfogalmazásában „így előreláthatóan 200–250 ezer kat. hold föld sorsáról kell gondoskodni”. Ez az ingatlanmennyiség Dobi szerint 20–25 ezer magyar család földhöz juttatására lenne elegendő.

A sajtó is beszámolt a törvényről, a közvéleménynek szánt hírekben még konkrétabb a kitelepítés és a földreform összekapcsolása, emellett legnagyobb hírértéke a „kettős telepítési főhatóság” megszüntetésének volt. A Szabad Szó a törvényt részletekbe menően ismertette, és rendkívül pozitívan értékelt: „A telepítés a földbirtokreform szerves kiegészítése és befejezése, elodázása rendkívül káros a mezőgazdasági termelés szempontjából. Egyrészt megműveletlenül maradnak a sváb földek, másrészt nem teljes erővel dolgoznak azok a földművesek, akik arra számítanak, hogy eddigi lakóhelyükről más vidékre fognak települni”.⁴² A Szabad Szó újságírója a törvény indoklásánál mintegy húsz százalékkal nagyobb felszabaduló földterület jelöl meg: „A magyarországi svábok kitelepítése után mintegy 300 ezer kataszteri hold föld válik gazdátlanná, és kerülhet kiosztásra az eddig ki nem elégített földigénylők között.” A cikk részletesen beszámolt arról, hogy a Népgondozó Hivatal telepítési munkájával kapcsolatban sok kifogás hangzott el: „A pestkörnyéki községekben, Törökbálinton, Budaörsön, Torbágyon stb. már nincsenek svábok, sajnos, még nincsenek telepések sem. A hivatal munkája valóban ötletszerű, nem idejében és igen kis számban vitt csak oda telepéseket, nem gondoskodott az üresen maradt házak és gazdátlanul maradt felszerelési tárgyak megőrzéséről. Ami földet a telepéseknek juttatott, azt sem földműveseknek, hanem nagyjából Erdélyből és máshonnan visszatért közhivatalnokoknak adta. Közben a pótolhatatlan értékű felszerelés, ház, jószág eltűnt, elbitangolódott. [...] A volksbundistáktól elkobzott mintegy 200 ezer kat. hold földet már előzőleg a földbirtokrendező testületek osztották ki és ha most a nem volksbundistáktól elkobzott sváb földre valami új kormánybizottság telepítene, az a helyzet állna elő, hogy ugyanabban a községben a föld egyik részét a kormánybizottság juttatná, a másik részét a földigénylő bizottság.”⁴³ A Szabad Szó tudósítása a parlamenti felszólalás érveit megismétlő propagandacikknek minősíthető, hiszen például Budaörsre már 1946 tavaszán tömegesen érkeztek a telepések.

Az 1947. október 28-án kihirdetett 12.200/1947. kormányrendelet immár egy normaszövegen belül szabályozta az „áttelepülésre kötelezett személyek” ingatlanának zár alá vételét (8. §) és állami tulajdonba kerülését (10. §).⁴⁴ A rendelet értelmében a zár alá vett ingó és ingatlan vagyon az áttelepülési kötelezettség megállapításával egyidejűleg tehermentesen az államra szállt át, és a Földbirtokrendező Alap állagához tartozott. A szabály alóli kivételt csak az az ingóság jelentett, „amelyet az áttelepülésre kötelezett személy Németországba való áttelepülés esetén magával vihet.” Ez a rendelet újra szabályozta az összeköltöztetést (11–13. §.) és a mentesítésekkel együtt, bizonyos vagyoni jogi könnyítéseket is tartalmazott. Azoknak, akiket a rendelkezés mentesített az áttelepülési

42 A népi szervek irányítják a telepítést. Az Új telepítési törvényjavaslat rendelkezései. Szabad Szó, 1946. augusztus 4.

43 U.o.

44 1947. év hatályos jogszabályai. I. kötet. Szerk.: BACSÓ Ferenc. Budapest, 1948. 116–119.

kötelezettség alól, a rendelet hatályba lépésének napján még ténylegesen birtokukban lévő egy lakóházat, a telepítés céljára igénybe nem vett ingóságokat, valamint – szintén a még ténylegesen birtokukban lévő – mező- és erdőgazdasági ingatlan vagyonukból minőségének és fekvésének figyelembe vételével legfeljebb 10 kat. holdnyi területet tulajdonukba lehetett adni, illetőleg tulajdonukban meg lehetett tartani (14.§). Az újabb, az első kitelepítési rendeletet hatálytalanító rendelet szintén kötelezte a kitelepülésre kötelezetteket, hogy a jó gazda gondosságával kezeljék az immár nem tulajdonukban, csupán birtokukban lévő vagyonelemeket, egyben öt évig terjedő fogházbüntetés kiszabását írta elő azokra az esetekre, ha az áttelepítésre kötelezett a zár alá vett vagyontárgyakat megrongálja vagy megsemmisíti, illetve, ha a birtokában lévő ingatlant a jó gazda gondosságával szándékosan nem műveli meg.

Az itt ismertetett jogszabályok alapján elszenvedett tényleges vagyonvesztést, akár egy-egy településre vonatkozóan is nehéz pontosan megbecsülni. Országos adat sorokat a német kisebbség vagyoni veszteségeiről Tóth Ágnes közöl az MDP számára készített, a magyarországi német lakosság kitelepítésének lezárulását követő összefoglaló jelentés alapján.⁴⁵ E szerint a magyarországi németek az 1941-ben tulajdonukban lévő földterületnek, a 638 337 kat. holdnak csak töredékét, 150 114 kat. holdat, összes birtokaik 23,5 százalékát tarthatták meg. A földreform végrehajtása során (A 600/1945. M. E. sz. és a 3820/1945. M. E. sz. rendelet) 239 623 kat. holdat vettek el tőlük, a kitelepítések és az összeköltöztetések során 248 600 kat. hold korábban német nemzetiségűek tulajdonában lévő földet koboztak el. A jelentés szerint hasonló arányokat tükröz az elvett házingatlanok száma is. Az 1941-ben a magyarországi németek tulajdonában lévő 60 400 házingatlanból 44 750 házat koboztak el, így az eredeti tulajdonosok kezében a lakóingatlanok kb. egynegyede, mindössze 15 650 ház maradhatott meg. Tóth Ágnes az elkobzott ingóságok mennyiségére, valamint értékére is közöl forrást: az 1946 augusztusáig kitelepített kb. 110 ezer személy leltárából készített kimutatás néhány jellemző adatát publikálta.⁴⁶ E szerint a leltárakban 43 377 ló, 15 499 szarvasmarha, 21 185 sertés, 134 traktor, 350 cséplőgép, 1599 vetőgép, 6827 szekér, 8317 eke, 7026 szecs kavágó, 18 254 hordó, 4925 hl bor, 3322 q búza, 75 509 q tengeri, 21 230 q takarmány, 40 485 szobabútor, 6010 varrógép, 1458 kerékpár, 51 442 q tűzifa, 146 kisebb ipari üzem – szeszfőzde, malom, szikvízüzem, mozi – szerepelt.

A Tóth Ágnes által közölt adatok szerint az elkobzott ingatlanvagyon 62,6 százalékát – 306 ezer kat. holdat – az országon belüli áttelepítésüket vállaló újjazdák számára osztották ki. A Csehszlovákiából áttelepített magyarok közül 7354 családot, 30 549 személyt helyeztek el a németek egykori házaiban, akiknek 88 248 kat. holdat osztottak ki. A magyarországi telepesek juttatási átlaga 9, a csehszlovákiai magyaroké 12 kat. hold volt. A fennmaradó 94 ezer kat. holdat részben az 1-2 holddal rendelkező törpebirtokosok kapták meg, részben pedig haszonbérbe adták ki.

45 TÓTH ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1993. (továbbiakban: TÓTH 1993) 190.

46 TÓTH 1993. 191.

A Magyar Dolgozók Pártja Titkársága 1949. február 16-i ülésén ismét napirendre került a svábkérdés, benne az ingatlanok helyzete.⁴⁷ A jegyzőkönyv tanúsága szerint 236.548 „svábot” tartanak nyilván, akiket a feljegyzés első pontjában a velük szemben alkalmazott korlátozások szempontjából a következő csoportokba soroltak be:

a.) vagyonát vesztett, kitelepítésre köteles	73 408
ebből 1948-ban kitelepítve	35 015
az országban maradt	38 390
b.) vagyonilag korlátozott, országon belül telepíthető	6184
c.) vagyonilag korlátozott, lakóhelyén hagyandó	7066
d.) vagyonát vesztett kitelepítésre nem köteles	1300
e.) vagyonilag korlátozott, német anyanyelvű, az országon belül telepíthető	38 593
Az ország területén lévő svábok összesen:	201 533

A feljegyzés második pontja szerint a sváboknak összesen mintegy 400 ezer kat. hold birtoka volt, erről azonban az előterjesztés szerint megbízható kimutatások nem álltak rendelkezésre. Ebből az ingatlanvagyonból az állam 1949-ig kb. 300 ezer kat. holdat vett igénybe. Az előterjesztő javasolja, hogy „*mezőgazdaságunk szocialista átszervezése érdekében az államra átszállt sváb ingatlanok közül azokat, amelyek eddig nincsenek felhasználva*”, hasznosítsák. A hasznosítás módjaként „*az állami gazdaságok és termelősövetkezeti csoportok területeinek e területekkel való növelését*” jelölte meg. A hasznosítás előfeltételeként a javaslat indítványozta „*a sváb lakta községekben pontos adatfelvételezés*” végrehajtását, az Országos Földhivatal megyei szervezetein keresztül. „*Az adatfelvételezés községi jellegű legyen (tehát a tagokat személy szerint ne érintse) vigyázattal arra, hogy ne okozzon rémületet*”, illetőleg, hogy „*az adatfelvételezés kerüljön befejezésre április 15-ig*”.⁴⁸ A dokumentumok tanúsága szerint a Titkárság ekkor még nem fogadta el a javaslatot.

Néhány hónappal később, 1949. július 27-én a Titkárság ismét napirendre tűzte a „*sváb ingatlanok*” kérdését. Az előterjesztő, a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztály a helyzetet összegezve beszámolt arról, hogy a sváb kitelepítés 1472 községet érintett, melyek közül „*a sváb ingatlanok rendezésével kapcsolatban 727 községben van lényegesebb feladat*”.⁴⁹ „*Ezekben a községekben a sváboktól az állam tulajdonába jutott 646.400 kat. hold mezőgazdasági ingatlan, melyből 540.000 kat. holdat felhasználtak a telepések számára történő juttatásoknál és mintegy 9200 kat. hold maradt meg állami tartalékként, melyből állami gazdaságot lehet alakítani, vagy termelősövetkezeti csoport számára lehet juttatni.*” Az előterjesztés felhívja a figyelmet a juttatások ideiglenességéből származó bizonytalanságokra, amelyeket „*a községek fejlődése érdekében sürgősen meg kell oldani*”. A problémák között sorolja fel az előterjesztő, hogy bár a „*svábok egy részének 10 kb. mezőgazdasági ingatlant lehetett visszahagyni a 12.200/1947. számú rendelet értelmében, a visszahagyott területeken azonban a sváboknál ugyanolyan termelési bizonytalansággal találkozunk, amit a rendezetlen állampolgársági viszonyral lehet megmagyarázni*”. Problémaként sorolja fel az előterjesztő, hogy „*a telepések és a svábok egymástól elszí-*

47 MOL M-KS 276.f. 54. cs. 30. ő. e. 1949. február 16. 3R/39.

48 MOL M-KS 276.f. 54. cs. 30. ő. e. 1949. február 16. 22R/39.

49 MOL M-KS 276.f. 54. cs. 55. ő. e. 1949. július 27. 12R/33.

getelődnek és így a termelőszövetkezetek alakításánál is egymástól különválnak, illetve a svábokat nem veszik fel a szövetkezeti csoportokba”. A dokumentum szerint az érintett 727 községből 472-ben az 25.000/1948. I. M. rendelet alapján végrehajtott ingatlan-összevonás is fokozza a bizonytalanságot: „*Ez a birtokösszevonás hosszadalmas, nehézkes, több évig tartó munkát jelent az egyes községekben, melynek következtében nem alkalmas a mezőgazdaság szocialista átszervezésének érdekében történő birtokösszevonásra.*” A javaslattevő szerint tovább kell folytatni a telepese községekben az állam tulajdonába jutó ingatlanok felderítését. Az előterjesztést a Titkárság ezúttal már elfogadta.

Jó tíz évvel később, a Politikai Bizottság 1958. július 1-jei ülésén újfent napirendre került a „*német nemzetiségű lakosság áttelepítésével kapcsolatban állami tulajdonba vett házingatlanokra vonatkozó*” kérdések rendezése.⁵⁰ A „*Szigorúan bizalmas!*” előterjesztésben Szurdi István, az MSZMP Központi Bizottság Ipari és Közlekedési Osztályának vezetője emlékeztetett arra, az egy évvel korábban kiadott törvényerejű rendeletre, mely egyes jogtalanul állami tulajdonba vett házingatlanok jelentős körének visszaadását tette lehetővé (a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1957/28. és 1958/13. sz. törvényerejű rendeletei,⁵¹ valamint az ezekhez kapcsolódó 17/1957 és, 41/1957. sz. pénzügyminiszteri és a 3116/58. számú M.T. „*bizalmas*” rendelet). Az előterjesztés tárgya, hogy a visszaadás kedvezményét, a „*tiltó és korlátozó feltételek alkalmazásával*” „*kiterjesszék a magyarországi német nemzetiségűekre is, azzal, hogy a „visszaigénylő” csak Magyarországon élő magyar állampolgár lehet, kivéve azokat, akik „magyar állampolgár létükre a német hadseregbe önként beléptek, valamint akik a Gestapóban vagy SS-ben teljesítettek szolgálatot*”.⁵² Szurdi javaslatát a PB azzal fogadta el, „*hogy a határozat nyilvánosságra hozatala nem szükséges*”.⁵³

A „*bizalmas*” rendeletek, s a nyilvánosság elől elzárt határozatok a bizonytalanságot fokozó színtűltjai a korszak jogalkotásának, amely mint láttuk, az aktuális kormányzati akarat kiszolgálójává redukálódott. A felmerülő problémákra – gyakran utólagosan – reagáló normaalkotásnál talán csak maga a végrehajtás volt esetlegesebb, tág lehetőséget teremtve a visszaélésekre. A végrehajtás gyakran túllépett a normaszövegeken, mely a kormányzat hol hallgatóságos, hol deklarált egyetértésével is találkozott. A fentebb részletesen elemzett 1946. évi IX. törvény indoklásának zárómondata így hangzott: „*Az előadottak kapsán rá kívánok mutatni arra is, hogy a törvényjavaslatnak a telepítésre vonatkozó rendelkezései csak keretet biztosítanak, melynek hézagait a végrehajtás hivatott kitölteni.*” A végrehajtás a maga módján ellátta ugyan ezt a feladatot, kitöltötte a hézagokat, ebben azonban még kevésbé lelhető fel az alapjogok, s általában a fennálló jogrendszer tiszteletben tartása.

50 MOL M-KS 288.f. 5/85. ó. e. 1958. július 1. 1R/44. A kérdés előadója Szurdi István, a K. B. Ipari és Közlekedési Osztály vezetője. Meghívottak: Trautmann Rezső építésügyi miniszter és Nezvál Ferenc igazságügyi miniszter.

51 1957. évi 28. törvényerejű rendelet az állami tulajdonba vett házingatlanokkal kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről. In: *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1957.* Budapest, 1958. 186–187.; 1958. évi 13. törvényerejű rendelet az állami tulajdonba vett házingatlanokkal kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 1957. évi 28. törvényerejű rendelet módosításáról. In: *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1958.* Budapest, 1959. 65.

52 MOL M-KS 288.f. 5/85. ó. e. 1958. július 1. 28R/44.

53 MOL M-KS 288.f. 5/85. ó. e. 1958. július 1. 6R/44.

„Az új tulajdonosok megfosztották a fákat ékességüktől, a lombkoronától.”⁵⁴

3. Vagyoni korlátozások, vagyonelkobzás és vagyonjuttatások Budaörsön (1945–1948)

A háború előtti Budaörs arculatát a szőlő- és gyümölcsstermesztés adta, a Gazdaszövetség adatai szerint a budaörsi gazdák évente átlagosan 600 vagonnyi őszibarackot értékesítettek.⁵⁵ 1939-ben például 1000 vagon őszibarackot adtak el, ebből 284 vagonnyit külföldre szállítottak.⁵⁶ A mezőgazdasági jelleg dominált annak ellenére, hogy az 1941. évi népszámlálás foglalkoztatási adatai szerint a keresők többsége nem a mezőgazdaságban dolgozott. Az összeírt 9814 személyből a keresők száma összesen 4524 fő (46 százalék), ebből a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 1801 fő az iparban foglalkoztatottak száma 1851 fő, a közlekedésben, kereskedelemben és szolgáltatásban összesen 542, a közszolgáltatásban 210 fő.⁵⁷ A helyi iparosok és az iparban dolgozó munkások is több szálon kötődtek a mezőgazdasághoz, családtagjaikkal közösen gyakran egy-egy törpebirtokot műveltek. Az intenzív mezőgazdasági termelés tette lehetővé, hogy a mindösszesen 4097 kataszteri holdnyi terület közel 10 ezer lakos megélhetését volt képes biztosítani. A visszaemlékezők szerint az intenzív mezőgazdasági kultúra előfeltételeit az 1920-as évek elején, az őszibarack-stermesztés fellendülésének időszakában alapított helyi Gazdaszövetség teremtette meg, ahol a gazdálkodók szakelődások és kertészeti bemutatók keretében ismerhették meg a fajtakiválasztás, a metszés, a kártevők elleni védekezés módszereit.⁵⁸ A községházán dolgozó fiatal hivatalnok, Párkányi Ferenc visszaemlékezése szerint még az 1944-es összeírásakor is mintegy négyszáz jól felszerelt borospincét írtak össze, benne 60 ezer hektoliteres borkészlettel.⁵⁹ A szaktudás, a szorgalom és a kiváló üzleti érzék – példaként hozható, hogy a helyiek nem kevés munkával ún. szőlőszobákban akár a következő húsvétig frissen tudták tartani az őszi termést – tette „gyümölcsözövé”, az egyébként kifejezetten durva, köves-agyagos, kevés humusszal és magas mérszattalommal rendelkező talajt.

Budaörs polgárosodásban előrehaladt, az országos átlagnál magasabban iskolázott népességének (csupán egy jellemző adatot kiemelve az 1941-es népszámlálás adatsoraiból: Budaörsön az analfabéták aránya a tíz évnél idősebb népességben 1,4 százalék, szemben az országos 11 százalékkal.⁶⁰) 74 százaléka, összesen 7243 személy, az 1941-es népszámláláson

54 STEINFELDER JÁNOS: *Hazatérés egy idegen világba*. In: RIEDL FERENC: *Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs*. Budaörs, 2008. (továbbiakban: STEINFELDER 2008) 96.

55 EBNER GYÖRGY: *A budaörsi bor-, szőlő-, és őszibarack-stermesztés kialakulása és fejlődése*. In: RIEDL FERENC: *Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs*. Budaörs, 2008. (továbbiakban: EBNER 2008) 107-108.

56 SEILER ISTVÁN: *Az őszibarack paradicsom*. In: RIEDL FERENC: *Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs*. Budaörs, 2008. 101.

57 *Az 1941. évi népszámlálás. 1. Foglalkoztatási adatok községek szerint*. Budapest, KSH, 1975. 424.

58 EBNER 2008. 107.

59 Riport Párkányi Ferencsel. In: *Rögös utakon - Auf steinigen Wegen*. Szerk.: KOVÁCS József László. Budaörs, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzat, 2005. (továbbiakban: *Rögös utakon*, 2005) 58.

60 *Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint*. Budapest, KSH, 1947. 465.

német nemzetiségűnek vallotta magát.⁶¹ A kitelepítési névjegyzék alapján a 9814 főből 8359 személy, a népesség 85 százaléka „kitelepült”.⁶² A telepítések révén a község lélekszáma 1949-re 7639 főre duzzadt, elérve a korábbi népességszám 78 százalékát. A községet alapjaiban megrengető óriási népességmozgás korábban elképzelhetetlen mértékű vagyonmozgással és vagyonpusztulással járt. A háborúban Budaörsöt nem érte közvetlenül támadás, a frontvonalak elkerülték a községet. Az átvonuló, hosszabb-rövidebb ideig itt állomásozó katonák okozta károknál sokkal nagyobb pusztítást okozott a kitelepítés, valamint az azt megelőző elvándorlás, a telepítések s általában az a – nem kis részben tulajdonjogi – bizonytalanság, mely a kitelepítés utáni éveket jellemezte. Az orosz hadifogságból visszatérő Steinfeld János 1949 januárjában így látta viszont Budaörsöt: *„Utam a községházából a Főutcán vezetett tovább. Abszurd kép tárult elém; alig ismertem rá. Az egykor fehérré meszelt, rendezett parasztházak és udvarok teljesen tönkre mentek. Deszkák és vesszősövény választják el a parasztudvarokon belül az egyes lakásokat. Az ablakok zömét is csak odaszögelt deszka vagy bádóg takarja. Az udvarokon még egy-két kiébezet kecske vagy juh is ácsorog a szárnyasok mellett, szalma és a mindent elborító szemét között. Itt, ahol korábban az udvarokat tisztán tartották, és murvával szórták le, ahol a lyukakat betömték, minden vasárnap és ünnepnap felsöpörtek, ott ma bűdös, szennyvízzel teli pocsolók és sár van. . . . Sok présháznak már csak a falai állnak. Több pince beomlott, a falak összedőltek. Csupán itt-ott látni még néhány tetőt. Összeomlott falak, tetőcserepek és üvegszilánkok, öreg vasszerszámok – a régebbi pinceberendezésekből – hevertek mindenfelé az úton. Sok présháznak lebontották a tetőszerkezetét, kiszedték a nehéz faajtókat, ablakkereteket – egyszerűen mindazt, ami fából készült. Fűtéshez kellett, elégették őket. A pincek és a présházak feleslegessé váltak, mióta a svábok elmentek.”*⁶³

A még oly nyilvánvaló vagyonpusztulás és a kitelepítéssel járó vagyonvesztés nehezen felbecsülhető, a több generáció mindennapi törekvésével és küszködésével létrejött vagyonok, egyik napról a másikra történő elvétele nem feldolgozható, ráadásul továbbörökíthető, szubjektív veszteséggel is járt. Amit a kutató tehet, az rendkívül korlátozott: a megértést segítő, a rendelkezésre álló források egybevetésével rekonstruálhatja a folyamatokat, megpróbálhat legalább az arányokról, mértékekről minél pontosabb képet adni, hogy aztán újabb kutatók újabb kérdésfeltevéseikkel pontosítsák megállapításait, remények szerint egyre közelebb kerülve a valóságos történetekhez.

A kutatás jelenlegi szakaszában nem becsülhető meg a vagyonvesztés pontos mértéke, csupán a rendelkezésre álló források bemutatására szorítkozhatunk. Mint ahogy azt a szabályozási háttér bemutatásánál láthattuk, a kitelepítési rendelet a vagyonok zár alá vételéről rendelkezett, ezt követően nem sokkal, 1946. január 4-én kiadott végrehajtási rendelet írta elő a vagyon leltározását. Budaörsön a tényleges kitelepítés 1946. január 19. és 1947. augusztus 25. között zajlott. Az első és az utolsó vonat indulása közötti másfél év teljes bizonytalanságban telt el. Az első kitelepítést megelőzően rendőrök lepték el a

61 A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Összeállította: CZIBULKA Zoltán–Dr. HEINZ Ervin–Dr. LAKATOS Miklós. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Levéltár, 2004. (továbbiakban: CZIBULKA 2004) 292.

62 CZIBULKA 2004. 317.

63 STEINFELDER 2008. 96.

községet,⁶⁴ a kijelölt terület (Fő utcától a Kisfaludy utcáig) lakóit éjszaka kihajtották az otthonaikból. Szó sem volt a vagyonok felleltározásáról, megőrzéséről, s általában a rendeletbe foglaltak betartásáról. A végrehajtás kétségtelenül túllépett a jogi szabályozáson. A későbbiekben már készültek Budaörsön is vagyoneleltárak, de többségükben nem a kitelepítéskor, hanem az új telepesek birtokba helyezésekor. Párkányi Ferenc helyi lakos, aki a kitelepítések idején már a Községházán dolgozott, így emlékezett vissza: „*Rám volt bízva az épületek kulcsa. A Községházával szemben volt a Zengl-féle ház, ott tartották a budaörsi lakosok kulcsait. Amikor a Földhivatalból hozták az ideiglenes kiutalást, én voltam felhatalmazva a hivatalból, hogy a kulcsot átadjam, és én nyitottam ki az ajtót és én leltároztam.*”⁶⁵ Általánosságban elmondható, hogy Budaörs esetében a kitelepítéssel egyidejűleg végrehajtott vagyoneleltározásokról rendelkezésünkre álló források az új telepesek birtokba helyezéséhez kapcsolódóan keletkeztek. Nem vitathatatlan kutatói koncepcióval úgy vélem, a közösség és a családi vagyonokat három vagyonelemre – földtulajdon, lakóingatlan és ingóságok – osztva vizsgálható a vagyonesztés folyamata. E három vagyonelemmel kapcsolatban rendelkezésünkre állnak a korabeli statisztikák, lehetővé téve a kitelepítés előtti állapotok rekonstruálását. A földtulajdon, lakóingatlan és ingóságok hármásából Budaörs esetén legnagyobb jelentőséggel a lakóingatlanok bírtak, ennek hátterében egyrészt a lakosságszámhoz képest relatíve kicsi földterület állt, másrészt a telepítés rendelkezéseinek fókuszában is általánosságban az új egzisztenciát biztosító lakóingatlan megszerzése állt. A földreformtörvény értelmében a gazdálkodók számára a földbirtokokat gyakran a lakóingatlanhoz kapcsolódva osztották ki, s Budaörs esetén az eddig fellelt ingatlanleltárak is – néhány elszórt esettől eltekintve – lakóingatlanonként kerültek összeírásra. A továbbiakban a lakóingatlanok példáján mutatom be a vagyoneleltározás folyamatát, esetlegességeit és sajátosságait, a lehetőségekhez mérten utalva a fölbirtokok és az ingóságok elvételéről fennmaradt forrásokra is.

3.1. Lakóingatlanok

Az 1941-es felmérés szerint Budaörsön 2004 lakóház található. A lakóházak 75 százaléka földszintes, egylakásos családi ház (összesen 1511 lakóház).⁶⁶ A kétlakásos lakóházak száma 381 (ez a lakóházak 19 százaléka), a háromlakásos házak száma 75 (4 százaléka), a négy vagy annál több lakásos házak száma 31 (1,5 százaléka). A lakóházak falazata nagyrészt kőből készült (habarcsba rakva 775, sárba rakva 608, összesen 1383 – az összes ház 69 százaléka). A téglá és beton falazattal rendelkező házak száma 407 (20 százaléka), vályogház összesen 211 (10,5 százaléka) állt a községben. A házak 35 százaléka részben vagy egészben alapincézett volt. A házak nagy részét cserép-, pala- vagy bádogtető fedte (1973 ház, az összes épület 98 százaléka), zindely-, deszka-, nád-, illetve zsupszalma fedés csak elvétve fordult elő. A lakóházak 32 százalékaiban volt villany.

A 2004 lakóházban – az 1941-es népszámlálás lakóingatlanokra vonatkozó adatai szerint – Budaörsön összesen 2624 lakás volt. A lakások többsége egy szobából és egy

64 Róth Antal visszaemlékezése szerint 1800-an - Lásd: *Rögös utakon*, 2005. 65.

65 Interjú Párkányi Ferencsel 2009. július 7.

66 *Az 1941. évi népszámlálás. 5. Lakóház- és lakásadatok községek szerint*. Budapest, KSH, 1982. 76-77.

konyhából állt (62 százalék), szűkebb réteg lakhatott két szoba-konyhás lakásokban (24 százalék), mindenesetre az általánosan elterjedt lakásméret az egy-két szoba plusz konyha volt (az összes lakás 86 százaléka).

Lakások száma Budaörsön 1941-ben

Lakások	Konyhával	Konyha nélkül	Összesen: 2624
1 szobás	1623	233	1856 (71%)
2 szobás	625	12	637 (24%)
3 szobás	60	0	60 (2%)
4 szobás	18	0	18 (0,6%)
5 vagy több szobás	10	0	10 (0,3%)
Konyha szolgál lakásul	-	-	28 (1%)
Lakott gazdasági helység	-	-	15 (0,5 %)

Forrás: Az 1941. évi népszámlálás. 5. Lakóház- és lakásadatok községek szerint. Budapest, 1982. 222.

Ez volt tehát az a lakóingatlan vagyon, melynek jó része – máig pontosan meg nem határozott arányban és számban – a kitelepítés következményeként, a törvényi rendelkezések értelmében „az államra szállt”.

3.2. Házigénylők – feltételes juttatások

Az első kitelepítés előtt három nappal, 1946. január 16-án Budaörsön megkezdődött a leltározás.⁶⁷ A hirtelen megindult összeírás kaotikusan zajlott. A Gazdasági Főtanácsnak készült beszámoló szerint azt sem rögzítették pontosan, hogy hány lakóházzal, illetve hány család vagyonáról kellett volna leltárt készíteni. A jelentés szerint az elkészült leltáraknál több esetben hiányzott a tulajdonosok aláírása, így nem lehetett bizonyítani, hogy a kitelepítésre kötelezettek jelen voltak a leltározásánál. Marchut Réka hívja fel a figyelmet arra a helyi sajátosságra, hogy Budaörsön a leltárakba nem vették fel a meglehetősen jól felszerelt pincéket: „400 présházat, s az azokban állítólag tárolt 50 000 hl összűrtartalmú hordót”.⁶⁸ Nemcsak a leltározás során maradt el a présházak számbavétele, Párkányi Ferenc visszaemlékezése szerint ezekért az ingatlanokért nem kellett megváltási árat sem fizetni, így gyakorlatilag szabad prédává lettek: „A ház [után] szobánként, a föld után aranykoronánként kellett fizetni, a pincékre nem, semmit. Minden második gerendát kivágtak, a tető úgy hullámzott, lecsúsztak a cserepek. A gyerekek azokkal játszottak, ropogtatták szét a lábukkal, borzalmas vagyon ment itt tönkre. A betelepültek nem értettek a mezőgazdasághoz sem, nem ismerték az őszibarack, a szőlő kezelését minden elpusztult, kezdtek metszeni a fákat összevissza, úgy nézett ki, mint egy söprű. A bort nem tudták tökéletesen kezelni, a hordók

67 GRÓSZ ANDRÁS: „Honvágyat mindig érzek” – A budaörsi németek elűzése (1946/47). In: Kommentár (2007) 5. sz. 22.

68 Vö.: MARCHUT RÉKA: Ki- és betelepítések Budaörsön (1945-1948). Jelen kötetben. MOL XIX-A-10 85.d XXII/2. tétel Gazdasági Főtanács iratai

tönkrementek, bebüdösödtek, a présházak tetejét leszerelték, minden második gerendát kivágtak a telepések. Eladták, vidékre vitték asztalosoknak. 30x30-as 8 méteres gerendák, középen meg 12 méteres gerenda. A présház, a borospince külön mezőgazdasági ingatlan volt. Körülbelül 400 pince volt Budaörsön végig a Présház utcán, a Bor utcán, a kőhegyi részen, az Uzsoki közben. Présházanként 300–400 hektoliter bor, és a velejáró felszerelés a kádak, a hordók. 1944-ben 60 000 hektoliter bor volt a pincékben. Ez mind itt maradt. Ha mezőgazdasági munkás volt, kijelölt magának egy pincét és megkapta. Plusz a lakást. A pincék között csak 80–60 centi volt, sorakoztak egymás mellett, ezek juttatásáért nem kellett fizetni. Mezőgazdasági épület. Sok lumpen, sok adósságuk volt már.⁶⁹

A kitelepítés és az összeköltöztetések nyomán megürült ingatlanokba rögtön megkezdődtek a beköltöztetések. (Az összeköltöztetések már jóval a kitelepítések megkezdése előtt megindultak Budaörsön, hivatalos jelentések szerint 1945 nyaráig Budaörsön 600 személyt érintett az összeköltöztetés.⁷⁰) Az új tulajdonosok kezdetben ideiglenesen az ingatlanoknak csak birtokába jutottak, a tulajdonosi jogosítványokat 1948-tól véglegesítették, telekkönyvezésre csak ezt követően került sor. A juttatásokat megelőzően, az előírásoknak megfelelően⁷¹ „a Magyar Államkincstárt képviselő Földalap tulajdonába került Budaörs község területén lévő házas ingatlanokat” három csoportba sorolták: gazdálkodásra alkalmas házak, lakóházak és lakásbérletek.

Budaörsön a mennyiségileg legkisebb kört a lakásbérletek jelentették, ezek alatt továbbra is a Magyar Államkincstár tulajdonát képező épületeket értettek, melyeket bérletként juttattak egyrészt a pártok helyi szervezeteinek (a Levente – ma Dózsa György – u. 12/14. számú ház a Nemzeti Parasztpártnak, a Szabadság u. 58-at a Szociáldemokrata Pártnak, a Szabadság u. 59-et a Magyar Kommunista Pártnak), a katolikus egyháznak (Marx Károly – ma Károly király – u. 6.), valamint a Gyapjú Fonó és Szövő Rt.-nek (Baross u. 60. alatti raktárépületet). A bérlők között szerepeltek természetesen magánszemélyek is (pl. Szabadság u. 117. V. G., a Szent László – ma Szép – u. 54. T. J.). Ez a kör folyamatosan bővült, mivel számos esetben az új tulajdonosok nem tudták kifizetni a megváltás összegét, így ezek a lakóingatlanok újra a Földalapba kerültek, ahonnan hosszabb-rövidebb időre visszabérelték a lakók. A bérleményeket tehát a Magyar Államkincstár javára telekkönyvezték, a bérlők a bérleti szerződést „a községi elöljáróság közbejöttével az Országos Földhitelintézettel mint a földalapi tulajdon kezelőjével” kötötték meg. Budaörsi példákból látható, hogy a bérlet a juttatást megelőző egyes helyzetek átmeneti megoldásaként is szolgált: például Sz. J-né számára a Szent László u. 46. számú ház bérletét engedélyezték mindaddig, amíg N. L., fent nevezett élettársa eltűnésének körülményeit nem tisztázzák, illetve vissza nem tér, vagy holtta nem lesz nyilvánítva.

A házigénylő magánszemélyek körének, hátterének meghatározásához jelen pillanatban nem állnak rendelkezésre források, csak a juttatásokat dokumentáló, a lentebb részleteiben elemzett házjegyzékből juthatunk némi információhoz az igénylő magán-

69 Interjú Párkányi Ferencsel, 2009. július 7.

70 MOL XIX-J-1-j 12429. tekercs/14. doboz 1945. július 14. Jelentés. „Összeköltöztetés eddig Budaörsön (kb. 600 egyén), Ürömön, Pilisborosjenőn, Soroksáron, Taksonyban és Leányváron történt. Ez az összeköltöztetés nem gettószzerű. Önként választhatják, hova mennek, nagyrészt rokonaikhoz.”

71 132.000/1947. F. M. sz. rendelet

személyeket illetően. Az igénylések közül inkább a speciális esetekről maradtak fent források. Így a házigénylők között szerepelt Budaörs község is. A községi eljárók, utalva arra, hogy a képviselőtestület összehívása az idő szerint akadályokba ütközik, 1946. január 26-án a 23.220/1946. rendeletre hivatkozva a Népgondozó Hivatal Telepítési Osztályától elkobzott ingatlanokat igényelték „*illetménylakás, illetőleg közcélra*”.⁷² A községi jegyzők, a községi orvos és napközi otthon részére kértek házakat: a segédjegyzők számára a Pozsonyi u. 2-öt, a Szent László u. 32-es és 38-as számú ingatlanait, a községi orvos számára a Stefánia u. 2. számot. A kérelemben szerepelt, hogy mivel a Napközi Otthont korábban befogadó ingatlant a Partizánszövetség részére utalták ki, az otthon új helyszínéül a Szabadság u. 64. számú házat igénylik. A kérésre a hivatal 1946. február hó 16-án válaszolt, további adatokat kérve arról, hogy a község melyik ingatlanokat használta eddig „*a kérelmezett célra, és a község milyen egyéb épülettel rendelkezik*”⁷³. Budaörs válaszában arról tájékoztatja a Népgondozó Hivatalt, hogy Budaörs községben a Lenin – ma Clementis László – u. 4–6. sz. alatt lévő ingatlant szegénykonyhának, a Stefánia u. 2. szám alatti ingatlant községi orvosi lakásnak, a Szabadság u. 64-et pedig Napközi otthonnak használták eddig, és a község egyéb épülettel nem rendelkezik.

Egyes esetekben a „*végleges juttatást*” határozattal elrendelt feltételekhez kötötték.⁷⁴ Az elrendelt feltételek között főként a juttatásra való jogosultság tulajdonjogi előfeltételeinek, illetve az azt befolyásoló családjogi helyzetnek az igazolását írták elő. Csak a feltételek teljesítése esetén váltak jogosulttá „*végleges juttatásra*”, amennyiben a megjelölt határidőn belül a feltételnek igazolatlanul nem tettek eleget, juttatásukat elvesztették. H. I.-né 30 napon belül annak igazolására kötelezték, hogy Nagyréde községben (Heves megye) nincs ingatlana, D. J.-t „*vagyontalansági és politikai*” igazolás benyújtására kötelezték. L. L. köteles volt köröstarcsai (Békés megye) házáat és földjét „*birtokpolitikai célokra*” felajánlani, ugyanígy B. B.-t a juttatás feltételeként balatonalmádi telkének (Veszprém megye) felajánlására kötelezték. Hat személynél (négy férfi és két nő) feltételül szabták, hogy 60 napon belül házasságot kötnek, M. S.-t kötelezték, hogy Erdélyben lakó feleségét hatvan napon belül magához költöztesse. Négy főt örökbefogadási szerződés bemutatására kötelezték. A Budaörsi Római Katolikus Fiúiskolát annak igazolására kötelezték, hogy az alkalmazásában lévő iskolaszolga külön, egyéni házzuttatásban nem részesült. A vizsgálat lezárulásáig feltételes juttatásban részesült az is, akinek az Országos Földhivatal juttatási ügyében vizsgálatot rendelt el.

3.3. Házcserek

A juttatások végelegesítése előtt újra ellenőrizték a jogosultságot, s amennyiben az érintettek nem a jogosultságuknak megfelelő ingatlant kapták, a juttatásokban részesülőket házcserekre kötelezték. Közel negyven esetben – köztük Bretser Károly törvénybíró ügyében – úgy ítélték meg, hogy az igénylők számára a földigénylő bizottságok nem az egyébként élethivatás-szerűen földműveléssel foglalkozó telepéseknek járó, gazdálkodásra alkalmas

72 PML V - 1017 - Db -5 -539/1946. Budaörsi közigazgatási iratok

73 Uo.

74 PML V-1017-Db Budaörsi közigazgatási iratok

és családtagjaik létszámának megfelelő házakat adták ideiglenes juttatásként. Kérelmükre, *„minthogy ezek a földműves telepések élethivatásukat zavartalanul és eredményesen nem folytathatták (...) a helyi szervek egyhangú javaslatára az ideiglenesen juttatott eddigi házak helyett a nevük mellett megjelölt gazdálkodásra alkalmas, gazdasági épületekkel rendelkező, esetleg ezek építésére lehetőséget adó, vagy nagy udvarral bíró házakat juttatom véglegesen.”* Természetesen ez az intézkedés együtt járt azzal, hogy a *„felsorolt, gazdálkodásra alkalmas házaknak eddig nem földműves foglalkozású és a földosztás során teljes földjuttatásban nem részesült ideiglenes juttatottjai viszonyaiknak megfelelő más házat kapjanak véglegesen a lehetőség korlátjai között.”*

Jelentésében a jegyző beszámolt arról, hogy Budaörsön a házcserekhez szükséges cserházak a cserét kérők számának megfelelő mennyiségében nem álltak rendelkezésre. Azért, hogy a juttatás a család nagyságának és viszonyainak is megfelelő legyen, kettős, hármas, sőt négyes cseréket bonyolítottak le. Közel nyolcvan ingatlan esetében kötelezték cserére a *„nem földműves foglalkozásúakat”,* hogy a *„földműves foglalkozásúakat”* gazdálkodásra alkalmas ingatlanokhoz juttathassák. A cserére kötelezettek között ott találjuk Bartók Bertalant, a helyi NPP tagját, Lingl István aljegyzőt, Lux Bélát, a volt Német Tanítóképző igazgatóját, Matis Pál irodatisztet, de Szabó Károlyt, az MKP tagját, képviselőtestületi tagot, valamint Zwickl Józsefet, a Budaörsi Nemzeti Bizottság MKP-s tagját is. Nem állítható egyértelműen, hogy a cserére kötelezett nem földművesek általánosságban rosszabbul jártak, éppen a sok csere biztosított lehetőséget arra, hogy a hatalom közelébe jutottak jobb minőségű, igényeiknek jobban megfelelő ingatlanhoz jussanak hozzá. Azok, akik a házcserek folytán más házat kaptak, kérhették az ideiglenesen juttatott házak kijavítására fordított *„szükséges és hasznos beruházási költségek jóváírását, a juttatott csereházak fizetendő értékénél a befektetett költségek kellő igazolása mellett”.*

A határozatban elrendelt házcserek ellen többen fellebbeztek. Nyolc esetben a jegyző – az O. F. T. 123.086/1947. számú határozatában kapott felhatalmazás alapján – helyt adott a fellebbezéseknek, és a kérvényezők számára az eredetileg ideiglenesen juttatott házakat utalta ki. A fellebbezésekben indoklásként az szerepelt, hogy az ingatlan gazdálkodásra nem alkalmas, illetőleg, hogy az abban élők száma indokolttá teszi az ideiglenesen juttatott ingatlan megtartását. V. T. (Árpád u. 10.) írja, hogy *„öt tagú családjának két szoba és mellékhelyiséges ház nem túlzottan nagy, és mert a házhoz tartozó istálló és telek nem teszi a kérdéses házat gazdasági jellegűvé”,* N. J. (Marx u. 46.) szerint az általa igényelt ház gazdálkodó részére nem alkalmas, Cs. Z. (Máriavölgy 81.) igazolta, hogy apósát és anyósát mint menekülteket saját háztartásában tartja el, és így nagyobb lakásra jogosult, P. Gy. (Budapesti út 54.) indoklásában az áll, hogy *„a ház udvarán lévő gyümölcsfák a kocsival való bejárást nem teszik lehetővé, így gazdálkodónak nem megfelelő”,* valamint, hogy a *„két szobás és mellékhelyiséges lakás négy személy részére nem túlzottan nagy juttatás”.* Hasonlóan K. M. (Budapesti út 58.) írja, hogy a *„ház gazdálkodó részére nélkülözhetetlen kamra és tároló helyiségekkel nem rendelkezvén, a lakásból nem használt lakórész ezek pótlására szükséges, de a csere mellőzését az is indokolja, hogy földműves házáat és portáját a gazdálkodás eredményessége érdekében nem lehet megosztani”.*

Szintén a gazdálkodásra alkalmas ingatlanra való jogosultság és a családtagok számával indokolják a fellebbezések elutasítását. A három elutasított esetből kettőnél (Pozsonyi u. 12. és Pázmány Péter – ma Esze Tamás – u. 9.) a *„nem földműves, nem jogosult gazdasági házra”* indok, egy esetben pedig (Templom tér 9.) *„a családtagok számára tekintettel kisebb ház juttatására jogos”* kitétel szerepelt az elrendelt házcsere elleni fellebbezések elutasításánál.

3.4. Juttatások, a Házjegyzék

A budaörsi kitelepítés után végrehajtott ingatlanjuttatások feltárásának forrása a Házjegyzék. Az 1951. október 15-én kelt dokumentumot az egykor a hivatalban szolgált Párkányi Ferenc őrizte meg és adományozta a budaörsi Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény (Heimattmuseum) számára. A Házjegyzék a kitelepítés utáni helyzetet volt hivatott rögzíteni és a telekkönyvezés alapjául szolgált.⁷⁵ A sorszámmal ellátott házjegyzékben utcanevék szerinti ábécérendben, azon belül házszámonként tüntették fel az ingatlanokat. A jegyzékben szereplő ingatlanok túlnyomó többsége lakóingatlan, elvéve találunk benne a házak között álló üres építési telket, illetve egy-egy gyümölcsös minősítésű ingatlant. A jegyzékben az utcanév és házsám mellett szerepel a terület nagysága négyszögölben, az épület anyaga, állapotának minősítése, lakószobák, mellékhelyiségek száma, valamint, hogy tartozik-e az ingatlanhoz gazdasági épület vagy egyéb helyiség, továbbá, hogy ki a „juttatott”, ki kapta az adott ingatlant. A sort megjegyzés rovat zárja, itt tüntették fel az adott ingatlanra vonatkozó változásokat, sajátosságokat.

A Házjegyzékben összesen 1404 ingatlan szerepel, többségük lakóház. A jegyzékben 16 „üres telek”, 2 „szőlő-szántó”, 3 „kert” megjelölésű ingatlant tüntettek fel. A Házjegyzékbe felvett lakóházak számát összevetve az 1941-es népszámlálás lakóházakra vonatkozó adataival, arra következtethetünk, hogy a budaörsi lakóházak közel 70 százaléka került bele a jegyzékbe, mindösszesen 1383 lakóház. A jegyzékben összesen három lakóház kapott „*visszahagyandó*” minősítést, illetve egy lakóház „*mentes*”, egy pedig „*régi tulaj*” megjegyzést, azaz ennyi ház maradt a régi tulajdonosnál. Ők a III-as névjegyzéken szerepelnek, ami – mint mostanra egyértelműen kiderült – a mentesítettek listája. A Házjegyzék utolsó két oszlopa a juttatásokról tartalmaz adatokat, az első sorban szerepel, hogy ki kapta az adott ingatlant. A magánszemélyeket névvel – legtöbbször házastársakat –, tulajdoni részarányal tüntették fel. Az összes, tulajdonost váltott 1378 lakóházból kezdetben 1079-et utaltak ki magánszemélyeknek. A magánszemélyek között találunk egy-két budaörsi családot, de többségükről nem tudható, honnan érkezett a községbe. Az mindenesetre rögzíthető, hogy döntő többségben házastársak számára utalták ki a lakóingatlanokat. A magánszemélyeknek jutott ingatlanokon túl a Házjegyzék tanúsága szerint eredendően egy-egy ingatlant kapott a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanítói lakás céljára, illetve Budaörs község, a Református Egyházközség, továbbá a Római Katolikus Iskola. Ugyancsak ebben az oszlopban tüntették fel azt is, ha a Földalap a kedvezményezett (OFA, MÁFA és Államkincstár megjelöléssel). A Házjegyzék tanúsága szerint az Országos Földalap (OFA és MÁFA megjelöléssel) tulajdonába kezdetben 335, jellemzően „*javitásra szorul*” minősítéssel ellátott ház került, ez a jegyzékbe felvett lakóházak 24 százaléka, a község összes lakóházának 17 százaléka.

---

75 A budaörsi kitelepítési kutatásokat támogató Párkányi Ferenc 2010 júniusában a Házjegyzék alapján készült telekkönyveket is a múzeum rendelkezésére bocsátotta. A Házjegyzék és az immár rendelkezésünkre álló telekkönyvek összevetésével a későbbiekben pontosíthatók a jegyzék adatai. Szükségesnek látom továbbá a Házjegyzék és a kitelepítési névjegyzék aprólékos egybevetését. A Házjegyzék, valamint a múzeum számára átadott telekkönyvek, illetőleg a névjegyzék egybevetésével pontos nyilvántartáshoz juthatnánk, melynek kérdéses adatai értelmezésében Párkányi Ferenc és más visszaemlékezők további segítséget nyújthatnak.

Az utolsó, „megjegyzések” oszlopba jegyezték fel az ingatlan sajátosságait, illetőleg azt, hogy végül mi lett az ingatlan sorsa: kék karikával jelölték azokat az ingatlanokat, ahol az előző oszlopban megjelölt új tulajdonosnak utalták ki; a gazdát cserélt 1378 lakóházból 730-nál szerepel a „juttatott” megjelölés. Ezek azok a házak – a házjegyzékben szereplő lakóházak 52 százaléka, az 1941. évi népszámlálás szerinti összes lakóház 36 százaléka –, amelyek rögtön új tulajdonosra találtak. Esetükben valószínűsíthetően a telekkönyvbe is rögtön az új tulajdonos nevét jegyezték be. Lila karikával jelölték azt, ha valaki a „helyszínen lemondott”; ez 305 ingatlan esetén fordult elő. Bár ezek között is jócskán találunk javításra szoruló ingatlanokat, a jegyzék felvételénél is közreműködő Párkányi Ferenc visszaemlékezése szerint a lemondások többsége azért történt, mert az új tulajdonosok nem tudták megfizetni a szobánkénti juttatási árat: *„A juttatás az első időben ideiglenes volt, nem volt véglegesítve. Közben az Adóhivatal kivetette a föld- és a házadót, egy szoba után kétezer forintot, két szoba után négyezer forintot tíz évi részletben. Közben elég sokan visszamondták a juttatást. Nem volt munkalehetőség, nem voltak üzemek, nem tudták fizetni. ... Nagyon sokan lemondták, sok szegény ember volt. Akkor a Földalapha került vissza és akkor bért fizettek szobánként. Az valamivel kevesebb volt, mint az adó, ezt tíz vagy tizenkét havi részletben lehetett fizetni.”*⁷⁶

*„A földreformot befejeztük. A telekkönyvezés a sváb ingatlanok kivételével megtörtént. Mi azért sürgettük a telekkönyvezés mielőbbi befejezését, mert nagyon is tisztában vagyunk azzal, hogy a mezőgazdasági termelés emelése szempontjából milyen fontos a tulajdonviszonyok kialakultsága és biztonsága.”*⁷⁷

4. Telekkönyvezés

A „juttatások” körüli bonyodalmak: az ideiglenes juttatás intézménye, az elrendelt ház-cserék s az általános tulajdonjogi bizonytalanság óriási vagyonpusztulást eredményezett. A korábban virágzó, rendezett gazdaságok gyakran megműveletlenül heverték, az idő múlásával egyre elhanyagoltabbá váltak. Mivel évekig cserélődtek a földek, a házak, a budaörsiek és a betelepülők sem tudhatták, hogy a megmaradt, illetőleg újonnan kapott lakóházukat, földjüket mikor veszik el. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy az érintettek legfeljebb az önfenntartást, a túlélést célozták meg. Korábban hasonló problémák jelentkeztek a földreform végrehajtását követően, a földosztás, a nagybirtokok megszűnése visszavetette a gazdálkodást. A földosztás után a pártok, mivel sem tőkét, sem munkaeszközöket nem tudtak biztosítani az új gazdáknak – mintegy tűzoltásként – a mielőbbi „tulajdonba helyezéssel” próbáltak a bizonytalanságon enyhíteni.

Mint láttuk, a kitelepítésekkel egyidejűleg végrehajtott vagyoni korlátozások, vagyonek-kobzások jogi háttere meglehetősen ingatag lábakon állt, ezért is csak részben lehetett átültetni és alkalmazni a földreform szabályanyagát a kitelepítésekkel együtt végrehajtott vagyonek-kobzásokra. Míg a földreformtörvény – nemzetközi mintákat követve – meghatá-

76 Interjú Párkányi Ferencsel. 2009. július 7.

77 Részlet Donáth Ferenc képviselő felszólalásából. Elhangzott az országgyűlés 42. ülésén 1948. február hó 10-én, kedden. In: *Országgyűlési Napló, 1947. II. kötet (1947. december 3.-1948. február 13.)*. Budapest, 1948. 769-770.

rozott célból meghatározott vagyonelemek újraosztását írta elő, részleges kárpótlást engedve az érintetteknek, a kitelepítések során végrehajtott vagyonekobbzás jogalapját s az érintettek körét tekintve is sokkal bizonytalanabb volt. Ahogy változott a kitelepítésre kötelezettek köre, szükségesnek mutatkozott a rájuk vonatkozó vagyonjogi korlátozások újrafogalmazása is. A törekvés, hogy egy – legalább önmagában – koherens jogrendszer keretein belül érvényesek legyenek a szabályok – azaz, hogy csak a jogszabályi feltételeknek megfelelően elkobbzott ingatlanokat írhatja át, telekkönyvezheti a hatóság, ismét új jogi normát szült. Az 1948. február 11-én kihirdetett és ezzel életbe léptetett 22.900/1948. F. M. sz. rendelet a kitelepítettekre vonatkozó vagyonjogi szabályokat írta újra.⁷⁸ Első fejezete a vagyonjogi rendelkezések alá eső személyek megállapításának új szabályait rögzítette. E szerint „*vagyonjogi szempontból azt kell áttelepítettnek tekinteni, aki a vasúti kocsí- (vagygon-) jegyzékbe, valamint a belügyminiszter által az áttelepítés alól magukat kivont személyekről készített jegyzékbe felvétellett*” (2. §.). A rendelet értelmében ez volt az a személyi kör, akinek a vagyona tehermentesen az államra szállt. Azoknak a nem mentesített, ugyanakkor áttelepülésre kötelezett személyeknek, akiknek „*áttelepülése még nem történt meg*” a még meglévő ingóságait és ingatlanukat kivonták az igénybe vehető vagyon köréből. Általánosságban vagyonjogi könnyítéseket tartalmazott a rendelet azokra a személyekre, akik a második kitelepítési rendelet értelmében legalisan tartózkodtak az ország területén. A 12.200/1947. Korm. sz. rendelet hatályba lépésének napján (1947. október 28.) ezen személyeknek még birtokában levő ingóságait – bizonyos kivételekkel –, illetőleg tíz kataszteri holdat meg nem haladó földjét és egy családi háznál nem nagyobb házingatlanát „*tulajdonában meg kell hagyni, illetőleg tulajdonába kell adni*” (5. § 4.). A rendelet harmadik fejezete (Az állam tulajdonjogának megszerzése és a zárlat) pontosította és részletezte, miként kerülnek állami tulajdonba és birtokba a kitelepítettek vagyontárgyai, illetve utólag rögzítette az összeköltöztetések kapcsán felmerült vagyonjogi kérdések szabályait. Tehát több mint két évvel a kitelepítési rendelet megszületése után rendezték csak a vagyonjogi kérdéseket. Az új vagyonjogi rendelkezés módosított hatásköri szabályokkal (4. fejezet), megújult leltározási renddel (5. fejezet) és „*az államra szállt vagyon*” felhasználására vonatkozó előírásokkal (6. fejezet) próbálta – visszamenőleg is – törvényessé tenni a kitelepítéssel és összeköltöztetésekkel egyidejűleg végrehajtott vagyonekobbzásokat.

A tulajdonátszállás és birtokbaadás részleteinek pontosítása elengedhetetlen volt ahhoz, hogy a korábbi német vagyonokat telekkönyvezni tudják. A kitelepítettek ingatlanainak telekkönyvezésére külön rendeletet alkottak.⁷⁹ A szabályozás megalkotására véleményem szerint elsődlegesen azért volt szükség, mert az államigazgatásnak korábban nem volt kellő információja a kitelepítettekről és ingatlanaikról. Az 1948.

78 A földművelésügyi miniszter 22.900/1948. F. M. rendelet a magyarországi német lakosság Németországba áttelepítéséről szóló 12.200/1947. Korm. számú rendelet vagyonjogi végrehajtásáról. In: 1948. év hatályos jogszabályai. Szerk.: BACSÓ Ferenc. Budapest, 1949. (továbbiakban: 1948. év hatályos jogszabályai, 1949) 159-165.

79 „1.§ (1) A rendelet célja olyan telekkönyvezést előkészítő eljárás rendszeresítése, amely a K. R. alapján az államra szálló ingatlanokat könnyen áttekinthető módon kimutatja, az alakítandó telephelyeknek lehetőleg egy tagban vagy egymáshoz közel fekvő birtokrészletben való kiosztását már az ideiglenes birtokba helyezés során is elősegíti és az érdekeltek tulajdonjogának mielőbbi telekkönyvi bekebelezését biztosítja.” A 25.000/1948. I. M. rendelet a magyarországi német lakosság áttelepítéséről szóló 12.200/1947. Korm. számú rendelet alá eső személyek ingatlanainak telekkönyvezése tárgyában. In: 1948. év hatályos jogszabályai, 1949. 165-171.

március 18-án kihirdetett 25.000/1948. I.M. sz. rendelet aprólékosan szabályozta a telekkönyvezéshez szükséges adatgyűjtést (II. fejezet Előmunkálatok). A Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény birtokában lévő Házjegyzék is a rendelet előírásainak megfelelően készült. A részletes eljárási szabályokat egy iratmintákkal ellátott jogszabálygyűjteményből ismerhették meg a jogalkalmazók, melyben szintén külön fejezetet kapott „a Németországba áttelepített magyarországi német lakosság által visszahagyott ingatlanok telekkönyvezése”.⁸⁰ A telekkönyvezés során a „kitelepítési rendelet hatálya alá eső személyek” ingatlanait „lejegyezték”, mindezt úgy, hogy nem tüntették fel, „hogyan jegyezett ingatlanok milyen számú telekkönyvi betétbe és kinek a tulajdonába jegyeztették át” (25.§). A „juttatottaknak” kiosztott ingatlanokat újonnan nyitott telekkönyvi betétekbe jegyezték át, ahol csupán azt kellett feltüntetni, hogy az adott ingatlan „A 600/1945. M. E. számú rendelet alapján kiosztott és a 25.000/1948. I. M. számú rendelet alapján telekkönyvezett birtok”. Ily módon az ingatlanok életében új, „tehermentes” időszámítás kezdődött, függetlenül az előző tulajdonosoktól. A régi tulajdonnal/tulajdonosokkal való „szakítás”, illetőleg a tehermentes átszállás alól a jogalkotó szükségesnek érezte, hogy kivételt tegyen. Azokban az esetekben, amikor a második kitelepítési rendelet értelmében a földbirtokrendező hatóság részben vagy egészben más ingatlant juttatott vissza, a visszaadott ingatlanokról készült telekkönyvi betétbe bejegyezték a tulajdonos korábbi – immár az államra szállt – ingatlanának terheit (25. §. 3.).

Az speciális telekkönyvi rendelkezések alapján lefolytatott, a korábbi birtok- és tulajdonosi struktúrát alapjaiban megváltoztató eljárások Budaörs esetében az ötvenes évek elejére zárultak le. A Házjegyzék 1951-ben immár az új állapotokat tükrözte. A politika által sürgetett „végleges telekkönyvezésre” azonban csak – a kollektivizálás végrehajtását követően – a hatvanas évek első felében került sor.

„A házi ingóságokat bútor stb. és a gazdasági felszerelési tárgyakat (szerszámok, gépek stb.) a biztonságosabb megőrizhetőség céljából nagyobb üres lakóházakba vagy gazdasági épületekbe összegyűjtve kell elhelyezni. Az élelmiszer, takarmány és egyéb terménykészleteket olyan helyiségekben (raktárakban) kell elhelyezni, ahol a romlástól meg vannak óva és szakszerű kezelésük is biztosítható. Ugyancsak gondoskodni kell a visszamaradt tüzelőkészletek biztonságba helyezéséről is. A hátrahagyott jószágállományt, a takarmány és terménykészleteket a földművelési miniszter kiküldöttje veszi át a községi elöljáróságtól.”⁸¹

5. Néhány szó az ingóságokról

Az ingatlanokban bekövetkezett vagyonpusztulásnál még nagyobb mértékű lehetett az egységenként kisebb értékkel bíró, könnyebben mozdítható ingóságok: a lakóingat-

80 NEMES NAGY JÓZSEF: A földreform végrehajtása során igénybevett és kiosztott ingatlanok telekkönyvezése és a vonatkozó jogszabályok gyűjteménye. Budapest, 1947. (továbbiakban: NEMES 1947)

81 Nagy Imre belügyminiszter 70 010/1946. B. M. sz. rendelete a nemzeti kormánynak a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről kiadott 12 330 /1945. ME sz. rendelete és a Szövetséges Ellenőrző Tanácsnak ugyanezen tárgyban 1945. november 20-án hozott határozata végrehajtásáról. In: BALOGH 2002. 326.

lanok alkotórészének és tartozékának tekintett „*élő és holt felszerelés*” pusztulása. Ahogy láttuk, a jogalkotók az ingatlanvagyonnal együtt rendelkeztek a kitelepítettek ingóságainak zár alá vételéről, leltározásáról. Az ingóságok juttatása is szorosan kapcsolódott az ingatlanjuttatásokhoz. Főszabály szerint: „*A kitelepített német lakosság által visszahagyott ingó vagyontárgyakat a telepések között a család nagyságára, valamint a tulajdonukat képező felszerelési és berendezési tárgyakra figyelemmel a szükségleteknek megfelelően arányosan kell szétosztani.*”⁸²

Az ingóságokra vonatkozó sajátos rendelkezések a kitelepítéskor elvihető ingóságok körének meghatározására, illetőleg a pénzvagyonra vonatkoztak.⁸³ A fentebb már idézett belügyminiszteri végrehajtási rendelet (70 010/1946. B.M. sz. rendelet) értelmében „*Az áttelepülésre kötelezettek külföldi valuta kivételével készpénzüket és értéktárgyaikat (ékszerek) magukkal vihetik. Magukkal vihetnek továbbá személyenként 7 kg lisztet vagy tésztaeműt (kenyér), 1 kg zsírt, 2 kg hüvelyeset és 8 kg burgonyát, azonkívül elvihetik legszükségesebb háztartási felszerelésüket (ruha, ágynemű, kéziszerszámok). Az elvihető összes poggyász – beleszámítva a 20 kg élelmiszert is – személyenként nem lehet nehezebb 100 (egyszáz) kg-nál.*”⁸⁴ A rendelet tiltotta bútor, mezőgazdasági felszerelés és élő állat elvitelét. A visszaemlékezések szerint ez utóbbi három vagyoncsoport – a bútorok, a mezőgazdasági felszerelés (beleértve a préházak felszerelését), illetőleg az élő állatok – tették ki a kitelepítettek ingóságvagyonának nagyobb részét. Párkányi Ferenc több olyan esetet említett, amikor a kitelepítésre kötelezettek évek hosszú munkája árán megszerzett bútorait ajánlották fel itthon maradó szomszédaik számára, ők azonban, félve a büntetésről, nem fogadták el a berendezési tárgyakat. A több generáció munkájából összeválogatott 100 kilogrammos csomagok, s az itthon hagyott, gyakran gondosan bezárt, jól felszerelt lakóházak közötti hatalmas különbséget a kitelepítés-párti sajtó megpróbálta negligálni. A Szabad Szó éppen – az országos közvéleményt is foglalkoztató – budaörsi kitelepítésről közölt beszámolót: „*A kitelepítés a legemberségebb körülmények között történik, ezt úgy orosz, mint amerikai részről ellenőrizték. A svábok úgyszólván minden ingóságukat magukkal viszik, csak bútorok maradnak itt. Budaörsön állatállomány alig van. Eddig kilenc darab szarvasmarhát, négy nyulat és huszonkét darab tyúkot vettek leltárba, pedig mintegy 750 ember állatállományáról van szó. A svábok kézikötőgépeinek megszerzésére megjelent az ipariügyi minisztérium kiküldöttjeként egy úr, aki Korocz József népgondozóhivatali megbízott segítségével a svábok tulajdonában volt kézikötőgépeket írja össze, minden megbízatás nélkül. Az illető a sváb vagyon leltározására kiküldött*

82 A földművelésügyi miniszter 185.000/1946. F. M. sz. rendelete a telepítésről és a földbitrokreform befejezésének előmozdításáról szóló 1946: IX. törvénycikk végrehajtása, valamint az 1945. VI. törvénycikkkel törvényerőre emelt 600/1945. M. E. sz. rendelet végrehajtásával kapcsolatos egyes kérdések rendezése tárgyában. In: NEMES 1947. 223.

83 A belügyminiszter 84 239/1947. BM számú rendelete a 12 330/1945. M.E. sz. rendelet értelmében Németországba áttelepülésre kötelezett személyek készpénzéről és értéktárgyairól. Magyar Közlöny, III. (1947. augusztus 20.) 188. sz.

84 Nagy Imre belügyminiszter 70 010/1946. BM sz. rendelete a nemzeti kormánynak a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről kiadott 12 330/1945. ME sz. rendelete és a Szövetséges Ellenőrző Tanácsnak ugyanezen tárgyban 1945. november 20-án hozott határozata végrehajtásáról. In: BALOGH 2002. 327.

*bizottsághoz csatlakozott, teljesen önkényesen. Meg kell akadályozni, hogy illetéktelenek a svábok tulajdonában lévő kézikötőgépeket, a magyar kötőipar alapjának egy részét »elhagyott javakként kezeljék«, és azt önző céljaikra felhasználják.*⁸⁵ Ezzel szemben a visszaemlékezések szerint Budaörsön nem mérlegelték a csomagokat, s nem ismerték a vonatkozó szabályokat, az interjúkban 10–50 kilogrammos csomagokra emlékeztek az érintettek. Az elmaradt leltározás további visszaélésekre adott lehetőséget, Budaörsön – ahogy az ország több pontján is – megkezdődött a „bátrahagyott javak” széthordása, fosztogattak. A jobbra büntetés nélkül hagyott szimpla köztörvényes bűncselekmények elszaporodása fokozta az ex lex állapotot. Mindezek a jelenségek egyértelművé tették, hogy jogállami keretekről még csak véletlenül sem lehetett beszélni. Az állatállomány egy részét felélték, egy másik része gondozás hiányában pusztult el. A bútorokat a kemény télen tűzifaként hasznosították, illetve egy részük élelmes kereskedőkhöz került. A cikkben emlegetett kézi kötőgépekre alapuló háziipar –, mely tipikusan a helyi német lányoknak-asszonyoknak biztosított rendszeres bevételt –, s amelyek beszerzését több évnyi takarékoskodás, gyakran hitelfelvétel előzte meg, valóban különös figyelem övezte. Párkányi Ferenc visszaemlékezése szerint a kötőgépeket a Községházán gyűjtötték össze, ahonnan aztán rövid idő alatt „elkoptak”.

A meglehetősen zűrzavaros helyzetben nem készült pontos leltár sem a zár alá vett, sem a végül „elkobzott” ingóságokról. Marchut Réka jelen kötetben közzétesz egy leltárjegyzéket, de ennek hitelességét megkérdőjelezi. E szerint a Budaörsön leltárba vett ingóságok a következők: 73 ló, 30 tehén, 6 nyúl, 1 traktor, 1 cséplőgép, 24 szekér, 29 eke, 10 borona, 19 mérleg, 13 lószerszám, 842 kéziszerszám, 6 prés, 14 daráló, 19 szecskavágó, 16 hl bor, 2 q rozs, 36 q kukorica, 1 q burgonya, 1 q zab, 53 q takarmány, 1 q liszt, 2 q bab, 495 db szobabútor, 114 varrógép, 3 kerékpár, 800 q tűzifa. Osztva Marchut Réka hitelességet kétségbe vonó megállapítását, mégis figyelemre érdemesnek tartom a leltárjegyzék sorait. A tárgyak, élelmiszerek sorából látható, hogy mit tartottak egyáltalán feljegyzésre méltónak. A kézi kötőgépeken túl Budaörs kapcsán a pincék hordóinak tartalma bír szimbolikus jelentőséggel. A visszaemlékezések szerint – amint már említettük – még 1944-ben is 60 ezer hektoliter bor pihent a szinte kizárólagosan németek által tulajdonolt pincékben, ebből mindössze 16 hektolitert sikerült két év múlva leltárba venni.

Az ingóvagyon elkobzásának megbecsüléséhez szintén a juttatások jegyzőkönyve nyújthat támpontokat. A Pest Megyei Levéltár anyagában fellelt Beszedési kimutatás a juttatott ingóságok értékeléséről – a Házjegyzékhez hasonlóan – lakóházanként tünteti fel a juttatott ingóságok értékét. Ebben a jegyzékben a sorszám, utcanév, házsorszám, illetőleg a telepés nevének feltüntetését követően a juttatott ingóságok értékét búzakilogrammban tüntették fel. (A búzakilogrammmra történő átváltás „árfolyamát” rendeletekkel szabályozták.) A juttatott ingóságok értéke tág határok között mozgott, 20 búzakilogramm érték volt a legkisebb, 12434 búzakilogramm a legnagyobb érték. Átlagosan lakóházanként 932 búzakilogrammmnyi ingóságot osztottak szét Budaörsön.

A búzakilogrammban kifejezett ingóságérték nehezen vehető egybe a kitelepítés előtti ingóság-összeírásokkal, általánosságban megállapítható, hogy az elkobzott javak mennyiségét még az ingatlan vagyonnál is nehezebb meghatározni.

85 *Elindul a második sváb kitelepítő-vonat.* Szabad Szó, 1946. január 22. 3.

„Mi anyai ágon svábok vagyunk, ennek az lett a következménye, hogy 1945-ben belefutottunk egy vagyonekobbzásba. Aminek a következtében az összes könyvünket – márpedig a nagyszüleimnek is sok könyve volt – elvették, és a budaörsi könyvtár alapjává tették. Mikor megtörtént a rendszerváltás, megkérdeztem egy jogászt, hogy van-e esélyem arra, hogy a budaörsi könyvtárból az ott lévő több ezer ex librisrel ellátott könyvünket valahogy vissza lehessen szerezni. Kiderült, hogy semmi esélyem, ami egyébként egy jópofa dolog. Van egy könyvtári könyv, bele van írva, hogy ex libris és a nagyapám neve, és mégsem lehet az enyém. Emlékszem, hogy ezt a fájdalmat hogyan hordoztam.”⁸⁶

6. Utóhang: a vagyonekobbzások megítélése a 92/2007-es AB-határozat tükrében

A kitelepítésekkel nyomán bekövetkezett vagyonpusztulást, illetőleg, hogy a kitelepítés háttérében a hazai németek vagyona is áll, már a kortársak is sérelmezték. Mindszenty József hercegprímás 1945 októberében Miklós Béla miniszterelnökhöz írt levelében vetette fel, hogy már a nemzethűségi igazolások kiállításánál is a legfontosabb szempont, hogy az illető vagyonos-e vagy sem.⁸⁷ Ugyanitt szól a vagyonpusztulásról: *„A kitelepítettek helyébe hozott, részben borsodi bányászásig sem hozzáértést, sem kedvet nem hozott a földekhez. Leölik az állatokat, elfogyasztják azokat, aztán visszatérnek elhagyott vidékükre.”⁸⁸* Nem sokkal a kitelepítési rendelet kihirdetését követően, a bíboros újra tollat ragadott, a miniszterelnök, Tildy Zoltán gyors intézkedését kérte a *„németajkú lakosság”* kitelepítése során tapasztalt visszaélések megszüntetésére: *„Nyilvánvalóvá vált időközben már az is, hogy a kitelepítésnél nem játszik szerepet az, hogy valaki a Volksbundba tartozott-e vagy sem. Volksbund-támogatók közé sorozta-e az igazoló bizottság vagy sem. A négyes listán lévő családok közül is többet elvittek már, sőt magyarosított névvel, igazolt iparendélllyel ellátott családok is kerültek sorra. A döntő szempont az, hogy az új telepes mely házat választja ki és kéri magának. Természetes, hogy a legszebb házakat választják, hol még van jószág és így épp az a jómódú réteg bűnhődik, mely leginkább ellene volt mindennemű volksbundista megmozdulásnak... Megindult az »újratelepülés« is. Mikor a jövevény telepesek a volt gazda jószágát felélték, tovább állnak... Egy község területén is lehet újratelepülni. Újabb és újabb jómódú házak tartalék készletei kerülnek*

86 Pál Ferenc atya előadása 2010. május 18-án. Letöltés: <http://palferi.hu/download/hang/20100518.mp3> (40. perctől). Letöltés dátuma: 2010. 07. 05.

87 „Háromtagú pártigazoló bizottság jelenik meg az illető helyiségeken. ...Ez a bizottság dönt a kitelepítés vagy meghagyás kérdésében. A döntő körülmény nem mindig az, hogy valaki tagja volt-e a Volksbundnak vagy sem; az érdemi elbírálásba belejátszik a német származás, származási hely, a név, a nagyszülők német nyelve, a magyar nyelv hibás kiejtése, és mindenekelőtt az a körülmény, van-e háza és saját birtoka. Ezekből gyarapítja meg a bizottság a kitelepítendőket táborát azzal a megokolással, hogy Volksbund-támogató, mert Volksbund-beli szolgája, aratója, bérlője, vevője volt, amire a helyi körülmények kényszerítették, ámbár épp a legtekintélyesebb vagyonú vagy jó nevű üzlettel rendelkezők, mind módosabb elem, tartották távol magukat a Volksbund bűneitől.” Mindszenty József Budapesten, 1945. október 10-én kelt levele Miklós Bélához. Közreadja BÉKÉS Csaba-TÓTH Ágnes: *„Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk...”*. In: Forrás, 1991. július 23. évf. 7. szám (továbbiakban: BÉKÉS-TÓTH 1991) 56.

88 I.m. 57.

*így könnyelmű felélésre.*⁸⁹ A tények egybecsengenek a kortárs értékeléssel: a németiség elűzésével Budaörs, a környék és Magyarország gazdasága a háború után újabb csapást szenvedett. E mondat rögzítésénél azonban fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy bár nemzeti vagyon pusztult el, ezt semmiképp nem szabad úgy értelmezni, ahogy tette azt Dobi István vagy Kovács Imre – jelen dolgozatban idézett – parlamenti felszólalásokban. Az elpusztult vagyon nem, vagy nem elsősorban a magyar állam vagyona volt, hanem magánszemélyeké, családoké, akiket otthonuk, hazájuk elhagyására kényszerítettek. A „*visszahagyott vagyon*” jogi minősítése, a korszak jogalkotóinak igyekezete ellenére, máig bizonytalanságokat hordoz, hisz a mégoly kidolgozott jogi minősítés – gyakorlatilag feloldhatatlanul – morális elvekkel ütközik. A közelmúltban egy, a tanulmány témájába vágó jogeset kapcsán ezzel az Alkotmánybíróság is szembesült (92/2007. (XI. 22.) AB-határozat).⁹⁰ A jogesetben magyar állampolgárok 1943-tól egy olyan, német nemzetiségű magyar állampolgártól béreltek lakóházat, akinek az 1946-os kitelepítés idején nyoma veszett. A bérlők a lakóházat a kitelepítés után is folyamatosan birtokolták, majd 1976-ban elbirtoklás jogcímén bejegyeztették tulajdonjogukat az ingatlan-nyilvántartásba. A kitelepítés idején eltűnt eredeti tulajdonos testvére 1996-ban keresetet nyújtott be az ingatlanra vonatkozó tulajdonjogának megállapítása iránt. Az ügyben eljáró bíróságok megállapították, hogy az eredeti tulajdonos „*a kitelepítési rendelet hatálya alá tartozóan Németországba való áttelepülésre kötelezett személynek minősült, így a 12.200/1947. számú rendelet 10. §-a alapján ingó és ingatlan vagyona tehermentesen az államra szállt*”. A bírósági ítéletek azt állapították meg, hogy mivel az állam tulajdonszerzése hatósági határozattal történt, nem volt szükség a dolog átadására, vagy a tulajdonváltásnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésére. Ezt követően – jogszabályban meghatározott kötelezettségének eleget téve – a Kincstári Vagyoni Igazgatóság nyújtott be keresetet a Magyar Állam tulajdonjogának megállapítása iránt. Ennek nyomán 2004-ben (!) a bíróság kimondta, hogy az ingatlan az államot illeti meg, nem pedig a bérlőket, mert a kitelepítettek vagyona 1945-ben az államra szállt, és a polgári törvénykönyv szerint az állam tulajdonába került ingatlant elbirtoklással nem lehetett megszerezni. A pereszes bérlők szerint a bíróság alkotmányellenes jogszabályokra alapozta ítéletét, ezért az Alkotmánybírósághoz fordultak. Az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszt megalapozottnak találta, határozatában megállapította, hogy a magyarországi német lakosság Németországba áttelepítéséről szóló 12.330/1945. M. E. sz. rendelet, valamint az ezzel kapcsolatos egyéb rendeletek módosításáról, kiegészítéséről és összefoglalásáról szóló 12.200/1947. Korm. sz. rendelet 10. §-a az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény folytán alkotmányellenessé vált, ezért azt a Fővárosi Bíróság nem alkalmazhatta.⁹¹ Az AB

89 Mindszenty József Esztergomban, 1945. december 26-án kelt levele Tildy Zoltánhoz. Lásd: BÉKÉSTÓTH 1991. 59.

90 Kelt: Budapest, 2007. november 19. Közzétéve: Magyar Közlöny 2007. évi 159. szám. AB közlöny: XVI. évf. 11. szám. Forrás: <http://www.mkab.hu/index.php?id=hatarozatkereso> . Letöltés dátuma: 2010.07.05.

91 A történet része, hogy korábban az Alkotmánybíróság az egyes vagyontárgyak állami tulajdonba vételéről szóló - többségükben az 1950-es évek elejéről származó - jogszabályokat alkotmányellenességük megállapítása mellett megsemmisített, ezek között azonban a kitelepítési rendeletek nem szerepeltek.

határozatában hivatkozott *A magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott korlátozó rendelkezések alkalmazásának megszüntetése tárgyában hozott 84/1950. (III. 25.) MT rendeletrre*, melynek értelmében a kitelepítettekre vonatkozó korlátozó rendelkezéseket immár nem lehet alkalmazni, ugyanakkor az addigi intézkedések hatályukat megtartják, és ezekből kifolyólag kártérítési és egyéb igényt nem lehet érvényesíteni.⁹² Az Alkotmánybíróság megállapította továbbá, hogy a Németországba áttelepülni köteles magyar állampolgárok vagyonának zár alá vételéről és elkobbzásáról rendelkező kormányrendelet 10. §-a alkotmányellenessé vált, s mint ilyent az Alkotmánybíróság erről szóló határozatának a hivatalos közzététele napjától nem lehet alkalmazni. Indokolásában az Alkotmánybíróság azt hangsúlyozta, hogy mivel a jogállamiság elve az államot magánjogi igényei érvényesítése során is kötelezi, egy „demokratikus jogállam” nem alapíthat vagyoni (tulajdoni) igényt a jogállamiság alapvető elveit nyilvánvalóan sértő, egykor hatályban volt jogszabályokra. A határozat továbbá utal *A tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról* szóló 1991. évi XXV. törvényre, amely megállapítja, hogy a kitelepítési rendeletek az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul kárt okoztak, s egyúttal lehetőséget teremtett a részleges vagyoni kárpótlásra.⁹³

Az AB döntése értelmében tehát a Magyar Köztársaság mint demokratikus jogállam újabb tulajdoni sérelmet nem okozhat (magánszemélyekkel szemben tulajdoni igényt nem érvényesíthet). Bragyova András alkotmánybíró a döntéssel egyetértve fogalmazta meg véleményét. Meggyőződése, hogy mindkét kitelepítési rendelet (12.330/1945. ME és 12.200/1947. K. R.) *„a mai alkotmány szerint”* – már csak a jogforrási szintje miatt is – alkotmányellenes, *„sőt, több is mint egyszerűen alkotmányellenes: nemzeti hovatartozáson alapuló tulajdonelkobbzás, amely az alkotmányos jogállam morális alapjait tagadja meg”*. Bragyova András értelmezésében ebből nem következik, hogy a két rendelet megalkotása idején vagy hatályban léte alatt bármikor jogi szempontból alkotmányellenes, azaz érvénytelen lett volna. Ezért *„A magyarországi németek kitelepítéséről alkotott jogszabályok alapján szerzett tulajdoni jogcímet – vagyis az állami tulajdonba vételt és az állami tulajdonba vett dolgok (elsősorban természetesen ingatlanok) tulajdonjogi sorsát – nem érintette, hogy utóbb a kitelepítést a magyar állam, illetve a magyar jog többszörösen megtagadta, elítélte, sőt részleges kárpótlást ajánlott az igazságtalanul okozott károkért.”*⁹⁴

92 A rendelet hivatkozott szabálya: „1. § (1) A jelen rendelet hatálybalépésétől kezdve a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott korlátozó rendelkezéseket nem lehet alkalmazni. (2) Az (1) bekezdésben említett rendelkezések értelmében a jelen rendelet hatálybalépése előtt már végrehajtott hatósági intézkedések hatályukat megtartják és ezekből kifolyólag kártérítési vagy egyéb igényt nem lehet érvényesíteni.”

93 A törvény 1. §-a szerint részleges kárpótlás illeti meg azokat a természetes személyeket, akiknek magántulajdona az állam által 1939. május 1-jét követően alkotott, a törvény mellékletében felsorolt jogszabályok alkalmazása által sérelmet szenvedett. A törvény 1. számú mellékletének 11. pontja a kitelepítési rendeletet, 22. pontja pedig a második kitelepítési rendeletet sorolja fel azon jogszabályok között, amelyek alkalmazása az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul kárt okozott, amelyek tehát a kárpótlás alapjául szolgálhatnak.

94 „A magyar jogrendszer az alkotmányellenes norma (jogszabály) jogi érvénytelenségét 1989. október 23-a (vagy 1990. január 1., az Alkotmánybíróságról szóló törvény hatályba lépése) előtt nem ismerte. Ezért a két rendelet »alkotmányellenességéről« csak akkor lehetne szó, ha az 1989-es alkotmányt az

Tehát az AB által utólag elvégzett, a fennálló jogrendszer koherenciáját szem előtt tartalmazó jogértelmezése az állami tulajdonszerzést nem vitatja, csupán az „*odiózus jogszabályokon alapuló*” magánszemélyekkel szembeni újabb állami tulajdonszerzés általános tilalmát fogalmazza meg.

A kitelepítés nyomán végbement vagyonpusztulás egyértelmű, ugyanakkor máig nem megbecsült. Ahhoz, hogy a dolgozat bevezetőjében megfogalmazott – s a Budaörsön felvett interjúkból is visszaköszönő felvetést (hipotézist) –, mely szerint inkább a vagyonosokat telepítették ki, igazolhassuk, vagy elvessük, igazságtartalmát vizsgálhassuk, további kutatásokra van szükség. A Házjegyzék kapcsán a lehetséges vizsgálati irányok egy kezdeményét mutattam be jelen dolgozatban. A próbálkozásból egyelőre inkább az látszik, hogy milyen nehézségekkel szembesül az elemző. Ennek ellenére reményeim szerint a további kutatások során a rendelkezésre álló adatbázisok csiszolgatásával, pontosításával a valósághoz közelebb álló, realisabb képet festhetünk a kitelepítésekkel egyidejűleg végrehajtott vagyonelkobzásokról.

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár (MOL)

M–KS 276. f. 54. cs. MDP jegyzőkönyvek, Titkárság

M–KS 288. f. 5. cs. MSZMP Politikai Bizottságának iratai

XIX-J-1-j Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztály iratai

Országgyűlési Könyvtár (OGYK)

Nemzetgyűlési irományok 1945. I. kötet I–II. szám. 1945.

Nemzetgyűlési napló 1945. I. kötet (1945. november 29.–1946. május 9.)

Országgyűlési napló 1947. II. kötet (1947. december 3.–1948. február 13.)

Pest Megyei Levéltár (PML)

V-1017-Db Budaörs közigazgatási iratai

Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL)

PIL 283. f. 33. SZDP Agrárpolitikai Osztály

Sajtó

Kis Újság

Szabad Szó

1945-1950 közötti időszakra (amíg a két rendelet hatályban volt) visszamenőleg érvényesnek tekinténénk, azaz az akkori jogszabályok akkori érvényességét a ma hatályos Alkotmány alapján itélnénk meg. Az Alkotmány visszamenőleges hatályát azonban eleve kizárja.”

Forrásgyűjtemények, segédkönyvek

1947. év hatályos jogszabályai. I. kötet. Szerk.: BACSÓ Ferenc. Budapest, 1948.

1948. év hatályos jogszabályai. Szerk.: BACSÓ Ferenc. Budapest, 1949.

A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai (1848–1993). Főszerk.: BALOGH Sándor. Budapest, Napvilág Kiadó, 2002.

A Magyar Népfront története. Dokumentumok. 1935–1976., 2. kötet. Főszerk.: SZABÓ Bálint. Budapest, 1977.

Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Budapest, KSH, 1947.

Az 1941. évi népszámlálás. Foglalkoztatási adatok községek szerint. Budapest, KSH, 1975.

Az 1941. évi népszámlálás. Lakóház- és lakásadatok községek szerint. Budapest, KSH, 1982.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Budapest, Athenaeum, 1946.

Két év hatályos jogszabályai 1945–1946. Szerk.: BACSÓ Ferenc. Budapest, 1947.

Magyar Közlöny (1945–1948)

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1957. Budapest, 1958.

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1958. Budapest, 1959.

Felhasznált irodalom

A magyar közigazgatási bíróság 50 éve: 1897–1947. Közreadja a Magyar Közigazgatási Bíróság. Budapest, 1947.

BÉKÉS-TÓTH 1991 – BÉKÉS CSABA-TÓTH ÁGNES: „Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk...”. In: Forrás, 1991. július 23. évf. 7. sz.

CZIBULKA 2004 – A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Összeállította: CZIBULKA Zoltán–Dr. HEINZ Ervin–Dr. LAKATOS Miklós. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Levéltár, 2004.

EBNER 2008 – EBNER GYÖRGY: A budaörsi bor-, szőlő-, és őszibarack-termesztés kialakulása és fejlődése. In: RIEDL FERENC: Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs. Budaörs, 2008.

FEHÉR ISTVÁN: A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.

GRÓSZ ANDRÁS: „Honvágyat mindig érzek” – A budaörsi németek elűzése (1946/47). In: Kommentár (2007) 5. sz.

KOVÁCS 2005 – Rögös utakon – Auf steinigem Wegen. Szerk.: KOVÁCS József László. Budaörs, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzat, 2005.

MARTONYI JÁNOS: Az ötvenéves Közigazgatási Bíróság. In: Városi szemle: közlemények a városi közigazgatás és statisztika köréből (1947) 3–4. sz. 187–201.

MEZEY 1996 – Magyar alkotmánytörténet. Szerk.: MEZEY Barna. Budapest, Osiris Kiadó, 1996.

NEMES 1947 – NEMES NAGY JÓZSEF: A földreform végrehajtása során igénybevett és kiosztott ingatlanok telekkönyvezése és a vonatkozó jogszabályok gyűjteménye. Budapest, 1947.

PALASIK MÁRIA: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Politikátörténeti füzetek XVII., Budapest, Napvilág Kiadó, 2000.

SEILER ISTVÁN: Az őszibarack paradicsom. In: RIEDL FERENC: Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs. Budaörs, 2008.

STEINFELDER 2008 – STEINFELDER JÁNOS: Hazatérés egy idegen világba. In: RIEDL FERENC: Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs. Budaörs, 2008.

STIPTA ISTVÁN: A magyar közjogi múlt üzenete: önálló közigazgatási bíróság. In: Magyar jog (2010) 6. sz.

TÓTH 1993–TÓTH ÁGNES: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1993.

TÓTH 2006 – TÓTH ÁGNES: A svábok kiűzése, internálása 1945. In: História (2006) 4. sz.

TÓTH KINGA: Visszapillantás a magyar Közigazgatási Bíróság történetére. In: Magyar közigazgatás (1991) 6. sz. 519–525.

Szabina Bognár

Vermögenskonfiszierungen, Vermögensentziehung und Vermögenszuweisungen in Budaörs (1945-1948)¹

„Man hat sich auf die Kriegsverbrechen der deutschen Minderheit und deswegen auf den Anspruch der ungarischen Nation berufen, diese Minderheitengruppe loszuwerden. Und man hat sich auf den außenpolitischen Zwang, auf die Vorschriften der Großmächte berufen. Dabei fielen die Bestrebungen der einzelnen politischen Parteien viel mehr ins Gewicht, indem sie das Wirtschaftspotenzial der Ungarndeutschen nutzen wollten, um ihre Machtziele erreichen zu können.“²

Die Frage der gleichzeitig mit der Vertreibung der Ungarndeutschen durchgeführten Vermögensentziehung ist bei den in ihren Details noch nicht bearbeiteten Forschungsthemen der Vertreibung einzuordnen. In den zeitgenössischen amtlichen Erklärungen sowie in der Presse wurden Erwägungen den Wert „des hinterlassenen Vermögens“ betreffend mit Vorliebe geäußert, obwohl die Behauptung in den in Budaörs erstellten Interviews immer wieder anzutreffen ist, dass vorwiegend die „Vermögenden vertrieben wurden“³, und aus diesem Grunde weitere Forschungen notwendig sind, um zu klären, was für eine Bedeutung der Vermögenslage der Betroffenen bei der Bestimmung des Kreises der Auszusiedelnden beizumessen ist. Gleichzeitig soll die Behauptung ebenfalls untersucht werden, nach der ein Grund für die Vertreibung war, dass der ungarische Staat auf die im Eigentum der Ungarndeutschen befindlichen Immobilien und Mobilien Anspruch erhob. Dieser Aspekt fehlt zwar *expressis verbis* in den Abschluss

---

1 Dank gebührt den Mitgliedern der Budaörser Vertreibungsarbeitsgruppe, vor allem Ágnes Kálmán und Réka Marchut für die selbstlose Hilfe bei der Erforschung der in der Studie zitierten Quellen.

2 TÓTH, ÁGNES: *A svábok kiűzése, internálása 1945.* in: *História* (2006) Nr. 4. S. 8. (i. w.: TÓTH 2006.)

3 M. E. wohnhaft in Budaörs. 84 Jahre alt bei der Interviewaufnahme. 05. 06. 2007. - Jakob Bleyer Heimatmuseum, Vertreibungsinterviews (i. w.: BJHGY KI)

der Bodenreform erzielenden Verordnungen.⁴ Es erscheint aber eine ziemlich weite Skala von Vermögensentziehung und diversen Vermögenseinschränkungen „nur“ als eine der – mitunter weiterer Regelungen bedürftigen – Folgen der Vertreibung, wenn man dazu die bezüglichlichen Gesetzes- und Verordnungsregelung, die amtlichen Erklärungen in Betracht zieht. Es ist wichtig zu betonen, dass diese Studie ausschließlich auf den Vermögenshintergrund und –Folgen der Vertreibung fokussiert, und dies bei Weitem nicht heißt, dass sie von uns als Hauptursachen angesehen werden. Für heute ist auch in ihren Details – vor allem den Forschungen von Ágnes Tóth zufolge – erschlossen, wie die ungarische Regierung die durch die internationalen Abkommen ermöglichte Vertreibung durchführte. Auf deren ausführliche Schilderung möchten wir hierbei verzichten. Die vorliegende Studie befolgt ein doppeltes Ziel: den gesetzlichen Hintergrund der die Vertreibung begleitenden Vermögensentziehungen detailliert vorzustellen – an und für sich als – in einer ortsgeschichtlichen, auf Erinnerungen basierenden Darlegung zulässige – Geste den Betroffenen, ihren Nachfahren, Nachbarn, Bekannten gegenüber, die diese Verordnungen nicht nur erleiden mussten, sondern oft erst im Moment der Durchführung von den zu groben Rechtsverstößen befugenden Rechtsverordnungen – wenn überhaupt – verständigt wurden. Unser weiteres Ziel besteht in der Bekanntmachung der Quellen, die im Falle von Budaörs im Bereich der gleichzeitig mit der Vertreibung durchgeführten Vermögensentziehungen erhalten geblieben sind. In diesem Augenblick kommt uns wie ein Sehnsuchtstraum vor, am Beispiel von Budaörs einen Vergleich der Bereiche von Rechtsregelung und Rechtspraxis, Plänen und Verwirklichung zu handhaben, bzw. das Maß des erlittenen Vermögensverlustes genau einzuschätzen. Es ist zu hoffen, dass unsere Studie weitere Forschungen induziert, die den effektiven Vermögensverlust genauer aufarbeiten, den Prozess der Geltendmachung von „Recht“, die Ebenen von Rechtsgefühl-Rechtskenntnis usw. besser modellieren werden. Unseres Erachtens wäre besonders wichtig, dass die den Wert des konfiszierten Vermögens wahrhaftig dokumentierenden „Vermögensinventare“ in Budaörs und anderswo im ganzen Land erstellt werden.

1. Kontext der Rechtsregelung: die Regierung durch Erlass von Verordnungen

Die Gründung des neuen ungarischen Staatswesens nach dem Zweiten Weltkrieg war die Aufgabe der am 21. Dezember 1944 einberufenen Provisorischen

4 §1 Das Eigentumsrecht des Gesamtvermögens, das von der auf Grund des Alliierten Kontrollrates am 20. November 1945 gefassten Beschlusses nach Deutschland zwangsübersiedelten ungarndeutschen Bevölkerung zurückgelassen war, übergeht auf den ungarischen Staat. §2 Die auf Grund dieses Gesetzes ins Eigentum des ungarischen Staates überangenen Haus-, Acker- und forstwirtschaftlichen Immobilien, weiterhin die diesbezüglichen Acker- und forstwirtschaftlichen Industriebetriebe – inbegriffen auch die zwecks Neubesiedlung benötigten Kleinindustriebetriebe – sowie Ernte, Vieh, Wirtschafts- und Haushaltsausrüstungen und sonstige Mobilien gehören dem Bestand des Bodenverwaltungs fonds, und sie können aufgrund der durch den Gesetzesartikel Nr. VI/1945 Rechtskraft erlangte Verordnung Nr. 600/1945. M. E. (i. w.: V.) zur Befriedigung der durch Zuweisungen noch begünstigten örtlichen Bodenbeansprucher verwendet werden. Gesetz Nr. IX/1946 über die Neubesiedlung und die Vorwärtsbewegung des Abschlusses der Bodenreform. in: *Két év hatályos jogszabályai 1945-1946*. Red.: BACSO, Ferenc. Budapest, 1947. (i. w.: *Két év hatályos jogszabályai 1945-1946*.) S. 65-72.

Nationalversammlung, die ein Einkammergremium war. Das Attribut ‚provisorisch‘ weist auf den Übergangscharakter bzw. darauf hin, dass das neu gestaltete Parlament keine konstituierenden Aufgaben versah.⁵ Die Provisorische Nationalversammlung richtete eine Proklamation an das ungarische Volk, in der sie über die bevorstehenden wichtigsten Aufgaben Rechenschaft gab.⁶ Das Dokument betonte den Bruch mit dem „*hitlerschen Deutschland*“, die Notwendigkeit ein Waffenstillstandsabkommen zu schließen, und als das erste „Dokument der neuen Epoche, das auch als rechtliche Regelung anzusehen ist“⁷, zählte es manche heute jeweils für ein konstitutionelles Grundrecht geltenden Rechtseinrichtungen – darunter die Unantastbarkeit des Eigentums – auf, wobei es an hochtönenden, schwer definierbaren Phrasen nicht fehlte.⁸

Um die Rechtskontinuität zu gewährleisten, ermächtigte die Provisorische Nationalversammlung die Provisorische Nationalregierung zur Verwaltung und Leitung der Landesangelegenheiten, womit sie der Regierung zu ihrer Tätigkeit die rechtliche Grundlage schuf, Verordnungen zu verabschieden und zu erlassen.

Die Ermächtigung zum Verabschieden von Verordnungen wurde am 22. Dezember 1944, in der zweiten Sitzungsperiode der Provisorischen Nationalversammlung im September 1945 erneuert und durch eine die bisherige Praxis sanktionierende Bestimmung ergänzt: die Regierung soll der Politischen Kommission der Provisorischen Nationalversammlung die Verordnungsentwürfe vorlegen. Die im Vergleich mit der Gesetzgebung weniger Garantie gewährende und auf diese Weise von einem Defizit an Demokratie belastete Verordnungsregierung wurde als provisorische Lösung für die Herausforderungen der außerordentlichen Situation ins Leben gerufen. Dabei war erzielt, dass die Regierung ohne Zögerung Bereiche regelt, die im Sinne der Konstitution früher der Gesetzgebung untergeordnet waren. Die Ermächtigung, die eine Verordnungsregierung möglich machte, wurde normalerweise in einem Gesetz abgefasst, sie galt aber nur für eine relativ kurze und in einem jeden Falle bestimmte Zeitstrecke.⁹ Die

---

5 Der zweite bürgerlich-demokratische Versuch (1944-1949). in: *Magyar alkotmánytörténet*. Red.: MEZEY, Barna. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. (i. w.: MEZEY 1996) S. 249.

6 Proklamation der Provisorischen Nationalversammlung an das ungarische Volk (Debrecen, 21. Dezember 1944) in: *Magyarország századai. Válogatás ezer év dokumentumaiból 1000-1956*. Red.: ÉRSZEGI, Géza-DÓKA, Klára-SOÓS, László. Budapest, 2003. S. 465-467. Quelle des Zitats: *A Magyar Népfront története. Dokumentumok. 1935-1976.*, Bd. 2. Chefred.: SZABÓ, Bálint. Budapest, 1977. S. 25-27.

7 MEZEY 1996. S. 250.

8 „Ungarn soll zum Land des Volkes werden! Wir sichern den werktätigen Massen Freiheit, umgreifende politische Rechte zu, damit sie ihre Interessen verteidigen und ihr Wort bei der Entscheidung der Landesangelegenheiten erklingen lassen können. Wir sichern die Unantastbarkeit des Eigentums, als der Grundlage unserer gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Einrichtung zu. Wir wollen Bodenreform!“ in: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója*. Hiteles kiadás. Budapest, Athenaeum, 1946. S. 66.

9 §15 des Gesetzes Nr. XI/1945 über die provisorische Ordnung der Ausübung der Staatsmacht ermächtigt die Nationalregierung, in außerordentlicher Lage mit gewissen Ausnahmen, die notwendigen – ansonsten der Befugnis der Gesetzgebung unterstehenden – Verordnungen zu erlassen. Später das Ges. Nr. VI/1946, demnach das Ges. Nr. XVI/1946, dann das Ges. Nr. XXVIII/1946, die Gesetze unter Nr. VIII/1947, Nr. XVI/1947, Nr. XXV/1947, Nr. XXVI/1947, Nr. XXIV/1948, Nr. LVI/1948, Nr. XVII/1949.

Provisorische Nationalregierung verabschiedete insgesamt 367 Regierungsverordnungen, von denen die sieben Wichtigsten – darunter die Kriegserklärung an Deutschland, das in Moskau unterzeichnete Waffenstillstandsabkommen, Gesetz über die Bodenreform sowie das Gesetz über Volksgerichtswesen – noch in dieser Sitzungsperiode Gesetzeskraft erlangten.¹⁰ Mária Palasik, die die Gesetzgebung der Epoche darstellt, stellt fest, dass diese Ermächtigung in der ungarischen Gesetzgebung bis 1949 eine Schlüsselrolle gespielt hat. Die Regierungsverordnungen, die auf Grund der Ermächtigung verabschiedet worden waren, mussten dem Parlament zu einer sog. nachträglichen Gutheißung unterbreitet werden.¹¹ Sie wurden demnächst per Dringlichkeitsantrag im Parlament diskutiert und ohne jede Kommissionsverhandlung zur Gesetzeskraft erhoben.¹²

Laut *Nemzetgyűlési Napló*, 'Tagebuch der Nationalversammlung' charakterisiert László Révész¹³ „als außergewöhnliche Maßnahmen außergewöhnlicher Zeiten“ die Ermächtigung der nationalen Regierung zur Regierung durch Verordnungen. In seiner Rede hält er „die an strenge Formalitäten gebundene Gesetzgebung“ für ungeeignet, um mit der „revolutionären Schnelle von Veränderungen, Umgestaltungen der Lebensverhältnisse“ Schritt zu halten, und in diesem Geiste schlug er vor, die der Tildy-Regierung laut § 15 des Gesetzes Nr. XI/1945 erteilte Ermächtigung für die Zeit nach der Regierungsänderung zu verlängern.¹⁴ Die im Vorschlag von László Révész formulierte Ermächtigung ist äußerst umfangreich, sie erstreckt sich mit Ausnahme von öffentlich-rechtlichen Fragen auf jeden Zweig des Staatslebens. Wie im Vorschlag extra hervorgehoben wird, ist die Regierung berechtigt, beliebige privatrechtliche, strafrechtliche, verwaltungsrechtliche und dem Wirkungsbereich der Regierung untergeordnete sonstige Verordnungen zu erlassen, wobei sie auch von den bestehenden Gesetzen abweichenden Verordnungen vollziehen kann. Der Vorschlag enthält aber Einschränkungen

10 Gesetz Nr. IV/1945 über Gutheißung der von der provisorischen Nationalregierung Deutschland gesandten Kriegserklärung; Gesetz Nr. V/1945 über Artikeleinteilung des in Moskau am 20. Januar 1945 geschlossenen Waffenstillstandsabkommens, über das Erlangen der Gesetzeskraft des Gesetzes Nr. VI/1945 über die Auflösung des Großgrundbesitzsystems sowie über die Bodenzuteilung an das Bauernvolk, über das Erlangen der Gesetzeskraft der im Gegenstand des Gesetzes Nr. VII/1945 über den Volksgerichtshof erlassenen Regierungsverordnungen.

11 PALASIK, MÁRIA: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944-1949*. Politikátörténeti füzetek. Nr. XVII., Budapest, Napvilág Kiadó, 2000. S. 37.

12 Die Ermächtigung erstreckte sich auf die Regelung von öffentlich rechtlichen Fragen wie die Verfassung und die Rechte des Staatsoberhauptes.

13 László Révész (1889-1965) Politiker der Unabhängigen Kleinlandwirtpartei

14 20. Sitzung der Nationalversammlung am Freitag, dem 15. Februar 1946. *Nemzetgyűlési napló/Tagebuch der Nationalversammlung*, 1945. Bd. I. 29. November 1945 – 9. Mai 1946. S. 610-611. §15 des Ges. Nr. XI/1945. „Das Ministerium ist berechtigt, in einer außerordentlichen Lage durch eine Verordnung im Interesse der Sicherstellung der finanziellen und öffentlich-wirtschaftlichen Ordnung, privatrechtliche, strafrechtliche, öffentlich-verwaltungsrechtliche und sonstige, der Gesetzgebung unterstellte Verordnungen und mit dieser Zielsetzung Verordnungen mit von dem der kräftigen Gesetzen abweichenden Inhalten festzusetzen, ausgenommen die von der Nationalversammlung verabschiedeten Gesetze. Auf Grund dieser Ermächtigung können Verordnungen, die die Hauptmächteinrichtung des Staates oder deren Tätigkeit berühren, nicht erlassen werden. Die erlassenen Verordnungen sind der Nationalversammlung – bei ihrer nächsten Sitzung – zwecks nachträglicher Gutheißung vorzulegen.“

der Ermächtigung, nach denen der Erlass von öffentlich-rechtlichen Verordnungen verboten wird, sowie die Verordnungen die von der Nationalversammlung erlassenen Gesetze nicht berühren dürfen. Außerdem war die Regierung verpflichtet, vierteljährlich der Nationalversammlung ihre auf Grund der Ermächtigung erlassenen Verordnungen vorzulegen, was als Gegenpunkt den Vorerwähnten entgegenwirkte. In der Deutung von László Révész gewähren das Republikgesetz (Gesetz Nr. I/1946) und die darin abgefassten Staatsbürgerrechte und demokratischen Grundprinzipien „*wahrhaftige Garantie*“ und folglich „*kann die Ermächtigung ohne jedes Bedenken, der Koalitionsregierung erteilt werden, die das ungeteilte, vollkommene Vertrauen sämtlicher politischer Parteien und der ganzen Nation genießt.*“

Das Verwaltungsgericht war für die Aufsicht der Gesetzlichkeit bei der Verordnungsverabschiedung der Provisorischen Nationalregierung zuständig, es hatte das Recht, gegen jede Verordnung Revision einzulegen. Das zur Zeit des Dualismus etablierte Verwaltungsgericht (Ges. Art. XXVI/1896) verfügte über eine Reformierungsbefugnis.¹⁵ Seine Befugnis wurde durch den Ges. Art. LX/1907 wesentlich erweitert, von da an war es berechtigt, die erlassenen Verordnungen zu überprüfen, indem es bereits über eine vernichtende Rechtsbefugnis verfügte. Als Gericht der ersten Instanz war es dazu befugt, wobei keine Revision gegen seinen Beschluss einzulegen war. Das Gericht übte bis 1945 seine Tätigkeit sehr aktiv aus, dem auch die verschiedenen Befugnisbereichserweiterungen (durch Ges. Art. XVII/1923 und Ges. Art. XXVI/1925 wurde das Gerichtswesen für die Wahlen ebenfalls der Rechtsbefugnis des Verwaltungsrichters unterteilt) beitrugen -, im Jahre 1923 verhandelte er mehr als 30.000 Angelegenheiten. Mehrere Rechtsbefugnisse wurden dem Gericht nach 1945 entnommen, und obwohl das Gesetz Nr. I/1946 die Aufgabe „*über die Menschenrechte zu wachen*“¹⁶ dem Verwaltungsrichter anvertraute, wurde seine Tätigkeit 1949 eingestellt (Ges. Nr. II/1949).¹⁷

Mit dem Raumgewinn der Ordnungsregierung parallel wurde das mit einer quasi konstitutionsgerichtlichen Befugnis bekleidete Verwaltungsgericht verkürzt, wodurch Gesetzlichkeitsaufsicht über die Ordnungsverabschiedung praktisch aufgehoben war.

Für die Gesetzgebung zwischen 1945-1949 ist charakteristisch, dass die Versuche zur Schaffung einer demokratischen Umgebung sowie die Rechtsverlust bewirkenden Maßnahmen parallel in der politischen Szene anwesend waren.¹⁸ Das Parlament hatte zwischen 1949 und 1953, bis zu den nächsten Wahlen, zwei-drei

15 *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. Bd. I. (29. November 1945-9. Mai 1946) (i. w.: *Nemzetgyűlési Napló*, 1945) S. 612.

16 Die Reformierungsbefugnis berechtigt das Gericht, den verwaltungsrechtlichen Beschluss abzuändern und infolgedessen die Verwaltungssache - ohne ein neues behördliches Verfahren anzuordnen - endgültig zu entscheiden.

17 STIPTA, ISTVÁN: *A magyar közjogi múlt üzenete: önálló közigazgatási bíróság.* in: *Magyar jog* (2010) Nr. 6. Juni 2010. S. 335.

18 vgl.: TÓTH, KINGA: *Visszapillantás a magyar Közigazgatási Bíróság történetére.* in: *Magyar közigazgatás* (1991) Nr. 6. S. 519-525.; MARTONYI, JÁNOS: *Az ötvenéves Közigazgatási Bíróság.* in: *Városi szemle: közlemények a városi közigazgatás és statisztika köréből* (1947) Nr. 3-4. S. 187-201.; *A magyar közigazgatási bíróság 50 éve: 1897-1947.* Veröffentlichung: Magyar Közigazgatási Bíróság. Budapest, 1947.

Sitzungsperioden, jährlich sechzehn Tage im Durchschnitt, und die kontinuierliche gesetzgebende Arbeit wurde praktisch eingestellt. Die Zahl der von den Abgeordneten verabschiedeten Gesetze ging drastisch zurück, die regelmäßige gesetzgebende Arbeit wurde durch gesetzkräftige Verordnungen ersetzt, welche das Parlament ohne Debatte guthieß.¹⁹

Der Ausruf der Ungarischen Republik (am 1. Februar 1946), die sowohl staatsrechtlich als auch menschenrechtlich grundlegende Änderungen bewirkte, war tatsächlich – wie es auch László Révész betonte – als erster bedeutender Schritt zur Schaffung einer demokratischen Umgebung gewissermaßen ein Gegenpunkt. Im Präambel des Republikgesetzes (Ges. Nr. I/1946) werden *„die natürlichen und unveräußerlichen Rechte“* in der ungarischen Geschichte zum ersten Mal kodifiziert. Darunter das Recht auf Freiheit, auf ein menschliches Leben ohne Unterdrückung, Angst und Entbehrungen, das Recht auf freie Gedanken- und Meinungsäußerung, freie Religionsausübung, Recht auf Vereinigung und Versammlung, Recht auf Eigentum, persönliche Sicherheit, Arbeit und auf den menschenwürdigen Lebensunterhalt, die freie Bildung und Kultur genauso, wie das Recht auf Leitung des Staats- und Selbstverwaltungswesens. Das Republikgesetz wies jedoch den großen Mangel auf, keinerlei Garantien zur Geltendmachung der aufgezählten Rechte zu gewährt zu haben. Das Gesetz Nr. X/1946 über den kräftigeren Schutz der menschlichen Grundrechte war dazu berufen, dieses Versäumnis zu korrigieren, indem es besagte, für den Verstoß gegen die im Republikgesetz abgefassten demokratischen Freiheitsrechte eine strenge Strafe in Aussicht zu setzen: *„Der öffentliche Beamte begeht eine Straftat und er ist – wenn keine ihm eine schwerere Strafe auferlegende Verordnung geltend zu machen ist – mit fünf Jahre Gefängnis zu bestrafen, der im amtlichen Verfahren oder durch seine Maßnahme irgendein im Präambel des Gesetzes Nr. I./1946 begriffene natürliches oder unveräußerliches Recht eines anderen verletzt.“* Das Gesetz ordnete aber den institutionellen Schutz der Rechte (sie der Rechtsobhut unabhängiger Gerichte zu unterstellen) nicht. Aus dieser „Rechtslücke“ konnte die Praxis erwachsen, dass sich die Staatsbürger – unter anderen die Ungarndeutschen – bei einem Rechtsverstoß von einer Art wie auch immer, in der Tat an kein Gremium wenden konnten.

---

19 Als Beispiel ist anzuführen, dass die Provisorische Nationalregierung – entsprechend dem Beschluss der Konferenz von Jalta – den Innenminister verwies zur Ausarbeitung des neuen Wahlgesetzes. Das der Gesetzgebung vorgelegte Dokument wurde am letzten Sitzungstag verabschiedet, und damit trat das demokratischste wahlrechtliche Gesetz der Region in Kraft (Ges. Nr. VIII/1945 über die Nationalversammlungswahlen), das das Wahlrecht der Ungarndeutschen stark einschränkte. Auf Grund der neuen Rechtsvorschriften fanden die Wahlen am 4. November 1945 statt. Etwas mehr als einen Monat später behandelte die neue Regierung auf ihrer Tagesordnung der Sitzung am 22. Dezember 1945 schon die die Vorbereitung und die Abwicklung der Vertreibung erzielenden Verordnungen.

„Die Vertreibung der Ungarndeutschen knüpft sich an diesem Punkt also eng an den bald möglichen endgültigen Abschluss der Bodenreform, denn – außer den fast nicht zu zählenden Reservengebieten – nur die der Aussiedlung der deutschen Bevölkerung zufolge leer gewordenen Immobilien sind zur Befriedigung der die Durchführung der Verordnung Nr. 600/1945. M. E. betreffend gestellten berechtigten Ansprüche anzuwenden.“²⁰

2. Rechtsnormenhintergrund/Legalisierung der Vermögensentziehungen²¹

Die Provisorische Nationalregierung erließ am 15. März 1945 eine Verordnung über die Aufhebung des Großbesitzsystems und die Bodenzuweisung zugunsten des Bauernvolkes (Verordnung Nr. 600/1945. M. E. r.). Die Grundbesitzreform veränderte die bisherige Besitzstruktur von Grund auf, wobei wir in Anknüpfung an unser Thema einen Spezialbereich dieser riesigen Besitz- und Eigentumsbewegungen untersuchen. Die am 16. September 1945 Gesetzeskraft erlangte Bodenreformverordnung (Ges. Nr. VI/1945) bestrafte mit Einziehung ihrer Grundbesitze „die Vaterlandsverräter, die Pfeilkreuzler-, die nationalsozialistischen und sonstigen faschistischen Führer, die Volksbund-Mitglieder, weiterhin die Kriegs- und Volksfeind-Verbrecher.“²² Im Sinne der Verordnung gingen die Grundbesitze samt der für ihre Bestellung gebrauchten Mittel, lebendigen und toten Wirtschaftsausrüstungen, sowie den auf ihnen befindlichen Gebäuden und den sog. Innereien an den Staat über. Die Norm ließ zwischen der Einziehung und der durch nachträglichen Schadenersatz erlösten Ackergrundstücke unterscheiden. Die mit Einziehung bestrafte Personen waren zu einem im Gesetz als Ausnahmefall festgehaltenen Schadenersatz bei der Einziehung der in Anspruch genommenen Grundbesitze, Mobilien- und Immobilienausrüstungen nicht berechtigt. Die von Ágnes Tóth als „Bodenreform von Nationalitätenprägung“ charakterisierte Verordnung schuf zur Vermögenseinschränkung bei weiten Schichten der einheimischen deutschen Bevölkerung die Möglichkeit, und zwar „ohne jede Hinsicht auf die persönliche Verantwortung und

20 Auch die Quantitätsangaben zeigen dies eindeutig. Das Parlament verabschiedete zwischen 1950 und 1956 insgesamt 38 Gesetze. Die jährliche Verteilung:

1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
11	29	35	63	28	5	4	6	6	9	4	4

Die Regierung durch Verordnungen wurde erst ab 1990 von der Dominanz der Gesetzgebung ersetzt. Das Parlament verabschiedete auch noch 1985, also kurz vor der Wende, insgesamt nur 8 Gesetze und auch in den 1980-er Jahren verabschiedete das Parlament außer den jährlich obligatorisch zwei Gesetzen, dem Staatsbudget und dem Jahresabschluss kein anderes Gesetz. 1985 machten die Gesetze nur 3% von allen erlassenen Rechtsvorschriften aus. Trotzdem kann die Gesetzgebung der vierzig Jahren bis zur Wende nicht als von ihrem Inhalt und ihrer Qualität her homogen anzusehen. Quelle der Angaben: www.parlament.hu. Ladungsdatum: 16. 04. 2010.

21 *Nemzetgyűlési irományok, 1945.* Bd. I. Nr. I-II 1945. (i. w.: *Nemzetgyűlési irományok, 1945*) S. 118.

22 Die Vermögensbeschlagnahme ist als eine Vermögensbenachteiligung bewirkende Nebenstrafe bei im rechtlichen Sinne bestimmten Straftaten aufzuerlegen, bei deren Anwendung das Vermögen auf den Staat übergeht. In dieser Studie, wie auch im zeitgenössischen Wortgebrauch, überschreitet die Vermögensbeschlagnahme diese Bestimmung, und sie bedeutet im Allgemeinen die vermögensrechtlichen Benachteiligungen, Vermögensverluste. Die ganze Studie hindurch ist dieser, bei dem Gebrauch von Begriffen wahrzunehmende Gegensatz, denn selbst der Gesetzgeber verwendet in den meisten Fällen mit neuen Bedeutungen Wörter, die jeweils einen genauen Rechtsinhalt haben.

die einzeln abgeleiteten Individualverfahren“.²³ Ebenfalls Ágnes Tóth macht darauf aufmerksam, dass eine Verordnung des Innenministers (Nr. 110.136/1945), das Zusammenziehen der ihres Vermögens beraubten Schwaben möglich machte, das auch die Vermögensentziehungen bzw. die damit verbundene Durchführung der Vermögenszuteilungen vorwärtstriebe. Während der Durchführung der angeordneten Maßnahmen gab es auch viele Missbräuche und Streitfragen, denen man gelegentlich durch vor Ort oder für das Land kräftige Verordnungen nachträglich abhelfen wollte (z. B. die Verordnung Nr. 507. 319./1945 K. M. über das Zusammenziehen). Bei den Rechtsbestimmungen im Bezug auf die Vertreibung ist oft zu beobachten, dass die neuen Regelungen und Modifizierungen erst nachträglich, quasi in der Art von Feuerlöschen erlassen wurden; den aufgetauchten Problemen und Missständen wird mit immer weiteren materialrechtlichen und verfahrensrechtlichen Verordnungen abgeholfen. Die Betroffenen – sowohl die Anwender der Rechtsvorschriften wie auch ihre Erleidenden – werden aber darüber verzögernd oder gar nicht in Kenntnis gesetzt. Vermutlich mussten auch die Gesetzgeber sich mit diesem Problem auseinandersetzen, und bei Verabschiedung der „Korrektions“-Bestimmungen wird – meiner Meinung nach – auch der Anspruch auf eine zukünftige rechtliche Regelung der Situation, neben der Lösung von entstandenen Konflikten, eine wesentliche Rolle gespielt haben.

Die Bodenbesitzverwaltungsräte der Komitate waren berechtigt im Sinne der Verfahrensbestimmungen der Bodenbesitzreform auf Grund der Unterbreitungen der Bodenbeanspruchungskommissionen des Dorfes, die Vermögensentziehungen anzuordnen (§ 48-49 des Gesetzes Nr. VI/1945), und darüber hinaus konnten auch die im September 1945, zur Bestätigung der Nationstreue aufgestellten Kommissionen, Beschlüsse über Vermögenskonfiszierung fassen, und zugleich den konfiszierbaren Grund und die Hausimmobilien nach ihrer Qualität einstufen. Anhand der Bodenbesitzreform wurden auch Rechtsbestimmungen erlassen, die sich speziell auf die Deutschstämmigen und auf die von Deutschen bewohnten Siedlungen bezogen. Im Sinne der am 27. April 1945 erlassenen Anordnung des Ministers für Landwirtschaft durften die Bodenbeanspruchungskommissionen der Siedlungen *„in den überwiegend von Deutschen bewohnten Ortschaften weder die Verwendung der zu konfiszierenden Innereien, noch die Aufteilung solcher landwirtschaftlichen Immobilien betreffend“* keine endgültigen Beschlüsse fassen bzw. niemanden für endgültig als Besitzer einsetzen, sondern sie waren anstatt dessen verpflichtet, dem Bodenbesitzverwaltungsrat des Komitats jeweils unverzüglich eine Meldung zu erstatten (Verordnung Nr. 2.400/1945. F. M.). Diese Spezialverordnungen ermöglichten, die nach der Bodenreformverordnung über Berechtigung verfügenden deutschen Familien aus dem Kreis der Zuteilungsberechtigten auszuschließen.

Wir wollen nicht aus dem Auge verlieren, dass die Konfiszierungen viel kleinere Gebietsflächen berührten, als die Flächengrößen der auf Grund des Normtextes entzogenen Großbesitze, zu betonen ist, dass das Erstere aus dem Aspekt unseres Themas Relevanz hat. Im Allgemeinen ist zu behaupten, dass die in der Bodenreformverordnung abgefasste

23 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. sz. rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról valamint az 1945. évi VI. törvény a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhöz juttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről. in: Két év hatályos jogszabályai 1945-1946. S. 8-18.

Vermögensentziehung – ihrem ursprünglichen rechtlichen Inhalt entsprechend – auch als Strafsatz bei den Vertreibungen funktionierte, und die Bodenreformverordnung manchmal ausdrücklich, andernfalls nur hinweisartig auch rechtlich gesehen zur Durchführung der Vermögensentziehungen den Hintergrund darstellte (z. B. die Verordnung Nr. 3820/1945. M. E. über Erstreckung des Befugnisbereichs des Volksversorgungsamtes). Es wurde bald klar, dass die Ansprüche der Neuansiedler durch die im Rahmen des Bodenreformgesetzes durchgeführten Vermögenskonfiszierungen nicht zu befriedigen sind, und dem abzuhelfen, wurde der Kreis der mit Vermögensentziehung Betroffenen stets erweitert, wobei die Behörden darauf bedacht waren, das auch die Zusammensetzung der mit der Abwicklung des Verfahrens beauftragten örtlichen Behörden „*günstiger*“ ausfällt, damit die Bodenausteilung „*dem Geiste der Verordnung Nr. 600/1945. M. E. entsprechend verläuft*“.²⁴

2.1. Beschlagnahme und Inventaraufnahme

Mit der Aussiedlungsverordnung (12.330/1945. M. E.) wurden schwere Vermögensschränkungen angeordnet: „*Sämtliche Mobilien- und Immobilienvermögen der zur Aussiedlung verpflichteten Personen – unbeachtet dessen, ob sie sich im Gebiet des Landes oder außerhalb von ihm aufhalten – sind vom Tag des Inkrafttretens der Verordnung an als beschlagnahmt anzusehen.*“²⁵ Die Mehrheit der Rechtssysteme kennt die Beschlagnahme, diese Einrichtung hebt – im Allgemeinen vom Gericht angeordnet – bis zur Klärung der Rechtslage das Verfügungsrecht über die beschlagnahmten Vermögensgegenstände auf. Die Verordnungsverfasser schufen in diesem Falle eine eigenartige Regelung.

Während die Beschlagnahme in sich den Inhalt verkörpert – wie er auch in der *Aussiedlungsverordnung* festgesetzt ist –, dass „*der Eigentümer (Besitzer) aus dem beschlagnahmten Vermögen nichts veräußern und es nicht einmal belasten darf*“, gilt als Spezialvorschrift, dass „*der Eigentümer (Besitzer) aus den beschlagnahmten Vorräten (Lebensmittel, Futter, Heizstoff usw.) nur die seinem normalen Haushalts- und Wirtschaftsbedarf entsprechende Menge verbrauchen darf*“. Die Aussiedlungsverordnung schreibt die obligatorische Inventaraufnahme für das beschlagnahmte Vermögen vor, und unterstellt dem Wirkungsbereich der Ministerien die Sicherstellung eines zur Inventaraufnahme und zur Bewachung des beschlagnahmten Vermögens benötigten „Personals“, sowie dem Wirkungsbereich des Innenministers die Bestimmung dessen, welche Mobilien die zur Aussiedlung Verpflichteten mitführen dürfen. Die Verordnung sah als Sanktion bei Verstoß gegen das Veräußerungs- und Belastungsverbot bzw. für Fälle der Beschädigung oder der Vernichtung Straftatqualifikation und eine Zuchthausstrafe bis zu zehn Jahren vor.

Imre Nagy verabschiedete als Innenminister am 15. Januar 1946 seine die Durchführung der Vertreibung regelnde Verordnung Nr. 70.010/1946 BM. Er sorgte darin detailliert für die Inventaraufnahme und die Bewachung des Vermögens der „zur

24 TÓTH 2006. S. 8.

25 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 3820/1945. M. E. sz. rendelete az 1710/1945. M. E. sz. rendelet 2. §-ának 5. pontja alá eső személyekre vonatkozó intézkedéseiről és a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről. Magyar Közlöny, I. (1. Juli 1945) Nr. 65.

Umsiedlung Verpflichteten“.²⁶ Im Sinne der vom Innenminister erlassenen Verordnung wurde die Inventaraufnahme von einer fünfköpfigen Kommission durchgeführt. Die Mitglieder der Kommission waren der Notar oder der bestellte Notar, sowie der Minister für Landwirtschaft, der Finanzdirektor und je ein „Delegierter“ vom Volksversorgungsamt bzw. von der Polizei. Mit der Inventaraufnahme musste gleich nach der ersten Veröffentlichung der Aussiedlungsnamenslisten begonnen werden, die Inventare mussten je nach Haushalt über die Innereien und das Mobiliar aufgenommen werden. Das über die sog. Innereien aufgenommene Inventar beinhaltete die Aufzählung und Zustandsbeschreibung (Material des Gebäudes und des Daches, Zahl und Bestimmungszweck der Räume) von Wohnhäusern und Wirtschaftsgebäuden, die Größe der Bodenfläche in Quadratklaftern, weiterhin den Bestimmungszweck des Grundstückes. Den Vorschriften entsprechend beinhaltete das über das Mobilienvermögen aufgenommene Inventar die Aufzählung der zur Wirtschaft gehörenden lebendigen und toten Ausrüstung (je nach Gattung und Stückzahl) – und auch die Viehscheine bezüglich der Tiere mussten dem Inventar beigelegt werden -, wie auch die Lebensmittel-, Ernte- und Futtermittelvorräte, wobei Letztere je nach Gattung und mit geschätztem Gewicht aufgenommen wurden. Hierher gehörten die Hauseinrichtungs-, Bekleidungs- und sonstige Mobilien genauso, wie die Geschäfts- und Werkstatteinrichtungen und eventuelle Rohstoffvorräte. Das Inventar musste in drei Exemplaren erstellt werden, und man musste es außer von den Kommissionsmitgliedern auch dem Aussiedlungspflichtigen Familienoberhaupt unterzeichnen lassen. Zwei Exemplare wurden dem Volksversorgungsamt, eines der zuständigen Finanzdirektion zugesandt werden. Bis zur Vertreibung blieben die ins Inventar aufgenommenen Vermögensgegenstände in der Benutzung des Eigentümers.

Während die Aussiedlungsverordnung „nur“ über die Beschlagnahme verfügte, bestimmte die von Imre Nagy verabschiedete Durchführungsverordnung bereits auch über die Verfahren nach der Beschlagnahme. Die Durchführungsverordnung verpflichtete den Gemeindevorstand (Bürgermeister) zu kontrollieren, ob der Lebensmittel-, Futter- und Heizstoffverbrauch *„die dem normalen Haushalts- oder Wirtschaftsbedarf entsprechende Menge“* nicht überstiegen hat. Ebenfalls der Gemeindevorstand hatte zur Pflicht, vom Eigentümer vor der Vertreibung die ins Inventar aufgenommenen Vermögensgegenstände zu übernehmen und zu bewahren. Der Verordnung des Innenministers nach mussten die Hausmobilien, die Möbel und Wirtschaftsausrüstung (Werkzeuge, Maschinen) in geräumigen leeren Wohnhäusern oder Wirtschaftsgebäuden, und die Lebensmittel- und Futtermittelvorräte in Lagern untergebracht werden. Der Verordnung entsprechend übergab der Gemeindevorstand einem Delegierten des Ministers für Landwirtschaft das Vieh und das Futter.

26 Nagy Imre belügyminiszter 70 010/1946. B. M sz. rendelete a nemzeti kormánynak a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről kiadott 12 330 /1945. M. E sz. rendelete és a Szövetséges Ellenőrző Tanácsnak ugyanezen tárgyban 1945. november 20-án hozott határozata végrehajtásáról. in: *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai (1848-1993)*. Chefred.: BALOGH, Sándor. Budapest, Napvilág Kiadó, 2002. (i. w.: BALOGH 2002) S. 323-330.

2.2. Eigentumserwerb durch den ungarischen Staat

Die Lage des beschlagnahmten Vermögens war im Gesetz Nr. IX/1946 über das Vortreibtreiben des Abschlusses der Aus- und Ansiedlungen und der Bodenreform geregelt. Im § 1 wurde festgelegt, dass „*das Eigentumsrecht des sämtlichen Vermögens, das die auf Grund des am 20. November 1945 vom Alliierten Kontrollrat gefassten Beschlusses nach Deutschland umgesiedelten ungarndeutschen Bevölkerung hinterlassen hat, lastenfrei auf den ungarischen Staat übergeht*“.²⁷ Das Gesetz bietet dem ungarischen Staat demnächst die Möglichkeit, zur Befriedigung der gemäß der Bodenreformverordnung (600/1945. M. E.) bislang keinen Zuteilungen erworbenen Bodenbeansprucher bzw. zu Ansiedlungszwecken die in sein Eigentum übergangenen Haus-, Wiesen- und Forstimmobilien, die diesbezüglichen Acker- und Forstwirtschaftsbetriebe, sowie die Ernten, Tiere, Wirtschafts- und Haushaltsausrüstungsgegenstände und sonstige Mobilien zu verwenden (§ 2).

Zweifelsohne ist dieses Gesetz Nr. IX/1946 ein Schlüsselgesetz für die mit der Vertreibung gleichzeitig durchgeführten Vermögensentziehungen, was unsere Aufmerksamkeit auf seine Entstehung und auf die mit ihm verbundene Begründung lenkt. Es fällt einem gleich ins Auge, dass der Normtext auf den Alliierten Kontrollrat die Verantwortung abwälzt, und als rechtlichen Hintergrund, wenn nicht als Bezugsgrund den am 20. November 1945 vom Kontrollrat gefassten Beschluss bezeichnet. Der erwähnte, den Inhalt des Potsdamer Abkommens umreißende Beschluss des Kontrollrates beinhaltete eine solche Aussage nicht, das Präambel der Aussiedlungsverordnung berief sich früher trotzdem auch darauf. István Dobi, der Minister für Landwirtschaft, verwies in seiner am 30. April 1946 datierten Begründung auf die Aussiedlungsverordnung, als wenn sie als Durchführung des im November vom Kontrollrat gefassten Beschlusses entstanden wäre.²⁸ Diese die Verantwortung der Ungarischen Regierung abwälzende „Praxis“ bestand bis zum 22. August 1946, als die Ungarische Regierung in der Vereinbarung mit den Vereinigten Staaten von Amerika auf Druck der Alliierten erklärte, sich im Weiteren weder auf Bestimmungen des Kontrollrates, noch auf die des Potsdamer Abkommens als Rechtsnormenhintergrund für die Vertreibung berufen wird.

Die rechtliche Regelung des Schicksals vom „*hinterlassenen Vermögen*“ – „*zurückbleibenden Vermögen*“ in der von István Dobi gezeichneten Begründung – bereitete den Gesetzgebern nicht wenig Kopfzerbrechen. Die Grundlage für die Kohärenz, Folgerichtigkeit und Anwendbarkeit eines Rechtsnormensystems besteht darin, dass die Rechtsdeuter unter den darin angewandten juristischen Begriffen jeweils dasselbe verstehen. Die Bekleidung der Begriffe mit neuen Bedeutungsinhalten kann das Rechtsnormensystem bis in die Fundamente erschüttern, und die Gesetzgeber greifen nur im Extremfall zu diesem Mittel, sie schaffen lieber neue Begriffe. Anhand der Beschlagnahme wurde uns klar, dass der betreffende juristische Begriff sich im neuen Kontext einigermaßen modifizierte, jedoch wurde dies als Änderung im Einzelfall, im Allgemeinen nicht angewandt. So machte man – notwendigerweise würde man hinzufügen

27 *A telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról szóló 1946. évi IX. törvény.* in: *Két év hatályos jogszabályai 1945-1946.* S. 65-72.

28 *Nemzetgyűlési irományok, 1945.* Bd. I., S. 118.

–zwischen der Aussiedlung und Umsiedlung bzw. dem Verlassen und Weglassen das Vermögen betreffend, Unterschiede.

István Dobi, der Minister für Landwirtschaft unterbreitete dem Ministerialrat am 21. Februar 1946 eine Vorlage über *„Verwendung der durch die Umsiedlung der ungarndeutschen Bevölkerung nach Deutschland leeren Immobilien und einzelnen zurückgelassenen Mobilien“*.²⁹ In der Vorlage wird – ähnlich den auf Grund dieser Vorlage entstandenen späteren Gesetzestexten – dem Zynismus gleichstellend euphemisiert, und es wird dabei versucht, die Geschehnisse Begriffen unterzuordnen, um auch dadurch bei der (rechtlichen) Schlichtung der Situation behilflich zu sein. In dieser Formulierung *„lassen die Umgesiedelten“*, *„natürlicherweise“* ihr Vermögen zurück – wobei der Begriff des Vermögens im Entwurf auch näher bestimmt wird: *„sowohl ihre Immobilien, wie auch die dazugehörige lebendige und tote Ausrüstung und ihre sonstigen Mobilien“*. Das *„zurückgelassene“* Mobilien- und Immobilienvermögen ist der Vorlage nach *„als verlassen anzusehen“*. In der Tat lässt sich weder der Begriff des römischen Eigentumsrechts ‚*derelictio*‘, noch der Begriff des bürgerlichen Rechts, ‚Überlassen des Eigentums‘ für diese Fälle nicht einmal mit Zwang verwenden. Im bürgerlichen Recht ist das Überlassen des Eigentums eine Art der Aufhebung des Mobilieneigentumsrechts, bei der der Eigentümer mit der Absicht des Aufgebens seines Eigentumsrechts die Sache verlässt, hinauswirft usw. Das Überlassen des Eigentums muss – sowohl im römischen wie auch im bürgerlichen Recht – bewusst und vollständig sein, wenn es auch mit einer ausdrücklichen Erklärung oder durch hinweisendes Verhalten geschehen kann, aber niemals angenommen werden darf. Nach dem bürgerlichen Recht kann das Eigentumsrecht der in die Immobilienevidenz eingetragenen Immobilie nicht überlassen werden. Die verlassene Sache wird infolge der Dereliktion des römischen Rechts und seiner Entsprechung im bürgerlichen Recht herrenlos und von einer beliebigen Person durch Aneignung erwerbbar. Dobi weist in der Vorlage auf diesen Widerspruch hin: *„Zweifelsohne sind die behandelten zurückgelassenen Vermögensgegenstände tatsächlich herrenlos geworden, man kann jedoch nicht behaupten, dass die Absicht des Verlassens – Derelinguierens – bei den Eigentümern bestanden hätte. Es liegt also auf der Hand, dass diese Vermögensgegenstände nicht als verlassen anzusehen sind. Es ist daher notwendig, die Frage des Eigentumsrechts dieser Vermögensgegenstände zu klären.“* István Dobi erwähnt als ein weiteres Problem die Vermessung der verlassenen Güter: *„Vorläufig kann nicht einmal von der Menge her festgestellt werden, was das Vermögen ausmacht, das auf diese Weise aufgegeben, herrenlos wird, und wofür es natürlich aus nationalwirtschaftlichen Interessen unbedingt gesorgt werden muss. Jedenfalls steht zweifelsohne fest, dass es durch die allgemein bekannte gute Vermögenslage der ungarndeutschen Bevölkerung um einen ansehnlichen Vermögensbestand geht“*, und dabei stellt er gleichzeitig fest, dass *„das Immobilienvermögen den ansehnlichsten und aus nationalwirtschaftlicher Sicht wichtigsten Teil“* des von der umgesiedelten deutschen Bevölkerung zurückgelassenen Vermögens bildet. Der Unterbreiter der Vorlage argumentiert für die Rechtsgrundlage der Aussiedlung und der damit verbunde-

29 Vorlage unter PIL 283. f. 33/15. ö. e. 1-5. Vorlage vom Ministerialrat zur *„Verwendung der leeren Immobilien, und von einzelnen zurückgelassenen Mobilien sowie zur Ernennung des Landesansiedlungskommissars und der Regelung seiner Befugnis regelnden Verordnungsvorlage von durch die Umsiedlung der ungarndeutschen Bevölkerung nach Deutschland.“* Mitteilung von Réka Marchut.

nen Vermögensbeschlagnahme, indem er die Grenzen des Rechts und der Gerechtigkeit überschreitet: *„Da es bei der Umsiedlung der ungarndeutschen Bevölkerung nach Deutschland einen maßgebenden Aspekt darstellt, dass nur die Deutschsprachigen der Aussiedlung würdig sind, die zu seiner Zeit die Gemeinschaft mit dem ungarischen Volk und Ungarn abgelehnt haben, und sich – ihrer eigenen Benennung entsprechend – als Gastvolk und Ungarn als Gastgebervolk qualifizierten, bildet offensichtlich das Ungarn gegenüber zu beanstandende Benehmen der ungarndeutschen Bevölkerung die Tatbestandsgrundlage für die Aussiedlung, sowie die Verpflichtungsübernahme Ungarns bezüglich des vom Alliierten Kontrollrat für ein solches Benehmen vorgeschriebenen Verfahrens die rechtliche Grundlage dafür. Demzufolge erfüllt Ungarn durch die Aussiedlung seine auf internationalen Abkommen basierenden Verpflichtungen, und kommt auch mit dem Empfangsstaat in ein internationales Rechtsverhältnis, also wird der ungarische Staat dem Empfangsstaat hinsichtlich des Vermögens der Ausgesiedelten, im Sinne der bestehenden internationalen Rechtsregelungen gegenüberstehen.“*

Daraus ist ersichtlich, dass es gar keine einfache Aufgabe war, unter den Rahmen des bestehenden Rechtsnormensystems eine Lösung zu finden, mit der das Vermögen der Ungarndeutschen ohne Entgelt zum Staatseigentum erklärt werden kann. Die dem Gesetzestext angelegte – und daher für die Öffentlichkeit bestimmte – nicht klar formulierte Begründung widerspiegelt die Schwierigkeiten, die im Vergleich zur Vorlage notwendigerweise gedämpfter und bündiger ist: *„Die durch die Aussiedlung der deutschen Bevölkerung zurückbleibenden Vermögensgegenstände werden effektiv herrenlos, jedoch kann nicht festgestellt werden, ob die Verlassungs-–Deringuierungs-–Absicht bei den Eigentümern besteht, und daher sind also die zurückgelassenen Vermögensgegenstände juristisch gesehen als verlassen anzusehen. Dementsprechend ist es notwendig, die Frage um das Eigentumsrecht der betreffenden Vermögensgegenstände zufriedenstellend zu beantworten. Der § 1 der Gesetzesvorlage besagt, dass das zurückgelassene Vermögen in das Eigentum des ungarischen Staates lastenfrei übergeht, was auf der Gegebenheit basiert, dass der ungarische Staat durch die Aussiedlung mit dem Empfangsstaat ein internationales Rechtsverhältnis eingeht.“*³⁰ Im Vergleich zur Vorlage ist also die Unterscheidung zwischen *„den leer gewordenen Immobilien und den zurückgelassenen Mobilien“* nicht mehr vorhanden, und auch die mit der Frage um das Rechtssubjekt operierende Bestimmung der Berechtigung (Rechtsgrundlage) des Staates hat sich wesentlich vereinfacht.

In der Vorlage von István Dobi im Februar stellt einerseits Folgendes fest: *„durch die Aussiedlung des Eigentümer übergeht sein zurückgelassenes Vermögen eo ipso auf den ungarischen Staat“*, und deutet andererseits an, dass ein Entgelt dafür gebührt: *„Ein Ersatz gebührt für das Vermögen der umgesiedelten deutschen Bevölkerung – ausgenommen, wenn die Beschlagnahme wegen bezüglicher Rechtsvorschriften nicht zugelassen wird.“* In der Vorlage wird die Kompensation auf einen zukünftigen, genauer nicht bestimmten Zeitpunkt verschoben und zugleich unter recht unsichere Rahmen gedrängt: *„Da die Frage um einen Ersatz den Gegenstand einer zwischenstaatlichen Vereinbarung bilden kann, ist das Maß und die Art und Weise eines Ersatzes gegenwärtig noch nicht zu klären, jedoch dürfen sonstige zu lösende Aufgaben wegen dieser Frage keine Verzögerung erleiden, und weil der Absatz /2/ des § 1 diese Frage für eine spätere Regelung vorbehielt, schien zur Zeit die prinzipielle Erklärung*

30 Nemzetgyűlési irományok 1945. Bd. I. S. 119.

dessen allein ausreichend zu sein, dass der Gegenwert für das zurückgelassene Vermögen einem Ausgesiedelten gebührt“.³¹ Diese Ersatzpflicht wurde aber aus der Gesetzesvorlage und dem Gesetz bereits ausgelassen. Die Verwendung des von den vertriebenen Deutschen beschlagnahmten Vermögens in der zwischenstaatlichen Verrechnung trifft man auch in der Presse wieder. Der früher veröffentlichte Artikel von *Szabad Szó* u. d. T. *32% des schwäbischen Vermögens wird konfisziert, das übrige werden wir auf Kosten der deutschen Wiedergutmachung gutschreiben* summiert genau die Regierungsabsicht, und weist gleichzeitig darauf hin, durch welche rechtliche Lösungen ermöglicht werden kann, ohne Entgelt das Vermögen der Vertriebenen zu veräußern. Während das Vermögen der für schuldig erklärten SS- und Volksbund-Mitglieder zu entziehen war, wird das Vermögen der „Nicht-Schuldigen“ als Ungarn gegenüber bestehende Schulden Deutschland angesehen. Das Blatt berichtet auf Grund des in der Pressekonferenz von „*Géza Szepessy, Abteilungsleiter des Ministeriums, Leiter des Volksversorgungsamtes*“ von den die Aussiedlung der Schwaben betreffenden Fragen: „*Hinsichtlich der Vermögensfrage vertritt die Regierung den Standpunkt, dass das Vermögen der SS- und Volksbund-Mitglieder zu beschlagnahmen ist. Wer nicht schuldig war, dessen Vermögen wird wertgeschätzt und der errechnete Betrag wird von den uns gegenüber bestehenden Schulden der Deutschen abgezogen. Der Wert des Vermögens aller auszusiedelnden Schwaben beträgt 257 Millionen Pengő. Für 32% davon wird die Konfiszierung geltend gemacht, und 178 Millionen werden von den Schulden der Deutschen in der Höhe von anderthalb Milliarden friedenszeitlicher Pengő abgezogen.*“³²

Besondere strafrechtliche Material- und verfahrensrechtliche Vorschriften wurden auf diese Weise von Anfang an zum Schutz des „*konfiszierbaren*“ „*schwäbischen Vermögens*“ erlassen. Es wurde von den Gesetzgebern verboten, dass „*die, die aussiedeln mussten ihre Wertgegenstände verkaufen*“, und diejenigen zur Strafe verurteilt werden, die „*schwäbische Vermögensgegenstände kaufen*“, wobei die Aufstellung eines Sonderrates in der Verordnung vorgesehen war, der sich ausschließlich mit Angelegenheiten befasste, bei denen der Verkäufer ein zu vertreibender Schwabe, der Käufer ein einheimischer Ungar war. Auch die Presse berichtete über die – bislang unerschlossene Tätigkeit – des „*Sondergerichts*“. In den Nachrichten wurde über die Übernahme von Möbel, Mobilien (bei denen kein Geld, sondern z. B. Lebensmittel öfters den Gegenwert ausmachte), für die der neu aufgestellte Rat eine Zuchthausstrafe von 2 bis 6 Monaten in Aussicht stellte. „*Der Sonderrat hatte unlängst seine „Premiere“. Die ersten Angeklagten waren Frau P. aus Csolnok und I. Gy. aus Tokod. Frau P. wusste zwar – wie es in der Anklage hieß –, dass sie ausgesiedelt wird, übergab doch ihre Einrichtungsgegenstände I. Gy. für Lebensmittel. Der Gerichtshof verurteilte Frau P. zu sechs Monate Gefängnisstrafe, Gy. für zwei Monate Zuchthausstrafe. Der Gerichtshof verurteilte den Bauern P. Gy. zu zwei Monate Zuchthaus, weil er aus dem beschlagnahmten Vermögen der Aussiedlungspflichtigen in Törökbálint wohnhaften Frau J. verschiedene Wertgegenstände erworben hatte. Der Gerichtshof verurteilte auch die in Alsónémedi wohnhaften Frau Sz. und Frau J. jeweils für zwei Monate Zuchthaus, weil sie von einer Aussiedlungspflichtigen Frau Bekleidung und Bettwäsche gekauft hatten. Die in Pesthidegkút wohnhafte Frau T. wurde*

31 PIL 283. f. 33/15. ö. e.

32 A sváb vagyon 32%-át elkobozzák, a többi a német jóvátételi számlára írjuk. *Szabad Szó*, 7. Februar 1946. S. 2.

*vom Gerichtshof zu drei Monate Zuchthaus verurteilt, weil sie von inzwischen umgesiedelten Personen Mobilien gekauft hat. Der Gerichtshof bestrafte auch einen Minderjährigen, weil dieser von einem Schwaben ein Fahrrad gekauft hatte.*³³ Die Regierung verkündete früher „zur Aufrechterhaltung der Ordnung“ für das ganze Land Sofortgericht bei Straftat des Raubes und in bestimmten Fällen bei Straftat des Diebstahls. Das Sofortgericht erstreckte sich eigentlich auf den Diebstahl und Raub der beschlagnahmten Vermögensgegenstände der aussiedlungspflichtigen deutschen Bevölkerung und wie wir bereits erfahren-, auf diesbetreffende Übergabe sowie Übernahme. Szabad Szó berichtete von der Aufstellung des Sondergerichtshofes: „Sofortgericht wird den Beräubern des schwäbischen Vermögens geltend gemacht. (...) Ansehnliche Beschwerden sind zu hören, nach denen Unbefugte gesetzwidrig das von den Schwaben hinterlassene Vermögen veräußern, und zwar zum Teil nach dem Abschluss der mit Verzug durchgeführten Inventaraufnahme. In unzähligen Fällen ist es vorgekommen und kommt heute noch vor, dass die zur Zuteilung berechnete Person, wenn sie das Vermögen in Besitz nimmt, nur die aussortierten Vermögensgegenstände seiner im Inventarprotokoll aufgezählten Mobilien vorfindet: der Großteil geriet in den Besitz Unbefugter. Die Behörde ließ bis zur Ankunft der ungarischen Ansiedler die Tore der Höfe von verlassenen Häusern sorgfältig absperren und sie behielt die Schlüssel bei sich. Nach der Beendigung der Inventaraufnahme wurden unbekannte Täter der Schlüssel in manchen Fällen gesetzwidrig habhaft oder einfach zwangen bzw. brachen sie die Tore und Türen auf, wobei wir unverschönert behaupten können, dass die Wirtschaftshöfe und Wohnhäuser geplündert worden sind.“³⁴

Im Gesetz Nr. IX/1946 wurde in einem Satz nicht nur gefestigt, dass „das von der nach Deutschland umgesiedelten deutschen Bevölkerung überlassene Vermögen auf den ungarischen Staat übergeht“, sondern zusätzliche Lasten wurden ihnen auferlegt. „Personen, für welche die Verordnung Nr. 12.330/1945. M. E. geltend gemacht wird“, wie es in der euphemistischen Formulierung des Gesetzes steht – wurden verpflichtet, nach der bisherigen Ordnung der Bewirtschaftung die Immobilien in ihrem Eigentum (Besitz), deren Bestandteile, Ersatzteile wie auch den Viehbestand und sonstige Mobilien sorgfältig zu handhaben und aufrecht zu erhalten, sowie die üblichen ackerbau- und fortwirtschaftliche Arbeiten (Bodenvorbereitung, Säen, Setzen, Vieh- und Pflanzenbetreuung) zu verrichten, „bis die zuständige Behörde von ihnen die Vermögensgegenstände übernimmt“ (§ 15). Der Verstoß gegen die Aufrechterhaltungs-, Handhabungs- und Betreuungspflicht wurde als untreue Handhabung qualifiziert, und die Einleitung des Verfahrens bedarf keiner Anzeige, es war von Amts wegen zu initiieren (§ 15 Abs. 2). Der zweite Absatz des Gesetzes u. d. T. *Verordnungen zum Abschluss der Bodenreform* enthielt die Möglichkeit, Ehegatten und minderjährige Nachkommen von Personen, die eine Beschlagnahme der Bodenbesitzreformverordnung entsprechend erlitten, aus den entzogenen Immobilien etwas zuteil werden lassen (§ 18 Abs. 1), jedoch konnten sich „Ehegatten und Nachkommen von Volksbund-Mitgliedern, weiterhin Personen, die gemäß Verordnung Nr. 12.330/1945. M. E. zur Aussiedlung nach Deutschland verurteilt sind“, sich „an dieser Begünstigung“ nicht beteiligen (§ 18 Abs. 2). Obwohl das Gesetz mit einem schweren Nachteil die Deutschen bestrafte,

33 Fogház, börtön sváb-vagyon mentéséért. Kis Újság, 31. Juli 1946. S. 7.

34 KURTÁN, SÁNDOR: Rögtonbíraskodás vár a sváb ingóvagyon elrablóira. Szabad Szó, 06. 04. 1946. S. 2.

erscheint die Vermögensentziehung im Text des Gesetzes nur als Detailfrage. Das Gesetz über die Ansiedlung sowie der schnelle Abschluss der Bodenreform bezweckte, wie es sich aus seinem Titel herausstellt, die bald mögliche Beendigung der Bodenreform und der Aus- und Ansiedlungen, dabei mit Nachdruck die eigentumsrechtliche Regelung zur Steigerung der effizienten Bewirtschaftung. Bei der am 3. Mai 1946 stattgefundenen Debatte der Gesetzentwürfe waren die Bewertung der Bodenreform, die Artikulierung von Interessen für ihren schnellen Abschluss akzentuiert, und das Schicksal des Vermögens des Deutschtums erschien nur als Detailfrage.³⁵ Der Vorleger des „mit Dringlichkeit debattierten“ Gesetzesvorschlages war Ferenc Z. Nagy (Kleinlandwirtpartei/FKGP), wobei auch Redner der Kleinlandwirtpartei, der Ungarischen Kommunistischen Partei, der Sozialdemokratischen Partei, der Nationalen Bauernpartei, also die Vertreter der Regierungsparteien sich zu Wort erhoben.³⁶ Nach Stellungnahme des Vorlegers Ferenc Z. Nagy wurde das Gesetz zu spät verabschiedet: *„Riesengroßer Anteil vom Nationalvermögen wurde vernichtet und ging kaputt, weil das Gesetz nicht gleichzeitig mit der Verordnung Nr. 12.300. M. E. verabschiedet wurde, und auch nachher ein Fehler begangen wurde, als es uns bereits klar geworden ist, dass dies passieren wird, und die zuständigen Aussiedlungsabteilungen, also die Organe, die mit der Aus- und Ansiedlung beauftragt waren, nicht verwiesen wurden, die ganze Aktion planmäßig vorzubereiten, damit bereits fertige Pläne bei Beginn der Umsiedlung und der Einsiedlung vorliegen. Selbstverständlich hätte man in diesem Falle bei der ganzen Aktion mit viel weniger Störung, Verlust und Vernichtung des Nationalvermögens rechnen müssen.“*³⁷ Auch Imre Kovács (Nationale Bauernpartei – NPP) veranschaulicht die Verzögerung und den als deren Folge eingetretenen Verlust an Nationalvermögen: *„wir hätten auch daran denken sollen, dass die Rahmen für eine großzügige Ansiedlung mit der Aussiedlung der Schwaben geschaffen werden müssen. ... Wir konnten bei der Aussiedlung der Schwaben Erscheinungen beobachten, die wir zurückweisen müssen, denen gegenüber wir das härteste Urteil sprechen müssen. Ich besuchte all die Dörfer in der Umgebung von Budapest, aus denen die Schwaben gehen mussten. Traurig musste ich die enorme Vernichtung des Nationalvermögens sehen, wobei das Vieh, die Rinder nacheinander geschlachtet wurden und alles verheerend aussah, und was richtig gewesen wäre, dass der Zug schon am Bahnhof hätte stehen müssen, der die Ansiedler brachte, damit der Ansiedler sich schon ins Haus begibt, bevor der Schwabe aus dem Haus geht, um das Inventar aufzunehmen, und das Haus, die Ausrüstung und im Allgemeinen die ganze Wirtschaft mit den Instruktionen dem Inventar entsprechend zu übernehmen. ... Seitdem das Schwabentum die Dörfer verlassen hat, ausgesiedelt wurde und die für die Aussiedlung zuständige Behörde oder Polizeitruppe bereits weggegangen sind, sind diese Dörfer allein gelassen und der Heuschreckengang hat begonnen. Die verlassenen Häuser werden durchgeschnüffelt, was da noch bewegbar ist, was in den Speisekammern geblieben ist, welche Möbel man noch mitnehmen könnte. So ist vieles vernichtet worden, und manche*

35 „Mit der Annahme der Vorlage verändern wir die die Produktionsarbeit hemmenden Ursachen und fördern mit der Schaffung der Sicherheit des Eigentumsrechts und der ruhigen, friedlichen Produktionsarbeit im Großteil den wirtschaftlichen Neubeginn im Land.“ Beitrag von Imre Nagy in der Debatte über die Gesetzentwürfe. *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. S. 846.

36 *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. S. 829-830.

37 ebd.

*Schwabendörfer trugen nach der Vertreibung die Spuren des Krieges.*³⁸ Nach Imre Kovács war das alles eine gradlinige Folge dessen, dass verschiedene Behörden für die Aussiedlung und Ansiedlung zuständig waren.³⁹ Im Bericht von Imre Kovács – ähnlich den in der zeitgenössischen Presse erschienenen Artikeln – gibt es keine Spur von Mitgefühl mit den Schwaben. Aus dieser Sichtweise ist die Vermögensvernichtung der Vernichtung des Vermögens der Nation gleichgesetzt, die Vertreibung ein zu lösendes Problem, und die himmelschreienden Missbräuche haben keine Verantwortlichen und sind nichts mehr als korrektionsbedürftige Fehler.

Das veröffentlichte Gesetz ordnete schließlich durch die Aufhebung der Befugnis des Volksversorgungsamtes über die innere Ansiedlung die Aufhebung der doppelten Neubesiedlungshauptbehörde (§ 8 Abs. 2) an. Der insgesamt nur aus zwei Kapiteln bestehende Normtext (I. Die Ansiedlung, II. Verordnungen zum Abschluss der Bodenreform) – modifizierte – u. a. – den Kreis derjenigen, die ausgeschlossen waren von den Zuerteilungen (§ 5), und setzte für die Durchführung der Ansiedlungen den allgemeinen und ausführlichen Ansiedlungsplan des Landesrates für Bodenbesitzverwaltung voraus (§ 9), sowie sicherte für die Neuansiedler in den Gemeindekommissionen für Bodenbeanspruchung Plätze (§ 10), bzw. ermöglichte, dass Standortaufseher zur Leitung und Kontrolle der Bewirtschaftung der Ansiedler angestellt werden (§ 12). Die Ansiedler waren – der Rechtsvorschrift entsprechend – nur ausnahmsweise von dem Besitz zu entfernen: wenn sie wegen einer aus Gewinnsucht begangener Straftat oder eines ähnlichen Verstoßes rechtskräftig verurteilt, vom Volksgericht rechtskräftig verurteilt wurden, weiterhin wenn ein durch die Zuerteilung Begünstigter aus eigener Schuld auffallend unter dem örtlichen Durchschnitt wirtschaftete oder den Anbau seines Bodens, bzw. die Instandhaltung und Pflege seines Wohnhauses, Wirtschaftsgebäudes, seiner Ausrüstung vernachlässigte, sowie die ihm zugewiesenen Vermögensgegenstände ohne wirtschaftliche Gründe unnötig benutzte, veräußerte, verpfändete, wenn er durch seine trunksüchtige oder verstockt arbeitscheue Lebensweise oder aus einem anderen Grund wie auch immer für die Ansiedlung untauglich war. Die Bodenbeanspruchungskommission der Gemeinde bzw. der territorial zuständige Bodenbesitzverwaltungsrat des Komitats konnte auf Vorschlag des Standortaufsehers einen Beschluss fassen, ob der Ansiedler von dem Besitz entfernt werden sollte (§ 13).

Eine der Verordnungen für den Abschluss der Bodenreform (§ 16) besagte, dass die Immobilien, für die kein Vorschlag bis zum 1. Januar 1946 zum Erlös oder zur Einziehung unterbreitet worden ist, können nur auf Grund des Beschlusses des Landesrates für Bodenbesitzverwaltung in Besitz genommen oder zugeteilt werden. Diese Bestimmung bezog sich aber *„weder auf die durch die Aussiedlung der ungarndeutschen Bevölkerung leer gewordenen Immobilien, noch auf die Umsiedler“*. Wie bereits erwähnt, war auch mit der Benachteiligung zu rechnen, dass die gesetzlich zugelassenen Zuerteilungen Ehegatten und Nachkommen *„der zur Umsiedlung nach Deutschland verpflichteten Personen“*, den Angehörigen anderer, die Vermögensentziehung erlittenen Personen gegenüber, nicht gestattet waren (§ 18).

István Dobi zieht in der dem Gesetzesvorschlag beigelegten Begründung über die Vertreibung und die beschlagnahmten Immobilien eine Bilanz. Nach seiner

38 *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. I. S. 852-853.

39 *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. I. S. 852.

Einschätzung wurden etwa 106 680 Katastraljoch unter Berufung auf Volksbund-Mitgliedschaft, 100.000 Katastraljoch unter Berufung auf Vaterlandsverrat und volksfeindliche Gesinnung usw., insgesamt also 206 680 Katastraljoch bei der Durchführung der Bodenreformverordnung von den vertriebenen Familien konfisziert.

Dasselbst werden die während der Vertreibung leer gewordenen weiteren Immobilien schätzungsweise um 250.000 Katastraljoch bestimmt.⁴⁰ Nach der dem Gesetzesvorschlag von Dobi beigelegten Begründung muss auf Grund der Verordnung Nr. 12.330/1945. M. E. nach Erwartungen für die Aussiedlung von 100.000 Familien gesorgt werden. In der Begründung wird auch festgestellt, dass etwa 70.000 Familien sich mit Ackerbau beschäftigen. In der Begründung des Ministers – wobei er auf *„berechtigt gestellte Ansprüche“* und auf den Unterschied *„zwischen den verfügbaren Reserventerritorien“* verwies – betonte er, dass *„die Aussiedlung der ungarndeutschen Bevölkerung im engen Zusammenhang mit dem endgültigen Abschluss der Bodenreform steht, denn nur die durch die Aussiedlung der deutschen Bevölkerung leer gewordenen Immobilien zur Befriedigung der (...) berechtigt gestellten Ansprüche zu verwenden sind.“* Nach der Argumentation von Dobi könnte *„die mit der deutschen Bevölkerung zusammenwohnende und hier verbleibende Bevölkerung“* die durch die Umsiedlung der ungarndeutschen Bevölkerung nach Deutschland leer gewordenen Immobilien wohl nicht bestellen, und es könnte den in anderen Gebieten des Landes lebenden, bei der Durchführung der Bodenreform Anspruchsberechtigten kein Boden zuerteilt werden. Es ist notwendig – und wie es in der Formulierung von István Dobi heißt – *„die einzige zweckmäßig“* Lösung, diese Immobilien bei der Neuansiedlung zu verwenden. Nach seinen Berechnungen nahmen die Neuerwerber der Bodenbesitze bei der Durchführung der Bodenreform einen wesentlichen Teil der beschlagnahmten Immobilien früher schon in Besitz, und daher müssen Immobilien von einer Gesamtfläche um 300.000 Katastraljoch neu besiedelt werden. Dobi sah *„zur Befriedigung der Ansprüche vor Ort“* 50-100.000 Katastraljoch von dieser Flächengröße vor, und wie es in seiner euphemisierenden Formulierung heißt, *„muss voraussichtlich für das Schicksal von 200-250.000 Katastraljoch Boden gesorgt werden“*. Die Immobilienmenge reicht nach Dobi für die Bodenzuerteilung an 20-25.000 ungarischen Familien.

Auch die Presse berichtete vom Gesetz, und in den als Mitteilungen veröffentlichten Nachrichten ist die Verknüpfung der Vertreibung mit der Bodenreform noch konkreter, aber darüber hinaus hatte die Aufhebung *„der doppelten Neubesiedlungsbehörde“* den höchsten Nachrichtenwert: *„Die Neubesiedlung ist als organische Ergänzung und Beendigung der Bodenbesitzreform zu verstehen, ihre Verschiebung ist für die landwirtschaftliche Produktion besonders schädlich. Einerseits bleiben die schwäbischen Bodenbesitze unbestellt, andererseits arbeiten die Bauern nicht mit voller Kraft, die damit rechnen, von ihrem jetzigen Wohnsitz in eine andere Gegend umgesiedelt zu werden.“*⁴¹ Der Journalist von *Szabad Szó* gibt bei der Begründung des Gesetzes eine um zwanzig Prozent größere freigewordene Bodenfläche

40 *Nemzetgyűlési irományok*, 1945. S. 118.; Nach István Fehér wurden Bodeneigentümer von 33308 Volksbundisten von etwa 176-200tausend Katastraljoch im Namen der Bodenreform verteilt. – s. FEHÉR, ISTVÁN: *A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.

41 *A népi szervek irányítják a telepítést. Az Új telepítési törvényjavaslat rendelkezései*. Szabad Szó, 4. August 1946.

an: *„Etwa 300.000 Katastraljoch Boden wird nach der Aussiedlung der Schwaben herrenlos und kann unter den bislang nicht befriedigten Anspruchstellern ausgeteilt werden.“* Im Artikel wird ausführlich über Beanstandungen der Ansiedlungstätigkeit des Volksversorgungsamtes berichtet: *„In den Siedlungen um Pest, in Törökbálint, Budaörs, Torbágy usw. gibt es keine Schwaben mehr, und leider gibt es auch keine Neuansiedler. Das Amt ließ während seiner Tätigkeit nur einfallweise, nicht rechtzeitig und in einer sehr geringen Anzahl Ansiedler sesshaft machen und sorgte nicht für die Bewachung der leer gebliebenen Häuser und herrenlos zurückgelassenen Ausrüstungsgegenstände. Was an Boden den Neuansiedlern zuerteilt wurde, begünstigt waren vorwiegend die aus Siebenbürgen und anderswoher gekommenen Beamten. [...] Die Bodenbesitzverwaltungskörperschaften waren schon vorangehend für die Austeilung der von den Volksbundisten konfiszierten etwa 200.000 Katastraljoch Bodenfläche zuständig, und sollte jetzt irgendeine neue Regierungskommission auf dem nicht von Volksbundisten konfiszierten schwäbischen Boden Ansiedler sesshaft machen, würde sich die Situation einstellen, dass die Regierungskommission einen Teil des Bodens austeilen würde, während die Bodenbeanspruchungskommission für die Austeilung des anderen Teils zuständig wäre.“*⁴²

Der Bericht von Szabó Szó kann als Propagandaartikel zur Wiederholung der Argumente von Parlamentsrednern bewertet werden, denn die Ansiedler kamen beispielsweise nach Budaörs schon im Frühling 1946 massenweise. Die am 28. Oktober 1947 öffentlich bekannte Regierungsverordnung verfügte bereits innerhalb eines Normtextes über die Beschlagnahme der Immobilien von *„zur Umsiedlung verpflichteten Personen“* (§ 8) und über ihren Übergang ins Staatseigentum (§ 10).⁴³ Im Sinne der Verordnung eignet der Staat gleichzeitig mit der Feststellung der Umsiedlungspflicht das beschlagnahmte Mobilien- und Immobilienvermögen lastenfrei an und wurde dem Bodenbesitzverwaltungsfonds unterordnet.

Eine Ausnahme von dieser Regel machte nur das Mobiliar, *„das die zur Umsiedlung verpflichtete Person bei der Umsiedlung nach Deutschland mitführen darf.“* Diese Verordnung sorgte für eine Neuregelung des Zusammenziehens (§§ 11-13) und beinhalten samt der Befreiungen, auch gewisse vermögensrechtliche Erleichterungen. Diejenigen, die durch die Verordnung von der Zwangsumsiedlung befreit waren, durften die am Tag des Inkrafttretens der Verordnung in ihrem Besitz befindlichen Wohnhäuser, die zwecks Neuansiedlung nicht in Anspruch genommenen Mobilien sowie – ebenfalls noch effektiv in ihrem Besitz befindlichen – höchstens 10 Katastraljoch Bodenfläche von ihren acker- und forstwirtschaftlichen Immobilien, je von Qualität und Lage abhängig, in ihren Besitz nehmen oder in ihrem Besitz behalten (§ 14). Mit der neueren, die erste Aussiedlungsverordnung außer Kraft setzende Verordnung wurden die Aussiedlungspflichtigen ebenfalls verpflichtet, mit der Sorgfalt des guten Besitzers die nunmehr nicht in ihrem Eigentum sondern nur ihrem Besitz befindlichen Vermögenselemente zu handhaben, und zugleich wurde eine Zuchthausstrafe bis zu fünf Jahren für Fälle vorgesehen, wenn der Aussiedlungspflichtige die beschlagnahmten Vermögensgegenstände beschädigt oder vernichtet, wenn er die in seinem Besitz befindlichen Immobilien mit Absicht bestellt oder unbetreut lässt.

---

42 ebd.

43 1947. év hatályos jogszabályai. Bd. I. Red.:BACSÓ, Ferenc. Budapest, 1948. S. 116-119.

Der effektive Vermögensverlust auf Grund der hierbei dargelegten Rechtregelung kann auch wenn es um einzelne Siedlungen geht, schwer genau eingeschätzt werden. Ágnes Tóth teilt über die Vermögensverluste der deutschen Minderheit Datenreihen das ganze Land betreffend mit auf Grund der für die Partei der Ungarischen Werktätigen (MDP) erstellten zusammenfassende Meldung nach dem Abschluss der Vertreibung der ungarndeutschen Bevölkerung.⁴⁴ Dementsprechend durften die Ungarndeutschen nur einen Bruchteil der 1941 in ihrem Eigentum befindlichen Bodenfläche von 638 337 Katastraljoch, insgesamt 150 114 Katastraljoch, d. h. 23,5% ihrer sämtlichen Besitztümer behalten. Bei der Durchführung der Bodenreform (Verordnungen Nr. 600/1945. M. E. und Nr. 3820/1945. M. E.) wurden ihnen 239 623 Katastraljoch weggenommen, und 248 600 Katastraljoch Boden, der früher im Eigentum der Deutschen war, bei den Aussiedlungen und angeordneten Zusammenziehen konfisziert. Nach der Meldung widerspiegelt auch die Zahl der enteigneten Hausimmobilien ähnliche Proportionen. Von den 1941 im Eigentum der Deutschen befindlichen 60 400 Haimmobilien wurden 44 750 Häuser konfisziert, und so konnten die ursprünglichen Eigentümer insgesamt 15 650 Häuser d. h. ein Viertel der Wohnimmobilien behalten. Ágnes Tóth teilt auch Quellenangaben für die Menge und den Wert der entzogenen Immobilien mit: sie publizierte einige charakteristische Angaben aus dem Nachweis auf Grund des Inventars der bis August 1946 vertriebenen 110.000 Personen.⁴⁵ In diesen Inventaren wurden 43 377 Pferde, 15 499 Rinder, 21 185 Schweine, 134 Traktoren, 350 Dreschmaschinen, 1599 Saatmaschinen, 6827 Pferdewagen, 8317 Pflüge, 7026 Häckselmaschinen, 18 254 Fässer, 4925 hl Wein, 3322 q Weizen, 75 509 q Mais, 21 230 q Futter, 40 485 Zimmermöbelstücke, 6010 Nähmaschinen, 1458 Fahrräder, 51 442 q Brennholz, 146 kleinere Industriebetriebe – Brennereien, Mühlen, Sodawasserfabriken, Kinos - aufgenommen.

Nach den Angaben von Ágnes Tóth wurden 62,5% - 306.000 Katastraljoch - des konfiszierten Immobilienvermögens den umsiedelnden Bauern innerhalb des Landes übernehmenden Bauern zugeteilt. 7354 von den aus der Tschechoslowakei umgesiedelten ungarischen Familien, insgesamt 30 549 Personen wurden in den einstigen Häuser der Deutschen untergebracht, und ihnen wurde 88 248 Katastraljoch zugewiesen. Den ungarländischen Neuansiedlern wurde durchschnittlich 9, den umgesiedelten Ungarn aus der Tschechoslowakei 12 Katastraljoch zugewiesen. Das übrig gebliebene 94.000 Katastraljoch wurde teilweise den 1-2 Joch habenden Zwergbesitzern zugeteilt, ein Teil davon wurde verpachtet.

Das Sekretariat der Partei der MDP stellte die Schwabenfrage und mitunter die Lage um die Immobilien, an ihrer Sitzung vom 16. Februar 1949 wiederum auf die Tagesordnung.⁴⁶ Laut Protokoll werden 236 548 „Schwaben“ registriert, die unter Punkt eins

44 TÓTH, ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései.* Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár/Hist. Archiv von Komitat Bács-Kiskun, 1993. (i. w.: TÓTH 1993) S. 190.

45 TÓTH 1993. S. 191.

46 MOL M-KS 276.f. 54. cs. 30. ő. e. 16. Februar 1949. 3R/39.

der Aufzeichnung aus der Sicht der ihnen gegenüber angewandten Restriktionen den folgenden Gruppen unterteilt wurden:

Personen,	
a.) die ihr Vermögen verloren und aussiedlungspflichtig sind	73 408
davon 1948 ausgesiedelt	35 015
davon im Land verblieben	38 390
b.) gegen die Vermögenseinschränkungen geltend gemacht wurden und die innerhalb des Landes umzusiedeln sind	6 184
c.) gegen die Vermögenseinschränkungen geltend gemacht wurden, die aber am jetzigen Wohnort gelassen werden sollen	7 066
d.) die ihr Vermögen verloren und nicht aussiedlungspflichtig sind	1 300
e.) gegen die Vermögenseinschränkungen geltend gemacht wurden, deutsche Muttersprache haben und innerhalb des Landes umzusiedeln sind	38 593
Schwaben im Land insgesamt:	201 533

Laut Punkt II der Aufzeichnung hatten die Schwaben insgesamt etwa 400.000 Katastraljoch Besitztümer, es stehen uns aber keine zuverlässigen Nachweise darüber nach der Unterbreitung zur Verfügung. Der ungarische Staat beanspruchte von diesen Immobilien bis 1949 ca. 300.000 Katastraljoch. In der Unterbreitung wird vorgeschlagen, dass *„die auf den Staat übergangenen schwäbischen Immobilien, die noch keine Verwendung fanden, zur sozialistischen Umstrukturierung der Landwirtschaft“* genutzt werden sollen. Als Nutzungsart wurde *„die Vergrößerung der staatlichen Wirtschaftsbetriebe und produktionsgenossenschaftlichen Gruppierungen um diese Gebiete“* bezeichnet. Als Vorbedingungen für die Nutzung wurde im Vorschlag die Initiative gemacht, *„in den von Schwaben bewohnten Gemeinden eine genaue Angabenermittlung“* durch die Komitatsbüros des Landesgrundbuchamtes durchzuführen. *„Die Angabenermittlungen sollen je nach Gemeinde (ohne die Mitglieder persönlich zu betreffen) durchgeführt werden, und dabei soll man darauf achten, keine Panik zu verursachen“*, bzw. damit *„die Angabenermittlung bis zum 15. April beendet wird“*.⁴⁷ Nach Aussage der Unterlagen wurde der Vorschlag vom Sekretariat damals noch nicht angenommen.

Einige Monate später, am 27. Juli 1949 stellte das Sekretariat die Frage der *„schwäbischen Immobilien“* wieder auf die Tagesordnung. Die Abteilung für Landwirtschaft und Genossenschaften als Unterbreiter berichtete summierend darüber, dass die Aussiedlung der Schwaben insgesamt 1472 Siedlungen betraf, unter denen *„es in 727 Siedlungen bezüglich der Verwaltung von schwäbischen Immobilien ernsthaftere Aufgaben gibt“*.⁴⁸ *„In diesen Siedlungen übergangen 646 400 Katastraljoch von den Schwaben an den Staat, von denen 540 000 Katastraljoch bei Zuweisungen zugunsten der Neuansiedler Verwendung fanden, und etwa 9200 Katastraljoch sind noch als staatliche Reserven übrig geblieben, von denen staatliche*

47 MOL M-KS 276.f. 54. cs. 30. ő. e. 16. Februar 1949. 22R/39.

48 MOL M-KS 276.f. 54. cs. 55. ő. e. 27. Juli 1949. 12R/33.

Wirtschaftsbetriebe zu gründen sind oder aber Boden an produktionsgenossenschaftliche Gruppierungen zuzuteilen sind.“

In der Unterbreitung wird auf die Unsicherheiten, die sich aus dem Übergangskarakter der Zuweisungen ergeben, aufmerksam gemacht, welche Unsicherheiten *„im Interesse der Entwicklung dieser Siedlungen dringend zu beseitigen sind“*. In der Vorlage wird folgendes Problem genannt: *„obwohl einem Teil der Schwaben je 10 Katastraljoch zurückgelassen wurde, ist in der Produktion dieselbe Unsicherheit bei den Schwaben anzutreffen, die mit den ungeordneten staatsbürgerlichen Verhältnissen zu klären sind, anzutreffen“*. Der Vorleger erwähnt als Problem, dass *„die Neuansiedler und die Schwaben sich voneinander isolieren und sie sich auch bei der Gründung der Produktionsgenossenschaft voneinander trennen, und dass die Schwaben in die genossenschaftlichen Gruppierungen nicht aufgenommen werden“*. Nach dem Dokument steigt die Unsicherheit in 472 von den 727 Siedlungen wegen der Immobilienvereinigung auf Grund der Verordnung Nr. 25.000/1948. I. M. noch mehr an: *„die Besitzvereinigung bedeutet eine langwierige, schwierige und mehrere Jahre hindurch andauernde Arbeit in den einzelnen Siedlungen, infolgedessen diese für die Besitzvereinigungen, die im Interesse der sozialistischen Umstrukturierung der Landwirtschaft durchgeführt werden, nicht geeignet sind.“* Nach der Unterbreitung soll die Ermittlung der ins staatliche Eigentum übergehenden Immobilien in den Ansiedlergemeinden fortgesetzt werden. Das Sekretariat nahm diesmal die Vorlage an.

Mehr als zehn Jahre später stellte das Politbüro in seiner Sitzung am 1. Juli 1958 erneut die Frage *„der bezüglich der Umsiedlung der deutschen Bevölkerung ins staatliche Eigentum übernommenen Hausimmobilien“* wieder auf die Tagesordnung.⁴⁹ In der *„Streng vertraulichen“* Vorlage erinnerte István Szurdi, Abteilungsleiter für Industrie und Verkehr des Zentralkomitees der MSZMP an die vor einem Jahr erlassene gesetzeskräftige Verordnung, welche die Rückgabe von einem ansehnlichen Kreis von einzelnen unberechtigt ins staatliche Eigentum übernommenen Hausimmobilien ermöglichte (s. gesetzeskräftige Verordnungen des Präsidialrates der Volksrepublik Nr. 1957/28. und 1958/13.⁵⁰ sowie die anknüpfende *„vertrauliche“* Verordnung des Ministerialrates Nr. 3116/58.). Wie es im Gegenstand der Vorlage heißt, soll die Begünstigung der Rückgabe *„unter Anwendung von Verbots- und Restriktionsbedingungen“* *„auch auf die Ungarndeutschen mit der Voraussetzung erstreckt werden, dass nur diejenigen zur Zurückbeanspruchung berechtigt sind, die in Ungarn lebende ungarische Staatsbürger sind, ausgenommen diejenigen, die ins deutsche Heer freiwillig eingetreten sind, obwohl sie ungarische Staatsbürger gewesen sind, sowie diejenigen,*

49 MOL M-KS 288.f. 5/85. ő. e. 1. Juli 1958. 1R/44. Vorleger des Themas: István Szurdi, Abteilungsleiter der Industrie- und Verkehrsabteilung der Zentralkomitees. Eingeladene: Rezső Trautmann Minister für Bauwesen und Ferenc Nezával Ferenc Minister für Justizwesen.

50 1957. évi 28. törvényerejű rendelet az állami tulajdonba vett házigatlanokkal kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről. in: Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1957. Budapest, 1958. 186-187.; 1958. évi 13. törvényerejű rendelet az állami tulajdonba vett házigatlanokkal kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 1957. évi 28. törvényerejű rendelet módosításáról. in: Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1958. Budapest, 1959. S. 65.

die in der Gestapo oder in der SS Dienst geleistet haben“.⁵¹ Das Politbüro nahm den Vorschlag von Szurdi an, „es ist unnötig, der Öffentlichkeit den Beschluss bekannt zu geben“.⁵²

Die „vertraulichen“ Verordnungen und die vor der Öffentlichkeit verschlossenen Beschlüsse waren die Unsicherheit steigenden „Blümchen“ der damaligen Gesetzgebung, die, wie wir es bereits gesehen haben, den aktuellen Regierungswillen ausdrückten. Nur die Durchführung wies noch mehr Etwaigkeit auf, als die auf die entstandenen Probleme – oft erst nachträglich – reagierenden Gesetzgebung, wodurch Missbräuchen breite Möglichkeiten geboten wurden. Die Durchführung überschritt oft das in den Normtexten Besagte, was oft, mal auf stillschweigendes, mal auf deklariertes Einverständnis der Regierung traf. Der Schlusssatz des weiter oben ausführlich analysierten Gesetzes Nr. IX/1946 lautete folgendermaßen: „Anhand des Vorgetragenen möchte ich darauf hinweisen, dass die Anordnungen des Gesetzesvorschlages zur Ansiedlung nur die Rahmen umreißen, deren Lücken bei der Durchführung ausgefüllt werden müssen.“ Die Durchführung erfüllte zwar nach ihrer Art diese Aufgabe, füllte die Lücken aus, jedoch kommen dabei die Grundrechte und überhaupt die Beachtung des bestehenden Rechtsnormensystems weniger zur Geltung.

„Die Bäume wurden von den neuen Besitzern ihrer Kronen beraubt.“⁵³

3. Vermögenseinschränkungen, Vermögenskonfiszierungen und Vermögenszuweisungen in Budaörs (1945–1948)

Das Profil von Budaörs war vor dem Krieg vom Wein- und Obstanbau geprägt, nach Angaben des Bauernvereins verkauften die Budaörser Landwirte 600 Waggons Pflirsiche pro Jahr.⁵⁴ 1939 verkaufte man z. B. 1000 Waggon Pflirsiche, davon wurden 284 Waggon ins Ausland geliefert.⁵⁵ Der Landwirtschaftscharakter dominiert, obwohl die Mehrheit der Erwerbstätigen nach Angaben der Volkszählung 1941 nicht in der Landwirtschaft arbeitete. Aus den 9814 zusammengeschriebenen Personen machte die Zahl der Erwerbstätigen 4524 Personen (46%), die Zahl der in der Landwirtschaft Beschäftigten 1801 Personen, die Zahl der in der Industrie Beschäftigten 1851 Personen, im Verkehr, Handel und in der Dienstleistung waren insgesamt 542, im öffentlichen Dienst 210 Personen tätig.⁵⁶ Die örtlichen Gewerbebetreiber und Industriearbeiter hatten mehrfach eine Bindung zur Landwirtschaft, sie und ihre Familien bestellten oft gemeinsam jeweils einen Zwergbesitz. Die intensive landwirtschaftliche Produktion ermöglichte, dass eine nur 4097 Katastraljoch große An-

51 MOL M-KS 288.f. 5/85. ő. e. 1. Juli 1958. 28R/44.

52 MOL M-KS 288.f. 5/85. ő. e. 1. Juli 1958. 6R/44.

53 STEINFELDER, HANS: *Heimkehr in die Fremde*. in: RIEDL, FRANZ: *Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs*. Budaörs, 2008. (i. w.: STEINFELDER 2008) S. 122.

54 EBNER, GEORG: *Entstehung und Entwicklung der Wein-, Trauben-, und Pflirsicherzeugung in Budaörs* in: RIEDL, FRANZ: *Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs*. Budaörs, 2008. (i. w.: EBNER 2008) S. 142.

55 SEILER, STEPHAN: *Vom Pflirsichparadies*. in: RIEDL, FRANZ: *Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs*. Budaörs, 2008. S. 131.

56 *Az 1941. évi népszámlálás. 1. Foglalkoztatási adatok községek szerint*. Budapest, KSH, 1975. S. 424.

baufläche den Lebensunterhalt von 10.000 Einwohnern sicherte. Nach den Erinnerungspersonen schuf der örtliche Bauernverein Anfang der 1920-er Jahre die Grundlagen für eine intensive Landwirtschaftskultur; im Verband konnten die Bauern bei Fachvorträgen und Gärtnereivorfürungen die Methoden der Artenauswahl, des Beschneidens und der Schädlingsbekämpfung kennen lernen.⁵⁷ Nach Erinnerung des damals am Gemeindehaus arbeitenden jungen Beamten Ferenc Párkányi wurden bei der Aufrüstung im Jahre 1944 etwa vierhundert gut ausgerüstete Weinkeller, darin Weinvorräte von 60.000 hl zusammengeschrieben.⁵⁸ Die Fachkenntnis, der Fleiß und der vortreffliche Geschäftssinn – wobei als Beispiel zu nennen ist, dass die hiesigen Bauern durch viel Arbeit sogar bis um Ostern in den sog. Traubenzimmern die Herbsterte haben frisch halten können – ließen den ansonsten ausgesprochen groben, steinig-lehmigen, wenig Humus und hohen Kalkgehalt aufweisenden Boden „fruchtbar“ machen.

Die Verbürgerlichung war in Budaörs fortgeschritten, nur 82%, insgesamt 8039 Personen seiner für den Landesdurchschnitt relativ hoch geschulten Bevölkerung (um nur eine hierfür charakteristische Angabe aus den Datenreihen der 1941-er Volkszählung hervorzuheben: Der Anteil der Analphabeten machte in Budaörs 1,4% von der Bevölkerung im Alter über 10 Jahre, der Landesangabe von 11% gegenüber aus.⁵⁹) erklärten sich zur deutschen Nationalität.⁶⁰ Laut Aussiedlungsliste sind 8359 von 9814 Personen, also 85% der Bevölkerung „ausgesiedelt“.⁶¹ Durch die Neubesiedlungen schwoll die Einwohnerzahl bis 1949 auf 7639 und erreichte 78% der früheren Bevölkerungszahl. Die die Gemeinde in seinen Grundlagen erschütternde mächtige Migration war mit einer Vermögensbewegung und Vermögensvernichtung von früher unvorstellbarem Ausmaß, verbunden. Budaörs erlitt im Krieg unmittelbar keinen Angriff, die Frontlinien berührten die Siedlung nicht. Die Vertreibung verursachte viel größere Verheerungen, sowie die Neubesiedlungen, wie auch im Allgemeinen die – nicht zuletzt das Vermögensrecht betreffende – Unsicherheit der Jahre nach der Vertreibung, als die in der Ortschaft für kürzere oder längere Zeit stationierenden Soldaten. János Steinfeld, der aus der russischen Gefangenschaft heimgekehrt war, sah im Januar 1949 Budaörs wie folgt: *„Vom Gemeindehaus führte mein Weg der Bauerngasse entlang. Ein absurdes Bild bot sich da vor mir. Ich erkannte sie kaum wieder. Die einst immer weiß getünchten geordneten Bauernhäuser und Höfe sind total verwahrlost. Bretter und Rutenzäune trennen innerhalb der Höfe noch die einzelnen Wohnungen voneinander. Viele Fenster sind auch nur mit Brettern und Blechtafeln vernagelt. In den Höfen stehen hier und da eine abgemagerte Geiß oder einige Schafe schnüffelnd neben dem Geflügel in dem im ganzen Hof herumliegenden Stroh und Mist herum. Da, wo früher die Höfe sauber geordnet mit Schotter überstreut und die Löcher aufgefüllt waren,*

57 EBNER 2008. S.142.

58 Reportage mit Ferenc Párkányi. in: *Rögös utakon - Auf steinigen Wegen*. Red.: KOVÁCS, József László. Budaörs, Deutsche Selbstverwaltung Budaörs, 2005. (i. w.: *Rögös utakon*, 2005) S. 58.

59 Az 1941. évi népszámlálás. *Demográfiai adatok községek szerint*. Budapest, KSH, 1947. S. 465.

60 *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás*. Összeállította: CZIBULKA Zoltán-Dr. HEINZ, Ervin-Dr. LAKATOS, Miklós. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Levéltár/Archiv des Zentralamtes für Statistik, 2004. (i. w.: CZIBULKA 2004) S. 292.

61 CZIBULKA 2004. S. 317.

wurde vor jedem Sonn- und Feiertag gekehrt - , heute aber stehen da übelriechende Abwasserpfützen und Schlamm (...) Von vielen Presshäusern ragen nur noch die kahlen Wände empor. So manche Kellerbühgel und Mauern sind eingestürzt. Nur hier und da sieht man noch einige Dächer. Mauern übereinandergestürzt, Dachziegel- und Glasscherben, altes Eisengerümpel von den früheren Kellereinrichtungen liegen auf den Gehwegen kreuz und quer herum. Viele Presshäuser sind ihres Dachgerüstes, ihrer schweren Holztüren, Fensterrahmen, kurzum was aus Holz war und ist, entledigt. Man hat es verheizt. Die Keller und Presshäuser sind ja, seitdem die Schwaben fort sind, überflüssig geworden.“⁶²

Die noch so offensichtliche Vermögensvernichtung und der in Folge der Vertreibung eingetretene Vermögensverlust sind schwer einzuschätzen, die Wegnahme der dank dem tagtäglichen Bestreben und Bemühen mehrerer Generationen entstandenen Vermögen von einem Tag auf den anderen ist nicht aufzuarbeiten, die Verluste, sind von einem weiter vererblichen subjektiven Verlust nicht zu trennen. Was der Forscher tun kann, ist äußerst beschränkt: er kann durch den Vergleich der ihm verfügbaren Quellen die Prozesse rekonstruieren, damit man sie versteht, er kann zumindest über die Proportionen, ein so genaues Bild wie nur möglich aufzeichnen, damit weitere Forschungen mit neuen Fragen durch Feststellungen präzisieren, um den tatsächlichen Geschehnissen hoffentlich näher zu kommen.

In der gegenwärtigen Forschungsphase ist das genaue Maß des Vermögensverlustes nicht einzuschätzen, wir können uns nur auf die vorliegenden Quellen beschränken. Wie wir bereits schon bei der Darstellung des Rechtsnormenhintergrundes sahen, verfügte die Aussiedlungsverordnung über die Beschlagnahme der Vermögen, und die demnach viel später, am 4. Januar 1946 erlassene Durchführungsverordnung schrieb über das Vermögen eine Inventaraufnahme vor. In Budaörs kam es zur effektiven Aussiedlung zwischen dem 19. Januar 1946 und dem 25. August 1947. Zwischen der Abfahrt des ersten und des letzten Zuges sind anderthalb Jahre in völliger Unsicherheit vergangen. Vor der ersten Vertreibung befahlen Polizisten das Dorf,⁶³ sie trieben die Bewohner der vorbestimmten Gebiete (von der Fő – heutige Szabadság - Straße bis zur Kisfaludy Straße) in der Nacht aus ihren Häusern hinaus. Es war dabei von der Inventaraufnahme, Bewahrung ihres Vermögens und überhaupt vom Einhalten der in der Verordnung Begriffenen gar keine Rede. Bei der Durchführung wurde die Rechtsnorm zweifelsohne überschritten. Im Späteren wurden auch in Budaörs Vermögensinventare aufgenommen, aber in der Mehrheit nicht bei der Vertreibung, sondern bei der Inbesitznahme durch die Neuansiedler. Der Ortsbewohner Ferenc Párkányi, der zur Zeit der Vertreibung am Gemeindehaus arbeitete, erinnert sich so: *„Die Schlüssel der Gebäude waren mir anvertraut. Dem Gemeindehaus gegenüber stand das Zengl-Haus, dort waren die Schlüssel der Budaörser Einwohner aufbewahrt. Als die provisorische Zuweisung vom Grundbuchamt ankam, war ich von Amts wegen ermächtigt, jeweils den Schlüssel zu übergeben, und durfte die Tür öffnen und ich sorgte für die Inventaraufnahme.“⁶⁴* Grundsätzlich kann festgestellt werden, dass die Quellen von den gleichzeitig mit der Vertreibung durchgeführten Vermögensentziehungen anhand der Inbesitznahme durch die Neuansiedlern entstanden sind. Nach meiner

62 STEINFELDER 2008. S. 120-121.

63 1800 Personen nach der Rückerinnerung von Antal Róth - s. *Rögös utakon*, 2005. S. 65.

64 Interview mit Ferenc Párkányi am 7. Juli 2009.

wohl nicht absolut unbestreitbaren Forschungskonzeption kann der Prozess des Vermögensverlustes in drei Vermögenselemente der Gemeinschafts- und Familienvermögen – das vom Bodeneigentum, das vom Wohneigentum und das von Mobilien – unterteilt untersucht werden. Diese drei Vermögenselemente betreffend stehen uns zeitgenössische Statistiken zur Verfügung, die eine Rekonstruierung der Zustände vor der Vertreibung ermöglichen. Den Wohnimmobilien kann größere Bedeutung im Falle von Budaörs zugemessen werden, und im Hintergrund dessen steht die für die Bevölkerungszahl relativ kleine Bodenfläche, andererseits stand der Erwerb der Wohnimmobilien im Fokus der Verordnungen für die Vertreibung. Im Sinne des Bodenreformgesetzes wurden die Bodenbesitze an die Bewirtschafter jeweils oft in Anknüpfung an die Wohnimmobilien zugeteilt, und auch die auffindbaren Immobilieninventare wurden – von einzeln vorkommenden Fällen abgesehen – auch im Falle von Budaörs je nach Wohnimmobilie aufgenommen. Im Weiteren zeige ich am Beispiel der Wohnimmobilien den Prozess, ihren Zufälligkeitscharakter und ihre Eigenarten der Vermögensentziehung, wobei nach Möglichkeit auch auf die Quellen über die Beschlagnahme der Mobilien hingewiesen wird.

3.1. Wohnimmobilien

Nach einer 1941-er Ermessung befinden sich 2004 Wohnhäuser in Budaörs. 75% der Wohnhäuser sind Einfamilienhäuser mit einer Wohnung (insgesamt 1511 Wohnhäuser.⁶⁵ Die Zahl der Wohnhäuser mit zwei Wohnungen macht 381 (d. h. 19% der Wohnhäuser), die der Wohnhäuser mit je drei Wohnungen 75 (4% der Häuser) und die Zahl der Häuser mit vier oder mehr Wohnungen beträgt 31 (1,5%). Das Mauerwerk der Wohnhäuser ist aus Stein errichtet (bei 775 Häusern in Mörtel gelegt, bei 608 in Lehm gelegt, insgesamt bei 1383 Häusern – d. h. 69% aller Häuser). Die Zahl der Häuser mit Ziegel- und Betonmauerwerk beträgt 407 (20%), die der Lehmhäuser insgesamt 211 (10,5%) in der Gemeinde. 35% der Häuser waren unterkellert. Der Großteil der Häuser (1973 Häuser, d. h. 98% aller Gebäude) war mit Ziegel-, Schiefer- oder Blechdach bedeckt, einzeln kamen nur Schindel-, Leisten-, Stroh- bzw. Schraubenbedeckungen vor. 32% der Wohnhäuser hatte elektrischen Stromanschluss.

In 2004 Wohnhäusern gab es – nach den 1941-er Volkszählungsangaben für Wohnimmobilien – in Budaörs insgesamt 2624 Wohnungen. Die Mehrheit der Wohnungen bestand je aus einem Zimmer und einer Küche (62%), nur eine engere Schicht (24%) konnte eine Zwei-Zimmer-Küche-Wohnung bewohnen, für jeden Fall bestand die allgemein verbreitete Wohnungsgröße aus einem oder zwei Zimmern und einer Küche (86% aller Wohnungen).

Zahl der Wohnungen in Budaörs im Jahre 1941

Wohnungen	mit Küche	ohne Küche	insgesamt: 2624
1-Zimmer-Wohnung	1623	233	1856 (71%)
2-Zimmer-Wohnung	625	12	637 (24%)

⁶⁵ Az 1941. évi népszámlálás. 5. Lakóház- és lakásadatok községek szerint. Budapest, KSH, 1982. S. 76-77.

Wohnungen	mit Küche	ohne Küche	insgesamt: 2624
3-Zimmer-Wohnung	60	0	60 (2%)
4-Zimmer-Wohnung	18	0	18 (0,6%)
5- oder Mehr-Zimmer-Wohnung	10	0	10 (0,3%)
Eine Küche wird bewohnt	-	-	28 (1%)
Wirtschaftsraum wird bewohnt	-	-	15 (0,5%)

Quelle: Die 1941-er Volkszählung. 5. Angaben für Wohnhäuser und Wohnungen je nach Siedlung. Budapest, 1982. S. 222.

Darin bestand das Immobilienvermögen also, dessen überwiegender Teil – in einer bis heute nicht bestimmten Proportion und Zahl – als Folge der Vertreibung, im Sinne der gesetzlichen Vorschriften „an den Staat übergang“.

3.2. Hausbeansprucher – bedingte Zuteilungen

Drei Tage vor der ersten Aussiedlung, am 16. Januar 1946 wurde in Budaörs mit der Inventaraufnahme begonnen.⁶⁶ Das plötzliche Zusammenschreiben verlief chaotisch.

Nach einem Bericht an den Wirtschaftshauptrat wurde nicht einmal festgelegt, wie viele Wohnhäuser bzw. das Vermögen wie vieler Familien in das Inventar aufgenommen werden sollen. Nach der Meldung fehlten die Unterschriften der Eigentümer in den meisten Fällen bei den erstellten Inventaren, so war nicht zu beweisen, ob die zur Aussiedlung Verpflichteten bei der Inventaraufnahme anwesend waren. Réka Marchut macht auf die örtliche Eigenart aufmerksam, dass die ziemlich gut ausgerüsteten Keller – „400 Presshäuser und die darin gelagerten Fässer von 50 000 hl Gesamtumfang“⁶⁷ – in Budaörs in kein Inventar aufgenommen wurden. Nicht nur bei der Inventaraufnahme blieb die Aufzählung der Presshäuser weg, sondern diese Immobilien wurden praktisch zur freien Beute, weil – wie Ferenc Párkányi darüber berichtet – man für diese Immobilien gar keinen Erlös hat zahlen müssen: „wir mussten beim Haus je nach Zimmer und beim Grund je nach Goldkrone zahlen, und für die Keller nicht, gar nichts. Die schnitten jeden zweiten Balken heraus, das Dach wellte nur, die Ziegel rutschten ab. Die Kinder spielten mit denen, sie zerstückelten die Ziegel mit den Füßen, ein entsetzlich großes Vermögen ging so zu grunde. Die Neuansiedler verstanden nichts von der Landwirtschaft, sie wussten nicht, wie man Pfirsiche, Weintrauben behandelt, alles ging abhanden, sie begannen die Bäume kreuz und quer zu beschneiden, bis jeder Baum wie ein Besen aussah. Sie konnten den Wein nicht richtig behandeln, die Fässer gingen kaputt, begannen zu stinken, die Presshäuser wurden abgedeckt, und jeden zweiten Balken schnitten die Ansiedler heraus. Sie verkauften sie, brachten sie Tischlern auf das Land. Es waren 30x30-er 8-Meter-Balken und ein 12-Meter-Balken in der Mitte. Ein

66 GRÓSZ, ANDRÁS: „Honvágyat mindig érzek“ – A budaörsi németek elűzése (1946/47). in: Kommentár (2007) Nr. 5. S. 22.

67 vgl.: MARCHUT, RÉKA: Ki- és betelepítések Budaörsön (1945-1948). Im vorl. Bd., MOL XIX-A-10 85.d Satz XXII/2. Schriften des Wirtschaftshauptrates.

Presshaus, ein Weinkeller war je eine eigene landwirtschaftliche Immobilie. In Budaörs standen etwa 40 Keller der Reihe nach in der Préház Straße, Bor Straße, am Steinberg entlang, in der Uzsoki-Gasse. In jedem Presshaus lagen 300 bis 400 hl Wein und die dazugehörige Ausrüstung, Bottiche, Fässer. 1944 gab es in den Kellern 60 000 hl Wein. Das alles ist dageblieben. Wenn ein Ansiedler in der Landwirtschaft arbeitete, wählte er sich einen Keller aus und er bekam ihn. Die Wohnung auch noch dazu. Zwischen den Kellern gab es nur 80-60 cm Entfernung, sie waren aneinander gereiht, man musste für die Zuteilung eines Kellers nicht bezahlen. Er gilt für ein landwirtschaftliches Gebäude. Das waren oft nur reine Lumpen mit viel Schulden.“⁶⁸

Die Behörden ließen in die leer gewordenen Immobilien gleich Ansiedler einziehen. (Das Zusammenziehen von Familien begann schon vor den Aussiedlungen.⁶⁹) Die neuen Eigentümer konnten am Anfang die Immobilien nur provisorisch in Besitz nehmen, ab 1948 wurden die Eigentumsberechtigungen mit endgültiger Kraft anerkannt, dann erst kam es zur Eintragung im Grundbuch. Vor den Zuerteilungen kamen den Vorschriften entsprechend⁷⁰, „die Wohnhausimmobilien von Budaörs in den Besitz des den Ungarischen Staatsfiskus vertretenden Bodenfonds“ die in drei Gruppen unterteilt waren: zur Bewirtschaftung geeignete Häuser, Wohnhäuser und Mietwohnungen.

Die Mietwohnungen bildeten in Budaörs den geringsten Immobilienanteil, und man verstand unter ihnen die Gebäude die das Eigentum des Ungarischen Staatsfiskus bildeten, die einerseits den örtlichen Organisationen der Parteien (das Haus unter Levente – heutige Dózsa György – Str. 12/14 der Nationalen Bauernpartei, das unter Szabadság Str. 58 der Sozialdemokratischen Partei, das unter Szabadság Str. 59. der Ungarischen Kommunistischen Partei), der katholischen Kirche (Marx Károly – heutige König Karl – Str. 6), sowie der AG für Wollflechten und –Weben (Lagergebäude unter Baross Str. 60) als Miete zugewiesen. Unter den Mietern waren selbstverständlich auch Privatpersonen zu finden (z. B. in Szabadság Str. 117 V. G. und in Szent László – heutige Szép - Str. 54 T. J.) Der Kreis der Mieter erweiterte sich allmählich, weil die neuen Eigentümer den Erlösbetrag oft nicht hatten aufbringen können, kamen diese Wohnimmobilien wieder an den Bodenfonds, von dem die Bewohner sie für kürzere oder längere Zeit wieder zurückmieteten. Die Mieträume wurden also zugunsten des Ungarischen Staatsfiskus im Grundbuch registriert, die Mieter schlossen „durch den Gemeindevorstand, mit dem Landesamt für Bodenkredit als Verwalter des Bodenfondseigentums“ die Mietverträge ab. Aus Budaörser Beispielen ist ersichtlich, dass in Einzelfällen die Mietwohnung auch zur provisorischen Lösung diente: Frau Sz. wurde zum Beispiel erlaubt, das Haus unter Szent László Str. 46 so lange zu mieten, bis die Umstände für das Verschwinden des oben genannten L. N. Lebensgefährten geklärt worden bzw. er nicht zurückgekehrt ist, oder tot erklärt wird.

68 Interview mit Ferenc Párkányi am 7. Juli 2009.

69 Rolle Nr. MOL XIX-J-1-j 12429. /Schachtel Nr. 14. - Meldung vom 14. Juli 1945: „Man ließ bisher Familien zusammenziehen in Budaörs bisher (etwa 600 Personen), in Üröm, Pilisborosjenő, Soroksár, Taksony und Leányvár. Dieses Zusammenziehen ist nicht gettoartig. Sie können freiwillig wählen, wo sie hinziehen, im Großteil zu Verwandten.“

70 Verordnung Nr.132.000/1947. F. M.

Keine Quellen stehen uns jetzt zur Verfügung um den Kreis und Hintergrund der Häuser beanspruchenden Privatpersonen zu bestimmen, einige Informationen sind nur aus den weiter unten detaillierten Hausverzeichnissen zu entnehmen, was die Anspruch stellenden Privatpersonen betrifft. In eher speziellen Fällen sind Quellen erhalten geblieben. So war unter den Anspruchsstellern für Häuser auch die Gemeinde Budaörs angegeben. Die Gemeindevorsteher berufen sich am 26. Januar 1946 auf die Verordnung Nr. 23.220/1946., dass die Einberufung der Abgeordnetenkörperschaft auf Hindernisse stößt und beanspruchten „*Zuweisungswohnungen bzw. Wohnungen für öffentliche Zwecke*“⁷¹. Für die Gemeindevorsteher enteignete für den Gemeindefürsorgeamt und den Kinderhort stellten sie Anspruch: die Immobilien unter Pozsonyi Str. 2, Szent László Str. 32 und 38 für die Hilfsnotare und für den Gemeindefürsorgeamt unter Stefania Str. 2. Im Antrag wurde angegeben, dass für den neuen Kinderhort das Haus unter Szabadság Str. 64 beansprucht wird, da der frühere Hort dem Partisanenverband zugeteilt worden ist. Das Amt antwortete am 16. Februar 1946 auf den Antrag und verlangte dabei weitere Angaben dazu, welche Immobilien bisher von der Gemeinde „*für die im Antrag bestimmten Zwecke*“ benutzt wurden und „*was für sonstige Immobilien die Gemeinde besitzt*“⁷². Budaörs informiert das Volksversorgungsamt, dass die Siedlung für Armenküche die Immobilie unter Lenin – heutige Clementis László - Str. 4-6, für den Gemeindefürsorgeamt die Immobilie unter Stefania Str. 2, für den Kinderhort die unter Szabadság Str. 64 braucht und die Gemeinde keine anderen Gebäude besitzt.

In Einzelfällen wurde „*die endgültige Zuteilung*“ mit einem Beschluss an Voraussetzungen gebunden.⁷³ Es wurde vor allem die Bestätigung von eigentumsrechtlichen Voraussetzungen für die Zuweisungsberechtigung bzw. der sie beeinflussenden familienrechtlichen Lage vorgeschrieben. Nur bei Erfüllung der Bedingungen wurden die Anspruchsteller „*zu einer endgültigen Zuteilung*“ berechtigt, falls sie innerhalb der angegebenen Frist den Bedingungen unbestätigt keine Genüge leisteten, verloren sie die zuerteilten Immobilien. Frau H. wurde mit einer Frist von 30 Tagen verpflichtet, zu bestätigen, dass sie in der Gemeinde Nagyréde (Komitat Heves) keine Immobilie besitzt, sowie J. D. wurde zum Vorlegen einer „*die Mittellosigkeit bezeugende und politische*“ Bestätigung verpflichtet. L. L. war verpflichtet, sein Haus und sein Grundstück in Köröstarcsa (Komitat Békés) „*für besitzpolitische Zwecke*“ anzubieten, genauso, wie B. B. verpflichtet war, sein Grundstück in Balatonalmádi (Komitat Veszprém) als Vorbedingung für die Zuweisung anzubieten. Bei sechs Personen wurde als Bedingungen vorgeschrieben, innerhalb von 60 Tagen Ehe zu schließen, S. M. wurde verpflichtet, innerhalb von sechzig Tagen seine in Siebenbürgen wohnhafte Ehefrau zu sich ziehen zu lassen. Vier Personen wurden zur Vorlage von Adoptionsverträgen verpflichtet. Die Römisch-Katholische Knabenschule von Budaörs wurde zur Bestätigung dessen verpflichtet, dass keine Einzelzuweisungen dem Schullehrer zuteil wurden. Bis zum Abschluss der Untersuchung wurden Zuweisungen auch denjenigen zuteil, bei denen das Landesbodenamt in ihren Zuteilungsangelegenheiten Untersuchung angeordnet hatte.

---

71 PML V - 1017 - Db -5 -539/1946 Verwaltungsdokumente von Budaörs

72 ebd.

73 PML V-1017-Db Verwaltungsdokumente von Budaörs

3.3. Haustausche

Bevor die Zuteilung für endgültig erklärt wurde, hatte man die Berechtigung neu kontrolliert, und falls die Betroffenen nicht ihrer Berechtigung entsprechend die Immobilien bekamen, wurden die Zuteilungsbegünstigten zum Haustausch verpflichtet. Beinahe in vierzig Fällen – unter anderen in der Angelegenheit des Gesetzesrichters Károly Bretser – wurde das Urteil gefällt, dass die Bodenbeanspruchungskommissionen den Antragsstellern als provisorische Zuteilungen nicht die zur Bewirtschaftung geeigneten und der Anzahl ihrer Familienmitglieder entsprechenden Häuser gegeben haben, welche Ansiedlern zusteht, die sich mit Landwirtschaft beschäftigen. Auf ihren Antrag, *„das diese Landwirtschaft betreibenden Ansiedler ihre Tätigkeit ungestört und erfolgreich nicht fortsetzen konnten (...), weise ich ihnen unter den gegebenen Möglichkeiten an Stelle der ihnen bislang zugeteilten Häuser andere Häuser mit großen Höfen und Wirtschaftsgebäuden zu, die zu der neben ihren Namen angegebenen Bewirtschaftungsart geeignet sind, auf den einstimmigen Vorschlag der örtlichen Organe endgültig.“*

Der Notar berichtete in seiner Meldung, dass die Tauschhäuser für die Wohnungstausche in Budaörs in nicht genügender Zahl zur Verfügung stehen. Zweier-, Dreier- und sogar Vierertausche wurden abgewickelt, damit die Zuteilung je der Größe, den Verhältnissen der Familien entspricht. Bei fast achtzig Immobilien wurden die *„keine Landwirtschaft Betreibenden“* zum Tausch verpflichtet, damit zur Bewirtschaftung geeignete Immobilien *„den Bauern“* zuerteilt werden. Unter den zum Tausch Verpflichteten waren Bertalan Bartók, ein Mitglied der örtlichen NPP, Vizenotar István Lingl, Béla Lux, der Direktor der ehemaligen Deutschen Lehrerbildungsanstalt, der Beamte Pál Matis, aber auch ein Mitglied der Abgeordneten Körperschaft Károly Szabó, der zugleich Mitglied der MKP ist, sowie József Zwickl, ein Mitglied der Budaörser Nationalkommission. Es ist eindeutig nicht zu behaupten, dass es den zum Tausch verpflichteten keinen Landwirtschaft Betreibenden schlechter erging, denn gerade die vielen Tausche ermöglichten denen, die nah an die Machthaber gerieten, bessere Immobilien zu bekommen. Diejenigen, denen durch die Haustausche andere Häuser zuerteilt wurden, konnten *„bei dem zu zahlenden Erlös für die Tauschhäuser, unter Bestätigung der investierten Kosten, das Gut-schreiben ihrer Kosten für notwendige und nützliche Investitionen verlangen“*, die für die Reparatur der provisorisch zugeteilten Häuser aufgewandt wurden.

Mehrere legten gegen die im Beschluss angeordneten Haustausche Berufung ein. In acht Fällen gab das Gericht – aufgrund seiner durch den Beschluss Nr. O. F. T. 123.086/1947. erhaltenen Befugnis der Berufung statt und teilten den Antragsstellern die ihnen ursprünglich provisorisch zugewiesenen Häuser zu. In der Berufung stand jeweils die Begründung, dass die Immobilie zum Wirtschaften nicht geeignet ist, bzw. dass die Erhaltung der provisorisch zugewiesenen Immobilie durch die Zahl der Bewohner der Immobilie nicht begründet ist. T. V. (Árpád Str. 10.) schreibt, dass *„das Haus mit zwei Zimmern und einem Nebenraum für seine fünfköpfige Familie nicht allzu groß ist, und der zum Haus gehörende Stall und das Grundstück dazu nicht ermöglichen, das betreffende Haus wirtschaftlich zu nutzen“*, wie auch J. N. (Marx Str. 46) behauptete, dass das von ihm beanspruchte Haus zum Wirtschaften nicht geeignet ist, und Z. Cs. (Máriavölgy 81) legte die Bestätigung vor, dass er seinen Schwiegervater und seine Schwiegermutter als Flüchtlinge im eigenen Haushalt ernährt

und deswegen berechtigt sei auf eine größere Wohnung, und in der Begründung von Gy. P. (Budapesti Str. 54) steht, dass *„Obstbäume im Hof die Zufahrt mit dem Wagen und daher die Bewirtschaftung erschweren“*, sowie, dass *„die Wohnung mit zwei Zimmern und Nebenraum keine besonders große Zuweisung für vier Personen ist.“* M. K. (Budapesti Str. 58) schreibt ähnlicherweise, dass *„es im Haus keine zur Bewirtschaftung unentbehrliche Kammer und Lagerräume gibt, es müssen nicht gebrauchte Wohnräume zum Ersatz dazu verwendet werden, aber die Unterlassung des Tausches ist auch dadurch begründet, dass Haus und Hof des Ackerbauern im Interesse einer erfolgreichen Bewirtschaftung nicht zu teilen sind.“*

Die Abweisung wird ebenfalls mit der Berechtigung für eine zur Bewirtschaftung geeigneten Immobilie und der Zahl der Familienmitglieder begründet. Aus drei abgewiesenen Fällen sind bei zwei (Pozsonyi Str. 12 und Pázmány Péter – heutige Esze Tamás - Str. 9) steht als Begründung, dass der Betroffene *„kein Landwirt ist und keine Berechtigung für das Haus hat“*, und in einem Fall (Templom Platz 9) wird als Grund der Abweisung genannt, dass *„hinsichtlich der Zahl der Familienmitglieder ein kleineres Haus zuerteilen berechtigt ist“*.

3.4. Zuweisungen, das Hausverzeichnis

Als Quelle der Immobilienzuteilungen nach der Budaörser Vertreibung dient das Hausverzeichnis. Das am 15. Oktober 1951 datierte Dokument wurde von damals im Gemeindeamt tätigen Ferenc Párkányi aufbewahrt und der Budaörser Jakob Bleyer Heimatmuseum geschenkt. Das Hausverzeichnis war dazu da, die Situation nach der Vertreibung festzulegen und zur Grundlage für das Grundbuchregister zu dienen.⁷⁴ Im mit Seriennummern versehenen Hausverzeichnis sind die Straßennamen in alphabetischer Reihenfolge angegeben, und innerhalb dessen die Immobilien je nach Hausnummer bezeichnet. Die überwiegende Mehrheit der im Verzeichnis aufgelisteten Immobilien sind Wohnimmobilien, nur einzeln findet man unter ihnen zwischen den Häusern leere Baugrundstücke, bzw. ab und zu eine Immobilie mit der Qualifizierung Obstgarten. Im Verzeichnis stehen neben Straßename und Hausnummer die Grundfläche des Gebietes in Quadratklaftern, das Material des Gebäudes, die Qualität seines Zustandes, die Zahl von Wohn- und Nebenräumen, sowie die Angabe, ob Wirtschaftsgebäude oder andere Räumlichkeiten zur Immobilie gehören, wie auch wer der *„Zuweisungsbegünstigte“* ist, wer also die Immobilie bekam. Die Spalte für Anmerkungen schließt die Angabenreihe ab, hier wurden die Veränderungen, Eigenartigkeiten bezüglich der Immobilie bezeichnet.

Im Hausverzeichnis werden insgesamt 1404 Immobilien angegeben, in der Mehrheit Wohnhäuser. Im Verzeichnis wurden 16 Bezeichnungen für *„leeres Grundstück“* 2 für

---

74 Ferenc Párkányi, der die Forschungen über die Budaörser Vertreibungen befürwortete, stellte dem Museum im Juni 2010 die auf Grund des Hausverzeichnisses erstellten Grundbücher zur Verfügung. Mit dem Vergleich des Hausverzeichnisses und der bereits vorliegenden Grundbücher können die Angaben des Verzeichnisses im Späteren präzisiert werden. Ich halte für notwendig, im weiteren das Hausverzeichnis mit der Aussiedlungsliste bis ins Detail miteinander zu vergleichen. Wir könnten mit dem Vergleich der Hausverzeichnisse, der für das Museum übergebenen Grundbücher bzw. der Aussiedlungsliste eine genaue Evidenz bekommen, deren fraglichen Angaben mit Hilfe von Ferenc Párkányi und anderen Erinnerungspersonen genauer zu deuten wären.

„Wein- und Ackerland“ und 3 für „Garten“ angegeben. Nach Vergleich der Zahl der ins Hausverzeichnis aufgenommenen Wohnhäuser und der Angaben der 1941-er Volkszählung bezüglich Wohnhäuser, lässt sich darauf folgern, dass beinahe 70% der Budaörser Wohnhäuser, insgesamt 1383 Wohnhäuser ins Verzeichnis aufgenommen wurden. Die Qualifikation „ist beim Eigentümer zu lassen“ war insgesamt bei drei Wohnhäusern angegeben, d. h. so viele Häuser verblieben im Besitz des ursprünglichen Eigentümers. Sie werden im Namensverzeichnis Nr. III genannt, das – wie es sich bis jetzt herausstellte – die Liste der Befreiten ist. Die letzten zwei Säulen des Hausverzeichnisses enthalten zu den Zuweisungen Angaben, und dabei wird in erster Linie angegeben, wer die Immobilie bekam. Die Privatpersonen werden je mit Namen – und die Ehegatten – mit dem Eigentumsanteil bezeichnet. Von sämtlichen 1378 Wohnhäusern mit neuen Eigentümern wurden 1079 anfangs an Privatpersonen zugeteilt. Unter den Privatpersonen sind ein-zwei Budaörser Familien zu finden, aber man kann von den meisten nicht wissen, woher sie kamen. Allerdings ist feststellbar, dass die Wohnimmobilien in entscheidender Mehrheit an Ehepartner zugeteilt wurden. Außer den an Privatpersonen zugewiesenen Immobilien erhielten je eine Immobilie das Ministerium für Religion- und Unterrichtswesen, bzw. die Gemeinde Budaörs, die Reformierte Kirchengemeinde, weiterhin die Römisch-Katholische Schule. Ebenfalls in dieser Säule wurde bezeichnet, wenn der Bodenfonds der Begünstigte ist (mit der Anmerkung OFA, MÁFA und Staatsfiskus). Nach dem Hausverzeichnis kamen 335 typischerweise mit der Qualifikation „reparaturbedürftig“ versehene Häuser in das Eigentum des Bodenfonds des Landes (unter Bezeichnung OFA und MÁFA), die 24% der in das Verzeichnis aufgenommenen Wohnhäuser und 17% der sämtlichen Wohnhäuser der Siedlung ausmachten.

In die letzte Säule der „Anmerkungen“ kamen die Eigenarten bzw. die Anmerkung zum weiteren Schicksal der Immobilie: die Immobilien, die je einem in der vorangehenden Säule bezeichneten neuen Eigentümer zugeteilt waren, wurden mit einem blauen Kreis vermerkt; bei 730 aus 1378 Wohnhäusern wurde die Bezeichnung „zuerteilt“ angegeben. Das sind die Häuser – 52% der ins Hausverzeichnis eingetragenen Wohnhäuser, 36% sämtlicher Wohnhäuser nach der 1941-er Volkszählung –, für die sofort Eigentümer gefunden wurden. In einem jeden dieser Fälle wurde der Name des neuen Eigentümers gleich auch ins Grundbuch eingetragen. Mit einem lila Kreis wurde derjenige vermerkt, der „vor Ort auf die Immobilie verzichtete“; dies kam bei 305 Immobilien vor. Unter den zuerteilten Häusern sind in größerer Anzahl reparaturbedürftige Immobilien zu finden, nach Erinnerung von Ferenc Párkányi, der bei der Verzeichnisaufnahme mitwirkte, kam es zu Absagen, weil die neuen Eigentümer den je nach Zimmer bestimmten Preis für die Zuteilung nicht bezahlen konnten: *„Die Zuteilung war in der ersten Zeit provisorisch und war nicht endgültig. Inzwischen erlegte das Steueramt die Boden- und Haussteuern auf, nach einem Zimmer musste man zweitausend Forint zahlen, nach zwei Zimmern viertausend Forint in zehnjährige Raten. Dabei sagten viele die Zuteilungen auf. Es gab keine Arbeitsmöglichkeit, keine Betriebe, man konnte nicht zahlen. ... Viele verzichteten auf das Haus, es gab viele arme Leute. Dann kam die Immobilie wieder zum Bodenfonds zurück, und man zahlte demnächst je nach Zimmer Miete. Sie war etwas weniger als die Steuer, und man konnte sie in zehn oder zwölf Monatsraten zahlen.“*⁷⁵

„Die Bodenreform haben wir abgeschlossen. Das Grundbuchregister wurde mit Ausnahme der schwäbischen Immobilien auf den neuesten Stand gebracht. Wir drängten eine baldige Beendigung der Registrierungen im Grundbuch, weil wir darüber im Klaren waren, wie wichtig die Eindeutigkeit und Sicherheit der Eigentumsverhältnisse für die Steigerung der landwirtschaftlichen Produktion sind.“⁷⁶

4. Registrierung im Grundbuch

Verwicklungen um die „Zuteilungen“: die Einrichtung der provisorischen Zuteilung, die angeordneten Haustausche und die allgemeine eigentumsrechtliche Unsicherheit verursachten einen enormen Vermögensschwund. Die früher blühenden, geordneten Wirtschaften waren oft unbestellt, und wurden mit der Zeit immer mehr vernachlässigt. Da die Grundstücke und Häuser Jahre hindurch ihren Besitzer wechselten, konnten die Budaörser und die Neuansiedler nicht wissen, wann ihnen die gebliebenen bzw. neu erhaltenen Wohnhäuser, Grundstücke weggenommen werden. Unter solchen Verhältnissen ist es kein Wunder, dass die Betroffenen höchsten den Lebensunterhalt und das Überleben erzielten. Nach der Durchführung der Bodenreform kam es zu ähnlichen Problemen, da die Bewirtschaftung mit der Auflösung der Großgrundbesitze nachgelassen hatte. Nach der Bodenverteilung konnten die Parteien, den neuen Landwirten weder Kapital noch Arbeitsmittel sicher, sie versuchten feuerlöschend die Unsicherheit zu mäßigen, indem sie die neuen Besitzer bald möglichst „zu Eigentümern zu machte“.

Wie wir gesehen haben, stand der rechtliche Hintergrund für die gleichzeitig mit den Vertreibungen durchgeführten Vermögenseinschränkungen, Vermögensentziehungen auf ziemlich schwankenden Beinen, und deswegen konnte nur teilweise das Rechtsnormmaterial der Bodenreform hier umgesetzt angewendet werden. Während das Bodenreformgesetz die Neuaufteilung von bestimmten Vermögenselementen mit einer bestimmten Zielsetzung – internationale Muster befolgend – vorschrieb, und eine partielle Entschädigung der Betroffenen zuließ, wiesen die während der Vertreibungen durchgeführten Vermögensentziehungen was die Rechtsgrundlage und den Kreis der Betroffenen anbelangt, viel mehr Unsicherheit auf. Wie der Kreis der zur Vertreibung Verpflichteten sich änderte, war eine Neuformulierung der sie betreffenden vermögensrechtlichen Einschränkungen notwendig. Eine neue Rechtsnorm ist durch die Bestrebung entstanden, die Regeln innerhalb eines – zumindest an und für sich – kohärenten Rechtssystemes zur Geltung kommen lassen – d. h. soviel, dass die Behörden nur die den in den Rechtsvorschriften formulierten Bedingungen entsprechend beschlagnahmten Immobilien umschreiben und im Grundbuch neu registrieren können. Die am 11. Februar 1948 veröffentlichte und damit in Kraft getretene Verordnung Nr. 22.900/1948. F. M. schreibt die sich auf die Ausgesiedelten beziehenden vermögensrechtlichen Vorschriften neu.⁷⁷ In ihrem ersten Abschnitt werden

76 Detail aus der Parlamentsrede des Abgeordneten Ferenc Donáth. Vorgetragen in der 42. Parlamentssitzung am Dienstag, den 10. Februar 1948. in: *Országgyűlési Napló, 1947*. Bd. II. (3. Dezember 1947–13. Februar 1948). Budapest, 1948. S. 769–770.

77 *A földművelésügyi miniszter 22.900/1948. F. M. rendelet a magyarországi német lakosság Németországba áttelepítéséről szóló 12.200/1947. számú rendelet vagyoni jogi végrehajtásáról*. in: 1948. év ha-

die neuen Regeln zur Feststellung gefestigt für welche Personen die vermögensrechtlichen Verordnungen geltend sind. Dementsprechend *„ist diejenige Person aus vermögensrechtlicher Sicht als umgesiedelt anzusehen, die in das Eisenbahn-(Waggon-)Verzeichnis, sowie in das vom Innenminister über die sich der Umsiedlung entzogenen Personen erstellte Verzeichnis aufgenommen wurden“* (§2). Im Sinne der Verordnung ging es dabei um den Kreis von Personen, deren Vermögen lastenfrei auf den Staat überging. Die noch vorhandenen Mobilien und Immobilien der nicht befreiten und zugleich zur Umsiedlung verpflichteten Personen, deren *„Umsiedlung noch nicht erfolgt ist“*, wurden der beanspruchbaren Vermögensmenge entzogen. Die Verordnung enthielt grundsätzlich Erleichterungen für die Personen, die sich im Sinne der zweiten Aussiedlungsverordnung im Land legal aufhielten. Am Tag des Inkrafttretens (28. Oktober 1947) der Verordnung Nr. 12.200/1947. mussten die noch im Besitz befindlichen Mobilien dieser Personen – mit gewissen Ausnahmen -, bzw. ihre je zehn Katastraljoch nicht übersteigenden Grundbesitze und ihre jeweils ein Einfamilienhaus nicht größere Hausimmobilien *„in ihrem Eigentum gelassen bzw. in ihr Eigentum gegeben werden“* (§5 Abs. 4). Der dritte Absatz der Verordnung (Erwerb des Eigentums des Staates und Beschlagnahme) schilderte genauer und detaillierter, wie die Vermögensgegenstände der Vertriebenen ins staatliche Eigentum übergehen, bzw. setzte die Regelung für vermögensrechtliche Fragen zum Zusammenziehen nachträglich fest. Erst mehr als zwei Jahre nach der Verabschiedung der Aussiedlungsverordnung wurden also die vermögensrechtlichen Fragen geklärt. Die neue vermögensrechtliche Verordnung versuchte mit modifizierter Regelung für den Befugnisbereich (Abs. 4) und mit einer erneuerten Ordnung der Inventaraufnahme (Abs. 5), sowie mit Vorschriften bezüglich *„des auf den Staat übergangenen Vermögens“* (Abs. 6) – auch nachträglich – die mit der Vertreibung und den Zusammenziehen gleichzeitig durchgeführten Vermögensentziehungen gesetzlich zu machen. Die Präzisierung der Details von Vermögensübergang und Besitzübergabe war unerlässlich dazu, die früheren deutschen Vermögen im Grundbuch neu registrieren zu können. Für die Grundbuchregistrierung der Immobilien der Vertriebenen wurde eine Sonderverordnung erlassen.⁷⁸ Meines Erachtens war die Schaffung dieser Regelung in erster Linie notwendig, weil die Staatsverwaltung früher über die Ausgesiedelten und ihrer Immobilien keine entsprechenden Informationen hatte. Die am 18. März 1948 veröffentlichte Verordnung Nr. 25.000/1948. I. M. regelte die für die Grundbuchregistrierung benötigte Angabensammlung (Abs. II Vorarbeiten) ganz detailliert. Das im Besitz des Jakob Bleyer Heimatmuseums befindliche Hausverzeichnis wurde den Vorschriften der Verordnung entsprechend erstellt. Die Rechtsanwender konnten die ausführlichen Verfahrensregeln aus einer mit Musterschriften versehenen Rechtsvorschrift-

---

tályos jogszabályai. Red.: BACSÓ, Ferenc. Budapest, 1949. (i. w.: 1948. év hatályos jogszabályai, 1949) S. 159-165.

78 *„§1 (1) Der Zweck der Verordnung besteht in der Systematisierung des die Grundbuchregistrierung vorbereitenden Verfahrens, wobei das neue Registrierungssystem die auf Grund der Aussiedlungsverordnung auf den Staat übergehenden Immobilien auf eine einfach übersichtliche Weise in Evidenz führt, sowie für die Verteilung der herauszubildenden Standorte nach Möglichkeit in einem Glied sorgt, und eine baldige grundbuchamtliche Einverleibung des Eigentumsrechts der Interessenten ermöglicht.“* Verordnung Nr. 25.000/ 1948. I. M. im Gegenstand der Grundbuchregistrierung von Immobilien der der Kraft der Regierungsverordnung Nr. 12.200/ 1947. Korm. unterstellten Personen. in: 1948. év hatályos jogszabályai, 1949. S. 165-171.

tensammlung kennen lernen, in der „die Registrierung der zurückgelassenen Immobilien der nach Deutschland umgesiedelten ungarndeutschen Bevölkerung im Grundbuch“⁷⁹ einen besonderen Absatz bildete. Bei der Eintragung ins Grundbuchregister wurden die Immobilien der „Personen, die der Kraft der Aussiedlungsverordnung unterstehen“, „registriert“, und zwar so, dass dabei nicht angegeben wurde, „welche Nummer das gg. Grundbuchregister hatte und in wessen Eigentum die gg. Immobilie umregistriert wurde“ (§25). Die den „Zuteilungsbegünstigten“ zugewiesenen Immobilien wurden ins neu eröffnete Grundbuchregister eingetragen, wo allein die Angabe zu bezeichnen war, dass die gg. Immobilie „ein auf Grund der Verordnung Nr. 600/1945. M. E. zugeteilte und auf Grund der Verordnung Nr. 25.000/1948. I. M. registrierter Besitz ist“. Damit begann für die Immobilien eine neue Zeitrechnung, sie wurden ungeachtet der vorangehenden Eigentümer, von ihnen völlig unabhängig neu registriert. Der Gesetzgeber hielt dabei für notwendig, bei dem „Bruch“ mit dem früheren Eigentum/den früheren Eigentümern bzw. dem lastenfreien Übergang Ausnahmen zu nennen. In den Fällen, wenn die Bodenbesitzverwaltungsbehörde im Sinne der zweiten Aussiedlungsverordnung teilweise oder gänzlich eine andere Immobilie zurückgab, wurden die Lasten der früheren – bereits auf den Staat überangenen – Immobilien des Eigentümers in das über die zurückgegebene Immobilie geführte Grundbuchregister eingetragen (§25 Abs. 3).

Die auf Grund von speziellen Verordnungen zum Grundbuch abgeleiteten, die frühere Besitz- und Eigentumsstruktur von Grund auf verändernden Verfahren wurden im Falle von Budaörs in den fünfziger Jahren abgeschlossen. Das Hausverzeichnis widerspiegelte 1951 bereits die neuen Zustände. Es kam aber erst in der ersten Hälfte der sechziger Jahre zur „endgültigen Grundbuchregistrierung“ auf politischen Druck.

„Die Immobilien, die Möbel usw. und die Wirtschaftsausrüstungen (Werkzeuge, Maschinen usw.) mussten zwecks größter Sicherheit bei der Aufbewahrung, in geräumigen leeren Wohnhäusern oder Wirtschaftsgebäuden zusammengesammelt, untergebracht werden. Lebensmittel, Futter und sonstige Erntevorräte werden in Räumen (Lagern) untergebracht, wo sie vor dem Verderben verschont sind und ihre fachgerechte Behandlung sicherzustellen ist. Genauso muss für die sichere Unterbringung von zurückgebliebenen Brennstoffvorräten gesorgt werden. Der zurückgelassene Viehbestand, das Futter und die Erntevorräte werden durch des Ministers für Landwirtschaft vom Gemeindevorstand übernommen.“⁸⁰

5. Einige Worte zu den Mobilien

Die Vernichtung der einzeln geringwertigen, leichter beweglichen Mobilien konnte noch größer als die Vermögensvernichtung an Immobilien sein: das Abhandenkommen der als Bestand- und Ersatzteile der Wohnimmobilien angesehenen „lebendigen

79 NEMES NAGY, JÓZSEF: A földreform végrehajtása során igénybevett és kiosztott ingatlanok telekkönyvezése és a vonatkozó jogszabályok gyűjteménye. Budapest, 1947. (i. w.: NEMES 1947)

80 Nagy Imre belügyminiszter 70 010/1946. B. M. sz. rendelete a nemzeti kormánynak a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről kiadott 12 330 /1945. ME sz. rendelete és a Szövetséges Ellenőrző Tanácsnak ugyanezen tárgyban 1945. november 20-án hozott határozata végrehajtásáról. in: BALOGH 2002. S. 326.

und toten Ausrüstung“ ein noch größeres Ausmaß gehabt haben. Wie wir es gesehen haben, sorgten die Gesetzgeber für die Beschlagnahme der Mobilien und die Inventaraufnahme zusammen mit dem Immobilienvermögen. Die Zuweisung von Mobilien knüpfte sich den Immobilienzuteilungen eng an. Wie es in der Hauptregel hieß: *„Die von der ausgesiedelten deutschen Bevölkerung hinterlassenen mobilen Vermögensgegenstände sind unter den Neuansiedlern mit Rücksicht auf die Größe der Familie, sowie auf die ihr Eigentum bildenden Ausrüstungs- und Einrichtungsgegenstände, in einer den Bedürfnissen entsprechenden Proportion zu verteilen.“*⁸¹

Die eigenartigen Verordnungen bezüglich der Mobilien bezogen sich auf den Kreis der bei der Vertreibung mitzunehmenden Mobilien bzw. auf das Geldvermögen.⁸² Im Sinne der weiter oben zitierten Durchführungsverordnung des Innenministers (Verordnung Nr. 70 010/1946. BM) *„durften die zur Umsiedlung Verpflichteten mit Ausnahme von ausländischer Währung ihr Bargeld und ihre Wertgegenstände (Schmuckstücke) mitnehmen. Sie durften weiterhin 7 kg Mehl oder Mehleigwaren (Brot), 1 kg Fett, 2 kg Hülsenfrüchte und 8 kg Kartoffeln pro Person mitnehmen, außerdem durften sie die notwendigsten Haushaltsausrüstungen (Bekleidung, Bettwäsche, Handwerkzeuge) mitnehmen. Das Gesamtgepäck – inbegriffen auch 20 kg Lebensmittel – darf nicht mehr als 100 (einhundert) kg pro Person wiegen.“*⁸³ In der Verordnung wurde das Mitnehmen von Möbeln, landwirtschaftlicher Ausrüstung und lebendigem Vieh verboten. Nach den Rückerinnerungen machten diese drei Vermögensgruppen – Möbel, landwirtschaftliche Ausrüstung (inbegriffen auch die Ausrüstung der Presshäuser) bzw. lebendiges Vieh – den Großteil des Mobilienvermögens der Ausgesiedelten aus. Ferenc Párkányi erwähnt mehrere Fälle, bei denen die zur Aussiedlung Verpflichteten die durch langjährige Arbeit erworbenen Möbelstücke ihren daheim gebliebenen Nachbarn anboten, und die, weil sie vor der Strafe Angst hatten, die Einrichtungsgegenstände nicht annahmen. Den riesigen Unterschied zwischen den als Resultat der Arbeit von mehreren Generationen zusammengestellten 100-Kilogramm-Gepäcken und den zu Hause gelassenen, oft sorgfältig eingesperrten, gut ausgerüsteten Wohnhäusern versuchte die vertreibungsfreundliche Presse zu leugnen. *Szabad Szó* brachte über die – auch die Öffentlichkeit beschäftigende – Budaörser Vertreibung einen Bericht: *„Die Aussiedlung verläuft auf die humanster Weise, was sowohl von russischer als auch von amerikanischer Seite kontrolliert worden ist. Die Schwaben nehmen sozusagen sämtliche Mobilien mit, nur die Möbel bleiben hier. In Budaörs gibt es kaum einen Viehbestand. Bis jetzt wurden neun Rinder, vier Hasen und zweiundzwanzig Stück Hühner ins Inventar aufgenom-*

81 A földművelésügyi miniszter 185.000/1946. F. M. sz. rendelete a telepítésről és a földbitrokreform befejezésének előmozdításáról szóló 1946: IX. törvénycikk végrehajtása, valamint az 1945. VI. törvénycikkkel törvényerőre emelt 600/1945. M. E. sz. rendelet végrehajtásával kapcsolatos egyes kérdések rendezése tárgyában. in: NEMES 1947. S. 223.

82 A belügyminiszter 84 239/1947. BM számú rendelete a 12 330/1945. M.E. sz. rendelet értelmében Németországba áttelepülésre kötelezett személyek készpénzéről és értéktárgyairól. Magyar Közlöny, III. (1947. augusztus 20.) Nr. 188.

83 Nagy Imre belügyminiszter 70 010/1946. BM sz. rendelete a nemzeti kormánynak a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről kiadott 12 330/1945. ME sz. rendelete és a Szövetséges Ellenőrző Tanácsnak ugyanezen tárgyban 1945. november 20-án hozott határozata végrehajtásáról. in: BALOGH 2002. S. 327.

men, obwohl es um den Viehbestand von 750 Menschen geht. Für den Erwerb der Handstrickmaschinen der Schwaben erschien ein Herr als Gesandter des Ministeriums für Industriegewerbe, um mit Hilfe von József Korocz, dem Beauftragten des Volksversorgungsamtes, ohne jeden Auftrag die Handstrickmaschinen der Schwaben zusammenzuschreiben. Der Genannte schloss sich der zur Inventaraufnahme über das schwäbische Vermögen ausgesandten Kommission völlig freiwillig an. Es muss verhindert werden, dass Unbefugte die im Eigentum der Schwaben befindlichen Handstrickmaschinen, einen Teil für die Grundlage der ungarischen Strickindustrie als »verlassenes Vermögen« behandeln und für ihre eigensinnigen Ziele verwenden.⁶⁴ Nach den Rückerinnerungen wurden die Gepäcke in Budaörs nicht abgewogen, die bezüglich der Rechtsvorschriften kannten sie nicht, in den Interviews erinnerten sie sich an 10-50 kg schweren Gepäcken. Die weggebliebene Inventaraufnahme ermöglichte weitere Missbräuche und in Budaörs – wie auch an mehreren anderen Stellen im Land – begann man die „hinterlassenen Güter“ wegzutragen und zu plündern. Die zunehmenden ohne jede Bestrafung gelassenen simplen öffentlich-rechtlichen Straftaten trugen zum Ex-Lex-Zustand bei. Ein Teil des Viehbestandes wurde verzehrt, ein anderer Teil ging in Folge der mangelnden Versorgung zugrunde. Die Möbel waren im harten Winter als Brennholz nutzbar gemacht, bzw. ein Teil von ihnen kam zu findigen Händlern. Die im Artikel erwähnten Handstrickmaschinen, auf die die Hausindustrie basierte –, die typisch örtlichen den deutschen Mädchen und Frauen regelmäßige Einnahmen gewährten –, und deren Beschaffung mehrjähriges Sparen, oft auch Kreditaufnahmen vorangingen, erfreute sich tatsächlich einer besonderen Aufmerksamkeit. Nach der Rückerinnerung von Ferenc Párkányi wurden die Strickmaschinen im Gemeindehaus gesammelt, von wo sie in kurzer Zeit verschwanden.

In der ziemlich verwirrten Lage wurde kein genaues Inventar weder über die entzogenen noch die letztlich „beschlagnahmten“ Mobilien aufgenommen. Réka Marchut veröffentlicht im vorliegenden Band ein Inventarverzeichnis, dessen Glaubwürdigkeit aber sie in Frage stellt. Dementsprechend wurden folgende Mobilien in Budaörs in das Inventar aufgenommen: 73 Pferde, 30 Kühe, 6 Hasen, 1 Traktor, 1 Dreschmaschine, 24 Pferdewagen, 29 Pflüge, 10 Eggen, 19 Waagen, 13 Pferdegeschirre, 842 Handwerkzeuge, 6 Pressen, 14 Handmühlen, 19 Häckselmaschinen, 16 hl Wein, 2q Roggen, 36q Mais, 1q Kartoffeln, 1q Hafer, 53q Futter, 1q Mehl, 2q Bohnen, 495 db Zimmermöbel, 114 Nähmaschinen, 3 Fahrräder, 800q Brennholz. Ich finde die Zeilen des Inventars für merkwürdig, wobei ich die Feststellungen von Réka Marchut, was die Glaubwürdigkeit des Verzeichnisses betrifft, teile. Aus den Zeilen der Gegenstände und der Lebensmittel ist ersichtlich, was man überhaupt für aufzeichnungswürdig gehalten hat. Über die Handstrickmaschinen hinaus hatte der Inhalt der Fässer in den Kellern von Budaörs eine symbolische Bedeutung. Nach den Rückerinnerungen – wie bereits erwähnt – ruhten 60.000 Hektoliter Wein noch 1944 in den Kellern, die ausschließlich deutsche Eigentümer hatten, von denen nicht mehr als 16 Hektoliter in zwei Jahren ins Inventar aufgenommen werden konnten.

Das Protokoll über die Zuweisungen gewährt auch zur Einschätzung des beschlagnahmten Mobilienvermögens Stützpunkte. Der im Material des Historischen Archivs

84 *Elindul a második sváb kitelepítő-vonat. Szabad Szó, 22. Januar 1946. S. 3.*

von Komitat Pest auffindbare Einziehungsnachweis über die Wertschätzung der zugewiesenen Mobilien gibt – ähnlich wie das Hausverzeichnis – je nach Wohnhaus den Wert der zugewiesenen Mobilien an. In diesem Verzeichnis ist der Wert der zugewiesenen Mobilien in Weizenkilogramm, nach Angabe der Seriennummer, Straßename, der Hausnummer bzw. des Namens des Neuansiedlers, bezeichnet. (Mit Verordnungen wurde „Wechselkurs“ auf Weizenkilogramm geregelt.) Der jeweilige Wert der zugewiesenen Mobilien lag zwischen weiten Grenzen, der niedrigste betrug 20 Weizenkilogramm, und der höchste 12434 Weizenkilogramm. In Budaörs wurden 932 Weizenkilogramm Mobilien je nach Wohnhaus im Durchschnitt verteilt.

Der in Weizenkilogramm ausgedrückte Mobilienwert kann mit den Mobilienverzeichnissen aus der Zeit vor der Vertreibung kaum verglichen werden, im Allgemeinen ist aber festzustellen, dass die Menge der beschlagnahmten Güter noch schwieriger einzuschätzen ist, als die des Immobilienvermögens.

„Wir sind mütterlicherseits Schwaben, und dies hatte zur Folge, dass wir 1945 Opfer einer Vermögensbeschlagnahme geworden sind. Infolgedessen nahm man uns sämtliche Bücher weg – und meine Großeltern hatten auch viele Bücher –, und machten sie zur Grundlage der Budaörscher Bibliothek. Als die Wende kam, fragte ich einen Juristen, ob ich eine Chance hätte, aus der Budaörscher Bibliothek unsere dort befindlichen mehrere tausend mit Exlibris versehenen Bücher irgendwie zurück zu erwerben. Es stellte sich heraus, dass ich gar keine Chance habe, was eigentlich eine komische Sache ist. Es gibt eine Bibliothek voll Bücher, es steht eingeschrieben, Exlibris und der Name meines Großvaters und sie dürfen mir doch nicht gehören. Ich erinnere mich, wie ich die Trauer darum in mir getragen habe“⁸⁵

6. Nachwort: Beurteilung der Vermögensbeschlagnahmen im Spiegel des Beschlusses Nr. 92/2007 AB

Die in der Folge der Vertreibungen eingetretene Vermögensvernichtung, bzw. der Umstand, dass das Vermögen der einheimischen Deutschen im Hintergrund der Vertreibung stand, wurde bereits von den Zeitgenossen beklagt. Kardinal József Mindszenty sprach in seinem im Oktober an Ministerpräsidenten Béla Miklós gerichteten Schreiben das Problem an, dass der grundlegende Aspekt bei der Ausstellung von Bestätigungen über Treue zur Nation der Umstand ist, ob die betreffende Person bemittelt oder unbemittelt ist.⁸⁶ Dasselbst geht er die Vermögensvernichtung an: „Die an Stelle der Ausgesie-

85 Vortrag von Pater Ferenc Pál am 18. Mai 2010. Ladung: <http://palferi.hu/download/hang/20100518.mp3> (von der 40. Minute). Ladungsdatum: 05. 07. 2010.

86 „Eine dreiköpfige Parteibestätigungskommission erscheint in den betreffenden Ortschaften. ... Diese Kommission entscheidet über die Frage, vertreiben oder daheim lassen. Der entscheidende Umstand besteht immer darin, ob jemand ein Volksbund-Mitglied war oder nicht; bei der sachdienlichen Beurteilung spielt auch die deutsche Abstammung, der Herkunftsort, der Name, die deutsche Abstammung der Großeltern, die fehlerhafte Aussprache des Ungarischen, und vor allem der Umstand, ob der Betroffene Haus oder Eigenbesitz hat. Aus diesen Angaben stellt die Kommission fest, wer zum Lager der Aussiedlungspflichtigen gehört, mit der Begründung, dass er ein Volksbund-Unterstützer, ein Diener, ein Erntearbeiter, Mieter oder Käufer eines Volksbund-Mitgliedes war, wozu ihn die örtlichen Zustände zwangen, obwohl gerade diejenigen, die ansehnliche Vermögen oder Geschäfte mit

delten, teilweise Bergleute aus Borsod brachten weder Sachkenntnis noch Lust zum Ackerbau mit. Sie schlachten das Vieh, verzehren es und kehren dann in ihre verlassene Gebiete zurück.“

⁸⁷ Bald nach der Aussiedlungsverordnung griff der Kardinal wieder zur Feder und bat Zoltán Tildy, den Ministerpräsidenten um schnelle Maßnahmen zur Beseitigung der Missbräuche bei der Vertreibung „der deutschsprachigen Bevölkerung“. *„In der Zwischenzeit kam es zum Vorschein, dass der Umstand, ob jemand sich dem Volksbund angeschlossen hat oder nicht, bei der Vertreibung keine Rolle spielt. Auch nicht, ob er von der Bestätigungskommission zu den Volksbund-Unterstützern gezählt worden ist, oder nicht. Mehrere unter den auf der Vierer-Liste bezeichneten Familien wurden schon weggeführt, sogar Familien mit madjarisierten Namen und bestätigter Gewerbezulassung kamen an die Reihe. Entscheidend dabei war nur, welches Haus der Neuansiedler auswählt und für sich beansprucht. Selbstverständlich werden die schönsten Häuser ausgewählt, wo es noch Tiere gibt, und auf diese Weise erleidet gerade die bemittelte Schicht die Strafe, die am meisten gegen jede Volksbundistenbewegung war... Auch innerhalb einer Ortschaft kann man sich neu ansiedeln. Dem leichtsinnigen Aufleben fallen daher die Vorratsreserven von immer mehr wohlhabenden Häusern zum Opfer.“*⁸⁸ Die Tatsachen klingen mit der Bewertung der Zeitgenossen überein: mit der Vertreibung der Deutschen erlitt die Wirtschaft von Budaörs, der Umgebung und Ungarns nach dem Krieg einen neuen Schlag. Bei der Manifestierung dieses Satzes halte ich aber für wichtig zu betonen, dass man es – obwohl das Nationalvermögen Verluste hatte – auf keinen Fall in der Art deuten soll, wie es István Dobi oder Imre Kovács in ihren – in dieser Studie zitierten – Parlamentsreden getan haben. Das vernichtete Vermögen gehörte nicht oder nicht vorrangig dem ungarischen Staat, sondern Privatpersonen, Familien, die zum Verlassen ihrer Heimstätte, ihrer Heimat gezwungen wurden. Die juristische Qualifikation des zurückgelassenen Vermögens, trägt trotz der Bestrebungen der Gesetzgeber dieser Epoche – bis heute Unsicherheiten in sich, denn die noch so gut ausgearbeitete Rechtsqualifikation stößt – praktisch unauflösbar – gegen moralische Grundprinzipien. In der letzten Vergangenheit musste auch das Verfassungsgericht dem anhand eines zum Thema der Studie gehörenden Rechtsfalls ebenfalls entgegensehen (Beschluss Nr. 92/2007. (XI. 22.) AB)⁸⁹ In diesem Rechtsfall mieteten ungarische Staatsbürger von 1943 an von einem ungarischen Staatsangehörigen deutscher Nationalität ein Wohnhaus, dessen Spuren nach der Vertreibung 1946 nicht mehr zu finden waren. Die Mieter besaßen auch nach der Vertreibung das Wohnhaus ununterbrochen, und ließen dann 1976 unter dem Rechtstitel Besitzergreifung in die Grundbuchevidenz ihr Eigentumsrecht eintra-

---

guten Namen hatten, sich von den Verbrechen des Volksbundes fernhielten.“ Schreiben von József Mindszenty in Budapest, 10. Oktober 1945 an Béla Miklós. Veröffentlichung von: Mindszenty József Budapest, 1945. október 10-én kelt levele Miklós Bélához. Veröffentlichung: BÉKÉS, Csaba-TÓTH, Ágnes: *„Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk...“*. in: *Forrás*, 23. Juli 1991. Jahrgang 7. (i. w.: BÉKÉS-TÓTH 1991) S. 56.

87 ebd. 57.

88 Schreiben von József Mindszenty an Zoltán Tildy, datiert in Esztergom, am 26. Dezember 1945. s. BÉKÉS-TÓTH 1991. S. 59.

89 Datiert in Budapest, am 19. November 2007. Veröffentlichung in: *Magyar Közlöny* Nr. 159 des Jahres 2007. AB közlöny/Mitteilungen des Verfassungsgerichts: Jahrgang XVI. Nr. 11. Quelle: <http://www.mkab.hu/index.php?id=hatarozatkereso>. Ladungsdatum: 05. 07. 2010.

gen. Der Bruder des während der Vertreibung verschollenen Eigentümers legte 1996 zur Feststellung des Eigentumsrechts im Bezug auf die Immobilie eine Berufung ein. Die in der Rechtssache verfahrenen Gerichte stellten fest, dass der ursprüngliche Eigentümer *„der Kraft der Aussiedlungsverordnung unterstand und deshalb als eine zur Umsiedlung nach Deutschland verpflichtete Person angesehen wird, weshalb sein Mobilien- und Immobilienvermögen auf Grund von §10 der Verordnung Nr. 12.200/1947. auf den Staat überging“*. In den Gerichtsurteilen wurde festgestellt, dass eine Übergabe der Sache oder eine Eintragung von Eigentumsänderung in die Immobilienevidenz unnötig war, weil der Eigentümerswerb durch den Staat mit einem behördlichen Beschluss verwirklicht worden war. Demnach legte die Vermögensdirektion des Fiskus – wobei er seiner, von Rechtsregeln vorgeschriebenen Verpflichtung Genüge leistete – zur Feststellung des Eigentumsrechts des Ungarischen Staates eine Berufung ein. Auf deren Basis sprach das Gericht 2004 aus, dass die Immobilie dem Staat und nicht den Mietern gebührt, denn das Vermögen der Vertriebenen ist 1945 an den Staat übergegangen, und eine in das Eigentum des Staates übergegangene Immobilie sei nach dem bürgerlichen Gesetzbuch durch Besitzergreifung nicht zu erwerben. Nach Stellungnahme der den Prozess verlierenden Mieter gründete das Gericht auf verfassungswidrige Rechtsvorschriften sein Urteil, und sie wandten sich deshalb an das Verfassungsgericht. Das Verfassungsgericht fand die verfassungsrechtliche Klage für wohlbegründet und stellte in seinem Beschluss fest, dass die Verordnung Nr. 12.330 /1945. M. E. über die Umsiedlung der ungarndeutschen Bevölkerung nach Deutschland sowie der §10 der Verordnung Nr. 12.200/1947. über diesbezügliche Modifizierungen, Ergänzungen und Zusammenfassungen sonstiger Verordnungen durch das Gesetz Nr. XXXI/1989 über die Verfassungsmodifizierung verfassungswidrig geworden sind, und das Hauptstädtische Gericht hätte sie nicht anwenden dürfen.⁹⁰ Das Verfassungsgericht berief sich in seinem Beschluss *„auf die im Gegenstand der Aufhebung der Anwendung von bezüglich der Umsiedlung der ungarndeutschen Bevölkerung erlassenen einschränkenden Verordnungen verabschiedeten Verordnung Nr. 84/1950. (III. 25.) MT, gemäß deren die einschränkenden Verordnungen die Vertriebenen betreffend nicht mehr anwendbar sind, wobei die bislang getroffenen Maßnahmen weiterhin kräftig sind, und gegen diese keine Entschädigungs- oder sonstige Ansprüche geltend zu machen sind.“*⁹¹ Das Verfassungsgericht stellte weiterhin fest, dass der §10 der Regierungsverordnung über Beschlagnahme und Entziehung der zur Umsiedlung nach Deutschland verpflichteten ungarischen Staatsangehörigen verfassungswidrig geworden ist, und als solcher darf er vom Tag der amtlichen Veröffentlichung des diesbezüglichen Beschlusses des

90 Es gehört zur Geschichte, dass das Verfassungsgericht einzelne – überwiegend am Anfang der 1950-er Jahre verabschiedeten – Rechtsvorschriften über den Übergang von Vermögensgegenständen ins Staatseigentum unter Feststellung ihrer Verfassungswidrigkeit für nichtig erklärte, unter denen die Aussiedlungsverordnungen jedoch fehlten.

91 Anwendungsvorschrift für die zitierte Verordnung: „§1 (1) Vom Inkrafttreten dieser Verordnung an kann die bezüglich der Umsiedlung der ungarndeutschen Bevölkerung erlassenen einschränkenden Verordnungen nicht mehr angewandt werden. (2) Im Sinne der unter (1) behandelten Verordnungen bleiben die vor Beginn des Inkrafttretens dieser Verordnung bereits durchgeführten Maßnahmen weiterhin in Kraft und keine Entschädigungs- oder sonstige Ansprüche sind daraus resultierend geltend zu machen.“

Verfassungsgerichts nicht angewandt werden. Das Verfassungsgericht betonte in seiner Begründung, dass „ein demokratischer Rechtsstaat“ keinen Vermögens(Eigentums-)Anspruch auf Rechtsregeln, die gegen die Grundprinzipien der Rechtsstaatlichkeit offensichtlich verstößt, gründen kann, weil das Prinzip der Rechtsstaatlichkeit auch bei der Geltendmachung seiner privatrechtlichen Ansprüche den Staat verpflichtet. Weiterhin wird im Beschluss auf das Gesetz Nr. XXV/1991 *„über die Teilentschädigung für die im Interesse der Klärung der Eigentumsverhältnisse, vom Staat im Eigentum der Staatsangehörigen verursachten Schäden*, wobei im Gesetz festgestellt wird, dass die Vertreibung im Eigentum der Staatsangehörigen ungerecht Schäden verursachten und es zugleich zur Teilentschädigung für das entzogene Vermögen Möglichkeit bietet.⁹²

Im Sinne der Entscheidung des Verfassungsgerichtes darf die Ungarische Republik als demokratischer Rechtsstaat keine neueren eigentumsrechtlichen Schäden verursachen (Privatpersonen gegenüber keine Eigentumsansprüche geltend machen). Verfassungsrichter András Bragyova formulierte im Einverständnis mit der Entscheidung seine Stellungnahme dazu. Er ist überzeugt, dass beide Aussiedlungsverordnungen (Nr. 12.330/1945. ME und Nr. 12.200/1947. K. R.) *„der heutigen Verfassung gemäß“* – schon wegen ihres Rechtsquellenniveaus – verfassungswidrig sind, *„sogar mehr als einfach verfassungswidrig: es geht um eine auf der nationalen Zugehörigkeit basierende Vermögensbeschlagnahme und damit werden die moralischen Grundlagen des konstitutionellen Rechtsstaates verleugnet“*.

In der Deutung von András Bragyova resultiert daraus nicht, dass die beiden Verordnungen zur Zeit ihrer Verabschiedung oder seit ihrem Inkrafttreten wenn auch immer, aus rechtlicher Sicht verfassungswidrig, also rechtswidrig gewesen wären. Die Tatsache, dass der ungarische Staat bzw. das ungarische Recht die Vertreibung nachträglich mehrfach verleugnete, verurteilte für die ungerecht verursachten Schäden sogar ein Teilentschädigung anbot, ließ deshalb *„den auf Grund der über die Vertreibung der Ungarndeutschen verabschiedeten Rechtsvorschriften erworbenen Eigentumsrechtstitel – also den staatlichen Eigentumserwerb und das eigentumsrechtliche Schicksal der vom Staat in sein Eigentum genommenen Sachen (Immobilien natürlich in erster Linie) unberührt.“*⁹³

Die vom Verfassungsgericht nachträglich offenbarte Kohärenz des bestehenden Rechtsnormsystems im Auge behaltende Rechtsdeutung bestreitet nicht den Eigentumserwerb durch den Staat, es formuliert nur das Allgemeinverbot eines staatlichen Eigentumserwerbs auf Kosten von Privatpersonen.

---

92 Gemäß §1 des Gesetzes gebührt den natürlichen Personen, die ihr Privateigentum betreffend durch die Anwendung von nach dem 1. Mai 1939 vom Staat verabschiedeten, in der Anlage zum Gesetz aufgezählten Rechtsvorschriften Schaden erlitten, Entschädigung. Punkt 11 der Gesetzesanlage zählt die Aussiedlungsverordnung, Punkt 22 der Anlage die zweite Aussiedlungsverordnung unter den Rechtsvorschriften auf, durch deren Anwendung die Staatsangehörigen ihr Eigentum betreffend Schaden erlitten, die zur Grundlage einer Entschädigung dienen können.

93 *„Das ungarische Rechtsnormensystem kannte bis zum 23. Oktober 1989 (oder 1. Januar 1990, vor dem Inkrafttreten des Gesetzes über das Verfassungsgericht) den Rechtsbegriff der Ungültigkeit von verfassungswidrigen Normen (Rechtsvorschriften) nicht. Deshalb könnte von der »Verfassungswidrigkeit« nur gesprochen werden, wenn die Verfassung von 1989 für den Zeitabschnitt 1945-1950 (während die beiden Verordnungen in Kraft waren) rückgängig ungültig erklärt wird, d. h. wenn wir die damalige Gültigkeit der damaligen Rechtsvorschriften auf Grund der heute kräftigen Verfassung beurteilen würden. Die rückgängige Wirkung der Verfassung ist aber prinzipiell ausgeschlossen.“*

Die Vermögensvernichtung in Folge der Vertreibung kam eindeutig ans Tageslicht, ihr Ausmaß wurde allerdings bis heute nicht eingeschätzt. Um die in der Einführung dieser Studie formulierte Hypothese, - die als Annahme auch aus den in Budaörs aufgenommenen Interviews bekannt ist - nach der die Vermögenden ausgesiedelt worden sind, bestätigen oder verwerfen zu können, werden weitere Forschungen benötigt. Anhand des Hausverzeichnisses zeigte ich in der Studie den Beginn für weitere mögliche Forschungsrichtungen, mit welchen Schwierigkeiten dabei aber zu rechnen ist, ist nicht zu bestreiten. Trotzdem werden wir hoffentlich durch Ordnen und Präzisieren der uns verfügbaren Datenbasen bei den weiteren Forschungen ein der Wahrheit näher stehendes, mehr realistisches Bild über die gleichzeitig mit den Vertreibungen durchgeführten Vermögensentziehungen bekommen.

Archivarische Quellen

Ungarisches Landesarchiv/Magyar Országos Levéltár (MOL)

M-KS 276. f. 54. cs. MDP-Protokolle, Sekretariat

M-KS 288. f. 5. cs. Dokumente des Politbüros der MSZMP

XIX-J-1-j Dokumente der Friedensvorbereitungsabteilung des Außenministeriums

Bibliothek des Parlaments/Országgyűlési Könyvtár (OGYK)

Schriften der Nationalversammlung 1945. Bd. I. Nr. I-II. 1945.

Tagebuch der Nationalversammlung 1945. Bd. I. (29. November 1945-9. Mai 1946)

Tagebuch des Parlaments 1947. Bd. II. (3. Dezember 1947-13. Februar 1948)

Historisches Archiv von Komitat Pest/Pest Megyei Levéltár (PML)

V-1017-Db Verwaltungsdokumente von Budaörs

Historisches Archiv des Politikgeschichtlichen Instituts/Politikatörténeti Intézet (PIL)

PIL 283. f. 33. Agrarpolitische Abteilung der SZDP

Presse

Kis Újság

Szabad Szó

Quellensammlungen, Sekundärliteratur

1947. év hatályos jogszabályai. I. kötet. Red.: BACSO, Ferenc. Budapest, 1948.

1948. év hatályos jogszabályai. Red.: BACSO, Ferenc. Budapest, 1949.

A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai (1848-1993). Chefred.: BALOGH, Sándor. Budapest, Napvilág Kiadó, 2002.

A Magyar Népfront története. Dokumentumok. 1935-1976., 2. kötet. Chefred.: SZABÓ, Bálint. Budapest, 1977.

Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Budapest, KSH, 1947.

Az 1941. évi népszámlálás. Foglalkoztatási adatok községek szerint. Budapest, KSH, 1975.
Az 1941. évi népszámlálás. Lakóház- és lakásadatok községek szerint. Budapest, KSH, 1982.
Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Budapest, Athenaeum, 1946.
Két év hatályos jogszabályai 1945–1946. Red.: BACSO, Ferenc. Budapest, 1947.
Magyar Közlöny (1945–1948)
Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1957. Budapest, 1958.
Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1958. Budapest, 1959.

Literaturverzeichnis

50 Jahre des ungarischen Verwaltungsgerichts: 1897–1947. - veröffentlicht vom Ungarischen Verwaltungsgericht. Budapest, 1947.

BÉKÉS-TÓTH 1991 – BÉKÉS, CSABA-TÓTH, ÁGNES: „Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk...”. In: Forrás, 23. Juli 1991. július 23. Jahrgang. 7.

CZIBULKA 2004 – A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. - zusammengestellt von: CZIBULKA, Zoltán–Dr. HEINZ, Ervin–Dr. LAKATOS, Miklós. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Levéltár/Archiv des Zentralamtes für Statistik, 2004.

EBNER 2008 – EBNER, GEORG: Entstehung und Entwicklung der Wein-, Trauben-, und Pfirsicherzeugung in Budaörs In: RIEDL, FRANZ: Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs. Budaörs, 2008.

FEHÉR, ISTVÁN: A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.

GRÓSZ, ANDRÁS: „Honvágyat mindig érzek” – A budaörsi németek elűzése (1946/47). In: Kommentár (2007) Nr. 5.

KOVÁCS 2005 – Rögös utakon – Auf steinigem Wegen. Szerk.: KOVÁCS, József László. Budaörs, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata/Deutsche Selbstverwaltung Budaörs, 2005.

MARTONYI, JÁNOS: Az ötvenéves Közigazgatási Bíróság. In: Városi Szemle: közlemények a városi közigazgatás és statisztika köréből (1947) Nr. 3–4. S. 187–201.

MEZEY 1996 – Magyar alkotmánytörténet. Red.: MEZEY, Barna. Budapest, Osiris Kiadó, 1996.

NEMES 1947 – NEMES NAGY JÓZSEF: A földreform végrehajtása során igénybevett és kiosztott ingatlanok telekkönyvezése és a vonatkozó jogszabályok gyűjteménye. Budapest, 1947.

PALASIK, MÁRIA: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Politikatörténeti füzetek XVII., Budapest, Napvilág Kiadó, 2000.

SEILER, STEPHAN: Vom Pfirsichparadies. In: RIEDL FRANZ: Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs. Budaörs, 2008.

STEINFELDER 2008 – STEINFELDER, HANS: Heimkehr in die Fremde. In: RIEDL, FRANZ: Budaörser Heimatbuch. Szülőföldünk Budaörs. Budaörs, 2008.

STIPTA, ISTVÁN: A magyar közjogi múlt üzenete: önálló közigazgatási bíróság. In: Magyar jog (2010) Nr. 6.

TÓTH 1993–TÓTH, ÁGNES: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár/Archiv des Komitats Bács-Kiskun, 1993.

TÓTH 2006 – TÓTH, ÁGNES: A svábok kiűzése, internálása 1945. In: História (2006) Nr. 4.

TÓTH KINGA: Visszapillantás a magyar Közigazgatási Bíróság történetére. In: Magyar közigazgatás (1991) Nr. 6. 519–525.

Emlékezet
Erinnerung

Kálmán Ágnes

A budaörsi kitelepítés a személyes visszaemlékezések tükrében

*„Az örökség, kötelékünk a múlthoz,
amellyel együtt élünk ma és amit
tovább adunk a jövőendő nemzedékeknek.
Kulturális és természeti örökségünk
Az élet és az ihlet két helyettesíthetetlen forrása.
Próbaköveink, viszonyítási pontjaink, azonosságunk.”¹*

„Az örökség egyszersmind olyan különös kulturális termék, amely a jelen szellemi újraalakítását szolgálja, azt állítja elő, mégpedig a kulturális szerveződés tudatos eszközeivel.”²

Tévhit, miszerint az örökség csupán a múltról szólna. Inkább reflexió arra, ami a jelenben létezik. Az interjúalany a múlt eseményeit mindig a jelen látószögéből meséli el, és így az események a jelen függvényeivé válnak. Az örökség a társadalmi élet gyakorlatában különböző jelentéstartalommal bír. Gyakran a múlt elemeinek újratermelése, olyan elemeké, melyek társadalmi értéként részei az örökségnek, és amelyekre büszkén emlékezni akarnak. Éppen a múlttal való élő kapcsolat megszakadása miatt van szükség a tudatos védelemre, megőrzésre. A múlt ezáltal megmenekül a pusztulástól, de egyúttal hatalmas felelősséget ró a jelenre, amely

---

1 Elhangzott a WHC - World Heritage Committee (Világörökség Bizottság) 20. gyűlésén, melyet 1996. december 2-7. között tartottak Mexikóban.

2 FEJŐS ZOLTÁN. *A néprajz, antropológia - a kulturális örökség és az emlékezet kategóriái*. In: *Kulturális örökség - társadalmi képzelet*. Szerk.: GYÖRGY Péter-KISS Barbara -MONOK István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005. 69-76.

életben tartja.³ Az örökség fenntartja, és különböző célok szerint közvetíti a tudást a kiválasztottak számára. A kulturális örökséget egy közösség számára a számukra fontos jelentőséggel bíró tárgyak és az azokkal kifejezett immateriális létezők alkotják. Az örökség elsajátításakor az eredeti tartalom a birtokba vevő értelmezésével gazdagodik.

A visszaemlékezés nem a hagyományos értelemben vett történeti forrás, mint a levéltári dokumentum, ugyanis míg utóbbinál csak későbbi interpretációra van lehetőség, az előbbinél a történész alakítja azt a forrást, melyet később értelmez. Az interjúkészítés interaktív folyamat, és mint ilyen, beszélhetünk a források megosztott szerzőségéről.

„Az elbeszélte élettörténet az események, történések sorozatán keresztül a mindennapi élet legbelső szintjeire vezet el, s felfejti azokat az interpretációs mechanizmusokat és stratégiákat, amelyek segítségével az individuum, a közösség saját életvilágát szervezi, s amelyek segítségével önmagát egy szélesebb kontextusban, társadalmi terekben és történeti időkben elhelyezi” – írja Niedermüller Péter.⁴

Azáltal, hogy az egyén a társadalmi kontextusba helyezi magát, az egyéni visszaemlékezésekből egy kollektív emlékezet formálódik ki. A budaörsi németység a kitelepítés emlékezetét mind egyéni, mind kollektív formában őrzi, és természetesen e kettő hatással van egymásra.

2007 januárjában a Heimatmuseum elhatározta a kitelepítés pontos részleteinek és személyes vonatkozásainak feltárását. A kutatási tervben egyértelműen meghatároztuk a célokat, illetve a feltárandó és kidolgozásra váró témaköröket.

A levéltári kutatásokkal párhuzamosan szükségessé vált a személyes visszaemlékezések rögzítése is, melyek által újabb forrás birtokába jutottunk az elüzetés pontos történetének, valamint a körülményeinek átfogóbb és alaposabb megismeréséhez. Ezt kiemelt feladatként kezeltük, hiszen az idős budaörsi németek csökkenő lélekszáma egyre inkább korlátozza a személyes visszaemlékezések rögzítésének lehetőségét, valamint hitelességét.

Kutatásunkban azt vizsgáltuk, hogyan élnek az események az egyéni és a kollektív emlékezetben. Az adatgyűjtési módszerek kiválasztásánál a fő szempont volt az interjúk feldolgozása során kapott információk forrásértéke. Mindent mérlegelve a primer információgyűjtés mellett döntöttünk. A budaörsi kitelepítés személyes vonatkozásainak feltárását a primer információgyűjtés egyik fajtájával, kvalitatív kutatási módszer segítségével végeztük el. A kvalitatív módszer alkalmazása abban az esetben célravezető, amikor a kutató olyan kérdésekre vár választ, melyekre csak célzott kutatómunka révén jutna hozzá. Ez a kutatási módszer leginkább a kisszámú, mélységi megfigyelésen alapul. A kvalitatív kutatási módszert követi az oral history is, melynek segítségével készítettük az interjúinkat.

A Helytörténeti Kutatócsoport tagjai 2007 és 2010 között célzott interjúkat készítettek. Az interjúkészítés kizárólagos célja volt, hogy a kitelepítés tragikus eseménysorozatát átélő idős budaörsi lakosoktól, mint autentikus forrásoktól képet kapjunk arról, hogy ez az időszak hogyan él az emlékezetben.

3 HUSZ MÁRIA. *Hét fejezet a kulturális örökségturizmusról*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem – FEEK, 2007.

4 NIEDERMÜLLER PÉTER: *Élettörténet és életrajzi elbeszélés*. In: Ethnographia, 99. évf. (1988) 3-4. sz. 383.

A kutatás első fázisában egy kérdéssort állítottunk össze, amely logikai és tárgyi csoportosítás szerint tartalmazta a kérdezők által feltenni kívánt kérdéseket. A következő lépésben a meginterjúvolni kívánt lehetséges személyeket választottuk ki. Célunk az volt, hogy minél átfogóbb, tágabb témaköröket érintő kérdéssort állítsunk össze, mely nem korlátozza az interjúalanyok visszaemlékezéseit. A kérdéseket három, kizárólag szorosan a témához kapcsolódó csoportra osztottuk. Az első részben a budaörsi kitelepítés közvetlen előzményeit kívántuk feltárni. E témakörön belül kilenc konkrét kérdésre szerettünk volna minél teljesebb választ kapni az interjúalanyok személyes visszaemlékezéseinek segítségével. A kérdések elsősorban a szovjet megszállás időszakát, a harci cselekményeket, a közigazgatást, az SS-sorozásokat/toborzásokat, valamint az internálásokat érintették.

A második kérdéscsoportban a budaörsi kitelepítés pontos menetére voltunk kíváncsiak. A felsorolt tizenöt kérdés között szerepelt, hogy az interjúalany mikor és hogyan hallott először a kitelepítésről, mennyire ismerte az előírt szabályokat, mi történt a községházán, illetve a vasútállomáson, továbbá mennyire érintette a családot a kitelepítés.

A harmadik kérdéskör a kitelepítés közvetlen következményeit kívánta feltárni. A tizenegy megadott kérdés által megfelelő információhoz jutottunk az utazás körülményeiről, az itthoni állapotokról, a németországi helyzetről, valamint a megtorló intézkedésekről is.

A kutatás második fázisában az interjúra kértük fel a lehetséges interjúalanyokat, túlnyomórészt telefonos, illetve szóbeli megkeresés útján. Belegyezésüket követően időpontot egyeztetünk, valamint kiválasztottuk a helyszínt. Az interjúvolni kívánt személyek önzetlensége és segítőkészsége már ekkor szembeötlő volt, hiszen az interjúkészítés helyszínéül legtöbbször a saját otthonukat választották, ezzel is még mélyebb bepillantást engedve az életükbe. Az elkészült egyedi mélyinterjúk sajátosságai közé tartozik, hogy a nyugodt, otthoni környezetben minden esetben lehetővé vált az interjúalany személyiségének megismerése is.

Arra is volt példa, hogy a Heimatmuseumban vagy az öregek otthonában készítettük el a felvételt. Az interjúk többsége szombat délelőtti időpontban készült. Minden esetben előzetesen postáztuk az interjúalanyoknak az általunk feltenni kívánt kérdéseket. Az idős budaörsiek néhány esetben már-már zavarba ejtő kedvességgel és vendégszeretettel fogadták a kérdező riporter kollégákat. A hangulat oldása miatt először egy rövidebb, de kötetlenebb általános beszélgetés kezdeményezését láttuk célravezetőnek. Az interjúalanyok meglepő őszinteséggel meséltek családi életükről, a beszélgetésekből is több, számunkra igen fontos következtetést sikerült leszűrni. Ezek után készítettük el az interjúkat. A felvételeket minden esetben kilencvenperces diktafon-, valamint hatvanperces kamerafelvételen rögzítettük, továbbá a helyszínen fényképeket is készítettünk az interjúalanyokról. A kutatás utolsó fázisában digitalizáltuk a diktafonfelvételeket. Az interjúk tartalomelemzéséhez, valamint feldolgozásához szövegadatbázis készítettünk, amely személyenként és kérdéscsoportonként tartalmazza a visszaemlékezők kérdésekre adott válaszait.

Tóth Ágnes, a *Hazatértek* című munkájában a német nemzetiségűeket három, jól elkülöníthető csoportra, a kitelepítettek, az itthon maradottak, valamint a visszaszököttek

csoportjára osztotta.⁵ Jelen tanulmányban és a kutatócsoport által készített interjúkban kizárólag a jelenleg Budaörsön élő érintett személyekre fókuszáltunk.

2007 és 2010 között összesen 23 fővel készült interjú. A feldolgozott és módszertanilag elemzett 23 interjú közül 15 nővel, 8 pedig férfival készült.

1. számú táblázat: Az interjúalanyok életkori megoszlása

Születési év	Fő	Életkor 1946-ban
1916	1	30
1919	3	27
1920	2	26
1921	2	25
1923	2	23
1924	3	22
1925	1	21
1926	3	20
1927	1	19
1929	1	17
1930	1	16
1931	1	15
1932	1	14
1935	1	11
Átlag:	23	20,42

Forrás: Kitelepítési Interjúk, Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, Budaörs

A legidősebb visszaemlékező 1916-ban született, és az interjúkészítés idején a 93. életévében járt, kifogástalan fizikai és szellemi egészségi állapotban. A legfiatalabb interjúalany 1935-ben született, ő a kitelepítés idején csupán 11 éves volt, és az interjúkészítés idején a 72. életévében járt.

2. számú táblázat: Az interjúalanyok életkora az interjúkészítéskor

Neme	Életkora az interjúkészítéskor (év)				Összesen:
	72-79	80-85	86-90	91-	
Nő	2	7	5	1	15
Férfi	3	5	0	0	8
Összesen:					23

Forrás: Kitelepítési Interjúk, Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, Budaörs

5 TÓTH ÁGNES. *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2008. 7-8.

1. A kitelepítés előzményei

1/a. „Ünnep volt, karácsony, de nem ünnepeltünk”⁶

Kérdéscsoportunk első része az oroszok bejövetelének és budaörsi tartózkodásának körülményeit vizsgálta.⁷ A megszállásra vonatkozó kérdésekre adott válaszok részletek voltak. A tragikus eseményeket átélt idős budaörsi lakosok emlékezetében a mai napig elevenen élnek ezek az emlékképek. Mivel ezeket az eseményeket a lakosok nagy része együttesen, fizikailag is egy légtérben élte meg, ezért e kérdéskörben fokozatosan érvényesül a közös emlékezet. A kérdésekre adott válaszokban nagyrészt azonosságokat figyeltünk meg, azonban néhány esetben ellentmondások is fellelhetőek, illetve hallhatunk egyéni történeteket is.

Az interjúalanyok válaszaiban a szenteste, a karácsony motívuma kulcsfontosságú. Dátumszerűen ez az egyedüli fix időpont, amelyről a megkérdezettek egyhangúlag nyilatkozni tudtak.⁸ Azonban az évszám esetében már eltérő adatok figyelhetőek meg: egyes visszaemlékezők az 1944-45-46-os évszámokat összetévesztették. Az egyik visszaemlékezőnk állítása szerint pontosan 11 órakor aludt el a villany a településen.⁹ A lakosság riadalma nagy volt. Szinte mindannyian említést tesznek róla, hogy védelmük érdekében a kőhegyi pincéket választották menedékkül, amelyek biztonságos helyszínnek bizonyultak: *„Negyvennégy decemberben kezdődött a háború. Akkor volt szenteste, negyvennégy és akkor kezdődött a lövöldözés. És a pincékben voltunk.”*¹⁰ Alkalmanként az is előfordult, hogy több mint ötvenen zsúfolódtak össze egy-egy présház pincéjében. A pincék azonban javarészt már nyitva álltak, fel voltak törve és ki voltak fosztva. Ezután a legtöbben a leányiskola hatalmas pincéjét választották menedékkül. Itt – némi túlzással ugyan – ötezer, illetve háromezer fő egyidejű tartózkodását említik, továbbá, hogy a néhányhetes itt tartózkodást követően a további tartózkodás lehetőségét már nem engedélyezték, hiszen félték egy esetleges járvány kitörésétől. *„Utána akkor onnan kijöttünk, elmentünk a lányiskolába, ott voltunk nem tudom, hány hétig, és onnan is elzavartak bennünket. Nem engedték, félték, hogy betegség tör ki. Voltunk legalább ötezen, ha nem többen.”*¹¹

Az orosz tiszteket és katonákat a budaörsi lakosok otthonaiban szállásolták el, lovaikkal és szekereikkel együtt. Több interjúalany megemlítette, hogy azok, akiknél tisztek voltak elszállásolva sokkal jobb bánásmódban részesültek, és nem esett bántódásuk.

Két adatközlőnk állítása szerint az oroszok megfosztották a lakosságot az értékeitől. Főként a bicskákat, valamint a karórákat kobozták el. A második világháború végén a szovjet

6 N. I.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 81 éves - 2007. 07. 18.

7 A visszaemlékezők a szovjet csapatokra konzekvensen az „oroszok” kifejezést használták, ezért maradunk mi is e mellett a tanulmányban.

8 P. F.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 88 éves - 2008. 09. 13., F. G.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 93 éves - 2009. 02. 07., R. J.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 89 éves - 2010. 04. 30.

9 F. A. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 84 éves - 2007. 05. 02.

10 SZ. F.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 83 éves - 2008. 05. 31.

11 SZ. F.-né, budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 83 éves - 2008. 05. 31.

hadsereg a Kaukázuson túlról származó férfiakat is besorozta, akik nagy szegénységben éltek hazájukban, és számukra nagy érték volt a karóra, hiszen eddig nem ismerték.

A megkérdezettek szinte kivétel nélkül megemlégtették, hogy akkoriban nagy méreteket öltött az éhínség, mely csak tovább fokozódott az oroszok bejövetelével, illetve az élelmiszer-fosztogatással. Néhányan arról számoltak be, hogy rejtegetni kellett az élelmiszereket. Többen is említést tesznek róla, hogy az ő otthonukban alakították ki a konyhát, ahová az oroszok étkezni jártak mindennap. Azonban arról is szót ejtenek a visszaemlékezők, hogy ebben az inséges időszakban bizony többször is előfordult, hogy az orosz konyhára jártak egy darab kenyert koldulni, valamint kenyeret és tésztát lopkodni.

Szintén visszatérő emlékképként jelenik meg a bor motívuma. Egyik visszaemlékezőnk idézve: „*A svábok a bort kiengedték, az oroszok meg lefeküdtek hasra, és úgy itták fel a bort.*”¹² Többen is felidéznek azt a tényt, hogy a túlzott borivás hatására az oroszok agresszívvé és erőszakoskodókká váltak. A részeg és randalírozó orosz katonákkal szoros összefüggésben említik a visszaemlékezők, hogy az alkohol hatására több esetben is előfordult, hogy a fiatal lányokat és nőket, a szüleik rejtegetése ellenére, erőszakosan bántalmazták. Szemérmesen öt férfi és hat nő számolt be ezekről az eseményekről. Mondataik sokszor befejezetlenül hagyva is továbbgondolásra készítetnek. Természetesen a női visszaemlékezők esetlegesen átélte saját tapasztalataikról nem tesznek említést. Csupán egy akkoriban húszesztendő nő számolt be arról, hogy őt biztosan semmilyen módon nem bántalmazták.

A nők megpróbáltatásai után az adatközlők arról tesznek említést, hogy a férfiakat elfogták az oroszok, majd közös munkára kényszerítették őket. A templomudvarban kellett csákányt és ásót ragadniuk, melyekkel hatalmas gödröket ástak, majd a délutánra ideszállított orosz halottakat kellett eltemetniük. Ezt a munkát az egyes adatközlők munkaszolgálatnak vélték, összemosva azzal az emléképpel, hogy a férfiakat a Kossuth utcában összegyűjtötték, és többségüket – az elbeszélések szerint – a Szovjetunióba vitték. Azt mondták a férfiaknak, hogy Érdre viszik őket, az asszonyoktól pedig háromnapos ételmezt kértek. Néhányukat el is vitték, de hír felőlük már nem érkezett.

A visszaemlékezésekben a legtöbb ellentmondás a budaörsi harci cselekmények körében volt tapasztalható. Többen határozottan állították, hogy nem voltak a városban harci események. Azonban három adatközlőnk szerint előfordultak: „*naponta kétszer volt légitámadás, reggel kilenc óra után és este kilenc órakor*”,¹³ „*utána kaptunk éjjel belövést*”,¹⁴ „*Harci események voltak*”.¹⁵

Az egyezéseken és az ellentmondásokon kívül az interjúalanyok beszámoltak egyedi említésre méltó eseményekről is. Így például, az egyik visszaemlékezőnk, aki abban az időben a községházán dolgozott, hitelesen tudta felidézni a hivatali állapotokat: „*Hivatalba behívtak már január hatodikán, rendet kellett csinálni a hivatalban. Ha te láttad volna, hogy az oroszok mit csináltak a hivatalban, hogy nézett ki az a hivatal, förtelmes látvány volt! Az összes*

12 M. J.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 80 éves - 2007. 05. 11.

13 P. F. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 83 éves - 2007. 05.

14 E. M. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 84 éves - 2007. 06. 05.

15 K. F.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 77 éves - 2008. 09. 06.

*iratot fölforgatva, mindent, fiókok kihúzva.*¹⁶ Az egyik megkérdezett nő szinte iszonyal számolt be arról, hogy mindenhol mennyi tetű volt, és ezért ki kellett főzni, majd mán-gorolni kellett az oroszok ruháit. A másik visszaemlékező férfi arról tett említést, hogy mielőtt nekiláttak a vacsorának, az egyik fehérorosz elkezdett imádkozni, amit a jelenlévők meglepődéssel fogadtak. Mire a katona így válaszolt: „*Én fehérorosz vagyok, és nálunk az a szokás.*”¹⁷ További egyedi momentum volt, hogy a megszállás idején, amikor a lakosság a leányiskola pincéjében tartózkodott, Sík plébános atya vigyázott az emberekre.¹⁸ Ezzel szoros összefüggésben említették meg azt a szomorú eseményt is, mikor a plébános úr ha-zaért, nyitva találta a pénzeszekrényt, ahonnan addigra már elvitték az összes pénzt.¹⁹

1/b. „Kimentek, féltek az oroszoktól”²⁰

A kutatócsoport által feltett következő kérdés a menekülés időszakára vonatkozott. Az összes feldolgozott téma közül ez bizonyult az egyik leghiányosabbnak, az adatközlés szempontjából, mivel csupán 10 visszaemlékező tudott említést tenni erről az időszakról. A válaszokból az egyértelműen megállapítható, hogy ez a témakör az itthon maradottak körében nem számított kulcsélménynek, mivel ők közvetlenül nem voltak érintettek. A visszaemlékezők nem használták a menekülés kifejezést – azt elsősorban a történettu-domány használja –; előszeretettel alkalmazták viszont a „megszöktek”, „elmentek”, „ki-mentek” kifejezéseket. Akadt olyan válaszadó is, aki az ez idő tájt elmenekülteket össze-teszteltette a fronton katonaként harcoló férfiakkal, továbbá a pontos dátum felidézése is néhány esetben gondot jelentett. A válaszadók egyöntetűen úgy vélekedtek, hogy a lakosok a front elől, illetve az oroszoktól való félelmük miatt hagyták el a települést. Az interjúalanyok e témával szoros összefüggésbe hozták a Volksbund-tagságot, valamint az SS-szolgálatot is, melyet a menekülés egyik okaként is említenek. Állításuk szerint azok mentek el, akik valamilyen módon kompromittálva voltak. Ketten azt is megemlégtették, hogy csupán az oroszoktól való félelem miatt olyanok is elhagyták a települést, akik sem a Volksbundban, sem pedig az SS-ben nem voltak érintettek. Szintén két visszaemlékező arról tesz említést, hogy ez a menekülés szervezett keretek között zajlott, tehát személy- gépkocsikkal, valamint autóbuszokkal történt az utazás, egy személy lovas kocsival törté- nő utazásról is említést tesz.

1/c. „Ezért is ittuk meg a levét”²¹

Kíváncsiak voltunk az SS-, illetve a Volksbund-tagság kérdésére. A személyes ta- paszlatatokból, valamint a feldolgozott interjúkból egyértelműen kiderül, hogy lassan 65 évvel az átélt tragikus események után, napjainkban még mindig igen kényes kérdésnek,

16 P. F. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 83 éves – 2007. 05.

17 H. P. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 72 éves – 2007. 11. 17.

18 M. J.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 80 éves – 2007. 05. 11.

19 Irgalmas nővérek. Az interjú készítésekor 83, 88, 86 évesek – 2007. 10. 08.

20 H. P. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 72 éves – 2007. 11. 17.

21 Uő.

már-már tabunak számít ez a témakör. Csupán tíz interjúalanyunk tett róla említést, és ők is nagyon szűkszavúan. Ennek egyik kézzelfogható magyarázata lehet, hogy a visszaemlékezők mai napig bizonytalanok abban, pontosan mit és milyen nézőpontból hozhatnak nyilvánosságra a kérdéssel kapcsolatban. Feltehetően ennek tudható be, hogy senki sem számolt be személyes érintettségéről. A visszaemlékezők elhatárolódtak a Volksbundtól. Azonban a Volksbund-ház intézménye, valamint a településen belüli helye elevenen él az adatközlők emlékeiben. Fontos megállapításunk, hogy egyik visszaemlékező sem látta úgy, hogy a Volksbund-tagok, illetve az önkéntes SS-szolgálatot vállalók szembefordultak volna hazájukkal. A téma horderejének ellenére az emlékezők elbagatellizálják a jelentőségét: legtöbbjük fiatalkori lelkesedésnek tartja. Egyik interjúalanyunk így emlékszik: *„Volksbund-klub a gyerekeknek, játszóbáz, oda jártak játszani.”*²² Tehát a férfiak, akik akkoriban 10-14 évesek voltak egyfajta szórakozási lehetőségként említik. A tagság másik okaként G. I.-né visszaemlékezőnk a gazdasági haszonszerzést említi: *„Mert ígérték nekik jó fizetést és kényelmet”*.²³

Több interjúalanyunk is úgy emlékezett, hogy inkább a gazdagabbak lelkesedtek jobban a Volksbundért és az SS-ért. Pontosán így fogalmazott az egyik adatközlőnk: *„A csóró valahogy felvilágosultabb volt, nem hitt ennek a nagy propagandának. (...) Azok nem szálltak be ebbe a buliba, csak a gazdagparasztok.”*²⁴ Ennek azonban némileg ellentmond az a többször is hallott megállapítás, hogy sokan csupán a gazdasági haszonszerzés céljából vállalták volna önként a tagságot. A kutatások is azt bizonyították, hogy országos szinten inkább a szegényebb és informálatlanabb néprétegbe tartozók léptek be a Volksbundba.²⁵ Budaörs annyiban mindenképpen kivételt jelentett, hogy itt a helyi társadalmi elit jelentős része (ügyvédek, orvosok, gyógyszerészek, tanítók és a plébános) is érintett volt.²⁶

Több interjúalany ok-okozati összefüggést látott a Volksbund-tagság, az SS-szolgálat, valamint a kitelepítés között. A leglényegretörőbbben H. P. fogalmaz: *„Ezért is ittuk meg a levét.”*²⁷ Visszaemlékezéseik során többen is megemlítik, hogy mindezek ellenére voltak olyanok, akiket kompromittáló múltjuk ellenére sem telepítettek ki, tehát itthon maradhattak.

Válaszadóink kivétel nélkül különbséget tettek az SS-be önként, illetve a kényszer útján besorozott férfiak között. A köztudatban csak „Muss SS”²⁸-ként emlegették őket, F.A. emlékei szerint.

Egyik interjúalanyunk arra is emlékezett, hogy Horthy Miklós, Magyarország kormányzója kezdeményezte Hitlernél a németek kényszersorozását, ami nyilvánvalóan nem így volt, a történelmi tények ezt cáfolják.²⁹

22 Uő.

23 G. I.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 82 éves - 2008. 02. 09.

24 H. P. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 72 éves - 2007. 11. 17.

25 Erről bővebben: TILKOVSKY LORÁNT: *Ez volt a Volksbund. A német népcsoport-politika és Magyarország 1938-1945.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1978. (továbbiakban: TILKOVSKY 1978)

26 Lásd Grósz András tanulmányát.

27 H. P. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 72 éves - 2007. 11. 17.

28 F. A. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 84 éves - 2007. 05. 02.

29 Erről lásd: TILKOVSKY 1978. 60-71.

1/d. „Hát az első negyvenöt Úrnapkor volt”³⁰

Az internálásokról adatközlőink sajnálatos módon keveset tudtak, így elég kevés információhoz jutottunk. Hasonlóan az előző témakörökhöz, ebben az esetben sem számoltak be személyes érintettségről. Azonban a válaszokból egyértelműen kitűnik, hogy az egyéni és a kollektív emlékezet napjainkig is őrzi az első internálással kapcsolatos eseményeket. Ezzel kapcsolatban szinte kivétel nélkül az úrnapi körmenetet említik, amely a mai napig is kiemelt jelentőségű a vallásos budaörsiek életében. Az első razzia vasárnap, az úrnapi virágszönyegkor érte a lakosokat. Egyik adatközlőnk szerint direkt ezt az időpontot választotta a rendőrség, hiszen ekkor tartózkodott a legtöbb férfi egy helyen: *„Úrnapkor itt voltunk, és vasárnap kint voltunk, és főleg vasárnap, ha ilyen ünnepség vagy valami volt, azt kibaszálták.”*³¹ Pár hónappal később, a szeptemberi kőhegyi búcsú idején, ismét razzia volt a településen, ám ekkor kevesebb fiataalt vittek el, mivel már megvolt a rendőrség számára a szükséges létszám.³² Ennek a razzianak az emlékképei azonban már nagyon halványak. Csupán egy női adatközlőnk számolt be – meglehetősen hiányosan – az eseményekről. Néhányan összefüggést láttak az internálás és az SS-szolgálat, valamint a Volksbund-tagság között.³³ Az internálótáborok helyszínét illetően már nem figyelhető meg egyetértés.

Legtöbben a közeli Petőfi laktanyát említették lehetséges helyszíneként, de előfordult, hogy a Hadik laktanyát, Kistarcsát, Nagykatát vagy éppenséggel az Ilka-majort.

Az egyik interjúalanyunk úgy emlékezett, hogy az úrnapi razzia alkalmával, az utolsó stációnál a plébános észlelte legelsőként a bajt, majd figyelemre intette az embereket.³⁴

Egy másik visszaemlékező arról számolt be, hogy: *„Az internálás azért volt rossz, mert ott nem volt határidő, hogy mikor engednek ki. Amikor a belügyön jókedvük volt, akkor kiengedtek.”*³⁵

1/e. „A szép szántókat elvették, a barackosokat elvitték, a szőlősöket elvitték”³⁶

Következő kérdésünk a vagyoneklobzásokra vonatkozott. A téma jellegéből adódóan itt kizárólag az egyéni élethelyzetek és emlékképek jelentek meg a visszaemlékezésekben. Ennél a kérdésnél fordult elő először, hogy személyes tapasztalataikat is megosztották velünk az interjúalanyok. Mindannyian be tudtak számolni arról, hogy a családjukat milyen mértékben érintette a vagyoneklobzás. *„És kidobtak minket a földből, nem hagytak semmit”*,³⁷ emlékszik vissza szomorúan Z. J.-né. Az interjúkból kiderül, hogy a vagyoneklobzásra háromféleképpen reagáltak az érintettek. Az első esetben a földjüket veszített

30 Z. J.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 88 éves – 2008.03.08.

31 SZ. F.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 83 éves – 2008.05.31.

32 Lásd Grósz András tanulmányát.

33 Az összefüggések tényszerű aspektusait lásd Grósz András tanulmányában.

34 Z. J.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 88 éves – 2008.03.08.

35 F. A. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 84 éves – 2007.05.02.

36 G. I.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 82 éves – 2008.02.09.

37 Z. J.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 88 éves – 2008. 03. 08.

emberek elfogadták a kialakult helyzetet, és megélhetésük érdekében napszámot vállaltak. Másoknak higgadt kereteken belül sikerült megegyezniük a föld új tulajdonosával, és visszakapták a földjüket. A harmadik esetben a földjüktől megfosztott tulajdonosok a minisztériumba járkáltak jogorvoslatért. Hosszas ügyintézését követően telekkönyvi igazolásokkal, valamint mentesítési okiratokkal alátámasztva sikerült a telek háromnegyed részét visszaszerezni, ahol újra megkezdhatték a gazdálkodást.³⁸

2. A kitelepítés

2/a. „Olyan volt, mint egy méhkas az egész falu”³⁹

A kitelepítés hírére vizsgáló kérdéskörre a megkérdezett interjúalanyok közül 16-an válaszoltak. Összességében megállapítható, hogy a mai napig élénken él a kollektív emlékezetben a kitelepítés híre. Az interjúalanyok közül 9-en számoltak be arról, hogy egyáltalán nem jutott el hozzájuk semmilyen információ a kitelepítésről. Ennek elsődleges oka az volt, hogy a község lakossága nem olvasta az országos napilapokat, valamint jellemzően rádiót sem hallgattak. Köztudott, hogy a település lakosságának nagy része német anyanyelvű volt, ezért nyelvi akadályai is voltak annak, hogy a különféle sajtóorgánumból értesüljenek a kitelepítés híreről.

További magyarázata is lehetett ennek, hogy nagyon rövid idő telt el a kitelepítési rendelet végrehajtási utasításának megjelenése (január 10.), és a végrehajtás tényleges megkezdése között (január 13.)

A kitelepítés ténye legelőször a kifüggesztett plakátokról jutott a település lakóinak tudomására. A Községházán kifüggesztett plakát kétnyelvű volt, és az alábbi főbb információkat tartalmazta:⁴⁰

1) *„A szövetséges nagyhatalmak berlini hármás értekezletének határozata értelmében a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon tartózkodó német lakosság anyországra – Németországba hazatér, illetve áttelepül.”*

2) *„Ez az intézkedés nem büntető szankció a német lakossággal szemben, mert a német lakosság hazájába, baráti körbe, fajtstvérei közé települ vissza, ahol elhelyezkedéséről és megélhetéséről messzemenő gondoskodás történt.”*

3) *„A Magyarországból hazatérők Németországnak amerikai megszállás alatt álló övezetébe települnek.”*

4) *„A Szövetséges Ellenőrző Bizottság a magyar kormánnyal együtt mindent elkövet – a legnagyobb áldozatok árán is – hogy ez az áttelepülés demokratikus módszerekkel, emberséges módon előre megállapított terv szerint, rendszeresen és zökkenőmentesen bonyolódjék le.”*

5) *„Az idevonatkozó rendelet értelmében áttelepülnek mindazok, akik a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával magukat német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek val-*

38 G. I.-né budaörsi lakos, Az interjú készítésekor 82 éves - 2008. 02. 09.

39 B. K.-né budaörsi lakos, Az interjú készítésekor 88 éves - 2007. 04. 25.

40 A plakát tartalmáról a visszaemlékezők nem tettek említést. A plakát egyik példánya a budaörsi Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény állandó kiállításának a része.

lották, vagy magyarosított nevüket német hangzásúra változtatták vissza, továbbá azok, akik a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagjai voltak.”

6) *„Ez a rendelkezés nem vonatkozik a nem német nemzetiségű és anyanyelvű személy vele együtt élő házastársára és kiskorú gyermekeire, valamint a velük együtt élő és 65. életévüket betöltött felmenőkre.”*

„A 12330/1945. M.E. sz. rendelet 2§-ának (2) és (3) bekezdésében megállapított mentességet a belügyminiszter által kiküldött és a helyszínen működő bizottságnál kell kérni.”

7) *Az áttelepülők fekvőhelyekkel ellátott, fűthető szerelvényeken utaznak. Egészségügyi szolgálatról megfelelően gondoskodás történik.”*

8) *Értéktárgyaikat (ékszerek), készpénzüket – idegen valuták kivételével – továbbá személyenként összesen 20 kg élelmiszert vihetnek magukkal. Ebben személyenként 7 kg liszt, tészta vagy kenyér, 1 kg zsír, 2 kg húsmenü, 2 kg hüvelyes és 8 kg burgonya lehet. Ezenkívül magukkal vihetik legszükségesebb ruha-és ágyneműjüket, kéziszerszámaikat és háztartási felszerelésüket. Az élelmiszer és egyéb poggyász együttesen nem lehet nehezebb személyenként 100 kg-nál. Súlymegtakarítás és könnyebb kezelés céljából célszerű a holmitat zsákokba csomagolni.”*

S végül felkérték az áttelepülőket, hogy őrizzék meg nyugalmukat, és támogassák a kitelepítési hatóságokat.

Néhányan említést tettek róla, hogy a kisbíró kidobolta a küszöbön álló kitelepítést, de a lakosság hitetlenkedve fogadta a hírt. Nem tudták elképzelni, hogy ez velük megtörténhet. Egy visszaemlékezőnk ezzel szemben így emlékezett: *„Mindenkori azon a hitben volt, hogy elviszik, mert itt elég sok volksbundista volt.”⁴¹*

Az adatközlők egy része viszont arról számolt be, hogy csak akkor szereztek tudomást a kitelepítésről, amikor a községet már körülfogta a rendőrség. *„Nem hitte el senki, hogy lesz kitelepítés, szerintem. Csak akkor, mikor itt megszállták. Vagy 100 rendőr szállta meg. Régi rendőrök, régi rendőrruhába. Megszállták a falut, körbevették. Se ki, se be.”⁴²*

Ugyan a tájékoztató plakát részletesen tartalmazta a kitelepítés indokait, azonban az érintettek nem tudták a kitelepítésük pontos okát.

2/b. „Mintha máma látnám, mint az Úr Jézusnak keresztútját”⁴³

Kutatócsoportunk a következőkben a budaörsi kitelepítés pontos végrehajtásával kapcsolatos körülményeket kívánta átfogóan vizsgálni, a személyes visszaemlékezők segítségével. A kitelepítés folyamatának ez a része levéltári forrásokkal igen nehezen rekonstruálható, tehát a visszaemlékezések jelentősége fokozott. Az interjúk átfogó elemzése után kialakult kép azt mutatja, hogy ezek a tragikus események mind a mai napig az emlékezet legelevenebb részét képezik, hiszen kivétel nélkül mindenki részletesen be tudott számolni a személyesen átélt eseményekről. A dátumra vonatkozó pontos információk mára már elhalványultak, hiszen nem kaptunk egységes választ erre vonatkozó-

41 H. P. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 72 éves – 2007. 11. 17.

42 M. A. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 78 éves – 2007. 05. 16.

43 Z. J.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 88 éves – 2008. 03. 08.

an, a körülményekre azonban már annál inkább. A legmarkánsabb emlékképnek az éjjel és a hideg bizonyult, ezt szintén kivétel nélkül minden visszaemlékezőnk megemlítette. A csomagolás körülményeit szintén mindenki felidézte. Egységesen beszámoltak arról, hogy élelmet, valamint ruhaneműt vittek többnyire magukkal. *„Hideg volt, borzasztó hideg. Éjjel. Semmi nem volt előkészítve, se kaja, semmi.”*⁴⁴, *„Iovas kocsival vitték ki a cuccukat, az nagyon sokat számított. Vittek ágyneműt, meg vittek ruhát, meg ami volt élelem.”*⁴⁵ A csomag előírt súlyára már eltérően emlékeztek. Ennek hátterében az is állhat, hogy az adatközlők még a kitelepítés végrehajtása folyamán sem ismerték pontosan az előírásokat, tehát hogy mit és mennyit lehet magukkal vinni. Ezt a tényt nyilván nagyban befolyásolták, a házakba bekopogtató rendőröktől kapott eltérő információk is. Néhány adatközlőnk állítása szerint azonban nem ellenőrizték a csomagok pontos súlyát, hiszen a meglehetősen rövidre szabott csomagolása szánt idő alatt szinte lehetetlenség volt a megengedhető mennyiséget is összecsomagolni. Az intézkedő rendőrökre a megkérdezettek ekként emlékeznek: *„Éjjel jöttek a rendőrök, zörgettek az ajtón, kinyitottuk, két órán belül elhagyni a lakást. És a kulcsot leadni.”*⁴⁶ *„Akkoriban normális rendőrök voltak, nem úgy, mint most.”*⁴⁷

A kitelepítési Bizottság székhelye is mély nyomot hagyott az emlékezetben. A megkérdezettek egyöntetűen arról számoltak be, hogy előbb a községházán, majd a fiúiskolában volt a bizottság.

Mivel adatközlőink egy kivételével itthon maradtak, ezért a kitelepítéstől való megmenekülés jelen esetben egy-egy egyéni élményhez kapcsolható. *„Szöktünk ki a hegyeken át a sötétben Budapestre, a Statisztikai Hivatalba. Megkaptuk a dokumentumot, hogy magyar nemzetiség, német anyanyelv. Akkor már itt volt fõnt a fiúiskolában a bizottság, akkor a keresztmama fölvitte, megmutatta, csodálkoztak, hogy ezt svábok is csinálhatták, és akkor se katoná nem volt a családban, és így megkaptuk a mentesítést.”*⁴⁸

Az interjúkból kitűnik, hogy az érintettek egyáltalán nem voltak tisztában a kitelepítés pontos indokaival. Több visszaemlékezésben is említést tettek arról, hogy szerintük a német anyanyelv nem szerepelt a kitelepítés indokai között, azonban a kitelepítési rendelet⁴⁹ szerint valójában annak számított. A kitelepítési rendeletről a fentebb említett okok miatt a lakosság nem tudott.

A kollektív emlékezetben szintén eltérő emlékképek merülnek fel, a kitelepítésre ítélték körét illetően. Egyes interjúalanyoktól azt az információt kaptuk, hogy szinte kivétel nélkül mindenkit kitelepítettek, tekintet nélkül a múltjára. Az egyik interjúalanyunk ezt pozitívan értékelte, mivel szerinte lélektanilag még szerencsés is volt, hiszen nem tettek különbséget, és nem érezték az emberek, hogy a bűnösségük miatt kéne hazájukat elhagyni.⁵⁰ Egyes adatközlők viszont úgy emlékeznek, hogy csak azokat

44 B. A. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 84 éves - 2008. 02. 23.

45 G. F.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 76 éves - 2008. 01. 19.

46 Z. J.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 88 éves - 2008. 03. 08.

47 M. J.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 80 éves - 2007. 05. 11.

48 G. I.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 82 éves - 2008. 02. 09.

49 12.330/1945. M.E. rendelet

50 H. F. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 77 éves - 2007. 05. 03.

vitték el, akiknek szép házuk és vagyonuk volt, hogy tudjanak lakást adni az újonnan betelepülteknek.⁵¹ Azonban volt olyan adatközlőnk, aki így idézte fel az eseményeket: „*Inkább már a jobbmódúak maradtak itt.*”⁵²

A községházán történt eseményekről kizárólag P. F. adatközlőnk tudott beszámolni. Elmondása szerint a községházán elhelyezett stelázsikon tárolták a kitelepített lakosok lakáskulcsait, utcánkénti csoportosításban. A községházán ő azt a megbízatást kapta, hogy a már üresen álló házak udvarairól el kellett szállítania az ott tárolt tűzifát, ezáltal is biztosítva a kellő mennyiségű tüzelőanyagot a vagonokban fagyoskodó emberek számára.⁵³

A budaörsi második kitelepítésről az interjúalanyok alig tesznek említést. A kollektív emlékezetben az első kitelepítés sokkal mélyebb nyomott hagyott. Egyik adatközlőnk arról számolt be, hogy a második kitelepítés idején a kitelepítési névlista a községházán volt kifüggesztve, melyen az indok is fel volt tüntetve: német anyanyelv vagy német nemzetiség.⁵⁴ Ennek ellenére többen a második kitelepítés során az érintettek körét a vagyoni helyzetükkel hozták párhuzamba.

2/c. „Amikor tele voltak a marhavagonok, akkor vitték őket”⁵⁵

Az utazás körülményeivel kapcsolatban csupán tíz válaszadónk volt, mert az általunk megkérdezetteket nem telepítették ki, többségük itthon maradhatott. Csupán egy interjúalanyunk volt, akit kitelepítettek, de később visszatért a településre.⁵⁶ Így kizárólag ő tudott a személyes élményeiről, valamint a Németországba történt utazásuk körülményeiről beszámolni. Az út 11 napig tartott. A vagonokban körülbelül harmincnyel embert zsúfoltak össze, szalmán ülhettek, esetleg fekhettek. Arról is beszámolt, hogy a kocsiban volt egy sparhelt, amin tüzet gyújtottak és bablevest főztek, továbbá melegedtek mellette. A vasúti szerelvényt két rendőr is kísérte. Külön kiemelte, hogy a magyar hatóságok semmilyen élelemmel nem segítettek az utazókat. A határon átérve Ausztriában már nagyobb volt a szervezetség, hiszen a Vöröskereszt munkatársai meleg étellel és itallal fogadták a kitelepítetteket.⁵⁷

Az elemzett interjúkból összességében az állapítható meg, hogy az adatközlők nem voltak közvetlenül érintettek a kitelepítésben, a vasútállomáson történekről és az út viszonyosságairól csak a családjukból kitelepítettektől származó információik vannak. Ebből kifolyólag az elbeszélésekben sok olyan motívum szerepel, ami egyrészt a kollektív emlékezetből került a személyes emlékek közé, másrészt pedig saját tapasztalat híján a fantázia szüleménye. A beszámolók itt a leginkább képszerűek: csecsemők, gyerekek, anyák, idős emberek sírnak, fáznak a vasútállomáson. Marhavagonok viszik a kitelepít-

51 H. P. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 72 éves - 2007. 11. 17.

52 P. J. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 81 éves - 2007. 06. 21.

53 P. F. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 83 éves - 2007. 05.

54 F. A. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 84 éves - 2007. 05. 02.

55 K. F.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 77 éves - 2008. 08. 06.

56 B. A. családjával 1956-ban jött vissza hivatalos úton.

57 B. A. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 84 éves - 2008. 02. 23.

tetteket. Nagy gondot okozott a tisztálkodás, mert csak annyi vizük volt, amennyi az ivóvíz-szükségletüket fedezte.

Megható emlékként él a megkérdezettekben Nyíri Tamás káplán, aki az első transzportot kísérte el Németországba. Nyíri atyával - aki később a teológia elismert professzora lett - sajnos személyes interjút már nem sikerült készítenünk, de az utazásról szóló beszámolóját idézhetjük, amelyről 1987-ben a „300 éves együttélés” c. konferencián beszélt: Önként vállalkozott arra, hogy hívei első csoportját elkísérje útjukra, és erre meg is kapta az engedélyt. Jelenléte megnyugtatóan hatott mind a kitelepítettekre, mind az itthon maradottakra. Amikor volt rá alkalom misét is tartott, és egy idős bácsit útközben el is temetett. Hockenheim volt a célállomás, ahol a város vezetősége minden tőle telhetőt megtett az érkeztettek körülményeinek javítására. Harmadnap indult vissza, és tíz nap múlva érkezett Budaörsre. Sok levelet hozott magával az itthon maradóknak, azonban sok esetben már nem volt alkalma azokat átadni, mert a szerelvények egymás után indultak...⁵⁸

3. A kitelepítés után

3/a. „Ez egy ilyen szellemfalu lett”⁵⁹

A visszaemlékezők közül kiemelkedően sokan, húszan, tudtak válaszolni a kitelepítés után tapasztalható itthoni állapotokat firtató kérdéseinkre, ők mindannyian mentesültek a kitelepítés alól, ezért személyesen is átélték az akkori eseményeket. Irányított kérdéseinkkel arra szeretnénk volna választ kapni, hogy pontosan milyen emlékeik vannak a Budaörsre ékezett betelepítettekről, valamint arra, hogyan sikerült kapcsolatot létesíteniük kitelepített családtagjaikkal, rokonaikkal, barátaikkal. Több értékes egyedi történetet is hallottunk. Összességében megállapítható, hogy interjúalanyaink a betelepítettek két csoportját különböztetik meg. Az egyik csoportba a Felvidékről és Erdélyből érkezett betelepülőket sorolták, a másikba pedig a Pestről, valamint a külterületekről érkezőket.

Az Erdélyből, valamint a Felvidékről érkezőkkel hamar megbékéltek hasonló sorsuk miatt. Egyik interjúalanyunk így emlékszik erre: „Egyforma érzésűek voltak, ezek joggal voltak itt.”⁶⁰ Megfigyelhető, hogy rájuk leggyakrabban a menekült szót használták, míg az ország többi, különféle részeiről idetelepítettekre a nincstelen kifejezést alkalmazták. Utóbbiakról meglehetősen elítélő véleménnyel nyilatkoztak az adatközlőink. Egyöntetűen úgy emlékeznek, hogy az új telepések szinte mindent elpusztítottak, felélték, tönkretettek maguk körül a településen. Többen is említést tettek arról, hogy eladták, vagy eltűzelték a szarufát, eladták a cserepeket, ezzel hatalmas károkat okoztak a házakban. Arról a közismert tényről is említést tettek, hogy az újonnan betelepítettek egyáltalán nem értettek a Budaörsön tradicionálisnak számító gyümölcstermesztéshez, valamint a földműveléshez, s ennek következtében a földeken minden tönkrement. Miután a te-

58 NYÍRI TAMÁS. *A budaörsi kitelepítésről*. In: *300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből* II. kötet. Szerk.: HAMBUCH Vendel. Budapest, Tankönyvkiadó, [1988]. 177-180.

59 H. F. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 77 éves - 2007. 05. 03.

60 Uő.

lepesek szinte minden hátrahagyott élelmet feléltek, és kifosztották a házakat, azonnal továbbálltak, nagy károkat hagyva maguk után. Ez a viselkedésmód kizárólag az ország különböző településeiről idetelepítettekre volt jellemző, nem a menekültekre.

Adatközlőink közül többen arról is beszámoltak, hogy a köztudatban hosszú ideig élt az a tévhit is, hogy a svábok visszajönnek.⁶¹ Többek közt ennek tudták be, hogy a rongálások és fosztogatások még nagyobb méreteket öltöttek a településen.

Arra is választ kerestünk, hogy milyen volt a kapcsolata a lakosságnak és az újonnan betelepülteknek. Erről azonban csak néhányan tettek említést. Akik felidéztek emlékeiket, azt közölték, hogy közeledés kezdetben kizárólag a felvidéki magyarok irányába történt. A településen megalakult cserkészmozgalmak lehetőséget biztosítottak új kapcsolatok kialakítására és elmélyítésére. Ennek értelmében legelőször a fiatalok barátkoztak össze egymással. Az egyik adatközlőnk⁶² hangsúlyozta, hogy az új lakosokkal a kapcsolat nagyon kimért volt. A svábokat lenézték az új lakók, és csúnya szavakkal sértegették, szidalmazták őket, pedig a helyi lakosok az első időkben inkább visszahúzódtak, szinte ki sem mentek az utcára, és német nyelven is alig szólaltak meg. Igen feszült volt a hangulat a településen. Az itthon maradottaknak több évbe telt, mire el tudták fogadni a kialakult nehéz helyzetet, és beletörődtek: *„Végül beleszoktunk abba, hogy ők itt vannak, és itt is fognak maradni.”*⁶³

A ki- és betelepítések következtében az oktatás színvonala is visszaesett. Erről az Irgalmas Nővérek számoltak be: *„Az volt a probléma, hogy olyanok jöttek, akik csak az első fogalmaknál tartottak, mikor mi már nem tudom hol voltunk. Kevert gyerekeket kaptunk, akikkel semmit sem lehetett kezdeni. Tudásból, se tanulásból, se szorgalomból. Kaptak lakást, letelepedtek, és a tanulók azzal a tudással, amit hoztak a tanyáról, jöttek nálunk. 37-féle iskolából jöttek hozzánk, a legtöbb volt a budapesti. Azokkal lehetett valamit csinálni, de azok, akik tanyáról jöttek, vagy mit tudom én honnan, az egy borzalmas volt.”*⁶⁴

E. M. visszaemlékezőnk, aki tanárnő volt, arról számolt be, hogy közvetlenül a kitelepítés után, februártól egészen május elejéig nem volt tanítás az iskolában. Egészen pontosan emlékezett a dátumra: *„Május 6-án már el kellett kezdeni a tanítást.”*⁶⁵

Összegzés

A visszaemlékezők elbeszéléseiből kitűnik, hogy milyen fontos szerepe van a szelektivitásnak az emlékezetben. Azok az események élnek a legélelkebben, amelyekben az egyének maguk is érintettek. Egyedi történeteket a szovjet megszállásról és a kitelepítés körüli izgalmakról mondtak el. Azokban a kérdéskörökben pedig, ahol személyes érintettség nem volt, leginkább kollektív emlékeket emelték be a beszámolóikba. Az egyes kérdések vizsgálatánál ezt a kettőséget igyekeztünk szem előtt tartani. Természetesen számolnunk kellett azzal is, hogy egyes eseményeket esetleg szándékosan elhallgatnak

61 P. J. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 81 éves - 2007. 06. 21.

62 K. F.-né budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 77 éves - 2008. 08. 06.

63 Uó.

64 Irgalmas nővérek. Az interjú készítésekor 83, 88, 86 évesek - 2007. 10. 08.

65 E. M. budaörsi lakos. Az interjú készítésekor 84 éves - 2007. 06. 05.

az interjúalanyok, tehát sok esetben a hallgatás vagy a szűkszavú adatközlés is beszédes lehet, találgatásokba azonban nem bocsátkozhatunk. További fontos körülményként kell számba vennünk azt is, hogy a visszaemlékezők a kitelepítés idejében többnyire a 20-as éveikben jártak, tehát épp családalapítás előtt vagy annak kezdetén. A kitelepítés, vagyonekobbzások nyilván nem érinthették őket annyira érzékenyen, mint az idősebb lakosságot, így a megmaradt élmény is másként él.

Az elkészített interjúk pótolhatatlan értéket képviselnek a múltat megismerni szándékozók részére. A magyarországi németek kitelepítése nem csupán azért számított hosszú évtizedekig tabutémának, mert az ezzel kapcsolatos levéltári források nem voltak hozzáférhetőek, hanem azért is, mert az érintettek sem akartak erről beszélni. Ennek oka kettős volt: részben azért nem beszéltek, mert féltek, részben pedig azért, mert az emlékek felidézésével régi, begyógyultnak tűnt sebek szakadtak fel. Többük számára most is nehéz volt felidézni a múltat, elsírták magukat interjú közben, illetve még most is vannak olyanok, akiket egyáltalán nem lehetett szóra bírni.

Ágnes Kálmán

Die Budaörser Vertreibung im Spiegel persönlicher Rückerinnerungen

„Das Erbe, unsere Bindung an die Vergangenheit, mit der wir heute zusammenleben, und das wir den künftigen Generationen weitergeben. Unser Kultur- und Naturerbe sind zwei unersetzbare Quellen des Lebens und der Inspiration.

Unsere Prüfsteine, Relationspunkte, unsere Identität.“¹

„Das Erbe ist zugleich ein besonderes Kulturprodukt, das der geistigen Neugestaltung der Gegenwart dient, es stellt sie her, und zwar mit bewussten Mitteln der kulturellen Organisationsstruktur.“²

Das Erbe hätte nur mit der Vergangenheit zu tun, ist eine Fehltheorie. Es ist viel mehr eine Reflexion darauf, was in der Gegenwart existiert. Das Interviewsubjekt erzählt immer aus der Sicht der Gegenwart über die Geschehnisse der Vergangenheit, und somit werden die Geschehnisse von der Gegenwart abhängig. Das Erbe weist im praktischen Leben der Gesellschaft unterschiedliche Bedeutungsinhalte auf. Oft ist es eine Wiederherstellung der Elemente aus der Vergangenheit, und zwar solcher Elemente, die als gesellschaftliche Wertbestände Teile aus dem Erbe sind, an die man sich stolz erinnern möchte. Gerade weil der lebendige Kontakt zur Vergangenheit zerrissen ist, muss es geschützt und bewahrt werden. Die Vergangenheit wird vor der Vernichtung gerettet, aber sie überträgt der Gegenwart, die sie am Leben hält, dabei eine riesige Verantwortung.³ Das Erbe hält sie

---

1 Vortrag in der zwischen 2. u. 7. Dezember 1996 in Mexiko veranstalteten 20. Versammlung des WHC – World Heritage Committee (Welterbekomitee).

2 FEJŐS, ZOLTÁN. *A néprajz, antropológia – a kulturális örökség és az emlékezet kategóriái*. In: *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Red.: GYÖRGY Péter-KISS Barbara –MONOK István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005, S. 69-76.

3 HUSZ, MÁRIA. *Hét fejezet a kulturális örökségturizmusról*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem – FEEK, 2007.

aufrecht und übermittelt den Ausgewählten nach verschiedenen Zielstrebungen Wissen. Gegenstände, die für die Gemeinschaft wichtig sind, und die mit ihnen ausgedrückten immateriellen Objekte bilden das Kulturerbe der Gemeinschaft. Bei der Aneignung des Erbes bereichert sich der Originalinhalt mit der Deutung des Besitznehmers.

Die Rückerinnerung ist keine historische Quelle im herkömmlichen Sinne, wie ein Archiv-Dokument, weil eine spätere Interpretation möglich ist, während den Historiker die Gestaltung der Quelle überlassen ist, die er später deutet. Die Erstellung eines Interviews ist ein interaktiver Prozess und als solcher kann gesagt werden, dass die Quellen mehrere Verfasser haben.

„Die erzählte Lebensgeschichte führt durch eine Reihe von Ereignissen und Geschehnissen zur innersten Sphäre des alltäglichen Lebens, und wickelt die Interpretationsmechanismen und Strategien auf, mit deren Hilfe die Individualperson, die Gemeinschaft die eigene Lebenswelt organisiert, und mit deren Hilfe sie sich selbst in einem breiteren Kontext, in gesellschaftlichen Räumen und historischen Zeiten platziert“ – schreibt Péter Niedermüller.⁴

Stellt sich das Individuum in den gesellschaftlichen Kontext, formt sich eine Kollektiverinnerung dadurch aus den individuellen Rückerinnerungen. Das Budaörser Deutschtum bewahrt sowohl in Individual- als auch in Kollektivform die Erinnerung an die Vertreibung, und die beiden haben aufeinander selbstverständlich Auswirkungen.

Im Januar 2007 beschloss das Heimatmuseum die genauen Details und persönlichen Bezüge der Vertreibung zu ermitteln. Im Forschungsplan bestimmten wir eindeutig die Ziele bzw. die zu erschließenden und auszuarbeitenden Themenbereiche.

Parallel zu den Archivforschungen wurde auch die Festhaltung der persönlichen Rückerinnerungen notwendig, die als neue Quelle uns über die genaue Geschichte der Vertreibung wie auch deren Umstände in eine noch mehr umgreifende und eingehende Kenntnis setzten. Wir behandelten sie als hervorgehobene Aufgabe, da die stets abnehmende Seelenzahl der alten Budaörser Deutschen die Möglichkeit einer Festhaltung der persönlichen Rückerinnerungen sowie ihre Glaubwürdigkeit immer mehr einschränkt.

Wir untersuchten bei unseren Forschungen wie die Ereignisse in der Individual- und Kollektiverinnerung fortleben. Bei der Auswahl der Datenerfassungsmethoden war der Quellenwert der bei Bearbeitung der Interviews erhaltenen Informationen der wichtigste Aspekt. Nach Erwägung aller Möglichkeiten entschieden wir uns für die Methode der primären Informationssammlung. Für Erschließung der persönlichen Bezüge der Budaörser Vertreibung verwendeten wir eine Art der primären Informationssammlung, die sog. qualitative Forschungsmethode. Sucht der Forscher auf Fragen Antworten, die er erst durch gezielte Forschungsarbeit bekommen kann, ist in diesen Fällen die Anwendung der qualitativen Methode zweckmäßig. Diese Forschungsmethode basiert meist auf wenigen, tief greifenden Beobachtungen. Auch die Teildisziplin oral History befolgt die qualitative Forschungsmethode, mit deren Hilfe wir die Interviews erstellt haben.

Die Mitglieder der Ortsgeschichtlichen Forschungsgruppe machten zwischen 2007 und 2010 die Interviews. Die Interviewerstellung setzte sich ausschließlich zum Ziel, authentischen Quellen von alten Budaörser Einwohnern,

4 NIEDERMÜLLER, PÉTER: *Élettörténet és életrajzi elbeszélés*. In: *Ethnographia*, 99. évf. (1988) Nr. 3-4, S. 383.

die die tragischen Ereignisse der Vertreibung erlebt haben, als ein Bild zu bekommen, wie diese Zeitstrecke in ihrer Erinnerung lebt.

Wir stellten in der ersten Forschungsphase eine Fragenreihe zusammen, in der die Fragen, die gestellt werden sollten, nach logischer und sachlicher Gruppierung enthalten waren. Als nächster Schritt wurden die möglichen Personen ausgewählt, die interviewt werden sollten. Wir hatten uns zum Ziel gesetzt, eine so umfangreiche, weite Themenbereiche wie nur möglich anbelangende Fragenreihe zusammenzustellen, welche die Rückerinnerungen der Interviewten nicht einschränkt. Die Fragen wurden drei, sich dem Thema anknüpfenden Gruppen unterteilt. Im ersten Teil wollten wir die unmittelbaren Vorgeschichte vor der Budaörser Vertreibung erschließen. Wir wollten innerhalb dieses Themenbereichs mit Hilfe von persönlichen Rückerinnerungen auf neun konkrete Fragen so komplette Antworten wie nur möglich bekommen. Die Fragen bezogen sich in erster Linie auf die sowjetische Besatzungszeit, auf die Kriegshandlungen, auf die Verwaltung, auf die SS-Rekrutierung/Musterung sowie auf die Internierungen.

Bei der zweiten Fragengruppe waren wir vor allem auf den genauen Ablauf der Vertreibung neugierig. Unter den aufgezählten fünfzehn Fragen waren welche, bei denen das Interviewsubjekt zu beantworten hatte, wann und wie sie zum ersten Mal über die Vertreibung erfuhr, inwiefern ihm die vorgeschriebenen Regeln bekannt waren, was am Gemeindehaus bzw. am Bahnhof geschah, wie weit die gg. Familie durch die Vertreibung betroffen war.

Mit dem dritten Fragenkreis war das Ziel gesetzt, die unmittelbaren Folgen der Vertreibung zu erschließen. Wir erwarben durch die elf gestellten Fragen entsprechende Informationen über die Reiseumstände, die Zustände hierzulande, die Lage in Deutschland sowie auch über die Retorsionsmaßnahmen.

In der zweiten Forschungsphase fragten wir die möglichen Interviewsubjekte überwiegend in der Form vom telefonischen bzw. nach mündlichem Ersuchen um das Interview an. Nach der Zusage vereinbarten wir einen Termin und wählten einen Schauplatz aus. Die Uneigenwilligkeit und Hilfsbereitschaft der für das Interview ausgewählten Personen war bereits zu dieser Zeit augenfällig, denn die meisten wählten ihr eigenes Zuhause, womit sie uns zugleich in ihr Leben einen Einblick gewährten. Unter den Eigenartigkeiten der erstellten Einzelinterviews ist die Möglichkeit zu erwähnen, dass die ruhige, heimische Umgebung in einem jeden Falle zuließ, auch die Persönlichkeit des Interviewsubjekts kennen zu lernen.

Beispiele gab es auch dafür, dass wir im Heimatmuseum oder im Altersheim/Pflegeheim Aufnahmen machten. Die Mehrheit der Interviews wurde vormittags erstellt. In einem jeden Falle sandten wir den Interviewsubjekten die Fragen, die wir ihnen stellen wollten, vorangehend auf Postweg zu. Die bejahrten Budaörser empfingen in manchen Fällen mit einer entgegenkommenden Liebe und Gastfreundschaft unsere Reporterkolleginnen und -Kollegen, wodurch sie beinahe schon in Verlegenheit gerieten. Zur Lockerung der Stimmung fanden wir zweckmäßig, mit einem kürzeren, ungebundenen Allgemeingespräch zu beginnen. Die Interviewsubjekte erzählten mit einer erstaunenden Aufrichtigkeit über ihr Familienleben, und es ist uns gelungen, aus den Gesprächen viele, für uns besonders wichtige Folgerungen zu ziehen. Demnach erstellten wir die Interviews. Die Aufnahmen wurden jeweils auf Neunzigminuten-Diktafon- und Sechzigminuten-Kameraaufnahmen

fixiert, außerdem machten wir von Interviewsubjekten an Ort und Stelle Fotos. In der letzten Forschungsphase wurden die Diktafonaufnahmen digitalisiert. Wir erstellten demnächst zur Inhaltsanalyse sowie Aufarbeitung der Interviews eine Textdatenbasis, in der die auf die Fragen gegebenen Antworten der Erinnerungspersonen je nach Person und Fragengruppe enthalten sind.

Agnes Tóth unterteilt in ihrer Publikation u. d. T. *Hazatérték* in drei, voneinander klar abgeordnete Gruppen die Deutschstämmigen, das sind die der Vertriebenen, die der Verbliebenen und die der Zurückgeflohenen.⁵ In dieser Studie und in den von der Forschungsgruppe erstellten Interviews fokussieren wir ausschließlich auf die gegenwärtig in Budaörs lebenden Personen.

Zwischen 2007 und 2010 wurden insgesamt 23 Personen interviewt. Bei den 23 methodisch analysierten Interviews wurden 15 Frauen und 8 Männer befragt.

Tabelle Nr. 1: Altersverteilung der Interviewsubjekte

Geburtsjahr	Person	Alter im Jahre 1946
1916	1	30
1919	3	27
1920	2	26
1921	2	25
1923	2	23
1924	3	22
1925	1	21
1926	3	20
1927	1	19
1929	1	17
1930	1	16
1931	1	15
1932	1	14
1935	1	11
Insgesamt:	23	20,42

Quelle: Vertreibungsinterviews, Jakob Bleyer Heimatmuseum, Budaörs

Die älteste Erinnerungsperson wurde 1916 geboren und war zur Zeit der Interviewaufnahme in ihrem 93. Lebensjahr und in einem tadellosen physischen und geistigen Zustand. Das jüngste Interviewsubjekt wurde 1935 geboren, es war zur Zeit der Vertreibung erst 11. Jahre alt und war bei der Interviewerstellung im 72. Lebensjahr.

5 TÓTH, ÁGNES. *Hazatérték. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008, S. 7-8.

Tabelle Nr. 2: Lebensalter der Interviewsubjekte bei der Interviewaufnahme

Geschlecht	Lebensalter bei der Interviewaufnahme (Jahr)				Insgesamt:
	72-79	80-85	86-90	91-	
Frauen	2	7	5	1	15
Männer	3	5	0	0	8
Insgesamt:					23

Forrás: Kitelepítési Interjúk, Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, Budaörs

1. Voreignisse der Vertreibung

1/a. „Es war ein Festtag, das Weihnachtsfest, aber wir feierten nicht.“⁶

Die erste Fragengruppe diente zur Untersuchung der Umstände bei der Einmarschierung der Russen und ihres Aufenthalts in Budaörs.⁷ In der Kollektiverinnerung der die tragischen Ereignisse erlebten Einwohner von Budaörs sind diese Erinnerungsbilder bis zum heutigen Tag lebendig. Die Mehrheit der Bevölkerung erlebte ja diese Ereignisse gemeinsam, auch physikalisch in einem Luftraum und durch diesen Umstand kommt die Kollektiverinnerung bei diesem Fragenbereich noch mehr zur Geltung. In den Antworten sind Gleichheiten im Großteil zu beobachten, aber auch Widersprüche sind in einigen Fällen zu entdecken, bzw. auch individuelle Geschichten wurden uns erzählt.

In den Antworten der Interviewsubjekte waren die Motive von Heiligabend und Weihnachten schlüsselwichtig. Dabei geht es um den einzigen, einem Datum gleichzusetzenden Fixpunkt, von dem die Befragten sich einstimmig äußern konnten.⁸ Was konkrete Jahreszahlen betrifft, sind abweichende Angaben vorhanden: einzelne Erinnerungspersonen verwechselten die Jahreszahlen 1944-45-46. Nach Behauptung einer unserer Erinnerungspersonen losch das Licht in der Siedlung um 11 Uhr aus.⁹ Die Bestürzung bei der Bevölkerung war groß. Fast alle erwähnen, dass sie zu ihrer Obhut die Keller am Steinberg wählten, die für sie als sicherer schienen: *„Im Dezember neunzehnhundertvierundvierzig fing der Krieg an. Da war es Heiligabend, vierundvierzig und dann begann die Schießerei. Und wir waren in den Kellern.“*¹⁰ Gelegentlich kam es auch vor, dass sich mehr als fünfzig Menschen in einem Presshauskeller zusammendrängen mussten. Die Mehrheit der Keller stand aber schon offen, sie waren aufgebrochen und

6 Budaörser Einwohnerin Frau N. ist bei Erstellung des Interviews 81 Jahre alt - 18. 07. 2007.

7 Die Erinnerungspersonen verwendeten für die sowjetischen Truppen konsequent den Ausdruck „Russen“, und wir folgten in der Studie diesem Wortgebrauch.

8 Budaörser Einwohnerin Frau P. ist bei der Interviewerstellung 88 Jahre alt - 13.09.2008., Budaörser Einwohnerin Frau F. ist bei der Interviewerstellung 93 Jahre alt - 07.02.2009., Budaörser Einwohnerin Frau R. ist bei der Interviewerstellung 89 Jahre alt - 30. 04. 2010.

9 Budaörser Einwohner A. F. ist bei der Interviewerstellung 84 Jahre alt - 02. 05. 2007.

10 Budaörser Einwohnerin Frau SZ. ist bei der Interviewerstellung 83 Jahre alt - 31. 05. 2008.

geplündert. Danach wählten viele den mächtigen Keller unter der Mädchenschule für den Zufluchtsort. Hier – wenn auch etwas übertrieben –, erwähnt man den gleichzeitigen Aufenthalt von fünftausend bzw. dreitausend Menschen, weiterhin den Umstand, dass ein weiterer Aufenthalt nach den hier verbrachten ein paar Wochen nicht mehr gestattet wurden, weil man ja vor dem Ausbruch einer möglichen Epidemie Angst hatte. *„Dann kamen wir da heraus, gingen in die Mädchenschule, dort waren wir, ich weiß nicht mehr, einige Wochen, und wir wurden auch von dort fortgejagt. Es wurde nicht erlaubt, denn man hatte Angst, dass eine Seuche ausbricht. Wir waren zumindest fünftausend, wenn nicht mehr.“*¹¹

Die russischen Offiziere und Soldaten wurden samt ihrer Pferde und Karren in den Häusern der Budaörser Einwohner untergebracht. Viele von den Interviewsubjekten berichteten darüber, dass es denjenigen besser erging bei denen Offiziere untergebracht waren.

Nach zwei unserer Gewährspersonen enteigneten die Russen die Bevölkerung ihrer Wertgegenstände. Vorwiegend Taschenmesser und Armbanduhren wurden konfisziert. Gegen Ende des Zweiten Weltkrieges wurden in die sowjetische Armee auch Männer aus Transkaukasien eingezogen, die in ihrer Heimat in größter Armut lebten, weshalb eine Armbanduhr für jeden von ihnen eine besonders kostbare Wertsache war, die sie ja bislang nicht gekannt hatten.

Die Befragten erwähnten fast ohne Ausnahme, dass die Hungersnot damals enormes Ausmaß hatte, die mit der Einmarschierung der Russen bzw. ihrer Lebensmittelplünderungen noch mehr zunahm. Einige berichteten darüber, wie man das Lebensmittel verstecken musste. Mehrere erwähnten, dass die Küche in ihrem Haus ausgerichtet war, wo die Russen jeden Tag zum Essen kamen. Die Erinnerungspersonen sprachen auch davon, was mehrmals vorgekommen ist, dass sie nämlich manchmal in die Küche der Russen gingen, um etwas Brot oder Kuchen zu klauen.

Ebenfalls ein zurückkehrendes Erinnerungsbild stellt das Motiv des Weines dar. Zitat aus einer Erinnerung: *„Die Schwaben ließen den Wein fließen, die Russen legten sich auf den Bauch und tranken den Wein so auf.“*¹² Viele der Gewährsleute riefen die Tatsache in Erinnerung, dass die Russen infolge des übermäßigen Weintrinkens aggressiv und gewaltsam wurden. Die Erinnerungspersonen sprechen im Zusammenhang mit den betrunkenen und randalierenden russischen Soldaten auch über die Fälle, bei denen auf Wirkung des Alkohols mehrmals vorgekommen ist, dass sie junge Mädchen und Frauen gewaltsam misshandelten. Fünf Männer und sechs Frauen berichteten schamhaft über diese Geschehnisse. Bleiben ihre Gedanken oft auch unvollendet, wird man durch sie zum Weiterdenken angespornt. Die befragten Frauen haben selbstverständlich nicht gewollt ihre eventuell erlebten eigenen Erfahrungen zur Sprache bringen. Nur eine damals zwanzigjährige Frau berichtete darüber, dass man ihr ganz bestimmt auf keinerlei Weise etwas angetan hatte.

Die Gewährspersonen erwähnen nach den Erprobungen der Frauen, dass die Männer von den Russen gefangen und zu Gemeinarbeit gezwungen wurden. Sie mussten im

11 Budaörser Einwohnerin Frau SZ. ist bei der Interviewerstellung 83 Jahre alt - 31. 05. 2008.

12 Budaörser Einwohnerin Frau M. ist bei der Interviewerstellung 80 Jahre alt - 11. 05. 2007.

Kirchengarten mit Spitzhacken und Spaten riesengroße Gruben graben und darin die bis Nachmittag hergebrachten russischen Toten beerdigen. Die Gewährsleute meinten, diese Arbeit sei Arbeitsdienst gewesen, wobei das Erinnerungsbild verflissen war, als die Männer in der Kossuth Straße zusammengesammelt und die meisten von ihnen – wie es in den Erzählungen heißt – in die Sowjetunion verschleppt wurden. Man sagte den Männern, sie werden nach Érd transportiert, und von den Frauen verlangte man für drei Tage Lebensmittel. Einige von ihnen wurden tatsächlich weggeführt, und keine Nachricht mehr ist von ihnen gekommen.

Die meisten Widersprüche waren in den Rückerinnerungen bei dem Fragenkreis, der sich auf die Kriegshandlungen bezog. Mehrere behaupteten entschlossen, dass es in der Ortschaft keine Kriegshandlungen gab. Nach drei Gewährspersonen kamen aber solche vor: „täglich zweimal gab es Luftangriffe, morgens nach neun Uhr und abends um neun Uhr“¹³, „dann bekamen wir in der Nacht Einschuss“¹⁴, „Es gab Kriegsereignisse“.¹⁵

Die Interviewsubjekte berichteten außer den übereinstimmenden und widersprüchlichen Vorfällen auch über individuelle erwähnenswerte Ereignisse. Eine Erinnerungsperson, die damals am Gemeindehaus arbeitete, konnte beispielsweise die im Gemeindegemeindeamt herrschenden Verhältnisse wahrheitsgetreu wachrufen: *Schon am sechsten Januar musste ich im Amt erscheinen, um dort Ordnung zu machen. Hättest du nur gesehen, was die Russen im Amt angestiftet haben, wie das Amt ausgesehen hat, es war ein fürchterlicher Anblick! Sämtliche Unterlagen, alles umgewühlt, die Schubladen herausgezogen.*¹⁶ Eine der befragten Frauen erzählte beinahe mit Entsetzen darüber, wie viele Läuse überall waren, und dass man deshalb die Bekleidung der Russen auskochen, dann mangeln musste. Ein anderer Befragter erwähnte den Vorfall, dass ein Weißrusse zu beten begann, bevor sie alle beim Abendessen zugegriffen hatten, worüber die Anwesenden ihr Erstaunen äußerten. *„Ich bin Weißrusse, und bei uns ist dies die Gewohnheit.“*¹⁷ Für ein weiteres individuelles Motiv gilt der Umstand, dass Pfarrer Sík die Menschen behütete, als die Bevölkerung sich im Keller der Mädchenschule aufhielt.¹⁸ Im Zusammenhang damit wurde das tragische Ereignis erwähnt, bei dem man den Kassenschrank offen fand, und das gesamte Geld mitgenommen wurde, bis der Herr Pfarrer heimkam.¹⁹

1/b. „Sie sind weggegangen, denn sie hatten vor den Russen Angst“²⁰

Die nächste, von der Forschungsgruppe gestellte Frage bezog sich auf den Zeitabschnitt der Flucht. Unter allen bearbeiteten Themen war es aus der Sicht der Datenerfassung eines

13 Budaörser Einwohner F. P. ist bei der Interviewerstellung 83 Jahre alt – 05. 2007.

14 Budaörser Einwohner M. E. ist bei der Interviewerstellung 84 Jahre alt – 05. 06. 2007.

15 Budaörser Einwohnerin Frau K. ist bei der Interviewerstellung 77 Jahre alt – 06. 09. 2008.

16 Budaörser Einwohner F. P. ist bei der Interviewerstellung 83 Jahre alt – 05. 2007.

17 Budaörser Einwohner P. H. ist bei der Interviewerstellung 72 Jahre alt – 17. 11. 2007.

18 Budaörser Einwohnerin Frau M. ist bei der Interviewerstellung 80 Jahre alt – 11. 05. 2007.

19 Barmherzige Schwestern sind bei der Interviewerstellung 83, 88, 86 Jahre alt – 08. 10. 2007.

20 Budaörser Einwohner P. H. ist bei der Interviewerstellung 72 Jahre alt – 17. 11. 2007.

der lückenhaftesten, weil nur 10 Erinnerungspersonen von dieser Zeit sprechen konnten. Anhand der Antworten ist eindeutig festzustellen, dass sie unmittelbar nicht betroffen waren. Die Befragten verwendeten nicht den Ausdruck ‚Flucht, fliehen‘ – sie wird vorzüglich von der Geschichtswissenschaft gebraucht –, sondern gebrauchten mit Vorliebe die Ausdrücke wie „durchgegangen“, „weggegangen“, „hinausgegangen“. Manche Antwortgeber verwechselten die in dieser Zeit Geflüchteten mit den als Soldaten in der Front kämpfenden Männern, und es bereitete ihnen auch Sorgen, das genaue Datum in Erinnerung zu rufen. Die Befragten meinten einheitlich, dass die Einwohner vor der Front, bzw. aus Angst vor den Russen die Siedlung verließen. Die Interviewssubjekte brachten die Volksbund-Mitgliedschaft und den SS-Dienst, welche sie als mögliche Gründe für die Flucht erwähnten, mit diesem Thema in einen engen Zusammenhang. Nach ihrer Behauptung gingen diejenigen weg, die auf irgendeine Weise kompromittiert waren. Zwei Befragte erwähnten, dass auch diejenigen die Siedlung verlassen hatten, die weder Volksbund-, noch SS-Mitglieder waren, nur aber vor den Russen Angst hatten. Andere zwei Erinnerungspersonen erwähnten, dass die Flucht unter organisierten Rahmen verlief, für die Reise standen PKW-s sowie Busse zur Verfügung, und eine Person berichtet über die Fahrt mit dem Pferdewagen.

1/c. „Dafür mussten wir das Bad austragen“²¹

Wir wollten zur Frage der Volksbund und SS-Mitgliedschaft die Stellungnahme der Befragten erfahren. Aus den persönlichen Erfahrungen sowie den bearbeiteten Interviews stellt sich eindeutig heraus, dass dieser Themenkreis auch 65 Jahre nach den überlebten tragischen Ereignissen, in unseren Tagen beinahe noch für ein Tabuthema gilt. Nur zehn von den Interviewssubjekten brachten es, und auch sie besonders wortkarg, zur Sprache. Eine handgreifliche Erklärung dafür könnte darin bestehen, dass die Erinnerungspersonen bis heute unsicher sind, was und aus welchem Blickpunkt sie die Frage betreffend der Öffentlichkeit mitteilen. Das sollte eine Erklärung dafür sein, dass niemand über eine persönliche Betroffenheit berichtet hat. Die Befragten grenzten sich vom Volksbund ab. Jedoch leben in frischer Erinnerung der Gewährspersonen die Institution des Volksbund-Hauses sowie sein innerhalb der Siedlung eingenommener Platz. Wir konnten dabei als wichtigen Faktor feststellen, dass keine der Erinnerungspersonen der Meinung war, dass die Volksbund-Mitglieder oder diejenigen, die sich zum SS-Dienst meldeten, sich ihrer Heimat gegenüber gestellt hätten. Trotz der Gewichtigkeit des Themas bagatellisieren sie seine Bedeutung: die meisten hielten es für eine Begeisterung ihrer Jugendzeit. Ein Interviewssubjekt erinnert sich so: *„Das war der Volksbund-Klub für Kinder, ein Spielhaus, sie gingen dorthin zum Spielen.“*²² Die Männer also, die damals 10 bis 14 Jahre alt waren, erwähnen es als eine Art Unterhaltungsmöglichkeit. Unsere Erinnerungsperson Frau G. erwähnt als anderen Grund für die Mitgliedschaft den wirtschaftlichen Nutzen: *„Da gutes Gehalt und bequeme Umstände versprochen wurden.“*²³

21 Budaörser Einwohner P. H. ist bei der Interviewerstellung 72 Jahre alt - 17. 11. 2007.

22 ebd.

23 Budaörser Einwohnerin Frau G. ist bei der Interviewerstellung 82 Jahre alt - 09. 02. 2008.

Mehrere unserer Interviewssubjekte erinnerten sich so, dass die reicheren Leute vor allem sich für den Volksbund oder die SS begeistert hatten, und eine Gewährsperson formulierte so: „*Der Mittellose war irgendwie aufgeklärter und glaubte an dieser große Propaganda nicht. (...) Sie wollten im großen Gedrängsel nicht mit dabei sein, mehr aber die reichen Bauern.*“²⁴ Dieser Aussage widerspricht aber gewissermaßen die mehrmals gehörte Behauptung, dass viele nur mit der Aussicht, wirtschaftlichen Nutzen daraus zu ziehen, freiwillig Mitglied wurden. Die Forschungen bewiesen ebenfalls, dass es landesweit mehr die ärmeren und weniger informierten Bevölkerungsschichten waren, die dem Volksbund beitraten.²⁵ Budaörs stellt jedenfalls eine Ausnahme dar, insofern auch ein wesentlicher Anteil der hiesigen gesellschaftlichen Elite (Anwälte, Ärzte, Apotheker, Lehrer und der Pfarrer) mit dabei betroffen war.²⁶

Mehrere Interviewssubjekte sahen einen kausalen Zusammenhang zwischen der Volksbund-Mitgliedschaft bzw. dem SS-Dienst sowie der Vertreibung. P. H. ergriff mit seiner Formulierung den Wesenskern der Frage: „*Dafür mussten wir das Bad austragen*“²⁷ Mehrere erwähnen bei der Erinnerung, dass es welche mit kompromittierender Vergangenheit gab, die nicht vertrieben wurden, die also dableiben durften.

Unsere Antwortgeber machten ohne Ausnahme einen Unterschied zwischen den Männern, die der SS freiwillig beitraten und denen, die gemustert waren. Im öffentlichen Bewusstsein wurden Letztere nur als „Muss-SS“²⁸ erwähnt, wie A. F. sich daran erinnert.

Eines unserer Interviewssubjekte erinnerte sich auch daran, dass Miklós Horthy, der Reichsverweser Ungarns bei Hitler die Musterung der Deutschen angeregt hätte, was nicht hat stimmen können, die Geschichtsfakten widerlegen dieser Behauptung.²⁹

1/d. „Die erste war am Fronleichnam fünfundvierzig“³⁰

Unsere Gewährspersonen wissen über die Internierungen bedauerlicherweise wenig, so konnten wir nur spärlich Informationen ermitteln. Dem vorangehenden Themenkreis ähnlich, berichtete man auch in diesem Falle über keine persönliche Betroffenheit. Aus den Antworten ergibt sich aber eindeutig, dass die Individual- und die Kollektiverinnerung bis heute die die ersten Internierungen betreffenden Ereignisse frisch behielten. Anhand dieser Geschehnisse wird die Fronleichnamsprozession fast ausnahmslos erwähnt, sie spielt doch bis heute eine hervorgehobene Rolle im Leben der religiösen Budaörser. Die erste Razzia traf die Bevölkerung an einem Sonntag, als der Blumentepich zum Fronleichnamstag gelegt war. Nach Aussage einer Gewährsperson wählte

---

24 Budaörser Einwohner P. H. ist bei der Interviewerstellung 72 Jahre alt - 17. 11. 2007.

25 Darüber ausführlicher: TILKOVSKY, LORÁNT: *Ez volt a Volksbund. A német népcsoport-politika és Magyarország 1938-1945.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1978. (i. w.: TILKOVSKY 1978)

26 s. Studie von Grósz, András.

27 Budaörser Einwohner P. H. ist bei der Interviewerstellung 72 Jahre alt - 17. 11. 2007.

28 Budaörser Einwohner A. F. ist bei der Interviewerstellung 84 Jahre alt - 02. 05. 2007.

29 s. darüber: TILKOVSKY 1978, S. 60-71.

30 Budaörser Einwohnerin Frau Z. ist bei der Interviewerstellung 88 Jahre alt - 08. 03. 2008.

die Polizei mit Absicht diesen Zeitpunkt, denn die meisten Männer hielten sich da auf demselben Platz auf: *„Zum Fronleichnam waren wir da, und am Sonntag waren wir draußen, und vor allem am Sonntag, wenn es ein solches Fest oder Ähnliches gab, nutzten die das aus.“*³¹ Ein paar Monate später, auf dem Steinberger Kiritog im September fand wieder eine Razzia statt, aber dabei wurden wenig junge Leute mitgenommen, denn die Polizei hatte bereits die benötigte Bestandszahl.³² Die Erinnerungsbilder dieser Razzia sind aber schon sehr verwischt. Eine Gewährsfrau allein berichtete – ziemlich mangelhaft – über dieses Ereignis. Einige sahen zwischen der Internierung und dem SS-Dienst sowie der Volksbund-Mitgliedschaft Zusammenhänge.³³ Keine Übereinstimmung zeigt sich die Schauplätze der Internierungslager betreffend. Die meisten sprachen von der nahe liegenden Petófi-Kaserne als von einem möglichen Schauplatz, aber es kam auch vor, dass sie die Hadik-Kaserne, Kistarcsa, Nagykáta oder die Ilka-Pušta erwähnten.

Eines unserer Interviewsujekte erinnerte sich an den Umstand, dass der Pfarrer am Fronleichnamstag bei der letzten Station aufmerksam wurde, und gleich die Leute warnte.³⁴

Eine andere Erinnerungsperson berichtete wie folgt: *„Mit der Internierung war es besonders schwer, weil es da keine Frist gab, wann man freigelassen wird. Wenn die da beim Innenministerium guter Laune waren, ließen die einen raus.“*³⁵

1/e. „Sie nahmen uns die schönen Äcker, die Pfirsichgärten und die Weinberge weg.“³⁶

Unsere nächste Frage bezog sich auf die Vermögenskonfiszierungen. Wie es sich aus dem Charakter des Themas ergibt, erschienen ausschließlich individuelle Lebenssituationen und Erinnerungsbilder in den Rückerinnerungen. Bei dieser Frage ist vorgekommen, dass die Interviewsujekte auch die persönlichen Erfahrungen uns mitgeteilt haben. Alle Befragten konnten darüber berichten, in welchem Maße ihre Familien von der Vermögenskonfiszierung betroffen waren. *„Und die haben uns des Bodens enteignet und nichts übrig gelassen“*³⁷, erinnert sich Frau J. traurig. Aus dem Interview stellt sich heraus, dass die Betroffenen in dreifacher Weise auf die Vermögenskonfiszierung reagierten. Im ersten Falle nahmen die ihren Grund enteigneten Menschen die entstandene Situation an, und begannen als Tagelöhner zu arbeiten, um den Lebensunterhalt zu verdienen. Anderen ist es gelungen, sich mit dem neuen Eigentümer zu vereinbaren und sie bekamen ihre Äcker zurück. Im dritten Falle gingen sie mit Rechtsbehelf ins Ministerium. Nach langwieriger Sachbearbeitung, ihre Anträge mit Bestätigungen vom Grundbuch und Befreiungsdokumenten un-

31 Budaörser Einwohnerin Frau SZ. ist bei der Interviewerstellung 83 Jahre alt – 31. 05. 2008.

32 s. Studie von Grósz, András.

33 Für Sachverhaltsaspekte der Zusammenhänge s. Studie von Grósz, András.

34 Budaörser Einwohnerin Frau Z. ist bei der Interviewerstellung 88 Jahre alt – 08. 03. 2008.

35 Budaörser Einwohner A. F. ist bei der Interviewerstellung 84 Jahre alt – 02. 05. 2007.

36 Budaörser Einwohnerin Frau G. ist bei der Interviewerstellung 82 Jahre alt – 09. 02. 2008.

37 Budaörser Einwohnerin Frau Z. ist bei der Interviewerstellung 88 Jahre alt – 08. 03. 2008.

terstützt, gelang es ihnen, dreiviertel des Grundstückes zurückzubekommen, wo sie das Wirtschaften neu beginnen konnten.³⁸

2. Die Vertreibung

2/a. „Das ganze Dorf war aufgewühlt wie ein Bienenkorb“³⁹

Die Fragen, die sich darauf bezogen, was war der Bevölkerung von den Nachrichten über die Aussiedlung bekannt, wurden von 16 Interviewsubjekten beantwortet. Summierend ist festzustellen, dass die Nachricht über die Aussiedlung in der Kollektiverinnerung bis heute frisch weiterlebt. 9 von den Interviewsubjekten berichteten darüber, dass keinerlei Information ihnen über die Vertreibung bekannt gegeben wurde. Der wichtigste Grund dafür war, dass die Bevölkerung keine Tageszeitungen las und auch kaum Radio hörte. Wie allgemein bekannt, war die Bevölkerung von Budaörs zum Großteil deutschsprachig, und aus diesem Grunde waren es auch die sprachlichen Hindernisse, warum sie aus verschiedenen Presseorganen keine Nachrichten über die Vertreibung hörten.

Eine weitere Erklärung ist, dass eine sehr kurze Zeit zwischen der Erscheinung der Durchführungsanweisung der Aussiedlungsverordnung (10. Januar) und dem effektiven Beginn ihrer Durchsetzung (13. Januar) verging.

Die Tatsache der Vertreibung wurde den Einwohnern der Siedlung aus dem Text des ausgehängten Plakats bekannt. Das am Gemeindehaus ausgehängte Plakat war zweisprachig und enthielt die folgenden wichtigsten Informationen:⁴⁰

1) *„Laut Beschluss der Berliner Konferenz der alliierten Dreimächte werden die deutschen Einwohner Polens, der Tschechoslowakei und Ungarns nach Deutschland übersiedelt.“*

2) *„Diese Verfügung ist keine Strafmassnahme den deutschen Einwohnern gegenüber, sie kehren ja nach ihr eigentliches Heimatland, zu ihren Rassenbrüder, in einen Verwandtenkreis zurück, wo für ihren Lebensunterhalt bereits am weitgehendsten gesorgt wurde.“*

3) *„Die aus Ungarn nach ihr Mutterland zurückkehrenden Deutschen werden in eine Zone Deutschlands unter amerikanischer Besetzung übersiedelt.“*

4) *„Die alliierte Kontrollkommission bietet mit der ungarischen Regierung zusammen alles auf und scheidet kein Opfer, damit die Umsiedlung in humaner Weise, planmässig, systematisch und reibungslos vor sich gehe.“*

5) *„Laut der einschlägigen Verordnung haben alle diejenigen zu übersiedeln, die bei der letzten Volkszählung sich zur deutschen Nationalität bzw. Muttersprache bekannt haben, sowie die statt ihres magyarisierten Familiennamens einen deutschlautenden angenommen haben, ferner die Mitglieder des Deutschen Volksbundes oder einer deutschen bewaffneten Formation (SS).“*

---

38 Budaörser Einwohnerin Frau G. ist bei der Interviewerstellung 82 Jahre alt - 09. 02. 2008.

39 Budaörser Einwohnerin Frau B. ist bei der Interviewerstellung 88 Jahre alt - 25. 04. 2007.

40 Die Erinnerungspersonen machten über den Inhalt des Plakats keine Anmerkungen. Ein Exemplar des Plakats bilden den Bestandteil der ständigen Ausstellung des Jakob Bleyer Heimatmuseums.

6) *„Ausgenommen sind von den oben angeführten Personen diejenigen in Ehegemeinschaft mit einem Ehegatten (einer Ehegattin) nicht deutscher Nationalität und Muttersprache, samt ihren minderjährigen Kindern und mitlebenden Vorfahren (Eltern, Großeltern), falls diese ihr 65. Lebensjahr überschritten haben.“*

Gesuche um Enthebung auf Grund § 2 Punkt 2 und 3 der Regierungsverordnung Nr. 12330/1945 sind bei der vom ung. Innenminister beauftragten Kommission an Ort und Stelle zu unterbreiten.“

7) *„Die Rücksiedelnden werden in heizbaren, mit Liegestätten versehenen Waggons befördert; für ihre sanitäre Versorgung werden entsprechende Maßnahmen getroffen.“*

8) *„Die Heimkehrenden dürfen ihre Wertsachen (Juwelen), Bargeld – mit Ausnahme von ausländischen Valuten – die notwendigsten Bekleidungsgegenstände, Bettwäsche, Handwerkzeuge und Haushaltsgegenstände, ferner pro Person 20 Kilo Verpflegung (u. zw. 1 Kilo Fett, 2 Kilo Fleisch, 7 Kilo Mehl, Brot oder Teigwaren, 2 Kilo Hülsenfrucht, 2 Kilo Erdäpfel) mit nehmen. Gesamtgewicht des ganzen Gepäcks darf 100 Kilo pro Person – die 20 Kilo Verpflegungsvorrat eingerechnet – nicht überschreiten. Zwecks Verminderung der unnützlichen Last und besserer Handhabung des Gepäcks ist es ratsam die Sachen in Säcke einzupacken.“*

Zum Schluss wurde von den „Umsiedlern“ verlangt, ihre Ruhe zu bewahren und die Aussiedlungsbehörden bei ihrer Arbeit zu unterstützen.

Einige erwähnten, dass der Kleinrichter die bevorstehende Aussiedlung austromelte, aber die Bevölkerung hielt diese Nachricht nicht für glaubhaft. Sie konnte sich nicht vorstellen, dass ihr so was passieren könnte. Eine Erinnerungsperson berichtete dagegen: *„Jedem war bewusst, geholt zu werden, denn es gab hier genug Volksbundisten.“*⁴¹

Ein Teil der Gewährspersonen sprach darüber, von der Vertreibung erst erfahren zu haben, als die Polizei die Siedlung bereits umzingelt hat. *Niemand glaubte daran, dass es eine Vertreibung geben wird, wie ich es meine. Erst dann, als die Gemeinde besetzt wurde. Sie wurde von 100 Polizisten besetzt. Die alten Polizisten, in den alten Uniformen. Sie besetzten das Dorf, umzingelten es. Weder rein, noch raus.“*⁴²

Der Kundmachung enthielt zwar ausführlich die Gründe für die Aussiedlung, jedoch war den Betroffenen der genaue Grund ihrer Aussiedlung nicht bekannt.

2/b. „Als sähe ich es heute noch, wie den Kreuzweg unseres Herrn Jesus“⁴³

Unsere Forschungsgruppe hatte in den Folgenden vor, mit Hilfe der persönlichen Erinnerungen die genauen Umstände bei der Durchführung der Aussiedlung in Budaörs übergreifend zu untersuchen. Bestimmte Details des Vertreibungsablaufes sind auf Grund von Archivquellen schwer zu rekonstruieren, weshalb mehr Betonung auf die Relevanz der Rückerinnerungen gelegt wird. Das nach einer durchgehenden Analyse

41 Budaörser Einwohneri P. H. ist bei der Interviewerstellung 72 Jahre alt – 17. 11. 2007.

42 Budaörser Einwohner A. M. ist bei der Interviewerstellung 78 Jahre alt – 16. 05. 2007.

43 Budaörser Einwohnerin Frau Z. ist bei der Interviewerstellung 88 Jahre alt – 08. 03. 2008.

der Interviews erhaltene Bild zeigt, dass diese tragischen Ereignisse bis heute den meist lebendigen Teil der Erinnerung darstellen, weil alle Befragten ohne Ausnahme im Stande waren, über die persönlich erlebten Ereignisse ausführlich zu berichten. Die Informationen über Kalenderdaten sind für heute schon erblasst, denn wir haben ja keine einheitlichen Antworten diesbezüglich erhalten, was aber für die Umstände gar nicht zutrifft. Als markanteste Bilder der Erinnerung nannte man die Nacht und die Kälte, sie wurden beinahe ohne Ausnahme von jeder Erinnerungsperson erwähnt. Die Umstände des Einpackens wurden ebenfalls von allen in Erinnerung gerufen. Sie berichteten einheitlich darüber, dass sie in der Mehrheit der Fälle Kleidungsstücke mitführen durften. *„Es war kalt, bitterkalt. In der Nacht. Nichts war vorbereitet, kein Essen, nichts.“*⁴⁴, *„Mit dem Pferdewagen wurden die Sachen hinausgebracht, was für uns eine große Hilfe war. Bettwäsche, Kleidung wurde mitgenommen, und was man noch an Lebensmittel hatte.“*⁴⁵ Die Befragten erinnerten sich abweichend an das vorgeschriebene Gewicht eines Gepäcks. Im Hintergrund dessen soll der Umstand stehen, dass die Gewährsleute nicht einmal während der Durchführung der Vertreibung die Vorschriften genau kannten, sie wussten also nicht, was und wie viel sie mitführen durften. Auch die abweichenden Informationen der an die Haustür klopfenden Polizisten beeinflussten freilich diese Tatsache. Nach Behauptung von einigen unserer Gewährsleute wurde das genaue Gewicht der Gepäcke nicht genau kontrolliert, denn es war völlig unmöglich, in der für das Einpacken vorgesehenen ziemlich kurzen Zeit auch die noch zulässige Menge einzupacken. Die Ordnungspolizisten sind in der Erinnerung so festgehalten: *„In der Nacht kamen die Polizisten, sie klopfen an die Tür, wir machten auf, wir mussten in zwei Stunden die Wohnung verlassen. Und die Schlüssel abgeben.“*⁴⁶ *„Damals waren es normale Polizisten, nicht wie jetzt.“*⁴⁷

Der Sitz der Aussiedlungskommission hinterließ in der Erinnerung tiefe Spuren. Die Befragten berichteten einstimmig, dass die Kommission sich zuerst am Gemeindehaus, dann in der Knabenschule einrichtete.

Da unsere Gewährsleute mit einer Ausnahme im Lande verblieben sind, lässt sich die Flucht vor der Vertreibung in diesem Falle jeweils an einzelne Individualerlebnisse knüpfen. *„Wir entflohen durch die Berge im Dunkeln nach Budapest, ins Statistische Amt. Wir haben das Dokument bekommen, ungarische Nationalität, deutsche Muttersprache. Da war schon die Kommission hier, in der Knabenschule, und die Taufpatin brachte es hin, sie zeigte es ihnen, sie waren erstaunt und meinten, es hätten auch die Schwaben machen können, und damals gab es keinen Soldaten in der Familie, und so haben wir die Befreiung erhalten.“*⁴⁸

Aus dem Interview ist ersichtlich, dass die Betroffenen über die genaue Begründung der Vertreibung gar nicht im Klaren waren. In mehreren Rückerinnerungen wird erwähnt, dass die deutsche Muttersprache ihrer Meinung nach unter den

---

44 Budaörser Einwohner A. B. ist bei der Interviewerstellung 84 Jahre alt - 23. 02. 2008.

45 Budaörser Einwohnerin Frau G. ist bei der Interviewerstellung 76 Jahre alt - 19. 01. 2008.

46 Budaörser Einwohnerin Frau Z. ist bei der Interviewerstellung 88 Jahre alt - 08. 03. 2008.

47 Budaörser Einwohnerin Frau M. ist bei der Interviewerstellung 80 Jahre alt - 11. 05. 2007.

48 Budaörser Einwohnerin Frau G. ist bei der Interviewerstellung 82 Jahre alt - 09. 02. 2008.

Gründen für die Vertreibung gefehlt hat, was aber dem dies betreffenden Inhalt der Aussiedlungsverordnung⁴⁹ widerspricht. Die Bevölkerung war wegen der oben erwähnten Gründe über die Aussiedlungsverordnung nicht in Kenntnis gesetzt.

Abweichende Erinnerungsbilder tauchen in der Kollektiverinnerung den Kreis der Auszusiedelnden betreffend auf. Wir bekamen von einigen Interviewsubjekten die Information, dass jeder fast ohne Ausnahme vertrieben wurde, ohne jede Rücksicht auf seine Vergangenheit. Ein Interviewsubjekt beurteilte dies als positiv, weil es seines Erachtens psychisch sogar von Vorteil war, weil - heißt die Argumentation - keine Unterschiede gemacht wurden und die Leute nicht zu spüren bekamen, ihre Heimat wegen ihrer Schuldigkeit verlassen zu müssen.⁵⁰ Einige Gewährspersonen haben in der Erinnerung, dass diejenigen gehen mussten, die schöne Häuser und Vermögen hatten, damit man den Neuansiedlern Wohnungen geben konnte.⁵¹ Eine der Befragten erinnert sich aber so: *„Eher die Vermögenden sind hier geblieben.“*⁵²

Ein einziger Gewährsmann, F. P. konnte über die Ereignisse am Gemeindehaus berichten. Nach seiner Aussage wurden im Gemeindehaus auf Gestellen die Wohnungsschlüssel der vertriebenen Einwohner aufbewahrt, je nach Straßen gruppiert. Er habe am Gemeindehaus den Auftrag bekommen, von den Höfen der bereits leer stehenden Häuser das dort gelagerte Brennholz abzuliefern. Damit wollte man den in den Waggonen frierenden Menschen mit Brennstoff helfen.⁵³

Die Interviewsubjekte erwähnen kaum die zweite Budaörser Aussiedlung. Die erste Aussiedlung hinterließ in der Kollektiverinnerung viel tiefere Spuren. Einer der Gewährspersonen berichtete, dass die Namensliste für die zweite Aussiedlung am Gemeindehaus ausgehängt war, und bei jedem Namen war auch der Grund bezeichnet: deutsche Muttersprache oder deutsche Nationalität.⁵⁴ Mehrere brachten bei der zweiten Aussiedlung den Kreis der Betroffenen mit der Vermögenslage in Zusammenhang.

2/c. „Als die Viehwaggon voll waren, fuhr der Zug mit ihnen ab.“⁵⁵

Nur zehn Antwortgeber konnten über die Reiseumstände berichten, denn die von uns Befragten wurden nicht vertrieben, die Mehrheit von ihnen blieb hier. Es gab nur eine Person, die vertrieben worden war, später aber in die Siedlung zurückkehrte.⁵⁶ Daher konnte nur diese Person allein über persönliche Erlebnisse sowie über die Umstände der Reise nach Deutschland sprechen. Der Weg dauerte 11 Tage lang. Etwa achtunddreißig Menschen wurden in den Waggonen zusammengedrängt, sie konnten auf Stroh sitzen eventuell auch liegen. Diese Person berichtete auch darüber, dass ein Herd im

49 s. Verordnung Nr. 12.330/1945. M.E.

50 Budaörser Einwohner F. H. ist bei der Interviewerstellung 77 Jahre alt - 03. 05. 2007.

51 Budaörser Einwohner P. H. ist bei der Interviewerstellung 72 Jahre alt - 17. 11. 2007.

52 Budaörser Einwohner J. P. ist bei der Interviewerstellung 81 Jahre alt - 21. 06. 2007.

53 Budaörser Einwohner F. P. ist bei der Interviewerstellung 83 Jahre alt - 05. 2007.

54 Budaörser Einwohner A. F. ist bei der Interviewerstellung 84 Jahre alt - 02. 05. 2007.

55 Budaörser Einwohner Frau K. ist bei der Interviewerstellung 77 Jahre alt - 06. 08. 2008.

56 A. B. kam mit seiner Familie zusammen 1956 auf Amtsweg zurück.

Waggon aufgestellt war, wo man Feuer machte, Bohnensuppe kochte und sich erwärmte. Zwei Polizisten begleiteten den Zug. Der Gewährsmann sagte auch, dass die ungarischen Behörden den Reisenden mit keinerlei Lebensmittel halfen. Über die Grenze, in Österreich, war alles schon besser organisiert, denn die Mitarbeiter des Roten Kreuzes brachten warmes Essen und Trinken.⁵⁷

Im Allgemeinen lässt sich anhand der analysierten Interviews feststellen, dass die Gewährsleute von der Aussiedlung unmittelbar nicht betroffen waren und sie nur von Angehörigen ihrer Familie die betroffenen waren, Vertriebenen über die Geschehnisse am Bahnhof und die Missstände der Reise Informationen haben. Aus dessen Resultat kommen in den Erzählungen viele Motive vor, die einerseits aus der Kollektiverinnerung zu den persönlichen Erinnerungen übergangen, andererseits, im Mangel eigener Erfahrungen, Geburten der Fantasie sind. Die Berichte sind vorwiegend bildhaft: Säuglinge, Kinder, Mütter, alte Menschen weinen, frieren am Bahnhof. In Viehwaggonen werden die Vertriebenen transportiert. Die Körperpflege machte ihnen große Sorgen, weil sie nur so viel Wasser hatten, das ihren Trinkwasserbedarf decken konnte.

Kaplan Tamás Nyíri wird von den Befragten in rührenden Erinnerungen erwähnt, er hat den ersten Transport nach Deutschland begleitet. Ein persönliches Interview konnten wir mit dem später sehr angesehenen Theologieprofessor Tamás Nyíri nicht mehr machen, aber wir können aus seinem Reisebericht zitieren, den er in Budapest anlässlich der Konferenz *300 Jahre Zusammenleben* als Vortrag hielt. Er erklärte sich freiwillig bereit, die erste Gruppe seiner Gläubigen auf den Weg zu begleiten, und er bekam dafür auch die Genehmigung. Seine Anwesenheit wirkte sowohl auf die Ausgesiedelten, wie auch auf die daheim Verbliebenen beruhigend. Bei Gelegenheit zelebrierte er die heilige Messe und bestattete unterwegs einen alten Mann. Die Zielstation war Hockenheim, wo die Stadtleitung alles getan hat, um die Umstände der Angekommenen zu verbessern. Der Kaplan fuhr am dritten Tag wieder zurück und in zehn Tagen kam er in Budaörs an. Er brachte den daheim Verbliebenen viele Briefe mit, aber in manchen Fällen hatte er nicht mehr Gelegenheit, sie zu übergeben, weil die Züge nacheinander losgefahren waren...⁵⁸

3. Nach der Vertreibung

3/a. „Das ist so ein Geisterdorf geworden“⁵⁹

Besonders viele der Erinnerungspersonen, etwa 20 Personen, konnten unsere Fragen nach den der Vertreibung zufolge vorherrschenden Verhältnissen beantworten, sie alle wurden von der Aussiedlungspflicht befreit, und daher erlebten sie die damaligen Geschehnisse persönlich. Wir wollten mit gezielter Fragestellung Antwort bekommen,

---

57 Budaörser Einwohner A. B. ist bei der Interviewerstellung 84 Jahre alt. - 23. 02. 2008.

58 NYÍRI, TAMÁS. *A budaörsi kitelepítésről.* / Die Aussiedlungen aus Budaörs. In: *300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből* 300 Jahre Zusammenleben. Aus der Geschichte der Ungarndeutschen. Bd. II. Red.: HAMBUCH Vendel. Budapest, Tankönyvkiadó, [1988]. S. 177-180.

59 Budaörser Einwohner F. H. ist bei der Interviewerstellung 77 Jahre alt - 03. 05. 2007.

was für Erinnerungen sie genauer von den nach Budaörs gekommenen Neuansiedlern haben, und darauf, ob es ihnen gelang, mit ihren vertriebenen Familienmitgliedern, Verwandten, Freunden Kontakte aufzunehmen. Wir haben mehrere wertvolle individuelle Geschichten gehört. Summierend ist feststellbar, dass unsere Interviewssubjekte zwei Gruppen der Ansiedler unterscheiden. In die eine Gruppe gehören die aus dem ungarischen Oberland und Siebenbürgen gekommenen Ansiedler, in die zweite die aus Pest und den umliegenden Siedlungen kamen.

Sie konnten sich mit den aus Siebenbürgen und dem Oberland Gekommenen wegen der Schicksalsähnlichkeit schnell versöhnen. Ein Interviewssubjekt erinnert sich so: *„Sie waren von gleichem Gemüt, sie waren mit Recht da.“*⁶⁰ Es ist zu beobachten, dass die Budaörser für sie das Wort Flüchtlinge gebrauchten, während für die aus anderen, unterschiedlichsten Teilen des Landes Hergesiedelten den Ausdruck Mittellose verwendeten. Unsere Gewährsleute äußerten über die Letzteren verurteilende Meinungen. Einstimmig erinnerten sie sich so, dass die neuen Ansiedler beinahe alles in der Siedlung vernichteten, verzehrten und zugrunde machten. Mehrere erwähnten auch, dass diese Ankömmlinge die Dachbalken verkauften oder verbrannten, die Dachziegel verkauften und damit in den Häusern mächtige Schäden verursachten. Sie erwähnten auch den allgemein bekannten Umstand, dass die neu Angesiedelten von dem in Budaörs traditionell betriebenen Obstanbau und Ackerbau gar nichts verstanden und infolgedessen alles auf den Äckern zu Grunde ging. Nachdem die Ansiedler fast sämtliche Lebensmittelvorräte aufgezehrt und die Häuser geplündert hatten, machten sie sich dann aus dem Staub, wobei sie Riesenschäden hinterließen. Diese Verhaltensweise war ausschließlich für die aus verschiedenen Ortschaften des Landes hier Angesiedelten typisch, nicht aber für die Flüchtlinge.

Mehrere unserer Gewährspersonen berichteten auch darüber, dass auch der Irrtum lange vorherrschend war, die Schwaben kämen wieder zurück.⁶¹ Dieser falschen Vorstellung ist u. a. zuzuschreiben, dass die Beschädigungen und Plünderungen in der Siedlung enormes Ausmaß annahmen.

Wir suchten auch auf die Frage eine Antwort, was für eine Beziehung die Bevölkerung zu den Neuansiedlern hatte. Nur einige der Befragten sprachen darüber. Die sich daran erinnern konnten, teilten uns mit, dass eine Annäherung anfangs nur in Richtung der Ungarn aus dem Oberland gegenüber erfolgte. Die in der Siedlung gegründete Pfadfinderbewegung bot zur Knüpfung und Vertiefung neuer Kontakte Möglichkeit. Dementsprechend freundeten sich die jungen Leute allererst an. Eine Gewährsperson⁶² unterstrich die Gemessenheit der Kontakte zu den neuen Einwohnern. Die neue Einwohnerschaft verabscheute die Schwaben, verletzte, beschimpfte sie mit groben Wörtern, obwohl die hiergebliebene Bevölkerung sich in der ersten Zeit mehr zurückgezogen verhielt, sich nicht einmal auf die Straße wagte und kein Wort deutsch sprach. Die Stimmung war sehr gespannt. Den daheim Verbliebenen

60 ebd.

61 Budaörser Einwohner J. P. ist bei der Interviewerstellung 81 Jahre alt - 21. 06. 2007.

62 Budaörser Einwohner Frau K. ist bei der Interviewerstellung 77 Jahre alt - 06. 08. 2008.

kostete es mehrere Jahre, bis sie die neue schwierige Situation akzeptieren und sich damit abfinden konnten: „Schließlich mussten wir uns dran gewöhnen, dass sie da sind und auch hier bleiben werden.“⁶³

Das Niveau des Schulunterrichts fiel infolge der An- und Aussiedlungen ebenfalls zurück. Darüber berichteten die Barmherzigen Schwestern: „Wir standen vor dem Problem, dass Kinder gekommen sind, die erst bei den Anfangsbegriffen waren, als wir doch schon weiß nicht wie weit waren. Wir bekamen gemischte Schulkinder, mit denen man nichts anfangen konnte. Weder im Wissen, noch im Lernen oder dem Fleiß. Die haben Wohnungen bekommen, siedelten sich an, und die Schüler kamen mit dem Wissen, das sie vom Einzelgehöft mitgebracht hatten, bei uns an. Sie kamen aus 37 Schulen zu uns, die meisten waren aus Budapest. Mit denen konnte man noch etwas anfangen, aber mit denjenigen, die aus einem Gehöft oder weiß nicht wo herkamen, war es schrecklich.“⁶⁴

Die Erinnerungsperson M. E., eine ehemalige Lehrerin, erzählte, dass es unmittelbar nach der Aussiedlung, vom Februar bis Anfang Mai in der Schule keinen Unterricht gab. Sie erinnerte sich an das Datum ganz genau: „Am 6. Mai fingen wir mit dem Unterricht an.“⁶⁵

Resume

Wie aus den Erzählungen der Erinnerungspersonen ersichtlich ist, spielt die Selektivität bei der Erinnerung eine wichtige Rolle. Die Ereignisse bleiben besonders lebendig in der Erinnerung haften, die man selbst miterlebt hat. Individuelle Geschichten wurden über die sowjetische Besatzung und die Aufregung um die Aussiedlung erzählt. Bei den Fragenkreisen, wo die persönliche Betroffenheit fehlte, wurden Motive der Kollektiverinnerung in die Berichte eingegliedert. Bei der Untersuchung der einzelnen Fragenbereiche versuchten wir diese Parallelität vor Augen zu halten. Wir mussten natürlich auch damit rechnen, dass die Interviewsubjekte gewisse Ereignisse mit Absicht verschweigen, also kann das Schweigen oder die wortkarge Datenmitteilung vielsagend sein, wir sollten aber vermeiden, auch etwas nur zu erraten. Wir müssen auch den wichtigen Umstand in Betracht ziehen, dass die Erinnerungspersonen zur Zeit der Vertreibung in ihren 20-er Jahren, d. h. gerade noch vor oder zu Beginn der Familiengründung waren. Sie waren durch die Aussiedlung, Vermögenskonfiszierung wohl weniger empfindlich betroffen, als die ältere Bevölkerung, wodurch sie sich auch an das Erlebte anders erinnern.

Die erstellten Interviews sind für diejenigen, die die Vergangenheit kennen lernen wollen, von unersetzbarem Wert. Die Vertreibung der Ungarndeutschen galt lange Jahrzehnte hindurch für ein Tabuthema nicht nur, weil die diesbezüglichen Archivquellen nicht zugänglich waren, sondern auch aus dem Grunde, weil auch die Betroffenen darüber nicht sprechen wollten. Dies hatte zwei Ursachen: einerseits wollten sie nicht

63 ebd.

64 Barmherzige Schwestern. Sie sind bei der Interviewerstellung 83, 88, 86 Jahre alt - 08. 10. 2007.

65 Budaörser Einwohner M. E. ist bei der Interviewerstellung 84 Jahre alt - 05. 06. 2007.

sprechen, weil sie Angst hatten, andererseits, weil alte Wunden mit dem Wachrufen der Erinnerungen aufgerissen wurden, die schon geheilt zu sein schienen. Für mehrere Befragte ist heute noch schwer, über die Vergangenheit zu sprechen, sie begannen bei dem Interview zu weinen, und noch jetzt gibt es Menschen, die wir überhaupt nicht zum Reden bringen konnten.

Steinhauser Klára

Kitelepítés és újrakezdés a budaörsiek visszaemlékezései alapján

Szilánkok

A budaörsi kitelepítés hatására bekövetkezett lelki sérülések nagyságának mérésére nincs mérőeszköz, nincs mértékegység. A nyoma azonban a mai napig megmaradt.

Írásom első felében a kitelepített budaörsiekkel kapcsolatos adatokat közlöm arról, hogy mikor és hová indultak kitelepítési szerelvényeik, második részében pedig a kitelepítés és a Németországba érkezés folyamatát ábrázolom, kizárólag személyes benyomások, visszaemlékezések segítségével. Az interjúkat 2008-ban és 2009-ben készítettem Németországban, az érintettek lakóhelyén.

I. Statisztikai adatok

A kitelepítő szerelvények indulása és útja

Szerelvény	Indulás	Érkezés
1.	1946. január 19.	Hockenheim, Mannheim
2.	1946. január 22.	Neckarzimmern–Mosbach
3.	1946. január 26.	Aalen-Heilbronn
4.	1946. január 27.	Bad Mergentheim
5.	1946. február 1.	Tauberbischofsheim
6.	1946. február 3.	Öhringen-Künzelsau
7.	1946. február 5.	Karlsruhe
8.	1947. augusztus 25.	Hoyerswerda (Drezda mellett)

Az elűzött budaörsiek elhelyezése Württemberg és Baden településein

Dr. Riedl Ferenc „Budaörser Heimatbuch” című könyvében Pfundt György összeállításában olvashatjuk azokat a településeket, ahová a budaörsieket továbbvitték, elosztották, szétszórták. (In: dr. Riedl Ferenc: Szülőföldünk Budaörs/Budaörser Heimatbuch, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata, 2008, 142.)

A) Württemberg (Észak-Württemberg)

1. Aalen körzetében: Aalen, Abtsgmünd, Adelmansfeld, Bopfingen, Dorfmerkingen, Ellwangen, Essingen, Kirchheim, Lauchheim, Neubronn, Oberdorf, Pommertsweiler, Röttingen, Schwabsberg, Trochtelfingen, Unterkochen, Utmemmingen, Waldhausen, Walxheim, Wasseralfingen, Zöbingen.

2. Backnang körzetében: Altersberg, Backnang, Cottenweiler, Grab, Gschwend, Unterweißach,

3. Böblingen körzetében: Maichingen.

4. Crailsheim körzetében: Bartenstein.

5. Eßlingen körzetében: Bernhausen, Neuhausen, Reichenbach

6. Göppingen körzetében: Deggingen, Nenningen, Süßen, Uhingen.

7. Heidenheim körzetében: Giengen, Heidenheim, Herbrechtingen, Sönnstetten.

8. Heilbronn körzetében: Affaltrach, Botenheim, Cleebrohn, Dürrenzimmern, Eberstadt, Ellhofen, Erlenbach, Gellmersbach, Grantschen, Gundelsheim, Heilbronn, Horkheim, Ilsfeld, Lauffen, Lehrensteinsfeld, Möckmühl, Neckarwestheim, Neipperg, Niederhofen, Nordhausen, Obereisesheim, Offenau, Schwaigern, Stockheim, Untereisesheim, Weiler/Zaber, Willsbach, Wüstenhausen.

9. Künzelsau körzetében: Ailingen, Altkrautheim, Aschhausen, Belsenberg, Berlichingen, Biringen, Buchenbach, Criesbach, Crispenhofen, Diebach, Dörrenzimmern, Dörzbach, Eberbach, Eberstal, Hermutshausen, Hohebach, Hollenbach, Ingelfingen, Jagstberg, Kochenstetten, Künzelsau, Laibach, Laßbach, Marbach, Meßbach, Morsbach, Mulfingen, Muthof, Niedernhall, Nitzenhausen, Oberginsbach, Oberkessach, Schöntal, Sindelsdorf, Steinbach, Unterginsbach, Weißbach, Westhausen, Zaizenhausen.

10. Leonberg körzetében: Malmsheim, Schwieberdingen.

11. Ludwigsburg körzetében: Markgröningen.

12. Mergentheim körzetében: Archshofen, Bernsfelden, Blumweiler, Craintal, Creglingen, Edelfingen, Finsterlohr, Frauental, Freudenbach, Haagen, Harthausen, Igersheim, Laudenbach, Markelsheim, Mergentheim, Münster, Neuses, Oberrimbach, Reinsbronn, Rot, Schimbach, Waldmannshofen, Weikersheim, -Stuttgart.

13. Öhringen körzetében: Adolzfurt, Belzhag, Bitzfeld, Bretzfeld, Büttelbronn, Cappel, Dimbach, Eckartsweiler, Ernsbach, Eschellbach, Forchtenberg, Gleichen, Großhirschbach, Grünbühl, Halden, Harsberg, Hinterespig, Hohebuch, Hohrain, Kesselfeld, Kleinhirschbach, Kupferzell, Kirschensall, Löschenhirschbach, Lohe, Mangoldsall, Michelbach a. W., Neuenstein, Obereppach, Obersöllbach, Oberhöfen, Öhringen, Rappach, Pfdelbach, Scheppach, Sindringen, Tannen, Untereppach, Unterhöfen, Untersteinbach, Verrenberg, Vorderespig, Weißlensburg, Windischenbach, Wüchern.

B) Baden (Észak-Baden)

1. Karlsruhe körzetében: Berghausen, Blankenloch, Büchig, Eggenstein, Friedrichstal, Grötzingen, Jöhlingen, Kleinsteinbach, Ruit, Söllingen, Spöck, Weingarten, Wössingen.

2. Mannheim körzetében: Altlußheim, Brühl, Edingen, Großsachsen, Hemsbach, Hockenheim, Ketsch, Leutershausen, Neulußheim, Oberflockenbach, Oftersheim, Plankstadt, Reilingen, Rippenweiler, Schwetzingen.

3. Mosbach körzetében: Aglasterhausen, Binau, Diedersheim, Haßmersheim, Heinsheim, Hochhausen, Hüffenhardt, Kälbertshausen, Neckarmühlbach, Obrigheim.

4. Tauberbischofsheim körzetében: Angeltürn, Assamstadt, Beckstein, Bobstadt, Boxberg, Brehmen, Dainbach, Distelhausen, Dittigheim, Epplingen, Gamburg, Gerlachsheim, Gissigheim, Grünsfeld, Grünsfeldhausen, Hochhausen, Hundheim, Ilmspan, Imfingen, Königsheim, Königshofen, Krensheim, Kupprichhausen, Kützbrunn, Lauda, Lengenrieden, Marbach, Messelhausen, Oberbalbach, Oberlauda, Oberschüpf, Oberwittighausen, Poppenhausen, Pülfringen, Reicholzheim, Schönfeld, Schwabhausen, Schweigern, Tauberbischofsheim, Uiffinger, Unterbalbach, Unterschüpf, Unterwittighausen, Vilchband, Wertheim(Main), Windischbuch, Zimmern.

Több budaörsi kitelepített visszaemlékezése szerint a felsorolásból hiányzik Brackenheim és Nordheim.

II. Visszaemlékezések/szilánkok

1. Indulás

A legkétségbeejtőbb azoknak a helyzete volt, akik az első „transzportba” kerültek. Hajnalban zörgettek be az ablakukon, nagyon rövid idejük maradt az összecsomagolásra. A községházáról az állomásra vezetett az útjuk. Sokan említették azt a féltelmüket, hogy nem nyugatra, hanem Szibériába viszik őket. Az elsőként indulók 50 kilogramm élelmet, ruhaneműt, ágyneműt vihettek magukkal. Később már nem ellenőrizték olyan szigorúan a csomagokat.

A kitelepítetteknek kezdetben a községházán, később a fiúiskolában kellett regisztrálniuk és leadniuk a kulcsaikat.

Különösen nehéz szívvel indultak azok, akiknek hozzátartozói még nem tértek vissza a hadifogságból vagy az internálásból. Az a tény, hogy a férjek, apák, fiúk még nem értek haza, valójában a családok szétszakadását eredményezte.

Lips Mátyásné Michelberger Mária: *„50 kiló csomagot vihettünk magunkkal. De azt az állomáson már senki nem ellenőrizte.”*

Posch Helene: *„A községházán kellett jelentkezni. Láttam ott három amerikai katonát, akik megfigyelőként voltak jelen.”*

Holl Józsefné Boros Mária: *„Apámat internálták, a Markó utcában tartották fogva. Kivitték őket munkára, ott értesült arról, hogy Budaörsön megkezdődött a kitelepítés. Élete kockázatásával megszőkött.”*

Reiter Károly: *„Indulnunk kellett, és apámról nem tudtunk semmit.”*

Posch Helene: *„A férjem karácsony előtt otthon volt. Aztán soha többet nem hallottam hírt felőle.”*

Lips Mátyásné Michelberger Mária: *„Apám az indulás előtt egy nappal érkezett az internálásból.”*

Koroknay Ágnes: *„Még az indulás előtt a Vöröskeresztől megkaptuk az értesítést, hogy apánk március 31-én Sopron közelében életét vesztette.”*

Kruck János: *„Mire hazaértem a hadifogságból sem a szüleimet, sem a menyasszonyomat nem találtam már otthon.”*

Poschik Terézia: *„Apám értesítést kapott, hogy ő ugyan maradhat, de a feleségének és a gyermekeinek mennie kell. De ő egy pillanatra sem gondolt arra, hogy elhagyja a családját. Együtt mentünk.”*

Minden család másképp készült fel az útra. Elsősorban ruhanemű, ágynemű és élelem került a csomagokba, zsákokba, ládába, kosarakba, de más holmira volt szükség ott, ahol kisgyermek volt a családban. A poggyászt ki kézikocsival, ki lovas kocsival vitte ki az állomásra. A rokonok segítettek egymásnak. Megesett, hogy a legjobb barát volt a szállító, ám a következő „transzporttal” már neki is mennie kellett.

Posch Helene: *„A családuink levágott egy kismalacot, lesütöttük a húst, az kitarzott az út során, még tovább is.”*

Posch Rozina: *„Édesanyám már hajnalban bedagasztotta a kenyeret. Reggel jött egy rendőr, hogy 10 órára legyünk az állomáson. A kenyeret gyorsan elvittem a pékhez, indulásra megsült.”*

Mivel az egyszerre induló családok együtt maradhattak, egy vagonba szállhattak, az élelmiszert elosztották egymás között. Egy vagonba – a szemtanúk emlékezete szerint – átlagosan harmincan kerültek.

„Minden telepakolt vagonba 35 embert zsúfoltak össze. A parasztok és családjaik erre a lehetetlenre is képesek voltak. Apróra összehúzódkodva ültek a csomagjaik között! Alvásra vagy pláne kinyújtózásra ilyen körülmények között gondolni sem lehetett! Öt napon át voltak úton.” (Stuttgarter Zeitung, 1946. február 6. In: Rögös utakon – Auf steinigen Wegen. Szerk.: Kovács József László, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata, 2005, 176.)

Szinte valamennyi szerelvény hosszabb-rövidebb ideig várakozott az állomáson. Az első egy éjszakát, a harmadik három napot. A visszaemlékezők tudomása szerint ennek az volt az oka, hogy nem jutott elegendő mozdony. A férfiak arra használták fel a várakozást, hogy még hazamentek néhány szükséges holmiért.

Posch Róza: *„Már éppen indulóban volt a harmadik szerelvény, amikor sietve jöttek a Fra-Ma (Francia-Magyar Pamutipár) gyárból, és mentességet igazoló iratot hoztak Herzog József és családja számára. A megbecsült szövőmester szaktudására a továbbiakban is igényt tartott a gyár. Az egész családot leszállították a vonatról. Mire hazaértek kifosztva találták a házuikat.”*

Az indulás percei a legtöbb emberben mély nyomot hagytak.

Koroknay Ágnes: „*Február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján szálltunk fel a marhavagonba. Dél volt, amikor elindultunk, és akkor megszólalt a budaörsi templom harangja...*”

Prach Jánosné Latosinszky Éva: „*Hirtelen csend lett, majd az asszonyok sírni kezdtek. A gyerekek némán nézték a felnőtteket.*”

Lips Mátyásné Michelberger Mária: „*Nagyon szomorú volt a búcsúzás, amikor már el kellett engedni egymás kezét.*”

2. Útközben

A kitelepítés a leghidegebb hónapokban, január-februárban zajlott. Ezért akik megehettek, kis vaskályhát állítottak a vagonba. Fát még útközben is tudtak gyűjtögetni. Szemtanúk úgy emlékeznek, hogy az egyik tűzhely felborult, amikor egyszer nagyot rándult a vonat. De sikerült rövid időn belül eloltani a tüzet. A napokig tartó út alatt a mamák a gőzmozdony forró vizében mosták ki a kicsik pelenkáit.

Bauer András szerint az első transzport, 786 fővel január 19-én, az esti órákban rendőri kísérettel indult Németország felé. A szerelvény január 20-án Komáromnál állt meg hosszabb időre egy holtvágánynál, itt a budaörsiek több némettel is találkoztak, akik a magyar falvakban ruháért élelmiszert gyűjtöttek a gyermekeiknek. Január 26-án érkeztek meg Hockenheimbe (Mannheim körzete), ahol az egyik helyi iskolában helyezték el a budaörsi kitelepítetteket, majd február 7-én osztották szét őket a következő helységekre: Oftersheimbe, Reilingenbe, Altlussheimbe, Plankstadtba, Brühlbe és Ketschbe. Néhányan Hockenheimben maradtak, mások Schwetzingenben telepedtek le. (*Andreas Bauer: 40 Jahre Vertreibung aus Budaörs/Bauer András: A budaörsi kitelepítés 40 éve. In: Unser Hauskalender, 1986, 46–47.*)

Herczog Mária: „*Január 22-én indult a második transzport, az első állomás Felsőgalla volt, ahol 11 órán keresztül állt a vonat. Ezután Komáromban álltunk 5 órán keresztül, majd Győrben is hosszú ideig vesztegeltünk. Hegyeshalomig utaztunk, majd ott csaknem két napot álltunk. Január 26-án délután megérkeztünk Bécsbe. Másnap továbbutaztunk, nagyon hideg volt, január 28-án érkeztünk St. Valentinbe, itt ért utol bennünket a Budaörsről indított harmadik transzport. Később továbbutaztunk az orosz zóna elhagyásával Ennsbe, majd Linzbe, este pedig elértük Passaut. Itt lett eltemetve egy útközben elhunyt beteg asszony. Január 29-én Schaldingbe értünk. Itt a landaui táborba vitték bennünket, ahol orvosi vizsgálatot végeztek, és enni is kaptunk. A minket kísérő magyar rendőrök ekkor visszatértek Magyarországra. Január 30-án értünk Kitzingen városába, ahol a csoport felét kitétték, a másik fele utazott tovább. Január 31-én azonban a kitzingeni csoport továbbutazott Rottendorfig, ahol a másik transzport bevárta a csoportot. Így már egységesen érkeztünk Würzburgba, ahol az egész város romhalmaz volt, majd továbbindultunk Laudába, ahol sokan fogadtak bennünket. Kávét, kenyeret és almát is kaptunk. Egy asszonyt kórházba vitték, itt szülte meg gyermekét. A városlakók elbúcsúztattak bennünket, majd továbbutaztunk, és késő este a Mosbach körzetében lévő Neckarzimmernbe érkeztünk, ahol február 1-jén telepedtünk le. Az ott élők barátsággal fogadtak bennünket. Innen szóródtunk szét Hassmersheimbe, Obrigheimbe, Heinsheimbe, Hochhausenbe, Hüffenhardtba, Kälbershausenbe és Neckarmühlbachba.” (Maria Herczog: *Die Vertreibung aus unserem Heimatdorf**

Budaörs/Herczog Mária: *Kitelepítés szülőfalumból, Budaörsről. In: Unser Hauskalender, 1986, 56-57.)*

Holl Józsefné Boros Mária: *„Csak egy kis résen tudtunk kinézni. Ébeztünk...”*

Kindtner Terézia: *„Egy-egy állomáson kenyeret adtak nekünk.”*

Reiter Károly: *„Arra nem emlékszem, hogy ébeztünk, vagy fáztunk volna.”*

Többen emlékeznek arra, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt tagjai élelmet osztottak egy-egy állomáson. Fertőtlenítésen mindenki átesett.

Kindtner Terézia: *„Nem kérdezték, hogy tetvesek vagyunk-e. Jól beszórtak valamilyen porral.”*

A fertőtlenítés helyszínéeként legtöbbször Linz városát jelölték meg, de akadt, akit Nekarzimmernben fertőtlenítettek. Az utazás során kevés lehetőség adódott a tisztálkodásra, átöltözésre szinte semmi.

Prach Jánosné Latosinszky Éva: *„Napokig nem tudtunk mosakodni, átöltözni.”*

3. A megérkezés

A személyes emlékek nyomán közelebbinek érezhetjük a történeteket.

Holl Józsefné Boros Mária: *„Két hétig Wasseraufingenben tartottak bennünket egy lágerben, aztán szétosztottak: Aalen, Lauchheim, Heilbronn, Brackenheim, Lauffen. Az én családom február 19-én érkezett Möckmühlbe.”*

Starz Jánosné: *„Wasseraufingenben egy fűtetlen gyárépületben, szalmán éjszakáztunk. Sokan megbetegedtek.”*

Posch Rozina: *„Egyik bácsikám Wasseraufingenben leszállt, mert ott talált magának állást. Volt arra lehetősége. De mi inkább olyan helyet választottunk, ahol szőlőműveléssel foglalkoznak.”*

Lips Mátyásné Michelberger Mária: *„Göppingenben, egy sportszarnokban kaptunk szállást, onnan továbbvittek Weikersheimbe.”*

Kindtner Terézia: *„Obrigheim, Hassmersheim, Hockhausen, Hensheim – ide lehetett jelentkezni.”*

A fogadtatás nagyon eltérő volt. 1946-ot írtak. Még egy év sem telt el a háború vége óta. Németország még romokban. Az élelmiszerellátás akadozott. Az emberek is ezernyi bánatot cipeltek magukkal. A kijelölt települések polgármestereire hárult a feladat, hogy a *„Flüchtlinge”* (menekültek) számára szálláshelyet találjanak. A fogadtatást az adott falu gazdasági helyzete is befolyásolta. A mezőgazdasági területeken elsősorban az erős, fiatal munkaerő volt kelendő. Mindehhez hozzájárult az empátia, az emberi gyarlóság, a közömbösség is. A főtéren álltak az elcsigázott, napok óta úton lévő emberek, és jöttek a gazdák, kiválogatták, kire van szükségük. Hátrányos helyzetbe kerültek a férj nélkül maradt asszonyok, nem voltak kelendők a munkaerőpiacon.

Koroknay Ágnes: *„A két bátyám hamar elkelt, de kinek kell egy asszony két kislánnyal?”*

Reiter Károly: *„Vékonydongájú fiúcska voltam. Nem kellett a parasztnak. Ottmaradtunk a városban, mert muszáj volt bennünket is valakinek befogadni. Tudtuk, hogy akik a parasztagazdákhöz kerültek jobban jártak, mert ott több volt az ennivaló.”*

Holl Józsefné Boros Mária: *„Este értünk oda. Ott álltunk a kis bőröndünkkel a főtéren, és nem tudtuk, hogy mi lesz velünk. Megint szétválogattak bennünket. Mi ötven két éjszakát egy csupasz szobában töltöttünk.”*

Starz Jánosné: *„Egy paraszttasszonyhoz kerültünk. Nem volt gazdag, de volt krumpli a pincéjében, és ami a legfontosabb: jól bánt velünk.”*

Koroknay Ágnes: *„Mondták, hogy hova menjünk. De az asszony kikiabált az ablakon: – Tűnjetek el, magyar cigányok!”*

Müller Róza: *„Az a lány lett később a legjobb barátnőm, aki a legcsúnyábbat mondta rám.”*

Holl Józsefné Boros Mária: *„A gyógyszerész nem örült nekünk, de hiába tiltakozott, kötelezték egy család befogadására.”*

Koroknay Ágnes: *„Végül egy náci suszterhez osztottak be, büntetésül – öt büntették velünk.”*

Starz Jánosné: *„A papánk meghalt. Lágerről lágerré jártunk. Amikor 1946. március 8-án a hockenheimi is felszámolták, kis batyunkat teherautóra raktuk, elvittek egy faluba, és ott kitétek az utcára. Akkor Schmitt kőműves szíve megesett rajtunk.”*

Müller Róza: *„Az egyik kicsi szobába kerültünk mi nők, a másikba a férfiak.”*

Posch Róza: *„Amikor Nordheimbe értünk, Karl Beckerei kenyeret adott nekünk.”*

Starz Jánosné: *„Olyan családhoz kerültünk, aki befogadott bennünket, és megosztottuk egymással az örömeinket és bánatunkat. Mindig hálával gondolok rájuk.”*

Lucy Altwasser vöröskeresztes nővér jelentése a gerlachsheimi transzpontról:

„1946. február 5-én ért Pidingbe a budaörsi transzport. Magyarországi németek, akiknek özszerűi kivándorolt svábok voltak, generációkon keresztül hozzáidomultak új hazájukhoz, szokásaikhoz, és sok tekintetben magyaroknak hatnak. Szőlő- és baracktermelők, akiknek bortól kiszínesedett arcuk és vidáman csillogó szemük nyugodtan néz a világra. Kishordó borok és szárított szőlők vannak mindegyiknél a vagonokban, amelyek átsegítik őket az első nehéz időkhöz. Mint a többi kiutasítottak, ők is keveset hozhattak magukkal értékeikből, de a magyar vezetőség, amelyik ezt a vonatot elindította, nagyon barátságos volt, és így mindegyik magával hozhatta a legszükségesebbet. Az áttelepülőket megérkezés után fertőtlenítettük. A magyar szállítmánynál ez kedélyesen ment végbe. Az asszonyok sok szoknyájukban kecsesen forgolódnak, és hagyják magukra szórni a tetűirtó port. Remélhetőleg megteszi hatását, amit dr. Forster vár tőle. Az állomáson lévő egészségügyi kocsiban egész gyógyszerészeti tárhely található, ápolónőkkel, akik az utazás alatt megbetegedetteket és a régi beteget is ellátják gyógyszerrel, esetleg orvosi segítséggel. Utána nagyon ízlik a meleg leves, amit a vöröskeresztes nővérek sok szeretettel főztek. A hazatelepülők köszönettel fogadják a kenyeret, vaját, sajtot és a húskonzerveket. Az anyák meleg tejet adhatnak kicsinyeiknek, amit szintén a nővérek készítenek számukra. (...) Münchenben le kellett tenni egy beteget, aki nem tudta elviselni, hogy vagyonának nagy részét hátra kellett hagynia, és új haza felé megy. Az ideggyógyintézet kezelése után, reméljük, egészségesen fogja viszontlátni rokonait. (...) A szép württembergi és badeni szőlőhegyek az otthon érzését ébresztették a hazatelepülőknél. Mire Gerlachsheimbe megérkeztünk, mindenki új életkedvet kapott. (...) Egy

kolostorban, amely azelőtt süketnémák intézete volt, szállásolták be az emberek nagy részét, ahol a szakács már kész ebéddel várta őket, és először ízlelték meg az itteni kosztot. Meleg víz, fürdő, betegszoba, minden igényeiket kielégítette.” (Magyar Nemzet, 1946. március 29. Hegedűs–Bite Dániel írása)

4. Életkezdés az új hazában

Az élet folytatásához munkára, munkahelyekre és arra volt szükség, hogy a gyerekek minél előbb megkezdjék az iskolát. Az utóbbinál gondot okozott, hogy a környéken más, a budaörsitől eltérő nyelvjárást beszélt a lakosság. Ezért például egy tanító hazaküldött két kislányt, hogy előbb tanuljanak meg rendesen németül. De a gyerekek hamar behozták a hátrányt, és rövid idő múlva már ők segítettek a helybélieknek a házi feladat megírásában.

A parasztgazdaságokban akadt munka bőven. Akinek azonban kvalifikáltabb szakmája volt, csak a nagyvárosokban kapott munkát. Mannheimben például szívesen alkalmazták a lakatosokat, villanyszerelőket, kertészeket, kőműveseket.

Holl Józsefné Boros Mária: *„A férjem Magyarországon bronzművesnek tanult, de itt nem tudott a szakmájában elhelyezkedni. Először a közeli gipszüzembe járt, majd a mők-műhli Agria-gyár megbecsült dolgozója lett. Onnan ment nyugdíjba. Én szintén a közelben találtam munkát egy használsruha-feldolgozóban.”*

Koroknay Ágnes: *„Jóska bátyám jó álláshoz jutott a neckarsulmi NSU-gyárban. Dénes kőművesnek tanult, neki is akadt bőven munka az újjáépítésben.”*

Reiter Károly: *„Érthető módon, olyan munkahelyeken volt telítettség, mint a pék, a hentes, a kocsmáros vagy az élelmiszeripar más ágazatai.”*

Lips Mátyásné Michelberger Mária: *„Óvodában dolgoztam mint mindenek.”*

Kruck János: *„A nyomdászszakmában csak nagyvárosban tudtam elhelyezkedni. Évekim ingáztam hétvégeken a stuttgarti Unio Nyomda és az otthonom között.”*

Posch Helene: *„Először egy közeli gépgyárban, utána egy varrodában dolgoztam, ahol ágyneműket varrtunk. Később önálló lettem.”*

Posch Rozina: *„Visszamentem Belgiumba ahhoz a családhoz, ahol már évekkal azelőtt dolgoztam.”*

Poschik Terézia: *„Édesapám és Jóska bátyám a közeli téglagyárban kaptak munkát, Pista testvérünk pincemesterként dolgozott egy herceg pincészetében. Feri, aki Magyarországon érettségizett, egyetemi tanulmányai után tanár lett. Engem is biztatott, hogy tanuljak tovább.”*

Rothausky József: *„Kitanultam az üvegcsiszoló szakmát. Amint lehetett, létrehoztam a saját üvegipari vállalatomat.”*

Starz Jánosné: *„Pali bácsikám kapott egy cipőműhelyt, aminek a tulajdonosa odaveszett a háborúban. Így tudta ő a szakmáját tovább folytatni Édesanyám mindent elvállalt, hogy felneveljen bennünket. A földeken dolgozott, családoznál takarított, hétvégeken egy kocsmában felszolgált.”*

Kruck Jánosné: *„Két évig cselédlányként dolgoztam egy paraszttudvarban. Amikor Stuttgartba költöztünk, folytattam az otthoni foglalkozásomat – telefonkezelő lettem.”*

Kindtner Teréz: *„Apám egy parasztgazdaságban dolgozott, fuvarozott egy lóval. Később egy kőbányában helyezkedett el. Anyám a közeli konzervgyárba járt munkába.”*

Michelberger Józsefné: *„Férjem nem kapott a környéken asztalosmunkát. A mi helyzetünkben mindent el kellett vállalni. Egy amerikai kaszárnyában mosogatott.”*

Müller Róza: *„A szüleim szőlőművelést vállaltak, én pedig kötöttem. Előrelátó módon a kötőgépet az induláskor ágyneműbe csavarva megmentettem – jó néhány évig kenyérkereseti lehetőséget nyújtott. Akkor fordult jobbra a sorsunk, amikor az NSU (ma Audi) gyárban kaptam munkát. Három műszakban, kemény fizikai munkát végeztem, de nem bántam meg, mert fokozatosan emelték a fizetésemet.”*

Azok a fiatalok, akik elégedetlenek voltak az akkori körülményekkel, elvándoroltak az Egyesült Államokba, Kanadába. Azok a családok, amelyeknek Belgiumban voltak rokonai vagy munkakapcsolataik még a háború előttről, oda települtek át.

5. Közösségi élet újraszervezése – Találkozók, egyesületek, sport és kultúra

A kitelepítettek körében hamarosan óriási igény mutatkozott találkozókra.

A szétszóratással, ha a szűkebb családok nem is, de a távolabbi rokonok távol kerültek egymástól. A kínzó honvágyon kívül nagyon fáj a barátok, a jó szomszédok, az osztálytársak elvesztése. Felbomlottak a hagyományos közösségek. Az első nagy találkozóhelyek Lauffen am Neckarban, a búcsújáró helyéről és kegytemplomáról híres Ellwangenben, továbbá Creglingenben és Bretzfeldben voltak. Sokak számára emlékezetesek a gerlingeni Szövetségi Svábbálok is. A találkozók lelkileg sokat jelentettek a budaörsieknek. Olyankor tudakolódtak egymástól, hogy ki hova került, kinek hogyan alakult a sorsa.

„A bretzföldi templomba azért mentünk szívesen, mert tudtuk, hogy találkozni fogunk a messzire került barátainkkal” – számol be erről Lips Mátyásné Michelberger Mária.

A zenés találkozókon szívesen szórakoztak a fiatalok. *„Mindig odamentünk, ahol Herzog Szilveszter zenekara játszott.”*

Nem egy ismeretség, szerelem szövődött, majd házasság köttetett a budaörsi fiatalok között a találkozók jóvoltából.

Bauer András szerint Ritter Lőrinc katolikus pap és Herczog Pál festő is Creglingenben lakott, ők foglalkoztak a budaörsiek helyi szintű összefogásával (pl. szentmisék szervezése, celebrálása). A Tauber folyó melletti Creglingenben egy csarnokot templommá alakítottak. Itt rendezték meg 1946 májusában az első budaörsi úrnapiját. Ahogy Budaörsön a kitelepítés előtt, itt is Hesz János szervezte meg az ünnep zenei részét. A budaörsiek számos helységről érkeztek Creglingenbe, s részt vettek az ünnepen és körmeneten. A liturgikus szertartások után találkozóra, beszélgetésekre is sor került. *(Bauer András/Andreas Bauer: Budaörsi Úrnapija Creglingenben, 1946 Budaörser Fronleichnam 1946 in Creglingen In: Unser Hauskalender, 1986, 121.)*

A közösségszerveződés első biztató lépései a sport és a zenekarok terén mutatkoztak. Hamarosan megalakult a budaörsiek futbalcsapata.

„Az új hazában is erős az összetartás. Az 1946-ban Dél-Németországba kitelepített sportbarátok új otthonuk, Wertheim-Bestenheid vendéglőjében ünnepelték a BSE Budaörs fennállásának 40 éves évfordulóját. A BSE kitelepített játékosai SC Budaörs néven alakultak újjá Németországban. Az új hazában is ápolták a régi összetartást, és már a kezdeti időkben

*barátságos mérkőzéseket szerveztek, hogy fennmaradhasson az SC. A mérkőzéseket társasági összejövetelek követték, emlékezve a 'régi idők' poharazgatásaira a szőlészetéről híres budaörsi pincékben.” (Schmidt Mátyás: *Építem a hidat/Ich baue die Brücke, Budaörs Város Önkormányzata, 2000, 21.*)*

Herczog Szilveszter újjáteremtette a budaörsiek fúvószenekarát, a Wuderscher Blaszkapellét, dr. Riedl Ferenc vezetésével pedig megalakult a Budaörser Heimatkomitee (a Budaörsiek Honi Bizottsága), a mai Budaörser Heimatverein (Budaörsiek Honi Egyesülete) elődje.

A budaörsiek szívében gyógyíthatatlan sebet ejtett a hazájukból való elűzetésük, amely ugyan idővel beforrt, de mindannyiszor felfakad, amikor a nehéz időkre emlékeznek. Mindegyikőjük személyes sorsa külön kis történelem, melyet a történelemkönyvekből nem tanulhatunk meg, csak alázattal hallgatva az érintetteket juthatunk e tudás birtokába.

Klára Steinhauser

Vertreibung und Neubeginn aufgrund von Erinnerungen der Budaörser

Splitter

Es gibt kein Gerät für Messung der seelischen Verletzungen, die infolge der Vertreibung in Budaörs entstanden sind; es gibt auch keine Maßeinheit dazu. Ihre Spuren sind aber bis heute verblieben.

In der ersten Hälfte meiner Schrift teile ich Angaben über vertriebene Budaörser mit: z. B. wann und mit welchem Bestimmungsort die Vertreibungszüge abfahren; in der zweiten Hälfte der Studie werden der Prozess der Vertreibung und die Ankunft in Deutschland geschildert, und zwar ausschließlich aufgrund persönlicher Erlebnisse und Erinnerungen. Die Interviews wurden 2008 und 2009 in Deutschland, jeweils am Wohnort der Betroffenen aufgenommen.

I. Statistische Angaben

Abfahrtsdaten und Bestimmungsorte der Vertreibungszüge

Zug	Abfahrt	Ankunft
1.	19. Januar 1946	Hockenheim, Mannheim
2.	22. Januar 1946	Neckarzimmern-Mosbach
3.	26. Januar 1946	Aalen-Heilbronn
4.	27. Januar 1946	Bad Mergentheim
5.	1. Februar 1946	Tauberbischofsheim
6.	3. Februar 1946	Öhringen-Künzelsau
7.	5. Februar 1946	Karlsruhe
8.	25. August 1947	Hoyerswerda (bei Dresden)

Unterbringung der vertriebenen Budaörser in den Siedlungen von Württemberg und Baden

In der Studie von Georg Pfundt aus dem „Budaörser Heimatbuch“ von Dr. Franz Riedl ist die Liste der Siedlungen zu lesen, in die Budaörser weiter transportiert,

verteilt und verstreut worden sind. (In: Dr. Franz Riedl: Budaörser Heimatbuch, Deutsche Selbstverwaltung Wudersch, 2008, S. 142.)

A) Württemberg (Nord-Württemberg)

1. Im Bezirk Aalen: Aalen, Abtsgmünd, Adelmansfeld, Bopfingen, Dorfmerkingen, Ellwangen, Essingen, Kirchheim, Lauchheim, Neubronn, Oberdorf, Pommertsweiler, Röttingen, Schwabsberg, Trochtelfingen, Unterkochen, Utzmemmingen, Waldhausen, Walxheim, Wasseralfingen, Zöbingen.

2. Im Bezirk Backnang: Altersberg, Backnang, Cottenweiler, Grab, Gschwend, Unterweißach,

3. Im Bezirk Böblingen: Maichingen.

4. Im Bezirk Crailsheim: Bartenstein.

5. Im Bezirk Eßlingen: Bernhausen, Neuhausen, Reichenbach

6. Im Bezirk Göppingen: Deggingen, Nenningen, Süßen, Uhingen.

7. Im Bezirk Heidenheim: Giengen, Heidenheim, Herbrechtingen, Söhnstetten.

8. Im Bezirk Heilbronn: Affaltrach, Botenheim, Cleebronn, Dürrenzimmern, Eberstadt, Ellhofen, Erlenbach, Gellmersbach, Grantschen, Gundelsheim, Heilbronn, Horkheim, Ilsfeld, Lauffen, Lehrensteinsfeld, Möckmühl, Neckarwestheim, Neipperg, Niederhofen, Nordhausen, Obereisesheim, Offenau, Schwaigern, Stockheim, Untereisesheim, Weiler/Zaber, Willsbach, Wüstenhausen.

9. Im Bezirk Künzelsau: Ailringen, Altkrautheim, Aschhausen, Belsenberg, Berlichingen, Biringen, Buchenbach, Criesbach, Crispenhofen, Diebach, Dörrenzimmern, Dörzbach, Eberbach, Eberstal, Hermutshausen, Hohebach, Hollenbach, Ingelfingen, Jagstberg, Kochenstetten, Künzelsau, Laibach, Laßbach, Marbach, Meßbach, Morsbach, Mulfingen, Muthof, Niedernhall, Nitzenhausen, Oberginsbach, Oberkessach, Schöntal, Sindelsdorf, Steinbach, Unterginsbach, Weißbach, Westhausen, Zaizenhausen.

10. Im Bezirk Leonberg: Malmsheim, Schwieberdingen.

11. Im Bezirk Ludwigsburg: Markgröningen.

12. Im Bezirk Mergentheim: Archshofen, Bernsfelden, Blumweiler, Craintal, Creglingen, Edelfingen, Finsterlohr, Frauental, Freudenbach, Haagen, Harthausen, Igersheim, Laudenbach, Markelsheim, Mergentheim, Münster, Neuses, Oberrimbach, Reinsbronn, Rot, Schirnbach, Waldmannshofen, Weikersheim, -Stuttgart.

13. Im Bezirk Öhringen: Adolzfurt, Belzhag, Bitzfeld, Bretzfeld, Büttelbronn, Cappel, Dimbach, Eckartsweiler, Ernsbach, Eschellbach, Forchtenberg, Gleichen, Großhirschbach, Grünbühl, Halden, Harsberg, Hinterespig, Hohebuch, Hohrain, Kesselfeld, Kleinhirschbach, Kupferzell, Kirschensall, Löschenhirschbach, Lohe, Mangoldsall, Michelbach a. W., Neuenstein, Obereppach, Obersöllbach, Oberhöfen, Öhringen, Rappach, Pfdelbach, Scheppach, Sindringen, Tannen, Untereppach, Unterhöfen, Untersteinbach, Verrenberg, Vorderespig, Weißlensburg, Windischenbach, Wüchern.

B) Baden (Nord-Baden)

1. Im Bezirk Karlsruhe: Berghausen, Blankenloch, Büchig, Eggenstein, Friedrichstal, Grötzingen, Jöhlingen, Kleinsteinbach, Ruit, Söllingen, Spöck, Weingarten, Wössingen.

2. Im Bezirk Mannheim: Altlußheim, Brühl, Edingen, Großsachsen, Hemsbach, Hockenheim, Ketsch, Leutershausen, Neulußheim, Oberflockenbach, Oftersheim, Plankstadt, Reilingen, Rippenweiler, Schwetzingen.

3. Im Bezirk Mosbach: Aglasterhausen, Binau, Diedersheim, Haßmersheim, Heinsheim, Hochhausen, Hüffenhardt, Kälbertshausen, Neckarmühlbach, Obrigheim.

4. Im Bezirk Tauberbischofsheim: Angeltürn, Assamstadt, Beckstein, Bobstadt, Boxberg, Brehmen, Dainbach, Distelhausen, Dittigheim, Epplingen, Gamburg, Gerlachsheim, Gissigheim, Grünsfeld, Grünsfeldhausen, Hochhausen, Hundheim, Ilmspan, Imfingen, Königsheim, Königshofen, Krenshausen, Kupprichhausen, Kützbrunn, Lauda, Lengenrieden, Marbach, Messelhausen, Oberhalbach, Oberlauda, Oberschüpf, Oberwittighausen, Poppenhausen, Pülfringen, Reicholzheim, Schönfeld, Schwabhausen, Schweigern, Tauberbischofsheim, Uiffinger, Unterhalbach, Unterschüpf, Unterwittighausen, Vilchband, Wertheim (Main), Windischbuch, Zimmern.

Nach Erinnerung mehrerer Budaörser Vertriebenen fehlen Brackenheim und Nordheim im obigen Verzeichnis.

II. Erinnerungen/Splitter

1. Die Abfahrt

In einer besonders verzweifelten Lage befanden sich diejenigen, die in den ersten „Transport“ geraten sind. Bei Morgendämmerung klopfte man bei ihnen ans Fenster, und sie hatten nur eine enorm kurze Zeit für das Zusammenpacken. Ihr Weg führte vom Gemeindehaus zum Bahnhof. Viele erwähnten, sie hatten Angst, nicht nach Westen, sondern nach Sibirien verschleppt zu werden. Die ersten Abfahrenden durften 50 kg Lebensmittel, Kleidung und Bettwäsche mitnehmen. Später wurden die Gepäcke nicht mehr so streng kontrolliert.

Die Vertriebenen mussten sich anfangs im Gemeindehaus, später in der Knabenschule registrieren lassen und ihren Hausschlüssel abgeben.

Besonders schweren Herzens führen diejenigen los, deren Angehörige aus der Kriegsgefangenschaft oder von der Internierung noch nicht zurückgekommen waren. Der Fakt, dass die Ehemänner, Väter und Söhne noch nicht heimgekehrt sind, hatte in der Tat die Familien zerrissen.

Frau Lips geb. Mária Michelberger: *„Wir konnten 50 Kilo Gepäck mitnehmen. Niemand hat es mehr aber am Bahnhof kontrolliert.“*

Helene Posch: *„Wir mussten uns am Gemeindehaus melden. Ich habe dort drei amerikanische Soldaten gesehen, die als Beobachter anwesend waren.“*

Frau Holl geb. Mária Boros: *„Mein Vater wurde interniert, er wurde in der Markó Straße gefangen gehalten. Die Gefangenen hat man zur Arbeit hinausgeführt, und da erreichte ihn die Nachricht, dass es in Budaörs mit der Vertreibung begonnen wurde. Durch Riskieren seines Lebens hat er die Flucht ergriffen.“*

Karl Reiter: *„Wir mussten losfahren und wir hatten von unserem Vater noch keinerlei Nachricht.“*

Helen Posch: *„Mein Mann ist vor Weihnachten daheim gewesen. Seit dem haben wir keine Nachricht von ihm bekommen.“*

Frau Lips geb. Mária Michelberger: *„Mein Vater ist einen Tag vor der Abfahrt aus der Internierung heimgekehrt.“*

Ágnes Koroknay: *„Noch vor der Abfahrt hat man uns vom Roten Kreuz verständigt, dass unser Vater am 31. März in der Nähe von Sopron/Ödenburg ums Leben kam.“*

Johann Kruck: *„Bis ich aus der Kriegsgefangenschaft heimgekommen bin, konnte ich weder meine Eltern noch meine Braut zu Hause finden.“*

Theresia Poschik: *Mein Vater erhielt die Mitteilung, dass er zwar verbleiben darf, doch müssen seine Frau und seine Kinder gehen. Er hat aber keinen Augenblick daran gedacht, seine Familie zu verlassen. Wir gingen zusammen.“*

Jede Familie bereitete sich anders für den Weg. Hauptsächlich Kleidung, Bettwäsche und Lebensmittel kamen ins Gepäck, in die Säcke, Truhen und Körbe, die Familien jedoch, in denen es Kleinkinder gab, hatten etliche andere Sachen nötig. Einer brachte auf der Handkarre, ein anderer auf einem Pferdekarren das Gepäck zum Bahnhof. Verwandte halfen einander. Es kam vor, dass der beste Freund der Fuhrmann war, der aber mit dem nächsten „Transport“ auch selber abfahren musste.

Helene Posch: *„Unsere Familie hatte ein Ferkel geschlachtet, das Fleisch ausgebraten, und es reichte bis zum Ende der Fahrt, noch länger sogar.“*

Rosina Posch: *„Meine Mutter knetete den Brotteig ein. Am Morgen kam ein Polizist, und sagte, wir müssen um 10 Uhr am Bahnhof sein. Ich brachte schnell zum Bäcker das Brot, bis zur Abfahrt war es ausgebacken.“*

Da die gleichzeitig abfahrenden Familien zusammen bleiben und in denselben Waggon einsteigen durften, verteilten sie die Lebensmittel untereinander. In einen Waggon kamen – nach Erinnerungen von Augenzeugen – dreißig Personen durchschnittlich.

„35 Menschen mussten noch in jeden vollgepferchten Wagen hinein. Die Bauern samt ihrer Familien brachten auch dieses Kunststück fertig. Sie verkrümelten sich zwischen den Gepäckstücken. An Schlafen oder gar an ein Ausstrecken war unter diesen Umständen natürlich nicht zu denken. Fünf Tage waren sie unterwegs.“ (Stuttgarter Zeitung, 6. Februar 1946. In: Aufsteinigenden Wegen. Red.: József László Kovács, Deutsche Selbstverwaltung Budaörs, 2005, S. 176)

Faste alle Züge hatten am Bahnhof kürzer oder länger zu warten. Der erste Zug eine Nacht, der dritte drei Tage. Wie es den Erinnerungspersonen bekannt ist, war der Grund dafür, dass es nicht genug Lokomotive gab. Die Männer nutzten das Warten, um einige notwendige Sachen von zu Hause noch mitzunehmen.

Rosa Posch: *„Der dritte Zug war gerade beim Abfahren, als einige Leute von der Fra-Ma (Französisch-Ungarischen Baumwollfabrik) in Eile auf uns zukamen und eine Befreiungsbestätigungsschrift für Josef Herzog und seine Familie brachten. Die Fabrik konnte die Fachkenntnisse des geachteten Webmeisters für die Zukunft nicht entbehren. Man ließ die ganze Familie aus dem Zug steigen. Bis sie aber heimkamen, fanden sie ihr Haus geplündert.“*

Die Augenblicke der Abfahrt hinterließen in den meisten Menschen tiefe Spuren.

Ágnes Koroknay: *„Am 2. Februar, zu Mariä Lichtmess stiegen wir in den Viehwaggon ein. Es war Mittag, als wir losfuhren, und da läutete die Glocke der Budaörser Kirche an...“*

Frau Prach, geb. Éva Latosinszky: *„Plötzlich wurde es still, dann fingen die Frauen zu weinen an. Die Kinder schauten stumm zu den Erwachsenen hinauf.“*

Frau Lips geb. Mária Michelberger: *„Der Abschied war sehr traurig, besonders, als wir einander die Hände loslassen mussten.“*

2. Unterwegs

Zur Vertreibung kam es in den kältesten Monaten, im Januar-Februar. Deshalb stellten diejenigen, die es konnten, ihre kleinen Eisenöfen in den Waggons auf. Holz konnte man auch unterwegs sammeln. Wie Augenzeugen sich erinnern, kippte einer der Feuerherden um, als der Zug einmal plötzlich mächtig ruckte. Jedoch gelang es, das Feuer in kurzer Zeit zu löschen. Während des tagelang andauernden Weges wuschen die Mütter im heißen Wasser der Dampflokomotive die Windeln der Kleinen.

Nach Bericht von Andreas Bauer fuhr der erste Transport mit 786 Personen in den Abendstunden vom 19. Januar, unter Polizeibegleitung nach Deutschland ab. Der Zug hielt am 20. Januar bei Komárom für eine längere Zeit auf einem toten Gleis, hier trafen die Budaörser auch mehrere Deutsche, die in den ungarischen Dörfern gegen Kleidungsstücke Lebensmittel für ihre Kinder sammelten. Am 26. Januar kamen sie in Hockenheim (Bezirk Mannheim) an, wo die Budaörser Vertriebenen in der örtlichen Schule beherbergt und dann, am 7. Februar in die folgenden Gemeinden verteilt wurden: Oftersheim, Reilingen, Altlusheim, Plankstadt, Brühl und Ketsch. Einige blieben in Hockenheim, andere siedelten sich in Schwetzingen nieder. (*Andreas Bauer: 40 Jahre Vertreibung aus Budaörs. In: Unser Hauskalender, 1986, S. 46-47*)

Mária Herczog: *„Der zweite Transport wurde am 22. Januar gestartet, die erste Station war Felsőgalla, wo der Zug 11 Stunden lang stand. Danach standen wir in Komárom 5 Stunden lang, und demnächst hielt der Zug in Győr für längere Zeit an. Wir fuhren bis nach Hegyeshalom, und dann standen wir da beinahe zwei Tage. Am 26. Januar nachmittags kamen wir in Wien an. Am nächsten Tag fuhren wir weiter, es war sehr kalt, und am 28. Januar kamen wir in St. Valentin an, hier holte uns der aus Budaörs gestartete dritte Transport ein. Später fuhren wir nach Verlassen der russischen Besatzungszone Richtung Enns weiter, dann nach Linz und am Abend erreichten wir Passau. Hier wurde eine unterwegs verstorbene kranke Frau bestattet. Am 29. Januar kamen wir in Schalding an. Hier überführte man uns ins Landauer Lager, wo eine ärztliche Untersuchung stattfand und wir etwas auch zu essen bekamen. Die uns begleitenden Polizisten kehrten da nach Ungarn zurück. Am 30. Januar erreichten wir die Stadt Kitzing, wo die Hälfte der Gruppe abgesetzt wurde, während die andere Hälfte die Fahrt fortsetzte. Am 31. Januar fuhr aber die Kitzinger Gruppe bis nach Rottendorf weiter, und hier wartete der andere Transport die Gruppe ab. So kamen die beiden Gruppen in Würzburg vereint an, hier lag die ganze Stadt in Trümmer; dann fuhren wir nach Lauda weiter, und wo wir von vielen Leuten empfangen wurden. Wir bekamen auch*

Kaffee, Brot und Äpfel. Eine Frau wurde ins Krankenhaus geliefert, dort brachte sie ihr Kind zur Welt. Die Stadtbeohner verabschiedeten uns, wir fuhren dann weiter und kamen am Spätabend in Neckarzimmern, einer im Bezirk Mosbach befindlichen Ortschaft an, wo wir uns am 1. Februar niederließen. Die Einwohner nahmen uns freundlich auf. Von hier wurden wir nach Hassmersheim, Obrigheim, Heinsheim, Hochhausen, Hüffenhardt, Kälberhausen und Neckarmühlbach verstreut.“

(Maria Herczog: Die Vertreibung aus unserem Heimatdorf Budaörs. In: Unser Hauskalender, 1986, S. 56-57)

Frau Holl geb. Mária Boros: *„Wir konnten nur durch ein kleines Loch binausschauen. Wir hungerten. . .“*

Theresia Kindtner: *„Ab und zu gab man uns in den Bahnstationen Brot.“*

Karl Reiter: *„Ich erinnere mich nicht mehr, ob wir gehungert oder gefroren hätten.“*

Mehrere erinnern sich daran, dass die Aktivisten des Internationalen Roten Kreuzes unter den Vertriebenen auf den Bahnstationen Lebensmitteln verteilten. Alle mussten sich der Desinfizierung unterwerfen.

Theresia Kindtner: *„Man hat uns nicht gefragt, ob wir Läuse haben. Wir wurden mit irgendeinem Pulver bestreut.“*

Als Schauplatz der Desinfizierungsprozedur bezeichneten die meisten die Stadt Linz, aber es gab unter ihnen einige, die in Neckarzimmern desinfiziert wurden. Während der Fahrt gab es kaum Möglichkeit, sich zu waschen und umzuziehen.

Frau Prach geb. Éva Latosinszky: *„Tagelang konnten wir uns kaum waschen und umziehen.“*

3. Die Ankunft

Persönliche Erinnerungen lassen die Geschehnisse aus handgreiflicher Nähe verspüren.

Frau Holl geb. Mária Boros: *„Zwei Wochen lang hat man uns in Wasseralfingen in einem Lager gehalten, dann wurden wir verteilt: nach Aalen, Lauchheim, Heilbronn, Brackenheim, Lauffen. Meine Familie kam am 19. Februar in Möckmühl an.“*

Frau Starz: *„Wir übernachteten in Wasseralfingen in einem ungeheizten Fabrikgebäude auf Stroh. Viele von uns sind krank geworden.“*

Rosina Posch: *„Ein Onkel von mir ist in Wasseralfingen aus dem Zug gestiegen, weil er dort eine Stelle für sich gefunden hat. Er hatte so eine Arbeitsmöglichkeit. Wir haben uns aber eine Siedlung ausgewählt, wo Weinbau betrieben wurde.“*

Frau Lips geb. Mária Michelberger: *„Wir haben in Göppingen, in einer Sporthalle Unterkunft bekommen, von dort hat man uns nach Weikersheim weitertransportiert.“*

Theresia Kindtner: *„Obrigheim, Hassmersheim, Hochhausen und Hensheim – man konnte sich für den Weitertransport in diese Siedlungen melden.“*

Wie die Vertriebenen empfangen wurden, fiel sehr unterschiedlich aus. Nicht einmal ein Jahr verging seit dem Ende des Krieges. Deutschland lag noch in Trümmern. Die Lebensmittelversorgung stockte. Die Menschen mussten tausendfache Trauer verkraf-

ten. Die Bürgermeister der dafür vorgesehenen Siedlungen hatten zur Aufgabe, für die „*Flüchtlinge*“ Unterkünfte zu finden. Der Empfang hing nun auch von der wirtschaftlichen Lage des gegebenen Dorfes ab. In landwirtschaftlichen Gebieten wurden starke, junge Arbeitskräfte gern aufgenommen. Dabei spielten aber auch Empathie, menschliche Schwächen und Gleichgültigkeit eine Rolle. Die nach der mehrtägigen Fahrt erschöpften Menschen standen nun auf dem Dorfplatz, und den die Bauern brauchen konnten, den suchten sie sich aus. Die Frauen, die ohne Ehemann da geblieben sind, waren in benachteiligter Lage, sie waren auf dem Arbeitsmarkt nicht gängig.

Ágnes Koroknay: *„Meine beiden Brüder wurden schnell ausgewählt, wer hätte aber eine Frau mit zwei Töchtern brauchen können?“*

Karl Reiter: *„Ich war ein magerer Junge. Die Bauern wollten mich nicht haben. Wir blieben in der Stadt, denn jemand musste auch uns aufnehmen. Wir wussten, dass es denen, die bei den Bauern untergebracht wurden, besser erging, weil sie dort mehr zum Essen hatten.“*

Frau Holl geb. Mária Boros: *„Wir sind am Abend angekommen. Da standen wir mit unseren kleinen Koffern auf dem Hauptplatz und wussten nicht, was auf uns zukommt. Man hat uns wiederum sortiert. Wir fünf verbrachten zwei Nächte in einem leeren, kahlen Zimmer.“*

Frau Starz: *„Wir kamen zu einer Bauersfrau. Sie war zwar nicht reich, aber Kartoffeln gab es in ihrem Keller, und was das Wichtigste ist: sie behandelte uns gut.“*

Ágnes Koroknay: *„Man hat uns gesagt, wo wir hingehen müssen. Aber die Frau schrie zum Fenster hinaus: << Verschwindet, ungarische Zigeuner! >>“*

Rosa Müller: *„Das Mädchen, das mir die schlimmsten Sachen nachgesagt hatte, wurde später meine beste Freundin.“*

Frau Holl geb. Mária Boros: *„Der Apotheker war nicht gewillt, uns aufzunehmen, aber er hat sich vergeblich gewehrt, denn er wurde zur Beherbergung einer Familie verpflichtet.“*

Ágnes Koroknay: *„Schließlich wurden wir bei einem Schuster, einem Nazi untergebracht, und zwar zur Strafe – wir waren nämlich die Strafe für ihn.“*

Frau Starz: *„Unser Vati ist verstorben. Wir gingen von Lager zu Lager. Als auch das Hockenheimer bis zum 8. März 1946 aufgelöst wurde, luden wir unsere kleinen Bündel auf Lastwagen, der uns in ein Dorf fuhr, wo wir auf die Straße gesetzt wurden. Da hatte der Maurer Schmitt mit uns Erbarmen und er nahm uns auf.“*

Rosa Müller: *„Wir Frauen kamen in ein kleines Zimmer, und die Männer in ein anderes.“*

Rosa Posch: *„Als wir in Nordheim ankamen, gab die Bäckerei Karl uns Brote.“*

Frau Starz: *„Wir kamen zu einer Familie, die uns aufgenommen hat, und wir teilten uns Freud' und Leid. Ich denke stets mit Dankbarkeit an sie.“*

Meldung von Lucy Altwasser, einer Schwester des Roten Kreuzes, über den Gerlachsheimer Transport:

„Der Transport aus Budaörs kam in Piding am 5. Februar 1946 an. Deutsche aus Ungarn, deren Vorfahren übersiedelte Schwaben waren, die sich Generationen hindurch der neuen Heimat, den dortigen Gewohnheiten angepasst haben und in vieler Hinsicht schon als Ungarn wirken. Sie sind Wein- und Pfirsichbauern, der Wein hat ihre Gesichter gefärbt, und sie schauen mit fröhlich blinzelnden Augen in die Welt. Sie alle haben in den Waggons in kleinen Fässern Wein und getrocknete Weintrauben mitgeführt, die ihnen bei Überstehen der schweren Zeiten

behilflich sind. Wie die anderen Vertriebenen, haben auch sie nur wenige Habseligkeiten aus ihrem Besitz mitbringen dürfen, aber die ungarische Führung, die diesen Zug gestartet hat, war sehr freundlich, und so konnte jeder das Nötigste mitbringen. Wir haben die Umsiedler nach der Ankunft desinfiziert. Bei dem ungarischen Transport ging es gemütlich zu. Die Frauen drehen sich in ihren vielen Röcken zierlich und lassen sich mit dem Lauspulver bestreuen. Hoffentlich übt es die entsprechende Wirkung aus, das Dr. Forster von ihm erwartet. Im Gesundheitswagen in der Bahnstation gibt es eine ganze Apotheke mit Pflegeschwestern, die Flüchtlinge, die während der Fahrt erkrankt sind oder schon länger an Krankheiten leiden, mit Medikamenten versehen und ihnen gelegentlich auch ärztliche Hilfe leisten. Nachher schmeckt die warme Suppe besonders gut, die von den Schwestern mit viel Liebe gekocht wurde. Die Heimsiedler nehmen auch Brot, Butter, Käse und Fleischbüchsen dankbar entgegen. Die Mütter können ihren Kleinen warme Milch geben, die ebenfalls die Schwestern für sie bereiten. (...) Ein Kranker musste in München abgesetzt werden, der nicht ertragen konnte, einen Teil seines Vermögens hinterlassen und in eine neue Heimat umsiedeln zu müssen. Nach der Behandlung in der Nervenheilanstalt wird er, wie wir es hoffen, seine Verwandten gesund wiedersehen. (...) Die schönen Weinberge in Württemberg und in Baden versetzen die Heimsiedler in heimatliche Stimmung. Als wir in Gerlachsheim angekommen sind, war jeder schon von einem neuen Lebensmut ergriffen. (...) Die Menschen wurden zum Großteil in einem Kloster beherbergt, das früher eine Taubstummenanstalt war, und der Koch erwartete sie hier bereits mit dem fertigen Mittagessen, und dabei konnten sie zum ersten Mal das hiesige Essen abschmecken. Warmes Wasser, Bad und Gästezimmer erfüllten alle ihre Ansprüche. (Magyar Nemzet, Nr. 29. März 1946, Bericht von Dániel Hegedűs-Bite)

4. Lebensbeginn in der neuen Heimat

Zur Fortsetzung des Lebens werden Arbeit, Arbeitsplätze benötigt, und es ist auch notwendig, dass die Kinder so bald wie möglich die Schule anfangen. Bei Letzterem ergab sich aber das Problem, dass die Bevölkerung der Umgebung eine andere, von der Budaörser abweichende Mundart sprach. Ein Grundschullehrer schickte deshalb zum Beispiel zwei Mädchen nach Hause, dass sie sich zuerst Deutsch richtig aneignen müssen. Die Kinder waren nicht lange in Nachteil, und in kurzer Zeit waren sie es, die den Einheimischen bei den Hausaufgaben halfen.

In den Bauernwirtschaften gab es reichlich Arbeit. Höher qualifizierte Berufsträger fanden in den Großstädten Arbeit. In Mannheim wurden Schlosser, Elektromonteur, Gärtner und Maurer zum Beispiel gern angestellt.

Frau Holl geb. Mária Boros: *„Mein Mann war Bronzeschneider, erlernte den Beruf noch in Ungarn, hier aber konnte er in seinem Beruf keine Stelle finden. Zuerst arbeitete er in einem nahen Gipsbetrieb, dann wurde er ein angesehener Arbeiter der Fabrik Agria in Möckmühl. Von dort wurde er pensioniert. Ich fand in einem gebrauchte Kleidung verarbeitenden Betrieb in der Nähe Arbeit.“*

Ágnes Koroknay: *„Mein Bruder Jóska erwarb sich eine gute Stelle in der Neckarsulmer NSU-Fabrik. Dénes lernte als Maurer, er hatte bei dem Wiederaufbau so viel Arbeit, wie er wollte.“*

Karl Reiter: *„Verständlicherweise waren Arbeitsstellen für Bäcker, Fleischer, Kellner und andere Berufe für die Lebensmittelindustrie überfüllt.“*

Frau Lips geb. Mária Michelberger: *„Ich arbeitete als Mädchen für alles in einem Kindergarten.“*

Johann Kruck: *„In Druckerberuf konnte ich nur in einer Großstadt eine Stelle finden. Jahrelang pendelte ich an den Wochenenden zwischen Haus und Arbeit bei der Stuttgarter Druckerei Unio.“*

Helene Posch: *„Ich arbeitete in einer nahen Maschinenfabrik, dann in einer Näherei, wo wir Bettwäsche nähten. Später habe ich mich selbständig gemacht.“*

Rosina Posch: *Ich fuhr nach Belgien und ging zur Familie zurück, bei der ich schon Jahre zuvor gearbeitet hatte.“*

Theresia Poschik: *„Mein Vater und mein Bruder Jóska bekamen in einer Ziegelfabrik in der Nähe Arbeit. Unser Bruder Pista arbeitete als Kellermeister in einer herzoglichen Kellerei.*

Feri, der in Ungarn das Abitur gemacht hatte, wurde nach seinen Universitätsstudien Lehrer. Auch mich munterte er an, weiterzulernen.“

Josef Rothausky: *„Ich habe als Glasschleifer gelernt. Sobald ich konnte, habe ich mein eigenes Unternehmen für Glasindustrie errichtet.“*

Frau Starz: *„Mein Onkel Pali bekam eine Schusterwerkstatt, deren Eigentümer im Krieg gefallen war. So konnte er in seinem Beruf weiter arbeiten. Meine Mutter nahm jede Arbeit an, um uns zu erziehen. Sie arbeitete auf den Feldern, putzte bei Familien und an Wochenenden arbeitete sie in einer Kneipe als Aufwärterin.“*

Frau Kruck: *„Ich arbeitete zwei Jahre lang als Magd auf einem Bauernhof. Als wir nach Stuttgart zogen, übte ich wieder meinen alten Beruf von zu Hause aus: ich wurde Telefonistin.“*

Theresia Kindtner: *„Mein Vater arbeitete als Fuhrmann mit einem Pferd, in einer Bauernwirtschaft. Später arbeitete er in einem Steinbergwerk. Meine Mutter ging in die nahe Büchsenfabrik zur Arbeit.“*

Frau Michelberger: *„Mein Mann bekam in der Umgebung keine Tischlerarbeit. In unserer Lage musste er jede Arbeit annehmen. Er spülte in einer amerikanischen Kaserne Geschirr.“*

Rosa Müller: *„Meine Eltern übernahmen für die Wirte Weinanbau, und ich strickte. Vor der Abfahrt – in die Bettwäsche gewickelt – rettete ich meine Strickmaschine –, die mir viele Jahre hindurch den Brotverdienst möglich machte. Unser Schicksal wandte sich zum Besseren, als ich in der NSU-(heute Audi-)Fabrik eine Stelle bekam. Ich verrichtete in drei Schichten harte physische Arbeit, aber ich habe es nicht bereut, weil mein Gehalt allmählich erhöht wurde.“*

Junge Leute, die sich mit den damaligen Umständen nicht zufrieden stellten, wanderten in die USA und nach Kanada aus. Die Familien, die noch aus der Zeit vor dem Krieg in Belgien verwandtschaftliche oder Arbeitsbeziehungen hatten, übersiedelten dorthin.

5. Das Gemeinschaftsleben wird neu organisiert – Treffen, Vereine, Sport und Kultur

Die Vertriebenen waren vom Bedürfnis, einander zu treffen, stark ergriffen.

Durch die zerstreute Ansiedlung kamen, wenn nicht unbedingt die engsten Familienangehörigen, doch die weiter entfernten Verwandten weit voneinander. Außer dem quälenden

Heimweh war der Verlust von Freunden, guten Nachbarn, Mitschülern besonders schmerzhaft. Die traditionellen Gemeinschaften lösten sich auf. Die ersten großen Treffen fanden in Lauffen am Neckar, in Ellwangen – das für ihre Kirchmess und die schöne Gnadenkirche berühmt ist, wie auch in Creglingen und Bretzfeld statt. Viele erinnern sich auch gern an die Bundesschwabenbälle von Gerlingen. Die Treffen bedeuteten den Budaörsern seelisch sehr viel. Dabei konnten sie sich erkundigen, wer und wohin gekommen, was aus einem geworden ist.

„Wir gingen in die Bretzfelder Kirche schon deshalb gern, weil wir wussten, dass wir dort von weit gekommene Freunde treffen werden,“ berichtet Frau Lips geb. Mária Michelberger darüber.

Bei den Musiktreffen konnte sich die Jugend gut unterhalten. „Wir gingen immer dort hin, wo die Kapelle von Silvester Herzog spielte.“

Dank diesen Treffen konnten die Budaörser Jugendlichen Bekanntschaften knüpfen, manche verliebten sich und schlossen später auch Ehe.

Nach Bericht von Andreas Bauer wohnten der katholische Priester Lorenz Ritter und der Kunstmaler Paul Herzog ebenfalls in Creglingen, und sie sorgten dafür, dass Budaörser sich vor Ort treffen können (z. B. durch Organisieren, Zelebrieren von Heiligen Messen). In dem Turnhall ob der Tauber liegenden Creglingen wurde eine Turnhalle zur Kirche umgestaltet. Hier organisierte man im Mai 1946 das erste Fronleichnamsfest der Budaörser. Wie vor der Vertreibung in Budaörs, sorgte Johann Hesz auch hier für die musikalische Veranstaltung des Festes. Die Budaörser kamen aus zahlreichen Ortschaften nach Creglingen, um an den Feierlichkeiten und der Prozession teilzunehmen. Nach der liturgischen Zelebration konnten die Teilnehmer sich treffen, unterhalten und amüsieren. (*Andreas Bauer: Budaörser Fronleichnam 1946 in Creglingen In: Unser Hauskalender, 1986, S. 121*)

Die ersten hoffnungsvollen Schritte dazu, eine richtige Gemeinschaft entstehen zu lassen, waren im Bereich von Sportaktivitäten und Musikkapellen getan. Bald wurde die Fußballmannschaft der Budaörser gegründet.

„Der Zusammenhalt war auch in der neuen Heimat stark. Die 1946 nach Süddeutschland vertriebenen Sportfreunde feierten in ihrer neuen Heimat in der Gaststätte von Wertheim-Bestenheid das 40. Jubiläum des Bestehens von BSE Budaörs. Die vertriebenen Spieler des BSE bestimmten die Neugestaltung des Vereins mit der Bezeichnung SC Budaörs. Sie pflegten auch in der neuen Heimat den alten Zusammenhalt und schon in der Anfangszeit organisierten sie freundschaftliche Wettspiele, um für den Fortbestand des SC zu sorgen. Gesellschaftstreffen folgten den Wettspielen, wobei man sich an die Weinproben der ‚alten Zeiten‘ in den für ihren Weinbau berühmten Budaörser Kellern erinnerte.“ (*Mátyás Schmidt: Ich baue die Brücke, Selbstverwaltung der Stadt Budaörs, 2000, S. 21*)

Silvester Herzog rief das Blasorchester der Budaörser, die Wuderscher Blaskapelle ins Leben, und unter Führung von Dr. Franz Riedl wurde das Budaörser Heimatkomitee, ein Vorgänger des heutigen Budaörser Heimatvereins, gegründet.

Die Vertreibung aus ihrer Heimat hinterließ in den Herzen der Budaörser tiefe Wunden, die mit der Zeit zwar heilen konnten, aber jedes Mal aufgerissen werden, wenn die Menschen sich an die schweren Zeiten erinnern. Das Schicksal eines jeden schreibt die Geschichte mit, eine Geschichte, die aus Geschichtsbüchern nicht zu erlernen ist; wir können uns sie nur aneignen, wenn wir den Betroffenen beim Erzählen mit Demut zuhören.

Dokumentumok Dokumenten

998.

ERSATZKOMMANDO UNGARN
Abt. B1. 4 a.

Budapest, VI.,
Munkácsy Mihály-u. 3-7.
Tel. Nr. 425 865-tél. 68-1g

14. Sep. 1944

EINBERUFUNGSBEFEHL
BEHIVÁSI PARANCS

An Weber Johann geb. 1. 3. 03
(Name, Vorname) (Vezeték- és keresztnév) szül.

wohnhaft Budaörs Rossuthg. 52
lakik Ort — helység Strasse — utca

Sie haben sich mittels beiliegenden Fahrscheines auf Grund eines zwischenstaatlichen Abkommens Deutschland-Ungarn vom 14. 4. 44, zur Erfüllung Ihrer Wehrdienstpflicht in der Waffen-**SS** Az 1944. április 14-én megkötött magyar-német államközi megállapodás értelmében a magyar fegyveres **SS**-ben teljesítendő katonai szolgálatra tartozik

am sofort bis 7 Uhr
-én -en óráig

in SS, Lahnhoi Korps zu melden.
jelentkezni.

Bei unentschuldigtem Fernbleiben haben Sie Bestrafung nach den Militärstrafgesetzen zu erwarten. Indokolatlan távolmaradása a katonai büntető törvények szerint büntetettik.
Die umseitigen besonderen Anordnungen sind genau zu beachten. Tuloldali utasításokat pontosan tartsa be.

ERSATZKOMMANDO UNGARN
i. A.
v. Carit
SS-Obersturmführer.

Besondere Anordnung

Wichtig!

Sofort durchlesen!

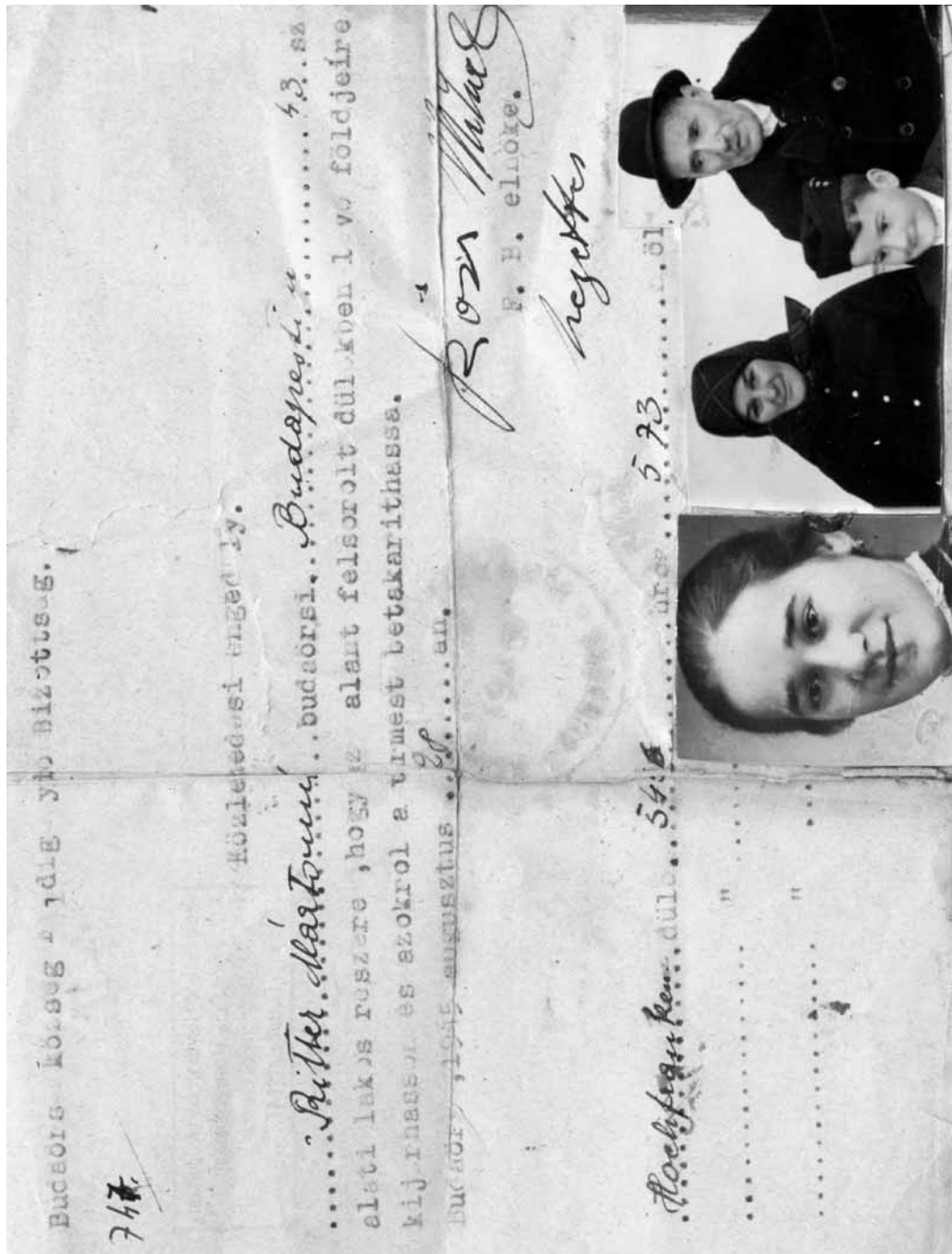
1. Vom Einberufungstage 0.00 Uhr ab sind Sie Soldat und unterliegen damit den für Soldaten gültigen Gesetzen, Verordnungen und Bestimmungen.
2. Falls Sie bis zum Einberufungstage Ihre Wohnung oder Ihren dauernden Aufenthaltsort wechseln, haben Sie dies unverzüglich persönlich oder schriftlich dem **W**-Ersatzkommando Ungarn, Budapest VI., Munkácsy Mihály u. 5-7, Tel. 425-565 zu melden.
3. Sind Sie infolge einer ersten Erkrankung bettlägerig, oder durch sonstige unabwendbare Gründe am persönlichen Erscheinen verhindert, so haben Sie dem **W**-Ersatzkommando Ungarn, Budapest, unter Angabe des Grundes und der voraussichtlichen Dauer unverzüglich Meldung zu erstatten. Zur Bestätigung haben Sie bei Krankheit ein Zeugnis des behandelnden Arztes einzureichen.
4. Von der Einberufung haben Sie mittels Abmeldescheines der zuständigen Behörde, dann der Lebensmittelkartenausgabestelle, sowie Ihrem Betriebsführer Kenntnis zu geben.
5. Ihr Betriebsführer, sowie irgendwelche andere Personen oder Aemter sind nicht berechtigt diesen Einberufungsbefehl einzubehalten.
6. Es können insofern in Ihrem persönlichen Besitz vorhanden, in einem noch widerstandsfähigen, verschlossbaren Koffer — auch leichten Holzkoffer — mitgebracht werden:
  - 2 Hemden,
  - 2 Unterhosen,
  - 3 Paar Socken,
  - 2 Handtücher,
  - 3 Taschentücher,
  - 1 Paar Woll-Winterhandschuhe,
  - 1 Kopfschützer,
  - weitere Hosenträger,
  - Nähzeug, Schere, Rasierzeug, Waschzeug.
  - Marschverpflegung für 3 Tage.

Utasítás

Fontos!

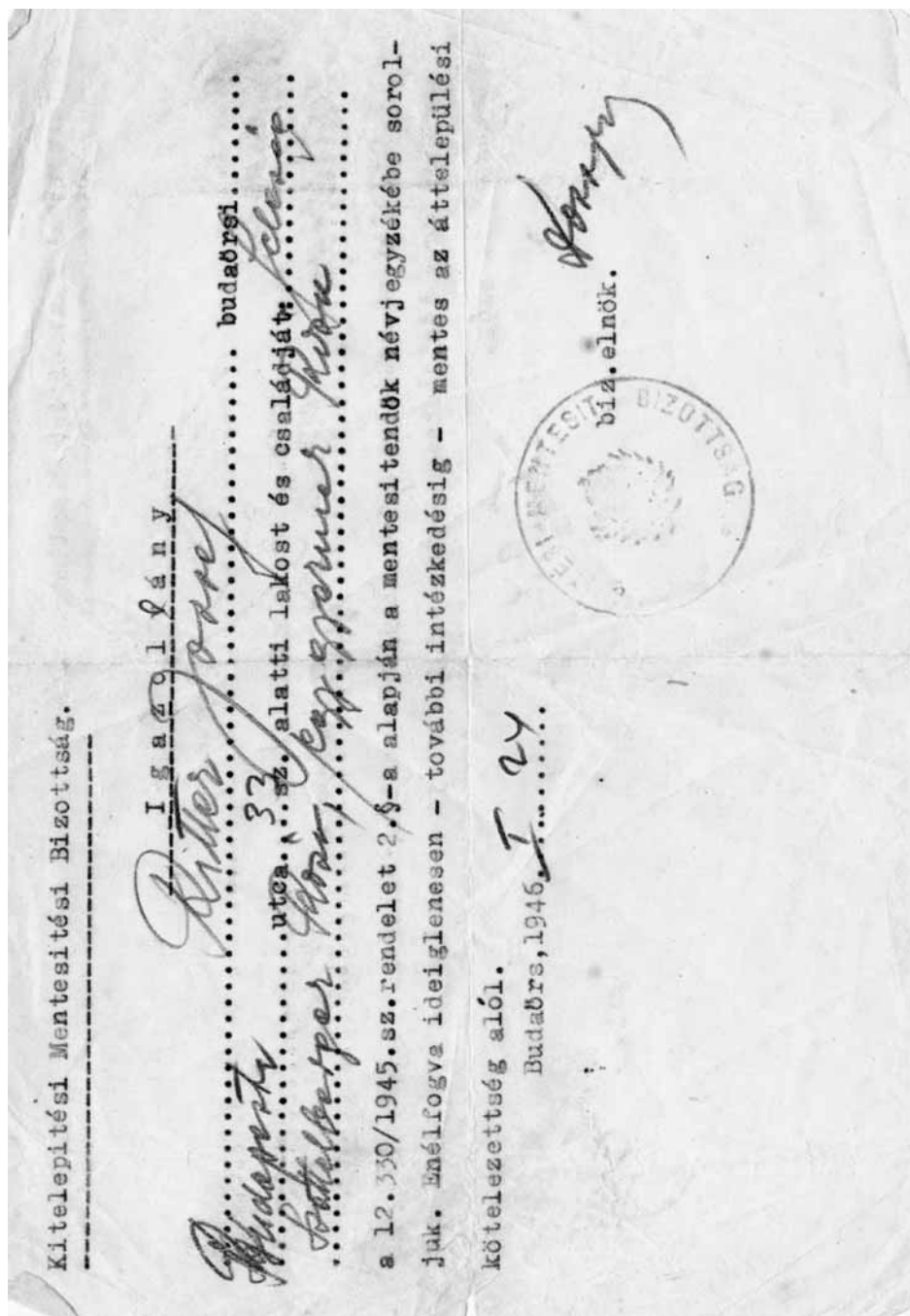
Azonnal elolvasni!

1. A jelentkezésre kitűzött nap 0 órától Ön a német katonai törvénykezés hatálya alá tartozik.
2. Ha a behívás napjáig lakcíme megváltozik, köteles ezt azonnal írásban vagy személyesen az **W**-Ersatzkommando Ungarn, Budapest, VI., Munkácsy Mihály u. 5-7, Tel. 425-565 bejelenteni.
3. Ha betegség vagy egyéb halaszthatatlan személyes ügye a bevonulásban gátolná, ezt az akadályozó ok és késedelem előrelátható tartamának megjelölésével köteles az **W**-Ersatzkommandonak Budapest VI., Munkácsy Mihály u. 5-7, jelezni. Betegség esetén a kezelőorvos bizonyítványa csatolandó.
4. Behívását az illetékes közigazgatási szervnek, rendőri kijelentéssel tudomására kell hozni. Ugyancsak értesíteni tartozik az élelmiszerjegyhivatalt és munkaadóját (hadüzem személyzeti-parancsnokot).
5. Üzemvezetője vagy egyéb személyek, hivatalok jelen behívóparancsot nem vehetik el és nem tarthatják vissza.
6. Zárható, erős bőröndben vagy táskában magával hozhat, ha ilyenek birtokában vannak:
  - 2 inget,
  - 2 gatyát,
  - 3 pár harisnyát,
  - 2 törülközőt,
  - 3 zsebkendőt,
  - 1 pár gyapju téli keztűt,
  - 1 fejtövért
  - továbbá nadrágtartót,
  - varróeszközt, ollót, borotvát és mosdóeszközt,
  - 3 napi ételmezt.

Ritter Mártonné közlekedési engedélye a Budaörsi Földigénylő Bizottságtól, 1945. augusztus 28. (Bleyer Jakob Helytörténeti Gyűjtemény, D-1998.078.1./D-2008.032.1.)

Verkehrsgenehmigung der Bodenbeanspruchungskommission an Frau Ritter, 28. August 1945 (Jakob Bleyer Heimatmuseum, D-1998.078.1./D-2008.032.1.)

Ritter József ideiglenes mentesítési igazolása, 1946. január 24. (Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, D-2008.099.1.)

Provisorische Befreiungsbestätigung von Josef Ritter, 24. Januar 1946 (Jakob Bleyer Heimatmuseum, D-2008.099.1.)

TUDNIVALÓK

a magyarországi németek anyaországukba való hazatéréséről, illetve áttelepüléséről

A szövetséges nagyhatalmak berlini hármass értekezletének határozata értelmében a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon tartózkodó német lakosság anyaországába - Németországba - hazatér, illetve áttelepül.

Ez az intézkedés nem büntető szankció a német lakossággal szemben, mert a német lakosság hazájába, barátai körbe, fajtestvérel közbe települ vissza, ahol elhelyezkedéséről és megélhetéséről messzemenő gondoskodás történik.

A Magyarországból hazatérők Németországnak amerikai megszállás alatt álló övezetébe települnek.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság a magyar kormánnyal együtt mindent elkövet - a legnagyobb áldozatok árán is - hogy ez az áttelepülés demokratikus módszerekkel, emberséges módon, előre megállapított terv szerint, rendszeresen és zökkenőmentesen bonyolódjék le.

Az idevonatkozó rendelet értelmében áttelepülnek mindazok, akik a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával magukat német nemzetiségűnek, vagy anyanyelvűnek vallották, vagy magyarosított nevüket német hangzásúra változtatták vissza, továbbá azok, akik a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagjai voltak.

Ez a rendelkezés nem vonatkozik a nem német nemzetiségű és anyanyelvű személy vele együtt élő házastársára és kiskorú gyermekeire, valamint a velük együtt élő és 65. életévüket betöltött felnőttekre.

A 12330/1945. M. E. sz. rendelet 2. §-ának (2) és (3) bekezdésében megállapított mentességet a belügyminiszter által kiküldött és a helyszínen működő bizottságnál kell kérni.

Az áttelepülők fekvőhelyekkel ellátott, fűthető szerelvényeken utaznak. Egészségügyi szolgálatairól megfelelően gondoskodás történik.

Értéktárgyaikat (ékszerek) készpénzüket, - idegen valuták kivételével - továbbá személyenként összesen 20 kg. élelmiszert vihetnek magukkal. Ebben személyenként 7 kg. liszt, tészta, vagy kenyér, 1 kg. zsír, 2 kg. húsnemű, 2 kg. hüvelyes és 8 kg. burgonya lehet. Ezenkívül magukkal vihetik legszükségesebb ruha- és ágyneműjüket, kéziszerszámalkat és háztartási felszerelésüket. Az élelmiszer és egyéb podgyász együttesen nem lehet nehezebb személyenként 100 kg.-nál. Sülymegtakarítás és könnyebb kezelés céljából célszerű a holmikat zsákokba csomagolni.

BERAKODÓ ÁLLOMÁS:

Felkérjük az áttelepülőket, hogy őrizzék meg nyugalmukat és támogassák az illetékes hatóságokat az áttelepülés megszervezésében és lebonyolításában.

Kelt a kiüggesztés napján.

MINISZTERI BIZTOS

KUNDMACHUNG

Bezüglich der Rücksiedlung der Deutschen aus Ungarn nach ihr Mutterland wird bekanntgegeben:

Laut Beschluss der Berliner Konferenz der alliierten Dreimächte werden die deutschen Einwohner Polens, der Tschechoslowakei und Ungarns nach Deutschland übersiedelt.

Diese Verfügung ist keine Strafmassnahme den deutschen Einwohnern gegenüber, sie kehren ja nach ihr eigentliches Heimatland, zu ihren Rassenbrüder, in einen Verwandtenkreis zurück, wo für ihren Lebensunterhalt bereits am weitgehendsten gesorgt wurde.

Die aus Ungarn nach ihr Mutterland zurückkehrenden Deutschen werden in eine Zone Deutschlands unter amerikanischer Besetzung übersiedelt.

Die alliierte Kontrollkommission bietet mit der ungarischen Regierung zusammen alles auf und scheut kein Opfer, damit die Umsiedlung in humaner Weise, planmässig, systematisch und reibungslos vor sich gehe.

Laut der einschlägigen Verordnung haben alle diejenigen zu übersiedeln, die bei der letzten Volkszählung sich zur deutschen Nationalität, bezw. Muttersprache bekannt haben, sowie die statt ihres magyarisierten Familiennamens einen deutschlautenden angenommen haben, ferner die Mitglieder des Deutschen Volksbundes, oder einer deutschen bewaffneten Formation (SS).

Ausgenommen sind von den oben angeführten Personen diejenigen in Ehegemeinschaft mit einem Ehegatten (einer Ehegattin) nicht deutscher Nationalität und Muttersprache, samt ihren minderjährigen Kindern und mittelbenden Vorfahren (Eltern, Grosseltern), falls diese ihr 65. Lebensjahr überschritten haben.

Gesuche um Enthebung auf Grund §. 2. Punkt 2. und 3. der Regierungsverordnung Nr. 12330/1945. sind bei der vom ung. Innenminister beauftragten Kommission an Ort und Stelle zu unterbreiten.

Die Rücksiedelnden werden in heizbaren, mit Liegestätten versehenen Waggons befördert, für ihre sanitäre Versorgung werden entsprechende Massnahmen getroffen.

Die Heimkehrenden dürfen ihre Wertsachen (Juwelen), Bargeld - mit Ausnahme von ausländischen Valuten - die notwendigsten Bekleidungsachen, Bettwäsche, Handwerkzeuge und Haushaltsgegenstände, ferner pro Person 20 kilo Verpflegung (u. zw. 1 Kilo Fett, 2 Kilo Fleisch, 7 Kilo Mehl, Brot oder Teigwaren, 2 Kilo Hülsenfrucht, 8 Kilo Erdäpfel) mitnehmen. Gesamtgewicht des ganzen Gepäcks darf 100 Kilo pro Person - den 20 Kilo Verpflegungsvorrat eingerechnet - nicht überschreiten. Zwecks Verminderung der unnützlichen Last und besserer Handhabung des Gepäcks ist es ratsam die Sachen in Säcke einzupacken.

VERLADESTATION: _____

Die Übersiedelnden werden aufgefordert volle Ruhe zu bewahren und durch ihr Mitwirken die Organisations- und Durchführungsarbeit der zuständigen Behörden zu erleichtern.

Am Tage der Anschlagung.

MINISTERIALKOMMISSAR

Tekintetes

Áttelepitési Mentésitési Bizottság !

H e l y b e n .

Alulírottak kijelentjük, hogy H i e r h o l t z Anna, Katalin, Erzsébet, Arna és Mária utóbbi férjezett Illy Györgyné, egy háztartásban élő nőtestvérek, úgy a múltban mint a jelenben a magyarsághoz való nemzethű magatartást tanusítottak.

Magyar magatartásukhoz és hazájukhoz való hűségük miatt uton-utfélen támadásban, rúnos megjegyzésben részesültek a volksbundtagoktól, "vad magyarok, büdös magyarok stb." Egy szerencséjük volt, hogy nők lévén tetleges üldöztetésben nem részesültek, de állandóan zaklatták őket, hogy már türehetetlen lett helyzetük.-

Egy ízben bosszúból ablakukat is beverték, must loptak, amit a rendőrség visszaszerzett, mert sikerült a tetteseket elfogni, akik volksbundisták voltak.-

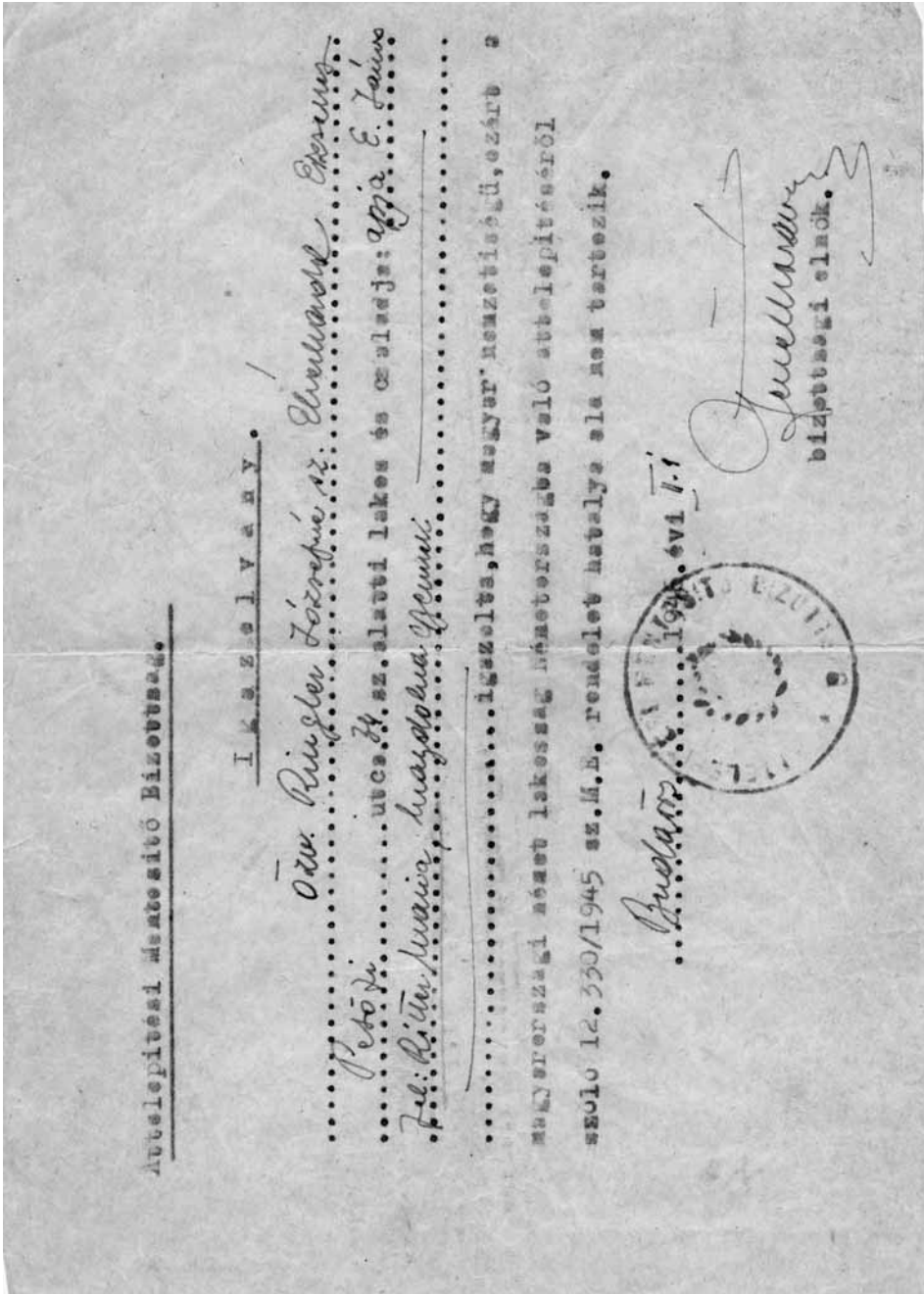
B u d a ö r s , 1946 január hó 28.

Békés, István
szünet
Réplői u. 10

Havari, Perem
ingangali tanár
Tenyészi tér 20.
Párkányi Ferenc
O. S. Z. Köfélényesi
Rt. László u. 20.

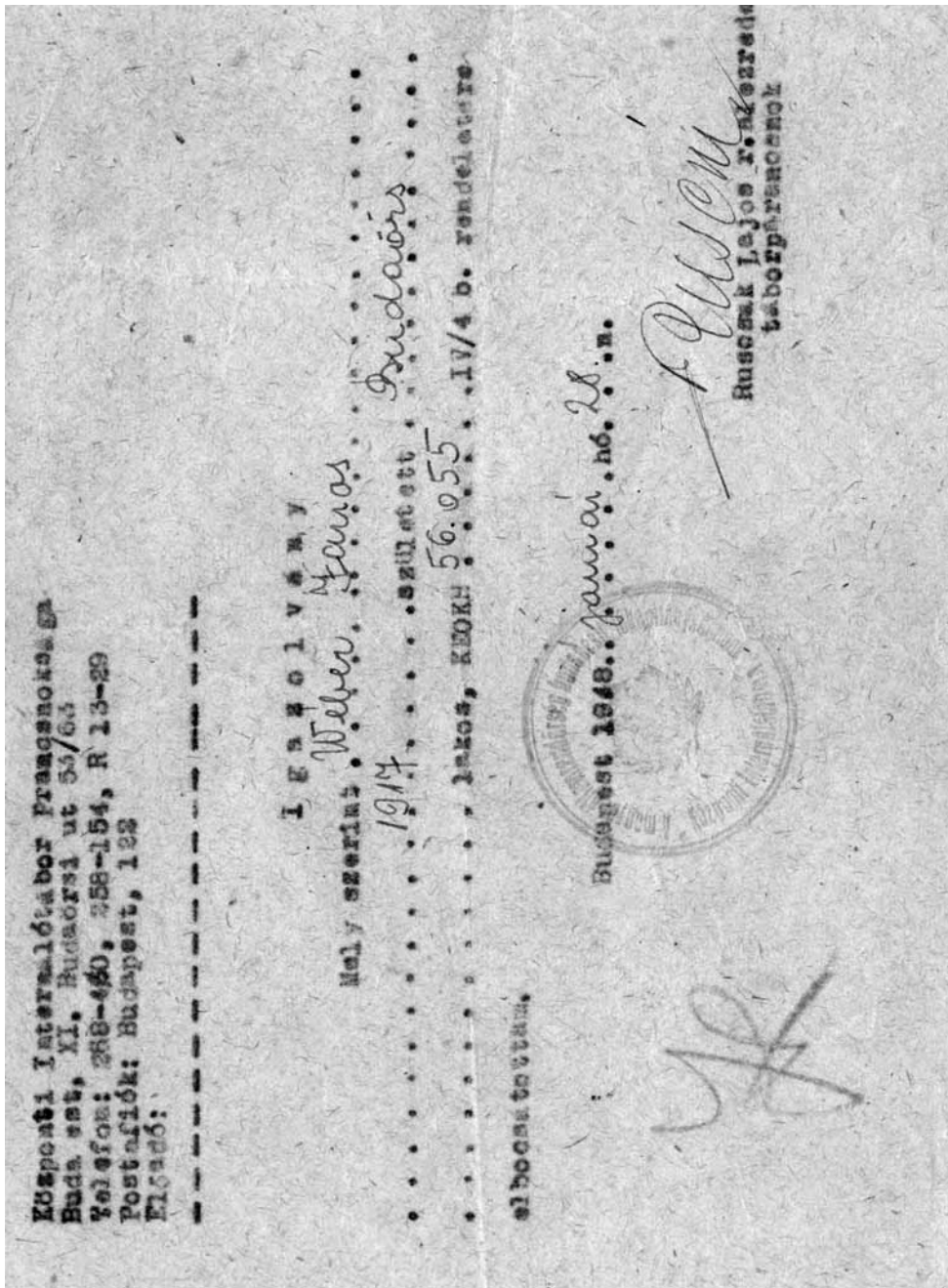
A Hierholtz-család mentésitési kérelme, 1946. január 28. (Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, D-2006.010.1.)

Gesuch um Enthebung der Familie Hierholtz, 28. Januar 1946 (Jakob Bleyer Heimatmuseum, D-2006.010.1.)

özv. Ringler Józsefné Eberhardt Erzsébet mentesítési igazolása, 1946. február 1. (Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, D-2006.006.1.)

Befreiungsbestätigung von verw. Frau Ringler geb. Elisabeth Eberhardt, 1. Februar 1946 (Jakob Bleyer Heimatmuseum, D-2006.006.1.)

Weber János internálásból való elbocsátási igazolása, 1948. január 28. (Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, D-2008.027.1.)

Freilassungsschein von Johann Weber aus der Internierung, 28. Januar 1948 (Jakob Bleyer Heimatmuseum, D-2008.027.1.)

Újságcikkek Artikeln

Szviridov altábornagy utasítása Erdei Ferenc belügyminiszternek:

„Az altábornagy úr felhívja a kormány figyelmét arra, hogy kívánatosnak látszanék a magyar közvéleménynek alapos előkészítése a kitelepítésre nézve, nehogy félreértések vagy elégedetlenség keletkezzék a lakosság körében. (...) A sajtón keresztül gondoskodni kell arról, hogy a közvélemény a kitelepítés kérdései és jelentősége tekintetében megfelelő beállítódást kapjon.”
(MOL XIX-A-1-n 2.d. 970/1945)

Anweisung von Generalleutnant Sviridov an Innenminister Ferenc Erdei:

„Der Herr Generalleutnant macht die ungarische Regierung darauf aufmerksam, dass eine gründliche Vorbereitung der ungarischen öffentlichen Meinung bezüglich der Aussiedlung erwünscht wäre, damit es keine Missverständnisse oder Unzufriedenheiten gibt. (...) Durch die Presse soll gesorgt werden, dass die öffentliche Meinung über die Fragen und Bedeutung der Aussiedlung entsprechende Einstellung erhält.”
(MOL XIX-A-1-n 2.d. 970/1945)

„Osztozzanak Németország sorsában“

Kovács Imre a Volksbundistákról

A Nemzeti Parasztpárt legutóbbi pártnapján Kovács Imre ismertette az időszerű kérdéseket. Bejelentette, hogy *Debrecenben két hadosztály áll készen a németek elleni harcra. A földreformmal kapcsolatban felvetődött a magyarországi népi németek sürgős kitelepítésének a kérdése is.*

— Azok a svábok, akik az 1941-es népszámlálás alkalmával németeknek vallották magukat — mondotta Kovács Imre —, beléptek Volksbundba, később pedig SS katonák lettek, *maguk döntöttek sorsukról és nyilvánították, hogy egyetértenek a hitleri Németországgal. Most hát osztozzanak Németország sorsában.*

Nem lehet, hogy a legjobb földeket Volksbund tagok foglalják el és Budapesttől 30—50 kilométernyire nagybirtokokban, ötszobás lakásokban terpeszkedjenek.

Van elég igényjogosult ezekre a földekre. Kovács Imre beszéde után vita fejlődött ki.

Minden hozzászóló egyetértett abban, hogy a volksbundista svábság ügyét véglegesen és sürgősen rendezni kell, mért ha nem tesszük, aknamunkájukkal aláássák az új népi Magyarországot,

Szabad Nép, 1945. április 10.

„Sie sollen das Schicksal Deutschlands teilen“ Imre Kovács über die Volksbündler

Am letzten Parteitag der Nationalen Bauernpartei hat Imre Kovács die zeitgemäßen Fragen erörtert. Er gab bekannt, dass in Debrecen zwei Divisionen bereit stehen für den Kampf gegen Deutschen. Im Zusammenhang mit der Bodenreform ist auch die Frage der dringenden Aussiedlung der ungarländischen Volksdeutschen aufgetaucht.

- Jene Schwaben, die sich anlässlich der Volkszählung von 1941 als Deutsche bekannt haben -sagte Imre Kovács -, dem Volksbund beitraten, später auch SS-Soldaten wurden, haben selbst über ihr Schicksal entschieden, dass sie nämlich mit Hitler-Deutschland einverstanden sind. Nun sollen sie das Schicksal Deutschlands teilen.

Es kann doch nicht sein, dass die besten Felder im Besitz der Volksbund-Mitglieder sind und 30-50 Kilometer von Budapest entfernt auf Großgrundbesitzen, in fünfzimmrigen Wohnungen sich breitmachen.

Es gibt genügend Anspruchsberechtigte auf diese Felder. Nach der Ansprache von Imre Kovács kam es zur Debatte. Alle Wortmelder waren sich darin einig, dass die Sache des volksbündlerischen Schwabentums endgültig und dringend geregelt werden muss.

Denn, sollte das nicht geschehen, so werden sie mit ihrer Untergrundtätigkeit das neue Volksungarn untergraben.

Igénybeveszik a svábok elhagyott házait

Jugoszláviából visszatelepülők érkeztek Budapestre. Miután ezeknek lakásuk és élelmük nincsen, Kovács belügyi államtitkár felhatalmazta Pest vármegye főispánját, hogy a visszatelepülők számára a svábok elhagyott házait és felszereléseit vegye igénybe és amennyiben elegendő ilyen ingatlan és vagyon nem volna, úgy a községekben lévő svábokat költöztesse és tömörítse úgy össze, hogy a visszatelepített magyaroknak megfelelő otthonuk és gazdasági felszerelésük legyen.

Szabad Nép, 1945. április 22.

Die verlassenen Häuser der Schwaben werden in Anspruch genommen

Rücksiedler aus Jugoslawien sind in Budapest eingetroffen. Nachdem diese weder Wohnung noch Verpflegung haben, so hat der Staatssekretär für Innere Angelegenheiten, Kovács, den Obergespann des Komitates Pest bevollmächtigt, für die Rücksiedler die verlassenen Schwabenhäuser mit Ausrüstung in Anspruch zu nehmen, und sollten derartige Immobilien und Güter nicht genügend vorhanden sein, so sollen die im Ort lebenden Schwaben so zusammengesiedelt und zusammengedrängt werden, dass die zurückkommenden Madjaren zu einem entsprechendes Heim und Wirtschaftsausrüstung gelangen.

1500 volt SS-katona Budaörsön

Megkezdődött a pestkörnyéki sváb falvakban a volt SS-katonák és családtagaik őrizetbevétele

A magyarországi sváb-kérdés felszámolása során a kormány rendeletet adott ki, amelynek értelmében őrizetbe kell venni és internálni azokat, akik mint SS-katonák elveszítették magyar állampolgárságukat és így német állampolgárokká váltak. A rendelet egyaránt vonatkozik mind azokra, akik akár kényszer, akár

önkéntes elhatározás alapján léptek be a német hadseregbe. A kormány intézkedésének végrehajtása most kezdődött meg a pestkörnyéki sváb falvakban. Az SS szolgálatban résztvevett sváb férfiakat egyelőre gyűjtő táborokban helyezik el, családtagjaikat pedig házi őrizetbe veszik. Az intézkedés a lakosság mintegy hetven százalékát érinti, így például magában Budaörs községben mintegy 1500

volt SS-katonát vonnak internálási eljárás alá.

Hír szerint egyéni elbírálás tárgyává fogják tenni azoknak a sváboknak ügyét, akik nem önként léptek a hírhedt terror alakulatba, hanem bekényszerítve onnan megszöktek és a további években is fasiszta ellenes magatartást tanúsítottak.

Kis Újság, 1945. június 2.

1500 ehemalige SS-Soldaten in Budaörs

Die Ingewahrsamnahme von SS-Soldaten und ihrer Angehörigen hat in den Dörfern um Budapest begonnen. Hinsichtlich der Erledigung der ungarländischen Schwaben-Frage gab die Regierung eine Verordnung heraus, wonach all jene, die als SS-Soldaten ihre ungarische Staatsbürgerschaft verloren haben und somit deutsche Staatsbürger geworden sind, in Gewahrsam genommen und interniert werden müssen. Die Verordnung bezieht sich auf alle, egal ob jemand freiwillig oder durch Zwang der deutschen Wehrmacht angehörte.

Die Durchführung dieser Regierungsverordnung hat jetzt in den Dörfern um Budapest begonnen. Die Schwaben, die in SS-Dienst standen, werden vorläufig in Sammellagern untergebracht, die Familienangehörigen kommen in Hausarrest. Das Verfahren betrifft ungefähr 70% der Einwohner, so z.B. werden allein in Budaörs 1500 ehemalige SS-Soldaten dem Internierungsverfahren unterzogen werden müssen.

Wie verlautet, werden jene Personen individuell beurteilt, die nicht freiwillig der berüchtigten Terrorinheit beitraten, sondern nachdem sie dazu gezwungen worden waren von dort flüchteten und sich auch in den darauf folgenden Jahren antifaschistisch benommen haben.

Budaörsön felfüggesztették a földosztóbizottságot mert egymást igazolták a svábok

Budaörsön, ahol úgyszólván csak svábok laktak, a földosztás során nehéz helyzetbe került a kiküldötti bizottság. Egy évvel ezelőtt még a község lakóinak 85 százaléka vallotta magát német anyanyelvűnek.

A Volksbund-mozgalom itt tombolt legnagyobb mértékben. A volksbundista vezetők megszöktek. A tagnévsorokat magukkal vitték. Most 10.000

lakost egyenként bíráltnak el Budaörsön. Az első hetekben 300 hold földet koboztak el. A földosztóbizottság előtt — mint hivatalosan megállapították — egymást igazolták a svábok. Egymásra hivatkoztak tanuként. Az Országos Földbirtokrendező Tanács azonnali hatállyal felfüggesztette a budaörsi földosztóbizottság működését

Kis Újság, 1945. június 5.

In Budaörs wurde die Grundbesitzverteilungskommission ihres Amtes enthoben, weil sich die Schwaben gegenseitig legitimierten

In Budaörs, wo sozusagen nur Schwaben wohnten, kam die dahin delegierte Kommission bei der Grundverteilung in eine schwierige Lage. Vor einem Jahr hatten sich noch 85 % der Einwohner zur deutschen Muttersprache bekannt.

Die Volksbund-Bewegung tobte hier in größtem Maße. Die Volksbundführer sind geflohen. Die Mitgliederlisten haben sie mit sich genommen. Jetzt werden 10 000 Einwohner einzeln beurteilt in Budaörs. In den ersten Wochen wurden 300 Joch Feld beschlagnahmt. Vor der Grundbesitzverteilungskommission - wie amtlich bestätigt wurde - haben sich die Schwaben gegenseitig legitimiert. Sie beriefen sich gegenseitig als Zeuge. Der Landesrat für Regelung des Grundbesitzes hat mit sofortiger Geltung die Grundbesitzverteilungskommission von Budaörs ihres Amtes enthoben.

Teljesen felszámolják Budaörsöt, a nácizmus főfészekét

Hivatalos megállapítás szerint Budaörs 86,1 százalékig volt SS., nyilas és Volksbundista

Már 600 személyt internáltak

Világ, 1945. június 16.

Budaörs das Hauptnest des Nazismus, wird völlig liquidiert

Nach offizieller Feststellung waren in Budaörs bis zu 86,1% SS-Mitglieder, Pfeilkreuzler und Volksbündler. Schon 600 Personen sind interniert worden.

„Azé a föld, aki elkobozza”

A budaörsi községháza falliujtságjának szemtelen nyelvöltögetései a magyarságra és a demokráciára

Zelbong a nép a budaörsi községháza körül. Elvegyüünk a tömegbe, a községháza bejáratánál látható Budaörs egyik nevezetessége, a helybeli Madisz falliujtsága. Hallottunk már róla. Azt is tudjuk, hogy több jóérzésű magyar erőiesen felszóllította Debreceni főjegyzőt a falliujtság eltávolítására — da, hiába.

Különös olvasmány ez a falliujtsági Kíváncsiak vagyunk, mennyiben azonosítja magát a Madisz-központ budaörsi szervezetének „bátor kiállításával”. A szerkesztő mindjárt az elején vörös ceruzával feltűnővé tett címsorban leszögezi álláspontját emigyén: „Azé a föld, aki elkobozza!”

„A magyarok nem akarnak dolgozni”

Egyen biztató kezdés után mi jöhet még? A vezércikk — nyilván annak szánták, főhelyre ragasztották — a magyar nyelv elleni vétségekkel ugyan, de pontosan kifejezi írójának lelkületét. Sőt. Különösen ez a nyelvezet alkalmas erre. A budaörsi svábok sohasem akartak magyarul beszélni, írni. Most is legfeljebb akkor használják a magyar szót, ha gyalázkodni akarnak.

A falliujtság vezető cikköt

olyan magyar ember, aki németül tanult, elég könnyen megérti. Írója lepocskondiázza a földhözjuttatott magyarokat, kijelenti, hogy nem akarnak dolgozni, nincs bennük sem kedv, sem hozzáértés, pedig — szerinte — az előző igénylők (akik csaknem mind svábok voltak, ezért kellett az új Földigénylő Bizottságnak más listát készítenie — szerz. megj.) folytatni tudták volna a budaörsi külkereskedelmét. „Azoknak az uraknak, akik a sváb kérdést és a telepések ügyét intézik, fogalmuk sincs a demokráciáról!”

Támadás a Szabad Szó ellen

A falliujtság következő főművénye a Szabad Szó július 13-i számában megjelent cikknek szól. Szerzője — a mint ezt le is szögezi — válasznak szánja munkáját. Cáfolni igyekszik állításainkat és a régi náci módszerrel él — nem engedi, hogy tények befolyásolják az ítéletét. A betelepülöket „izgáknak” nevezi és őket szeretne verni a Nemzeti Parasztpárt és a Függetlenségi Front többi demokratikus pártja köz.

Merészségét jellemzi, hogy a földhözjuttatott telepéseket vádolja a termelő munka szabotá-lásával! Megrágalmazza az új

Földigénylő Bizottság tagjait. A svábok megvédése érdekében pedig azt tartja a leghatásosabbnak, hogy minduntalan szembesültsa a magyar telepéseket a budaörsi — sváb — pártszervezetekkel. Letagadja az országos botrányra dagadt verekedést, de a soron következő szellemeskedő „frászmű” már szinte ujjong azon, hogy megverték a magyar Földigénylő Bizottság egyik tagját, mondván (szószzerint!): „Eh, aki bánja!”

Figyelemreméltó a német vaskereeszt jelvényével ékesített gyászjelentés ötlet is. Elparentálják benne a megbénított Földigénylő Bizottságot és — elárulják önmagukat. Ott lapul a gyászjelentés alján az ígret: „Most már béke a gyümölcsösökre”.

Sok hasonló izetlen, izléstelen írományból emeltük ki ezt a néhány idézetet.

A falliujtság jellegzetesen demokratikus véleményező eszköz. Nagy szüksége van erre társadalmunknak, különösen az évszázados szabadságtiprás után. Az újságírásnak van azonban egy törvénye, és ez kifejezőbb, mint a sajtótörvényben foglalt összes jogszabályok. Így szól: „Hazudni nem szabad!”

Ez a törvény a falliujtságokra is kötelező. Baternay Béla

Szabad Szó, 1945. augusztus 3.

„Der Boden gehört dem, der ihn beschlagnahmt“

Unverschämtes Zungenstrecken auf das Madjarentum und die Demokratie an der Wandtafel im Budaörser Gemeindehaus

Es wimmelt vor Menschen am Gemeindehaus von Budaörs. Wir mischen uns in die Masse, bemühen uns zur Madisz-Wandtafel, einer Sehenswürdigkeit des Ortes am Eingang zum Gemeindehaus. Wir hörten einiges darüber. Auch wissen wir, dass mehrere gutgesinnte Madjaren den Obernotar Debreczeni energisch aufgefordert haben die Wandtafel zu entfernen,- doch vergebens.

Eine besondere Lektüre diese Wandtafel! Wir sind neugierig, wie stellt sich die Madisz-Zentrale zur „tapferen Stellungnahme“ ihrer Ortsorganisation. Der Schriftleiter gibt bereits am Anfang, mit rotem Stift aufmerksam gemacht, seinen Standpunkt wie folgt bekannt: „Der Boden gehört dem, der ihn beschlagnahmt!“

„Die Madjaren wollen nicht arbeiten“

Was kann nach einem solch ermunternden Beginn noch folgen? Der Leitartikel – wahrscheinlich war er dafür gedacht, er stand auf der Hauptstelle – drückt genau die Geisteswelt des Verfassers aus, wenn auch mit einem Vergehen gegen die ungarische Sprache. Ja, überhaupt! Besonders diese Sprachformulierung ist dafür geeignet. Die Budaörser Schwaben wollten nie ungarisch reden, schreiben. Auch jetzt benützen sie hauptsächlich ungarische Wörter, wenn sie schimpfen wollen.

Den Leitartikel der Wandzeitung kann ein ungarischer Mensch, der deutsch gelernt hat, ganz leicht verstehen. Der Verfasser beschmutzt die zu Boden gelangten Madjaren, stellt fest, dass sie nicht arbeiten wollen, sie haben keine Lust dazu, auch keine Sachkenntnis, obwohl – seiner Meinung nach – die früheren Anspruchsteller (die beinahe alle nur Schwaben waren, deshalb musste die Bodenbeanspruchungskommission eine neue Liste anfertigen – Bem. der Red.) hätten den Budaörser Außenhandel fortsetzen können. „Jene Herren, die die Schwabenfrage und die Sache der Neusiedler bearbeiten, haben keine Ahnung von Demokratie.“

Angriff auf Szabad Szó

Die nächste Schmähschrift der Wandzeitung befasst sich mit dem in Szabad Szó am 13. Juli erschienenen Artikel. Der Verfasser – wie es dieser auch ausdrückt – hat seinen Beitrag als Antwort gedacht. Er versucht unsere Feststellungen zu bezweifeln und bedient sich der alten Nazi-Methode – er lässt es nicht zu, dass Fakten seine Beurteilung beeinflussen. Er nennt die Neusiedler „Streithähne“ und versucht einen Keil zwischen die Nationale Bauernpartei und den anderen demokratischen Parteien der Unabhängigkeitsfront zu treiben. Charakteristisch für seine Frechheit, dass er die nun Boden erworbenen Neusiedler der Sabotierung der Produktionsarbeit bezichtigt! Er verunglimpft die Mitglieder der neuen Bodenbeanspruchungskommission. Im Interesse der Beschützung der Schwaben hält er es für sehr wirkungsvoll, dass er ständig die ungarischen Neusiedler den Budaörser – schwäbischen – Parteiorganisationen gegenüberstellt. Er leugnet die zu einem Landesskandal gewordene Rauferei, doch schon in dem darauffolgenden Geschreibsel jubelt er darüber, dass ein Mitglied der Bodenbeanspruchungskommission verprügelt wurde mit dem Ausruf: (wortwörtlich) „Ein Hundsfott, dem er leid tut!“

Beachtung verdient die mit dem deutschen Eisernen Kreuz gezierte Traueranzeige. Darin wird der gelähmten Bodenbeanspruchungskommission ein Nachruf gewidmet und – sie verraten sich selbst. Da steht am unteren Rande der Traueranzeige das Versprechen: „Nun ruht Frieden auf den Obstplantagen“.

Von vielen saft- und geschmacklosen Schriften haben wir nur einige Zitate hier wiedergegeben.

Eine Wandzeitung ist ein kennzeichnend demokratisches Werkzeug der Meinungsäußerung. Unsere Gesellschaft benötigt dieses sehr, insbesondere nach jahrhundertlangem Freiheitsverlust. Der Journalismus hat jedoch ein Gesetz, das ausdrücklicher ist als alle Rechtsregel des Mediengesetzes. Es heißt: „Lügen darf man nicht!“

Dieses Gesetz gilt auch verpflichtend für Wandzeitungen.

Béla Baternay

Mátravidéki és gyöngyösi szőlő- munkásokat telepítenek a budaörsi volksbundista földekre

A budapestkörnyéki volksbundista sváb gyűrűk egyik legjelentősebb pontja Budaörs volt. A felszabadítás után a község 10.000 főnyi lakossága 6000-re csökkent. A többi elmenekült. Budaörs határának 4200 kataszteri hold területéből 350 hold volksbundistáktól elhagyott gyümölcsösöt kiosztottak a helybeli földnélküliek között, hogy a termelés folya-
matossága meg ne szakadjon. A további földhözjuttatás során főleg a mátravidéki és gyöngyösi szőlőmunkások jönnek számításba. Ezek ide-telepítését gazdasági észszerüségi szempontok tanácsolják. Budaörs határában magasszínvonalú gyümölcs-gazdálkodás, különösen őszibarack-termelés folyt. Erre a területre csakis olyan termelők telepíthetők le, akik a gyümölcsstermeléssel tisztában vannak, különben a jelentős gyümölcskultúra elpusztul.

Budaörs határában nagykiterjedésű földművelésre vagy gyümölcssterme-
lésre alkalmatlan terület is van. Ezt parcellánként kellene felosztani. A főváros közvetlen közelsége és a vil-

lamosított HEV-járatok lehetővé teszik, hogy Budapest dolgozói itt házhelyhez jutva, könnyen megköze-
lítsék budapesti munkahelyüket. A budaörsi házhelyek, illetőleg földek iránt a kereslet igen nagy. Erdélyi, vagy tiszántúli „menekültek”, akik nem tudni miféle okból nem akarnak régi lakóhelyükre visszatérni, sze-
retnének Budaörsön földhöz jutni. Egyelőre 200 pestkörnyéki telepes, MÁVAG-ista, jutott földhöz, illető-
leg házhelyhez. Itt nem holdakban, hanem négyszögölekben kell számí-
tani a földet a főváros közelsége és magas forgalmi értéke miatt. Nem juthat méltatlan kezekbe a budaörsi föld. Errenézve biztosít-
kot jelent a Csepelről idekerült Debreczeni Endre elvtárs, a község jegyzője és a többi vezetőférfiú is. Ezek Budaörsön nemcsak a föld-
igénylési és földosztó munkálatokat szervezték újjá, hanem az igazolási eljárást is. Az iparendélyeket is átvizsgálják. Az újjáépítés egész munkát és egész átszervezést igényel.

Száztizenhat svábot internáltak Buda környékén

A budakörnyéki járás kapitány-
ság politikai osztálya egyre na-
gyobb eréllyel folytatja a magu-
kat németeknek valló svábok

összeszedését. A hét folyamán is-
mét nagy eredménnyel járt a
sváb községekben folytatott raz-
zia: 116 svábot internáltak.

Szabad Nép, 1945. június 21.

Weinbergarbeiter aus der Gegend der Mátra und von Gyöngyös werden auf dem volksbündlerischen Boden von Budaörs angesiedelt

Einer der wichtigsten Punkte des volksbündlerischen Schwabenringes um Budapest ist Budaörs gewesen. Nach der Befreiung waren von den 10 000 Einwohnern der Gemeinde nur noch 6000 vorhanden. Die übrigen waren geflüchtet. Von den 4200 Katastraljoch Boden der Budaörser Gemarkung wurden 350 Joch der von den Volksbündlern zurückgelassenen Obstplantagen an ortsansässige Besitzlose verteilt, damit die Kontinuität der Produktion nicht abreiße. Bei der weiteren Bodenverteilung kommen die Winzer von der Mátragegend und von Gyöngyös an die Reihe. Deren hiesige Niederlassung beruht auf wirtschaftlicher Berechnung. In der Gemarkung von Budaörs wurde der Obstbau, insbesondere der von Pfirsichen auf hohem Niveau betrieben. In diesem Gebiet können somit nur Leute angesiedelt werden, die etwas vom Obstbau verstehen, ansonsten wird hier die bedeutende Obstkultur untergehen.

Auch gibt es im Budaörser Hotter große Flächen, die sich für Ackerbau oder Obstbau nicht eignen. Diese müsste man nach Parzellen verteilen. Die absolute Nähe der Hauptstadt und die elektrifizierten Stadtbahnen würden es ermöglichen, dass Arbeiter von Budapest, wenn sie hier einen Hausgrund erhalten, von hier günstig ihre Budapester Arbeitsstelle erreichen können. Die Nachfrage für Budaörser Hausplätze bzw. Grundstücke ist ziemlich groß. „Flüchtlinge“ aus Siebenbürgen oder von jenseits der Theiß, die aus irgendeinem unbekanntem Grund nicht in ihren früheren Wohnsitz zurückkehren wollen, möchten gerne in Budaörs zu Grund und Boden gelangen. Bisher haben 200 MÁVAG-Arbeiter aus der Pester Gegend in Budaörs Grund bzw. Hausplätze erhalten. Hier wird die Bodenfläche nicht in Joch, sondern in Klafter gemessen, da der Umsatzwert infolge der Nähe der Hauptstadt sehr hoch ist. Der Boden von Budaörs darf nicht in unwürdige Hände geraten. Ein Garant dafür ist der von Csepel hierher geratene Genosse Endre Debreczeni, der Notar der Gemeinde, und auch andere Männer auf leitenden Posten. Diese haben in Budaörs die Bodenbeanspruchungs- und Verteilungsarbeiten neu organisiert, sondern auch den Legitimierungsvorgang. Auch die Gewerbezulassungen werden überprüft. Der Wiederaufbau erfordert ganze Arbeit und eine volle Umstrukturierung

Szabad Szó, 1945. augusztus 19.

Einhundertsechzehn Schwaben wurden in der Umgebung von Buda interniert

Die politische Abteilung der Bezirkshauptmannschaft der Ofner/Budaer Gegend betreibt mit zunehmendem Eifer die Einfangung der sich als Deutsche bekennenden Schwaben. Im Verlauf dieser Woche hatte die in den Schwabendörfern durchgeführte Razzia abermals großen Erfolg: 116 Schwaben wurden interniert.

428 SS-legény és volksbundista a budaörsi svábrazzia eredménye

Vasárnapra virradó éjszaka az északpestvármegyei főkapitányság háromszáz rendőre és nyomozója Bihari Ferenc főkapitányhelyettes, Révész Imre kapitány és Kocsis Ferenc, a politikai osztály helyettes vezetőjének irányításával, volksbundisták és SS-legények felkutatására razziaát tartott az egyik leghirhedtebb sváb községben, Budaörsön.

A rendőrség előzőleg minden oldalról körülzárta a falut és még napfelkelte előtt rajtaütészerűen sorrajárta a házakat. A rendőrség megjelenése óriási riadalmat keltett a svábok között. Az elszánt volt SS-príbékek és a hazaáruló volksbundis-

ták ellenszegültek a hatóságoknak, előkerültek az elrejtett fegyverek, akinek pedig nem volt, az késsel támadt a rendőrökre. A nyomozóknak minden zugot át kellett kutatniuk, mert a volksbundista svábok készséggei adtak menedéket a bujkáló SS-legényeknek. Elsässer Antal volksbundista szervező két SS-katonát rejtegetett, akik, amikor neszt vettek a razziaának, eimenekültek a község melletti dombra és tüzeltek a rendőrökre. A megvadult SS-eket, Huber Józsefet és Oswald Györgyöt, heves tűzharc után sikerült csak ártalmatlanná tenni. Michelberger és Haffner sváb legények orvul támadtak a rendőrökre és eze-

ket is csak közelharc után tudták leszerelni. Posch Antalné, aki három SS-fiút rejtegette, nekiesett a rendőröknek és amikor egy kamrába zárták, annak ajtaját is kifesztítette. Poschéknál és még vagy harminc sváb családnál órási értékű rablott holmit találtak: végszámba a textilárut, új bakancsokat, ruhákat, fényképezőgépeket, ezüstöt és idegen monogramos fehérneműket. A razzia során 428 volt SS-legény és volksbundista került hurokra. Munkatáborokban helyezik el őket. A rendőrség folytatja a razziaakat, hogy megszabadítsa a megyét a hazaáruló sváboktól és a bujkáló, fosztogató SS-banditáktól.

Szabad Nép, 1945. szeptember 11.

428 SS-Burschen und Volksbund-Mitglieder ist das Ergebnis der Schwabenrazzia in Budaörs

In der Nacht auf Sonntag haben 300 Polizisten und Fahnder der Polizeihauptmannschaft vom Komitat Nordpest unter Leitung von Ferenc Bihari, Stellvertretender Polizeipräsident, Imre Révész, Polizeihauptmann und Ferenc Kocsis, stellv. Leiter der politischen Abteilung in einer der berüchtigtsten Ortschaften, in Budaörs, eine Razzia durchgeführt um Volksbündler und SS-Burschen aufzustöbern.

Die Polizei hat vorher das Dorf von allen Seiten eingeschlossen und dann noch vor Morgengrauen im Husarenstreich die Häuser der Reihe nach durchsucht. Das Erscheinen der Polizei hat einen mächtigen Schreck unter den Schwaben ausgelöst. Verwegene ehemalige SS-Burschen und vaterlandsverräterische Volksbündler haben sich den Behörden widersetzt, verborgene Waffen kamen zum Vorschein, wer keine solche hatte ging mit dem Messer auf die Polizisten zu. Die Fahnder mussten jede Ecke durchsuchen, weil die Volksbund-Schwaben bereitwillig Unterschlupf gaben den sich verbergenden SS-Burschen. Der Volksbund-Organisator Anton Elsässer hat zwei SS-Soldaten verborgen, die, als sie von der Razzia erfuhren, auf den Hügel neben dem Dorf flüchteten und von dort auf die Polizisten schossen. Die wütenden SSler, Josef Huber und Georg Oswald konnten nur nach heftigem Schusswechsel unschädlich gemacht werden. Die Schwabenburschen Michelberger und Haffner griffen die Polizisten aus dem Hinterhalt an, auch diese konnten nur nach einem Nahkampf abgerüstet werden. Die Frau von Anton Posch, die ihre drei SS-Söhne versteckt hatte, ist auf die Polizisten losgegangen und als man sie in eine Kammer einsperrte, hat sie auch deren Tor aufgebrochen. Bei den Poschs und noch bei ungefähr 30 schwäbischen Familien wurde Raubgut in Riesenwert gefunden: Textilien in großer Menge, neue Stiefelschuhe, Anzüge, Fotoapparate, Silber und Unterwäsche mit fremdem Monogramm. Im Laufe der Razzia wurden 428 SS-Burschen und Volksbündler festgenommen. Sie werden in Arbeitslagern untergebracht. Die Polizei setzt die Razzia fort um das Komitat von den landesverräterischen Volksbündlern und den sich herumtreibenden, plündernden SS-Banden zu befreien.

Gyűjtőtáborokba kerülnek a Bajorországba érkező svábok

Münchenből jelenti az Európa Riport: Bajorországban hatalmas szervezetet létesítettek egymillió kiutasított német befogadására. Mint ismeretes, Bajorországba kerülnek a Magyarországról kiutasított svábok is. Hivatalos közlés szerint januárban már 50.000 személy érkezésére számítanak. A megérkezőket gyűjtőtáborokba helyezik el. Letelepülésükre valószínűleg a tavasszal kerül sor.

Kis Újság, 1946. január 17.

In Sammellagern werden die nach Bayern kommenden Schwaben untergebracht

Aus München meldet Europa-Riport:

In Bayern hat man eine große Organisation aufgebaut für den Empfang von 1 Million ausgewiesener Deutschen. Wie bekannt, nach Bayern kommen auch die aus Ungarn ausgewiesenen Schwaben. Nach amtlichem Bericht rechnet man schon im Januar mit der Ankunft von 50 000 Personen. Die Ankommen- den werden in Sammellagern untergebracht. Ihre Ansiedlung kann wahrscheinlich im Frühjahr geschehen.

Elindult az első hatszáz magyarországi sváb Németország felé

Bud. Ürs, január 19.

Délben indult el az első szerelvény a kitelepítendő svábokkal Németország felé.

A községében előtt feketélik a tömeg. Batyuk, ezekerek. Látszik, hogy népvándorlás indul. A kormánybiztosi hivatalban az igazoltatás folyik, Hermann Pál azt állítja, hogy a felesége magyar, nem kell kitelepülnie. Tört németességgel beszél.

— Hol a felesége?

Integét, nincs, elutazott. De magyar, magyar — állítja.

Egyelőre visszamarad. Ugyének végleges felülvizsgálásáig. Minden kivételezetségre igényt tartó ügyét később bírálják el.

Hogy ment a kitelepítendőök összehozása — kérdezték a kitelepítést intéző miniszteri osztályfőnököt?

Először névre szóló idézést küldtünk mindenkinek. Nem jelent-

kezett senki. A faluban nem hittek, hogy a kitelepítésre valóban sor kerül. Ma reggel rendőrkorondon szedte össze az egyik kerület embereit. Sokan igyekeztek megszökni.

Száz kilós csomagot vihet mindenki. Az álmónason már reggel benn álliak a vagonok. Szalma-riccsekkal, lámpával, kályhával felszerelten. 40 vagon visz körülbelül hatszáz embert. Kényelmes fekvőhelye van mindenkinek, ételkészítésének kétharmadrészét a közös konyhára adja le, a többivel maga gazdálkodik. Az út néhány napig fog tartani, aminek a végén „Nagynémetországba” érkeznek meg, ohova vágytak, és ohova tartozónak vallották magukat. Orvos, ápoló, leltáros kíséri az első csoportot, igazgatásként senki nem kerül a kitelepítetteket kórá. Csomagját senkinek nem vizsgálják át.

Szabad Szó, 1946. január 20.

Die ersten sechshundert ungarländischen Schwaben unterwegs nach Deutschland

Heute Mittag ist der erste Zug mit den auszusiedelnden Schwaben nach Deutschland abgefahren.

Vor dem Gemeindehaus eine Menge in Schwarz. Bündeln, Wägen. Man sieht, es beginnt eine Völkerwanderung. Im Büro des Regierungsbeauftragten läuft die Legitimierung, Paul Hermann behauptet, seine Frau sei Madjarin, muss also nicht ausgesiedelt werden. Er spricht ein gebrochenes Deutsch.

- Wo ist Ihre Frau?

Er winkt ab, nicht da, sie ist verreist. Aber sie ist Madjarin - behauptet er.

Vorläufig bleib er zurück. Bis seine Angelegenheit endgültig überprüft ist. Alle Fälle, wo eine Ausnahme beansprucht wird, werden später beurteilt.

- Wie verlief das Einsammeln der Aussiedler? - fragen wir den Ministerialbeauftragten, der die Aussiedlung leitet.

Zuerst haben wir allen eine namentliche Vorladung verschickt. Niemand hat sich gemeldet. Im Dorf wollte man nicht glauben, dass die Aussiedlung verwirklicht wird. Heute Früh wurden die Menschen aus einem Bezirk mit Polizeiaufgebot eingesammelt. Viele versuchten zu flüchten.

Hundert Kilogramm Gepäck darf jeder mitnehmen. Die Waggons standen schon am Morgen in der Bahnstation. Mit Strohprietschen, Lampen und Öfen ausgestattet. Für ungefähr 600 Personen 40 Waggons. Jeder bekommt einen bequemen Liegeplatz. Zweidrittel seiner Lebensmittel hat jeder an die Gemeinschaftsküche abzugeben, mit dem Übrigen kann er frei verfügen. Die Reise wird einige Tage dauern, an deren Ende sie in Großdeutschland ankommen, wonach sie sich sehnten, wozu sie sich bekannt haben.

Arzt, Pfleger, Priester begleiten den ersten Transport. Ungerecht wird niemand ausgesiedelt. Niemandem wird das Gepäck kontrolliert.

A budaörsi svábok után a törökbálintiak következnek

Vasárnap indul Budaörsről a negyedik vonat, amely a svábokat visszatelepíti Németországba. A jövő héten még két vonat indul el és ezzel befejeződik a budaörsi áttelepítés. Budaörs után Törökbálint kerül sorra, ahonnan azonban eddig egyetlen svábot sem indítottak útnak,

csak az előkészítő munkák folynak. A Népgondozó Hivatal egyébként felhívást intézett a Nemzeti Bizottsághoz, Földigénylő Bizottságokhoz, pártokhoz és szakszervezetekhez, hogy jelentsék be azokat, akiket a svábok helyére akarnak betelepíteni.

Szabad Nép, 1946. január 27.

Den Budaörser Schwaben folgen die von Törökbálint

Am Sonntag wird der vierte Zug aus Budaörs abfahren, der die Schwaben nach Deutschland zurücksiedelt. Nächste Woche folgen noch zwei weitere Züge und damit wird die Umsiedlung aus Budaörs beendet. Nach Budaörs kommt Törökbálint an die Reihe, von wo bisher kein einziger Schwabe verschickt wurde, nur die Vorbereitungsarbeiten laufen.

Das Amt für Volksfürsorge hat einen Aufruf an die National-Komitees, die Bodenbeanspruchungs-Komitees, an die Parteien und Gewerkschaften gerichtet mit der Bitte, jene Personen zu melden, die sie an die Stelle der Schwaben ansiedeln wollen.

Elindul a második sváb kitelepítő-vonat

Szombaton 714 budaörsi svábbal elindult az első vonat Délkeletbajorországba. A leltározás lassú ütemben folyik. A miniszteri biztos módszerei szerint a magyarországi félmillió sváb kitelepítése pontosan 1960-ig tartana.

A kitelepítés a legemberségesebb körülmények között történik, ezt úgy orosz, mint amerikai részről ellenőrizték. A svábok úgyszólván minden ingóságukat magukkal viszik, csak bútorok maradnak itt. Budaörsön állatállomány alig van. Eddig kilenc darab szarvasmarhát, négy nyulat és huszonekét darab tyúkot vettek leltárba, pedig mintegy 750 ember állatállományáról van szó.

A svábok kézi kötőgépeinek megszerzésére megjelent az iparügyi minisztérium kiküldöttjeként egy úr, aki Korocz József népgondozóhivatali megbízott segítségével a svábok tulajdonában volt kézikötőgépeket írja össze, minden megbízatás nélkül. Az illető a sváb vagyon leltározására kiküldött bizottsághoz csatlakozott, teljesen önkényesen. Meg kell akadályozni, hogy illetéktelenek a svábok tulajdonában lévő kézikötőgépeket, a magyar kötőipar alapjának egy részét „elhagyott javaként” kezeljék” és azt önző céljaikra felhasználják.

A svábság igazolásával kapcsolatban a központi statisztikai hivatalt sok sváb megkeresi, hogy a hivatal igazolja: ő nem vallotta magát német nemzetiségűnek és német anyanyelvűnek az 1941. évi népszámláláskor. A statisztikai hivatal értesítéseiből kikülnik, hogy *nagyon sok számlálólappal elűnt*. Vajjon azokról, akiknek számlálólappja elűnt, hogyan állapítják meg az illetékesek, hogy német nemzetiségűnek és német anyanyelvűnek vallották-e magukat? Ezt a kérdést feltétlenül tisztázni kell, mert azon az alapon, hogy a központi statisztikai hivatal nem tudja az 1941. évi népszámlálási lapokat a svábkitelepítéssel megbízottak rendelkezésére bocsátani, sok olyan sváb mentesül a kitelepítéstől, aki német nemzetiségűnek, német anyanyelvűnek vallotta magát annak idején, sőt, tevékeny részt vett a Volksbundban, s taán az SS-ben is. Ez különben kiderült Budaörsön is, ahol a 96 letartóztatott SS-katona között is akadtak, akiknek a központi statisztikai hivatalnál nem volt számlálólappja.

— A Nemzeti Parasztpárt demosztrációs szervezete a hazatérő hadifoglyok felségélyezésére január 1-én és 6-án műkedvelő előadást rendezett. Bemutatásra került Gárdonyi Géza: Bor c. színműve. Rendezte: Murányi László egyetemfi hallgató.

Szabad Szó, 1946. január 22.

Der zweite Aussiedler-Zug mit Schwaben fährt ab

Am Samstag ging der erste Zug mit 714 Budaörser Schwaben nach Südost-Bayern ab. Die Inventaraufnahme geht nur langsam voran. Nach den Methoden des Ministerialbeauftragten würde sich die Aussiedlung der halben Million ungarländischer Schwaben genau bis 1960 hinziehen.

Die Aussiedlung geschieht unter den humansten Umständen, dies wird so von russischer und auch amerikanischer Seite kontrolliert. Die Schwaben nehmen sozusagen all ihre bewegliche Habe mit sich, nur Möbel bleiben zurück. Der Viehbestand in Budaörs ist gering. Bisher wurden 8 Kühe, 4 Kaninchen und 22 Stück Hühner ins Inventar aufgenommen, wobei das doch den Viehbestand von 750 Menschen bedeuten soll. Zur Ergatterung der Handstrickmaschinen der Schwaben ist ein Herr als Delegierter des Ministeriums für Industrierwesen erschienen, der mit Hilfe von Jozsef Korocz, dem Beauftragten des Amtes für Volksfürsorge, die in schwäbischem Besitz gewesenen Handstrickmaschinen zusammenschreibt, jedoch ohne wirklichen Auftrag. Betreffender hat sich der für die Inventaraufnahme zuständigen Kommission angeschlossen, ganz eigenmächtig. Es muss verhindert werden, dass sich Unbefugte die schwäbischen Handstrickmaschinen, zumal ein grundlegender Teil der ungarischen Strickindustrie, als „Verlassenes Gut“ behandeln und eigennützig verwenden.

Hinsichtlich der Legitimation des Schwabentums wenden sich viele Schwaben an das Statistische Zentralamt um beweisen zu lassen, dass sie sich bei der Volkszählung 1941 nicht zur deutschen Nationalität und deutschen Muttersprache bekannt haben. Aus den Mitteilungen des Statistischen Amtes geht hervor, dass sehr viele Zählblätter verschwunden sind. Wie werden nun die Zuständigen feststellen, welcher Nationalität und Muttersprache jene sich bekannt haben, deren Zählblatt fehlt? Diese Frage muss unbedingt geklärt werden, denn auf der Grundlage, dass das Statistische Amt die Zählblätter der Volkszählung den für die Schwabenaussiedlung Beauftragten nicht zur Verfügung stellen kann, können viele Schwaben von der Aussiedlung befreit werden, die sich zur deutschen Nationalität und Muttersprache bekannt haben, sogar aktiv waren in der Tätigkeit des Volksbundes und vielleicht auch der SS angehörten. Dies hat sich eben auch in Budaörs herausgestellt, wo es unter den 96 festgenommenen SS-Soldaten einige gab, für die das Statistische Amt das Zählblatt nicht vorlegen konnte.

Mit ettek meg két hét alatt a sváb hazatelepítő bizottság tagjai Budaörsön ?

Hétszáz ember dolgozik a svábok hazatelepítésén. Négyszázötven rendőr és több mint kétszáz tisztviselő a következő napi fejadagon él Budaörsön: 50 dekagramm kenyér, 50 deka burgonya, 25 deka hús, 20 deka liszt, 20 deka hüvelyes, 10 deka szalonna, 5 deka zsír, 0,2 deci olaj, 0,2 deka paprika, 0,2 deka bors.

Ez azt jelenti, hogy Budaörsön két hét alatt a hétszáz ember 49 métermázsza kenyeret, ugyanennyi burgonyát, 24,50 mázsa húst, főleg sertéshúst, 19,60 mázsa lisztet, ugyanannyi hüvelyeset, 9,80 mázsa szalonnát, 4,90 mázsa zsírt, 196 liter olajat, 19,60 kiló paprikát s ugyanannyi borsot fogyasztottak el. A fejadagot azonban minden esetben nagyobb mennyiségben adták ki, mert *jutott a sváb vagyonból*.

Ha nem jutott Budaörsön, rekviráltak a szomszéd községekben. Vajjon ki adott felha-

talmazást a rekvirálásra? Van-e joga a miniszteri biztosnak meghatalmazást adni rekvirálásra? Engedélyezte a közellátási miniszter a kétszeres fejadagot? Ki felelős azért, hogy tenyészállatokat és a baromfit feleszik?

RÁDIÓMŰSOR

6.30: Falurádió. — 6.45: Hírek. — 7.05: Reggeli zene — 8: Mi újság a piacor? — 8.15: Hanglemek. — 9: Enek. — 10: Hírek. — 10.30: Rádióoktatás. — 12: Hírek. — 12.15: Liebner János eselődik. — 12.45: Közművelődésünk reformja. — 13: Jazz-trió. — 13.45: Rendezések. — 14: Hírek. — 14.10: Vöröskereszt. — 15.15: Iskolarádió. — 15.55: Műsorismertetés. — 16: Hírek. — 16.10: 1945 mérlege. Juhász Vilmos édesdása. — 16.30: Orgonaszóók. 16.45: Tolsztoj. Trocsányi Zoltán édesdása. 17: A munka híradója. — 17.10: Gyermekvédelmünk kritikus órája. — 17.20: Lengyel Gabriella hegedül. — 18: Hírek. — 18.05: Vöröskereszt. — 18.15: Rádiózenekar. — 19: Rimbaud.

— Hiányzott a „Haladás“? Ma megjelenik.

Szabad Szó, 1946. január 31.

Was haben die Mitglieder der Schwaben-Aussiedlungskommission innerhalb zwei Wochen in Budaörs gegessen?

Siebenhundert Personen sind mit der Aussiedlung der Schwaben beschäftigt. Vierhundertfünfzig Polizisten und mehr als 200 Beamte erhalten täglich in Budaörs folgende Kopfquote: 50 Dekagramm Brot, 50 dg Kartoffel, 25 dg Fleisch, 20dg Mehl, 20dg Hülsenfrüchte, 10dg Speck, 5dg Fett, 0,2 dl Öl, 0,2dg Paprikamehl, 0,2 dg Pfeffer.

Dies bedeutet, dass in Budaörs in zwei Wochen die 700 Personen 49 Doppelzentner Brot, ebensoviel Kartoffel, 24,50 dz Fleisch, überwiegend Schweinefleisch, 19,60 dz Mehl, ebensoviel Hülsenfrüchte, 9,8 dz Speck, 4,9 dz Fett, 196 l Öl, 19,6 kg Paprikamehl und ebensoviel Pfeffer verzehrten. Die Kopfquote wurde aber stets mit Übergewicht ausgegeben, da das Schwabengut dies ermöglichte.

Reichte der Vorrat von Budaörs nicht, so wurde in den Nachbardörfern requiriert. Wer aber hat die Requirierung erlaubt? Hat der Ministerialbeauftragte das Recht eine Requisition zuzulassen? Hat der Versorgungsminister die doppelte Kopfquote gestattet? Wer trägt die Verantwortung dafür, dass Zuchtvieh und Geflügel aufgegessen wird?

Gyűlöletnek, fenyegetnek a svábok Budaörsön

Budaörsről a sváb lakosság kilencvenhat százalékat hazatelepítették Németországba. A különböző című visszamaradt svábok azonban semmiképpen sem akarnak belenyugolni a megváltozott és megmásíthatatlan helyzetbe. Folyik a faluban a rémhírtérjesztés, röpcédulaszórás, a kiosztott földek telepesnévtábláinak eltávolítása, szaporodnak a tüzesetek, a burkolt és nyílt fenyegetések egyre arcátlanabb kihívásai.

A svábok most azután odáig vetemedtek, hogy fényes nappal fegyveresen támadnak a telepes magyarokra. Kerekes Ferenc május 30-án reggel a szőlőjében dolgozott, amikor hozzálépett két ismeretlen férfi és svábul megszólította. Az új gazda

magyarul válaszolt, mire a svábok rátámadtak, géppisztolyt és pisztolyt tartottak a melléhez, majd ütlegelni kezdték, letépték a földre, elszedték pénzét, zsebeiben levő értéktárgyait és igazolványait. Közben ékes magyarsággal állandóan szitkozódtak, „gazember kommunistának, aljas partizánnak” nevezték és fenyegetőztek, hogy „rövidesen mindannyiukkal leszámolnak”. A támadók ezután megszöktek, a helybeli rendőrség eddig nem is akadt nyomukra.

Budaörsi telepes magyarjai most memorandummal fordulnak a belügyminisztériumhoz és kérik a tarthatatlan helyzet sürgős megvizsgálását és a faluban még megüzlő svábok maradvékitalan kitelepítését.

Szabad Nép, 1946. június 4.

Die Schwaben in Budaörs stiften Brand und drohen

Aus Budaörs wurden 96% der Schwaben heimgesiedelt nach Deutschland. Die aus verschiedenen Gründen zurückgebliebenen Schwaben wollen sich jedoch unter keinen Umständen mit der veränderten und unabänderlichen Lage zufrieden geben. Gerüchte werden verbreitet, Flugschriften verteilt, auf den neuverteilten Grundstücken die Namenstafeln der Neusiedler entfernt, es mehren sich die Brandfälle, die geheimen und öffentlichen Drohungen und unverfrorenen Provozierungen.

Die Schwaben sind nun schon so frech geworden, dass sie am helllichten Tage mit Gewehr die angesiedelten Madjaren angreifen. Ferenc Kerekes hat am 30. Mai in seinem Weingarten gearbeitet, als zwei unbekannte Männer an ihn herantraten und schwäbisch ansprachen. Der Neubesitzer antwortete ungarisch, worauf die Schwaben über ihn herfielen, Pistole und Maschinenpistole ihm an die Brust drückten, ihn schlugen und auf den Boden warfen, aus seinen Taschen ihm das Geld, seine Wertsachen und Dokumente entnahmen. Dazwischen haben sie ihn ständig auf gut Madjarisch beschimpft, ihn als „kommunistischen Schuft, niederträchtigen Partisanen“ genannt und damit gedroht, dass „sie bald mit allen abrechnen werden“.

Die Angreifer sind nachher geflüchtet, die Ortspolizei konnte ihnen bisher nicht auf die Spur kommen. Die ungarischen Neusiedler von Budaörs wandten sich nun in einem Memorandum an das Innenministerium und bitten um dringende Überprüfung der unhaltbaren Situation und die restlose Aussiedlung der noch im Dorf gebliebenen Schwaben.

Vor ca. fünf Tagen begann die Vorbereitung der Aussiedlung in Deutschlands Sowjetische Zone der in der Umgebung von Budapest verbliebenen Schwaben. Ab Sonntag Morgen wurde in den Städten und Dörfern wie Dunabogdány, Budafok, Budatétény, Nagytétény, Érd, Diósd, Budaörs, Törökbálint vollständiges Ausgehverbot angekündigt. Die Polizisten des Bataillons von Polizeimajor Koltay haben auf Anordnung der Aussiedlungskommission nacheinander vor den Häusern der Aussiedlern die großen Lastautos der MATEOSZ auffahren lassen, die die Menschen mit ihren Bündeln zum Bahnhof von Budafok brachten. Die Einwaggonierung wurde mit den Schwaben von Nagytétény beendet, Ordnungsstörungen sind nirgends vorgekommen. Die jetzt Abtransportierten kamen überwiegend aus den Reihen der Begüterten, mit ihrem Scheiden kamen nun größere Wein- und Obstbauflächen in den Besitz des Grundbesitzfonds. Die abgeschlossenen Häuser werden überall von verstärkter Wache behütet, auf die Enteignung der zurückgebliebenen Mobilien wurde das Statarium verhängt.

Der Zug mit den Aussiedlern fährt heute Nachmittag von der Station Budafok ab

M. m.

Befejeződött a pestkörnyéki svábok kitelepipítése

Mintegy öt nappal ezelőtt kezdődött meg a Budapest-környéki visszamaradt sváb lakosság Németország szovjetüvezetibe való áttelepítésének előkészítése. Vasárnap reggelre Dunabogdány, Budafok, Budatétény, Nagytétény, Érd, Diósd, Budaörs, Törökbálint városokban és községekben teljes kimenési utalmat rendeltek el. Koltay r.-őrnagy zászlóaljának rendőrei a kitelepítési bizottság utasításai alapján, egymás után állottak le a MATEOSz nagy teherautóival az áttelepülők házaik előtt és szállították el őket, holmiáikkal együtt a budafoki pályaudvarra.

A bevonulkozás Nagytétény sváb lakosságával fejeződött be, különösebb rendellenességre sehol sem került sor. A most sorra került mintegy 3500 sváb, nagyrészt a jobb módúak közé tartozott, kitelepítésükkel ezért nagyobb kiterjedésű szőlő-gyümölcsös jutott a Földalap tulajdonába. A lezárt házakra mindenhol megerősített őrség vigyáz, a visszamaradt ingóságok eltulajdonítására pedig kiterjesztették a statáriumot.

Az áttelepülőket szállító vonat ma délután indul el a budafoki pályaudvarról.

Kis Újság, 1947. augusztus 26.

Die Aussiedlung der Schwaben aus der Umgebung von Budapest ist beendet

Vor ca. fünf Tagen begann die Vorbereitung der Aussiedlung in Deutschlands Sowjetische Zone der in der Umgebung von Budapest verbliebenen Schwaben. Ab Sonntag Morgen wurde in den Städten und Dörfern wie Dunabogdány, Budafok, Budatétény, Nagytétény, Érd, Diósd, Budaörs, Törökbálint vollständiges Ausgehverbot angekündigt. Die Polizisten des Bataillons von Polizeimajor Koltay haben auf Anordnung der Aussiedlungskommission nacheinander vor den Häusern der Aussiedlern die großen Lastautos der MATEOSZ auffahren lassen, die die Menschen mit ihren Bündeln zum Bahnhof von Budafok brachten. Die Einwaggonierung wurde mit den Schwaben von Nagytétény beendet, Ordnungsstörungen sind nirgends vorgekommen. Die jetzt Abtransportierten kamen überwiegend aus den Reihen der Begüterten, mit ihrem Scheiden kamen nun größere Wein- und Obstbauflächen in den Besitz des Grundbesitzfonds. Die abgeschlossenen Häuser werden überall von verstärkter Wache behütet, auf die Enteignung der zurückgebliebenen Mobilien wurde das Statarium verhängt. Der Zug mit den Aussiedlern fährt heute Nachmittag von der Station Budafok ab.

M. m.

Képek Bilder

Budaörsi németek elhagyják otthonukat Németországba történő kitelepítésük idején, 1946. január 23.
(Magyar Távirati Iroda - továbbiakban MTI)

*Die Deutschen von Budaörs verlassen zur Zeit ihrer Vertreibung nach Deutschland ihr Heim,
am 23. Januar 1946 (Magyar Távirati Iroda/Ungarische Nachrichtenagentur - i. w. MTI)*

Kitelepített budaörsi németek csomagjaikkal várakoznak a főúton, 1946. január 23. (MTI)

Die vertriebenen Budaörser warten mit ihren Gepäcken auf der Hauptstraße, am 23. Januar 1946 (MTI)

Ügyintézés a fiúiskolában a kitelepítési bizottságnál, 1946. január 23. (MTI)

Sachbearbeitung bei der Aussiedlungskommission in der Knabenschule, am 23. Januar 1946 (MTI)

Kitelepített budaörsi németek gyülekeznek csomagjaikkal a fiúiskola udvarán, 1946. január 23. (MTI)
Vertriebene Deutsche von Budaörs versammeln sich mit ihren Gepäcken im Hof der Knabenschule, am 23. Januar 1946 (MTI)

Budaörsi németek úton a vasútállomás felé, 1946. január 23. (MTI)

Budaörsler auf dem Weg zur Bahnstation, am 23. Januar 1946 (MTI)

11. Bepakolás a marhavagonokba, 1946. január 23. (MTI)

Einladen in die Viehwaggons, am 23. Januar 1946 (MTI)

Várakozás a vasútállomáson, 1946. január 23. (MTI)

Warten in der Bahnstation, am 23. Januar 1946 (MTI)

13. Pipázó férfi a marhavagonok előtt, 1946. január 23. (MTI)
Pfeifender Mann vor den Viehwaggons, 23. Januar 1946 (MTI)

Budaörsi asszony gyermekével várakozik a vasútállomáson, 1946. január 23. (MTI)
Eine Budaörser Frau mit ihrem Kind wartet auf der Bahnstation, am 23. Januar 1946 (MTI)

Vasúti szerelvény ajtajában álló kitelepített budaörsi németek, 1946. január 23. (MTI)
Vertriebene Budaörsler an der offenen Waggontür, am 23. Januar 1946 (MTI)